MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ

ARGESIS
XVIII

STUDII ŞI COMUNICĂRI

SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2009

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XVIII

EDITURA ORDESSOS
PITEŞTI
2009

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Județean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History Series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro

EDITORIAL STAFF:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Piteşti
Phone/Fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

ISTORIE MEDIEVALĂ

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

IN MEMORIAM

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

C O N T E N T S • S O M M A I R E

ARCHAEOLOGY AND ANTIQUE HISTORY

MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

IN MEMORIAM

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Responsabilitatea asupra conținutului ştiințific al studiilor şi comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

SCURTĂ NOTĂ CU PRIVIRE LA UN AC DE BRONZ DIN COLECŢIILE MUZEULUI NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

CRISTIAN EDUARD ŞTEFAN*

Cu ocazia reevaluării vechilor colecţii din cadrul Muzeului Naţional de Antichităţi a fost descoperit un ac de bronz cu numărul de inventar I 9146, având corpul uşor îndoit, o lungime de 8,3 centimetri şi patină nobilă verde (Pl. III/fig. 1, 2)[1]. Acul aparţine tipului cu capul rulat (*Rollenkopfnadel*), provine din cunoscuta aşezare de la Glina şi are următoarea compoziţie chimică[2]:

Cu	Sn	Pb	Ni	As	Fe	Bi
95,33 %	3,66 %	0,57 %	0,27 %	0,18 %	Urme	Urme

Săpăturile arheologice din aşezarea de la Glina au avut loc în mai multe etape. În prima etapă (1926-1927), sub conducerea lui Ion Nestor, aşezarea a dat rezultate foarte importante. Astfel, a fost stabilită pentru prima dată succesiunea dintre culturile Boian şi Gumelniţa[3] şi a fost descoperită o nouă cultură arheologică, aparţinând epocii bronzului, denumită iniţial Glina III[4], după stratul trei din aşezarea eponimă. O a doua etapă a cercetărilor a avut loc în timpul celui de-al doilea război mondial[5], iar ultima etapă în anii 1969-1970[6]. Aşezarea de la Glina – „La Nuci" (Pl. I, II) are un nivel ocupaţional de circa 4 metri grosime, împărţit între culturile Boian (faza Vidra), Gumelniţa timpurie şi Glina. La baza humusului au mai fost descoperite fragmente ceramice aparţinând culturii Tei, Hallstattului timpuriu şi epocii getice[7].

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.
[1] Desenul piesei (Pl. III/fig. 1) a fost realizat de Monica Constantin, căreia doresc să-i mulţumesc şi pe această cale.
[2] Analiza a fost realizată în cadrul proiectului Romarchaeomet, cu un spectometru de raze X (XRF), α-series, Innov-X. Mulţumesc D-lui Gh. Niculescu şi D-nei Migdonia Georgescu (MNIR), precum şi D-rei Alexandra Ţârlea (FIB) pentru sprijinul acordat.
[3] I. Nestor, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, „Prähistorische Zeitschrift", XIX, 1928, p. 110-143; Idem, *Fouilles de Glina*, „Dacia", III-IV, 1927-1932 (1933), p. 237-252.
[4] Idem, *Der Stand der Vorgeschichtforschung in Rumänien*, „22. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", 1932 (1933), p. 69-73.
[5] M. Petrescu-Dâmboviţa, *Raport asupra săpăturilor dela Glina*, „Raport asupra activităţii ştiinţifice a Muzeului Naţional de Antichităţi în anii 1942 şi 1943", Bucureşti, 1944, p. 65-71.
[6] E. Comşa, M. Petrescu-Dâmboviţa, vocea „*Glina*" în C. Preda (coord.), „Enciclopedia Arheologiei şi Istoriei Vechi a României", vol. II, D-L, 1996, p. 193-195.
[7] Ibidem.

În volumul cu analize de la sfârşitul anilor ’60 sunt menţionate două ace cu cap rulat ca provenind probabil din nivelul gumelniţean[8]; pe de altă parte, atât Ion Nestor în articolul său din 1928[9], cât şi Mircea Petrescu-Dâmboviţa în raportul din 1944[10], precizează fiecare descoperirea unui ac în nivelul Glina III, fără a da însă alte detalii.

Având în vedere analiza chimică a obiectului analizat de noi (vezi tabelul de mai sus), apartenenţa lui la unul dintre nivelurile gumelniţene de la Glina este exclusă datorită procentului ridicat de staniu, care ne indică o aliere intenţionată. În lipsa unor date concrete referitoare la contextul descoperirii acului cu cap rulat, nu ne rămâne decât să atribuim apartenenţa acestuia la unul dintre nivelurile Glina din aşezare sau să îl legăm de slaba prezenţă a culturii Tei de acolo.

Aşa cum s-a mai remarcat, acele cu cap rulat au o circulaţie largă în timp şi spaţiu, din eneolitic[11] până în epoca fierului şi din vestul Europei până în Caucaz[12]. Sintezele apărute după cel de-al doilea război mondial, care tratează problemele culturii Glina, nu menţionează în paragrafele despre metale despre prezenţa vreunui ac cu cap rulat în aşezarea de la Glina[13]. Pe de altă parte, ace de acest tip au apărut în contexte culturale atribuite culturii Tei, la Bucureşti – str. Ziduri între vii şi Bucureştii Noi, de exemplu[14]. Alte două exemplare, provin din tot contexte Tei, dintr-o locuinţă de la Mogoşeşti şi dintr-un nivel de locuire de la Otopeni, ambele legate de faza a III-a a culturii[15].

Exemplare de ace cu capul rulat, cu corpul curbat, apar şi în epoca bronzului timpuriu, aşa cum o dovedesc piesele descoperite în primele faze ale culturilor Vatya, Periam-Pecica sau Otomani/Füzesabony[16]; în Europa centrală cele mai timpurii ace cu capul rulat apar în primele etape ale epocii bronzului, au corpul curbat şi zona din apropierea capului lăţită[17]. Totuşi, trebuie precizat faptul că cele mai multe exemplare de ace cu cap rulat au fost descoperite în medii Noua: 31 de exemplare, provenind din România, Republica Moldova şi Ucraina[18].

---

[8] S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas*, în K. Bittel, S. Junghans, H. Otto, E. Sangmeister, M. Schröder, *Studien zu den Anfängen der Metallurgie*, Band 2, Teil 3, Berlin, 1968, p. 238, analizele nr. 8580 şi 8586. Informaţia este preluata ca atare şi de I. Mareş, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002, p. 49 şi 241.

[9] I. Nestor, *Zur Chronologie...*, p. 131.

[10] M. Petrescu-Dâmboviţa, *Raport...*, p. 67.

[11] Un exemplar foarte interesant, din cupru, cu secţiunea rectangulară, a fost descoperit în Elveţia, la Bris-Lames, într-o aşezare aparţinând neoliticului final; vezi M. Egloff, *Les fouilles d’Auvernier de 1971 à 1975*, „Mitteilungsblatt der Schweizerischen Gesselschaft für Ür- und Frügeschichte”, 30/31, 1977, p. 17, fig. 17.

[12] L. Dietrich, O. Dietrich, *Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav, „La Pârâuţ”*, „Materiale şi Cercetări Arheologice”, III, 2007, p. 91.

[13] P. Roman, *Die Glina III-Kultur*, „Prähistorische Zeitschrift”, LI, 1, p. 28-29; C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei superioare*, Bucureşti, 1997, p. 179.

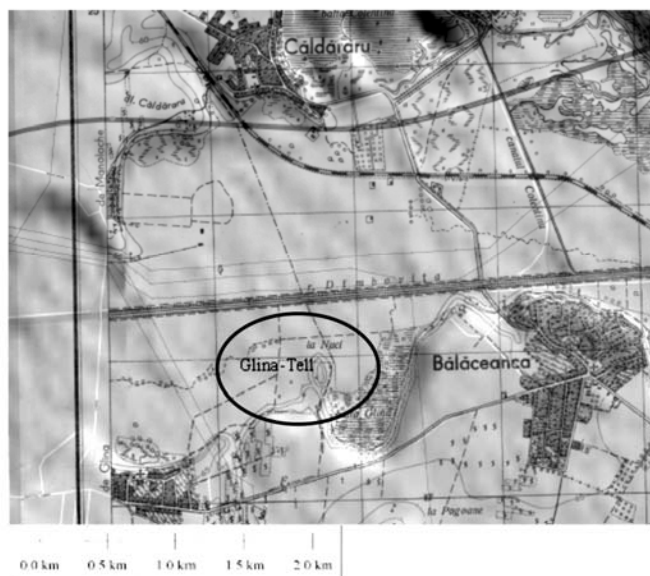
[14] V. Leahu, *Obiecte de metal şi mărturii ale practicării metalurgiei în aria culturii Tei*, „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie”, 39, 3, p. 234, fig. 5/1.

[15] Idem, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bucureşti, 2003, p. 98, Pl. XX/fig. 2.

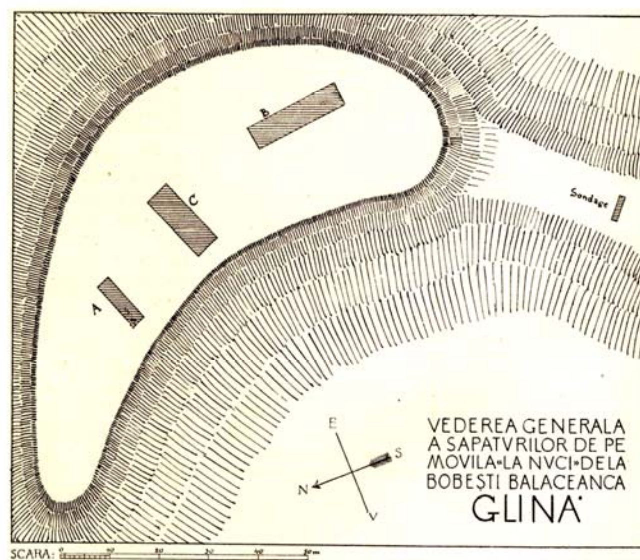
[16] M. Şandor-Chicideanu, *Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, p. 150.

[17] G. Gallay, *Bemerkungen zur mitteleuropäischen Rollennadeln*, „Germania”, 60, 1982, p. 547, fig. 1/1-3.

[18] L. Dietrich, O. Dietrich, *Alte und neue...*, p. 91.

1

2

Pl. I. Fig. 1. Poziţia topografică a aşezării de la Glina; fig. 2. Planul săpăturilor în aşezarea de la Glina (după I. Nestor, Fouilles…, p. 228, fig. 2)

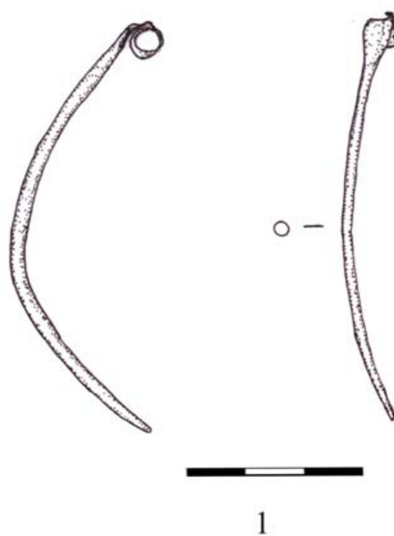

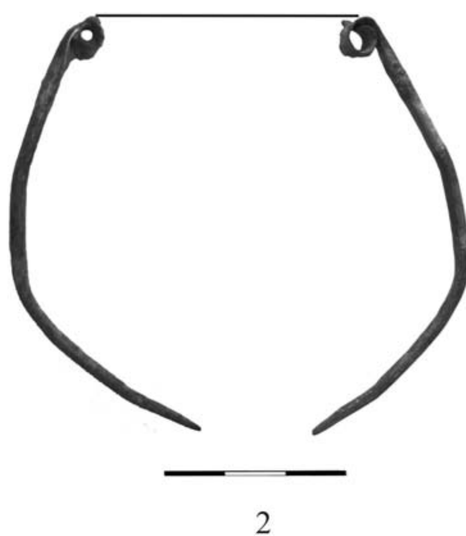
1

2

Pl. II. Fig. 1. Imagine din satelit a aşezării de la Glina; fig. 2. Aşezarea de la Glina, vedere dinspre nord-vest (după I. Nestor, Fouilles…, p. 226, fig. 1)

Pl. III. Fig. 1, 2, Acul cu cap rulat din aşezarea de la Glina.

În concluzie, singurul lucru cert pe care îl putem preciza în legătura cu piesa prezentată în această scurtă notă, este că nu poate fi pusă sub nici o formă în legătură cu nivelul gumelniţean din aşezarea de la Glina, aşa cum s-a presupus mai demult[19]. Această aserțiune poate fi rafinată numai prin apariția unor informații suplimentare în legătură cu contextul descoperirii tuturor pieselor de metal din aşezarea mai sus menționată.

A SHORT NOTE ON A BRONZE PIN FROM THE COLLECTIONS OF NATIONAL MUSEUM OF ANTIQUITIES

Abstract

In this short note the author presents a bronze pin found in the settlement from Glina. The pin belongs to the *Rollenkopfnadel* type and can not come from the Gumelnița cultural level, as it was assumed earlier. Because we do not know the context of the discovery of this object, we confine ourselves to saying that the pin belongs to one of the levels of the Bronze Age settlement at Glina.

[19] Vezi nota 8.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

IMPORTANŢA REPREZENTĂRILOR SCULPTURALE DE DACI, DIN FORUL LUI TRAIAN (ROMA), PENTRU CULTURA ROMÂNĂ

LEONARD VELCESCU*

Este important a se preciza de a nu se pierde din vedere, acest domeniu al istoriei artei este un univers al ideilor, ipotezelor, analizelor şi concluziilor plauzibile, nu suntem pe teritoriul ştiinţelor numite exacte.

Statui monumentale de Daci, provenind din Forul lui Traian, la Roma.

Fig. 1 (a-f). Statui monumentale de Daci: (a) Florenţa, în Parcul Palatului Pitti, numit Giardino di Boboli; (b) Ierusalim, Israel Museum; (c) Florenţa, Giardino di Boboli; (d) Napoli, Museo Nazionale; (e) Napoli, Museo Nazionale; (f) Paris, Muzeul Luvru; a, c-f: phot. autorului.

* Cercetător în istoria artei, Perpignan, Franţa; adresa e-mail: *velcescu66@yahoo.fr*

Planul comunicării expus la Muzeul de istorie, Piteşti, 29 octombrie, 2009:

În anul 2007, la Muzeul de istorie (Piteşti), am prezentat o comunicare[1] în legătură cu statuile monumentale de Daci (fig. 1), realizate de artiştii romani pentru Forul lui Traian, la Roma, după cuceririle făcute de Împăratul Traian în Dacia, în anul 106 d.Hr.[2]. Au fost puse în evidenţă şi comentate caracteristicile cele mai importante ale acestor opere sculpturale, integrarea lor iniţială în cadrul arhitectural al acestui For, numărul lor aproximativ, marea varietate a dimensiunilor lor, identificarea regelui dac, Decebal, în arta statuară, etc.

O scurtă prezentare despre studiul sculpturilor de Daci.

Toate aceste statui, aceste reprezentări de Daci redate într-o postură demnă şi monumentală, au fost prezentate şi studiate într-un amplu studiu publicat în anul 2008 la Editorul francez, *Les Presses Littéraires*, având ca titlu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*[3]. Aceste cercetări sunt de o excepţională importanţă istorică, artistică şi iconografică; au fost analizate şi inventariate mai mult de o sută de sculpturi romane, ce reprezintă vechii locuitori ai Daciei. Această lucrare este o teză de doctorat, susţinută de autor (Leonard Velcescu) în anul 2000, la *École Pratique des Hautes Études* - Sorbona, Paris. O carte admirabil documentată, bogat ilustrată, compusă în mod solid, scrisă într-un stil clar şi concis, ce reprezintă o muncă îndelungată, timp de mai mult de 15 ani de cercetări şi de descoperiri despre iconografia Dacilor şi pune la dispoziţia publicului aceste valori artistice şi culturale, care sunt de altfel destul de puţin cunoscute.

Conţinutul acestui studiu (publicaţia anunţată mai sus) este compus din unsprezece părţi, fiecare aducând un răspuns la întrebările pe care ni le-am propus.

La sfârşitul cărţii, Catalogul conţine aproape toate reprezentările de sculpturi de Daci cunoscute până azi. Aceste opere sculpturale, în mare parte, ocupau altădată un loc maiestuos în perimetrul vastei curţi a Forului lui Traian, la Roma.

În continuare, va fi prezentată şi subliniată însemnătatea acestor sculpturi adusă domeniului artei şi istoriei artei, precum şi importanţa lor atât pentru patrimoniul culturii româneşti cât şi pentru cel mondial[4].

Câteva reflecţii despre portretul Dacilor în arta romană; reprezentări în basoreliefurile Columnei lui Traian şi în arta statuară: probleme iconografice, caracteristici, trăsături, de asemenea reprezentarea psihică (starea sufletească) redată la fiecare personaj.

[1] În cadrul sesiunii anuale de comunicări ştiinţifice „Ecosinteze şi etnosinteze carpatine“, ediţia a XXXVIII-a, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 25-26 octombrie 2007.

[2] Vezi Leonard Velcescu, *Discuţie asupra unor „probleme” în legătură cu statuile de Daci din Forul lui Traian, la Roma*, în *Argesis*, studii şi comunicări, seria istorie, 2007, p. 75-96.

[3] În anul 2008 această lucrare a fost publicată în limba română, iar anul acesta (2010) a fost editată şi în limba franceză, la acelaşi editor francez, cu titlul: *Les Daces dans la sculpture romaine. Étude d'iconographie antique*.

[4] Legat tot de acest subiect, despre importanţa acestor sculpturi de Daci, am ţinut o comunicare (21 septembrie 2009) în cadrul „Simpozionului Internaţional, Cartea – România – Europa, 550 de ani de la prima atestare documentară a oraşului Bucureşti“, ediţia a II-a. Comunicările au avut loc la Biblioteca Centrală Universitară „Carol I“ din Bucureşti, sub înaltul patronaj al Academiei Române şi al Primăriei Municipiului Bucureşti.

Paralele (în sensul de valoare artistică şi iconografică) între figurile Dacilor sculptate pe Columna lui Traian (Roma) şi statuile de Daci. Marea calitate sculpturală şi iconografică caracterizează aceste opere, aceste reprezentări de Daci; figurile Dacilor pot fi considerate ca fiind adevărate portrete (în sensul de reprezentare ce prezintă afinități evidente cu modelul sculptat)[5] ce particularizează fiecare personaj de Dac reprezentat în artă. De asemenea, fizionomia lor aparte, naturală şi demnă, caracterizează aceste reprezentări.

Subliniem faptul deosebit de important, marea majoritate a acestor sculpturi au fost realizate de artişti oficiali romani în momentul când arta romană se afla la apogeu, adică calitatea reprezentării figurii umane atinsese cel mai înalt grad artistic. Studiată cu multă atenție, toată această bogată şi diversă iconografie de Daci reprezentată în sculptura romană, atât pe metopele Columnei lui Traian, precum şi în arta statuară, se observă mai multe detalii importante: trăsăturile figurilor tuturor Dacilor (bărbați, femei şi copii) au fost realizate cu un mare profesionalism artistic de către artiştii romani. Fiecare personaj a fost redat individualizat, fiecare figură a fost restituită cât mai fidel posibil cu aceea a modelului (personajului) real. Se poate afirma chiar că toate trăsăturile ce caracterizează chipul fiecărui Dac au fost transpuse în mod minuțios în piatră şi se poate vorbi aici de adevărate portrete (în sensul explicat mai jos, vezi nota nr. 6). Perioada respectivă a domniei lui Traian (98-117 d.Hr.) a marcat o etapă foarte importantă în arta sculpturală romană: marea calitate artistică şi iconografică a portretului. Deci, aceste portrete au fost desenate şi sculptate după viu, după modele reale, adică Daci, sau prizonieri Daci ce au servit ca studiu pentru a fi reprezentați în basoreliefurile Columnei lui Traian şi pentru statuile Forului acestuia. De asemenea trebuie notată o altă remarcă importantă în legătură cu termenul de portret: se utilizează aici sensul pentru a desemna portretul, care are o reală asemănare cu modelul real (viu) reprezentat. Desigur, toate aceste figuri de Daci nu sunt „fotografii“, dar se poate afirma că avem de a face aici cu portrete sculptate în piatră care prezintă afinități apropiate cu trăsăturile fiecărui Dac redat[6], şi cum am spus mai înainte, toată această iconografie este de o înaltă calitate artistică şi iconografică, fiind de o mare importanță pentru istoria artei antice (fig. 2 şi 3).

[5] Vezi mai jos nota nr. 6.

[6] Vezi în acest sens, legat de problema portretului, articolul lui Philippe Bruneau, „Le Portrait“, apărut în revista RAMAGE, 1, 1982, p. 71-93, şi „Définition du portrait“, d'Étienne Souriau, în *Vocabulaire d'esthétique,* Paris: P.U.F., 1990, p. 1161-1162. Câteva idei esențiale pot fi puse în evidență despre caracteristicile portretului. Portretul are un statut aparte. De exemplu, când se încearcă a se reproduce un aspect vizual, figura umană, cu ajutorul tehnicii desenului, picturii, sculpturii, etc., această imagine este catalogată, în general, de „portret“. Dar, în fond lucrurile nu se prezintă chiar aşa, nu sunt tocmai exacte, din punct de vedere ştiințific. În arta statuară nu se foloseşte termenul de portret, şi totuşi el există, în general spunându-se „cap“, „bust“, sau „statuie“. Cuvântul „portret“ se foloseşte pentru o operă în două dimensiuni, pictură sau desen. Portretul este de fapt o interpretare şi o transcriere, pentru a reda aparența exterioară a unei persoane, sub aspectul fluctuant al realismului ; a mima realitatea percepută. De asemenea, portretul poate să redea, destul de semnificativ, şi personalitatea interioară a modelului, prin diferite indicii cum ar fi de exemplu, atitudinea, afectarea, expresia fizionomiei, etc. Portretul unei persoane reale cere artistului de a fi un bun observator al detaliului şi chiar psiholog pentru a pătrunde personalitatea personajului-model. Odată cu apariția fotografiei, o persoană fotografiată, va lua naştere fotografia de identitate (portretul fotografic) ca autentificare a unui individ, adică, conformitate maximă în raport cu realitatea de reprezentat, asemănare foarte fidelă.

Fig. 2. Figuri de Daci reprezentate pe Columna lui Traian, la Roma.

Fig. 3 (a-e). Figuri de Daci reprezentate în arta statuară antică romană: (a) Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; (b) Roma, Muz. Vaticanului, Braccio Nuovo; (c) Roma, colecția Torlonia; (d) Copenhaga, Ny Carlsberg Glyptotek; (e) Roma, Forul lui Traian.

Reprezentările antice de Daci în arta curentelor artistice: Renaşterea, Barocul, Rococo, Neoclasicism, Realism, Naturalism, etc.

Compoziţiile Columnei lui Traian, marea friză a lui Traian, statuile de Daci, au servit ca „model“ de studiu pentru operele artistice ale marilor artişti ai Renaşterii şi Barocului, precum şi curentelor artistice ce au urmat: aceste sculpturi antice, din perioada de apogeu al artei romane, au contribuit în mod elocvent creaţiilor şi formarea stilurilor marilor artişti ai Renaşterii şi Barocului. La începutul secolului XVI, printre primii artişti ai Renaşterii italiene care au studiat Columna lui Traian a fost pictorul Jacopo da Bologna[7], care încă înainte de anul 1506, arăta un mare interes pentru basoreliefurile ei. Pe urmă, acest monument al Antichităţii va exersa din ce în ce mai mult un viu interes şi o importantă influenţă la cei mai mari artişti ai Renaşterii, asupra frescelor lui Raffaello Sanzio, vestitele *stanze*[8] şi cele ale elevului său Giulio Romano

[7] Jacopo da Bologna, născut 1490 (?) - dec. 1530 (?); la începutul sec. al XVI-lea pictorul italian din *Bologna* a realizat o serie de desene după basoreliefurile Columnei lui Traian (Roma). Încă din anul 1506, Raffaello Maffei din *Volterra* (1451-1522), umanist, istoric şi teolog italian, vorbeşte de desenele făcute, după reliefurile Columnei lui Traian, de pictorul Jacopo da Bologna, care imaginase un dispozitiv care permitea de a studia de aproape toate basoreliefurile; (Eugène Müntz, *Raphaël, sa vie, son œuvre et son temps*, ed. a 2-a, 1886, p. 606; Salomon Reinach, *La Colonne Trajane au Musée de Saint-Germain*, Paris, 1886, n. 15).

[8] Raffaello Sanzio, mai cunoscut sub numele de Raphaël (Raffaello), născut la 6 aprilie 1483 à *Urbino* - mort la 6 aprilie 1520 la Roma, a fost un pictor emblematic şi arhitect al Renaşterii italiene. El este de asemenea numit şi Raffaello Santi, Raffaello da Urbino, Raffaello Sanzio da Urbino. Pentru compoziţiile murale executate pentru Palatul Vaticanului, începute în anii 1514, artistul s-a servit de basoreliefurile Columnei lui Traian (Roma), ca de exemplu în compoziţia, *Întâlnirea între Léon I cel Mare şi Attila*; conform legendei,

(1499?-1546) de la Vatican; se cunoaşte că însuşi Michelangelo[9] admirase compoziţiile Columnei lui Traian, în faţa cărora ar fi exclamat: „Nu există decât o singură Columnă Traiană!“. Ceva mai târziu, stilul în care au fost sculptate basoreliefurile Columnei lui Traian de către artiştii antici va influenţa puternicele compoziţii ale lui Caravaggio[10]. Marile creaţii ale Renaşterii fiind din ce în ce mai mult sub „influenţa“ artei Columnei, basoreliefurile ei au trezit un interes din ce în ce mai mare şi studii de o mare anvergură au fost începute, precum şi mulaje au fost realizate după aceste „tablouri“ din marmură de Carara. În anul 1541, regele Franţei, François I (1515-1547), a trimis pe pictorul Francesco Primaticcio (1504-1570) la Roma, cu recomandarea de a face mulaje după cele mai frumoase sculpturi în marmură, precum şi după Columna lui Traian. Această muncă titanică a fost începută şi condusă de arhitectul italian Jacopo Barozzi da Vignola (1507-1573); el se văzu foarte repede obligat să recunoască că acest proiect era de o prea mare anvergură şi prea costisitor, şi se mulţumi prin a trimite doar câteva fragmente pentru a satisface curiozitatea regelui. Aduse la *Fontainbleau*, aceste gipsuri au dispărut fără să lase urme (nu se mai ştie dacă mai există încă). La fel şi mulajele executate la comanda regelui Louis XIV (1643-1715) au cunoscut aceeaşi soartă; toată Columna a fost mulată. Primul director al Academiei Franţei, fondată sub auspiciile lui Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), Charles Errard (1606-1689), supraveghe operaţiile, care au durat până în anul 1640. Dar aceste gipsuri nu au sosit toate în Franţa. Unele se găsesc la *Villa Médicis* (Roma), altele au fost mult timp păstrate în *Depozitul Antichităţilor*, pe urmă într-unul din departamentele de antichităţi ale Luvrului; o a treia parte se găseşte la Muzeul Universităţii din *Leyde* (Olanda). Paralel cu aceste lucrări de reproducere, o carte despre Columna lui Traian, imprimată la Roma, va apare pentru prima oară în anul 1576 (reeditată în 1585, 1616): 130 de planşe gravate de Francesco Villamena (1566-1625) după desenele (totalitatea frizei) lui Girolamo Muziano (1532-1592), directorul lucrărilor de la Vatican, însoţite de un „*Commentarium*“, scris de eruditul spaniol Alfonso Chacon (Ciaccone, 1540-1599), *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gesti, ex simulacris quae in Columna eiusdem Romae visunteur collecta*. În anul 1667 pictorul şi gravorul italian Pietro Santi Bartoli (1635-1700), elev al lui Nicolas Poussin (1594-1665), executa alte gravuri în aramă după Columna lui Traian, care au fost publicate, acompaniate de comentariul lui Chacon, corectat şi completat de Pietro Bellori[11] (1613-1696): *Colonna Traiana eretta dal*

apariţia miraculoasă a Sfântului Petre şi a Sfântului Paul înarmaţi cu săbii în timpul întâlnirii între Papa Leon I cel Mare şi Attila (452 d.Hr.) a determinat pe regele Hunilor să renunţe la năvălirea Italiei şi de a merge asupra Romei.

[9] Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni, născut la 6 martie 1475 în castelul *Caprese*, localitatea *Caprese*, în nordul provinciei *Arezzo*, regiunea Toscana, - mort la Roma, la 18 februarie 1564, pictor, sculptor, poet, arhitect italian al Renaşterii.

[10] Michelangelo Merisi da Caravaggio (Le Caravage, în fr.), născut la 29 septembrie 1571 la Milano şi decedat la 18 iulie 1610 la *Porto Ercole* (regiunea Toscana, centrul-vestul Italiei). Important pictor italian din perioada Barocului, opera sa puternică, aducătoare de nou în artă, va revoluţiona pictura secolului XVII datorită caracterului său naturalist şi realist, şi care a utilizat stilul tehnicii clar-obscurului, influenţând mari pictori ce i-au succedat: Peter Paul Rubens (Pierre Paul Rubens, în fr., 1577-1640), Georges de La Tour (1593-1652), etc.

[11] Giovanni Pietro Bellori sau Giovan Pietro Bellori a fost un ilustru om de cultură italian al sec. 17, arheolog, însărcinat cu păstrarea Antichităţilor Romei, istoric, critic de artă şi biograf. Bellori a tradus lucrarea lui Chacon din latină în italiană despre Columna lui Traian (Roma), cu ocazia unei noi ediţii apărută în 1673: *Colonna Traiana eretta dal Senato e Popolo Romano all'Imperadore Traiano*.

Senato e Popolo Romano all' Imperatore Traiano Augusto nel suo Foro in Roma... Semnalăm de asemenea, opera lui Rafaello Fabretti (1618-1700), *De Columna Traiana Syntagma*, Roma, 1683-1690, şi splendidele gravuri ale lui Giovanni Battista Piranesi (1720-1778), *Trofeo o sia magnifica colonna coclide di marmo composta di grossi macigni ove si veggono scolpite le due guerre daciche fatte da Traiano*, Roma, 1776.

Aşa cum compoziţiile basoreliefurilor Columnei au fost adevărate lecţii de artă pentru foarte mulţi pictori, sculptori, etc., la rândul lor statuile antice de Daci au fost de asemenea studiate şi desenate de cei mai mari artişti ale acestor curente artistice (Renaşterea, Barocul, etc.); din numeroasele opere ce au fost realizate după aceste reprezentări antice vom da numai câteva exemple[12] ce se pot vedea şi admira la artiştii următori:

Fig. 4 a. (imaginea din stânga) - desen pe suport hârtie (gri-verde); personaj „Barbar“, aspect de cariatidă; desen păstrat la Paris, la Muzeul Luvru - Departamentul de Arte grafice, inv. 6239 (recto); detaliu despre subiectul reprezentat: Roma, Palazzo Gaddi, operă în raport cu cariatidă; dimensiuni: înălţime 0,420 m, lăţime 0,207 m.

Fig. 4 b. (imaginea din dreapta): desen pe suport hârtie (bej-deschis); „Barbar“, nobil dac, personajul poartă pileusul dacic, veşmintele naţionale ale Dacilor, pantalonii sunt legaţi în partea inferioară a picioarelor, la nivelul gleznelor, cu şireturile opincilor, mâinile împreunate la nivelul pântecului, mâna dreapta peste cea stângă – exact aşa cum se prezintă reprezentările statuilor de Daci; desen conservat la Paris, la Muzeul Luvru - Departamentul de Arte grafice, inv. 6083 (recto); dimensiuni: înălţime 0,200 m, lăţime 0,090 m.

[12] Nu doresc aici să fac un studiu aprofundat (şi nici nu este scopul în articolul de faţă) despre influenţa reprezentărilor de Daci în arta Renaşteri, Barocului, etc., acest subiect va constitui o publicare ulterioară.

Polidoro Caldara, numit **Polidoro da Caravaggio**, născut în 1495 la *Caravaggio* în actuala provincie *Bergamo* în Lombardia, decedat în 1543 la *Messina*, în Sicilia, este un pictor al Renaşterii italiene, elev al lui Raphaël, care a lucrat la Roma (1514-1527), la Napoli (1524, 1527-1528) şi la *Messina* (1528-1543?) şi care a fost de asemenea, la sfârşitul vieții, arhitect. El se făcu cunoscut datorită stilului său, utilizând tonuri de gri pentru decorurile sale picturale, iar în desenele lui el se distinge prin maniera de a utiliza procedeul clarobscurului, de a reda volumele cu ajutorul efectului gradat al contrastului luminii şi al umbrelor şi arată un interes aparte pentru valoarea artei antice. În imaginile alăturate (fig. 4 a-b) se poate remarca ataşamentul acordat de artist sculpturii antice şi aportul adus în arta de reprezentările statuare de Daci.

Aceste opere antice au fost realizate de artiştii romani, în perioada de apogeu al artei romane, în timpul Împăratului Traian (98-117 d.Hr.), pentru monumentalul său for la Roma[13]. Notăm câteva detalii despre cele două desene prezentate, ale lui Polidoro Caldara, cât şi despre cele două personaje reprezentate, inspirate în mode evident după statuile monumentale de Daci, de care am vorbit mai sus:

Artistul italian s-a inspirat desenând statuile de Daci, păstrate azi la Muzeul Vaticanului, la Palatul Pitti (Florența), sau de pe Arcul lui Constantin, la Roma[14].

Giulio Pippi de' Jannuzzi, numit **Giulio Romano**, este cunoscut în franceză sub numele de **Jules Romain**, născut la Roma în anul 1492 sau 1499 şi mort la *Mantova* la 1 noiembrie 1546, este un pictor, arhitect şi decorator italian, unul din primii artişti manierişti ai Renaşterii şi elevul favorit şi principal colaborator al lui Raffaello între anii 1515 şi 1520. De-a lungul carierei sale artistice artistul italian a adoptat o tendință spre antic ce va marca perioada sfârşitului vieții lui.

După cum se poate recunoaşte destul de uşor, acest desen (fig. 5) reprezintă una dintre binecunoscutele compoziții ale Columnei lui Traian (Roma). Este vorba de scena XXXII (fig. 6) în care Dacii asediază pe Romani, refugiați într-o fortăreața.

Fig. 5. Desen de Giulio Pippi (Giulio Romano), după Columna lui Traian (Roma), scena XXXII – Dacii atacă pe Romani, refugiați într-o cetate.

[13] Pentru mai multe detalii despre aceste statui monumentale de Daci, din Forul lui Traian, vezi notele 2 şi 3.
[14] Pentru aceste statui de Daci vezi: L. Velcescu, *Dacii în sculptura romană*, 2008, p. 201-202 (cat. nr. 48), p. 217-220 (cat. nr. 58-65), p. 242 (cat. nr. 83), p. 243-244 (cat. nr. 84-85).

Fig. 6. Columna lui Traian (Roma), scena XXXII - Romanii sunt asediaţi de către Daci.

Giulio Romano a reprezentat remarcabil pe Daci în desenul său, inspirându-se după una din scenele Columnei, şi care ne oferă detalii importante: costumul Dacilor, specificul armamentului lor, figurile expresive ale acestor războinici redutabili, tactica şi felul acestora de a ataca inamicul şi de a lupta atât individual cât şi colectiv. Stilul liniei desenului este artistic, precis, plastic, caracteristic acestui artist, maniera de a reda volumele, în funcţie de lumina şi umbra redată, proporţia personajelor este bine respectată, etc.; un desen de bună calitate artistică.

Câteva detalii despre acest desen: suport hârtie (bej-deschis; dimensiuni: înălţime 0,273 m, lăţime 0,413 m; inv. 3726 (recto); desen păstrat la Paris, Muzeul Luvru - Departamentul de Arte grafice - Fondul de desene şi miniaturi; anul achiziţiei: 1671 - pentru Cabinetul regelui.

Biagio Pupini (1511(?) - 1575), pictor italian din perioada Renaşterii, activ în oraşul său natal *Bologna* între anii 1530 şi 1540. A fost ucenic al pictorului şi gravorului italian Francesco Francia (1450-1517); el a realizat pictura pentru biserica din *San Giuliano*, bazilica *San Giacomo Maggiore* şi biserica *Santa Maria della Baroncella*. Acest desen (fig. 7) realizat de artistul Pupini reprezintă (ne referim pentru partea din dreapta a compoziţiei) un grup de prizonieri „barbari“ şi soldaţi romani. El a fost realizat după un basorelief antic roman ce se află actual la Roma, şi face parte din monumentul porţii de onoare dedicată Împăratului *Lucius Septimius Severus Pertinax* (193-211 d.Hr.) şi membrilor familiei sale, în anul 204 d.Hr. (fig. 8).

Fig. 7. Desen de Biagio Pupini; şcoala din Bologna; suport hârtie (albastră); dimensiuni: înălțime 0,161 m, lățime 0,268 m; detalii asupra subiectului compoziției din dreapta: captivi „Barbari" cu mâinile legate la spate cu lanțuri, însoțiți de soldați romani; desen conservat la Paris: Muzeul Luvru - Departamentul Artelor grafice; inv. 8874 (recto).

Fig. 8. Roma, Arcus Septimi, sau Arcus Argentariorum (Monumentum Argentariorum), în Forum Boarium, basorelief sculptat în marmură; actual vestigiile arhitecturale ale acestei porți de onoare se află încastrate (pilastru din partea estică) în unul din zidurile bisericii San Giorgio in Velabro (Roma); datare: anul 204 d.Hr. în timpul domniei lui Lucius Septimius Severus Pertinax (193-211 d.Hr.).

Identificare iconografică: este foarte probabil ca grupul „Barbarilor“ captivi să reprezinte Daci: metopa situată la exteriorul Arcului lui *Septimius Severus*, din *Forum Boarium*, în partea de vest, prezintă doi soldaţi romani ce acompaniază doi prizonieri „barbari“ în lanţuri, fiind probabil doi nobili daci (*pileati*). Studiul nostru major din această compoziţie îl constituie personajul „barbar“ care este conservat aproape în întregime, cel ce se află în partea dreaptă a scenei. Imediat în spatele acestui personaj se află un alt „Barbar“ căruia, din păcate, îi lipseşte capul, păstrându-se numai partea inferioară a picioarelor (fig. 8). Interesant este faptul că pe desenul lui Pupini capul acestui personaj „barbar“ apare reprezentat în întregime (fig. 7). Probabil, în perioada când artistul italian a realizat acest desen, „tabloul“ sculptat în marmură era mult mai bine păstrat decât se prezintă el în ziua de azi; trebuie ţinut cont şi de faptul, din momentul când acest desen a fost făcut după acest basorelief şi până azi au trecut aproape cinci secole, detaliu ce nu poate fi neglijat. Revenim la personajul care ne interesează pentru studiul nostru: cum am afirmat, el este înlănţuit, mâinile sale sunt legate la spate, şi se îndreaptă spre dreapta cu capul puţin aplecat în faţă. Costumul acestui „Barbar“ este foarte apropiat de veşmintele naţionale ale Dacilor, celor reprezentaţi pe fusul Columnei lui Traian şi în reprezentările statuare de Daci: o lungă manta cu ciucuri în partea de jos (poalele), agrafată pe umărul drept, ce depăşeşte cu mult genunchii personajului, pantaloni nici strânşi, dar nici prea largi pe picior, şi care sunt ataşaţi în partea de jos la nivelul gleznelor cu şireturile de la opinci. Privind de aproape şi cu atenţie acest basorelief, el prezintă la nivelul părţii inferioare a picioarelor celor doi „Barbari“ pe care îi analizăm, locul unde pantalonii sunt ataşaţi de gleznă cu ajutorul şireturilor încălţămintelor (de tipul opincilor, după cum am specificat mai sus): se poate încă distinge forma sculptată a opincii, şireturile care strâng opinca, golul unde opinca nu acoperă complet partea de deasupra labei piciorului (de exemplu la piciorul drept al „Barbarului“ care este păstrat complet), partea ondulată a suprafeţei opincii unde şireturile trec prin găici, adică opinca este mai strânsă, deformându-se, etc. Încă în ziua de azi acest tip de încălţăminte, specifică Dacilor şi neamurilor înrudite cu aceştia, este purtată de succesorii acestora ce locuiesc în diferite regiuni ale României. Acest personaj este de rang nobil, deoarece el poartă pileusul dacic, fiind un element important pentru determinarea etniei la care aparţine acest „Barbar“, căciula cu moţul aplecat în faţă, semn distinctiv purtat de nobilii daci. Această bonetă dacică nu trebuie confundată cu boneta tracă sau frigiană. Cert, cea dacică este destul de asemănătoare cu cele trace şi frigiene, explicaţia fiind, oamenii din acele vremuri (Tracii, Dacii, Geţii, Frigienii, etc.) care purtau aceste tipuri de bonete făceau parte din aceiaşi mare familie a Tracilor, cum este de altfel specificat şi în literatura antică[15], iar pileusul dacic este mai scurt şi nu prezintă niciodată acest fel de prelungitoare la nivelul urechilor ca un fel de jugulare, ce la un moment dat puteau fi şi legate, cum se prezintă la personajele sau zeităţile trace şi frigiene[16].

[15] După Herodot, *Istorii*, V, 3 (*Fontes*, I, p. 65): „Neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după acel al inzilor. … Tracii au mai multe nume, după regiuni…“; vezi de asemenea şi în conţinutul notei nr. 16.

[16] Vezi articolul: „Alopèkis“ în DA (Ch. Daremberg şi Edm. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*), t. I, p. 187-188; *Alopekis*: numele pe care Grecii îl dădeau unei căciuli din piele de vulpe, acoperământ naţional pentru cap al războinicilor traci. Utilizarea căciulilor din blană de animale s-a perpetuat până în zilele noastre printre popoarele din aceste regiuni. Căciula vechilor Traci se distingea printr-o formă deosebită, asemănătoare cu aceia a unei căşti antice, care se termina în partea de sus într-o formă ţuguiată ;

După toate probabilităţile, comparaţiile efectuate ale acestor „Barbari“ de pe Arcul lui *Septimius Severus* cu imaginile Columnei lui Traian şi cu reprezentările statuare de Daci duc în sensul acestor concluzii plauzibile discutate mai sus. O altă posibilitate ar fi aceea, cei doi „Barbari“ reprezentaţi în acest tablou de marmură să fie foarte apropiaţi, din punct de vedere iconografic şi al portului naţional, de reprezentanţii marelui neam al Traco-Daco-Geţilor; de altfel toate aceste populaţii, din spaţiul balcano-carpato-panonic, precum şi din Asia Mică (Frigieni, Troieni, etc.), sunt foarte puţin cunoscute din punct de vedere iconografic şi al costumului lor naţional. La cel de-al doilea captiv, din al doilea plan, nu se mai păstrează decât picioarele; cum am specificat mai sus, este interesant faptul că în reprezentarea acestui basorelief în gravurilor pictorului renascentist Biagio Pupini, precum şi ale călugărului benedictin Bernard de Montfaucon (1655-1741), scena apare întreagă.

Se afirmă uneori că aceşti „Barbari“ ar fi Parţi, corelare făcută datorită faptului că inscripţia acestui monument poartă în titulatura împăratului roman, *Septimius Severus*, termenul de *Part(hico)*, în urma cuceririlor realizate de împăratul roman asupra Parţilor. Dar ţin să menţionez, aceşti doi „Barbari“ fac parte, din punct de vedere iconografic, precum şi vestimentar (se pot face comparaţii şi apropieri destul de elocvente), mai degrabă din familia neamurilor numeroase ale lumii Tracilor (Dacii, Geţii, Frigienii, toate aceste populaţii din Asia mică înrudite cu Tracii ce au fondat colonii în aceste regiuni, etc.), decât cu Parţii sau cu neamurile înrudite cu aceştia, datorită faptului evident că aceşti „Barbari“ reprezentaţi pe acest monument (fig. 8) sunt total diferiţi de Parţi, atât din punct de vedere iconografic şi antropologic, cât şi al vestimentaţiei.

Battista Franco, născut şi decedat la Veneţia (1510-1561), pictor manierist italian; cariera sa artistică va începe la Roma unde soseşte în anul 1530, pe urmă la Florenţa. Influenţat profund de opera lui Michelangelo, Franco Battista va dezvolta în operele sale un puternic caracter de desenator de excepţie, dezvăluind un adevărat sentiment al cunoaşterii sale artistice, un bogat studiu în informaţii asupra subiectului

---

coada de vulpe flutura în chip de coamă la spate, cu cele două labe posterioare ale animalului, care probabil se puteau înnoda în caz de nevoie sub bărbie şi în acest fel să servească de jugulară.

Pileus sau *pilleus*, semn de distincţie a nobilimii dace, este o varietate de căciulă de stofă, din blană de animale, etc., de culoare, probabil roşie (vezi Ion Dumitriu-Snagov, „Culorile Columnei*“*, în *Magazin Istoric*, XXI, 6 (243), 1987, p. 17-18, şi imaginile 1-4 de pe copertă). Este important de notat că Frigienii purtau o varietate de acoperământ pentru cap foarte asemănătoare cu boneta nobililor Daci, de culoare roşie. Nu ar fi deloc imposibil ca acest popor indo-european să fi făcut parte din marea familie a Traco-Dacilor, ori să fi avut destul de importante şi numeroase relaţii cu Dacii. După informaţiile care ne-au fost transmise de Herodot (VII, 73, 75; *Fontes*, I, p. 69) şi Strabon (VII, 3, 2, X, 3, 16; *Fontes*, I, p. 225-227), Frigienii au imigrat din Tracia sau din regiunile dunărene, ocupând aproape toată partea centrală şi occidentală a Asiei Minore, către anul 1200 î.Hr., puţin înainte de războiul contra Troiei (a se vedea de asemenea: Pliniu cel Batrîn, *Istoria naturală*, V, 32 *Fontes*, I, p. 405); Georges Perrot şi Charles Chipiez, *Histoire de l'art antique,* t. V, 1970, p. 1-2; *Dictionnaire Universel alphabétique et analogique des noms propres (Le Grand Robert des noms propres)*, sub coordonarea lui Paul Robert, t. IV, 1986, p. 2486 (*Phrygie*); Fl. Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamclissi Tropaeum Traiani*, Bucureşti, 1959, p. 430-431).

Pileatus este numele dat pentru a desemna nobilul dac, iar *comati* sunt oamenii din popor. Izvoarele istorice antice ne aduc la cunoştinţă o pătură nobiliară dacă; Iordanes (*Getica*, V, 40) care s-a inspirat după Dion Chrysostomos (*Discursuri*, LXXII, 3; *Fontes*, I, p. 453): „Qui dicit primum Tarabosteseos, deinde vocatos Pilleatos hos, qui inter eos generosi extabant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur“*:* „Acesta spune (*Dion Chrysostomos*) că mai întâi s-au numit „*Tarabostesei*“, pe urmă „*Pilleati*“, iar dintre ei erau numiţi regii precum şi preoţii lor.“ (Iordanes, trad. de Olivier Devillers, Paris, Les Belles Lettres, 1995, p. 17; *Fontes*, II, 1970, p. 412-413; Constantin C. Petolescu, *Decebal, regele Dacilor*, Bucureşti, 1991, p. 41).

respectiv, un desen complet şi desăvârşit. Artistul italian pune accent, în desenul său, pe o viziune de ansamblu şi în acelaşi timp complexă: detaliul subiectului studiat (reprezentat), plasticitatea liniei desenului, finețea detaliului, felul de a trata volumele, punerea în evidență a particularităților, vivacitatea care se degajă în operele lui Franco, etc. Desenul (de mai jos) al lui Franco, luat ca exemplu (fig. 9), este cât se poate de elocvent, confirmând afirmațiile de mai sus: un adevărat virtuos al desenului artistic şi estetic. Desenele după sculpturile antice, ce au fost realizate între anii 1548-1552, degajă o atenție şi o apropiere mai aparte. În această „compoziție" este vorba în realitate de mai multe reprezentări luate aparte, invocând de fapt mai multe subiecte total diferite. Atenția noastră este focalizată asupra reprezentărilor celor doi „Barbari" ce poartă pileusul nobiliar dacic. Franco a acordat un interesat aparte acestor statui de „Barbari", fiind probabil impresionat de aceste opere antice şi al aspectului aparte al acestor personaje „venite" dintr-o lume numită „barbară". Foarte probabil, cei doi „pileati" reprezentați în desenul lui Franco sunt cele două statui de Daci, păstrate actual la Muzeul Național din Napoli (fig. 10 a-b).

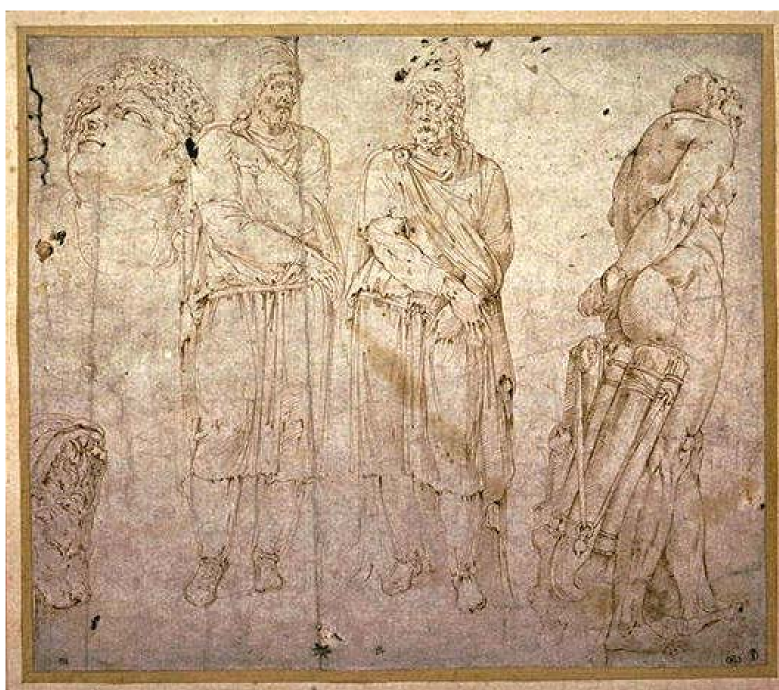

Fig. 9 (stânga). Desen de Battista Franco: studiu după statuile de Daci de la Muzeul Național din Napoli (inv. 6122 şi 6116), după Hercule (col. Farnese) şi după un cap de bărbat; şcoala venețiană; cerneală maro pe hârtie bej; dimensiuni: înălțime 0,262 m şi lățime 0,304 m; locul de conservare: Paris, Muzeul Luvru - Departamentul Artelor grafice; inv. 4968 (recto).

Fig. 10 a-b (dreapta). Statui de Daci în marmură; colecția Farnese; inv. 6122 şi 6116; dimensiuni: înălțime 2,38 şi 2,34 m; cele două statui au fost descoperite în piața „Santi Apostoli“, la Roma, în vecinătatea Forului lui Traian; actual aceste statui se găsesc la Muzeul Național din Napoli.

Peter Paul Rubens este un pictor baroc flamand născut în anul 1577 la *Siegen* în *Westfalen*, la 300 de km de *Anvers*, şi decedat în 1640 la *Anvers*. Opera lui Rubens este considerabilă, ajutat de importantul său atelier, el a realizat un mare număr de portrete, mari proiecte religioase (multe din tablourile sale reprezintă subiecte religioase), picturi mitologice, şi importante serii de picturi istorice. Rubens a fost unul dintre cei mai admirați pictori: Delacroix (1798-1863) l-a supranumit Homer al picturii.

Figuri de Daci reprezentate după basoreliefurile Columnei lui Traian, Roma (fig. 11 a-c);

Fig. 11 a-c. Desene de Rubens (sau retuşate de el); toate aceste capete reprezintă figuri de Daci desenate după compozițiile Columnei lui Traian la Roma; vezi Marjon van der Meulen, Rubens Copies after the Antique, vol. II (p. 163-172) – III (fig. 289-300, 305), Londra, 1994-1995.

În primul rând se poate remarca în aceste desene ale lui Rubens, marea forță artistică a acestor reprezentări; deja aceste figuri ale Dacilor, realizate în perioada de apogeu al artei romane, prezintă un puternic caracter realist, portrete care de altfel se păstrează încă destul de bine în reliefurile Columnei, monument ce a fost ridicat în anul 113 de împăratul Traian (98-117 d.Hr.) în Forul său la Roma. Rubens, datorită forței desenului lui, a dat şi mai multă vitalitate şi forță de caracter acestor figuri de Daci, accentuând cu foarte mult talent caracterul realist al acestor reprezentări de Daci, atât aspectul trăsăturilor fizionomice pentru fiecare portret studiat şi desenat, cât şi aspectul interior psihologic al fiecărui personaj.

Jean-François Perrier, născut la *Pontarlier* (localitate fr., în reg. *Franche-Comté*, depart. *Doubs*) în 1590 şi deced. la Paris în iulie 1650, este un pictor şi gravor francez; şcoala barocă, profesor la Academia franceză, operele sale sunt de un academism convențional. Acest artist francez, membru fondator al Academiei regale de pictură şi de sculptură, a fost profesorul lui Charles Le Brun (1619-1690). În anul 1638 Perrier a publicat *Segmenta Nobilium Signorum et Statuarum que temporis dentem individium evasere*, Roma şi Paris, un album conținând 100 planşe acvaforte[17], după sculpturi antice dintre cele mai celebre din Roma. Printre aceste planşe se află şi o reprezentare ce poartă numărul „16“, după o statuie de Dac (fig. 12 a-b). În 1645 el a publicat un nou album ce poartă titlul: *Icônes et Segmenta illustrium e marmore tabularum quae Romae adhuc extant*, Roma şi Paris, ce conține 56 planşe acvaforte de sculpturi antice şi basoreliefuri din cele mai cunoscute de la Roma.

Comentariile ce însoțesc aceste ilustrații sunt adnotate de binecunoscutul anticar Giovanni Pietro Bellori (1613-1696). Şi în această culegere se află numeroase reprezentări de Daci (confruntări dintre Daci şi Romani) desenate după reliefurile Arcului de triumf al lui Constantin, la Roma; unele din aceste basoreliefuri ale acestui monument sunt din timpul Împăratului Traian (98-117 d.Hr.), ce au fost luate din frizele Forului lui Traian. Fiind de o mare importanță pentru istoria artei şi arheologia greco-romană cele două ediții din 1638 şi 1645 dau o vedere de ansamblu al sculpturilor antice ce se puteau vedea şi admira la Roma în acea perioadă.

Opera lui Jean-François Perrier nu a putut fi reconstituită decât de puțin timp, şi numai aceste celebre albume de gravuri reproducând sculpturile antice ale Romei i-au asigurat o posteritate. Tablourile lui Perrier ce se păstrează sunt destul de rare, iar toate descoperirile recente tind să-i atribuie din ce în ce mai mult acestui artist un loc de prim rang în arta franceză a sec. XVII[18].

În albumul lui Perrier, *Segmenta Nobilium Signorum et Statuarum…*, publicat în 1638, reprezentarea statuii de Dac apare redată inversată (fig. 12 a) față de poziția reală a statuii de la *Palazzo Pitti* ce a servit de model (fig. 13). Pentru o mai bună comparație cu statuia de Dac de la Muzeul Palatului *Pitti* redăm acest desen-gravură în poziția normală (fig. 12 b). Planşa gravură a acestei reprezentări statuare numerotată de Perrier cu nr. 16, poartă menționarea la indexul albumului: *Captiuus in Hortis Mediceis*.

---

[17] Procedeu de gravare a unei imagini pe o placă de cupru sau de zinc cu ajutorul acidului azotic.
[18] Vezi Alvin L. Clark, *François Perrier. Les premières œuvres de Lanfranco à Vouet*, Editions Galerie Coatalem, Paris, 2001.

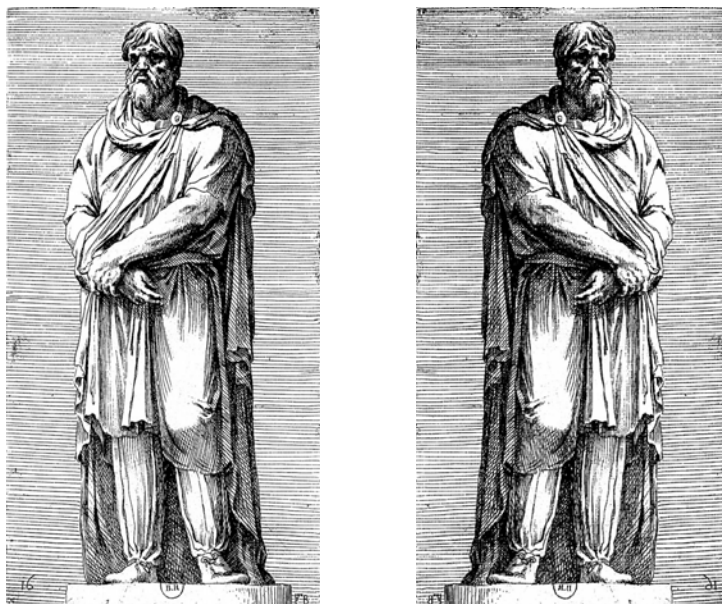

Fig. 12 a-b. Desen-gravură după o statuie de Dac (v. fig. 13), de Jean-François Perrier, planşa nr. 16 din albumul său publicat în 1638: Segmenta Nobilium Signorum et Statuarum que temporis dentem individium evasere.

Fig. 13. Florența, statuie antică de Dac, păstrată în Palazzo Pitti – sala Castagnoli, perioada domniei lui Traian.

Poussin Nicolas (1594-1665); pictor francez al secolului al 17-lea, reprezentant major al clasicismului pictural. În cursul celei de a treia călătorie a lui Nicolas Poussin efectuată la Roma, unde el soseşte în anul 1624, artistul francez studiază operele sculpturale antice împreună cu sculptorul belgian François Duquesnoy (1597-1643). Printre numeroasele sale desene se găsesc şi studii artistice realizate după reprezentări de Daci - Columna şi statui de Daci din Forul lui Traian (fig. 14-15).

Calitățile artistice ale lui Poussin sunt remarcabile: frumusețea expresiei în arta sa predomină, el caută în arta antică virtutea artistică de care el are nevoie pentru crearea artei sale, frumosul ideal sau intelectual, punerea în valoare a expresiei nobile, elegante, expresia compoziției şi a stilului, etc. Poussin merită pe deplin locul pe care-l deține, unul dintre primele printre mari pictori ai şcolii franceze.

Fig. 14. Desen de Nicolas Poussin (fig. stânga), realizat în cerneală brună, laviu maro deschis pe suport hârtie; dimensiuni: înălțime 31,6 şi lățime 21,6 cm; desen inspirat după diferite personaje purtând inscripții-precizări; după figurile de Daci din compozițiile Columnei lui Traian (Roma); acest desen este o copie de detalii ale reliefurilor Columnei lui Traian, după planşele gravuri ale lui Francesco Villamena (1566-1625) din albumul învățatului spaniol Alfonso Chacon (1540-1599), publicat la Roma în anul 1576. Poussin a studiat aceste planşe spre anul 1635, şi se cunosc 8 desene din care 2 sunt păstrate la Muzeul de la Chantilly; acest desen este conservat la Chantilly, Muzul Condé; nr. de inv. DE 250 (206 - vechiul număr).

Pietro Sante Bartoli (1615-1700), gravor, desenator şi pictor italian; în anul 1615 se naşte Pietro Sante Bartoli la Perugia (Ombria), în Italia; în 1635 se instalează la Roma, unde el va deveni elevul lui Nicolas Poussin; în 1640 (aprox.) Bartoli va lucra în serviciul reginei Christina de Suedia, ca anticar; în 1700 la 7 noiembrie Pietro Sante Bartoli se stinge din viață la Roma. El a gravat un important număr de monumente antice după propriile desene. Principalele publicaţii ale sale sunt: *Colonna Traiana eretta dal Senato e Popolo Romano all' Imperatore Traiano Augusto nel suo Foro in Roma*, în limba italiană, Roma, 1667, *in-folio; Admiranda Romanarum antiquitatum vetsigia*, Roma, 1693, *in-folio*; *Colonna Antonina, Gli antichi sepolcri*, 1697, *in-folio*; *Musoeum Odescalcum*, 1747 şi 1751, *in-folio*.

Fig. 15. Desen de Nicolas Poussin (fig. dreapta), pensulă, laviu maro pe hârtie; dimensiuni: 26 cm, lățime 9,1 cm; conservat la Muzeul Condé de la Chantilly la numărul de inventar DE 252 (208 – vechiul nr.). Este foarte posibil ca acest desen să reprezinte sculptura de Dac de la Palatul Pitti, la Florența (fig. 13); de asemenea, a se compara şi cu statuile de Daci (comati) de pe Arcul lui Constantin, la Roma[19].

[19] Vezi Annalisa Avon: „Su alcuni esempi di scultura e architettura antiche nel Parallèle (1650) di Roland Fréart de Chambray e Charles Errard“, în *Annali di Architettura: rivista del Centro Internazionale di Studi di Architettura "Andrea Palladio" di Vicenza*, nº 13, 2001, pag. 111-119, fig. 3-4. În conținutul acestui articol, la legenda figurii nr. 3 (p. 111), precum şi la pagina 114 (în text), este menționat că acest desen ar fi fost realizat după o statuie de Dac de la Arcul lui Constantin: „Un captif (Prince barbare prisonnier) de l'Arc de Constantin à Rome“; iar în fişa muzeului Condé (Chantilly), unde este păstrat acest desen, găsim aceiaşi menționare. Dar, acest desen al lui Nicolas Poussin ar reprezenta mai degrabă statuia de Dac de la Florența, Muzeul *Pitti*, decât vreuna din reprezentările de Daci (*comati*) ce încoronează Arcul lui Constantin, la Roma.

A fost publicat la Paris între anii 1758-1783, un *Recueil de peintures antiques* după Bartoli, cu o descriere făcută de Mariette şi Comte de Caylus. În imaginea de mai jos (fig. 16) Bartoli a redat cavaleria dacă din scena CXLIV - Columna lui Traian (fig. 17).

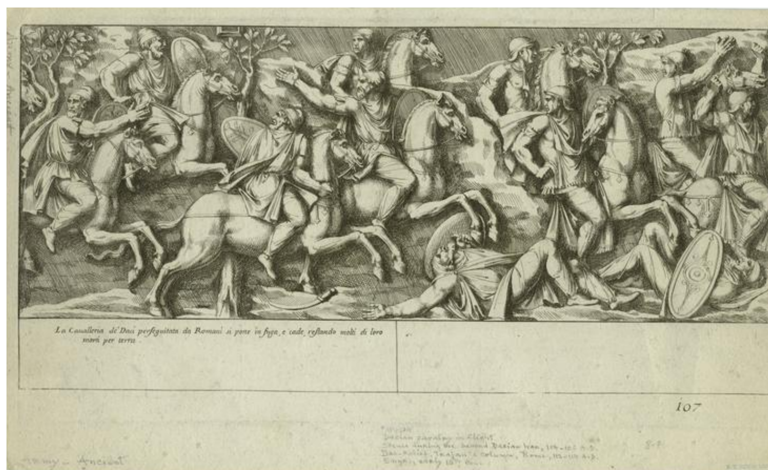

Fig. 16. Desen gravură de Pietro Sante Bartoli din albumul său, Colonna Traiana eretta dal Senato e Popolo Romano all'Imperatore Traiano Augusto nel suo Foro in Roma, Roma, 1667; în această imagine este reprezentată scena CXLIV (Dacii reprezentați călare) de pe Columna lui Traian, la Roma (fig. 17).

Fig. 17. Columna lui Traian (Roma), scena CXLIV (Dacii reprezentați călare); Conrad Cichorius, Die Reliefs der Traianssäule, vol. II, pl. CV, Berlin, Verlag von Georg Reimer, 1900.

Edmé Bouchardon (1698-1762) este un sculptor francez neo-clasic născut într-o familie de artişti, tatăl său fiind sculptorul Jean-Baptiste Bouchardon (1667-1742). La începutul carierei sale artistice el devine elevul sculptorului francez Guillaume Coustou (1677-1746). În anul 1722 (o dată importantă în viața artistică a acestui sculptor) el obține Premiul Academiei regale în sculptură ce ia permis să plece la Roma pentru a se perfecționa, unde va rămâne timp de 10 ani. După această lungă şedere în capitala artei antice romane, Bouchardon revine în Franța în anul 1732, unde va fi numit cu înalta distincție de sculptor al regelui, pe urmă membru al Academiei în 1744 şi profesor în 1745. În legătură cu stilul de admirat al artei lui Edmé Bouchardon se pot reține următoarele caracteristici: maniera artistică a acestui artist este foarte apropiată de frumosul stil antic al artei romane din perioada de apogeu (Traian, 98-117 d.Hr.), cum se poate remarca în aceste desene realizate de Bouchardon după figurile realiste ale basoreliefurilor Columnei lui Traian şi relieful „Dacia Capta", păstrat actual la Muzeul Capitol din Roma (fig. 18-20).

Fig. 18 (dreapta). Desen de Edmé Bouchardon; studiu de figuri după Columna lui Traian (Roma); desen realizat cu creion ocru-roşu; dimensiuni: înălțime 0,570 m, lățime 0,432 m; locul de conservare al desenului: Paris, Muzeul Luvru, Departamentul Artelor grafice; nr. inv. 24080 (recto).

Fig. 19 (centru). Desen de Edmé Bouchardon; studiu după relieful alegoriei Daciei învinse (Dacia Capta), scultură care se găseşte păstrată în curtea interioră a Muzeului Capitol (Palazzo dei Conservatori), la Roma; desen realizat cu creion ocru roşu; dimensiuni: înălțime 0,198 m, lățime 0,132 m; locul de conservare al desenului: Paris, Muzeul Luvru, Departamentul Artelor grafice; nr. inv. 24318 (recto).

Fig. 20 (stânga). Roma, Muzeul Capitol - relief sculptat în marmură reprezentând „Dacia Capta": figura feminină reprezintă personificarea Daciei; înălțimea blocului de marmură sculptat 1,20 m; înălțimea panoului compoziției 0,75 m; datare: stilul perioadei domniei lui Traian (98-117), probabil aceast relief a fost realizat pentru Forul lui Traian, la Roma (vezi Francis Haskell şi Nicholas Penny, Pour l'amour de l'antique, Paris, Hachette, 1988, p. 213-214).

În operele sale Bouchardon se apropie foarte mult de compozițiile şi stilul artei antice romane, fiind considerat de contemporanii săi, artistul care a „adus gustul simplu şi nobil al anticului"[20]. Datorită şi contextului perioadei artistului, noile cunoştințe şi descoperiri arheologice au determinat în mod cert aceasta tendință tot mai accentuată spre un ideal clasic. Edmé Bouchardon a fost unul dintre cei mai iluştri sculptori din timpul domniei regelui Louis XV (1715-1774) şi a exersat după moartea sa o influență considerabilă, cu toate că nu a format o veritabilă şcoală.

Hubert Robert, (1733-1808) este unul din principalii artişti francezi ai sec. al XVIII-lea, ilustrându-se în mod deosebit ca peisagist, desenator şi pictor de ruine antice. În anul 1754 Hubert Robert pleacă la Roma pentru desăvârşirea artei sale, unde el va rămâne timp de 11 ani. Aici el va întâlni artişti renumiți, ca de exemplu artistul italian Giovanni Battista Piranesi (1720-1778), care a avut o mare influență asupra lui, şi a reprodus în desenele şi picturile sale cele mai valoroase monumente antice romane. Interesul aparte, pasionat, al acestui artist pentru reproducerea monumentelor şi aspectului romantic al ruinelor antice l-a determinat să viziteze vestigiile renumitului oraş Pompei, în anul 1760, precum şi *Paestum*, *Herculanum*. În 1765 el se va întoarce la Paris unde va cunoaşte un mare succes meritat datorită talentului său artistic şi va ocupa diverse posturi importante. Din nefericire Hubert Robert a cunoscut şi o perioadă nefastă majoră în viața lui, în timpul „Revoluției franceze" (1789-1799) fiind arestat în oct. 1793 şi încarcerat în temnițele din Paris, *Sainte-Pélagie* şi *Saint-Lazare*. Artistul a reuşit să supraviețuiască în timpul acestei perioade carcerale, pictând pe farfurii scene din viața carcerală şi portrete de oameni celebrii întemnițați în aceste puşcării. După zece luni de închisoare renumitul artist va fi eliberat, după căderea lui Robespierre (1758-1794), şi îşi va regăsi o anume notorietate în lumea artistică, fiindu-i dat în rensposabilitate înființarea noului *Museum* național. În timpul şederii lui în Italia el a făcut foarte multe desene şi crochiuri după peisaje cu ruine, şi datorită acestui fapt el a fost denumit „Robert al ruinelor". La Muzeul Luvru, cel din Valence (Fr.) şi cel al Ermitajului din Sankt-Peterburg se păstrează o importantă colecție de desene şi picturi ale lui Hubert Robert. În frumoasele şi interesantele picturi ale lui Hubert Robert sunt redate uneori şi reprezentări de statui de Daci care, nu întotdeauna pot fi identificate cu exactitudine, adică în ce colecție privată sau muzeu de stat s-ar afla eventual aceste sculpturi antice (fig. 21-22).

Tabloul lui Hubert Robert, „Les Découvreurs d'Antiques" (fig. 21), ne pune în raport cu contextul epocii respective: interesul viu acordat monumentelor antice, o „explorare arheologică", sau mai degrabă o vânătoare după valori de artă antice, la Roma. Un episod al acestei perioade ne este restituit de pictorul francez în tabloul său, în care unul din personaje „dezvăluie" cu ajutorul unei torțe o statuie colosală de Dac, ce se află situată în nişa unei arcade ale culoarului umbros al Colosseum-ului de la Roma.

[20] Charles-Nicolas Cochin (1715-1790, gravor, desenator şi scriitor francez, contemporan cu Edmé Bouchardon), *Mémoires inédits sur le Comte de Caylus, Bouchardon, les Slodtz*, manuscris autograf publicat la Paris în 1880 de Charles Henry ; la pagina 85 a acestui manuscris putem cita: „M. Bouchardon a été certainement le plus grand sculpteur et le meilleur dessinateur de son siècle. On lui a l'obligation d'avoir ramené le goust simple et noble de l'antique". A se consulta de asemenea L. Hautecoeur, *Rome et la renaissance de l'antique à la fin du XVIIIe siècle*, Paris, 1912, p. 185-186.

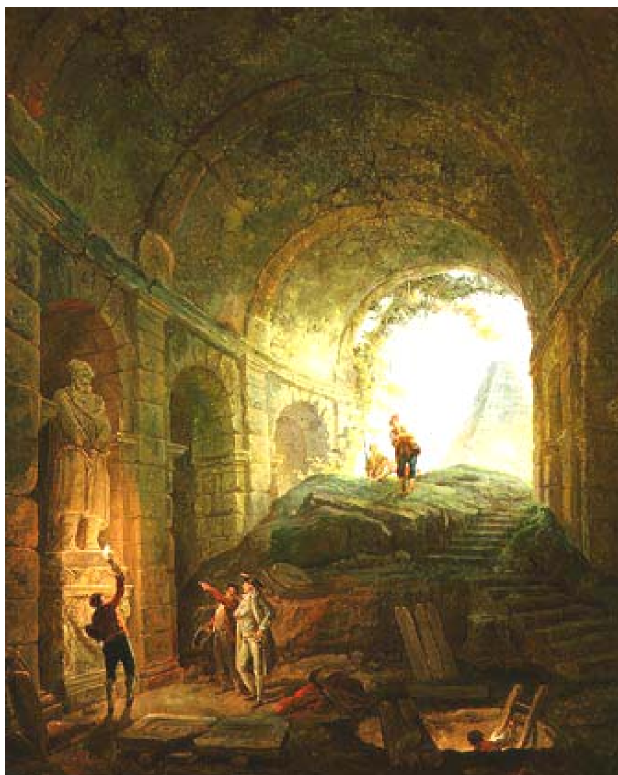

Fig. 21. Pictură de Hubert Robert: „Les Découvreurs d'antiques"; ulei pe pânză: dim. 81 x 67 cm; această pictură a fost realizată în 1765; tabloul este păstrat la Valence, Musée des Beaux-Arts et d'Histoire naturelle; inv. P. 492.

Opera ne prezintă mai multe personaje, un grup de „exploratori" care, după indicațiile compoziției, îndeplinesc rolul de „ghizi-arheologi"; aceşti „cercetători de artă" arată şi explică despre monumentala statuie de Dac, unui distins personaj care, după aspect, ar putea fi un nobil colecționar de antichități. Aici, pictorul Hubert Robert recompune un cadru peisagistic fantezist cu ajutorul unor elemente reale împrumutate din diversele locuri şi monumente antice din Roma: Colosseum-ul, piramida lui *Cestius*, statuia unui nobil dac[21].

A doua pictură (acuarelă) a lui Hubert Robert, *Jeunes femmes dessinant au milieu de ruines antiques* (fig. 22), este de dimensiuni mari, comparabilă cu un tablou şi care aparținea „à la Comtesse d'Angiviller" în 1787. Această acuarelă a fost expusă la „Salonul" din anul 1787 unde Diderot a elogiat pe Hubert Robert prezentându-l ca fiind un „excellent peintre des ruines".

[21] *Rome 1760-1770 Fragonard, Hubert Robert et leurs Amis*, Galerie Cailleux, Paris, 1983, nota nr. 45; Jean de Cayeux, *Les Hubert Robert de la Collection Veyrenc au Musée de Valence*, 1985, p. 60-62; *La fascination de l'antique*, Paris, 1998, p. 112-113.

Fig. 22. Acuarelă de H. Robert: Jeunes femmes dessinant au milieu de ruines antiques; 70 x 98 cm; Muzeul Luvru; nr. inv.: RF 31695 (recto); semnat şi datat în partea de jos, în mijloc: H. ROBERT 1786.

Compoziția este complexă, artistul a reunit aici în mod arbitrar mai multe fragmente de monumente şi sculpturi antice romane: se poate recunoaşte în primul plan un basorelief ce provine de la Arcul lui Titus (la Roma) reprezentând Titus încoronat de Victoria, în partea stângă se află reprezentată o statuie fragmentară de Dac ce provine foarte probabil din Forul lui Traian (Roma), iar la dreapta o statuie a Atenei, etc.[22].

Pierre Henri de Valenciennes (1750-1819), este un pictor francez, a studiat pictura la Academia regală din *Toulouse* între anii 1770-1771 şi a fost elevul lui Gabriel-François Doyen (1726-1806). În timpul carierei sale artistice el a efectuat mai multe călătorii în Italia, în 1769, iar între anii 1777-1785 se va instala la Roma. După şederea lui în Italia artistul revine în Franța şi se va stabili la Paris, unde va realiza cea mai mare parte din cariera sa artistică: în anul 1784 este admis la Academia de pictură, obține în 1805 medalia de aur la vestitul *Salon* unde el expune în mod regulat din 1800 până în 1810, pe urmă este din nou medaliat în 1814 şi 1819, şi a fost decorat cu Legiunea de onoare. Pierre Henri de Valenciennes, artist de mare talent, este considerat ca fiind unul din principalii precursori ai peisajului modern. Desenul acesta (fig. 23), de o mare calitate artistică, reprezintă un cap de Dac realizat după numeroasele figuri de Daci reprezentați în scenele Columnei lui Traian (Roma). După toate probabilitățile ar

[22] Catalog expoziție, *Dessins français du XVIIIe siècle. Amis et contemporains*, de P. J. Mariette, Paris, Louvre, 1967, nr. 94; *Dessins francais de 1750 a 1825 dans les collections du Musee du Louvre: le néo-classicisme*, expoziția Cabinetului de desene, Muzeul Luvru, Paris, 14 iunie - 2 octombrie 1972, explicația nr. 17; Jean de Cayeux, colaborare Catherine Boulot, *Hubert Robert*, Paris, Fayard, 1989, fig. 10; catalog expoziție, *D'après l'antique*, Paris, Muzeul Luvru, 16 octombrie 2000 – 15 ianuarie 2001, p. 385, expl. nr. 191.

fi vorba de scena LXI: Traian primeşte un sol pileat al lui Decebal. Detaliile profilului Dacului din această scenă de pe Columnă ar putea corespunde cu acest desen al lui Pierre Henri de Valenciennes. Dar, se poate compara şi cu alţi nobili daci ce se află în faţa tribunei lui Traian cerând pace, din scena LXXV: sfârşitul primului război – Dacii cer pace[23]. De asemenea, profilul şi poziţia capetelor acestor Daci ar putea corespunde cu Dacul din acest desen. De remarcat fineţea liniei şi a detaliilor figurii personajului în desenul artistului francez.

Fig. 23. Desen de Pierre Henri de Valenciennes; reprezentarea unui nobil dac după Columna lui Traian (Roma); dimensiuni: 0,191 m x 0113 m; păstrat la Paris, Muzeul Luvru - Departamentul Artelor grafice; nr. inv.: RF 13074 (recto).

Jacques Louis David (1748-1825), pictor francez, este considerat ca fiind fondatorul Şcolii neoclasice, revendicând moştenirea clasicismului lui Nicolas Poussin şi ale idealurilor estetice greceşti şi romane, căutând să regenereze artele. A urmat cursurile Academiei regale, după care, începând cu anul 1780, el devine un pictor renumit, cu tabloul „Le Serment des Horaces". Numeroasele sale opere sunt expuse în majoritatea muzeelor din Europa (o bună parte se află la Muzeul Luvru) şi în Statele Unite ale Americii. În picturile sale predomină subiectele istorice şi portretele. Jacques Louis David acordă un loc important compoziţiilor istorice inspirate din subiecte mitologice (Andromakhe, Marte dezarmat de Venus, etc.) sau din istoria antică romană şi greacă (Brutus, Sabinele, Leonidas, etc.). În perioada Revoluţiei franceze artistul încearcă să adapteze inspiraţia sa antică la subiectele contemporane lui (*Le Serment du jeu de paume*, *La Mort de Marat*, *Le Sacre*). De asemenea portretul ocupă un loc aparte în pictura sa. La începutul carierei sale artistice, şi până la Revoluţia franceză, a realizat portrete apropiaţilor lui, persoanelor de relaţie, de personalităţi cunoscute din anturajul său, precum şi autoportrete. Opera grafică a lui David este inspirată din arta antică ce i-a servit in marile sale compoziţii picturale, cum se poate admira în aceste desene-studii după cunoscutele reprezentări de Daci din frizele Columnei lui Traian şi statuile de Daci (fig. 24-26), ce provin (în mare parte) din Forul lui Traian, la Roma. Stilul lui Jacques Louis David, un drum artistic evolutiv, va continua să se contureze din ce în ce mai mult ajungând a fi caracterizat ca un stil propriu. Portretele realizate de David sunt aproape de naturalism spre o evoluţie psihologică. Aportul nou adus în artă de acest pictor se caracterizează prin faptul că a ştiut să combine cu mult talent inspiraţia estetică şi morală în neoclasicismul său.

[23] Radu Vulpe, *Columna lui Traian*, Bucureşti, CIMEC, ed. a II-a, 2002, p. 65-66, 73-75 (text), 153, 164 (foto scenele LXI, LXXV).

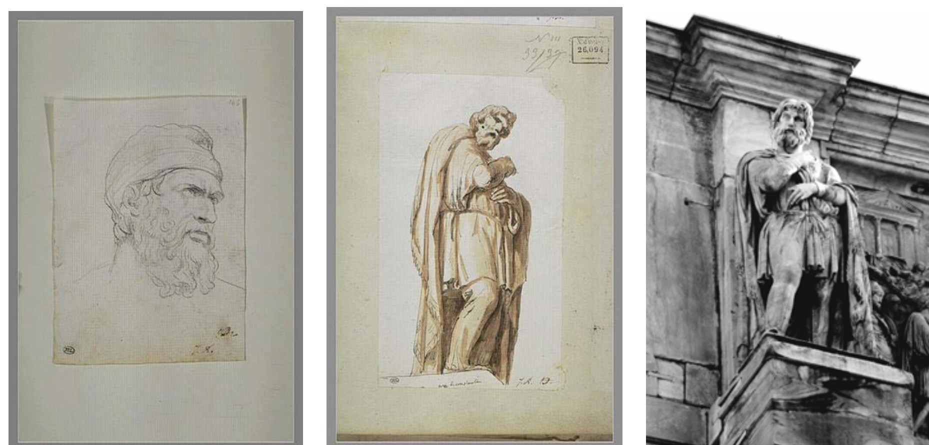

Fig. 24. Desen în creion negru de Jacques Louis David; cap de Dac; desen după o reprezentare de nobil dac, probabil după Columna lui Traian (Roma); dimensiuni: 0,117 m x 0,085 m; locul de păstrare: Paris, Muzeul Luvru – Departamentul Artelor grafice; nr. inv. 26156. BIS (recto).

Fig. 25. Desen laviu brun de Jacques Louis David; desen după o reprezentare de statuie de Dac, probabil după una din statuile de Daci de pe Arcul de triumf al lui Constantin, la Roma; dimensiunile desenului: 0,188 m x 0,112 m; locul de păstrare: Paris, Muzeul Luvru – Departamentul Artelor grafice; nr. inv. 26094 (recto).

Fig. 26. Roma – Arcul de triumf al lui Constantin; statuie monumentală de Dac.

Eugène Emmanuel Viollet-Le-Duc (1814-1879), arhitect francez, cunoscut pentru restaurările sale efectuate la numeroase construcţii medievale celebre: *Basilique Sainte-Marie-Madeleine de Vézelay* (Fr.), *Cathédrale Notre-Dame de Paris*, *Basilique Saint-Denis* (la nord de Paris), *Sainte-Chapelle* (Paris), *Cité de Carcassonne* (*Aude*-Fr.), *Château de Pierrefonds*, (*Oise*-Fr.), etc. De asemenea este cunoscut şi pentru scrierile sale despre arhitectură, în care a pus bazele arhitecturii moderne: *Entretiens sur l'architecture*, 1863. În afară de teoretician şi restaurator de monumente arhitecturale medievale, Viollet-le-Duc este şi un desenator înzestrat cu mult talent, autor a numeroase desene şi acuarele realizate în timpul călătoriilor sale.

Remarcăm în câteva desene ale sale, de o foarte bună calitate artistică şi iconografică, studii după sculpturi de Daci, cum este capul de Dac de la Muzeul Vatican, sala *Bracio Nuovo*, şi statuia fragmentară păstrată actual în rezervele Forului lui Traian, la Roma (fig. 27-30): linie precisă, redare fidelă cu modelul antic, se poate afirma chiar că Viollet-le-Duc se apropie foarte mult de stilul contextului artei antice respective (când aceste sculpturi au fost realizate), datorită manierei desenului său, ceea ce este un fapt cu totul remarcabil. Se poate considera că acest artist ocupă un loc cu totul aparte faţă de majoritatea artiştilor cunoscuţi ai perioadei Renaşterii, Barocului, etc., în ceea ce priveşte precizia liniei desenului său, redând subiectul studiat într-un mod realist surprinzător în realizările sale artistice.

Fig. 27. (dreapta) Desen de Eugène Emmanuel Viollet-Le-Duc; studiu după o statuie de Dac din Forul lui Traian (Roma); mină de plumb; 0,440 m x 0,265 m; desen adnotat de artist, jos dreapta: „forum de Trajan ordre des Captifs de la basilique feuille n° 4“; iar în partea de jos stânga: „Le vêtement en marbre Pavonacetto. La tête et les mains en marbre blanc“; Paris, C.R.M.H. (Centre des Recherches sur les Monuments Historiques); inv. nr. 9[24].

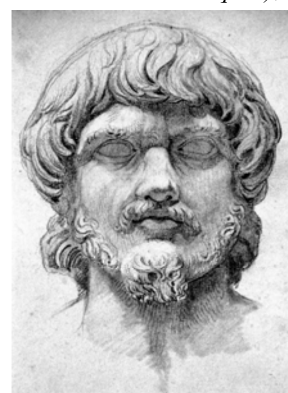

Fig. 28. (stânga) Rezervele Forului lui Traian (Roma); statuie fragmentară de Dac din marmură albă; inv. 6103; inițial statuia măsura aprox. 2,60 m; realizată în timpul domniei lui Traian (98-117 d.Hr.) pentru Forul său la Roma.

Fig. 29. Desen în creion negru de E. E. Viollet-Le-Duc; studiu după un cap de Dac; dim. desenului: 0,260 x 0,202 m; Paris, C.R.M.H.; desen datat în partea de jos dreapta: „18 avril 1837“; adnotat de artist, jos dreapta: „Ordre des Captifs - feuille n° 16 Forum Trajan“; inv. nr. 10[25].

---

[24] „Viollet-le-Duc“, în revista lunară *Archéologia*, nr. 141, aprilie 1980 ; *Le voyage d'Italie d'Eugène Viollet-le-Duc 1836-1837*, Paris, *École nationale des Beaux-Arts*, 1980.

[25] Vezi nota 24. Pentru toți acești artiști menționați mai sus și influența artei antice în arta Renașterii și Barocului vezi: E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs…*, Paris, Librairie Gründ, 1966, t. I-VIII; *Dictionnaire universel de l'art et des artistes*, publicat sub conducerea lui Robert Maillard, Paris, Fernand Hazan, Éditeur, 1967-1968, 6 vol.; *Dictionnaire de l'art et des artistes*, Paris, Fernand Hazan, 1982; Phyllis Pray Bober și Ruth Rubinstein, *Renaissance artists & antique sculpture: a handbook of sources*, Londra, 1987; Lucilla de Lachenal, *Fortuna dei prigionieri Daci a Roma*, De Luca Editore, Roma, 1987; Francis Haskell și Nicholas Penny, *Pour l'amour de l'antique*, Paris, Hachette, 1988; Pierre Cabanne, *Dictionnaire des arts*, Paris, Les éditions de l'Amateurs, 2000; catalog expoziție, *D'après l'antique*, Paris, musée du Louvre, 16 octombrie 2000 – 15 ianuarie 2001.

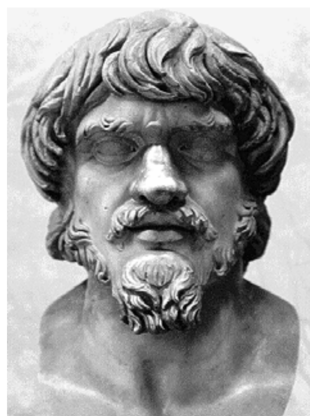

Fig. 30. Cap de Dac din marmură gălbuie păstrat la Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; nr. 9, inv. nr. 2293; sculptura a fost găsită în Forul lui Traian, înainte de anul 1837; dim. capului: 0,49 m; dat.: perioada lui Traian.

Ne oprim aici cu această listă sumară, exemplele fiind foarte multe[26]; un studiu exclusiv dedicat acestui subiect va fi realizat ulterior.

Câteva idei şi reflecții despre sculpturile de Daci şi importanța lor artistică. Aceste reprezentări sculpturale sunt foarte importante pentru patrimoniul cultural român. Basoreliefurile Columnei lui Traian precum şi statuile de Daci reprezintă o moştenire culturală de o mare valoare artistică, fiind adevărate mărturii sculpturale antice inestimabile. Aceste opere sculpturale, trebuiesc studiate şi puse în valoare, ele reprezintă adevărate dovezi iconografice ale predecesorilor poporului ce azi se numeşte român.

Studierea acestor reprezentări statuare monumentale de Daci, precum şi compozițiile sculpturale ale Columnei lui Traian (Roma), realizate de artiştii romani în perioada de apogeu al artei romane, are ca rol de a pune în valoare aceste sculpturi şi de a sublinia interesul lor deosebit de important. Marea calitate a sculpturilor din perioada lui Traian (98-117 d.Hr.) caracterizează aceste reprezentări de Daci, realizate in momentul când arta „portretistică“ romană se găsea în culmea ei, la apogeu, adică imaginea umană a fost transpusă în piatră la cel mai înalt grad artistic din istoria ei.

Din punct de vedere iconografic şi antropologic se poate constata că locuitorii multor regiuni din România sunt urmaşii direcți ai vechilor locuitori ai acestor locuri, adică Dacii, Geții (familia Tracilor). Acest fapt este un adevăr ştiințific: numeroasele comparații efectuate conduc realmente în acest sens.

Analizând toate aceste reprezentări sculpturale, la un moment dat se cere pusă pertinenta şi inevitabila întrebare: de ce Romanii au decis să fie realizate în arta oficială a Forului lui Traian la Roma atât de numeroase reprezentări sculpturale de Daci ? Artiştii romani au „ilustrat“ cu măiestrie şi profesionalism complexul monumental al acestui For, înzestrându-l cu imaginea Dacilor: pentru basoreliefurile Columnei lui Traian au creat compoziții realiste de dimensiuni foarte mari, în arta sculpturală au realizat statui monumentale de foarte bună calitate artistică şi iconografică; deci un efort considerabil atât material cât şi artistic pentru a reprezenta în mod demn poporul dac.

În afară de aceste reprezentări amintite mai sus, şi alte monumente au fost puse direct în legătură cu reprezentarea Dacilor pentru Forul lui Traian, un număr

[26] De exemplu, cele două statui de Daci *pileati* de la Napoli (vezi fig. 10 a-b) au fost desenate şi studiate de numeroşi artişti, fiind chiar reproduse (în sec. XVIII) în marmură, mărime inițială, pentru balustrada din *Piazza del Popolo*, din Roma, precum şi pentru grădina castelului de la *Versailles* (în sec. XVII); pentru mai multe detalii vezi L. Velcescu, *Dacii în sculptura romană – Studiu de iconografie antică*, 2008, p. 248-249, 251-253 (nr. cat. 89-90, 92-93).

important de metope (basoreliefuri) cu Daci, ce au făcut parte tot din complexul acestui monument arhitectural. Despre amplasarea acestor basoreliefuri (numite şi „marea friza a lui Traian“) nu se ştie cu exactitudine unde era amplasarea lor exactă în acest For. O parte din aceste metope au fost refolosite pentru Arcul lui Constantin (Roma), alte fragmente se află la Muzeul Luvru, Muzeul Capitol (Roma), Vila Medici (Roma), Vila Borgese (Roma)[27], etc**.**

Este foarte important de a fi studiate aceste reprezentări, aceste sculpturi de mare calitate artistică, şi de a fi puse în valoare, fiind de o foarte mare semnificație iconografică, nu numai pentru istoria şi istoria artei romaneşti, precum şi pentru patrimoniul cultural mondial.

Romanii nu au realizat niciodată atâtea reprezentări[28] de „Barbari“, statui monumentale de aprox. 2,60 şi 3,00 m, până la construcția Forului lui Traian, la Roma (fig. 31). Se poate afirma că, mai mult decât Galii, Germanii, Parții, sau alți „Barbari“, Dacii a avut un loc privilegiat în arta romană şi în inima Romei (în Forul lui Traian). Poporul dac a fost, putem spune, glorificat de o manieră fără precedent de Romani, în aşa fel de a se ajunge a se da impresia unei „simpatii“ sau unei „admirații“ cu totul aparte vizavi de acest popor[29].

Sculptorii romani au reprezentat în mod magistral pe Daci în arta lor. Aspectul fizic şi cel psihic au fost redate într-un stil natural şi realist pentru fiecare personaj, pentru fiecare Dac reprezentat, şi aceste portrete, de o mare calitate artistică şi iconografică, caracterizează nobila fizionomie a poporului dac.

Reprezentările de Daci se disting prin atitudinea lor demnă, voința artiştilor romani de a pune în valoare, într-un mod realist, imaginea Dacilor, este evidentă. Niciodată Romanii nu au avut intenția de a denigra sau de a umili pe Daci şi poporul dac. Deci, Romanii au avut o atitudine de respect şi considerare pentru aceşti războinici redutabili şi poporul lor.

Foarte probabil că descoperirile şi cercetările viitoare vor permite să fie completate lacunele în domeniul istoriei artei antice româneşti şi să acorde posibilitatea ca perdeaua nebuloasă plină de mistere ce s-a aşternut de-a lungul secolelor, peste cei ce au fost caracterizați de Herodot ca fiind „cei mai viteji şi mai drepți dintre Traci“[30], să se disipeze în mod progresiv.

---

[27] În legătură cu interesanta problemă, de ce Romanii (şi Împăratul Traian) au decis să reprezinte în sculptură pe Daci şi să plaseze aceste reprezentări la loc de cinste ca o punere în valoare a poporului dac, şi mai ales toate aceste numeroase statui de Daci, în locul cel mai important din Roma (Forul lui Traian), fiind un fapt excepțional şi chiar, am putea spune, ieşit din comun, am să încerc să dau câteva explicații plauzibile la o comunicare viitoare şi într-un articol viitor ; pentru câteva idei sumare legate de acest subiect vezi în continuarea articolului.

[28] Se poate presupune, pentru Forul lui Traian, la Roma, au fost realizate în jur de o sută de statui monumentale de Daci, ceea ce este un fapt considerabil. Pentru demonstrația în legătură cu numărul aproximativ al statuilor de Daci pentru acest For vezi L. Velcescu, „Discuție asupra unor “probleme” în legătură cu statuile de Daci din Forul lui Traian, la Roma“, în *Argesis*, studii şi comunicări, seria istorie, 2007, p. 88-90.

[29] Vezi Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan. Architecture militaire, topographie, images et histoire*, École française de Rome, Roma, 2005, p. 704 ; W. Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1865, p. 40: „Aucun des nombreux peuples absorbés par l'empire ne peut se vanter d'avoir vu élever un monument plus digne et plus durable de son amour pour l'indépendance“.

[30] Hérodote, *Histoires*, IV, 93 ; *Fontes*, I, p. 49.

Cercetările iconografice antice despre Daci sunt departe de a fi terminate şi conduc inevitabil la constituirea unui *Copus*, reprezentări de Daci, Geți, Traci, Frigieni, în basoreliefuri, busturi, statui, etc., piese păstrate integral sau fragmente. Există în mod cert sculpturi reprezentând Daci care nu au fost încă identificate. De exemplu, în literatura germană sunt menționate statui de Daci a căror urmă a fost pierdută: se va încerca de a fi localizate şi identificate.

Fig. 31. Reconstituirea Forului lui Traian: fațada sudică de la Basilica Ulpia şi partea nord-estică a porticului Forului (James E. Packer, The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief, University of California Press, 2001).

Această frumoasă imagine color prezentată mai sus, reconstituirea Forului lui Traian (Roma) de către specialiştii americani, ne permite să ne facem o idee, cu multă exactitudine, cum se prezenta acest For la data când a fost realizat[31]. După cum se poate vedea statuile de Daci erau plasate la nivelul aticelor porticurilor curții interioare ale Forului lui Traian, precum şi la nivelul aticului de la *Basilica Ulpia*, fațada sudică.

Identificarea regelui Decebal în arta statuară: studierea şi compararea sculpturilor de Daci au permis identificarea regelui dac, Decebal (fig. 32 a-d).

Singurul personaj dac reprezentat în sculptura statuară romană de mai multe ori. Din numeroasele statui de Daci studiate câteva mi-au atras atenția în mod deosebit, pentru marea lor asemănare între ele.

[31] Forul lui Traian, la Roma, numit şi *Forum Ulpium*, a fost construit în şase ani de arhitectul *Apollodoros* din Damasc (cca. 60 - cca. 125 d.Hr.), şi inaugurat în ianuarie 112 d.Hr.

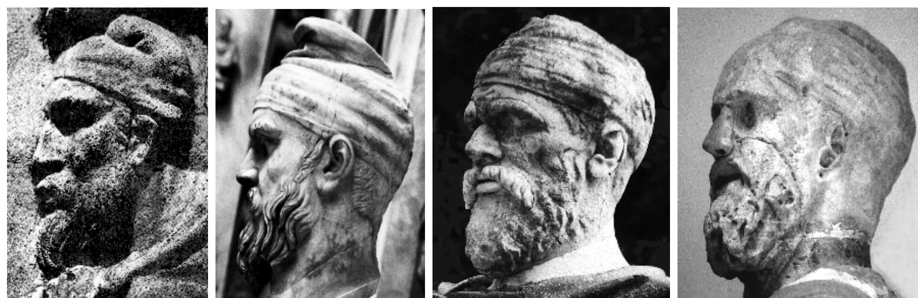

Fig. 32 a-d. Portrete de nobili Daci propuse ca reprezentând aceiaşi persoană, regele Decebal; a) Roma, Columna lui Traian, scena XXIV, bătălia de la Tapae; b) Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; c) Florenţa, Giardino di Boboli; d) Florenţa, Museo dell'Opera di Santa Maria del Fiore.

Aceste statui de Daci le-am propus ca reprezentând aceiaşi persoană, ca fiind, probabil, regele Decebal. Trei statui monumentale de Daci (fig. 32 b-d) prezintă similitudini uimitoare cu figura lui Decebal reprezentată în basoreliefurile Columnei lui Traian (Roma), şi în mod special cu cea din scena XXIV, confruntarea de la *Tapae* (fig. 32 a). Logic, artiştii romani nu puteau să reprezinte în sculptură un Dac oarecare, de mai multe ori, ci o persoană foarte importantă din rândul lor. Nu mai intru în detalii, acest subiect a fost analizat şi dezvoltat în lucrări precedente[32].

Un amplu studiu despre regele Decebal. Început cu ani în urmă, un studiu amănunţit se impunea despre regele, Decebal, atât din punct de vedere iconografic cât şi din punct de vedere al inscripţiilor ce au fost găsite până în zilele noastre referitoare la monarhul dac[33] (fig. 33). Conţinutul lucrării prezintă o serie de inscripţii şi reprezentări legate de Decebal; din cuprinsul acestei lucrări: Cuprins: I. Cuvânt introductiv; II. O scurtă prezentare istorică a Daciei, în timpul regelui Decebal; III. Inscripţiile antice referitoare la Decebal; IV. Menţionările literare antice despre Decebal; V. Vasul de la Grădiştea Muncelului (*Sarmizecetusa Regia*) – stampila purtătoarea a numelui Decebal: „DECEBALUS PER SCORILO"; VI. „DECIBALE" pe vasul de la *Blain* (Franţa); VII. „DECEBALU" pe stela funerară a lui *Ti. Claudius Maximus* de la *Grammeni* (Macedonia); VIII. Reprezentările iconografice ale lui Decebal pe Columna lui Traian (Roma); IX. Reprezentările lui Decebal în arta statuară romană; X. Concluzie.

---

[32] L. Velcescu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, Saint-Estève (Franţa), Éditions Les Presses Littéraires, 2008, p. 83-93 ; de acelaşi autor, pentru mai multe detalii despre „portretele" lui Decebal, vezi de asemenea articolele, «"Reprezentări" statuare ale regelui Decebal", în *Dava*, nr. 1, octombrie, 2000, pe internet, http://www.iatp.md/dava, şi „Représentations statuaires du roi Décébale", în SCIVA, t. 58, nr. 1-2, 2007.

[33] Între anii 1993-1994 am pregătit şi susţinut ampla lucrare de D.E.A. (*Diplôme d'Études Approfondies*), în cadrul *École pratique des Hautes Etudes – Sorbonne*, *IVe section*, *Sciences historiques et philologiques*, cu titlul: *Décébale, le roi des Daces, dans la tradition écrite et iconographique*. Această lucrare este în curs de reactualizare pentru a fi publicată.

Fig. 33 a-b: vasul cu ştampila numele lui Decebal, descoperit la Grădiştea Muncelului (Sarmizecetusa Regia); c: fragmentul vasului descoperit la Blain (Franța), inscripții şi reprezentări referitoare la Decebal; d: Decebal reprezentat pe stela funerară de la Grammeni (Macedonia); e-l: Decebal reprezentat în basoreliefurile Columnei lui Traian (Roma); m-p: Columna lui Traian - scena CXLVII, după o gravură din sec. 17; q-r: bust atribuit lui Decebal - Muzeul Vaticanului (Roma); s: cap de nobil dac atribuit lui Decebal - Museo dell'Opera di Santa Maria del Fiore (Florența); t-u: statuie atribuită lui Decebal - Muzeul din grădina Palatului Pitti, Giardino di Boboli, din Florența.

Dintre sculpturile analizate în această lucrare, cele care au fost propuse ca reprezentând regele dac ocupă un loc central. Imaginile prezentate mai sus, statuile, scenele sculptate ce reprezintă regele Decebal, vasul din localitatea *Blain* (Franța), stela funerară de la *Grammeni-Philippi* (Macedonia), Columna lui Traian (Roma), bustul de la Vatican, statuia de nobil dac (*pileatus*) din Grădina *Boboli* (Florența), capul antic de nobil dac din Muzeul *Sta Maria del Fiore* (Florența), reprezintă mărturiile descoperite până în ziua de azi, ce pot fi în mod plauzibil „identifiabile" cu regele Decebal; nu numai datorită faptului aproape cert, plauzibil, din punct de vedere al identificării, dar şi pentru „unicitatea" lor: fiind pentru prima oară când un acelaşi personaj dac se află reprezentat de mai multe ori în sculptura statuară antică. Studiul comparativ al busturilor regelui Decebal a fost abordat în trecut de anumiți cercetători, ale căror opinii le-am prezentat şi discutat în lucrările anunțate mai sus[34]. Dar, metoda propusă nu a fost aplicată la sculptura statuară, după cunoştințele noastre, în ceea ce priveşte suveranul dac, fapt ce a fost realizat în aceste cercetări.

[34] Vezi notele 32 şi 33.

Statuile de Daci restaurate. Studiul amănunțit al reprezentărilor de Daci, al basoreliefurilor Columnei lui Traian, precum şi al numeroaselor statui, a permis o amplă cunoaştere iconografică; de asemenea analiza aprofundată, a anumitelor statui de Daci ce la un moment dat au fost restaurate, completate, etc., a permis să se facă mai multă lumină, clarificându-se în mare parte complicata problemă a acestor statui: la un moment dat nu se mai ştia cu exactitudine care sunt părțile lor antice, cele moderne, identificarea iconografică, etc., cum este cazul statuilor de Daci din porfir roşu-vişiniu şi marmură albă păstrate azi la Muzeul Luvru, refăcute la începutul sec. 17 de sculptorul italian Pietro Bernini[35]. Aceste statui au fost o ocazie foarte importantă de a discuta şi analiza în mod minuțios asupra antichității sau modernității lor, pentru a se putea distinge părțile antice şi cele moderne, precum şi viziunea artiştilor din perioada Renaşterii, Barocului, în ceea ce priveşte refacerea operelor de artă antice. Concluziile sunt rezultatul unor observații riguroase, a unui studiu amănunțit al tuturor detaliilor acestor statui, precum şi o muncă de reflecție şi de comparație (fig. 34 a-b).

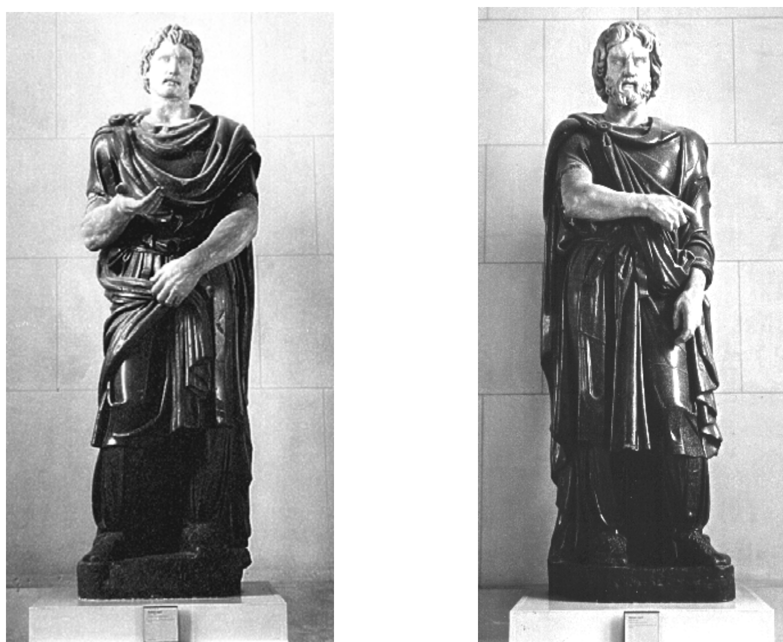

Fig. 34 a-b. Statui de „Daci“ - (Muzeul Luvru): inv. MA 1381 (stânga); inv. MA 1385 (dreapta); dimensiuni: cele două sculpturi au fiecare aprox. 2,39 m; corpul la aceste două statui este sculptat în porfir roşu-vişiniu, iar capetele şi brațele în marmură albă; ambele statui prezintă părți antice şi elemente moderne; restaurări efectuate de artistul italian Pietro Bernini în anul 1616; foto. autorul.

[35] Vezi capitolul X: „Remarci despre statuile de Daci de la colecția *Borghese* (Roma) restaurate de Pietro Bernini“, în *Dacii în sculptura romană*, 2008, p. 123-139.

Importanța cunoașterii varietății materialelor[36] **întrebuințate pentru realizarea statuilor de Daci.** Acest studiu este justificat datorită importanței din ce în ce mai mare acordată informațiilor aduse de geologie și științele exacte istoriei artei. A cunoaște natura și caracteristicile materialului utilizat pentru o sculptură anume permite nu numai identificarea ariei geografice al provenienței acestei sculpturi, precum și o mai bună alegere a materialelor care trebuie întrebuințate pentru o restaurare cât mai corespunzătoare. De aceea am efectuat o analiză aprofundată și ilustrată cu exemple, caracteristicilor principalelor materiale utilizate în sculptura antică: compoziție, textură, culoare, duritate, de asemenea carierele de extracție, zăcămintele, etc.

Reprezentările sculpturale de Daci, Geți, Frigieni, Traci, etc. adunate și studiate într-un *Corpus*. Catalogul lucrării este constituit de majoritatea sculpturilor de Daci (Traci, familia Tracilor) inventariate până azi.

Un astfel de catalog nu constituie, evident, decât un început. Am propus de a fi continuată această muncă de identificare și de analiză iconografică reprezentanților lumii Tracilor. Aceste rezultate vor alcătui obiectul unui *Corpus;* câteva exemple (imagini) din acest *Corpus* în pregătire (fig. 35 a-c).

Fig. 35 a-c; a – basorelief în teracotă, Londra, British Museum: doi Daci prizonieri transportați de Romani într-un car; b – marmură italică, Florența, Muzeul Uffizi: cap de nobil dac; c – basorelief în marmură, Roma: stela funerară a gladiatorului trac M. ANTONIUS EXOCHUS.

[36] Pentru realizarea reprezentărilor de Daci pentru Forul lui Traian, la Roma, artiștii romani au folosit o gamă variată de materiale de diferite culori și nuanțe: porfir roșu-vișiniu (mai multe varietăți), marmură albă, marmură gălbuie, marmură de tip *pavonazzetto* (varietate de marmură colorată, o combinație de marmură albă cu părți de culoare violetă închisă), brecie verde (din italianul *breccia* = piatră spartă), marmură cenușie (*bigio morato*), serpentin verde, etc.

Noile descoperiri arheologice în Forul lui Traian: trei „noi“ statui de Daci (fig. 36 a-c);

În vara anului 1998 (luna iunie), noi săpături arheologice au fost începute la Roma[37], în Forul lui Traian, într-o zonă rămasă intactă până la această dată: mai exact spus, o bună parte sud-vestică şi o alta sud-estică din perimetrul acestui For nu au fost săpate niciodată. Actual există încă zone importante al Forului lui Traian ce nu au fost săpate arheologic, ocupate de străzile *Via Alessandrina*, *Via dei Fori Imperiali*, câteva spaţii verzi şi trotuare de-a lungul şoselei *Via dei Fori Imperiali*, *Piazza della Madonna di Loreto*, etc.

În perioada anilor 1998-1999 săpăturile arheologice efectuate în Forul lui Traian au permis de a se aduce la lumina zilei trei „noi“ statui de Daci, sculptate în marmură albă: un cap de nobil dac (*pileatus*)[38] şi două fragmente de statui acefale.

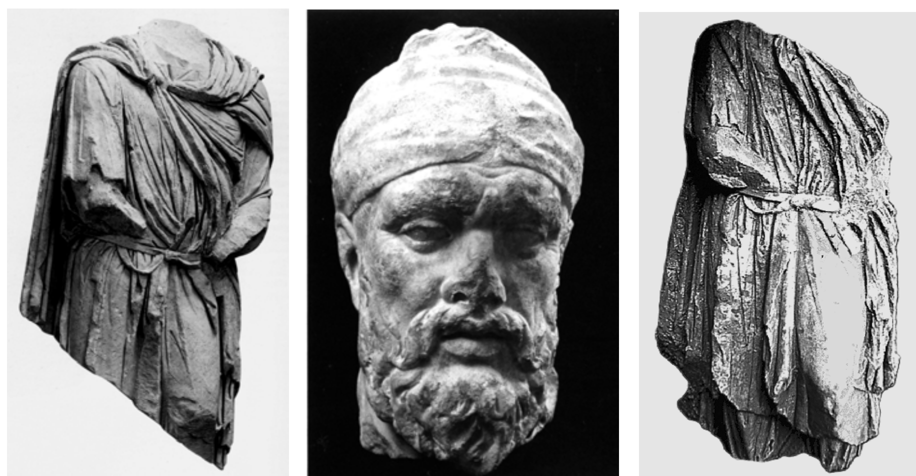

Fig. 36 a-c. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice din 1998 şi 1999: a - fragment de statuie acefală de Dac, marmură albă; b – fragment, cap de Dac (Pileatus), marmură albă; c - fragment de statuie acefală de Dac, marmură albă.

[37] Noi săpături arheologice au fost realizate în Forul lui Traian în cadrul unui vast program de punere în valoare a unor serii de monumente, la Roma, cu ocazia „Jubilului 2000“; acest proiect scoate în evidenţă importanţa acordată salvării şi conservării patrimoniului antic din Roma. Acest mare şantier arheologic, în Forul lui Traian, a fost coordonat de către directorul şi responsabilul, Eugenio La Rocca (intendent, responsabil cu valorile culturale la primăria din Roma) şi colaboratorii săi principali, R. Meneghini şi R. Santangeli Valenzani; vezi: „Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome“, în revista *Archéologia*, nr. 368, iunie 2000, p. 43-47; E. La Rocca, S. Rizzo, R. Meneghini, R. Santangeli Valenzani, „Fori Imperiali. Relazione preliminare degli scavi eseguiti in occasione del Giubileo del Duemila“, în *Römische Mitteilungen*, 108, 2001, p. 171-283.

[38] Date mai precise: această sculptură a fost descoperită la 19 mai 1999. Capul de *Pileatus* a fost expus în anul 2006 la Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti într-un context expoziţional; a se vedea catalogul expoziţiei: *Dacia Avgvsti Provincia*, Bucureşti, 2006, p. 92.

Importanța reprezentărilor sculpturale de Daci în contextul Forului lui Traian la Roma. Cu ce scop au fost realizate numeroasele reprezentări de Daci în arta romană? Să fi fost vorba de numai o „simplă“ propagandă politico-militară imperială romană? De ce artiştii romani au creat acest vast obiectiv iconografic dedicat poporului dac? În orice caz, se poate afirma că în Forul lui Traian (Roma) a fost conceput şi realizat un adevărat şi maiestuos „program“ artistic şi iconografic de mare calitate[39].

Poate fi avansată ideea, de manieră pertinentă, că aceste opere ar fi un nobil „omagiu“ dedicat de Romani celui mai puternic adversar al lor. Mai multe argumente pot fi invocate pentru a susține aceste afirmații: respectul, chiar admirația, resimțită de Traian (şi probabil de anumiți Romani în general) vizavi de războinicii daci, cum îl atestă de asemenea numărul important de legiuni romane constituite numai din soldați daci, precum şi aurul Dacilor luat ca pradă de război care a contribuit în mod esențial la redresarea economică a Imperiului roman[40]. Traian şi foarte probabil o parte din clasa politică şi militară romană şi-au dat în mod cert seama de valoarea acestui popor de războinici „redutabili“ pentru viitorul Imperiului roman, mai ales după confruntările extrem de dificile cu crâncenii Daci care, reamintesc, au fost foarte greu învinşi de Romani. În acest context realist de război, Romanii au înțeles foarte repede importanța acestor războinici de excepție, fiind de o mare valoare pentru ei şi imperiul lor. De altfel, acest fapt a fost confirmat de evenimentele însemnate în istoria militară romană: atâția militari daci au fost înrolați în legiunile Imperiului roman. Şi deci, această acțiune strategică concepută de Romani fiind pe punctul de a fi concretizată pe plan politico-militar, se poate afirma că Dacii nu puteau fi în nici-un caz ignorați de a nu fi reprezentați în arta sculpturală a Imperiului. Şi dacă se mai adaugă şi importanta pradă de război (*manubiae*) adusă de Romani din Dacia, bogății incomensurabile care, trebuie subliniat, au „salvat“ în mod practic (concret) Imperiul roman de la dezastru economic, se poate înțelege mai bine de ce Romanii au fost atât de „recunoscători“ față de cei pe care-i învinseseră. Se poate considera că Împăratul Traian a dedicat acest complex arhitectural (Forul) de asemenea şi Dacilor, reprezentându-i în arta oficială romană. Dacii au fost puşi în valoare, imaginea lor demnă, monumentală, a fost plasată în centrul Romei, în Forul lui Traian, cel mai fastuos for realizat în lumea romană, şi această realizare nu mai fusese făcută niciodată până atunci pentru un alt popor numit „barbar“.

Acum în Forul lui Traian nu mai este vorba de a fi reprezentată o „simplă“ propagandă imperială, de a restitui o imagine politică curentă, adică înfățişarea învingătorului şi a învinsului. Mâinile anonime ale artiştilor romani au vrut să exprime aici o imagine având un caracter realist (adevărat, adică lucrurile şi faptele aşa cum se prezentau ele), şi nicidecum imaginea clasică (obişnuită), dură, imparabilă, caracteristică Imperiului roman, un sistem politico-militar implacabil care „trebuia“ întodeauna să câştige asupra lumii numite „barbare“. Actualmente (adică în momentul realizării acestui For) se poate vedea un alt gen de imagine care arată un aspect cu totul

---

[39] Vezi de asemenea mai sus capitolul: „Câteva idei şi reflecții despre sculpturile de Daci şi importanța lor artistică“, şi nota 27.

[40] Despre înrolarea Dacilor în armata romană şi redresarea Imperiului roman vezi în lucrarea *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, 2008, cap. IX, p. 110-122: „Statuile de Daci - ca o mărturie a unui mândru popor de războinici redutabili“.

diferit, o altă manieră de a vedea şi prezenta „Barbarii“ în arta oficială romană. Este o realizare sculpturală de eră nouă care a întrerupt cu trecutul. În timpul perioadei lui Traian arta romană întră într-o etapă de schimbare, nu numai din punct de vedere al calităţii artistice şi al realismului figurii umane, dar şi al felului de a percepe şi de a reprezenta lumea „barbară“, şi mai cu seamă cea a Dacilor. Dacii reprezentaţi în basoreliefurile Columnei lui Traian şi în sculptura statuară se disting prin atitudinea lor realistă şi naturală, voinţa artiştilor romani de a pune în valoare în mod obiectiv imaginea Dacilor este evidentă. Romanii au dorit să redea pe Daci sub aspectul lor natural, demn, real; de asemenea se poate remarca reala voinţă (din partea artiştilor romani) de a exprima evenimentele în mod obiectiv, de a restitui contextul confruntaţiilor dintre Daci şi Romani aşa cum a fost. Artiştii romani nu au încercat în nici un caz să denigreze războinicii Daci şi poporul lor. Deci, încă o dată, Romanii au avut o atitudine de respect şi considerare pentru Daci. În perimetrul curţii principale a Forului lui Traian imaginea obişnuită a trofeului a fost înlocuită printr-o serie de statui realiste de Daci, ca şi cum aceşti războinici au fost „filmaţi“ în direct, „pe viu“, în atitudinea lor normală de repaus. Friza Columnei, „reportajul“ antic prezintă o suită de scene care descriu evenimentele petrecute în timpul teribilelor confruntări dintre Romani şi Daci. Compoziţiile sunt foarte elaborate, sculptate cu un realism remarcabil.
Faptul reuşitei Romanilor în lupta împotriva Dacilor a fost o etapă deosebit de importantă pentru Imperiul roman. Numeroasele bogăţii aduse din Dacia de Romani ca pradă de război au contribuit în mod cert la construcţia Forului lui Traian şi la realizarea sculpturilor de Daci. Altfel spus, acest mare complex arhitectural, precum şi altele, au fost realizate datorită bogăţiilor obţinute de la Daci, iar tot acest program iconografic de reprezentare în artă a poporul dac îşi găseşte aici, în mod drept, locul său logic şi „meritat“.

Concluzie. Dacii au fost înfrânţi dificil de Romani în timpul domniei lui Traian (98-117 d.Hr.). Dacii au pierdut o parte din ţara lor, din teritoriul Daciei. Dacii au pierdut o cantitate însemnată din aurul şi agoniseala lor, luate în mod abuziv de romani ca pradă de război, dar cu toate aceste lucruri negative imaginea şi prestigiul lor au rămas intacte. Şi această reputaţie pe drept meritată a fost chiar pusă în valoare de cel mai puternic adversar al dacilor, romanii şi Imperiul Roman: Dacii şi poporul dac a fost onorat în arta sculpturală, imaginea lor demnă a fost plasată în locul cel mai prestigios al lumii romane, în inima Romei, în Forul lui Traian; şi aceasta imagine nobilă a poporului dac, aceste reprezentări sculpturale de Daci (o bună parte din ele) au reuşit sa învingă factorul distrugător al timpului şi să ajungă până în zilele noastre; fapt foarte important şi de mare valoare pentru istoria reprezentărilor antice ale dacilor în arta romană şi a culturii României.

Studiile iconografice prezentate mai sus au ca obiectiv de a ne permite să înţelegem mai bine semnificaţia acestor reprezentări sculpturale, realizate de artiştii romani în timpul domniei lui Traian (98-117 d.Hr.), de a sublinia importanţa acestor opere sculpturale şi de a fi studiate la valoarea lor reală.

Aceste cercetări, aceste idei şi aceste ipoteze plauzibile vor fi continuate, studiate şi analizate, în jurul acestui subiect deosebit de interesant şi important care va avansa şi va deschide noi posibilităţi şi noi perspective în cunoaşterea istoriei artei antice româneşti.

L'IMPORTANCE DES REPRÉSENTATIONS SCULPTURALES DE DACES, DU FORUM DE TRAJAN (ROME), POUR LA CULTURE ROUMAINE

Résumé

Dans cet article l'auteur veut mettre en évidence quelques observations sur l'importance des nombreuses représentations sculpturales de Daces, réalisées par les Romains sous le règne de l'empereur Trajan (98-117 ap. J.-C.)[41]. Plus précisément ces sculptures ont été réalisées à la suite des guerres menées par Trajan contre la Dacie, en 101-102 et 105-106 ap. J.-C., pour le Forum de Trajan (*Forum Ulpium*), à Rome, complexe architectural monumental construit en six ans par le fameux architecte Apollodore de Damas[42], et inauguré en janvier 112 ap. J.-C.

Cet ensemble sculptural représente une grande importance pour l'histoire de l'art, et l'auteur essaye de mettre en valeur ces représentations d'une manière pertinente: quelques exemples de statues monumentales de Daces réalisées par les artistes romains pour le Forum de Trajan: aperçu visuel; une courte présentation sur l'étude des sculptures de Daces dans l'art romain; quelques réflexions sur les portraits de Daces dans l'art antique romain: la haute qualité artistique de ces représentations iconographiques; les représentations antiques de Daces dans l'art de la Renaissance, du Baroque et dans les autres mouvements artistiques qui ont suivi (le Rococo, le Néoclassicisme, le Réalisme, le Naturalisme, etc.); quelques idées et réflexions sur les sculptures de Daces et leur importance artistique; l'„identification" du roi Décébale dans l'art statuaire; les statues de Daces restaurées et leur importance; l'importance de la connaissance pour les variétés des matériaux utilisés à la réalisation des statues de Daces; les représentations sculpturales de Daces, Gètes, Phrygiens, Thraces, etc., rassemblées et étudiées dans un *Corpus*; les nouvelles découvertes archéologiques dans le Forum de Trajan: trois „nouvelles" statues de Daces; l'importance des représentations sculpturales de Daces dans le contexte du Forum de Trajan (Rome); conclusion.

---

41 En 2007, au Musée d'histoire (Piteşti), l'auteur a présenté une communication qui fait partie d'une suite de communiqués et de publications sur le thème: „Les Daces dans la sculpture romaine" ; voir Leonard Velcescu, „Discuţie asupra unor "probleme" în legătură cu statuile de Daci din Forul lui Traian, la Roma", dans *Argesis*, études et communications, la série histoire, 2007, p. 75-96. Sur le sujet, l'importance des sculptures de Daces pour la culture roumaine, l'auteur a tenu un autre communiqué (le 21 septembre 2009) dans le cadre du „Simpozionul Internaţional, Cartea - România - Europa, 550 de ani de la prima atestare documentară a oraşului Bucureşti", II-e édition. Les communiqués se sont déroulés à la Bibliothèque Centrale Universitaire „Carol I" (Bucarest), sous la coordination de l'Académie Roumaine et de la Mairie de la Ville de Bucarest.

42 Apollodore de Damas, en grec □πολλόδωρος, architecte et ingénieur de l'Empereur Trajan, né à Damas entre 50 et 60 ap. J.-C., et décédé en 129 ou 130 ap. J.-C.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ÎNCEPUTURILE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE ÎN ARGEŞ ŞI MUSCEL (SEC. XVII-XIX)[1]

DRAGOŞ MĂNDESCU[*]

Cum bine este cunoscut, momentul inițial, punctul de pornire al multora dintre disciplinele tehnice şi ştiințifice de la noi sunt datorate unor străini. Arheologia zonei Argeş-Muscel nu face excepție, începuturile sale fiind legate în mod indisolubil de numele italianului Luigi Ferdinando de Marsigli (1658-1730) (fig. 1), deopotrivă soldat şi om de ştiință, cum foarte potrivit îl definea probabil cel mai bun biograf al său, John Stoye[2].

Aflat în serviciul Casei de Habsburg din anul 1683, Marsigli este numit în 1686 în funcția de inspector general al fortificațiilor imperiului. Om de încredere al markgrafului Ludovic de Baden, el va juca un rol important şi complex (strateg, inginer, sol, spion, mediator) în cadrul conflictului de la finalul sec. al XVII-lea dintre Imperiul Habsburgic şi cel Otoman. În acest context, Marsigli desfăşoară mai multe misiuni în Țara Românească (de exemplu, în 1688, 1689, 1691 - în vara acestui din urmă an, el străbate Valahia în nu mai puțin de patru rânduri), inclusiv întrevederi cu voievodul Constantin Brâncoveanu şi cu stolnicul Constantin Cantacuzino[3]. Din toate ținuturile unde l-au purtat campaniile militare şi misiunile sale strategice, el strânge date istorice şi arheologice, dar şi din domeniul ştiințelor naturii. Pretutindeni se arată interesat îndeosebi de vestigiile epocii romane, de fortificațiile, podurile şi drumurile construite de romani în zona dunăreană. Vasta sa operă ştiințifică elaborată pe baza observațiilor şi datelor culese din teren în timpul campaniilor militare din zona Dunării, intitulată *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*, avea să vadă

---

[*] Muzeul Județean Argeş, Piteşti.

[1] Materialul de față reprezintă concretizarea sintezei a două comunicări ştiințifice recente ale autorului: *Cercetări arheologice de teren în sec. al XIX-lea în zona Argeşului şi Muscelului. Cezar Bolliac şi Dimitrie C. Butculescu*, susținută la cea de-a 39-a ediție a Sesiunii de Comunicări Ştiințifice a Muzeului Județean Argeş - *Ecosinteze şi etnosinteze carpatine*, Piteşti - 23-24 octombrie 2008 şi *Evoluția cercetărilor arheologice în zona Argeş-Muscel*, susținută la sesiunea de comunicări ştiințifice organizată de Universitatea din Piteşti şi Institutul de Cercetări Nucleare Piteşti - Mioveni, *Istoria şi filosofia ştiinței şi tehnicii*, Mioveni - 9 octombrie 2009.

[2] John Stoye, *Marsigli's Europe, 1680-1730. The life and times of Luigi Ferdinado Marsigli, soldier and virtuoso*, Yale University Press, New Haven-London, 1994.

[3] A. Marcu, *Date ce ne privesc în autobiografia contelui Marsili*, în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinrii vârstei de 60 de ani*, coord. C. Marinescu, Cluj, 1931, p. 247-249; *Călători străini despre Țările Române*, VIII, redactor responsabil Maria Holban, Editura Academiei, Bucureşti, 1983, p. 44-63.

lumina tiparului la Haga, în 1726, sub forma unei extrem de pretenţioase realizări editoriale şi tipografice. În cel de-al doilea volum, la p. 69, fig. 39, Marsigli lasă o descriere succintă dar destul de exactă a castrului de la Câmpulung-„Jidova", vestigiu roman pe care îl cercetase amănunţit la faţa locului în timpul uneia dintre călătoriile sale prin Valahia, către Braşov (fig. 2): „SIDOVA. Ad flumen Campo-longo dictum, peculiaris figurae fortalitium, utpote quadratium quidem & latera tria [a a a] è lateribus coctis & glareâ sunt extructa, quartum verò è terrâ [b]; sed quod idem ipsum intra ambitum suum parvum aliud fortalitium [c] figurae item quadratae & cujus duobus angulis [d d] duo item minora adhaerent, praeterea aggerem quadrilongam aream complectentem [e] includit; exterius antem fossa aliquantulum remotâ [f] tantùm non totum ambitur"[4].

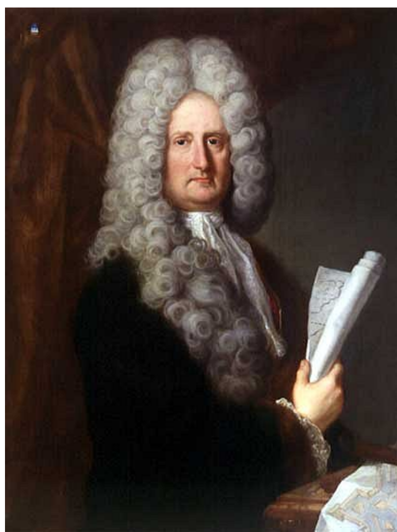

Fig. 1. Luigi Ferdinando Marsigli (1658-1730).

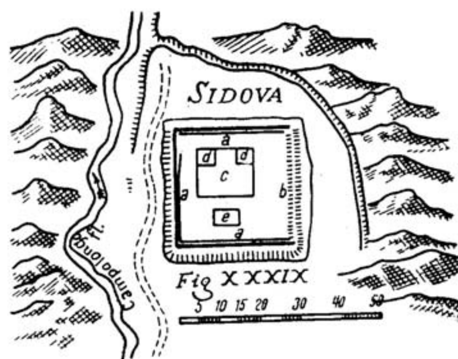

Fig. 2. Castrul de la Jidova reprezentat de Marsigli în Danubius Pannonico-Mysicus.

Interesul românilor pentru antichităţile zonei aici studiate cunoaşte un început ceva mai târziu, ce poate fi plasat către mijlocul secolului al XIX-lea, aşadar la mai mult de un secol şi jumătate după momentul Marsigli.

Preocupările de sorginte „naţională" (să le numim aşa) relative la potenţialul arheologic al ţinuturilor Argeşului şi Muscelului cunosc un prim reprezentant în personalitatea complexă care a fost Cezar Bolliac (1813-1881) - poet, literat,

[4] „Sidova . Fort de un aspect extraordinar lângă râuşorul Câmpulung. Este pătrat şi trei dintre laturile sale [a, a, a] sunt construite din pietriş şi cărămizi, iar a patra numai din pământ [b]. În această incintă se află un mic fort [c], de asemenea pătrat şi în ale cărui colţuri [d, d] se găsesc alte două mai mici. În incinta cea mare, se mai vede de asemenea o construcţie pătrată şi alungită [e]. Această construcţie are un şanţ înconjurător, dar care nu o închide complet [f]" – trad. apud D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 1, Uniunea Fundaţiilor Culturale Regale – Secţia Istorică, Bucureşti, 1942, p. 229-230.

revoluţionar, politician, publicist, jurnalist (inclusiv proprietar de gazetă), numismat, arheolog, colecţionar etc. (fig. 3).

Pasionat de antichităţi, în special de cele de epocă romană, Bolliac va efectua, începând cu anul 1845 şi până în 1876, o serie de excursii (dublate sau nu de săpături arheologice), pe speze proprii sau uneori cu subvenţii guvernamentale, după un itinerar bine stabilit, la siturile arheologice cunoscute sau numai bănuite, excursii denumite de el, după moda vremii, „caletorii archeologice„ sau „escursiuni archeologice“[5].

Argeşul şi Muscelul vor fi străbătute şi cercetate de Bolliac chiar în timpul primei excursiuni arheologice, aceea din 1845. În această investigaţie Bolliac nu a fost singur, "echipajul" fiind alcătuit din cinci membri - alături de el se aflau Dimitrie Bolintineanu, August Treboniu Laurian (relaţiile dintre Bolliac şi Laurian se vor deteriora în a doua parte a călătoriei, Laurian părăsind grupul[6]) şi cei doi fraţi vitregi ai lui Bolliac-fraţii Peretz. Traseul lui Bolliac este următorul, venind de la Vâlcea: Valea Negrului - Piteşti - Câmpulung - Cetăţuia lui Negru Vodă - Dâmbovicioara - Nămăeşti - Curtea de Argeş - Câmpul Rodovanului - Cetatea Poenari.

Fig. 3. Cezar Bolliac (1813-1881).

În timpul călătoriei, trimite periodic rapoarte succinte asupra obiectivelor vizitate la „Curierul Românesc” al lui Ioan Heliade Rădulescu, care le va publica în diferite numere ale gazetei (în ultimele luni ale anului 1845 - Anul XVII), într-o rubrică cu titlul „Din itinerarul dlui Bolliac”. Sectorul argeşean şi muscelean al călătoriei este publicat în trei episoade, în nr. 80 (vineri, 30 noiembrie 1845), nr. 86 (luni, 3 decembrie 1845) şi nr. 91 (luni, 14 decembrie 1845).

Deşi a zăbovit „de nevoie“ trei zile la Piteşti, Bolliac nu găseşte aici nimic care să-i poată trezi curiozitatea. Oraşul este considerat, destul de puţin măgulitor pentru tradiţiile sale culturale, „populat şi bine împărţit şi din cele mai vechi din ţară, dar fără nici un interes istoric, economic sau poetic“. La Câmpulung, obiectivul principal, Mănăstirea Negru Vodă, va fi curând substituit altuia, la fel de important - castrul de la „Jidova“. În timpul vizitei la mănăstire, atenţia îi este atrasă de o serie de cărămizi romane prinse în zidăria medievală. La întrebările lui despre provenienţa cărămizilor romane, locuitorii nu-i pot preciza nimic: „Toţi ne încredinţară că nu este nimic roman în preajmă şi că nici nu au auzit să se vorbească de un asemenea lucru; dar este un loc de care se zice că s-ar fi pomenit acolo sfărâmături de ziduri şi că de acolo s-ar fi scos cărămizi mai-nainte”. Aflând că locului îi spune „Jidova“ sau „Uriaşa de la Grădişte“, Bolliac porneşte într-acolo şi vizitează zona ruinelor. Incitat, execută un mic

---

5 Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, antologie, prefaţă şi realii de N. Georgescu, studiu introductiv, note, comentarii şi glosar de Mariana Marcu, notă asupra ediţiei, verificarea şi colaţionarea realiilor de Doina Rizea, Editura Floare albastră, Bucureşti, 2005 (a se vedea şi recenzia noastră din „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie”, 58, 2007, 3-4, p. 409-415).

6 O. Papadima, *Cezar Boliac*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 131, 136-137.

sondaj arheologic conchizând că este vorba de un sit roman, o „cetate" romană. Era, practic, o redescoperire a castrului vizitat şi semnalat cu 150 de ani înainte de contele italian. În privinţa vizitei lui Bolliac la Curtea de Argeş, dincolo de descrierile comune ale monumentelor medievale, atrage atenţia semnalarea pentru prima oară, chiar dacă în necunoştinţă de cauză, a sitului necropolei hallstattiene de la „Rodovanu". La ieşirea din oraş, către nord, pe „Câmpul Rodovanului", Bolliac este surprins de mulţimea grămezilor aplatizate de pietre. Nu le poate găsi o explicaţie şi apelează la tradiţia locală conform căreia acestea ar fi „temeliile caselor tătarilor". Evident, Bolliac avea în faţă mantalele aplatizate din piatră şi bolovani ale tumulilor uneia dintre cele mai mari şi mai spectaculoase necropole hallstattiene aparţinând grupului cultural Ferigile[7]. Mai departe, Bolliac îşi încheie periplul său istoric şi arheologic prin zona noastră de interes cu o vizită la Cetatea Poenari, numită „Cetatea lui Ţepeş".

Între anii 1850-1857, Bolliac se află în exil la Paris, ca urmare a eşecului acţiunii revoluţionare de la 1848 din Muntenia. Aceasta este o perioadă benefică pentru preocupările sale teoretice de arheologice, el fiind la curent cu cele mai recente studii în domeniu, pe care le avea acum la îndemână, şi intrând probabil în contact cu personalităţile ştiinţifice ale vremii.

Recent întors din exilul parizian, în primăvara anului 1858 Bolliac reia seria „caletoriilor archeologice". Din excursiunea din anul 1858 datează prima semnalare a cetăţii getice de la Râca, în sudul judeţului Argeş, important obiectiv arheologic sondat de subsemnatul după un secol şi jumătate de uitare[8]. De fapt, Bolliac menţionează pentru prima oară existenţa unui sistem coerent de cetăţi preromane din Muntenia (el le atribuie chiar dacilor, apropiindu-se foarte mult de adevăr, aceste monumente arheologice aparţinând civilizaţiei getice din sec. IV-III a.Chr.): Talpa-Netoţi (astăzi Trivalea-Moşteni, jud. Teleorman), Râca (jud. Argeş) şi Orbeasca de Sus (jud. Teleorman), toate aflate într-un areal cu o rază de circa 15 km. Descrierea pe care Bolliac o face acestor trei cetăţi „ardicate pe piscuri înalte şi mai înconjurate de gârlă, care e aici în zig-zaguri" îşi păstrează şi astăzi valabilitatea. În spiritul romantic al timpului, el vede în aceste monumente arheologice fortificaţiile dacice demantelate de Traian după victoria de la Tapae (localizată de el în apropiata localitate Talpa – astăzi Talpa-Ogrăzile, jud. Teleorman!). De neexplicat rămâne confuzia hidronimică căreia Bolliac îi cade victimă: peste tot el vorbeşte de malul drept al Vedei, deşi, în realitate, râul care străbate zona şi pe al cărui mal drept sunt respectivele cetăţi este Teleormanul. Excursiunea din 1858 este publicată de Bolliac într-o broşură intitulată *Callĕtorie archeologică în România*, Bucuresci, 1861 (pe pagina de titlu, anul apariţiei este 1858).

Seria cercetărilor arheologice de teren în zona aici discutată, cu executarea unor săpături arheologice propriu-zise, va fi reluată peste trei decenii de către Dimitrie C. Butculescu, „elevul" lui Bolliac în ale arheologiei.

Dar până atunci, în zona Argeşului şi Muscelului au mai avut loc câteva evenimente în domeniu, remarcabile pentru acea perioadă, ce merită a fi subliniate. În 1855-1856 apărea prima monografie a Câmpulungului, scrisă de Constantin D.

[7] I. Nania, *Necropola hallstattiană de pe Câmpul Rodovanul de la Curtea de Argeş*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Curtea de Argeş, III, 1990, p. 3-21.
[8] D. Măndescu, *Cetatea getică de la Râca-„Tudoria", judeţul Argeş*, în „Argesis. Studii şi comunicări", Seria Istorie, Muzeul Judeţean Argeş, XV, 2006, p. 55-66.

Aricescu, în care erau evocate, în spiritul romantic al timpului, nu numai monumentele din oraş, inclusiv castrul de la „Jidova”[9], ci şi cele din împrejurimi, printre care şi „Cetăţuia de la Stoeneşti”[10] (= Cetăţeni).

La scurtă vreme, în 1857, Alexandru Odobescu (1834-1895) (fig. 4) împreună cu prietenul său C. Cornescu vizitează atât Câmpulungul şi Curtea de Argeş, cât şi împrejurimile acestora cu urme arheologice, situri printre care s-a numărat şi cel de la Cetăţeni[11], pentru ca un an mai târziu, în iulie 1858, Alexandru Pelimon să viziteze castrul de la „Jidova”[12]. Odobescu se va reîntoarce curând, în vara anului 1860, pentru noi studii arheologice în Argeş, din însărcinarea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Periplul a fost mai amplu, incluzând şi obiective de interes istoric şi arheologic din Vâlcea şi Sibiu[13]. De astă dată era însoţit de soţia sa, Alexandra (Saşa) şi de pictorul de origine elveţiană Henric Trenk (1818-1892).

Fig. 4. Alexandru Odobescu (1834-1895).

Fig. 5. Cetatea Poenari („Ruines de la fortresse de Vlad Vodă Lampaleur, Capatineni - sur l'Argesu“) - acuarelă de Henric Trenk, 1860. Colecţia Muzeului Naţional de Artă al României, Bucureşti.

---

[9] C. D. Aricescu, *Istoria Kămpulungului, prima residenţă a României*, I, Imprimeria lui Ferdinand Om, Bucureşti, 1855, p. 33-38.
[10] *Ibidem*, II, Bucureşti, 1856, p. 95-99
[11] A. Odobescu, *Note de călătorie*, ediţie îngrijită de C. Popescu, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981, p. 9; D. V. Rosetti, *Cetăţeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice”, Muzeul Naţional de Istorie a României, 1, 1975, p. 273.
[12] A. Pelimon, *Impresiuni de kalatorie in Romaniea*, Imprimeria Naţională a lui Iosif Romanov et Comp., Bucureşti, 1858, p. 21.
[13] A. Odobescu, *op. cit.*, p. 44-79 (*Însemnări despre monumentele istorice din judeţele Argeş şi Vâlcea*).

În Argeş au fost vizate mai ales biserici vechi şi mănăstiri, Odobescu şi Trenk înregistrând cărţile vechi şi odoarele lăcaşelor de cult, desenând detalii arhitecturale ori vederi de ansamblu ale monumentelor, copiind inscripţii, pisanii, portrete votive, pomelnice etc. Între 19 iunie şi 9 iulie, cât se află în Argeş, stabilindu-şi „cartierul general“ la conacul de la Goleşti, Odobescu vizitează Piteştiul şi Schitul Trivale, Tutana, Bascovele, Cotmeana, Vărzaru, Bădiceni, Robaia, Curtea de Argeş, Brădet, Văleni. Extrem de plastic şi expresiv este descrisă încercarea escaladării muntelui pe vârful căruia se înalţă cetatea Poenari (numită „Cetatea lui Ţepeş“), pentru a pătrunde între zidurile acesteia (luni, 27 iunie). Nici Odobescu, „neînvăţat a sui“ şi nici Trenk nu au finalizat escaladarea. Totuşi, graficianul, căţărat „pe o muche în dosul cetăţii“, a reuşit să deseneze o imagine de ansamblu a acesteia, desen definitivat la Curtea de Argeş, în dimineaţa zilei următoare, cum precis notează Odobescu: „Ţiu bine minte că marţi 28 iunie 1860 am petrecut dimineaţa la Curtea de Argeş. Trenk s-a apucat să facă o mică aquarelă de cetatea lui Ţepeş, pentru doamnele de la Goleşti...“[14] (fig. 5).

În acelaşi an (1860), în luna august, Câmpulung era vizitat şi cercetat de un alt mare amator de antichităţi, deşi diletant „fără sistemă şi fără metodă“, cum îl caracteriza marele său rival, Cezar Bolliac. Maiorul Dimitrie Pappazoglu (1811-1892) (fig. 6), căci despre el este vorba, sosea în vechea reşedinţă a Basarabilor în calitate de delegat ministerial pentru cercetarea monumentelor istorice din oraş. El era însoţit de un „desenator privat”[15], iar cu acest prilej va vizita şi „Cetăţuia lui Negru Vodă” de la Cetăţeni[16].

Fig. 6. Maiorul Dimitrie Pappazoglu (1811-1893).

Un deceniu şi jumătate mai târziu, în 1874, Dimitrie Pappazoglu a revenit în Câmpulung, continuându-şi investigaţiile şi prin bisericile din Curtea de Argeş. Impresiile sale din această călătorie le publică în acelaşi an, într-o broşură de 15 pagini intitulată *Escursiune arheologică la trei vechi reşedinţe ale României - Câmpulung, Curtea de Argeş şi Târgovişte*, Bucureşti, Tipografia Petrescu-Conduratu, Strada Belvedere (Otelu Rusia). Monumentele medievale din locurile vizitate sunt găsite „într-o stare vrednică de toată jalea“. La Câmpulung „nu se mai vede nici un monument strămoşesc“, ci numai elemente disparate, rupte din contextul original: un balcon stingher, herbul Valahiei, sculptat în piatră, zăcea prăvălit într-o râpă, crucea cu vechile privilegii ale oraşului „trântită într-o curte a unui particular“, „o altă cruce înfiptă în zid“... Mai semnalează că a găsit la Bărăţie „o piatră mormântală ... înconjurată cu mai multe litere sculptate latine ... din timpul cruciadelor“ (desigur, este vorba de lespedea tombală a comitelui Laurencius de Longo Campo), iar la Mănăstirea Negru Vodă un pahar de argint aurit, danie a lui Matei Basarab, precum şi „un chivot de argint aurit lucrat în smalţ“ pentru

[14] *Ibidem*, p. 51-52.
[15] *Inscripţiile medievale ale României*, I, *Oraşul Bucureşti, 1395-1800*, volum coordonat de A. Elian, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 29-30.
[16] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 273, fig. 6.

care sugerează autorităților a-i permite să-l transfere la „Muzeul Națiunii“. Tocmai acest muzeu constituit în jurul colecției particulare a lui Pappazoglu (practic o imensă colecție eterogenă de antichități, piese arheologice preistorice, elemente de lapidariu, numismatică, piese geologice, curiozități naturale etc., pe care bătrânul maior o punea la dispoziția amatorilor, la domiciliul său din Bucureşti, Culoarea Albastră, Str. Văcăreşti, nr. 151 cu titlul pompos de „Muzeu al Națiunii“) îi va atrage critica virulentă, acidă şi necruțătoare a lui Cezar Bolliac, exprimată public în „Buciumul“. Evident, orgoliul său nemăsurat şi statutul său de profesionist în ale „anticelor“ (curând, în 1869, fi numit preşedinte al Comitetului Arheoogic din Bucureşti) nu-i puteau îngădui lui Bolliac, la rândul său mare colecționar, însă unul „cu ştaif“, să accepte sau măcar să întrevadă la orizont o astfel de concurență din partea unui diletant cum era Pappazoglu. Acesta din urmă nu se lasă mai prejos şi atacă de fiecare dată când are prilejul. Într-un astfel de episod, Bolliac este caracterizat drept „înverşunatul inamic al progresului Muzeului [Națiunii - n. n.], neîmpăcatul vrăşmaş a tot ce un român ar fi făcut bun, străinul de principiile fraternității şi dragostei noastre naționale ... care odată ce văzu fapta bună săvârşită de mine, se porni a mă înjura cu cea mai sălbatică furie şi a profana tot ce românii au mai sacru, suvenirele strămoşilor noştri“[17]. Pe lângă duelul mult mai celebru Bolliac - Odobescu pe tema „lulelelor dacice“, cel dintre acelaşi Bolliac şi venerabilul maior Pappazoglu completează imaginea unor dispute aprige şi pline de savoare din lumea arheologică românească aflată atunci la începuturile constituirii sale.

Dimitrie Butculescu (1845-1916) (fig. 7), inițiat în tainele arheologiei de teren chiar de către Cezar Bolliac, are marele merit de a deschide seria săpăturilor arheologice de amploare în Muscel[18]. Prima şi cea mai consistentă etapă a preocupărilor arheologice muscelene ale lui Butculescu se înregistrează în toamna anului 1876, când proaspătul „membru cu drepturi depline“ în Comitetul Arheologic efectuează o lungă campanie de săpături în castrul roman de piatră de la Câmpung-„Jidova”, între 7 septembrie şi 18 octombrie. Săpăturile sale, primele de mai mare amploare făcute aici după sondajul restrâns executat de entuziastul Bolliac în anul 1845, au vizat dezvelirea părții exterioare a unui sector important din zidul de incintă (latura de nord cu siguranță, poate şi cea de vest), cercetarea porții nordice (*porta decumana*) şi a unor sectoare din zona centrală

Fig. 7. Dimitrie C. Butculescu (1845-1916).

[17] D. Pappasoglu, *Museul Pappasoglu, Bucureşti, Coloarea albastră, Strada Văcăreşti Nr. 151*, Tipografia C. A. Rosetti, Piața Sf. Gheorghe Nou, Bucureşti, 1865 (pe foaia de titlu - 1864), p. 3.

[18] D. C. Butculescu, *Călătorii şi explorațiuni arheologice în Muscel*, ediție îngrijită de Dragoş Măndescu, Editura Ordessos, Piteşti, 2009.

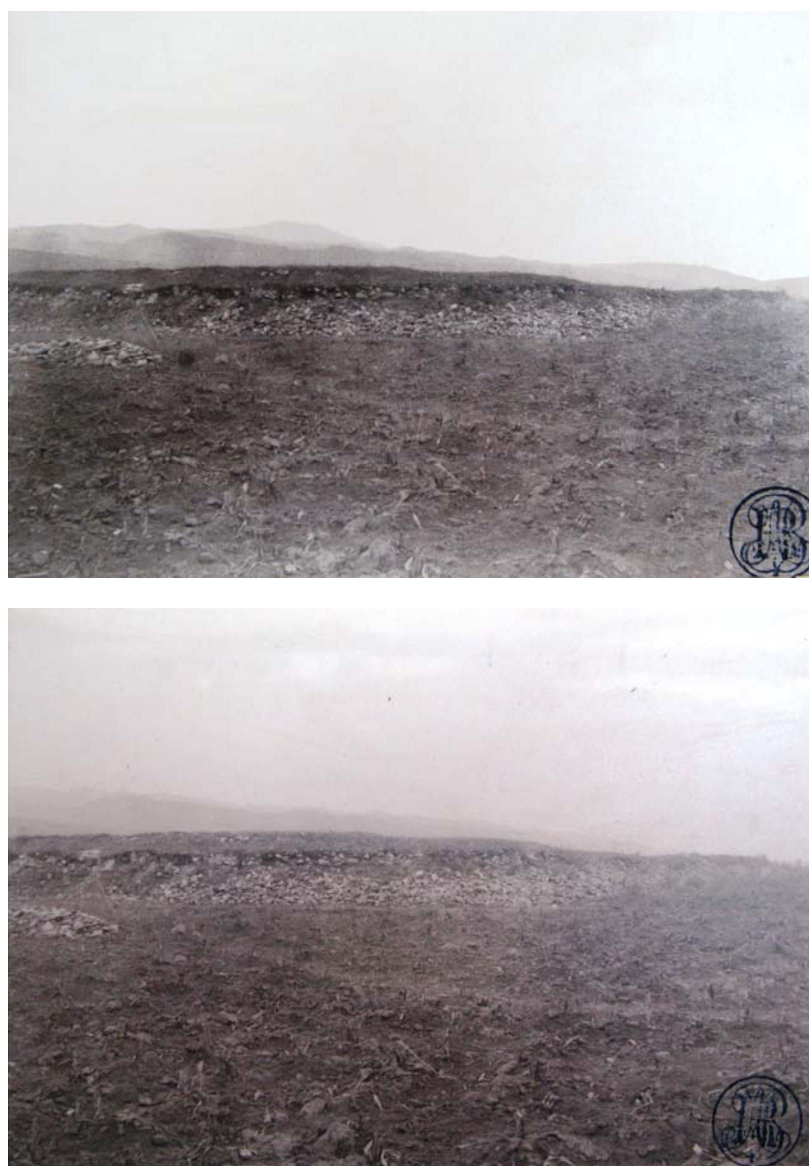
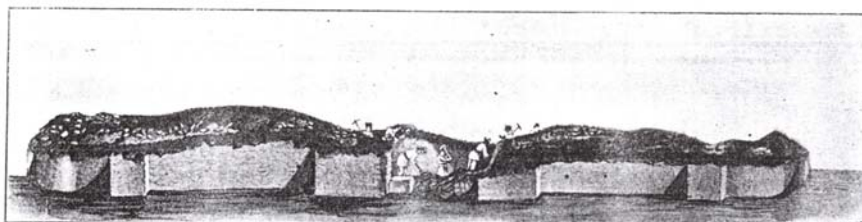

Fig. 8. Ruinele castrului de la „Jidova“ („Ruinele cetăţii Jidova, lângă Câmpulung - fost lagăr roman din veacul II după Christos“) - foto J. Niculescu, sfârşitul sec. al XIX-lea. Pe verso, alături de ştampila autorului, este menţionat: „Urmele formaţiunei cetăţei Jidova, de lângă oraşul Câmpulung, având patru faţade a câte 100 metri fiecare. Fotografia s-a făcut primăvara, în luna Martie, până când iarba nu dăduse, deoarece vara cresc bălării de acopere toată această fundaţie“. Colecţia Bibliotecii Academiei Române, Bucureşti.

a spațiului interior. Această „explorațiune” a fost finanțată de Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice inițial cu 400 franci, şi apoi suplimentată, în luna octombrie, cu aceeaşi sumă[19]. În timpul desfăşurării şantierului, opinia publică era ținută la curent cu cercetările lui Butculescu prin intermediul unor note sau scurte reportaje publicate de presa vremii, precum acelea din gazetele „Românul”[20] şi „Telegraful Român”[21]. Efortul depus atunci de Butculescu pentru dezvelirea şi punerea în evidență a structurii ruinelor castrului a fost considerabil. Din două fotografii de la sfârşitul sec. al XIX-lea realizate de J. Nicolescu (fig. 8), probabil cele mai vechi imortalizări fotografice ale vestigiilor romane la „Jidova”, în care castrul apare ca o masă amorfă de piatră, prăbuşită în neorânduială, reiese clar dificultatea avută de Butculescu la reperarea traseului zidurilor, la localizarea porților, la determinarea elementelor de castrametație în general. Imaginea ruinelor dezvelite în timpul cercetărilor sale (fig. 9) - simetrice, riguros ordonate, încă solide, imagine pe care el o propune publicului contemporan – este, desigur, una idealizată, situația reală din teren fiind mult mai dramatică.

EXPLORAȚIUNE ARHEOLOGICĂ IN JUD. MUSCEL de D. C. BUTCULESCU
SEPTEMVRIE 1876

Cetatea Jidava, Jidova, Uriaşa, Grădiştea, Cetatea şi Monastirea lui Negru-Vodă.

Fig. 9. Dezvelirea zidului de incintă al castrului de la „Jidova“ - 1876.
Grafică de Dimitrie Butculescu. Colecția Muzeului Municipiului Bucureşti.

Foarte probabil că în această perioadă de aproape o lună şi jumătate petrecută la Câmpulung, Dimitrie Butculescu a dispus de timpul necesar să investigheze îndeaproape şi alte obiective de interes istoric şi arheologic din oraş, printre acestea numărându-se cu siguranță biserica catolică Sf. Iacob cel Mare (Bărăția), unde execută două desene, unul cu binecunoscuta piatră de mormânt a comitelui Laurencius de Longo Campo, celălalt cu inscripția de pe clopotul lăcaşului catolic, piesă din 1525, astăzi dispărută[22].

Tot în toamna anului 1876, probabil în a doua jumătate a lunii octombrie, după ce încheie şantierul de la „Jidova”, se deplasează la Cetățeni, unde, timp de o

---

[19] A. Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Editura AGIR, Bucureşti, 2003, p. 60, nota 14.

[20] *Cetatea Jidova sau Uriaşa din districtul Muscel, plaiul Nucşoara*, în „Românul”, XX, 1876, 27-28 septembrie, p. 862.

[21] *Cetatea Jidova*, în „Telegraful român”, XXIV, 1876, 14 octombrie, p. 322.

[22] P. Chihaia, *Monuments gothiques dans les anciennes residences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art“, II, 1965, p. 79, nota 26, fig. 6; D. Măndescu, *Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui Laurencius de Longo Campo*, în „Istros“, 13, 2006, p. 207-213.

săptămână face mai multe sondaje în cadrul sitului geto-dacic şi medieval de pe malul stâng al râului Dâmboviţa, atât pe locul fortificaţiei din vârful monticolului „Cetăţuia lui Negru Vodă”, cât şi pe panta vestică a acestuia, către râu. În urma studierii materialului arheologic descoperit în aceste sondaje, Butculescu realizează că la Cetăţeni are de a face cu două epoci distincte. Dacă cea mai nouă dintre acestea, cea medievală, nu i-a ridicat probleme în privinţa determinării, dată fiind expresivitatea pieselor arheologice din această perioadă (fragmente de cuirasă, diverse piese de armament, o cruce, ceramică specifică etc.), nu acelaşi lucru se poate afirma şi despre etapa mai veche a sitului, aceea a perioadei geto-dace, preromane. Butculescu nu remarcă sau nu evidenţiază în textul său similitudinile dintre materialul arheologic al orizontului mai vechi, geto-dacic, de la Cetăţeni şi cel pe care tot el îl dăduse la iveală la Piscul Crăsani, optând pentru atribuirea acestei etape mai vechi epocii romane sau, mai clar, perioadei bizantine, dus în eroare de caracterele greceşti de pe o toartă de amforă ştampilată, în realitate antică. Oricum, trecând peste aceste inadvertenţe, Butculescu are marele merit de fi atras atenţia asupra enormului potenţial arheologic al sitului de la Cetăţeni şi rămâne în istoricul cercetării acestuia drept cel dintâi dintr-o lungă serie de arheologi care au făcut aici săpături[23].

La finalul campaniei arheologice muscelene din toamna anului 1876, colecţia de antichităţi a lui Butculescu se îmbogăţea cu 156 noi piese: 71 romane, de la castrul „Jidova”, iar 85 medievale, de la Cetăţeni („Cetatea lui Negru Vodă”, „Cetatea Dâmboviţei”)[24].

Cinci ani mai târziu, în toamna anului 1881, Butculescu va reveni în Muscel, delegat de ministrul Instrucţiunii Publice, V. A. Urechia, împreună cu doi renumiţi savanţi francezi ai timpului, etnografii şi orientaliştii Léon de Rosny (secretarul Institutului Etnografic din Paris) şi Auguste Lesouëf, aflaţi într-o vizită de documentare prin ţinuturile româneşti[25]. Însemnările lui Butculescu în legătură cu această călătorie, în care se acordă o pondere mai mare episodului vizitei la situl de la Cetăţeni, sunt valoroase şi prin referirile, uneori destul de detaliate, la campania de săpături pe care o făcuse acolo în 1876[26].

Anul următor (1882), peregrinările sale arheologice îl aduc din nou pe Butculescu în zona Muscelului, de astă dată la mănăstirea Vieroş, în a cărei biserică descoperă cu totul neaşteptat piatra de pe mormântul voievodului Nicolae Alexandru, adusă aici în împrejurări necunoscute de la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, unde în zadar o căutase în timpul vizitelor din anii anteriori[27].

Alte săpături despre care avem informaţii certe, însă nu le putem plasa cu exactitate în timp (ca de altfel nici în spaţiu, în cuprinsul siturilor respective), au fost făcute de Butculescu în castrul roman de la Săpata de Jos (com. Săpata, jud. Argeş) - „Bumbueni, la vest de Lăngeşti“[28].

---

[23] D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 261 şi urm.; D. Măndescu, *Cetăţeni. Staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviţei superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 19-23.
[24] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62.
[25] F. Gheorghiu, *Dimitrie C. Butculescu - Actele şi faptele sale patriotice, 1866-1904*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1905, p. 10.
[26] D. Butculescu, *op. cit.*, p. 99-154.
[27] P. Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 217.
[28] A. Păunescu, *op. cit.*, p. 62, nota 21.

Cercetările entuziaste ale lui Butculescu în castrele de la „Jidova” şi de la Săpata de Jos au fost deschizătoare de drumuri pentru arheologi ai antichităţii romane care treptat, prin studii din ce în ce mai elaborate, aveau să conducă la individualizarea clară şi distinctă a ceea ce astăzi cunoaştem drept *limes transalutanus*.

Fig. 10. Carl Schuchhardt (1859-1943).

Curând după săpăturile lui Butculescu la „Jidova”, în anii 1884-1885, tânărul filolog, epigrafist şi arheolog german Carl Schuchhardt (1859-1943) (fig. 10), pe atunci profesor particular şi tutore în serviciul prinţului Alexandru Bibescu la conacul acestuia de la Epureni, va întreprinde - cu sprijinul şi sub protecţia prinţului şi a ministrului Instrucţiunii Publice, Dimitrie A. Sturdza - numeroase călătorii în căutarea fortificaţiilor şi a drumurilor romane din spaţiul românesc. Itinerarele sale îl vor purta inclusiv în zona aici studiată, unde localizează pentru prima oară, chiar dacă numai ipotetic, un drum roman între Urlueni şi Câmpulung (fig. 11)[29].

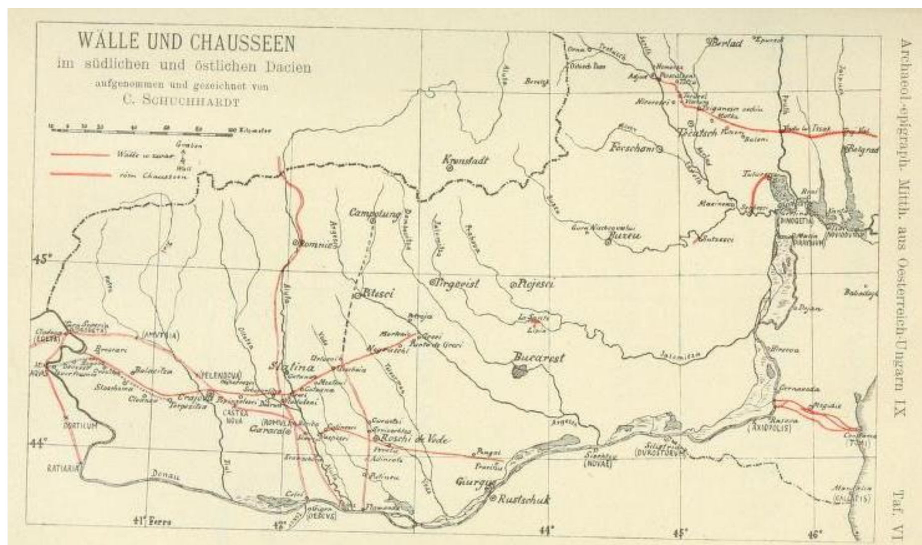

Fig. 11. Harta valurilor şi drumurilor romane din spaţiul românesc (Vechiul Regat) publicată de Carl Schuchhardt în articolul său, Wälle un Chausseen... (1885). Între Urlueni şi Câmpulung este punctat un posibil drum roman.

[29] C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich”, IX, 1885, p. 202-232 (v. în special p. 228-229), pl. IV.

Episodul Schuchhardt avea să fie urmat la scurtă vreme de cercetările de teren mult mai consistente şi mai aprofundate, dublate uneori de sondaje arheologice mai mult sau mai puţin restrânse, efectuate pe traseul *limesului transalutanus*, sub egida Muzeului Naţional de Antichităţi, de Grigore Tocilescu (1850-1909) (fig. 12) şi de harnicul său colaborator, inginerul topograf Pamfil Polonic (1858-1944) (fig. 13).

Fig. 12. Grigore Tocilescu (1850-1909).

Fig. 13. Pamfil Polonic (1858-1944).

Contribuţiile aduse de cei doi arheologi, în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, la cunoaşterea sectorului argeşean al *limesului transalutanus* sunt esenţiale. Practic, situaţia generală a fortificaţiilor romane cunoscute a rămas de atunci neschimbată. Pamfil Polonic a parcurs cu pasul, în mai multe rânduri, întregul traseu al *limesului transalutanus*, a cules toate legendele şi povestirile localnicilor legate de vestigiile arheologice, a văzut la faţa locului toate castrele zonei discutate aici (Urlueni, Izbăşeşti, Săpata de Jos, Albota, Purcăreni, „Jidova", Voineşti, Rucăr), le-a studiat amănunţit prin cercetări de suprafaţă iar acolo unde a considerat respectivul sit de un potenţial însemnat a executat şi săpături arheologice (de ex. la „Jidova", în 1901), a realizat schiţe (fig. 14), relevee, descrieri topografice, planuri, hărţi etc., toate acestea într-o manieră coerentă şi parte a unui sistem unitar de studiu[30]. Chiar dacă majoritatea însemnărilor lui au rămas inedite (se păstrează, însă, în manuscris)[31], o bună parte din rezultatele şi concluziile cercetărilor sale de teren au fost valorificate prin publicare de către Grigore Tocilescu[32].

---

[30] V. Barbu, *Pamfil Polonic*, în „Revista Muzeelor", II, 1965, 3, p. 237-240; A. Păunescu, *op. cit.*, Capitolul IV, *Pamfil Polonic, un pionier al cartografiei arheologice de la noi*, p. 65-69.

[31] P. Polonic, *Despre valurile, drumurile şi cetăţile din ţările locuite de români*, ms., Biblioteca Academiei Române. O listă a manuscriselor lui Polonic păstrate la Biblioteca Academiei Române, la V. Barbu, *op. cit.*, p. 40.

[32] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie: communications faites à l'Académie des inscriptions et belles-lettres de Paris, 1892-1899*, Impr. du „Corps didactique" C. Ispasesco & G. Bratanesco, 1900, p. 127-129, 132-134 (Izbăşeşti, Albota, Purcăreni, Urlueni, Săpata de Jos, Jidova).

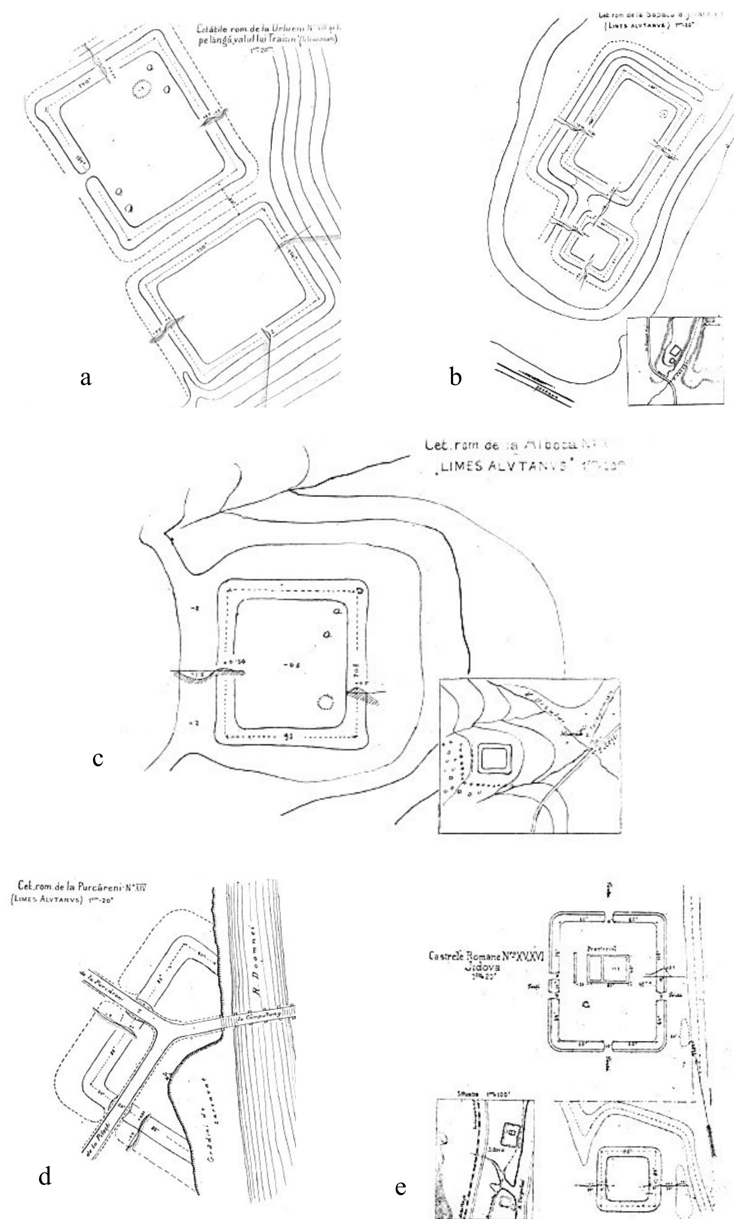

Fig. 14. Castre de pe limes transalutanus. Schiţe realizate de Pamfil Polonic în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea. - a. Urlueni, b. Săpata de Jos, c. Albota, d. Purcăreni, e. Câmpulung-„Jidova“ (după www.cimec.ro).

Cu cercetările de teren ale celor doi colaboratori, Grigore Tocilescu şi Pamfil Polonic, arheologia spaţiului argeşean şi muscelean trece într-o nouă etapă, cea modernă, a secolului XX. Alte provocări, noi dimensiuni ale cercetării aveau să se deschidă curând. Bazele fuseseră puse, soclul era deja clădit prin munca tuturor acestor pionieri ai arheologiei spaţiului românesc, fie ei români sau străini. Cercetările arheologice sistematice în situri antice şi medievale de o importanţă capitală pentru istoria naţională (Cetăţeni, „Jidova“, Săpata de Jos, Curtea de Argeş, Câmpulung etc.) puteau începe.

THE BEGINNING OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN ARGEŞ AND MUSCEL (THE 17-TH - THE 19-TH CENTURIES)

Abstract

The paper presents in brief the oldest archaeological researches in Argeş and Muscel, from the ones performed by the Italian count Luigi Ferdinando de Marsigli at the Roman Camp from Câmpulung-"Jidova" (the end of the 17-th century) to the studies based upon the *limes transalutanus* issue performed by Grigore Tocilescu and Pamfil Polonic (at the border of the 19-th and the 20-th centuries). In the paper the following features are highlighted: the interest for the archaeological monuments from Argeş and Muscel of all the pioneers of the archaeology from the Romanian area, both Romanian (Cezar Bolliac, Alexandru Odobescu, Dimitrie Pappazoglu, Dimitrie Butculescu, Grigore Tocilescu, Pamfil Polonic) or foreigners (de Marsigli, Carl Schuchhardt).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

RESTAURAREA PIESELOR CERAMICE PROVENITE DIN SĂPĂTURILE SISTEMATICE DE LA HĂRMAN, JUDEŢUL BRAŞOV, CAMPANIILE 2005-2007

MARY-CLAUDIA MOŢEI*

Situat la câţiva kilometri de Braşov, situl a fost descoperit şi cercetat pentru prima dată de către o echipă de arheologi formată din A. D. Alexandrescu, I. Pop şi M. Marcu între anii 1961 - 1970 (*A. D. Alexandrescu, 1973, p. 231*). Cercetările au avut ca scop cercetarea zonei care au scos la lumină urme de locuire din epoca neolitică, a bronzului, a fierului, aşezări din sec. IV p. Chr. şi sec. VII-IX p. Chr., dar şi o cetăţuie fortificată cu şanţ şi val de apărare datând din sec. XII.

În vara anului 2005 au fost reluate cercetările arheologice de la Hărman de către o altă echipă formată din Gheorghe Alexandru Niculescu - responsabil (IAB, FIB), Florin Moţei, Alexandru Stănescu, Voica Istrate şi Claudia Moţei (MJI Braşov), Costin Croitoru (MJI Galaţi) şi Dragoş Măndescu (MJI Argeş) (*CIMeC, 2006, p. 172*) şi continuate în anii următori (*CIMeC, 2007, p. 173*).

Noile cercetări au avut ca finalitate şi descoperirea câtorva obiecte ceramice după cum urmează:

Vas (inv. II 7048) - a fost descoperit în campania 2005 în secţiunea 10, carou 02 la o adâncime de –0,58 m; este specific epocii bronzului (sec. XVIII-XIV), confecţionat cu mâna din pastă relativ fină cu degresanţi (calcar şi mică) şi ars în mediu oxidant care îi conferă o culoare preponderent cenuşie cu inflexiuni roşietice şi negre; în momentul descoperirii se prezenta în stare fragmentară (patru fragmente), (fig. 1).

Oală (inv. II 7045) - a fost descoperită în campania 2006 în S 13, C 11 la o adâncime de –0,85 m; este specifică epocii bronzului (sec. XVIII-XIV), confecţionată cu mâna din pastă grosieră cu degresanţi (bucăţi mici de calcar şi mică) şi arsă în mediu oxidant care îi conferă culoarea cărămizie pe exterior şi neagră în interior; buza şi fundul sunt drepte, îi lipsesc umerii de susţinere şi prezintă două toarte executate în bandă; în momentul descoperirii se prezenta în stare fragmentară (25 fragmente), (fig. 2).

Vas kantharos (inv. II 7187) - a fost descoperit în campania 2007; este specific sec. I a. Chr. - I p. Chr., confecţionat la roată din pastă fină şi ars în mediu reducător care îi conferă o culoare cenuşie; este un vas tip kantharos şi prezintă inel de susţinere; în momentul descoperirii se prezenta în stare fragmentară (şapte fragmente), (fig. 3).

Cupă (inv. II 7188) - a fost descoperită în campania 2007 în secțiunea S1, carou C 9-10 la o adâncime de –0,60 m; este specifică neoliticului târziu (sec. XVI-lea a. Chr.), confecționată cu mâna din pastă relativ fină şi arsă în mediu reducător care îi conferă culoarea cenuşie-maronie; buza şi fundul sunt drepte, iar sub buză prezintă un umăr; în momentul descoperirii se prezenta în stare fragmentară (34 fragmente), (fig. 4).

Înainte de a proceda la restaurarea acestora, am constatat starea lor de conservare: se prezentau în stare fragmentară, cu depuneri de sol, unele fragmente fiind uşor erodate datorită zăcerii în sol. Nu au fost constatate intervenții anterioare restaurării.

Restaurarea pieselor a început cu înlăturarea depozitelor de pământ, desprăfuirea fragmentelor fiecărei piese în parte prin pensulări uşoare, spălarea cu apă distilată şi curățarea lor folosind microscopul şi instrumentar de detartraj adecvat. După neutralizare, neevidențiindu-se prezența clorurilor, fragmentele au fost uscate în solvent şi liber. A urmat conservarea fragmentelor cu soluție 5% Paraloid B72 şi uscarea lor la temperatura mediului ambiant. S-a continuat cu identificarea şi asamblarea fragmentelor, care a impus şi aplicarea armăturilor din sârmă neferoasă de grosimi diferite, în funcție de piesă (fig. 5a, 6a, 7a, 8a), armături necesare datorită zonelor lacunare mari. Apoi, completarea formei vaselor s-a efectuat cu ipsos colorat în masă cu oxizi de diverse culori în funcție de cerințele fiecărei piese în parte. Uscarea, finisarea şi conservarea finală au încheiat procesul de restaurare-conservare.

În urma intervențiilor de restaurare şi conservare s-au obținut şi dimensiunile celor patru vase:

- Vas (inv. II 7048) - H = 3 cm; D_{max} = 28cm; D_g = 25 cm; Gr = 1,5 cm (fig. 5b)
- Oală (inv. II 7045) - H = 30 cm; D_g = 21 cm; D_{max} = 34 cm; D_f = 13 cm (fig. 6b)
- Vas kantharos (inv. II 7187) - H = 8,6 cm; D_g = 6,2 cm; D_{max} = 9,3 cm; D_f = 4 cm (fig. 7b)
- Cupă (inv. II 7188) - H = 11,5 cm; D_g = 12 cm; D_{max} = 12,3 cm; D_f = 6,7 cm (fig. 8b).

În continuare, în funcție de forma de valorificare a acestor piese se recomandă prezervarea lor conform normelor de conservare aflate în vigoare.

LA RESTAURATION DE PIECES CERAMIQUES DECOUVERTES A BRASOV

Résumé:

L'article présente la restauration des quatre vases céramiques découvertes à Hărman - *Groapa Banului* (photo 1, 2, 3, 4).

Les vases ont entrée dans le procès de restauration. Apres le nettoyage, assemblage, et conservation initiale ont été réalisée le collage des fragments (photo 5a, 6a, 7a, 8a). Le complètement et la conservation finale des vases a fini le procès de restauration (photo 5b, 6b, 7b, 8b).

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1: Vas (inv. II 7048) înainte de restaurare (foto: F. Moței).

Fig. 2: Oală (inv. II 7045) înainte de restaurare (foto: F. Moței).

Fig. 3: Vas (inv. II 7187) înainte de restaurare (foto: F. Moței).

Fig. 4: Cupă (inv. II 7188) înainte de restaurare (foto: T. Simon).

Fig. 5: Vas (inv. II 7048) în timpul (a) şi după restaurare (b); (foto: T. Simon).

Fig. 6: Oală (inv. II 7045) în timpul (a) şi după restaurare (b); (foto: T. Simon).

Fig. 7: Vas (inv. II 7187) în timpul (a) şi după restaurare (b); (foto: T. Simon).

Fig. 8: Cupă (inv. II 7188) în timpul (a) şi după restaurare (b); foto: T. Simon (a), C. Moţei (b).

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ISTORIE MEDIEVALĂ

DIN NOU DESPRE ÎNCEPUTURILE CETĂȚII POIENARI[1]

RADU ŞTEFAN VERGATTI[*]

În anul 2009, în ziua de 28 august, în Comuna Căpățâneni, Arefu, din inițiativa Comitetului de Cultură, Culte şi Patrimoniu s-au desfăşurat lucrările simpozionului cu tema „Vlad Țepeş Drăculea, domn creştin al Țării Româneşti". Cu acel prilej, dl. Cercetător ştiințific Alexandru Madgearu a prezentat comunicarea intitulată „*Castrum Argyas: Poenari sau Curtea de Argeş?*"[2]. Citirea textului a fost ambiguă, insuficient documentată, deoarece cercetătorul amintit nu posedă instrumentele necesare de bază pentru a investiga o asemenea temă. Ea a fost prezentată şi amalgamat din punctul de vedere al logicii istorice. Afirm că-i lipsesc instrumentele de bază deoarece nu ştie limbile în care au fost scrise cronicile şi documentele epocii, referitoare la subiect: limba latină, limba maghiară şi limba germană. Pot exemplifica în acest sens, arătând că domnul Al. Madgearu nu face deosebirea între cuvintele Urkunden şi Quellen[3]. Domnul Madgearu pune problema, în primul rând, a momentului ridicării celei mai vechi părți a cetății: turnul donjon. Cu mulți ani în urmă, în 1984, în monografia „Cetății Poienari" am arătat că acesta trebuie să dateze din ultima parte a secolului al XIII-lea[4].

Mi-am bazat şi-mi susțin afirmația pe descoperirea unor cahle din a doua parte a secolului al XIII-lea scoase la lumină de arheologul Gh. I. Cantacuzino[5] şi de

[1] Am preferat grafia „Poienari", cum apare în documentele referitoare la cetate şi nu „Poenari", nume întrebuințat de actuala administrație.

[*] Universitatea „Valahia", Târgovişte.

[2] Cf. Al. Madgearu, *Castrum Argyas: Poenari sau Curtea de Argeş?;* aceeaşi comunicare a prezentat-o la 10 septembrie 2009, la Făgăraş, în cadrul Colocviului Național „Monumentele României – patrimoniu național şi universal"; textul acestei comunicări a fost publicat în *Studia Varia in Honorem Professoris Ştefan Ştefănescu Octogenarii*, ediderunt Cristian Luca et Ionel Cândea, Bucureşti – Brăila, 2009, p. 203-215.

[3] A se vedea, în acest sens, comunicarea Dlui. Madgearu, citată anterior; această situație remarcată şi de domnul Profesor Sergiu Iosipescu, căruia-i mulțumesc, odată în plus şi pe această cale (cf. Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu, *Pe plaiurile Arefului de la marele voievod Basarab I la magnificul Vlad Draculea,* în *Vlad Țepeş Drăculea – istorie şi mit, ed. a II-a, Arefu-Argeş, 19 iunie 2010, simpozion internațional*, Râmnicu-Vâlcea, 2010, p. 218-240; Sergiu Iosipescu, *Despre locul bătăliei de la 9-12 noiembrie 1330*, în http://www.cetati.medievistica.ro/pagini/Castelani.html (pagină consultată la 2 iulie 2010); idem, *Cetățile de la Olt – Tălmaciu, Lotru, Turnu Roşu, într-un buclucaş document „castelologic" de la 1453,* în mss.)

[4] Cf. Maria (Vergatti) Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Cetatea Poienari*, Bucureşti, 1984, p. 44 şi urm.

[5] Cf. Gh. I. Cantacuzino, *Date noi privind cetatea Poienari (Argeş)*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1971, p. 209-216; idem, *Cetăți medievale din Țara Românească (secolele XIII-XVI)*, ed. I, Bucureşti, 1981, p. 104-114;

mine împreună cu arheologul Dinu V. Rosetti[6]. În stratul de mortar de la baza turnului donjon, aflat în partea cea mai înălţată a platoului, au fost găsite discuri şi cahle, smălţuite şi nesmălţuite, având pe ele ornamentaţii fitomorfe de provenienţă transilvăneană cu motive inspirate de conifere şi genifere. Alături de turn s-au descoperit şi fragmente de discuri ornate cu cadrul trilobat gotic, unde lobii nu sunt uniţi. Discurile ornamentate şi cahlele cu motive fitomorfe, socotite pe baza similitudinilor şi tipologiei că provin din prima parte a secolului al XIV-lea l-au determinat pe Gh. I. Cantacuzino să dateze construirea turnului de plan patrulater înainte de mijlocul secolului al XIV-lea, probabil în epoca lui Basarab I Întemeietorul[7]. Existenţa, pe unele discuri, a cadrului trilobat de origine gotică, unde lobii nu sunt încă uniţi, impune o revizuire a datării. Este bine ştiut că această formă a cadrului trilobat gotic are un caracter primitiv, ea fiind creată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, dar dispărând după o existenţă scurtă, chiar la începutul secolului al XIV-lea[8]. Atunci a lăsat locul numai cadrului trilobat gotic cu lobii uniţi.

Bazându-ne pe această observaţie, pe găsirea cahlelor şi discurilor cu această ornamentaţie în mortarul tencuielii de la baza construcţiei, considerăm că turnul de plan patrulater, nucleul Cetăţii Poienari, a fost ridicat la finele secolului al XIII-lea sau cel mai târziu la începutul secolului al XIV-lea, fără a depăşi primul deceniu al ultimului, adică într-o epocă imediat anterioară ocupării tronului de Basarab I Întemeietorul[9].

Ar fi fost prea mult să-i cer Domnului Al. Madgearu să emită asemenea judecată de valoare. Mai mult, Domnia sa nici nu pomeneşte această datare certă, ceea ce nu este onorant şi corect pentru un cercetător.

În ceea ce priveşte turnul donjon, Domnul Al. Madgearu reia o observaţie făcută de noi şi anume că între acea primă construcţie de la Cetatea Poienari şi campanila de la Biserica Sân-Nicoară – Curtea de Argeş există o legătură vizuală[10]. Dacă se aprinde o făclie de la o fereastră de la al doilea nivel al donjonului, ea poate fi bine observată, în timpul nopţii din campanila Bisericii Sân-Nicoară. Nu am discutat niciodată posibilitatea semnalizării cu fum, cum crede Domnul Madgearu[11]. Asemenea semnal nu s-ar fi putut zări la distanţa de 25 km, care separă cele două construcţii.

Alegerea locului pentru fiecare din cele două turnuri arată pe de o parte că au fost foarte bine cunoscute zonele, pe de alta că este o apropiere pentru datarea celor două construcţii. Dacă pentru turnul donjon de la Cetatea Poienari am înclinat pentru cumpăna dintre finele secolului al XIII-lea şi începutul celui de-al XIV-lea, pentru campanila de la Sân-Nicoară sunt obligat să mă orientez către prima parte a secolului XIV, în anii domniei lui Basarab I Întemeietorul. Susţin această afirmaţie pe temeiul

---

[6] Jurnalul săpăturilor arheologice din campania septembrie 1975, mss. în arhiva Muzeului Orăşenesc Curtea de Argeş.
[7] Cf. Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale*…, ed. cit., p. 104 şi urm.; *idem*, ed. II, Bucureşti, 2001, p. 39.
[8] Cf. Cf. Maria (Vergatti) Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Cetatea Poienari*, ed. cit., p. 45; a se vedea discutarea problemei şi la Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1959, şi la John Beckwith, Early Medieval Art, London, 1971, passim.
[9] Cf. Maria (Vergatti) Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Cetatea Poienari*, ed. cit., p. 45 şi urm.
[10] *Idem*, p. 47.
[11] Cf. Al. Madgearu, *Castrum Argyas*…, loc.cit., p. 214.

similitudinii cu catolicoanele de la Drobeta Turnu-Severin şi a rezultatelor campaniei săpăturilor arheologice din septembrie 2009 de la biserica Sân Nicoară, Curtea de Argeş. În timpul acelor investigaţii s-a constatat o similitudine a cărămizilor şi tehnicii de construcţie la Sân-Nicoară şi la biserica Domneasca Mare cu hramul Sf. Nicolae, din Curtea Domnească[12]. Cum despre cea de a doua se ştie pozitiv că se afla „la roşu" în perioada septembrie 1351 – august 1352[13], este foarte probabil ca prima, campanila, să fie puţin anterioară. În orice caz, în timpul domniei lui Basarab I Întemeietorul, ea funcţiona.

Este foarte posibil ca în timpul campaniei din toamna anului 1330, când regele Ungariei, francezul din Sicilia, Charles Robert d'Anjou, a atacat Ţara Românească, sistemul de semnalizare luminoasă să fi fost activ. Documentele maghiare, publicate de Gy. Györffy despre campania din toamna anului 1330[14], analizate de Maria Holban[15], de mine[16] şi de profesorul de la Cambridge, István Vásáry[17], au arătat clar că armatele regale nu au cucerit nici Curtea de Argeş, nici Castrum Argyas. Aici trebuie să fie foarte atent lectorul la terminologia folosită în text. Cei care au scris s-au supus cerinţelor cavalerilor occidentali din apropierea regelui Charles Robert. Pentru ei noţiunile erau foarte precise.

În consecinţă, pot spune că pentru ei reşedinţa lui Basarab nu era un castru, ci un civitas, o oppida etc. În schimb, turnul de la Cetatea Poienariera un castru. Identificarea unui turn fortificat cu un castru la românii-vlahii din Imperiul lui Ioniţă Caloian (1197-1207) apare frecvent atât la autorii bizantini ca Niketas Koniates[18], cât şi la cronicarii francezi ai cruciadei a IV-a. Cei din urmă erau militari de profesie, formaţi din adolescenţă să lupte şi să comande. Mă refer aici la marele nobil Geoffroy de Villehardouin[19], la măruntul aristocrat Robert de Clari (Cleri)[20], la cronicarul de curte al celui de-al doilea împărat al Constantinopolului, Henri de Hainaut, la Henri de Valenciennes[21].

[12] Cf. informaţii orale comunicate de Dl. Sergiu Iosipescu.

[13] A se vedea, printre alţii, Virgil Drăghiceanu, *Inscripţiile de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, V, 1912, p. 95-96; idem, *Curtea domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, X-XVI, Bucureşti, 1917-1923, p. 9-76.

[14] Gy. Györffy, *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam Kezdeteihez*, în Történelmi Szemle, 7 (1964), p. 555-568.

[15] Cf. Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti, 1981, p. 101-103 şi urm.

[16] Cf. Radu Ştefan Vergatti, *Documente maghiare despre lupta dintre domnul român Basarab I Întemeietorul şi regele Ungariei Charles Robert d'Anjou (9-12 noiembrie 1330),* în *Omagiu istoricului Florin Constantiniu*, Focşani, 2003, p. 22-40; idem, *Oraşul Câmpulung şi primii Basarabi*, în Argesis, XVII, 2009, p. 75-81.

[17] István Vásáry, *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balcans, 1185-1365*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, p. 152 şi urm.

[18] Cf. *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol. III, Bucureşti, 1975, p. 209.

[19] Geoffroy de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, éd. E. Faral, vol. II, Paris, 1939, p. 306-308, 493.

[20] Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, éd. Ph. Louer, Paris, 1924, ch. LXV, p. 59, ch. LXVI, p. 60-61.

[21] Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri à la suite de Geoffroy de Villehardouin «La conquête de Constantinople»,* éd. Natallis de Wailly, Paris, 1882, p. 320-529.

Toți au scris despre fortificațiile de tip turn că se numeau castrum[22]. Ele se găseau în nordul Munților Balcani, spre Dunăre şi la miază-noapte de marele fluviu. Cronicarii francezi au putut să le vadă în 1207 când i-au urmărit pe vlahii biruiți în lupta de la Adrianopole. Cercetările arheologice confirmă existența unor asemenea fortificații româneşti încă din secolul al XIII-lea în nordul Dunării. Amintesc aici fortificațiile de la Drobeta Turnu-Severin[23], de la Cetățeni[24], de la Orătia (Dealul Sasului)[25], Câlnic[26], Piatra Craivii[27], Bálványos[28], Gârbova[29], Tăuți[30] etc. Toate aceste fortificații au câte un donjon patrulater, din piatră, în partea cea mai înaltă a platoului cetății, ceea ce face şi mai mare asemănarea cu construcțiile din sudul Munților Carpați şi chiar al Dunării, dar şi cu Cetatea Poienari, de altfel similare şi prin tehnica de construcție[31].

Deoarece am semnalat în monografia noastră că cetatea Poienari avea o poziție specială, destinată refugiului domnului şi al familiei sale în caz de restrişte, pentru adăpostirea tezaurului țării, pentru întemnițarea unor duşmani periculoşi[32], s-ar putea ca în 1330 să se fi retras acolo Basarab. Trupele regale maghiare, probabil, l-au urmărit pentru a-l ucide sau a-l lua prizonier şi a confisca tezaurul țării. Este foarte probabil să fi ales această cale şi pentru a se reîntoarce în nordul Munților Carpați. S-ar putea să fie îndreptățit punctul de vedere asupra drumului urmat spre casă de obosita oaste maghiară prin zona comunei Aref, prin fața Cetății Poienari[33]. Acolo ar fi campat

[22] A se vedea comentariile lui R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Les chroniqueurs français de la IV-e Croisade et les Roumains de l'aire de la latinité orientale*, în Nouvelles Études d'Histoire, VII, publiées à l'occasion du XVI-e Congrès international de sciences historiques, Stuttgart, 1985, Bucureşti, 1985, p. 160-161.
[23] Cf. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii din România*, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 109 şi urm.
[24] Cf. Lucian Chițescu, *Cercetări de arheologie la Cetățeni-Argeş*, în "Cercetări arheologice", publ. de Muzeul Național de Istorie a României, IV (1976), p. 155-190.
[25] Cf. Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1982, p. 150-152; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească...,* ed. I, ed. cit., p. 114-124.
[26] Cf. Marius Porumb, Ciprian Firea, *Cetatea Câlnic*, Bucureşti, 2007, passim.
[27] Cf. I. Berciu, Gh. Anghel, *Săpăturile arheologice de la cetatea feudală de la Piatra Craivii*, în "Apulum", V, 1964, p. 309-322.
[28] Bordi Zsigmond Lórand, *Raport de cercetare arheologică Turia, com. Turia, Jud. Covasna, Punct: Băile Balvanyos – Cetatea Balvanyos*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2000*, Bucureşti, 2001, raport nr. 214.
[29] În Comuna Gârbova din Jud. Alba se găseşte un complex de cetăți medievale existente în sec. XIII. Dintre ele amintesc Cetatea Greavilor, ale cărei ruine se găsesc în centrul satului şi cetatea Urieşilor, ale cărei vestigii se păstrează, relativ, în pădure, la distanță de cca. 2 km de sat.
[30] Cf. Adrian Andrei Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p. 141-144, 196.
[31] Primele trei nivele ale turnului donjon de la Cetatea Poienari (subsol, parter, etaj 1) au fost construite din piatră; paramenții sunt din piatră de mari dimensiuni, sumar fățuită; ei sunt legați cu grile din bârne groase de stejar, terminate la capăt în forma unei cozi de rândunică; între paramenți, emplectonul este format din piatră spartă mare, „înnecată" în mortar cu mult nisip; ultimul nivel, al doilea etaj, datând probabil din timpul lui Vlad Țepeş, foloseşte cărămida pentru paramenți, grilele de lemn sunt mai subțiri, iar emplectonul întrebuințează piatră spartă mai mărunt; grosimea zidului din primele trei nivele este în jur de 2,5 – 3 metri, ceea ce determină ca încăperile interioare să fie mici, cu suprafața de cca. 4 x 4 m sau 4 x 4,5 m, în timp ce exteriorul măsoară pe o singură latură cca. 8 m; aceeaşi situație este întâlnită şi la turlele cetăților menționate anterior; a se vedea şi comentariile din Maria (Vergatti) Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Cetatea Poienari*, ed. cit., p. 44 şi urm.
[32] *Idem*, p. 79, 80 şi urm.
[33] Sergiu Iosipescu, *Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuție la critica izvoarelor istoriei de început a principatului Țării Româneşti*, în Revista Istorică, serie nouă, 19, nr. 1-2, 2008, p. 2-5.

maghiarii, „sub Castrum Argyas"[34]. Era normal să fie aleasă această cale scurtă, prin Tigveni-Sălătruc-Pripoare-Valea Oltului. În acest caz, lupta de la 9-12 noiembrie s-ar fi putut da în pasul Perşinari-Pripoare sau în defileul Racoviţă-Câineni[35].

Interesant, dar nerelevat în istoriografia română, nici de Dl. Al. Madgearu în cartea sa despre organizarea militară a bizantinilor (secolele IX-XII)[36], este modul de luptă al românilor. În aprilie 1207, când cavalerii francezi comandaţi de Geffroy de Villehardouin se reîntorceau după ce-i urmăriseră pe români (blaquis) au fost surprinşi în munţii Balcani, într-o ambuscadă. Românii au blocat o vale lungă şi îngustă, cu pereţii abrupţi. Apoi au prăvălit asupra cavalerilor francezi bolovani şi trunchiuri de copaci. Cavalerii s-au putut salva descălecând şi contraatacând[37]. Această descriere din cronica lui Geffroy de Villehardouin[38], reluată şi de Robert de Clari (Cleri)[39], aminteşte de lupta de la 9-12 noiembrie 1330. Românii au folosit exact aceeaşi tactică. Se vădeşte astfel că aveau o tradiţie în acest gen de lupte.

Faptul că trupele regale maghiare nu au atacat nici Curtea de Argeş, nici Cetatea Poienari, este uşor explicabil. Berthold Spuler, prin publicarea a o serie de acte din arhivele mongole de la Kazan[40], a dovedit şi a susţinut alianţa dintre Basarab I şi tătari. Aceeaşi situaţie se desprinde şi din hrisoavele maghiare[41] care vorbesc despre venirea tătarilor în ajutorul românilor. Faptul este arătat şi de actele maghiare. Armata comandată de regele Charles Robert nu ar fi putut rezista noului şoc provocat de călăreţii de stepă. A preferat să se retragă. A procedat astfel, mai ales că ştia despre bunele raporturi dintre Basarab I şi hanul Nogai. În anul 1323 cei doi fuseseră aliaţi în lupta pentru susţinerea lui Mihail III Şişman în vederea ocupării tronului bulgar rămas vacant după moartea ţarului Gheorghe II Terter[42]. Firesc, maghiarii nu au mai pierdut câteva zile să asedieze Castrum Argyas, foarte probabil Cetatea Poienari. Toate aceste elemente conduc la datarea turnului donjon de la Cetatea Poienari la finele secolului al XIII-lea, teză acceptată şi susţinută şi de buni medievişti, specialişti în domeniu – Domnii A. A. Rusu, V. Sălăgean şi S. Iosipescu.

În ceea ce priveşte opinia asupra existenţei unui turn mic lângă cisterna cetăţii, mă simt obligat să arăt că în monografia asupra Cetăţii Poienari am corectat cele scrise de Gh. I. Cantacuzino în prima ediţie a cărţii sale despre cetăţile medievale din Ţara Românească. Domnia sa, secondat de arhitecta Olga Bâzu, a scris că acolo ar fi

[34] Cf. M. Holban, *op. cit.*, p. 103 şi urm.; R. Şt. Vergatti, *Documente maghiare*…, loc. cit., p. 23 şi urm.
[35] I. Conea, *Corectări geografice în istoria românilor, I, Pe Olt, în Oltenia*, Bucureşti, 1938, p. 85-96; Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucureşti, 1977, p. 161-162; M. Rada, *Posada, 1330 – Localizare prin interpretarea fotogramelor aeriene*, în „Analele Institutului de Geodezie, Fotogrammetrie, Cartografie şi Organizarea teritoriului", 3, 1981, p. 91-98; acest punct de vedere a fost preluat de S. Iosipescu, *Bătălia*..., loc. cit., p. 3 şi urm., Al. Madgearu, *Castrum Argyas*..., loc. cit., p. 205.
[36] Cf. Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, Târgovişte, 2007, passim.
[37] Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, vol. II, p. 306-308, 493; Henri de Valenciennes, *op. cit.,* p. 320, 529.
[38] Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, vol. II, p. 306-308, 493.
[39] „*…si est Blakie une molt fort terre, qui toute est enclose de montaigne; si que on n'y pust entrer ni issir fors par un destroit*…" (cf. Robert de Clari, *op. cit.*, p. 59 şi urm.).
[40] Cf. Bertold Spuler, *Die goldene Horde. Die Mongolen in Rußland, 1223-1502*, ed. Wiesbaden, 1965, passim.
[41] Gy. Györffy, *op. cit.*, p. 555 şi urm.; M. Holban, *op. cit.*, p. 103-105; István Vásáry, *op. cit.*, p. 128 şi urm.
[42] *Fontes*…, vol. III, ed. cit., p. 483.

fost o „oubliette”, adică o mică închisoare[43]. Ne-a fost uşor să demonstrăm că în acel loc se găsea o cisternă, ale cărei urme le-a văzut Al. Pelimon, la mijlocul secolului al XIX-lea[44].

Înălţarea lângă ea a unui turn mic de supraveghere era firească. Deci, Domnul S. Iosipescu ar putea avea dreptate. Trebuie confirmat de rezultatele săpăturilor arheologice.

În ceea ce priveşte prezentarea celor două acte amintite de Domnul Al. Madgearu, este facil să se demonstreze inconsistenţa opiniilor sale. Actul din 17 octombrie 1336 a fost de mult pus sub semnul îndoielii de Gy. Györffy, de M. Holban, de I. Vásáry. Actul are o contradicţie internă între transumpt şi datare, deci nu poate fi privit ca autentic. Nici conţinutul său nu poate fi real. Comandantul Bakó în fruntea unei mici grupări de călăreţi nu putea ataca şi incendia Curtea de Argeş, cum s-a presupus şi propus de oamenii dornici de senzaţional[45]. Tătarii şi Basarab ar fi reacţionat şi i-ar fi distrus înainte de a pătrunde în reşedinţa domnească.

Al doilea act la care s-a referit Domnul Al. Madgearu este un act de danie al regelui Ladislau al V-lea Postumul către cele şapte scaune săseşti[46]. Prin actul emis la 3 februarie 1453 la Pojoni (Bratislava) se anexau teritoriului celor şapte scaune săseşti „quamodo castra nostra regalia Tholmáts, Lothorwár ac turris Veres-Torony dicta”[47]. La acestea se adăuga cererea curţii regale de a fi privite cu foarte multă atenţie teritoriile transalpine („qua de partibus Transalipinis iuxte fluvium Olth”[48]). Era îndreptăţită atragerea atenţiei reprezentanţilor scaunelor săseşti, căci întreaga Transilvanie era ameninţată de turci, care veneau din părţile transalpine. În acest proces de apărare a pasurilor care permiteau accesul în Transilvania, se înscria şi grija pentru fortificaţiile aflate în imediata apropiere a munţilor Carpaţi. Între aceste fortificaţii se afla şi Cetatea Poienari. Grija pentru ea era îndreptăţită, căci avusese de suferit de pe urma cutremurului din 1411. Desigur că această situaţie l-a determinat pe Vlad Ţepeş, bun cunoscător al politicii regalităţii maghiare, să treacă la refacerea cetăţii[49].

Era firesc. Regalitatea maghiară cerea să fie distrus Tălmaciul şi alte fortificaţii mici să fie reparate pentru a fi menţinut în funcţiune sistemul defensiv. Practic, actul are două părţi căci conţine şi o scrisoare de răspuns a comitelui scaunelor săseşti. Domnul Al Madgearu nu a citit reproducerea originalelor, ci numai părţi ale documentelor[50]. Desigur că această metodă de investigare nu poate conduce la rezultate

[43] Cf. Gh. I. Cantacuzino, Olga Bâzu, *Date noi cu privire la un element de arhitectură al Cetăţii Poienari recent descoperit*, în Buletinul Monumentelor Istorice, an XXXIX (1970), nr. 4, p. 67.

[44] Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, ed. II, îngrij., note, bibliografie şi glosar de Dalila-Lucia Aramă, Bucureşti, 1984, p. 61.

[45] Nicolae Constantinescu, *Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A. D. Xenopol, XXIII/2, 1986, p. 563-565; ideea lui N. Constantinescu a fost reluată şi de Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 204; acest act discutabil este unul dintre primele care aminteşte de Castrum Argyas.

[46] *Historia Critica Regum Hungariae, stirpis mixtae, Domesticorum et exterorum scriptorum concinnata*, a Stephano Katona, Tomulus VI, Ordine XIII, ab Anno Christi MCCCXL ad Annum MCCCLVIII, Typis Ioannis Michaelis Landerer, Pestini, MDCCXC, p. 895-896.

[47] *Idem*, p. 895.

[48] *Ibidem*.

[49] *Istoria Ţării Rumâneşti (1290-1690), Letopiseţul Cantacuzinesc*, publicat de C. Grecescu, D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 85.

[50] A se vedea în acest sens Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 209 şi urm.

reale, ci numai la demonetizarea cercetătorului care procedează astfel. Deoarece Domnul S. Iosipescu a demonstrat recent, convingător, că Dl. Al. Madgearu nu a înțeles actul, atât datorită necunoașterii limbii în care s-a purtat corespondența cât şi a insuficientei informații, nu reiau aici problema, căci nu am dreptul să abuzez de timpul nimănui. Pot afirma clar că din partea Domnului Al. Madgearu a fost o acțiune de mercenariat total nejustificat.

În concluzie, susțin afirmația că Cetatea Poienari, în prima ei fază de existență, turnul donjon din piatră, datează de la cumpăna secolelor al XIII-lea şi al XIV-lea. Este un punct de vedere sprijinit în timp, argumentat de rezultatele cercetărilor arheologice, de Al. Lapedatu[51], de Gh. I. Cantacuzino[52], de D. V. Rosetti[53], de A. A. Rusu[54], de V. Sălăgeanu[55], de dl. S. Iosipescu şi de noi. Este foarte posibil ca în actele scrise de la începutul secolului al XIV-lea, la curtea angevină, această fortificație cu caracter de castru, să fi fost numită Castrum Argyas. În orice caz, în zonă nu există altă fortificație cu caracter de castru, unde să fi campat oştile regale maghiare, iar Curtea de Argeş nu avea fortificații fiind un oraş deschis.

AGAIN ABOUT THE BEGINNING OF THE POIENARI FORTRESS

Abstract

In the paper the author points out that the building of the Poienari Fortress started at the end of the 13-th century or the beginning of the 14-th century when the stone donjon was built. This point of view was proved along the time by the archaeological researches performed by Al. Lapedatu and Gh. I. Cantacuzino and D. V. Rosetti and A. A. Rusu and V. Sălăgeanu and S. Iosipescu and myself.

It was possible that this fortress was called Castrum Argyas in the papers from the angevine court at the beginning of the 14-th century. Anyway, there is no other fortified building having the features of a camp (used by the Hungarian army to camp in) except this fortress. Being an open town, Curtea de Argeş had no fortifications.

[51] Cf. Al. Lapedatu, *Două vechi cetăți româneşti: Poienarii şi Dâmbovița*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, an III, 1910, p. 177-189.
[52] Gh. I. Cantacuzino, *Cetățile medievale*..., ed. I., ed. cit, p. 104-114.
[53] Jurnal de săpături arheologice, campania 1975, în mss., păstrat în arhiva Muzeului Orăşenesc Curtea de Argeş.
[54] A. A. Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații şi cetăți din Transilvania şi teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV),* Cluj-Napoca, 2005, p. 491.
[55] Cf. V. Sălăgeanu, *Arhitectura militară pe teritoriul Țării Româneşti şi al Dobrogei în secolele XIII-XVI. Influențe şi iradieri*, Bucureşti, Cluj Napoca, 2006, p. 60.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

O IMPORTANTĂ INFORMAȚIE DESPRE VLAHII (ROMÂNII) DIN TERITORIILE NORD-DUNĂRENE (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-lea) ÎN OPERA ISTORICULUI BIZANTIN IOAN CANTACUZINO

ION BICA*

Formarea statului feudal Țara Românească este rezultatul unui proces îndelungat de închegare a formațiunilor prestatale. Pentru cunoaşterea realităților social-politice dintre Carpați şi Dunăre, în secolul al XIII-lea, „Diploma Ioaniților" este documentul fundamental. Cuprinzând înțelegerea din anul 1247 dintre regele ungar Bela al IV-lea şi preceptorul ordinului ioanit Rembald, în vederea aşezării cavalerilor în aceste părți, cu misiunea de a le apăra împotriva eventualelor noi invazii tătare, diploma dezvăluie existența mai multor cnezate, voievodate şi „țări". În aceste cnezate şi voievodate dintre Carpați şi Dunăre existau stăpâni ai pământului, feudali (maiores terrae), asimilați ca poziție social-juridică nobililor, după cum existau şi țărani în dependența acestora[1].

La sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui de al XIV-lea, evoluția internă şi o serie de schimbări în situația internațională au îngăduit căpeteniilor româneşti de la sud-de Carpați să întemeieze un stat propriu de sine stătător. Criza izbucnită în Imperiul tătărăsc după moartea hanului Nogai şi tulburările care au izbucnit în Ungaria după stingerea dinastiei arpadiene au determinat pe stăpânii feudali de la sud de Carpați să se strângă în jurul conducătorului din părțile Argeşului, Basarab, pe care l-au ales voievod şi domn (1317-1352). În împrejurări care nu ne sunt suficient cunoscute, Basarab a unificat teritoriul dintre Carpați şi Dunăre şi a devenit astfel întemeietorul Țării Româneşti. El a reuşit, de asemenea, să asigure țării sale un rol important în sud-estul Europei[2].

Creşterea prestigiului domniei Țării Româneşti, întinderea stăpânirii asupra Banatului de Severin şi câştigarea autonomiei nu conveneau însă unor mari feudali maghiari şi clerului catolic, care-şi vedeau zădărnicite planurile de expansiune teritorială şi de catolicizare a populației ortodoxe.

---

* Universitatea din Piteşti.
*Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfânta Muceniță Filoteia"din Piteşti.

[1] Ştefan Pascu, *Formarea statelor feudale: Transilvania, Țara Românească şi Moldova,* în vol. „Istoria României", sub redacția: prof. univ. Miron Constantinescu, acad. prof. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Ştefan Pacu, ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1971, p. 104-105.

[2] Ştefan Ştefănescu, *Formarea statelor feudale româneşti Țara Românească, Moldova şi Dobrogea (sec. XIV,* în vol. „Istoria poporului român", sub redacția acad. Andrei Oțetea, Bucureşti, 1970, p. 125.

Insuccesul românilor şi bulgarilor în lupta de la Velbudj, din 28 iulie 1330, împotriva sârbilor a fost considerat de feudalii maghiari prilej potrivit pentru a începe expediţia împotriva lui Basarab, campanie declanşată în toamna anului 1330. Din cronica pictată de la Viena (Chronicon pictum Vindobonense) şi din alte izvoare contemporane cu evenimentele, la care se adaugă numeroase acte de cancelarie, cunoaştem cu destulă exactitate desfăşurarea războiului din toamna anului 1330. Expediţia s-a soldat cu un mare eşec, Basarab repurtând la Posada (9-12 noiembrie) o strălucită victorie împotriva fostului său suzeran. Prin victoria militară obţinută, poziţia Ţării Româneşti se consolidează tot mai mult, iar solidaritatea majorităţii feudalilor munteni în jurul lui Basarab devine mai puternică. Victoria voievodului Basarab a consacrat independenţa Ţării Româneşti şi a favorizat dezvoltarea ţării, care a intrat într-o perioadă de prosperitate.

Ioan Cantacuzino provenea dintr-o mare familie care aparţinea aristocraţiei feudale bizantine târzii, fiind înrudit după mamă cu familia Paleologilor. Proprietar al mai multor terenuri şi aşezăminte, el a avut un puternic suport economic care l-a ajutat în ascensiunea sa socială. În războiul dintre Andronic al II-lea şi nepotul său Andronic al III-lea, Ioan Cantacuzino, care la vremea ceea era „mare domestic", a intrat în alianţă cu tânărul Paleolog. După victoria lui Andronic al III-lea (1328), el a devenit cel mai apropiat colaborator şi om de încredere al împăratului. La moartea lui Andronic al III-lea, 15 iunie 1341, urcă pe tron fiul său, Ioan al V-lea Paleologul. Din cauză că era minor, pretenţiile pentru preluarea regenţei sunt ridicate de marele domestic Ioan Cantacuzino care, de fapt, conducea statul încă din timpul bazileului defunct. Împotriva lui se formează o opoziţie puternică alcătuită din Ana de Savoia, împărăteasa mamă, patriarhul Ioan Calecas şi megaducele Alexios Apocaucos. În aceste împrejurări Ioan Cantacuzino este silit să se retragă la Dydimoteichos (octombrie 1341). Urmarea acestui act, a izbucnit războiul civil, la început cu urmări nefavorabile pentru Cantacuzino, ceea ce l-a determinat să se refugieze la sârbi. Mai târziu, căderea adversarului său Apocaucos (1346) a adus, printre altele, o schimbare de mentalitate în gruparea partizanilor importanţi ai reginei. Astfel, la 3 februarie 1347, Constantinopolul deschide porţile lui Ioan Cantacuzino, garnizoana şi populaţia capitalei trecând de partea acestuia. Prin acordul încheiat între Ioan Cantacuzino şi Ana de Savoia se hotăra ca timp de zece ani să conducă singur imperiul. La 13 mai 1347, a avut loc încoronarea solemnă a lui Ioan Cantacuzino, iar mai târziu (21 mai) căsătoria fiicei acestuia, Elena, cu Ioan al V-lea Paleologul. Instalarea lui Ioan al VI-lea Cantacuzino la conducerea Bizanţului marchează, deopotrivă, victoria mişcării isihaste. În final, la 22 noiembrie, el abdică în favoarea împăratului legitim Ioan al V-lea Paleologul. Ioan Cantacuzino se retrage într-o mănăstire, călugărindu-se sub numele de Ioasaf, unde a şi murit la 15 iunie 1383[3].

[3] Pentru activitatea politică a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, vezi: V. Parisot, *Jean Cantacuzène, home d'état et historien*, Paris, 1845; J. Dräseke, *Zu Johannes Cantacuzenos*, Byzantinische Zeitschrift, 9, 1900, p. 73-84; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin*, traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina, préface de M. Ch. Diehl, tome II (1081-1453), Paris, 1932, p. 258-261; Charles Diehl, Lysimaques Oeconomos, Rodolphe Guilland, René Grousset, *L'Europe orientale de 1081 à 1453* (Histoire générale. Histoire du Moyen Âge, tome IX), Paris, 1945, p. 310-326;G. Ostrogorsky, *The Palaeologi*, în „Cambridge Medieval History. Volume IV. The Byzantine Empire. Part I. Byzantium and its Neighbours, edidet J. M. Hussey, with the editorial assistance D. M. Nicol and Gowan", Cambridge, 1966, p. 351-353, 357-367; E. Frances, *Quelques*

În ceea ce priveşte activitatea sa culturală, el se remarcă în primul rând prin lucrările sale memorialistice, cunoscute sub titlul de *Istorii* (Ἱστρίαι), în patru cărţi, care relatează evenimente petrecute între anii 1320-1356, scrise după abdicarea sa de la conducere. Scrierea istorică a lui Ioan Cantacuzino reprezintă, alături de cea a contemporanului său Nichifor Gregoras, unul dintre cele mai importante izvoare de istorie bizantină din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Scrisă într-o limbă de un clasicism temperat, nu foarte arhaizantă, bine construită *Istoria* este o operă plină de informaţii de cea mai mare valoare şi, în aparenţă, foarte obiectiv prezentate. Totuşi se poate simţi şi o notă personală, de apărare a politicii autorului[4].

Referindu-se la intervenţia ţarului Mihail al III-lea Şişman al Bulgariei (1323-1330) în disputa dintre Andronic al II-lea (1282-1328) şi nepotul său Andronic al III-lea, din anii 1323-1324, Ioan Cantacuzino afirmă că Mihail a fost ajutat de *ungro-vlahi*, în timp ce bizantinii se pregăteau să asedieze oraşul Filipopolis (ὁ δὲ τήν ἰδίαν στρατιὰν ἐξ Οὐγγροβλάχων κατὰ συμμαχίαν οὐκ ὀλίγην`̧ βασιλε μὲν τῷ Ρωμαίων Φιλιππούπολιν πολιορκοῦντι ἐπιέναι οὐκ ἔγν ω δεῖν)[5].

În momentul când au început marile năvăliri ale slavilor peste Dunăre, adică în cursul celei de a doua jumătăţi a secolului al VI-lea, a existat în Răsăritul Europei, din Transilvania până în Macedonia şi de la Marea Neagră până la cea Adriatică, o foarte puternică populaţie romanică; cea din Dacia era în legătură nemijlocită cu cea din Peninsula Balcanică. În special era bine romanizată partea dinspre apus şi miazănoapte a peninsulei, aşadar tocmai partea care se învecina sau era mai aproape de ţinuturile noastre[6]. Limba celei mai mari părţi a romanităţii balcanice, legată strâns până la invazia slavă de romanitatea dacică, este aceeaşi cu limba vorbită de românii din Carpaţi[7].

Prăbuşirea frontierei dunărene a Imperiului bizantin la începutul secolului al VII-lea a reprezentat o cotitură decisivă în destinele romanităţii balcanice. Avaro-slavii străpung defensiva bizantină şi iau cu asalt metropolele dunărene, ajungând apoi să asedieze Thessalonicul şi Constantinopolul. Mareea slavă inundă literalmente peninsula, ajungând până în Peloponez şi apoi în insulele Arhipelagului şi chiar în Asia Mică. Aşezarea slavilor la sud de Dunăre a avut un efect considerabil asupra populaţiei

aspects de la politique de Jean Cantacuzène, Revista di studi bizantini e neoellenici, 15, 1968, 2, p. 167-176; G. Weiss, *Johannes Kantakuzenos-Aristokrat, Staatsman, Kaiser und Mönch - in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1969; T. Teoteoi, *Jean Cantacuzène sur l'état byzantin, vue principalement à la lumière de son Histoire*, Revue des études sud-est européennes, 12, 1975, 2, p. 167-185; M. Cojoc, *Ioan VI Cantacuzino - împărat, istoric şi monah*, Biserica Ortodoxă Română, 109, 1991, 1-3, p. 131-152; Warren Treadgold, *O istorie a statului şi societăţii bizantine,* vol. II (1025-1453), traducere de Mihai-Eugen Avădanei, ediţie îngrijită de Victor Spinei şi Bogdan-Petru Maleon, Iaşi, 2004, p. 180-196; Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanţului*, Bucureşti, 2004, p. 301-306; Ion Bica, *Istoria Bizanţului (324-1453)*, Piteşti, 2002, p. 237-253.

[4] M. Cojoc, *op. cit*., p. 145-150.

[5] Ioannis Cantacuzeni eximperatoris, *Historiarum libri IV*, ed. L. Schopen (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), Bonn, vol. I, 1828, p. 175; Cf. *Izvoarele istoriei României*. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV), publicate de Alexandru Elian şi Nicolae Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1975, p. 483.

[6] Constantin C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*. Vol. l. Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor româneşti, Bucureşti, 1974, p. 188.

[7] Stelian Brezeanu, *Romanitatea sud-dunăreană în veacul de mijloc*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală.”, Bucureşti, 1999, p. 25-26.

romanice din răsăritul Europei. În afară de faptul că au împuţinat-o prin luptele ce însoţeau repetatele lor expediţii dar, cu timpul au dislocat-o, au împărţit-o în două mari grupe: una spre miazănoapte, cuprinzând pe dacoromâni, şi alta spre miazăzi cuprinzând pe macedoromâni. Din grupa dacoromânilor s-a despărţit apoi o parte, aceea dinspre vest, ai căror urmaşi sunt istroromânii, iar din grupa macedoromânilor s-au despărţit meglenoromânii[8].

În răstimpul dintre secolele VII-X, transformări importante din punct de vedere etnic s-au acumulat atât în natura populaţiei romanizate de la sud de Dunăre cât şi a societăţii bizantine. Izolaţi în marea masă a populaţiei slave şi siliţi la un mod de viaţă traco-romanii de la sudul Dunării au dobândit o fizionomie aparte şi o limbă proprie, în ultimă instanţă s-au constituit într-un popor nou, termenul de romanus, prin care se autodefineau, îşi pierde semnificaţia politică de odinioară, datorită izolării de teritoriul României, şi dobândeşte un conţinut etnic, deosebindu-i de populaţia vecină slavă, bulgară, greacă şi albaneză[9]. Aşadar, în decursul Evului mediu constatăm existenţa, în toată regiunea Peninsulei Balcanice, a unei populaţii de limbă romanică - denumită în izvoarele bizantine cu termenul de *vlahi* - care nu sunt altceva decât urmaşii vechii populaţii romanizate. Preluarea de către bizantini a termenului *„vlah”* (βλάχος), de origine germană, pătruns însă în greacă prin filieră slavă, pentru a denumi populaţia de limbă latină din Balcani are loc în împrejurările marilor mutaţii etnice europene din secolele IX-XI[10]. Un grup compact de vlahi locuiau munţii Pindului şi ţinuturile de prin prejur, cunoscute de altfel sub numele de Vlahia, şi anume *Vlahia Mare* în Tesalia, *Vlahia Mică* în Etolia şi Acarnania şi *Vlahia de Sus* în Epir. De asemenea, şi Macedonia propriu-zisă, în special partea de apus de fluviul Vardar, cu ţinutul Moglenei (localităţile Bitolia, Ohrida, Veria, Vlahoklisura, Moscopole), era plină de populaţie vlahă[11].

După mai bine de patru secole, sursele bizantine rup tăcerea asupra uneia dintre cele mai extinse grupări etnice din Balcani, la sfârşitul secolului al X-lea şi începutul celui de al XI-lea, când ea se impune din nou atenţiei izvoarelor vremii, romanitatea sud-dunăreană apare sub un nume nou pe scena istoriei. Prima menţiune despre vlahii din Balcani datează din anul 976 şi se datorează cronicarului bizantin Kedrenos. Acesta relatează că, în acest an, David unul dintre fraţii ţarului bulgar

[8] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit*, p. 188.
[9] Stelian Brezeanu, *De la populaţia romanizată la vlahii balcanici*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală.”, Bucureşti, 1999, p. 64.
[10] Stelian Brezeanu, *Românii şi „tăcerea surselor” în „mileniul obscur”*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală”, Bucureşti, 1999, p. 44.
[11] În legătură cu vlahii din sudul Dunării, vezi următoarea bibliografie: G. Murnu, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare, 980-1250. Studiu istoric după izvoare bizantine*, Bucureşti, 1913; Silviu Dragomir, *Vlahii şi morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924; A. Sacerdoţeanu, *Vlahii din Calcidica,* în vol. „În memoria lui Vasile Pârvan”, Bucureşti, 1934, p. 303-311; I. Nistor, *Originea românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir*, Bucureşti, 1944; Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959; George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Nicolae Şerban Tanaşoca, Bucureşti, l984; Neagu Djuvara, *Sur un passage controversé de Kékauménos*. 1) De l'origine des Vlaques de Gréce. 2) L'auteur n'est pas Katalalôn Kékauménos, Revue Roumain d'Histoire, XXX, 1991,1-2, p. 23-66; P. Ş. Năsturel, *Valaques, Coumans et Byzantins*, Byzantina, I, 1969, p. 169-186; E.Stănescu*, Les βλάχοι de Kinnamos et Choniatès et la présence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes*, Revue des études sud-est éuropéennes, IX, 1971, 3, p. 585-593;

Samuel, a fost ucis între Castoria şi Prespa, la locul numit „Stejarii frumoşi” de nişte „Vlahii chervangii”(cărăuşi)[12]. A doua oară, vlahii sunt amintiţi în anul 980 într-o cronică bizantină anonimă, unde se spune că împăratul Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025) a dat lui Niculiţă stăpânirea peste „vlahii din Elada”[13]. După desfiinţarea statului bulgar, mai precis în anul 1020, acelaşi împărat bizantin, Vasile al II-lea, dă un edict prin care hotărăşte ca „vlahii din toată Bulgaria” să depindă din punct de vedere ecleziastic de arhiepiscopia de Ohrida[14]. Mai apoi în secolul al XI-lea, românii din Balcani sunt menţionaţi în izvoarele bizantine, în anul 1066, când se răscoală „vlahii”din Tesalia, precum şi pe tot parcursul secolului al XII-lea, până la revolta Asăneştilor, în urma căreia ia naştere statul vlaho-bulgar (1186).

Ungrovlahii din *Istoria* lui Ioan Cantacuzino, care îl ajută pe ţarul bulgar în lupta împotriva bizantinilor, în anul 1323, sunt *vlahii* (românii) care locuiau în teritoriul dintre Carpaţi şi Dunăre, la începutul secolului al XIV-lea, aflat în vecinătatea Ungariei angevine. În istoriografia bizantină din secolul al XIV-lea, ţara locuită de aceşti *ungrovlahi* este desemnată cu termenul de *Ungrovlahia*, adică *Vlahia* (Ţara Românească) de lângă Ungaria, termen geografic prin care bizantinii denumeau Vlahia din stânga Dunării pentru a o deosebi de Vlahiile din Peninsula Balcanică[15].

Populaţia vlahă (română) dintre Carpaţi şi Dunăre împărtăşea credinţa creştină ortodoxă a Bizanţului. Mărturie, în acest sens, sunt bisericile de zid ortodoxe, scoase la iveală de cercetările arheologice efectuate în ultimele decenii, toate prezentând elemente artistice specifice lumii bizantino-balcanice[16]. După moartea lui Basarab I, fiul şi succesorul acestuia, Nicolae Alexandru, ca urmare a consolidării statului feudal Ţara Românească, în anul 1359, cu aprobarea patriarhului de Constantinopol, înfiinţează o mitropolie la Curtea de Argeş, punând prin aceasta bazele organizării bisericeşti în teritoriile româneşti nord-dunărene. Ca prim mitropolit „*a*

[12] Cedrenus Georgius, *Historiarum compendium* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), tomus alter, Bonn, 1839 , p. II, 434*; Cf. Izvoarele istoriei României*. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV), publicate de Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1975, p. 144-145.

[13]Eugen Stănescu, *Byzantinovlahica*. I: Les Vlaques à las fin du Xe siècle-début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balcanique, Revue des études sud-est éuropéennes, VI, 1968, 3 ,p. 424-427.

[14] B. Granič, *Kirlichenrechtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II dem autokephalen Erzbistum von Achrida verliechenen Privilegien*, Byzantion, XII, 1937, p. 395-415; Mathias Gyoni, *L'évêché vlaque de l'achevêché bulgar d'Achris aux XIe siècles*, în „Études slaves et roumains”, I, 1948, 3, p. 148-149; Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvöllker, Berlin, 1958, p. 228-229; Ion Bica, *Organizarea administrativ-militară şi bisericească a Peninsulei Balcanice în timpul împăratului Vasile al II-lea* Macedoneanul (976-1025), Buletin ştiinţific. Seria: Studii istorice, Piteşti, 2002-2003, 1-2, p. 46-48; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină şi română*, Piteşti, 2003, p. 194-195.

[15] N. Iorga, *Condiţiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile româneşti în veacurile XIV-XV*, în vol. „Studii asupra Evului mediu românesc”, ediţie îngrijită de Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 96; N. Şerbănescu, *Titulatura mitropoliţilor, jurisdicţia, hotarele şi reşedinţele mitropoliei Ungrovlahiei*, Biserica Ortodoxă Română, LXXVII, 1959, 7-10, p. 709; Eugen Stănescu, *Byzance et les pays roumains aux IX-XV siècles*, în „Actes du XIV Congrès International des études byzantines”, publiées par les soins de M. Berza et Eugen Stănescu, Bucarest, 1974, p. 264; Contantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediţia a doua revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1975, p. 246, 260; Constantin Rezachievici, *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în Evul Mediu*, Bucureşti, 1988, p.264.

[16] Ion Bica, *Bisericii ortodoxe din secolul al XIII-lea descoperite în regiunea Argeş-Muscel*, Argessis. Studii şi comunicări. Seria istorie, Piteşti, p. 65-72.

toată Ungrovlahia"(πάσης Οὐγγροβλαχίας) a fost numit Iakint, transferat de Patriarhia constantinopolitană de la Vicina (localizată undeva, în Dobrogea, la gurile Dunării).

Informația oferită de istoricul bizantin Ioan Cantacuzino este foarte importantă pentru istoria teritoriilor nord-dunărene în secolul al XIV-lea, deoarece constituie prima menționare a vlahilor (românilor) de la nord de fluviu în izvoarele bizantine. Această populație era majoritar ortodoxă, ceea ce a și condus, în cele din urmă, la recunoașterea de către Patriarhia de Constantinopol a mitropoliei Ungrovlahiei (Țării Românești), cu sediul la Curtea de Argeș.

A IMPORTANT INFORMATION ABOUT VLACHS (ROMANIANS) OF NORTH-DANUBIAN TERRITORIES (THE FIRST HALF OF XIV-th CENTURY) IN THE WORK OF HISTORIAN JOHN CANTACUZENUS

Abstract

The information presented by the Byzantine historian John Cantacuzenus is very important for the history of the north-danubian territories in the XIV-th Century because it represents the first reference about Vlachs (Romanians) to North of Danube in Byzantine sources. This Vlachs represented a orthodox majority, in year l359, the Byzantine Patriarchate of Constantinople acknowledged the metropolis of Wallachia, with the center in Curtea de Argeș.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

RADU I Vv. ŞI SCAUNUL DOMNESC DIN ARGEŞ. REPERE DIN ISTORIOGRAFIE

NICOLAE CONSTANTINESCU*

„…datoriia omenească, moartea, care multe lucruri taie şi să obârşască nu lasă…”.
/Miron Costin, Letopiseț, 1/

(I)

Fapt istoric de notorietate: dintre primii Domni aflați în fruntea Țării Româneşti, în veacul al XIV-lea, numele şi personalitatea lui Radu I Vv. (c. 1377 – c. 1384) ni se prezintă sub un şir nesfârşit de întrebări, ipoteze şi - desigur - justificate controverse. Situație oarecum paradoxală, în istoriografie, căci tocmai acestui vlăstar domnesc (fiul lui Nicolae Alexandru Vv. şi nepot al lui Basarab I), de la care nu se păstrează nici un act original de cancelarie (dar e menționat în ale urmaşilor săi, inclusiv în calitate de ctitor la Tismana şi Cotmeana) - lui anume i-au fost dedicate aproape cele mai întinse pagini; în bună parte şi datorită țesăturii din jurul legendarului *Radul (Negru) Vv*., descălecat din Făgăraş, confundat ulterior de cronicarii munteni şi de alte izvoare chiar cu realul stăpânitor de care ne ocupăm aici. Real adică, în amintitul veac („al luxului şi noutăților”, cum va prelua Virgil Drăghiceanu spusa unui specialist european)[1], cunoscute fiind seriile emisiunilor monetare ale lui Radu I, vădind indiscutabil prezența acestuia în Scaunul Domnesc din Argeş. Mai mult decât atât, ca revers istoriografic, celui abia menționat – lui V. Drăghiceanu – i se datorează atât investigația arheologică din cuprinsul Bisericii Domneşti Sf. Nicolae (1920, v. aici fig. 1), cât mai ales (şi aproape în totalitate) complicatul şi neverosimilul inventar al faptelor de observație, al descoperirilor, urmat chiar *ad faciem loci* de acel eşafodaj interpretativ realmente forțat (inclusiv în plan istoric), consemnat apoi în binecunoscutul volum apărut în 1923.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

[1] CDA-1923, p. 59 (n. 2, citat din F. Serré, Les arts somptuaires, Paris,1853). Este de precizat, din unghi strict bibliografic, că acronimul folosit aici se referă la volumul din BCMI, apărut cu întârziere din pricina primului Război Mondial, prezintă foaia de titlu astfel: „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, Anul X-XVI, 1917-1923, Tiparul, Cutura Națională, Bucureşti, 1923, dar poartă numai pe coperta I (cu certitudine datorită lui Virgiliu N. Drăghiceanu, secretar-director), pe o etichetă ornată, lipită, titlul arhicunoscut: Curtea Domnească din Argeş, încadrat de mențiunile: Buletinul Comisiunei (sic) Monumentelor Istorice / Tiparul Institutului Cultura Națională. Considerațiile lui Drăghiceanu, despre „Radu-Vodă, zis Negru”, la p. 19 şi urm. În cele de față, ilustrația a fost prelucrată de Anca Ganciu.

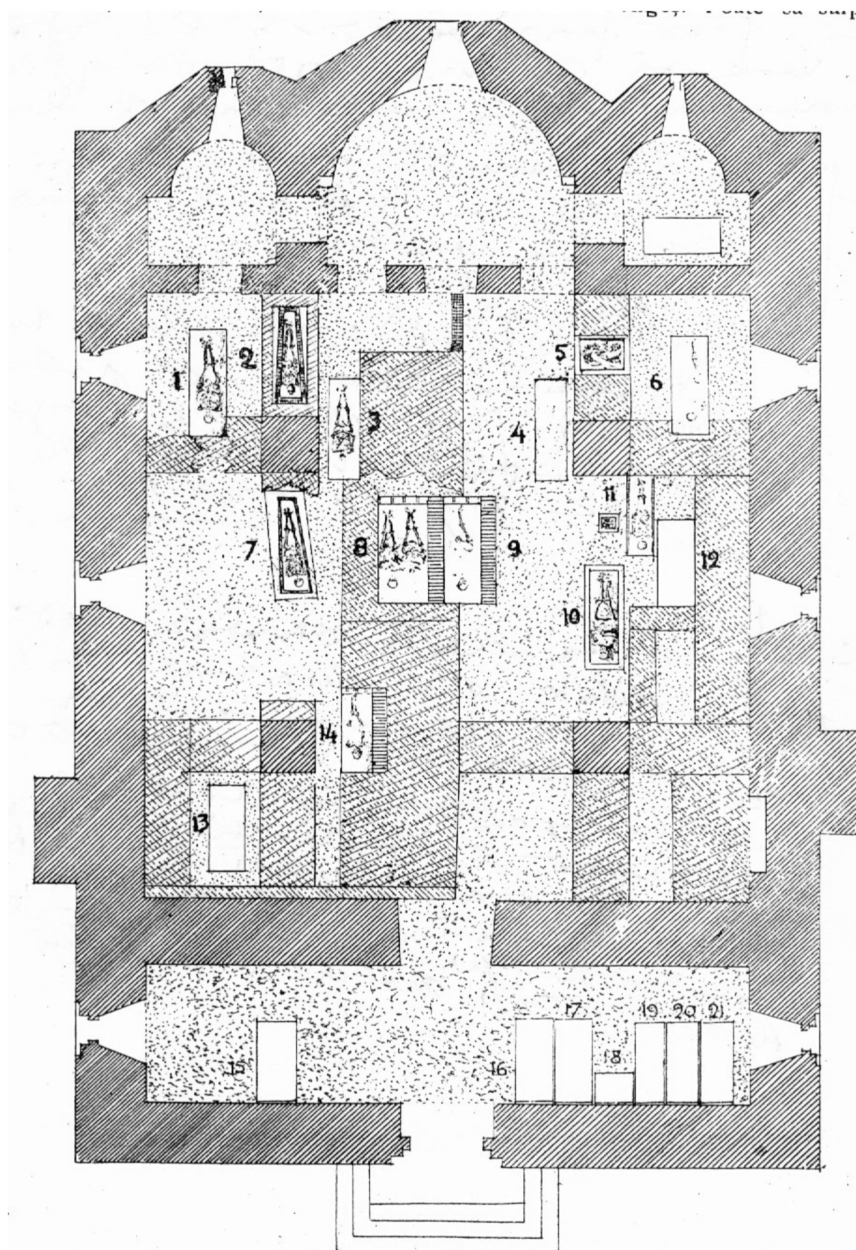

Fig. 2. — Planul distribuţiei mormintelor aflate în săpături : 1. Cavaler, 2. Cavaler zugrăvit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler. 5. Mormânt închipuit, 6. Voislav, 7. Udobă, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Ana Doamna, 13. Dan II, 14. Necunoscut. După V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeş*, p. 41. Clişeul Com. Mon. Ist.

Fig. 1. Cercetările lui V. Drăghiceanu (1920) din Biserica Domnească (CDA-1923, fig. 30; aici ap. Sacerdoţeanu, 1935).

Or, personajul central al acestei scrieri (neîndoielnic, un reper veritabil în istoriografie) a devenit Radu I Vv., dovedindu-se că interpretările - Drăghiceanu au avut darul nemaipomenit de a influenţa (şi zdruncina într-un fel) opiniile echipei de savanţi şi specialişti care au prezidat şi conlucrat la investigaţiile şi lucrările de restaurare de atunci, în frunte cu Dimitre Onciul (dispărut din viaţă chiar în cursul elaborării CDA, la 20.03.1923).

Altminteri, am avut deja prilejul, prin cercetări proprii[2] (v. aici fig. 2-3) să întăresc opinia deja curentă în istoriografie şi anume, că prin demersurile sale din 1920 de la Curtea de Argeş, cel amintit a căutat, deliberat, să valideze şi arheologic opiniile directoare ale lui Onciul (despre Radul Negru Vv.),din pragul veacului XX, despre ţesătura lăuntrică a tradiţiei munteneşti privind întemeierea statală la sud de Carpaţi, în „1290", prin descălecatul din Făgăraş[3]; Drăghiceanu, însă (şi nu a fost chiar singurul, dovadă „siajul" concluziilor sale, în care mai cad unii şi în vremea noastră…), ar fi trebuit să ţină seama, cu necesitate de adevăratele concluzii – oarecum amare! – ale studiilor lui D. Onciul privindu-l pe miticul descălecător: „Aşa înţelegem tradiţia cronicelor despre Radu Negru. *Modul cum s-a format această tradiţie e unul din cele mai interesante fenomene în istoria basmelor istorice: tot, afară de data întemeierii, este, în oarecare înţeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat*"[4]. (Subl. N. C.). Tulburătoare încheiere, îndeosebi ultima propoziţiune, oarecum profetică pentru ce se va întâmpla în 1920-23… E, aşadar, de insistat cu privire la *natura descoperirilor din anul 1920.* Ce anume se raportează direct la Radu I Vv.?

Lesne explicabilă, vâlva despre cercetările lui V. Drăghiceanu s-a ivit brusc, o dată cu descoperirea în naos a fastuosului Mormânt nr. 10 (v. infra), iar către finalul investigaţiilor – a neaşteptatei însemnări slavone de sub fereastra peretelui de nord, care consemna, în sfârşit!, ştirea că Basarab I s-a stins la Câmpulung, „leat 6860" /1351-52/; reper istoric de căpetenie ce l-a descumpănit mai ales pe D. Onciul (care, la aflarea descoperirii, se plimba agitat în odaia de lucru, nevenindu-i să creadă, cu mâinile pe cap! - cum va evoca mai târziu părintele-scriitor Gala Galaction, pe baza spuselor pictorului D. Norocea, descoperitorul grafitului)[5]. Să recapitulăm succint un parcurs istoriografic, riscând chiar şi repetarea unor lucruri ştiute.

Astfel, de unde, în 1915 (an de referinţă pentru tema de faţă, v. infra, Numismatica), D. Onciul şi I. Bogdan, împreună cu raliatul N. Iorga (împotriva părerilor lui Orest Tafrali) afirmau cu referire la Biserica Domnească: „a fost zugrăvită, dacă nu şi zidită, sub fiul şi succesorul lui Basarab, Alexandru I", fondator şi al

[2] Vezi: Curtea de Argeş (1200-1400).Asupra începuturilor Ţării Româneşti,1984, p. 83 şi urm.

[3] Despre opiniile savanţilor B. P. Hasdeu, Alex. D. Xenopol (care lua în considerare un Radu I, cel Negru, al „descălecatului" din Făgăraş, diferit de Radu II /Basarab/ de mai târziu) etc.,v. Aurel Sacerdoţeanu, „Studiile lui D. Onciul" şi „Probleme principale studiate de D. Onciul" (respectiv Dimitre Onciul, Scrieri istorice, II, ed. A. Sacerdoţeanu, Buc.,1968, p. 369 şi urm., 428 şi urm., 475 şi urm.

[4] D. Onciul, „Radul Negru…"(1891), ed. cit., I, 1968, p. 428. Încheiere uşor modificată în mai cunoscuta scriere din 1899 – Originile Principatelor Române, ed. cit., I, p. 672.

[5] N. Constantinescu, Argeş - 1984, p. 20 (n. 41); mai nou, idem, „O evocare: Dimitre Onciul şi vatra istorică a Argeşului. Remember: 150 de ani de la naşterea savantului (26 X /7 XI 1856)", în *Argesis*, XV, Istorie, Piteşti, 2006, p. 226 (n. 26; citat din G. Galaction, Jurnal, ed. Teodor Vârgolici, Minerva, Buc., 1977, p. 182, cu lămuriri privind relatarea lui Norocea).

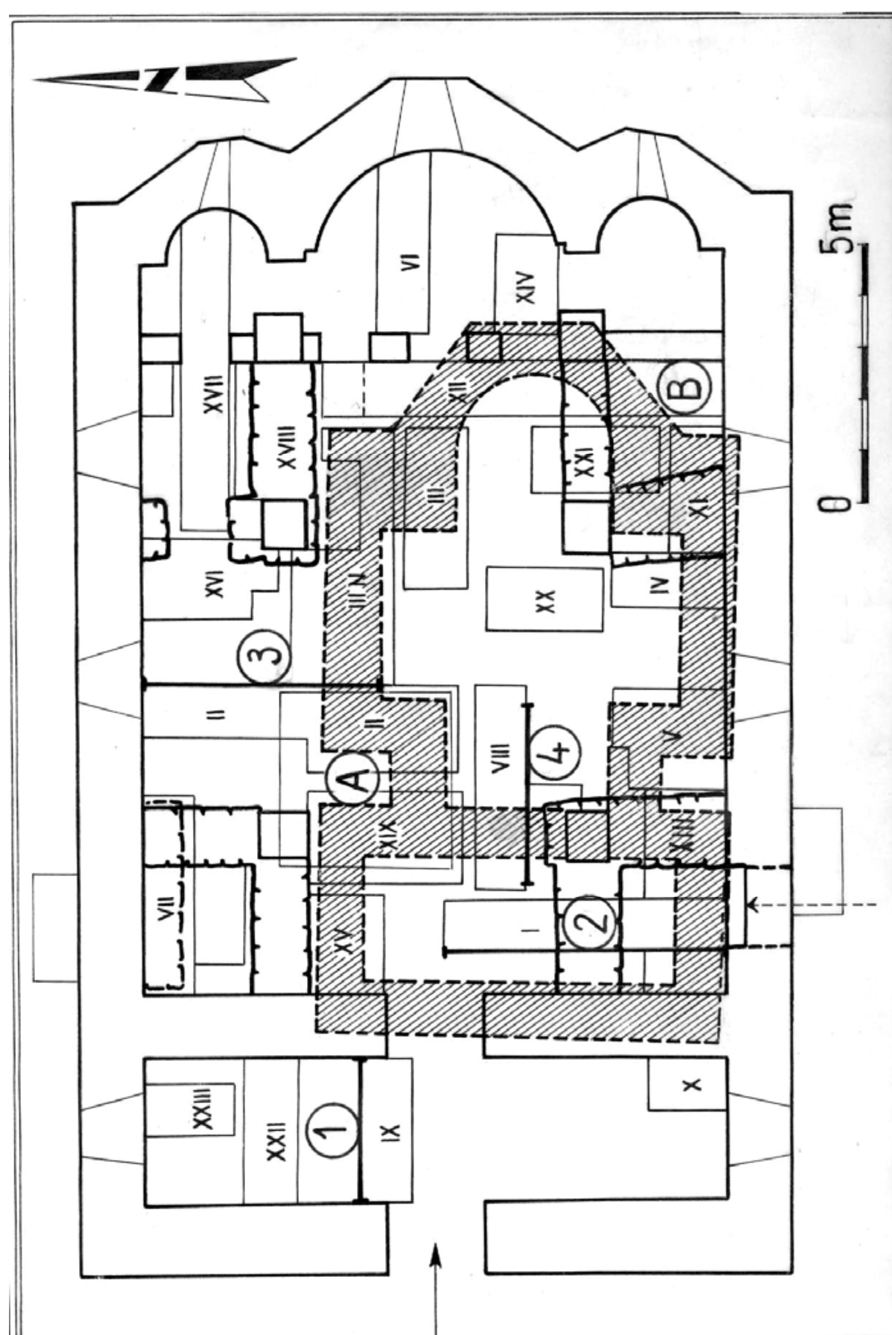

Fig. 2. Planul săpăturilor arheologice sistematice din anii 1969 (secțiunile I-XV) şi 1971 (secțiunile XVI- XXIII).

Mitropoliei din Argeş[6] - peste un an îl vedem doar pe acelaşi D. Onciul menţinându-şi opinia: Basarab - „fondator al Bisericii Domneşti din capitala sa Argeş, atribuită de tradiţie descălecătorului Negru Vodă" (cu trimitere, privindu-l pe voievod, la un Pomelnic al Mănăstirii Argeşului)[7].

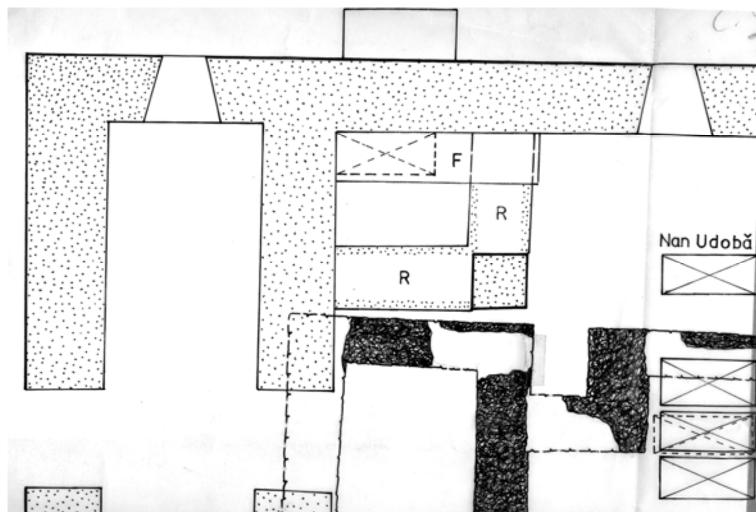

Fig. 3. Detaliu (naos, colţul NV, cu localizarea exactă a Mormântului anonim acoperit cu relieful antropomorfic.

Abia prin cercetările din 1920 şi mai cu seama prin informaţia oferită de grafitul amintit (devenit cheie de boltă în materie de revizuiri cronologice şi de iniţiative ctitoriceşti), savantul istoric va admite: Basarab I – ctitor, „zidire terminată sub Nicolae Alexandru", iar podoaba zugrăvelii nefiind finalizată „decât în domnia lui Radu (1374-1384), fiul şi al doilea succesor al lui Alexandru"; în fine, ca un corolar interpretativ (dar cu subtilă prudenţă…): „*Lui Radu, care a terminat măreaţa biserică şi splendida ei pictură, legenda i-a atribuit fundaţia ei, cu atât mai mult cu cât în ea se află mormântul lui de ctitor, descoperit în zilele noastre, care, după toate indiciile, urmează să fie al lui Radu /.../ Această nouă lumină pentru lămurirea trecutului ne-a răsărit din mormântul ctitorului de la Curtea de Argeş, în legătură cu grafitul din 1352*"[8]. (Subl. N. C.). Se vede limpede, că prin autoritatea sa recunoscută savantul (chiar sub cauţiuni de genul *după toate indiciile,* sau *urmează să fie…*) a acceptat oarecum tacit schema interpretativă ce i se oferea pe parcursul cercetărilor şi al descoperirilor din Biserica Domnească, încurajând astfel, de asemenea tacit, ca autorul acestora,Virgil N. Drăghiceanu, să-şi expună şi în scris opiniile (este posibil ca volumul

[6] BCMI, VIII (1915), p. 141-43 („Raport înaintat Academiei Române…,9 oct. 1915"); v. Scriei istorice, II, ed. cit., p. 224 – într-un Post scriptum, p. 225,ralierea lui N. Iorga.
[7] D. Onciul, *În chestiunea Bisericii Domneşti de la Curtea de Argeş*, în BCMI, IX (1916) – respectiv Scrieri istorice, II, ed. cit., p. 238, 240.
[8] Idem, *Anul morţii Marelui Basarab Voievod*, în CDA - 1923, p. 101-104 (Scr. ist., II, 328-29).

în pregătire pentru tipar - respectiv BCMI/ 1917-1923 sau, cum îl cităm de obicei, CDA-1923 - să fi fost avizat în prealabil de savant, potrivit şi competenţelor sale oficiale, dar ziua fatală din 20 martie 1923 a voit ca D. Onciul să fie comemorat deja într-o pagină cernită, fără ca volumul finit să-l fi avut în faţa ochilor…). Excepţie făcând contribuţiile strict tehnice din volumul apărut aşadar postum (arhitectură, restaurare, parţial şi pictură, expertiza-Rainer), restul, în plan strict al constatărilor şi mai cu seamă în cel interpretativ/istoric denotă efectiv o orbire desăvârşită, căci din unghi ctitoricesc era eliminat din vederi tocmai un Mare voievod şi Domn de talia lui Vladislav I-Vlaicu (1364 – c. 1377)[9]; şi e realmente straniu că un pisc al istoriografiei noastre, prezent lăturalnic în CDA-1923, Nicolae Iorga, nu s-a sfiit şi mai târziu să scrie în sinteza-i din 1937: „Apoi Vladislav n-avu nici un raport strâns cu Argeşul, pe când el apare ca începător şi dăruitor al Voditei"[10].

Numai că atunci, în 1920 şi mai departe, interpretările lui D. Onciul şi, din 1915 (dubitative totuşi), ale numismatului Constantin Moisil[11] au fost preluate *tale-quale* de către V. Drăghiceanu şi evident prelucrate (mai exact: potrivite, cât i-a stat în putinţă) pe măsură ce ieşeau la iveală cele ascunse sub pardoselile Bisericii Domneşti. Prin descoperirea Mormântului nr. 10 (sâmbătă, 31 iulie 1920, nota V. Drăghiceanu cu înfiorare: „…/după ora 11½ dimineaţa/. *Sub pulberea de raze ce se împrăştia de la fereastra din apropiere, apare întins pe un pat subţire de nisip, în toată* maiestatea *morţii scheletul unui domn…"*)[12], identificat deîndată ca aparţinând lui „Radu I", iar, alături, necesarmente, şi al soţiei sale, „Ana Doamna"[13], în sfârşit, făcându-şi loc şi identificarea „fiului lui Radu Vodă" (v. infra)… Toate acestea, în pofida cutumelor privind pogrebaniile domneşti (aberantă cu totul situaţia din pretinsul mormânt-dublu, Nr. 8, din mijlocul naosului, unde ar fi fost înhumaţi Vladislav I şi soţia sa!!), de unde şi contestările ivite din afară chiar înainte de apariţia CDA[14].

[9] Semnal clar împotriva identificării lui Radu Negru/Radu I (în M10 a fost înhumat Vlaicu Vodă) - vezi Constantin Kogălniceanu, în *Convorbiri Literare*, LIV (1922), p. 723-730; fiul ilustrului Mihail Kogălniceanu a intervenit şi mai târziu, admiţând că în Tabloul votiv din naos erau reprezentaţi Vladislav I şi Ana Doamna - *Conv. Lit.,* LVIII (1926), p. 613-617. Referitor la aceeaşi problemă de localizare/identificare legată de M10, de amintit ipoteza (vai!, greu de acceptat…) a savantului A. Sacerdoţeanu, „Mormântul de la Argeş şi zidirea Bisericii Domneşti", în BCMI, XXVIII (1935), 84, p. 49-57: după o largă incursiune, concluzia - „Deci în nici un caz mormântul nr. 10 nu poate fi al lui Vladislav Voievod" (depus în M8 – credea A.S.); luând în considerare „substrucţiile" găsite de V. Drăghiceanu (altele decât ale zidurilor-radier de la nivelul fundaţiilor), dar ignorate de acesta, ele configurând resturile unei biserici anterioare, din veacul XIII – M10 aparţinând acestui locaş, respectiv „unui antecesor al lui Basarab, mort după 1310 şi înainte de urcarea acestuia în Scaun" etc. (p. 55-57). Biserica mai veche, să reamintim, a fost clar documentată arheologic de investigaţia anilor 1969-72.

[10] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III (1937), ed. Victor Spinei, Ed. Encicl., Buc.,1993, p. 203 (cu o cuvenită punere la punct a editorului).

[11] *Monete vechi româneşti inedite sau puţin cunoscute*, în Analele Academiei Române, S. II, t. XXXVIII /1915-1916, Memoriile Secţiunii Istorice /acronim obişnuit ARMSI/, p. 55-73 (monede muntene), în special p. 71 şi urm. (De notat că sub nr. 30, p. 73 e publicat un ducat AR, emisiune Vlad I, 1394-1397). V. infra, n. 20.

[12] CDA-1923, Jurnalul săpăturilor, p. 138.

[13] Idem, p. 142, 145 şi distribuţia mormintelor (unele presupuse sau pur şi simplu inventate!) p. 41, fig. 30 (v. aici, fig. 1). Expertiza-Rainer a fost, în toate privinţele, necruţătoare - cf. CDA-1923, p. 153-160; de unde şi jenantele explicaţii suplimentare ale descoperitorului, privind localizările, conţinutul pachetelor cu oseminte (la prelevarea acestora nici vorbă de prezenţa dr. Francisc Rainer…).

[14] Supra, n. 9.

Întocmai ca D. Onciul, autorul cercetării din 1920 şi al celor redactate de el în CDA-1923 a fost nevoit nu numai să constate şi să definească anumite lucruri, ci să şi aducă în sprijin probe concludente - iar acestea, de bună seamă, se vedeau în parte sub ochii liberi: în picturile murale, cum redă în fig. 36 din CDA: *„Chipul lui Radu Vodă-Negru în icoana hramului bisericii”* /= personajul princiar în atitudine rugătoare (*proskynesis*) din peretele E al pronaosului,deasupra uşii de acces în naos – care îl redă de fapt pe ctitorul unic, dintâi, Vladislav I-Vlaicu/, apoi şi în următoarea fig. 37: *„Panou în naosul Bisericii Domneşti cu chipul* (sic) *lui Radu Negru şi Ana Doamna”*/ = tabloul votiv, refăcut din păcate în manieră decadentă de Pandelimon zugravul, 1827; pictura din jurul anului 1369 îi reda pe ctitorii Vladislav I-Vlaicu şi Ana Doamna - dovadă peremptorie fiind inscripţia fragmentară păstrată deasupra, pe două rânduri, menţionând şi stăpânirea Vidinului, v. supra, n. 2/. De asemenea, ca mai înainte D. Onciul, şi autorul cercetării din 1920 a folosit mărturiile Pomelnicilor - în număr de 6, redate comparativ la p. 25 din CDA, inclusiv acela al Bisericii Domneşti, reprodus fotografic în fig. 35 (p. 47): „făcut pe la 1863 de pe altul vechiu, care era cel puţin de pe la 1812, începe cu ctitorii principali ai bisericii: Io Radul-Voevod, Ana Doamna, Io Neagoe-Voevod, Despina Doamna”[15]… Eroare evidentă şi în acest caz! Căci acest izvor românesc târziu are o desăvârşită valoare probatorie, chiar aceea de unicat şi merită a fi redat aici chiar din *incipit*, transliterând slovele cirilice: *„POMELNEKU / Fericiţilor şi pururea pomeniţilor titori* (sic) */AI aceştii BISERICI/* (**interpolare!:** Radul VVd Neagoe Vvd /Ana DOAMNA DESPINA/ DOAMNA / *Vădislav: Vo: Kerana: Do: Mircea /: Vo: Dan: Vo:/”* ş.a.m.d.

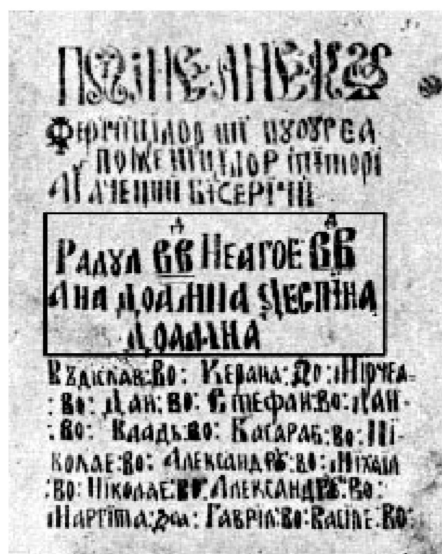

Fig. 4. Pomelnic al Bisericii Domneşti, redacţie târzie pe temeiuri mai vechi. Se vede cu claritate adaosul, cu duct diferit al slovelor, de sub titlu (ap. CDA-1923, fig. 35).

[15] CDA-1923, p. 46 (cu menţiunea din n. 3: „Publicat în Revista Istorică, an, 1920. El menţionează pomeniri pentru anul /sic/1812 şi 1850”).

De necontestat: însăşi grafia cirilică de sub titlu dovedeşte adaosul subliniat (ca să nu mai vorbim de prescurtarea Vvd în loc de Vo: din original), făcut după 1863! (v. aici fig. 4); reieşind, istoriceşte, că acest izvor redă lucruri ştiute din vechime, mărturii la vedere se aflau în interiorul lăcaşului domnesc, în scurt, atestând calitatea de ctitor unic a lui Vladislav I-Vlaicu, iar Radu I nefiind menţionat[16]. E de stăruit, totuşi pe alt palier.

Numismatica şi tribulaţiile ei.

Cum am arătat mai sus, rezidenţa la Argeş a domnitorului muntean nu are nevoie de demonstraţie specială, Radu moştenind tronul după decesul fratelui său (în luptă, posibil, la Severin) - el îngrijindu-se de înmormântarea lui Vlaicu în M. 10. Se va fi născut acolo,în ambianţa Curţii zidite de bunicul Basarab I, cândva în deceniul IV al veacului (era, acest Radu, un tânăr ieşit din adolescenţă pe la 1359, când străinul de neam, Iachint al Vicinei, devenise Mitropolit recunoscut al Ungrovlahiei, iar ca Domn, după c. 1377, i-a avut alături pe kir Hariton, urmat după 1381 de kir Antim)[17]. Asociat la domnie, căci încă în viaţă fiind şi confruntat cu inimiciţia lui Ludovic de Anjou al Ungariei, Vlaicu Vodă a decis ca o parte din frânele puterii să fie date lui Radu Vd., cum probează câteva serii monetare. De asemenea, este cert şi faptul că Radu Vd. A fost căsătorit de două ori: din prima căsnicie (posibil cu acea „gospojda Anna" din versiunea II a Pomelnicului câmpulungean, din 1711, v. CDA, l.c.) s-a născut moştenitorul Dan I, iar din a doua, cu Calinichia, au văzut lumina zilei Mircea Vd., zis cel Bătrân şi alţi fraţi, vitregi aşadar faţă de Dan I; dovadă că fiul acestuia din urmă, Dan II, la 1424, o evoca pe *lelea* (mătuşă) şi nu pe *baba* sau *moaşa* (bunica) Calinichia[18]. Despre originea sud-dunăreană a Calinichiei (nume monastic), s-a ivit recent ipoteza plauzibilă, că ea ar fi fiica cneazului Lazar Grebljanovici al Serbiei, că mariajul al doilea va fi avut loc nu înainte de anul 1370[19]. Dacă astfel stau lucrurile, o consecinţă însemnată în plan istoric e de neînlăturat : Mircea Vd. se va fi născut cel mai devreme în 1371 şi că la instalarea pe tronul din Argeş, la 23 septembrie 1386, era un tânăr de abia 15 ani! S-ar explica într-un fel caracterul fluctuant al politicii sale la începutul domniei (marcată de răceala, chiar inimiciţia regelui Sigismund al Ungariei), ani buni înainte de momentul - Rovine (1394).

Fig. 5. Monede de la Radu I bătute la Argeş (ap. Constantin Moisil, CDA-1923).

[16] N. Constantinescu, *op.cit.*, passim.

[17] *Istoria Bisericii române. Manual pentru Institutele teologice*, vol. I (- 1632), Buc., 1957 (în red. Pr. Gh. Moisescu, Pr. Şt. Lupşa, Pr. Alex. Filipaşcu), p. 157-158.

[18] DRH, B-I, p. 106, nr. 53 (orig. slav.) - discuţia la P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, Buc., 1944, p. 41-42.

[19] Daniel Barbu, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, Ed. Babel, Buc., 1998, p. 123 şi urm. În schimb, P. P. Panaitescu, *op.cit.* era categoric împotriva părerii că Mircea ar fi fost ginerele cneazului Lazar (cumnat deci cu Ştefan Lazarevici despotul, care a luptat împotriva voievodului, la Rovine…).

Fig. 6. Tip monetar controversat
(voievozi asociaţi emisiune Vladislav I-Vlaicu, v.n. 23).

Dar să ne întoarcem la domeniul numismaticii şi la nebănuitele sale faţete.

În comunicarea sa de la Academie (şedinţa Secţiunii istorice, 26 iunie 1915), numismatul Constantin Moisil prezenta pe larg loturi de monede provenind din tezaure felurite - emisiuni din Ţara Românească şi din Moldova. Studiu doct despre monede ale lui Vladislav I-Vlaicu şi ale lui Radu I(inclusiv asociaţi, cf. nr. 9-11), una de la Vlad I (nr. 30), toate splendid exemplificate, figurativ, prin desene, (datorate poate unui gravor de la Banca Naţională, dacă nu cumva tânărului colaborator al lui Vasile Pârvan, la Muzeul Naţional de Antichităţi, Dionisie Pecurariu, prezent ca atare în CDA, v. infra). În secţiunea *D. Monete cu numele lui Vladislav* a comunicării se afirma: *„Tezaurul găsit într-o localitate din Oltenia, rămasă necunoscută, conţine printre alte monete de la Radu I şi o serie ce pe revers au numele lui Vladislav. Monetele acestea, executate cu puţină îngrijire, dintr-un argint foarte prost, sunt de tipul monedelor lui Radu cari au în faţa acvilei un şarpe (cf. nr. 23 şi 26) şi sunt toate cu legende slave. Cu toate acestea este greu de precizat dacă trebue atribuite lui Radu sau lui Vladislav şi este şi mai greu de explicat motivul pentru care se găsesc numele ambilor domni pe una şi aceeaşi monedă. După toate probabilităţile ele au fost bătute de către Radu, căci numele* acestuia *se află pe faţa lor, iar al lui Vladislav pe revers. De asemenea numele lui Radu este însoţit şi de titlul de voevod; al lui Vladislav nu are acest titlu. S-ar putea presupune însă, că avem a face cu o greşeală de fabricare, utilizându-se pentru revers un tipar rămas de la Vladislav…" etc.*[20] (Subl. C.M.). Am redat in extenso acest pasaj, pentru simplul motiv că autorul comunicării va deveni coautor în CDA-1923 prin articolul „Monetele lui Radu I Basarab" (demers fortuit, impus neîndoielnic de spiritul asamblării întregului volum, în pofida faptului că nici o monedă de la Radu I nu a fost găsită în săpăturile de atunci…). Şi ce afirma de această dată numismatul Constantin Moisil? Iată: *„Nu pot încheia descrierea tipurilor monetare de la Radu I fără să amintesc despre o serie de monete de tip comun, cari au în legenda de pe faţă numele lui Radu /.../,iar în cea de pe revers numele lui Vladislav. /.../ După cum am arătat în altă parte, baterea acestor monete nu se poate explica decât admiţând o domnie comună a lui Radu cu un presupus fiu numit Vladislav, dacă nu cumva ele se datoresc unei greşeli comise de gravorul tiparelor*", etc.[21]. (Subl. N.C.). /Vezi aici fig. 6 /. Acest dubitativ, totuşi, „presupus fiu" stă indiscutabil la originea

[20] Constantin Moisil, *op. cit.*, nr. 29, p. 71-72 şi fig. 19 (v. aici fig. 8).

[21] Idem, *Monetele lui Radu I Basarab*, în CDA-1923, p. 130 şi fig. 134 (reluare a celei din 1915, reprodusă altminteri şi de Oct. Iliescu, v.n. 23).

demersului inutil al lui V. Drăghiceanu de a-l „identifica” şi arheologic, inventând (spre finalul cercetării sale, la 7 sept. 1920) „Mormântul 11” - care „nu poate fi decât al copilului şi coregentului lui Radu, după monete, numit Vladislav”, cu oseminte şi inventar („Nasturii lui Vladislav, fiul lui Radu Negru”!!)[22] etc.

Am arătat pe larg netemeinicia celor de mai sus, în lucrarea menţionată (v. Curtea de Argeş,1984, p. 100-101), dar acum şi aici este cazul să amintim şi demersul argumentat al regretatului numismat şi istoric, Octavian Iliescu: încă din anii ’50 ai veacului trecut a demonstrat că amintita emisiune comună Vladislav/Radu şi invers, Radu /Vladislav (cu sigla „şarpelui” lui Moisil, de fapt un *zet*) şi seriile respective (reduse, se pare la doar 5 exemplare) provin din hereghia lui Vladislav-I Vlaicu: „Presupunerea că ar fi vorba de monete hibride, bătute sub domnia lui Radu I, şi rezultate din întrebuinţarea a două stanţe diferite, dintre care una, veche, ar fi rămas din timpul lui Vladislav, trebuie înlăturată de la început…”[23].

Piatra „cu gisant” – un mare semn de întrebare.

Cu toate cele înfăţişate până aici, nu se poate afirma că pe V. Drăghiceanu nu l-a preocupat, chiar în chip stăruitor, să rezolve problema localizării şi identificării altui monument sculptural, existent cândva în interiorul Bisericii Domneşti; dar frapează faptul că în CDA nu se face vreo referire la mărturia unui călător de-al nostru, fiind vorba de Nicolae Pelimon. Şi într-adevăr, acest literat cutreieră Ţara Românească începând cu data de 16 iulie 1858, ajunge la Câmpulung şi apoi la Curtea de Argeş (notând aici: „ din cele ce se văd, se află în decadenţă, dar nu-i lipseşte un mic târg, are ceva prăvălii, meşteri şi o bunicică societate…”), iar apoi, după felurite şi atente observaţii, semnalând cu acribie:

„Ne oprim dinaintea bisericii Domneşti, care merită toată luarea aminte. Aici a fost,precum se văd ruinele în fiinţă, împregiurul bisericii, curtea domnească *şi cetăţuia lui Negru Vodă.*

Cum intri pe poartă, se vede aşezat în peretele bisericii, chiar în locul unde era mai înainte uşa [e vorba de intrarea de sud, direct în naos, deja astupată înainte de 1858, N.C.], *un sarcofag ca şi acela ce se află adus la Muzeul naţional din Bucureşti* [este partea superioară a sarcofagului lui Mateiaş postelnic, din 1652, fiul adoptiv al lui Matei Basarab – adus de la Târgovişte, N.C.]. *Acesta reprezintă un bărbat stând cu mâinile la piept, ce poartă o haină lungă, fiind partea gulerului ei ornată până la piept cu o pasmanterie şi cu colţişori, precum simizetele mai demult. Pe cap are o căciulă ca aceea numită căzăclească şi e cu plete lungi sau bucle atârnând până la umeri.*

Nimeni nu fu în stare ca să-mi dea o desluşire pe cine reprezintă această piatră. Din nenorocire, obrazul şi o parte din faţa căciulii se află sfărâmate”. Nu a observat şi semnătura cu slove, spre căpătâi, a meşterului-artist, **Gherghe** (Subl. N.C.)[24].

---

[22] CDA-1923, p. 55, fig. 134 ş.a.

[23] Oct. Iliescu, *Domni asociaţi în Ţările Române în secolele al XIV-lea şi al XV-lea*, în „Studii şi cercetări de istorie medie“, II-I /1951, p. 43-44 şi fig. 5.

[24] *Impresiuni de călătorie în România /Impresiuni de kalatorie in Romaniea, titlu original*, Bucureşti, 1858/, Cuvânt înainte de Şerban Cioculescu, Ediţie îngrijită, note, bibliografie şi glosar de Dalila-Lucia Aramă, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 56, cu o fotografie a piesei, realizată ulterior de A. Lecomte du Noüy dar nu în acelaşi loc (?) (*simizetă* – bluză largă, Glosar, p. 160). Şi Gr. Tocilescu amintea de „statua lui Negru-Vodă” (care „s-ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii, la vechea intrare, unde e înmormântat Radu-Vodă,

Frumoasă descriere, semnificativ amănunt: înainte de Unirea din 1859 un monument funerar era scos din interiorul Bisericii Domneşti şi montat (sau aşezat, dacă nu trântit) în peretele sudic, ceea ce însemna că locul sarcofagului – mormântul ca atare - fusese dislocat şi chiar jefuit. V. Drăghiceanu, repet, a stăruit în această privinţă. Astfel, citim în Jurnalul săpăturilor (vezi aici fig. 1), la o săptămână după debutul cercetărilor sale din vara lui 1920, respectiv: *„Marţi, 27 Iulie.* Încep un şanţ la colţul zidului nord-vest (Vezi planul săpăturilor, figura No. 30, mormântul No. 13). Aci părea sigură existenţa unui mormânt, întrucât în lungul zidului nordic apărea /sic!/ urmele încastrării în zid a unei pietre de mormânt, lungă de 1,77 m, înaltă de 0,60 cm /sic!/ D-l Norocea, pictorul restaurator al bisericii, încredinţat că aici ar putea fi mormântul lui Radu Negru-Vodă încercase, fără a reuşi, mai înainte, explorarea locului. Dau la 0,40 cm /sic!/ de o substrucţie de bolovani mari, prinşi în mortar, şi dispuţi în retragere, formând trepte, având dimensiunile 3,65 m. lungul, 0,90 latul, 0,59 înălţimea. Îndepărtând cărămizile din pardoseala [a] doua /…/ nu am găsit nimic. Acest postament nu poate fi decât o subzidire, fie pentru consolidarea zidului bisericii, care, astăzi, are în acest loc o mare crăpătură, fie, mai probabil, pentru a servi de perete vreunui mormânt săpat alături, pentru explorarea căruia am făcut un şanţ alături, în lungul postamentului*”*- unde s-a atins adâncimea de 1,64 m, identificându-se moloz cu resturi de pictură (etapa 1827); în fine, „mai la adâncime, se dă de vertebră, aproape de prund de o coastă şi câteva oase, şi rămăşiţa unui splendid galon de aur, prins într-un putregai de coşciug (Fig. No. 56)”[25]. (Subl. N.C.).

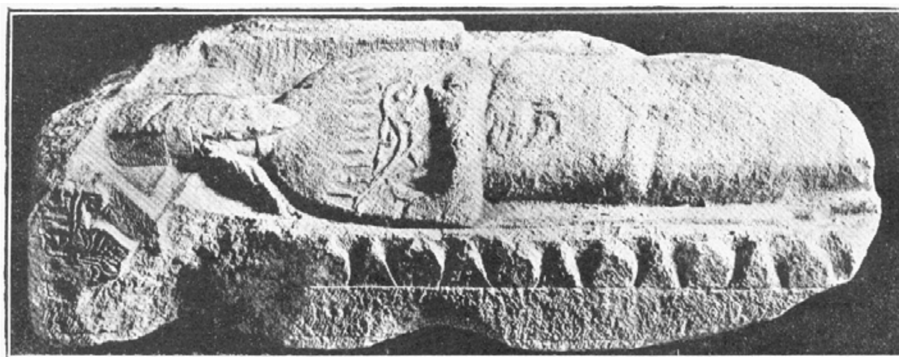

Fig. 7. „Piatra cu gisant", aşa cum e redată fotografic în CDA-1923, fig. 43. În stânga, pe verticală, numele artistului, ***Gherghe.***

Negru, acolo, adică unde azi se află scaunele împărăteşti"), v. *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici…*, în Analele Academiei Române „s. II, t. VIII, Secţiunea II. Memorii şi notiţe, p. 161 (citat ap V. Drăghiceanu, CDA-1923, p. 44).

[25] *Jurnalul săpăturilor*, CDA-1923, p. 134. Iată, altminteri, ce notam în Carnetul de săpături la data de 11 iulie 1969: „Deschid o nouă secţiune – VII B – în colţul NV al naosului. Sub molozul şi umplutura de sub dalaj se conturează un zid perfect păstrat, lucrat din bolovani de râu şi cu cărămizi rare (-0,46-0,53 m). El este orientat V-E, se alipeşte complet laturii de NORD a naosului. Lăţimea măsoară 1,07 m, dar e clar că e vorba de grosimea zidului cu fundaţie (soclu). Realmente, grosimea zidului „văzut" măsoară numai 0,94 m.

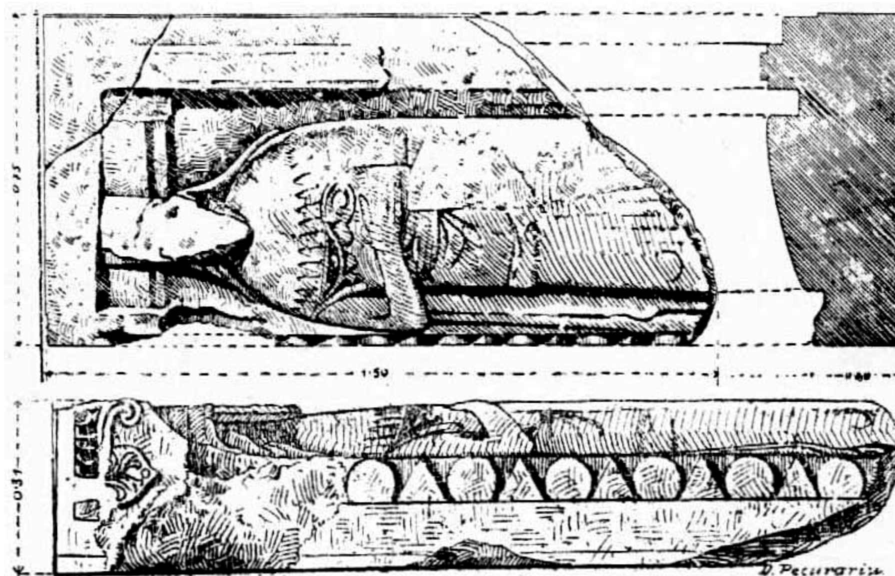

Fig. 8 Desenul pietrei (plan şi secţiune, profil) de Dionisie Pecurariu (CDA-1923, fig. 45-46).

Lesne de constatat, cele de mai sus denotă încurcătura în care s-a aflat autorul cercetării, de unde şi câteva erori evidente, de observaţie şi de interpretare în pasajul abia citat. Mai întâi, corectă constatarea, că pe locul respectiv, din N-V naosului, se afla încastrată o piatră de mormânt - exact cazul celei văzute cândva de Al. Pelimon, redată apoi în CDA, fig. 43, 45-46, singura care prezintă nefinisate tocmai laturile de nord şi vest (vezi în cele de faţă, fig. 7 şi 8). Ceea ce înseamnă că *sub piatră* trebuia neapărat să se afle şi mormântul propriu-zis, dar acesta era de necercetat, din cauza „postamentului". Verificarea noastră, prin secţiunea VII B/1969 (şi nu „secţiunile XII, XV", cum scriam greşit în 1984, *op. cit.*, p. 101-102; v. supra, n. 25) a lămurit că „postamentul" menţionat exista ca atare, dar rosturile sale nu erau de sprijin al peretelui de nord, ci pur şi simplu ca substrucţie adosată, din aceasta pornind neîndoielnic scara ce suia la „ascunzătoarea" de deasupra pronaosului, respectiv la mica intrare practicată în acest colţ al naosului, prin zidul despărţitor de pronaos; fatalmente, situată în lungul zidului de nord al bisericii, tocmai această substrucţie a provocat dislocarea mormântului marcat la suprafaţa pardoselii de odinioară de „piatra cu gisant". Când anume a intervenit această distrugere? - cu certitudine numai în legătură cu scara de acces la „ascunzătoare", oricum cu ocazia uneia dintre multele etape de reparaţie prin care a trecut Biserica Domnească. Posibil încă în veacul XVIII (când „piatra cu gisant" era deja mutată de la locul ei: în vizita sa canonică, din 19 iulie 1746, mitropolitul Neofit Cretanul o vedea aşezată peste lespedea masivă care marca locul M10 (textual, cum nota înaltul prelat, pomenirea ctitorului a făcut-o lângă *„piatra mare, cum intri în biserică, la dreapta, pe care este sculptată icoana lui Radu Vodă Negru"* - v. mai jos,

n. 26); între 1748 şi 1752 se ridică tâmpla de zid, iar boierii Bucşeneşti înlocuiesc ancadramentele ferestrelor; de asemenea, în secolul XIX (1827, sau poate la o dată apropiată de anul 1858, respectiv sub Bibescu Vodă, intervin mari lucrări - să amintim de uşa de metal la intrarea de vest, ferecată de Ivancea Pârvanovici, de anul 1851 de pe crucea montată pe cupola naosului, /adaosul pridvorului apusean s-a făcut abia în 1875, fiind eliminat la restaurarea - Cerchez de după 1911/ etc.)[26]. Să mai notăm că V. Drăghiceanu, a găsit de cuviinţă nu numai să localizeze acel „mormânt No. 13" lângă amintita substrucţie, **la sud** (v. aici fig. 1), dar el nu prezentat osemintele găsite lui Francisc Rainer - şi nici nu a lămurit (justificând) de ce în M 13 a fost depus Dan II Vv. (1420, 1421-1431), şi că **acestuia** i-ar aparţine totuşi „piatra cu gisant", respectiv ceea ce el denumea obişnuit „Chipul zis al lui Negru Vodă"[27]. /Săpătura noastră,VII /1969, nu a fost concludentă cu privire le existenţa în acel loc a M13…/.

Cine s-a aflat deci sub dispărutul mormânt lipit de colţul NV din naos şi pe cine îl reda gisantul de pe piatră?

Există, în istoriografie, o multitudine de opinii, descrieri ale acestui relief antropomorfic (din ce în ce mai degradat, cu ciobiri şi plesnituri - datorită şi materialului litic, un calcar cochilifer, v. infra, n. 30) - prin repetate manipulări şi transferuri (începând cu anul 1891, când Gr. G. Tocilescu îl aduce la Muzeul Naţional din Bucureşti, cum consemna arh. Gr. Cerchez, care credea eronat că personajul redat în sculptură, Radu Negru-Vodă, purta „sceptrul în mâna dreaptă"…)[28]. În această privinţă să amintim de observaţia, corectă, a lui V. Drăghiceanu: imaginea princiarului defunct „reprezintă pe un Domn cu plete, cu coroană pe cap, zăcând cu mâinile pe piept *pe patul mortuar înfăţişat de asemenea*" (fig. 43-46)[29]. (Subl. N. C.). „Coroana" - mutilată din vechime (dând impresia lui Pelimon de „căciulă căzăcească"), dar „patul mortuar" pare aievea redat ca un fel de mobilă - mai puţin în reproducerile fotografice, ci mai ales în atentul desen al lui Dionisie Pecurariu, reprodus în CDA, fig. 45-46; mai mult, din secţiunea transversală a pietrei se vede limpede că latura nordică (recte: stânga reprezentării umane) este mai ridicată, defunctul stă culcat şi înclinat realmente, uşor pe dreapta, părând a privi spre sud (v. aici fig. 8)[30].

Aproape în unanimitate, azi, se consideră că relieful antropomorf îl reprezintă pe Radu I, vestimentaţia defunctului aidoma celei din Apus - „*între anii 1380-1385*", supra, n. 30, subl. N. C.) - nu ar pleda totuşi pentru ţinuta specifică a unui adevărat cavaler, cum apare voievodul pe unele din monedele sale[31]. Ca să nu mai vorbim de

[26] CDA-1923, p. 32-34, 44, 49. (Cf. Gr. Cerchez, *Restaurarea Bisericii Domneşti, Ibidem*, p. 78). Nu am avut posibilitatea de a verifica mărturia mitropolitului Neofit, deşi cândva, am parcurs cele consemnate de el în 1746, în legătură cu legenda Sf. Filofteia, v. Curtea de Argeş, 1984, p. 14).

[27] CDA-1923, p. 52. Ciudată trimiterea la „fig. 43-46", repetată în alt loc şi raportată la Dan II, deşi la p. 53, în fig. 44 ar fi vorba de „Craniul lui Dan I"! În materie de craniometrie, expertiza-Rainer a stabilit o dominantă brachicefalică, dar şi 2 cazuri de dolicocefalie…

[28] CDA-1923, loc. cit.

[29] CDA-1923, p. 49.

[30] Descrierea vestimentaţiei la P. Chihaia, *Cetăţi de Scaun*, 1974, p. 21 (datarea semnalată se potriveşte şi cu vremea lui Dan I…).

[31] S-a scris mult despre „tipul cavalerului" din emisiunile monetare ale lui Radu I (amintesc aici că probabila anexă a atelierului monetar: construcţie, cuptor, o groapă cu monedă Radu I şi cu fragmente de creuzete, cu urme de metal, inclusiv cupru şi, dominant, argint) am găsit-o la Curtea de Argeş, vezi *op. cit.*, p. 58-59, fig. 21-22). Pentru tipul monetar găsit în tezaurul de la Slatina,v. Constantin Moisil, *op. cit.*, nr. 27-28, p. 70-71.

faptul că, obişnuit, ctitorii îşi află locul de veci în ctitoriile lor, la Tismana sau Codmeana în ce-l priveşte pe Radu I, lipsit altminteri, alături, să zicem, de a doua soţie legitimă, Doamna Calinichia... În nici un caz, cum identifica V. Drăghiceanu, Dan II nu ar fi fost posibil să fie depus în Biserica Domnească, atâta vreme cât duşmanul său - Alexandru Aldea Vv., fiul lui Mircea - îi urmează la tron (1431-1436). Alternativa la ipotezele Radu I/ Dan II ar putea fi să atribuim gisantul ca reprezentându-l pe Dan I (v. observaţia din n. 27), cu rezervele necesare. În scurt, un aspect controversat din istoria Ţării Româneşti şi a spaţiului argeşean, stă încă în cumpăna judecăţii specialiştilor. În fapt, alături de nebuloasa tematică înfăţişată aici se desprind, totuşi semnificative conuri de lumină care, este de sperat, nu vor întârzia să fie valorificate.

RADU I Vv. AND THE LORDLY SWAY IN ARGEŞ. HISTORIOGRAPHICAL REFERENCES

Abstract

(I)

In the paper the reign of the voivode Radu I /c. 1377 - c. 1384/ and his position as a voivode in the capital of the feudal Walachia are discussed. There is no official document left from him, but he certainly was a voivode in Argeş, at the Court his grandfather, Basarab I, had build. It was a complex which included the Saint Nicholas Church built by Vladislav I-Vlaicu. A series of monetary emissions proves his presence on the throne. One of them, (v. n. 11, and here fig. 6) led to a controversial situation: it was considered that the figure on one of the coins was that of Vladislav who was supposed to be the sun of Radu I and made V. Drăghiceanu to"identify" the tomb of this "son"; Oct. Iliescu demonstrated that in reality that emission was from Vlaicu Vodă's time.

A longer discussion regarding the existence of an anthropomorphic relief (a tomb stone certainly situated on a tomb in the North Western side of the nave, v. fig. 7-8) inquired about the identity of the person buried there. The historical tradition considered that it was "Radu Negru", while in a book about the restoration and the archeological research of the Lordly Church it was written that in the gorgeous vault no.10 was found Radu I. Such aspects are still unclear and they must be further solved.

În fine, referitor la faimoasa „ştire" din *Cronaca carrarese*, despre Ludovic I al Ungariei, care îl informa într-o scrisoare, pe seniorul Padovei, că s-ar fi luptat, în 1377, cu *„Radano prinzipo di Bulgaria infedele"*, care ar fi, după unii, Radu I al nostru, aflat în relaţii cu Veneţia, de unde ar fi primit mii de armuri – teză aproape curentă în istoriografia noastră -, totuşi cu ceva timp în urmă, Şerban Papacostea admite la rându-i ipoteza formulată de alţii, că o confuzie a cronicarilor s-a făcut între numele voievodului român şi beiul otoman, Murad I - cf. Ş. Papacostea, „Triumful luptei pentru neatârnare…", în vol. *Constituirea Statelor feudale româneşti*, Ed. Academiei, Buc., 1980 /Inst. de Ist. „Nicolae Iorga", Bibl. ist. LIV/, p. 188 (n. 87, cu bibl. resp.). În jurul lui 1377, cert aproape, Ludovic I, prin Petru şi Benedict Himfy, se lupta într-adevăr la Orşova şi Severin,cu Vladislav I-Vlaicu (v. lucrarea subsemnatului despre acest voievod, din 1979).

(II)

- RECONSIDERĂRI/ COMPLETĂRI/ ÎNDREPTĂRI -

În strânsă legătură cu personalitatea şi rolul istoric al voievodului Radu I /c. 1377 - c. 1384/ - conturat ca atare în prima parte a demersului nostru, există încă probleme ce impun necesare clarificări (cât e posibil, desigur, în actualul stadiu istoriografic), dar mai ales *reconsiderări* privind opinii deja exprimate (pe calea tiparului, desigur, inclusiv în sânul vechii istoriografii), de unde şi nota caracteristică a celor ce urmează aici - punctual, aceea de Addenda/corrigenda.

1.- Mai întâi, cu privire la reprezentarea ctitorului în frescele Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş, rol atribuit (o vreme în mod exclusivist) şi lui Radu I. Se va încerca aici, în premieră absolută, reconstituirea/identificarea imaginii picturale redate pe stâlpul NE din naos - acest element de construcţie, de structură a edificiului, care ar fi rămas cu totul neobservabil dacă nu ar păstra pe laturile sale, între alte mărturii, grafitul ce amintea de a doua soţie a ţarului din Târnovo, Ivan Alexandru (respectiv „Ievreisa gospojda"), apoi scenele despre viaţa şi milosteniile Sfintei Filofteia (c. 1750, opera zugravului Radu sin Mihai; care merită atenţie şi pentru faptul că în ultima scenă /"Aducerea în ţară a Sfintei Filoftei"/ e redat în alai, cu Patriarhul în faţă, însuşi încoronatul Radu Negru Vv…, v. CDA, fig. 26/[32]). Mai cu seamă, însă, pe latura dinspre Altar a acestui stâlp se mai păstrează portretul original, din sec. XIV, al unui personaj redat în picioare, în zale şi cu sabia la şold, cu mâinile rugătoare îndreptate spre altar (mai exact, spre Proscomidie), în scurt ar fi vorba de acel „Cavaler zugrăvit" (capul,din nefericire, îi lipseşte - nu ştim de când şi de ce /s-a dat deja un îndoielnic răspuns, v. n. 39, 47/ - dar se va găsi, probabil, explicaţia, v. n. 47), un personaj de seamă, desigur, căruia în 1920 i s-ar fi aflat şi mormântul…[33].

1.1. Nici vorbă, totuşi, de un ostaş-cavaler anonim (şi încă din secolele XIII-XIV, cum considera în 1931 Orest Tafrali, care s-a lăsat ademenit atât de „descoperirea" lui V. Drăghiceanu, de inventarul atribuit pretinsului M. 2, cât şi de interpretarea acestuia din 1923 - şi tot astfel nici de prezenţa figurativă pe amintitul stâlp, printre atâţia alţii, a unui Sfânt militar (cum s-a crezut şi am afirmat la rându-mi)[34], ci de o altă imagine iconografică, poate cea mai expresivă din ansamblul pictural al Bisericii Domneşti, a ctitorului! Cine să fi fost acesta?

---

[32] Problemă succint prezentată şi în lucrarea subsemnatului,v. *Curtea de Argeş*, 1984, p. 14, iar grafitul menţionând-o pe „Ievreisa gspa" fiind redat foto în CDA-1923, fig. 18.

[33] Cf. V. Drăghiceanu, în CDA-1923, fig. 30 („Planul distribuţiei mormintelor aflate în săpături", respectiv M2, cu sicriu, oseminte intacte…), cu relatarea din *Jurnalul săpăturilor*, p. 136 şi fig. 37, 42; expertiza-Rainer, *Cercetări antropologice*, p. 153 - neconcludentă. Am înfăţişat, cu argumente indiscutabile, starea de fapt, probând inexistenţa pe acel loc a unui mormânt, *op.cit.*, p. 95. Alţii, se va vedea, au crezut…

[34] Respectiv Sf. Teodor Stratilat (l-am citat pe A. Protich, 1926), sau Sf. Mercurie (luându-mă după St. Nicolaescu,1924), v. op.cit., p. 22.

Tânărul şi instruitul istoric Gh. I. Brătianu, aflat la faţa locului, în 1920, semnala cu un oarecare dram de ardoare patriotică, cui? - lui Nicolae Iorga (în ortografia vremii): *„În jurul stâlpului din faţa catapitesmei, pe care e zugrăvit oşteanul în zale, fără cap, s-au găsit rămăşiţele unor tineri de vre-o cincisprezece,douăzeci de ani /.../. Privind de mai aproape şi ostaşul zugrăvit pe stâlp desluşim din pictură tot portul cavalerilor Apusului: zalele aşezate asupra tunicei lungi şi suliţa,coiful cu lunga coamă roşie. /.../ Coiful ar fi interesant de comparat cu cel închipuit pe monedele din această vreme a Ţerii Româneşti. Amănunt important: pe mâneca dreaptă se găsesc florile de crin zugrăvite foarte lămurit. Pe zale un semn în formă de E întors ar aduce aminte de ornamente de aceiaşi înfăţişare, aflate în mormântul dedesupt, de-valma cu crinii aurii"*[35] *(Subl. N.C.).* Vădit lucru, în privinţa pretinsului „mormânt" se acorda credit nu celor ce realmente puteau fi observate, de visu, de prea-curiosul vizitator, ci celor ce îi erau indicate, cert, de V. Drăghiceanu personal (acest mormânt Nr. 2 din CDA-1923 a fost efectiv şi în mod lămurit invalidat de cercetarea noastră din anii '69-'71, luând în considerare îndeosebi probele, negative, in situ, din faţa stâlpului de NE şi, desigur, expertiza antropologică a Dr. Fr. Rainer)[36]. Dar iată şi ceea ce considera, convins din totdeauna de afirmaţiile sale, istoricul de artă, profesorul (şi arheologul de ocazie) **Orest Tafrali**, respectiv în monografia binecunoscută - Monuments byzantins de Curtea de Argeş, Paris,1931 (Texte, Album)[37]. /Citat în continuare: *Monuments* /.

1.2. De menţionat în chip special faptul - cu totul curios, desigur, chiar semnificativ în anumite privinţe… - că O. Tafrali a văzut şi a semnalat scene picturale, figurative, din Biserica Domnească (pronaos), pe care istoriografia de profil le-a ignorat, de pildă: o altă „Deisis", cu Hristos încoronat, între Fecioară şi Ioan Botezătorul („mauvaise fresque de la restauration de 1845" - fotografie, *Monuments*, p. 212, Nr. 340 şi Pl. CXIV, 2; în schimb, din veritabila (ca vechime) „Deisis" de deasupra intrării în naos/ **Deisis** înseamnă „rugăciune" şi nu face parte nicidecum din scena Judecăţii de Apoi, v. infra, n. 40/, imaginea ctitorului îngenuncheat este redată complet aiuristic în viziunea artistei Viorica Sihni, *ibid.* Pl. XXX); apoi un „St. Athanase de l' Athos", lângă fereastra de N a pronaosului (al 4-lea strat de pictură, deci târzie - fotografie de ansamblu, *ibid.,* p. 205 /comemorat la 5 iulie, preciza O.T./, Nr. 302, Pl. CXIII, 2). În fine şi nu în ultimul rând, privitor chiar la stâlpul NE: spre deosebire de imaginea din CDA-1923, aceea a „cavalerului fără cap" trebuie privită nu

---

[35] „Săpăturile de la Curtea de Argeş", în Revista Istorică, VI (1920), 7-9, Cronică, p. 176-77, relatare urmată - ibid., p. 177-180 - de un fel de supliment, dacă nu chiar o punere la punct din partea lui N. Iorga, care înfăţişează, citând ca atare, cuprinsul scrisorii lui V. Drăghiceanu/ evocat de mine, cf. partea I, n. 15/, cu un rezumat despre descoperiri, apoi despre faimosul Pomelnic şi, în final, p. 179: despre grafitul găsit de D. Norocea („Începutul, pe care el nu l-a cetit, l-am descifrat eu: vă Dlgopolea. Astăzi D. Norocea a găsit şi leatul pe un rând mai sus: „vleat 6860"(1352)" /*sic*, corect 1351/52!/; Iorga considerând că în M 10 ar fi fost înmormântat chiar „începătorul zidirii", Basarab I, „isprăvită pentru Mitropolie de Alexandru-Vodă, „*Poate* /sic. n. N. C./ că şi Vladislav să-şi fi aflat odihna aici"…(ibid.), opinie la care va renunţa…

[36] Supra, n. 33.

[37] De reţinut: autorul, ale cărui opinii fuseseră respinse încă din 1915, a criticat la rându-i cercetarea din 1920, mai întâi în RIAF/1922, apoi în Bulletin de l'Institut archeologique bulgare, IV/1926-27, p. 236-250/ citat de regulă Izvestiia-Institut/, dezvoltându-şi interpretările în 1931; acum,însă, aduce în sprijinul afirmaţiilor sale şi acel *Adaos* - pirat al lui Stoica Nicolaescu din RIAF, XVI/1922, unde, între altele, publica (înaintea descoperitorilor) inscripţia cu menţionarea Vidinului, abia găsită în Biserica Domnească, stabilind existenţa unui pretins „Io Radul / Negru / Voievod" în al 13-lea veac…

separat, ci în conexiune cu registrul situat imediat deasupra, pe aceeaşi faţă a stâlpului - rezultând astfel un veritabil „diptic" iconografic, am putea spune, întrucât în acest registru îl vedem pe Hristos, tronând cu Evanghelia în mâna stângă („rouleau…" la O. Tafrali)/ *„Adevăr zic vouă…"*, în greceşte: citat christic de adâncă semnificaţie…!/ şi binecuvântându-l pe cel de sub tron, pe „cavaler",în registrul inferior (*ibid.,* p. 174, Nr. 246-247, Pl. XCVII, acuarelă de Viorica Sihni[38] - v. aici fig. 10/1). Şi, într-adevăr, constatăm că în CDA-1923 „cavalerul zugrăvit" e redat singular de către pictorul G. Teodorescu (între p. 112/113: Pl. VII - o remarcabilă copie în culori, preluată ulterior şi frecvent folosită, fără a fi citat şi artistul amintit); pe când scena cu Hristos binecuvântând e redată în alt loc, respectiv, în bogatul album fotografic (p. 209, fig. 225 cu legenda corectă: „Hristos deasupra cavalerului zugrăvit").

Ambele registre reunite şi publicate în lucrarea lui O. Tafrali din 1931 au fost semnalate şi folosite ca atare de Carmen Laura Dumitrescu, dar - din păcate - d-sa îşi îngăduie să adauge la multele-i „ipoteze" şi pe aceea,complet iluzorie, că la picioarele tronului lui Hristos ar fi fost înfăţişat şi un personaj asemănător celui din pronaos („Deisis"), mai exact: un „suflet" al unui cavaler din anturajul casei domnitoare, mort pe câmpul de luptă, către acesta îndreptându-se mâna-binecuvântătoare a lui Hristos, şi nu către personajul din registrul inferior, nimeni altul decât acelaşi anonim cavaler, redat de data aceasta în postura de luptător care îşi depune armele, aşadar decedat[39]. Se va vedea îndată că lucrurile pot fi cu totul altfel privite…

Notă specială. Nimeni şi nici distinsa autoare abia menţionată nu sesizează ceea frapează cu adevărat: imagistica picturală din interiorul Bisericii Domneşti este interpretată *sui generis* de autoarea acuarelelor, executate probabil în 1915 şi publicate abia în 1931 (am şi amintit de perceperea fantezistă a personajului-ctitor redat în „Deisis"). În cazul registrelor de pe stâlpul NE, de reţinut configuraţia din cel superior, lipsind detalii prin simplificare (tronul, poziţia mânii lui Hristos), redând în schimb, fapt remarcabil, un colţ din ultimul strat pictural, cu imaginea Sf. Hristofor - pentru ca sub banda roşietică despărţitoare de cel inferior să vedem un personaj perceput, strict şi complet greşit, din profil, nu i se vede spada, scutul abia distinct, iar coiful de deasupra - curios de-a dreptul ! - plasat invers, cu şuviţa-panaş spre corp, iar lancea (care lipseşte cu totul în originalul „decapitat" păstrat) pare a fi închipuită şi trasată printr-o simplă săgeată, cu alb, v comparativ, fig. 9/1-3 /.

1.3. Indiscutabil, problema identificării personajului-luptător de pe stâlpul NE din naosul Bisericii Domneşti este încă de actualitate, iar rezolvarea ei nu poate fi detaşată de aceea care a umplut pagini şi scrieri întregi în istoriografie - a ctitorului monumentului argeşean. În această ultimă privinţă, contrar celor susţinute împotriva evidenţei istorice, a vremii respective, Basarab I iese primul din discuţie (avea unde să se închine, în bisericuţa alăturată Curţii!), în plus e bănuit a fi fost catolic, precum şi fiul său, „Alexander Bassarati", care, în pofida meritului de a-l fi adăpostit şi cerut ca

[38] Nu am consultat arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice, privitoare la operaţiile de cercetare/restaurare a Bisericii Domneşti şi aflată la fosta Direcţie a Monumentelor Istorice, spre a lua cunoştinţă de eventuale demersuri (oficiale,desigur,căci necesitau aprobări) ale lui O. Tafrali şi ale colaboratorilor săi dinainte de anul 1915.

[39] Vezi „Anciennes et nouvelles hypotheses sur un monument roumain du XIVe siecle: l'eglise Saint-Nicolae Domnesc de Curtea de Argeş", in Rev. Roum. Hist. Art, Serie Beaux-Arts, t. XVI (1979), p. 43 şi fig. 25-26 (ultima reluând acuarela din Pl.XCVII - Tafrali).

Mitropolit pe Iachint de Vicina, abia pe patul de moarte, in articulo mortis /16 XI 1364/, s-ar fi botezat, luând şi al doilea nume de „Nicolae”, decesul voievodului fiind imediat menţionat - deloc întâmplător! - în acel calendar */Cancionale/* catolic strict contemporan)[40].

Aproape totul a pornit din întâmplătoarea însemnare descoperită de D. Norocea (nume predestinat…; colaborator de seamă, dar marginalizat cu totul în CDA-1923, ceea ce a şi stârnit ulterior din partea sa, lesne observabilă, un soi de ranchiună nedisimulată…)[41]; grafit absolutizat ca valoare informativă şi, deci, ajuns deja cheie de boltă, din unghi cronologic[42]: argument, probatoriu şi mai ales decisiv, că lăcaşul domnesc s-ar fi aflat în construcţie la 1351/52… Nimic mai şubred, din unghi interpretativ şi mai cu seamă din cel deontologic în astfel de forţate (şi pe alocuri penibile) încercări de a corecta fabulaţiile tradiţiei istorice munteneşti (care i-a atribuit miticului „Radu Negru Vv.” zidirea Bisericii Domneşti, înmormântat aici; voi reveni asupra semnificaţiei şi datei grafitului cu alt prilej, v. infra, n. 47).

1.4. Într-adevăr, alături de o întreagă literatură care s-a străduit să restituie istoriei identitatea şi meritul (închipuit, adică prezumat) al realului Radu I al Ţării Româneşti în edificarea monumentalei biserici, voievod identificat şi în vremea noastră în calitate de ctitor, alături de soţia sa - cu trimitere la Tabloul votiv din naos, în pofida informaţiei precise din inscripţia în slavonă, parţial păstrată deasupra /databilă, cert, **1369, indicând cu limpezime stăpânirea Vidinului** şi pe care am redat-o, reconstituită, în lucrarea din 1984/. Inscripţie interpretată cu totul greşit, transcrierea oferită fiind hilară (adică neprofesionistă, trebuie precizat), din care ar reieşi că Radu Vv. a fost şi el unul din ctitorii lăcaşului domnesc - dar numai al unei părţi din decoraţia picturală, începuturile construcţiei plasându-se în domnia subsecventă Basarab I-Nicolae Alexandru[43], ultimului datorându-i-se (chipurile!) terminarea zidirii

---

[40] Însemnare publicată cu decenii în urmă - v. Şt. Olteanu, „Cu privire la data morţii lui Nicolae Alexandru Basarab Voievod”, în Studii, XXI (1968), 3, p. 523-526.

[41] Datorită în special, pare-se, faptului că la opera colectivă de după 1911, rolul de principal restaurator al frescelor a fost stopat,opiniile sale negăsindu-şi loc la redactarea capitolului de profil (acesta fiind încredinţat lui I. Mihail, care, în treacăt fie zis, se mira că personajul-cavaler redat pe stâlpul NE din naos este înarmat, contrar practicii ortodoxe /CDA,182-83/, deşi Hristos din registrul superior binecuvântează şi armele personajului…).

[42] Un aderent important la opinia subsemnatului,anume, că însemnarea slavonă de pe peretele de N al naosului nu e nimic altceva decât un întâmplător fapt de memorie, realizat după 1352 şi că,în consecinţă, grafitul nu constituie un argument că Biserica Domnească a fost începută de Basarab I, acesta „ieşind din discuţie”: cf. Daniel Barbu, *Pictura murală din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, Meridiane, Bucureşti,1986, p. 36 şi urm. /”Dosar arheologic”, pe baza cercetărilor şi interpretărilor subsemnatului…/. Lucrare densă, documentată, dar dificil de consultat în amănunte datorită absenţei unui Indice tematic. Împotriva unor astfel de vederi C. L. Dumitrescu, *op.cit.*; fără argumente decisive, cf. eadem, „Le voivode donateur de la fresque de Saint-Nicolae Domnesc (Argeş) et le probleme de sa domination sur Vidin au XIVe siecle, RESEE, XVII, (1979), 3, p. 541 şi urm. Sub ultimul aspect, o punere la punct despre pretinsa (sau presupusa) stăpânire a lui Radu I asupra Vidinului - vezi Maria Holban, „Peut-il etre question d’une seconde occupation roumaine de Vidin, par Radu Ier, suivant de pres celle de Vladislav Ier (Vlaicou) de l’annee 1369?”, RESEE, XVIII (1980),3, p…

[43] C. L. Dumitrescu, în ambele articole citate, passim. În replică, cu privire la interpretarea scenei „Deisis” din pronaos, cf. D. Barbu, *op.cit.,* p. 22 şi aparat. Asupra tuturor problemelor şi aspectelor distincte înfăţişate până aici şi a altora ce urmează - plin de preţiozităţi şi de inexactităţi frapante (de pildă CDA,1923 - „lucrare exemplară pentru demersul de arheologie medievală”!), materialul publicat de Sergiu Iosipescu, „Comisiunea

şi, desigur „programul" iniţial - mai mult încă: al întregului spaţiu pictural…[44]!

1.5. Nu se ia în considerare, din varii motive (unele sugerând un cras imobilism - dovadă şi plăcuţa ce indică anul „1352", fixată încă în anii treizeci ai veacului trecut pe faţada Bisericii Domneşti, care are doar meritul de a induce în eroare pe privitor), un fapt simplu şi evident: adevăratul ctitor al începuturilor, ca şi al desăvârşirii, prin aşternerea frescelor, îşi proclamă el însuşi această calitate - şi explicit, inclusiv ca înfăţişare somatică; mai mult ni se prezintă **în trei** locuri, fiecare cu altă semnificaţie: **iniţiator** al lăcaşului, prosternându-se în faţa tronului Mântuitorului Hristos, încadrat ca mijlocitori (intercesori) de Fecioara Maria şi de Sfântul Nicolae al Mirelor, purtătorul hramului /pronaos „Deisis"/; **ktitor** ca atare, alături de soţie, cum rezultă din inscripţia în slavonă, păstrată lacunar şi menţionând pentru fiecare în parte titlurile şi atributele voievodale şi domneşti, inclusiv stăpânirea Vidinului (naos, Tabloul votiv cu macheta bisericii, scenă total refăcută de zugravul Pandelimon, în 1827; deasupra însă, într-o aşa-zisă mandorlă, se păstrează intact chipul lui Hristos); în fine, **luptător** aievea pentru ortodoxie[45], îmbrăcat cu zale, înarmat şi purtând coroana - la picioare coiful şi scutul (fig. 10: acestea din urmă având şi semnificaţia, niciunde mai nimerită de a fi chiar emblemele heraldice ale casei domnitoare, cf. Moisil,1915), personaj cerând cu umilinţă binecuvântarea - şi ea vine de sus, dinspre tronul lui Hristos (naos, stâlpul NE faţa spre altar, fig. 11).

Iată, aşadar, cum şi de ce anume acelaşi personaj ni se prezintă în întreită ipostază şi în locuri diferite, de fiecare dată binecuvântat de Pronia cerească - nimeni altul decât acel Mare Voievod şi Domn al Ţării Româneşti, prea-nedreptăţitul (în istoriografie) **Vladislav I** sau **Vlaicu Vodă** /1364 - c. 1377/. Acestuia şi nicidecum altuia îi revine meritul istoric de a fi schimbat radical ambianţa fostei Curţi argeşene, fără a exclude ajutorul - limitat ca prerogative - ale asociatului la tron Radu Vv. (care, mai mult decât probabil, se va fi inspirat şi din reprezentarea înzăuată a fratelui său pentru a-şi bate la preluarea Domniei acea emisiune monetară/ seria cu tipul cavalerului, adăugând însă emblema ţării, acvila deasupra coifului, cf. acelaşi Moisil, 1915/, domnitor cu rosturi şi merite altundeva în materie de ctitorii, neîmplinite *„din pricina scurtimii vieţii"*, cum spun izvoarele…). Că nu poate fi vorba de Radu I în Tabloul votiv din naos şi mai cu seamă de o a doua stăpânire a Vidinului, cum se afirmă speculativ pe temeiuri îndoielnice[46], o dovedeşte cu prisosinţă Icoana Sf. Atanase, dăruită de Vlaicu Vodă şi de soţia sa acelei Megisti Lavra de la Athos, pe a

---

Monumentelor Istorice iniţiatoarea cercetărilor de arheologie medievală - Săpăturile de la Curtea de Argeş", Revista Monumentelor Istorice /RMI/, Anul LXI, 2/1992, Buc. 1998, p. 23-34 (e fostul BCMI, apoi BMI…).

[44] D. Barbu, *op.cit.*, p. 15 şi urm. (cu detalii, p. 36-37 şi urm.). Normal, distinsul specialist nu împărtăşeşte unele din opiniile subsemnatului, cu referire în special la rolul de „ctitor al lui Nicolae Alexandru Vv.

[45] N. Constantinescu, „Cronologia monumentelor de la Curtea de Argeş (sec. XII-XIV), semnificaţia lor istorică", Revista de istorie /RdI /, t. 34 (1981), 4, p. 695-696 şi urm, în special p. 700 (virulenţa propagandei catolice din anii '60 ai veacului, cu efect chiar asupra poziţiei basileului Ioan V Paleologul, politica lui Ludovic faţă de Valahia /v. infra, n. 48/, represiunile de caracter confesional - politic din Banat - împotriva românilor mai cu seamă, **specialiter Olachis**, etc., îl determină pe Vladislav I-Vlaicu să adere, decis, la **„opoziţia ortodoxă"** din Bizanţ, în frunte atunci cu patriarhul Filothei Kokkinos). Vezi şi versiunea în lb. germ., din Dacoromania. Jahrbuch fur ostliche Latinitat, 4/1977-1978, Herausgegeben von Paul Miron, Freiburg/Munchen, p. 280-281. Cf. cu altfel de nuanţări pentru perioada 1364-69, D. Barbu, *op.cit.*, p. 12-13, 15, 19-21, 26, etc.

[46] Vezi Maria Holban, *op.cit.*

cărui cizelură (argint aurit) figurează donatorii - situaţi, faţă de imaginea pictată a Sfântului, exact ca în Tabloul votiv: domnul în dreapta (privitorului), doamna în stânga, doar inscripţiile în greceşte/ cumva chiar preluate ca atare din configuraţia iniţială, dinainte de 1369 a Tabloului votiv?!/, pentru fiecare în parte fiind invers plasate (donaţie asupra căreia voi stărui ulterior, oferind totodată şi amănunte înnoitoare ca informaţie)[47].

2. Din motive cu totul conjecturale, în istoriografie (n. 31), de secole întregi numele regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou (1342-1382, din 1370 şi rege al Poloniei, după moartea lui Cazimir cel Mare) a fost invocat ca principal protagonist în lupta împotriva expansiunii otomane, aliat sau nu cu alţii. Un episod politico-militar ar fi avut loc în SE Europei, respectiv la Dunărea de Jos în anul 1377 (aşadar chiar la începutul domniei voievodului nostru, Radu I); conflict în care regele ar fi fost învingător şi, catolic înverşunat dar şi pios, a construit drept recunoştinţă o impozantă biserică pentru pelerini /*Wallfahrtskirche*/ la M-rea Sf. Maria din Zell (Styria - Austria, ajunsă la mare faimă: *„Kirche der seligsten Jungfrau in Zell"*)[48], aceasta şi datorită splendidei icoane dăruite, datată cert după 1370 căci prezintă stemele reunite ale celor două regate[49]. Totuşi, cum s-a şi observat din timp, biograful regelui angevin, Ioan de Târnave, nu menţionează deloc acest conflict, deşi fundaţia pioasă din Zell e amintită în cap. XLV[50].

2.1. Iată de ce frapează faptul că acelaşi **Gh. I. Brătianu** a deschis un câmp de discuţie, prelungit până astăzi, afirmând că, în realitate, Radu I a fost implicat într-un conflict din anul 1377, că o incursiune valahă în regat (e citat A. Huber) a avut loc în alianţă cu turcii şi cu ţarul din Târnova, regele fiind învingător, cu efect şi asupra M-rii din Zell etc. Mai mult, şi nu a fost el cel dintâi, istoricul nostru invoca la rându-i menţiunea din Cronica lui Andrea Gataro: regele Ludovic îi scria seniorului din Padova, Francesco de Carrara, că a fost victorios împotriva lui **„Radome Turco e re di Bulgheria"**, ştire reluată în aşa-numita *Cronaca Carrarese* a fraţilor Gatari, dar altfel formulată, fiind vorba de **„Radano prinzipe di Bulgaria infedelle"** (1377), nefiind

---

[47] Articol în pregătire: Revizuiri: **1.** *Basarab I şi data grafitului din Biserica Domnească*. **2.** *Vladislav I-Vlaicu Vv., ctitor şi donator la Muntele Athos. Din nou despre icoana Sf.Athanasie (c. 1368).* Aici se va încerca aflarea răspunsului la întrebarea: **când şi de ce**, în pofida datelor istorice,mărturiilor interioare şi a vechiului Pomelnic s-a încercat (şi în parte s-a reuşit: ştergerea numelor din inscripţia slavonă, a capului „cavalerului") ca un voievod de anvergura lui Vladislav I-Vlaicu să fie aproape „scos" din Biserica Domnească…

[48] Alfons Huber, „Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenlander", in Archiv f. osterreichische Geschichte, B. 66, Wien (1885), p. 7 (*„Das erste Land, welche Ludwig seiner Botmassigkeit unterwarf, war die Walachei…"*), îndeosebi p. 40 (relatarea lui Mannesdorfer, ca izvor privind înzestrarea M-rii din Zell de către regele Ludovic nu este din 1407, ci din 1487, deci cu un secol după moartea angevinului) şi, desigur, p. 43, un dat istoric real (*„Es wurde schon bemerkt, dass im Jahre 1377 die Walachei von ihm unabhangig war…".*).

[49] Cf. A Magyar Nemzeti Tortenete, ediţia „mileniului" din 1895, vol. III: Por Antal /Schonher, „Az Anjou Haz es orokosei (1301-1439)" /Casa de Anjou şi urmaşii/ p. 273 desenul icoanei) şi mai ales, între p. 274/275, reproducere foto a basoreliefului de pe portal, cu legenda: *Nagy Lajos diadala a torokok felett es a Maria-Czelli templom alapitara).* - v. infra, n. 54.

[50] /Thuroczi/ *Chronica Hungarorum, Pars terti*a /de Ludovico Rege. /…/ A Ioanne Archidiacone de Kikullew compositam, Ed. I, G. Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum /SRH/, Pars III (ed. Mathias Bel), Vindobonae, 1766, p. 243, cap. XLV (*De Fundatione duarum capellarum*): *„& aliam Cellis ad Beatam Virginem pulchro & miro opere confruxit…".*

vreun dubiu că informaţia, chiar confuză, se referă la voievodul Radu I…[51].

2.2. Numai că interpretările au evoluat încă din prima parte a veacului trecut - inclusiv în ce priveşte şovina istoriografie maghiară, cum rezultă din scrierile lui Balint Homan - de pildă, în cunoscuta monografie din 1938: regele Ludovic I, cuceritor al întregului spaţiu românesc/!/, se afla în 1377 în Transilvania, la Szekely-Vasarhely /Odorheiul Secuiesc/ apoi la Diosgyor şi de aici îi scrie el aliatului Francesco di Carrara, la 20 iunie: *„di aver riportato una vittoria decisiva sui quarantamila guerrieri del turco Radomo (= Morado, Murat) e del pagano re bulgaro (= Sisman)”*[52]. Deşi, surprinzător, istoricul amintit ştia că Ludovic nu a luat parte la luptă (era suferind, ba chiar grav bolnav atunci /va muri de „lebbra”, adică lepră, peste 5 ani!, cf. *op.cit.*, 304/), fără să fi fost deci valid spre a conduce acea *„guerra turca”* şi, drept consecinţă, *„non sappiamo chi ne fosse il comandante”* etc.[53]. Mai mult, culmea! - a fost pus relativ recent în discuţie şi aportul angevin de la Maria Zell: chiar în iunie 1377, când se pretinde că regele ar fi scris seniorului padovan (document totalmente necunoscut, adică de negăsit…), cuplul regal era oaspete la un eveniment familial de la curtea din Hainburg a lui Leopold III din SE-ul Austriei (logodna minorului Wilhelm cu nevârstnica fiică a lui Ludovic şi a Elisabetei, Hedwiga, mai târziu soţie de-adevăratelea a litvanului Wladislav II Jagello), ocazie de a vizita şi locul de pelerinaj din Zell şi de a dona icoana amintită, făcută de italianul Andrea Vanni di Senna (scenă redată de altfel pe timpanul /”um 1438”/ - un basorelief plasat sub arcada gotică a portalului bisericii mari din Zell; o „Bleistatue” a lui Ludovic, purtând aceeaşi icoană e aşezată la intrare şi datează abia din anul 1757…)[54].

2.3. În scurt, problema unui conflict armat (iscat şi de Radu I) cu regele Ungariei, în 1377, nu e întărit documentar în ce priveşte posibila participare a

[51] „L'expedition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377” ,Extrait de la „Revue Historique” (*sic*, pt.RHSSE!), II (1925), 4-6, p. 1 şi urm. - un tirage-duplicat, cu minore deosebiri faţă de versiunea din revistă (aici Basarab,în titlu,fără *ss.*). Nu am avut posibilitatea de a verifica câteva referinţe bibliografice (Steinherz, Kupelwieser, *Cortusii additamentum secundum* - vezi p. 6, n. 1: trimitere greşită la ed-Muratori: „ibid., XII, p. 984”!!, ş.a.). Altminteri, trimiterea obişnuită se face la Galeazzo e Bartolomeo Gatari, *Cronaca Carrarese*, Confrontata con la redazione di Andrea Gatari /AA. 1318-1407/, ed. Antonio Medin /Guido Tolomei, in L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores* /RIS/, Fasc. 82 (p. 113-224), resp. Fasc. 2 del T.XVII, P. I., con la direzione di Giosue Carducci e Vittorio Fiorini, Citta di Castello,1910, p. 145 / AA. 1376 ottobre - 1377 sett./. De notat că în locul scrisorii (negăsite) din iunie 1377, editorii publică (p. 145-146) actul regelui Ludovic din sept. 1377, anunţând victorii în spaţiul litvan…

[52] *Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290-1403*,Roma, 1938-XVI (*sic*, ultimele indică era Mussolini!), p. 404-405, 566-67 (p. 304: Ungrovlahia = „Valachia ungherese”); critica, punctuală a acestei lucrări o datorăm aceluiaşi Gh. I. Brătianu, „Les rois de Hongrie et les principautés roumaines au XIV-e siecle. A propos du livre de B. Homan sur les Angevins de Naples en Hongrie”, in BSHAR, XXVIII (1947) 1, p. 67-105, îndeosebi p. 92-96. Savantul medievist, de precizat, se angajase şi anterior,după 1940, preluând, s-ar putea spune poziţia critică şi neostenită a lui Nicolae Iorga privind istoriografia maghiară (formidabilă!, **specialiter** după Dictatul de la Viena în problema Transilvaniei)/ Makkai-Galdi-Lukinich, Elekes, elveţianul Van Leisen ş.a./, menţinându-şi opinia privind episodul Radu I-1377.

[53] Homan, *op.cit.*, p. 404. Cf. Ş. Papacostea, l. c. (citează articolul lui Ilie Minea, *„Cherana sau Cheraţa”* , Cerc. Ist. - Iaşi, I /1925, p. 412-413, care propunea lectura **„Radom e turco e re di Bulgheria”**, reieşind mai limpede că erau trei co-beligeranţi…; conjuncţia **e** înlocuită azi cu virgule de S. Iosipescu, supra, n. 43!).

[54] Vezi Jozsef Szamosi, „Konig Ludwig der Grosse: Bauten and /sic/ Denkmaler in Mariazell”, in *Louis the Great, king of Hungary and Poland*, Edited by S.B. Vardy, Geza Grossschmid, Leslie S. Domokos, Cambridge Univ. Press, N.Y.,1986, p. 287 şi urm., cu 8 fig. (În volum, bogat în referinţe, nici una din istoriografia românească - doar în treacăt, Al. Tăutu…).

voievodului român[55]. E drept, o stare conflictuală exista de multă vreme în relațiile Țării Româneşti cu regatul angevin al Ungarei - moştenită, atenuată în răstimpuri, ivită din nou, mai ales sub Vlaicu Vodă şi îndeosebi în privința Banatului de Severin, cetatea de aici, cucerită de Ludovic I (posibil la începutul anului 1376), oastea fiind condusă de Nicolae de Gara, ajutat de Petru Himfy castelan de Orşova, ultimul pierind în luptă; regele însuşi va aminti acest episod chiar în anul care ne-a reținut atâta atenție: /Petru Himfy/ „care şi-a sfârşit viața lui vremelnică, fiind ucis în slujba noastră în războiul pornit de noi împotriva românilor din Țara Românească, care de mult timp ne erau necredincioşi („*contra Olacos Transalpinas, dudum nobis infideles, mota nostris in serviciis vitam finivit occisus temporalem”* - 30 oct. 1377)[56]. Înfrângere vremelnică şi pentru Vlaicu Vodă, care, în contraofensivă, recucereşte Severinul/ banul pus de rege, Ioan Treutul, nu mai e amintit după 1376/, dar din nefericire se pare că Marele Voievod şi Domn şi-a găsit şi el sfârşitul în această ultimă luptă din viața sa, care a avut loc înainte de iulie 1378 (data testamentului - 3 al Mitropolitului Hariton al Ungrovlahiei, unde Vladislav e amintit ca decedat)[57] şi mai ales înainte de 19 nov. 1377, data privilegiului pentru saşii din Braşov prin care regele spera ca Țara Românească să-i fie supusă[58]. Aşadar, cu mare probabilitate, Radu I Vv. a urcat **singur pe tronul din Argeş** odată cu evenimentele legate de stăpânirea Severinului şi dispariția pe câmpul de luptă a fratelui Vladislav-Vlaicu (înmormântat în somptuosul M. 10 din Biserica Domnească, pe locul de onoare), nici mai devreme şi nici mai târziu de anul 1377.

Legenda ilustrațiilor

Fig. 9. Fresce din Biserica Domnească. Naos, stâlpul NE, latura spre Altar: **1.** Hristos binecuvântând (registru superior, sec. XIV) /ap. CDA-1923, fi. 225/; **2.** Aşa-zisul „cavaler zugrăvit" (registru inferior, sec. XIV; acuarelă de G. Teodorescu) /ap. CDA-1923, pl. VII/; **3.** Ambele registre (starea din 1915?), acuarelă de Viorica Sahni – ap. O. Tafrali, *Monuments* ,1931.

Fig. 10. Reconstituire: Vladislav I - Vlaicu Vv., luptător pentru cauza ortodoxiei /corpul cu zale, fără accesoriile redate punctat, desen ap. Corina Nicolescu,1970; capul voievodului, după *Deisis* din pronaos/.

Fig. 11. **1-2.** Biserica Domnească. Cele două registre iconografice de pe stâlpul NE din naos aşa cum le-au gândit ctitorul şi programul său /în cel inferior, imagine reconstituită/.

---

55 Supra, n. 53. Inconsistente şi, deci, cu totul neavenite asertiunile lui Pavel Chihaia, care, pe temeiul seriei monetare (emisiunea-cavaler) a lui Radu I face socoteli referitoare la închipuitele armuri venețiene (10,000!!!) importate de „Radano" în 1377 (v. *Cetăți de Scaun*, 1974, p. 169). La fel procedează şi S. Iosipescu, l. c.

56 DRH, D-I, nr. 66, p. 109-110 (orig. lat.). Cf. monografia *Vladislav I* ,1979, p. 150-151. Vezi, în strictă legătură, nota urm.

57 Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus*. Edition diplomatique par…, Texte - album, Paris,1946 / coperta: 1945 /, nr. 36 p. 134-138. /Archives de l'Athos, II /; document-esențial pentru cele discutate aici şi asupra căruia voi stărui cu alt prilej (supra, n. 47); omis însă, din păcate, în seria DIR, B. Țara Românească,veacurile XIII, XIV, XV, E. A.,1951…

58 DRH, D-I, nr. 67, p. 111-112, doc. dat din Zvolen (orig. lat.). La acesta făcea aluzie Alf. Huber în 1885 (supra, n. 48).

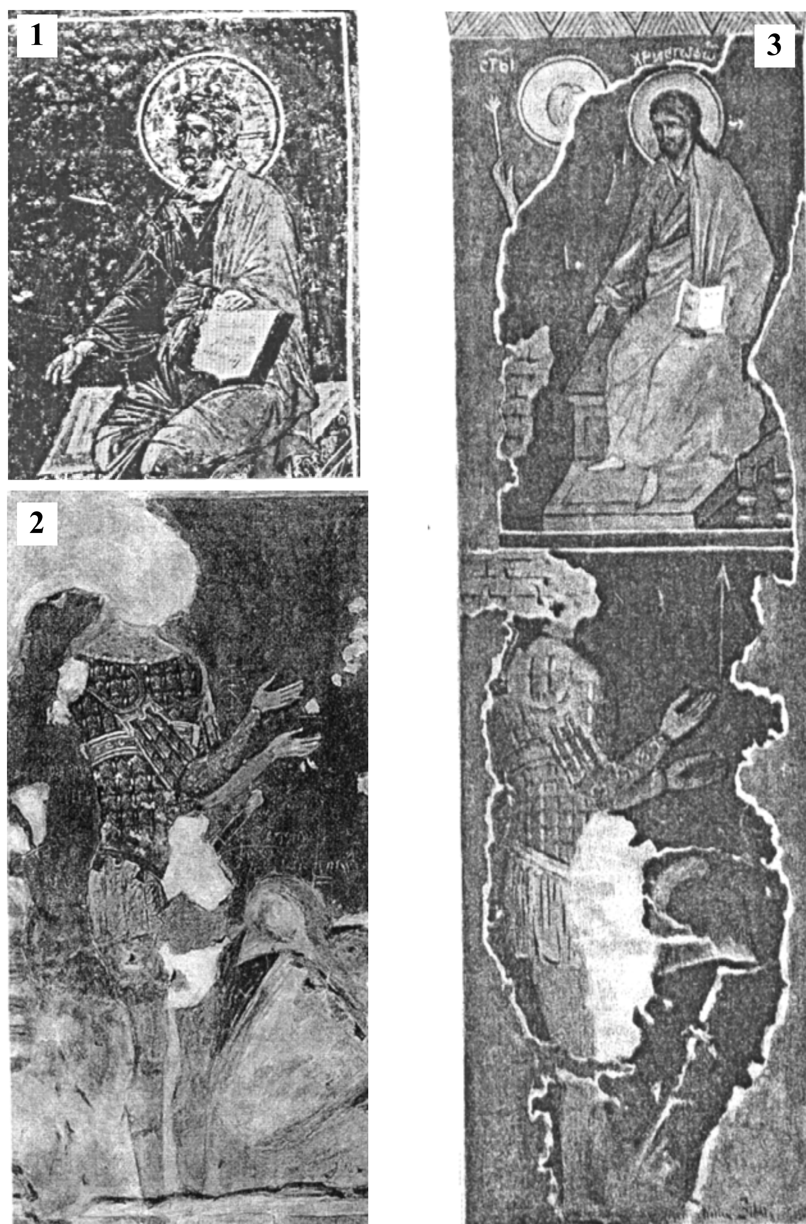

Fig. 9. Fresce din Biserica Domnească. Naos, stâlpul NE, latura spre Altar: **1.** Hristos binecuvântând (registru superior, sec. XIV) /ap. CDA-1923, fi. 225/; **2.** Aşa-zisul „cavaler zugrăvit" (registru inferior, sec. XIV; acuarelă de G. Teodorescu) /ap. CDA-1923, pl. VII/; **3.** Ambele registre (starea din 1915?), acuarelă de Viorica Sahni – ap. O. Tafrali, *Monuments*, 1931.

Fig. 10. Reconstituire: Vladislav I - Vlaicu Vv., luptător pentru cauza ortodoxiei /corpul cu zale, fără accesoriile redate punctat, desen ap. Corina Nicolescu,1970; capul voievodului, după *Deisis* din pronaos/.

Fig. 11. **1-2.** Biserica Domnească. Cele două registre iconografice de pe stâlpul NE din naos aşa cum le-au gândit ctitorul şi programul său /în cel inferior, imagine reconstituită/.

(II)

- REASSESSMENTS / COMPLETION/ IMPROVEMENTS -

Abstract

In the last part of the paper the author combat the thesis that the voivodes Basarab I, Nicolae Alexandru & Radu I founded successively the edifice of the Lordly Church from Argeş. The existing documents - including that from the inside the monastery - clearly demonstrate that the only founder was the voivode Vladislav I-Vlaicu, who is present in three different places: as an **initiator** (*Deisis* in narthex), as a voievode and as a Lord, **founder**, beside his wife, Lady Ana (nave, votive picture, remade in 1827; the adjacent inscription, partially preserved from **1369**) and especially as a **fighter for the orthodox belief** (iconographic diptych on the pillar from the North-Eastern side of the nave, the side from the Altar/Proscomidie) - fig. 9-11. nevertheless, it is considered without any documentary evidence the episode 1377, respectively a presumed alliance of Radu I Vv., followed by a campaign versus Louis I King of Hungary - who, as a consequence of his winning the battle, contributed to the foundation of the Great St. Mary from Zell /Austria (see further information in nn. 48-58).

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

NOI INTERPRETĂRI PRIVIND DATAREA BĂTĂLIEI DE LA ROVINE

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

Bătălia de la Rovine a rămas în atenția istoricilor mai mult prin aura necunoscutului decât prin importanță şi consecințe. Insuficiența izvoarelor istorice şi neclaritatea acestora au provocat aprinse dezbateri istoriografice. S-au propus mai multe datări. Pornindu-se de la sursele slave s-a acceptat data de 10 octombrie 1394[1], dar, mai târziu, pe baza unui document bizantin a început să se răspândească plasarea sângeroasei bătălii în ziua de 17 mai 1395[2]. Logica parcă venea în sprijinul autorilor. Domnitorul Mircea cel Bătrân, învingător în urma raidului asupra bazei de akîngii de la Karînovasî, putea să semneze un tratat de alianță pe picior de egalitate cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, (Braşov, 7 martie 1395), umilit de eşecul suferit în Moldova în fața oastei domnitorului Ştefan I Muşat la Ghindăoani. Alți autori au preferat să evite controversa şi să menționeze doar variantele propuse[3]. S-a ajuns chiar la concluzia că au fost două campanii sultanale prin combinarea datelor[4]. S-a propus chiar şi plasarea bătăliei în toamna lui 1395, dar argumentarea n-a fost suficientă şi convingătoare[5]. Lipsa documentelor a dus chiar la mutarea conflictului undeva după cruciada de la Nicopole, ceea ce este total eronat, dar putea să evidențieze eroismul ostaşilor români relativ slab înzestrați cu armament şi luptătorii occidentali bine protejați pentru încleştările de aproape[6].

Plasarea luptei în 1394 ține cont de cronicile sârbeşti şi bulgare, dar nu se observă că regele Sigismund de Luxemburg era liniştit şi preocupat de o campanie

---

* Colegiul Național „Alexandru Odobescu", Piteşti.

[1] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 74; Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, Bucureşti, 1981, p. 102. Aceeaşi datare a fost adoptată şi în *Istoria infanteriei române*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1985, p. 131.

[2] B. P. Hasdeu, *Originile Craiovei*, în „Columna lui Traian", VIII, 1876, p. 668. Aceeaşi datare a fost susținută şi de Dj. Sp. Radojici în articolul *La chronologie de la bataille de Rovine* (*RHSEE*, 1928, p. 136-139), dar ulterior s-a demonstrat că documentul numit *Tipiconul lui Romanov* nu are legătură cu evenimentele analizate.

[3] Ion Pătroiu (coord.), *Marele Mircea Voievod*, Editura Academiei, Bucureşti, 1987, p. 254-299; 344-348; 408-414.

[4] Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 63.

[5] Tahsin Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, Editura Academiei, Bucureşti, 1991, p. 77. Teoria a apărut încă din 1984.

[6] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

militară de proporţii şi de iarnă în Moldova[7]. Dacă otomanii ar fi acţionat în Muntenia în toamna anului precedent, regele nu şi-ar fi permis deschiderea unui alt front lăsând Transilvania descoperită. Chiar dacă Baiazid ar fi fost umilit la Rovine în toamna lui 1394, pericolul apropierii inamicului ar fi provocat îngrijorare. Tratatul de la Braşov din 7 martie 1395 indică iminenţa unei agresiuni şi nu respingerea ei[8].

Cronicile sârbeşti şi bulgare plasează începutul campaniei sultanale în anul de la facerea lumii 6903 [1 septembrie 1394 - 31 august 1395][9]. Începutul lui septembrie era o perioadă prea târzie pentru o expediţie într-o regiune relativ necunoscută sub aspect climatic şi logistic. Cum iarna otomanii se retrăgeau în tabere şi prin aşezări, singura epocă favorabilă ar fi între aprilie-august 1395. Vara a avut loc o expediţie a oastei maghiare condusă de regele Sigismund de Luxemburg. Cetatea Turnu a fost luată cu asalt şi s-a instalat o garnizoană ungară pentru supravegherea unui vad comercial important. Sultanul Baiazid a preferat să rămână la sud de Dunăre pentru a strânge noi trupe şi pentru a-şi consolida autoritatea. Cunoscând efectivele inamicului şi mai ales modul de ducere al războiului a preferat să nu răspundă momentan militar. S-a mulţumit să răspundă în scris la provocările regelui[10]. Ştia că regele maghiar nu dispunea de armată permanentă şi campaniile erau de scurtă durată. Spre părerea de rău a regelui maghiar, cele două oşti nu s-au confruntat, ceea ce este sigur şi clar exprimat în documente.

În iulie 1395 situaţia pe linia Dunării părea stabilizată. A fost cucerită o cetate, iar sultanul Baiazid nu reacţionase ofensiv. Era o acţiune riscantă forţarea unui fluviu în prezenţa unui inamic bine antrenat şi cu moralul ridicat după un succes aparent major. Mai mult ca sigur că mijloacele pentru acţiune erau puţine şi inamicul ar fi putut să lovească pe rând unităţile debarcate. Gânditorii militari au observat că o armată având spatele la zid nu luptă prea bine. Retragerea lui Sigismund de Luxemburg a fost făcută sub atacurile cetelor lui Vlad Uzurpatorul sau ale sătenilor sătui de jafurile provocate de soldăţimea brutală. Conducătorul otoman nu putea lăsa nerăzbunată o înfrângere chiar şi minoră. Nu-i stătea în fire. Până la 31 august 1395 sultanul a proclamat campania împotriva Ţării Româneşti şi a plecat spre Dunăre. Cronicile timpului menţionează plecarea în anul 6903, dar nu se precizează de unde şi când. Fiind o expediţie sultanală, plecarea s-a făcut probabil din Edirne şi marşul de apropiere a fost destul de lent în condiţiile trecerii munţilor din Bulgaria. Nu trebuie să uităm nici efectul fenomenelor meteorologice, rar amintite în sursele vremii, dar cu un impact militar major. A fost ales pentru trecere vadul de la Nicopole, terenul fiind cunoscut în urma raidurilor organizate de năvrapi. Negustorii probabil au oferit alte detalii asupra zonei. Domnitorul Mircea cel Bătrân cu cei circa 10.000 de ostaşi nu putea să oprească o armată care beneficia de mulţimea luntrelor de pe malul sudic al Dunării. Garnizoana din Nicopolul Mic a fost probabil retrasă după o scurtă rezistenţă. Conform regulilor militare ale timpului, au fost incendiate părţile din lemn ale

[7] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit*, p. 46/47.
[8] Constantin Căzănişteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987, p. 92/93.
[9] *Fontes Historiae Daco-Romane*, vol. IV, Bucureşti, 1982, p. 561/562. Considerăm că toată discuţia în jurul datării confruntării armate din 1395 a pornit de la interpretarea eronată a textelor clare din cronici. Dacă se are în vedere anul 6903, era imposibil ca sultanul să pornească în campanie după 1 septembrie, daci anul 1394 cade din start.
[10] C. Căzănişteanu, *op. cit.,* p. 115.

fortificației și toate materialele greu de transportat. Oastea otomană a rămas cel puțin o săptămână în preajma cetății Turnu pentru a permite trecerea tuturor efectivelor și a bagajelor. Chiar dacă sultanul Baiazid a fost supranumit «Fulgerul» (corect Trăsnetul) pentru iuțeala în acțiune, nu trebuie să credem că neglija logistica într-un teren relativ puțin cunoscut. Cetele de năvrapi pustiiseră deja teritoriul dinspre fluviu încă din primăvară. Cetele de călăreți ușor înarmați aveau misiunea să cerceteze drumurile și dispozitivul inamic pentru a completa informațiile aduse de negustori, acoperire obișnuită a iscoadelor. Alți oșteni se ocupau cu refacerea cetății Turnu, un util cap de pod în cazul unei retrageri și pentru viitoarele ofensive.

Înaintarea a fost lentă din cauza pădurilor și probabil oștenii munteni au amenajat numeroase abatize protejate de arcași. Orice obstacol întârzia deplasarea prudentă a inamicului. Dacă se ține cont de modelul oferit de sultanul Mehmed II în timpul campaniei din Moldova de la 1476, la încheierea fiecărei etape de marș s-a ridicat câte o tabără[11]. Nu se știe dacă condițiile atmosferice au influențat ritmul înaintării, de multe ori luna septembrie fiind bogată în precipitații și cu temperaturi scăzute.

Sultanul Baiazid, aflat în poziția de la Nicopolul Mic, avea doar două opțiuni. Fie să înainteze spre Curtea de Argeș, fie să încerce o înaintare spre Câmpulung și apoi spre Brașov. În ambele cazuri deplasarea se făcea pe o rută aproximativă Turnu-Costești-Pitești. După forțarea Argeșului s-a continuat înaintarea spre Câmpulung, oraș înfloritor din punct de vedere economic. Distanța aproximativă între cele două localități este de 192 km și pare mică dacă se ține cont de viteza de deplasare a cavaleriei otomane, dar infanteria (ienicerii, azapii) nu putea să mențină un ritm prea ridicat[12]. Drumul era traversat de văile unor râuri (Vedea, Teleorman, Călmățui) care au în unele sectoare maluri abrupte, iar pădurea ar fi asigurat lovirea inamicului prin surprindere și cu pierderi minime pentru munteni. Unii istorici consideră chiar că bătălia s-a dat la Buzoești pe malul Teleormanului[13], dar în această situație campania n-ar fi durat prea mult.

După trecerea Argeșului, unde în mod logic a fost un angajament, oastea otomană a continuat să înainteze hărțuită de ariergărzile muntene. Pădurile, încă neafectate de activitatea umană, nu permiteau desfășurarea întregii forțe ofensive otomane. Rezistența a crescut pe măsură ce se micșora distanța de Câmpulung. Dacă se ține cont de distanță și de ritmul de înaintare, ar fi fost necesare minimum 19 zile, dar erau și zile în care ostașii se odihneau după marșurile epuizante. Otomanii au ajuns în preajma viitorului câmp de bătălie cam după trei săptămâni de la plecare. Chiar dacă sultanul Baiazid era destul de iute în luarea deciziilor, probabil că a trimis unități pentru a cerceta munții plini de peșteri[14]. Apoi a decis atacul frontal în lipsa unor posibilități de manevră pentru numeroasa cavalerie. Oricum dușmanii nu prea rezistaseră flamurilor islamice în Balcani.

---

[11] *Călători străini*, vol. I, p. 135/136.

[12] Oastea lui Sinan pașa a parcurs doar câte 10 km pe zi înainte de Călugăreni (Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, Editura Militară, București, 1972, p. 154).

[13] Comunicare prezentată la sesiunea organizată de Muzeul județean Argeș în noiembrie 2002 de către istoricul militar Ion Bratu.

[14] *Călători străini*, vol. I, p. 158.

Bătălia s-a dat în ziua de 10 octombrie 1395, cronicile sârbeşti antedatând evenimentele cu un an[15]. În favoarea acestei datări pledează şi îngrijorarea regelui maghiar din cauza unei invazii de proporţii în Ţara Românească, în toamna acelui an[16]. Ofensiva din Muntenia era dublată şi de o incursiune a akîngiilor în Banat, diversiune menită să atragă forţele maghiare[17]. Informaţiile demonstrează prezenţa lui Baiazid la nord de fluviu şi, chiar dacă a fost silit să se retragă de pe câmpul de luptă în urma grelelor pierderi suferite de propriile trupe, a reuşit să schimbe conducerea Ţării Româneşti. Vlad Uzurpatorul declara în 1396 că a preluat tronul de puţin timp, adică, în mod logic, din toamna lui 1395. Este evident că voievodul Mircea cel Bătrân a repurtat un succes militar, dar şocul poate fi comparat cu un cutremur de mare putere. Undele au afectat boierimea care s-a temut de pierderea statului cum se întâmplase în Bulgaria. Nici nu era ceva neobişnuit ca un pretendent de os domnesc să atragă o parte din forţele de care dispuneau unii stăpâni de pământuri. Propaganda anticatolică a jucat un rol important în ecuaţia schimbării. Dacă expediţia otomană ar fi avut loc în 1394, ar fi greu de crezut că Vlad Uzurpatorul n-ar fi ieşit din negura istoriei mai devreme de 1396.

Cronica turcească a lui Oruç aminteşte că Baiazid s-a retras din Muntenia şi s-a dus la Adrianopol[18] unde a construit mai multe clădiri de interes public. A început şi pregătirile pentru un nou asediu al Constantinopolului[19], ceea ce demonstrează că situaţia la Dunăre era stabilizată după retragerea oştirii maghiare şi numirea unui domn fidel. Dacă bătălia de la Rovine ar fi avut loc la 17 mai 1395 şi apoi ar fi urmat ocuparea cetăţii Turnu de către maghiari, sultanul Baiazid n-ar fi pregătit liniştit deschiderea unui alt front care, se ştie, implica o mare concentrare de trupe şi echipament greu de asalt. Chiar dacă resursele erau mari, sultanul nu-şi permitea risipirea forţelor pe două fronturi şi nu era un amator în arta războiului.

Bătălia de la Rovine nu s-a desfăşurat în toamna anului 1394 şi nici la 17 mai 1395. Informaţiile din cronicile otomane şi interpretarea logică a evenimentelor permit datarea în toamna anului 1395, posibil la 10 octombrie, cronicile sârbeşti antedatând cu un an. Fenomenul impreciziei cronologice n-ar fi ceva neobişnuit, scriitorii otomani având o precizie şi mai mică.

---

[15] Datarea se bazează pe o menţiune din variantele târzii ale cronicilor sârbeşti.

[16] T. Gemil, *op. cit.*, p. 81.

[17] *Ibidem*, p. 81.

[18] M. Guboglu, *Crestomaţie turcă*, Bucureşti, 1977, p. 231.

[19] Asediul a durat şapte luni înainte de cruciada de la Nicopole, ceea ce înseamnă că a început în ianuarie/februarie 1396 (*Cronici turceşti*, vol. I, p. 159). Este mai mult decât evident că sultanul a avut timp să poruncească adunarea trupelor sub puternicele ziduri şi, mai ales, acumularea unor importante cantităţi de alimente şi de lemne, acestea din urmă necesare construirii maşinilor de asediu. Este exclusă o situaţie conflictuală la graniţe în momentul declanşării unei acţiuni de amploare.

NEW INTERPRETATIONS REGARDING THE DATING OF THE BATTLE FROM ROVINE

Abstract

The battle from Rovine remained in the historians' memory not for its importance and consequences but because of the unknown that characterizes it. The insufficiency of the historical sources and their vagueness provoked strong debates among the historians along the time.

The battle from Rovine did not take place in the autumn of 1394 or on May the 17-th 1395. The information from the Ottoman chronicles and the logical interpretation of the events suggest the autumn of 1395 as a possible moment of the battle (perhaps the 10-th of October), while the Serbian chronicles situated it one year earlier.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

CONSIDERAŢII NOI PRIVITOARE LA BÂLCIUL SAU „SBORUL DE LA SF. ILIE" DIN CÂMPULUNG-MUSCEL (SEC. XIV-XVIII)

CLAUDIU NEAGOE*

Dezvoltarea economică şi comercială a Câmpulungului[1] de-a lungul Evului Mediu a fost posibilă şi datorită poziţiei sale geografice privilegiate, oraşul aflându-se în imediata apropiere a graniţei cu Transilvania[2], precum şi la întretăierea unor drumuri comerciale importante care legau oraşele Ţării Româneşti de oraşele săseşti din sudul Transilvaniei[3]. Însă, rolul principal în această dezvoltare l-a jucat iarmarocul sau târgul, cunoscut îndeobşte sub numele de „sborul de la Sf. Ilie", care se ţinea aici în a doua jumătate a lunii iulie a fiecărui an. Există, până în acest moment, un număr apreciabil de lucrări şi studii care fac referire, mai mult sau mai puţin, la acest „sbor" de la Câmpulung. În cele ce urmează vom urmări să abordăm acest aspect dintr-o nouă perspectivă.

Cele mai vechi relatări despre bâlciul de la Câmpulung. Într-un act de „privilegii" acordat de Dan al II-lea mai multor târguri şi oraşe din Ţara Românească, în anul 1431, se atesta noua etapă de evoluţie la care ajunsese Câmpulungul la acea vreme, respectiv etapa de „târg"[4], deşi potrivit unor opinii acesta dobândise toate elementele specifice unui centru urban încă din secolul al XIV-lea[5].

Cea mai veche descriere a acestui târg avea să o facă, pe la 1544, umanistul german Sebastian Münster[6]. Sosit la Câmpulung şase decenii mai târziu, mai precis în iulie 1614, în timpul „iarmarocului" anual, neguţătorul braşovean Andreas Hegyes a

---

* Universitatea din Piteşti.

[1] A se vedea pe larg: Claudiu Neagoe, Cătălin Boboc, *O istorie a peisajului urban câmpulungean (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria istorie", XVI, 2007, pp. 127-129.

[2] Petru Bogdan Bakšić, *Descrierea Ţării Româneşti, 1640*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, vol. îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1973, p. 209.

[3] Costin Murgescu, *Drumurile unităţii româneşti. Drumul Oilor. Drumurile negustoreşti*, Bucureşti, 1996, pp. 107-110; Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2004, p. 406.

[4] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I (*1247-1500*), întocmit de P. P. Panaitescu şi Damaschin Mioc, Bucureşti, 1966, p. 131, doc. 69.

[5] Thomas Nägler, *Românii şi saşii până la 1848 (Relaţii economice, sociale şi politice)*, Sibiu, Editura Thausib, 1997, p. 98; Laurenţiu Rădvan, *op. cit.*, pp. 395-412.

[6] Sebastian Münster, *Cosmografia*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, 1968, pp. 504-505.

fost martorul unei adevărate sărbători, ţinută în ziua Sfântului Ilie (20 iulie), la care românii şi-au ţinut „dansul" lor tradiţional[7].

Pe lângă iarmarocul sau târgul anual, la Câmpulung se ţinea şi un târg săptămânal, atestat documentar la 10 decembrie 1630[8], ţinut foarte probabil pe acelaşi loc unde se organiza „iarmarocul anual", în spatele bisericii Sf. Ilie. Cât despre cea mai veche menţiune a denumirii „bâlciul Sfântului Ilie", ea se regăseşte în cartea de „scuturi" dată orăşenilor câmpulungeni la 12 aprilie 1636, de către Matei Basarab[9].

În veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, la bâlciul sau iarmarocul care se ţinea anual la Câmpulung[10] au venit „negustori din toate părţile"[11]. Tradiţia acestui târg, care în trecut fusese „cunoscut chiar şi în Europa"[12], potrivit relatărilor mitropolitului Neofit Cretanul, a rămas vie până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. Iată de pildă, din *Cronica franciscană* redactată de catolicul câmpulungean Blasius Kleiner la 1764, aflăm că oraşul Câmpulung se bucurase încă din vechime de privilegiul de a organiza anual „iarmaroace"[13]. Tot astfel, pe la 1778-1780, Franz Joseph Sulzer avea să relateze următoarele: „în vremuri trecute, când aşezarea avea târg, veneau frecvent aici şi, prin produsele lor meşteşugăreşti, atrăgeau aici creştini, evrei, turci şi armeni din Levant, care le achiziţionau. La rândul lor, aceştia veneau cu propriile mărfuri, făcând din aşezare un punct comercial şi un aşezământ de schimb deosebit"[14]. Treptat-treptat bâlciul sau sborul de la Sf. Ilie şi-a pierdut importanţa, mai ales din cauza războaielor austro-turce din veacul al XVIII-lea, în cursul cărora oraşul Câmpulung a avut de suferit[15].

Când se organiza acest bâlci sau târg? Din relatările lui Anton Maria del Chiaro aflăm că bâlciul sau iarmarocul de la Câmpulung se ţinea „pe la mijlocul lunii

---

7 Andreas Hegyes, *Diarium (extrase)*, în *Quellen zur Geschichte der Städt Kronstädt in Siebenbürgen. Rechnungen aus dem Archiv der Städt Kronstädt*, vol. V, Braşov, 1909, p. 499 şi p. 512. Dintre toate dansurile consemnate de cronicarii munteni sau de unii călători străini, din veacurile XVII-XVIII, cel mai cunoscut dans popular şi de societe din Ţara Românească a fost *hora*; Vezi Claudiu Neagoe, *Muzică şi societate în Ţara Românească şi Moldova (1550-1830)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, pp. 92-96.

8 *D.R.H., B. Ţara Românească,* vol. XXIII (*1630-1632*), întocmit de Damaschin Mioc, Bucureşti, 1969, p. 307, doc. 186.

9 *D.R.H., B. Ţara Românească*, vol. XXV (*1635-1636*), întocmit de Damaschin Mioc, Maria Bălan, Ruxandra Cămărăşescu, Coralia Fotino, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1985, p. 262, doc. 250.

10 Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, traducere şi studiu introductiv de Gh. Duzinchievici şi E. Reus-Mârza, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965, p. 12; Georg Franz Kreybich, *‹Descrierea călătoriilor în Transilvania şi Ţara Românească›, 1709-1710*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1983, p. 129.

11 Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, ediţie de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iaşi, 1929, p. 10.

12 *Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, iunie 2*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX, îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1997, p. 342.

13 George Georgescu, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria istorie", IX, 2000, p. 253.

14 *Istoria Daciei Transalpine*, apud Adrian Săvoiu, *Câmpulungul în mărturiile vremii*, Bucureşti, 2008, p. 43.

15 Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „zborul de Sf. Ilie" din Câmpulung*, în „Studii şi comunicări", V, Câmpulung Muscel, 1989, p. 303; Claudiu Neagoe, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie" din Câmpulung Muscel*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria istorie", tom. XI, 2002, pp. 228-229.

iulie”[16]. La jumătatea secolului al XIX-lea, C. D. Aricescu menționa faptul că „sborul” anual de la Câmpulung se făcea în jurul datei de 20 iulie[17]. Mai târziu, preotul Ioan Răuțescu avea să afirme că acest „sbor” ținea, la începuturile sale, 12 zile, respectiv de la 12 iulie (Sf. Mucenic Proclu) până la 24 iulie, pentru ca mai apoi, fără să se precizeze când anume, perioada de desfăşurare a „sborului” să se schimbe, el ținându-se între 17 iulie (Sf. Mare Muceniță Marina) până la 29 iulie, la două zile după ziua Sf. Mare Mucenic şi Tămăduitor Pantelimon (27 iulie)[18].

Ion Hurdubețiu şi Flaminiu Mârțu au ales ca limite de desfăşurare ale „sborului” datele de 17 şi 21 iulie[19], pentru ca ulterior Flaminiu Mârțu să revină asupra acestei probleme şi să afirme că acesta s-ar fi ținut între zilele de 17 şi 27 iulie[20]. Pentru aceeaşi perioadă au optat şi alți cercetători locali, precum Ştefan Trâmbaciu[21] şi Claudiu Neagoe[22]. Câteva documente câmpulungene dintre anii 1810-1818[23], dovedesc cât se poate de clar faptul că „sborul de la Sf. Ilie” se ținea între ziua Sfintei Mucenițe Marina (17 iulie) şi ziua Sfântului Mare Mucenic şi Tămăduitor Pantelimon (27 iulie)[24]. Foarte probabil, perioada de desfăşurare a bâlciului era stabilită în trecut, ca şi acum în zilele noastre, de către județul şi pârgarii oraşului.

Unde se organiza bâlciul sau sborul de Sf. Ilie? C. D. Aricescu a fost primul istoric al Câmpulungului care a consemnat, la jumătatea secolului al XIX-lea, tradiția privitoare la locul inițial unde s-a ținut „sborul”, respectiv „în plaiul Dâmbovița”, pe creasta unui munte care şi-a luat numele de la acest „sbor”, „creasta plaiului Sânt Ilie”[25]. Bâlciul sau sborul ar fi fost mutat, în opinia lui Flaminiu Mârțu, în oraş, în

[16] Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 10.
[17] C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de Adrian Săvoiu şi Gheorghe Pârnuță, Bucureşti, 2007, p. 133.
[18] Ioan Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, ediție anastatică, Bucureşti, 2009, p. 172.
[19] Ion Hurdubețiu şi Flaminiu Mârțu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii şi articole de istorie”, XI, 1968, p. 33.
[20] Flaminiu Mârțu, *Bâlciul, târg internațional*, în *Câmpulung Muscel, ieri şi azi*, volum coordonat de Gh. Pârnuță, Câmpulung Muscel, 1974, p. 37.
[21] Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „zborul de Sf. Ilie” din Câmpulung*, în loc. cit., pp. 301-302; Idem, *Istoricul obştii câmpulungenilor musceleni în Evul Mediu şi prima jumătate a sec. al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Semne, 1997, p. 80; Idem, *Câmpulungul medieval în cincizeci de documente, 1368-1800*, Bucureşti, Editura Semne, 1998, p. 33.
[22] Claudiu Neagoe, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie” din Câmpulung Muscel*, în loc. cit., p. 225.
[23] Vezi Gheorghe Pârnuță, Ştefan Trâmbaciu, *Documente privind istoria oraşului Câmpulung-Muşcel*, vol. III (*1800-1821*), Bucureşti, 2000, p. 169, doc. 65, p. 174, doc. 67, p. 200, doc. 86, p. 213, doc. 95, p. 216, doc. 97, p. 221, doc. 102 şi p. 231, doc. 110.
[24] Claudiu Neagoe, *Negustori câmpulungeni din secolele XV-XVII*, în *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum şi individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, volum editat de Cristian Luca, Editura Galați University Press, Galați, 2009, p. 65.
[25] Aricescu aducea, în acest sens, ca argument un vechi act de vânzare pe care acesta îl văzuse la un moşnean din Rucăr şi în care scria: „Şi am băut adălmaşul, la sborul lui Sânt Ilie, aici sus, pe creasta plaiului Sânt Ilie” (C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, p. 134). De remarcat că acest „plai al Dâmboviții” nu figurează între hotarele oraşului Câmpulung, stabilite pentru prima oară în cartea de întărire a lui Matei Basarab din 6 decembrie 1636 (*D.R.H., B. Țara Românească*, vol. XXV (*1635-1636*), p. 468, doc. 424), însă câțiva ani mai târziu, mai precis în 1642, „vârful lui Sfânt Ilie” apare ca hotar al obştii moşnenilor din Dragoslavele (Ioan Răuțescu, *Dragoslavele*, ed. a II-a, Câmpulung Muscel, Tipografia şi Librăria Gheorghe N. Vlădescu, 1937, p. 20. A se vedea şi la: Gheorghe Pârnuță, Dorina Panaitescu, *Județul Muscel. Monografie – istorică şi socială*, Bucureşti, Editura Semne, 2001, p. 198; Marcel Mogoş, Viorel Irimia, Marian Frigură, *Comunitatea*

primele decenii ale veacului al XV-lea[26], ca dovadă că el este atestat documentar în 1431[27].

Foarte probabil însă, acest târg se ţinea la Câmpulung încă de pe vremea în care aici funcţiona o „vamă" domnească, atestată în privilegiul comercial din 20 ianuarie 1368, acordat braşovenilor de către Vladislav-Vlaicu[28]. Fără îndoială, acolo unde existau vămi, unde se percepeau taxe pentru anumite produse care erau tranzitate, existau şi târguri[29].

Tot de la C. D. Aricescu aflăm că, înainte de domnia lui Matei Basarab sborul anual se ţinea „în dosul bisericii Sfântului Ilie"[30]. Săpăturile arheologice efectuate în 1972 au relevat faptul că în partea centrală a aşezării câmpulungene, în ultimul sfert al secolului al XV-lea, s-a ridicat o biserică din lemn, care şi-a luat numele de la bâlciul sau „sborul" aflat în imediata apropiere[31]. Prin urmare „bâlciul" sau „sborul de la Sf. Ilie" a fost anterior bisericii cunoscută sub numele de Sf. Ilie. În timpul domniei lui Alexandru Coconul (1623-1627), în locul vechiului lăcaş, datând de la sfârşitul secolului al XV-lea, s-a zidit altul nou, din piatră (1626), prin râvna preotului de mir din acea vreme[32] şi cu sprijinul material acordat de jupan Ghinea Mustachi[33], la acea vreme un vestit negustor bucureştean[34].

Din veacul al XV-lea şi până la începutul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), târgul sau sborul de la Sf. Ilie s-a ţinut lângă biserica Sf. Ilie, în locul unde se ţinea „oborul de vite"[35], pentru ca mai apoi acesta să fie mutat, din porunca lui Matei Basarab, lângă „biserica domnească" din Câmpulung, zisă şi „biserica Negrului Vodă", refăcută între anii 1635-1636[36] şi transformată ulterior în mănăstire, la 1638[37], în

de viaţă şi muncă a Moşnenilor Dragoslăveni. Obştea Moşnenilor Dragoslăveni, Piteşti, Editura Paralela 45, 2010, p. 29).

26 Flaminiu Mârţu, *Bâlciul, târg internaţional*, în loc cit., p. 37.

27 *D.R.H., B. Ţara Românească*, vol. I (*1247-1500*), p. 131, doc. 69.

28 *D.R.H., D. Relaţii între Ţările Române*, vol. I (1222-1456), întocmit de Şt. Pascu, C. Cihodaru, Konrad G. Güdisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1977, p. 87, doc. 46.

29 Şerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-XVI)*, în Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Corint, 1999, pp. 173-175.

30 C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 133.

31 După unele opinii, vechea bisericuţă din lemn, construită pe la 1480, ar fi avut hramul „Sf. Treime" (Ion Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Bucureşti, p. 88). În 1626, când s-a zidit o nouă biserică, aceasta ar fi primit pe lângă vechiul hram şi hramul „Sf. Nicolae" (Gh. I. Cantacuzino, *Câmpulung. Vechi monumente şi biserici*, Bucureşti, 2002, p. 66). Abia în anul 1810 avea să fie menţionat hramul „Sf. Prooroc Ilie" (Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 260).

32 Probabil acel „Iane eclesiarhul" menţionat în textul explicativ afişat astăzi în faţa bisericii (Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 66), dacă nu cumva este vorba de „Ianiu clisarh de la biserica domnească" din Câmpulung, menţionat ca martor într-un document emis de cancelaria lui Alexandru Iliaş la 21 octombrie 1628 (*D.R.H., B. Ţara Românească*, vol. XXII (*1628-1629*), vol. întocmit de Damaschin Mioc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1969, p. 338, doc. 167.

33 Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 66.

34 Ion Ionaşcu, Aron Petric, Pompiliu Caraioan, *Bucureşti. Pagini de istorie*, Bucureşti, 1964, p. 31; vezi mai nou şi la Ionuţ Stanciu, *Un aspect privind viaţa economică şi socială a Bucureştiului în secolele XVI-XVIII: bazarul*, în Claudiu Neagoe (coord.), *Modele culturale şi realităţi cotidiene în societatea românească (sec. XV-XIX)*, Bucureşti, 2009, p. 144.

35 C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, p. 134.

36 Tereza Sinigalia, *Pisaniile bisericii lui Matei Basarab de la Mănăstirea Câmpulung şi semnificaţiile lor*, în „Ianus", nr. 12, 2007, pp. 62-64.

chiliile special amenajate lângă aceasta, aşa după cum reiese din documentul datat 10 aprilie 1647: „Şi zborul târgului ce să face la Sft. Ilie, să se facă lângă mânăstire în prăvălii‹le› care le-am făcut noi”[38].

După unele opinii, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea târgul sau sborul ar fi fost împărțit în două secțiuni, respectiv târgul de produse, care se ținea lângă mănăstirea Negru Vodă şi târgul de vite, care se ținea la biserica Marina[39].

În ceea ce ne priveşte, suntem de părere că iarmarocul anual de la Câmpulung, cunoscut îndeobşte sub numele de „sborul de la Sf. Ilie”, a fost împărțit din cauza numărului mare de participanți[40], dar mai cu seamă după specificul produselor comercializate: „târgul de produse nealimentare” ținut lângă mănăstirea Negru Vodă, „târgul de peşte” şi de „bucate” lângă biserica Sf. Ilie şi „târgul de vite şi de cai” lângă biserica Marina.

Însemnătatea „sborului de la Sf. Ilie”. Nimeni nu mai poate contesta astăzi faptul că un rol extrem de important în dezvoltarea economică şi comercială a oraşului Câmpulung l-a avut „sborul de la Sfântul Ilie”. În opinia unor istorici locali mai vechi sau mai noi, acest târg ar fi avut un caracter internațional[41].

Negustorii braşoveni aduceau la bâlciul anual de la Câmpulung arme, coase, cuțite, furci, pluguri, broaşte de uşi, balamale, clopote, vase ceramice, stofe, mătăsuri, în vreme ce sibienii aduceau chimire, şei, hamuri, căpestre, bice şi vase de lemn[42]. La începutul secolului al XVI-lea, la acest târg aveau să-şi facă apariția şi o serie de negustori sud-dunăreni, dar mai ales turci, care aduc o gamă largă de produse orientale (orez, piper, ghimber, stafide, smochine, migdale, etc.)[43].

Într-un studiu publicat relativ recent am arătat că „târgul” sau „sborul” de la Câmpulung a avut mai degrabă un caracter regional[44], comerțul câmpulungean fiind,

---

[37] Gheorghe Pârnuță, Ştefan Trâmbaciu, *Documente privind istoria oraşului Câmpulung-Muşcel*, vol. I, Bucureşti, Editura Semne, 1999, p. 186, doc. 49. Primul egumen al mănăstirii a fost Melchisedec; Violeta Popescu, *O personalitate culturală a Câmpulungului din veacul al XVII-lea: Melchisedec din Peloponez*, în „Studii şi comunicări”, III, 1983, pp. 57-58; Dan I. Simonescu, *Viața literară şi culturală a Mănăstirii Câmpulung (Muscel) în trecut*, ediție de Ioan Crăciun, Bucureşti, Editura Ars Docendi, 2010, p. 11.

[38] Gheorghe Pârnuță, Ştefan Trâmbaciu, *Documente privind istoria oraşului Câmpulung-Muşcel*, vol. I, Bucureşti, 1999, p. 207, doc. 63; vezi şi relatările lui Petru Bogdan Baksić, *Descrierea Țării Româneşti, 1648*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 266.

[39] Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „zborul de Sf. Ilie” din Câmpulung*, în loc. cit., p. 302; Idem, *Istoricul obştii câmpulungenilor musceleni în Evul Mediu*, p. 82.

[40] La 1746, mitropolitul Țării Româneşti, Neofit Cretanul, consemna faptul că la Câmpulung „se adunau în fiecare an negustori ca la 20 000 sau 30 000 de oameni” (*Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, iunie 2*, în *Călători străini*, vol. IX, p. 342; vezi şi Claudiu Neagoe, *Vizita mitropolitului Neofit Cretanul la Câmpulung (14-17 august 1746)*, în „Gazeta de Muscel”, an. VI, 1999, p. 6). Fără îndoială, numărul menționat este exagerat, fiind greu de crezut că un oraş cu o populație de până la 3 000 de locuitori (Idem, *Evoluția demografică a oraşului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări - seria istorie”, tom. XIII, 2004, pp. 207-209).

[41] Flaminiu Mârțu, *Bâlciul, târg internațional*, în *Câmpulung Muscel, ieri şi azi. Istoria oraşului*, vol. coord. de Gheorghe Pârnuță, Câmpulung-Muscel, 1974, p. 36; Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „zborul de Sf. Ilie” din Câmpulung*, în loc. cit., p. 302; Idem, *Istoricul obştii câmpulungenilor musceleni în Evul Mediu*, pp. 79-80.

[42] Idem, *Istoricul obştii câmpulungenilor musceleni în Evul Mediu*, p. 82.

[43] Claudiu Neagoe, *Negustori şi slujbaşi otomani la Câmpulung în secolele XVI-XVIII*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria istorie”, tom. XIV, 2005, pp. 364-365.

[44] Idem, *Negustori câmpulungeni din secolele XV-XVII*, p. 65.

cel puțin din perspectiva legăturilor de negoț stabilite cu orașele săsești din Transilvania, unul de tranzit, cu produse de larg consum, precum: ceară, miere, pește, brânzeturi, vite, piei crude, lână, etc.[45].

NEW CONSIDERATIONS REGARDING THE FAIRY OR „THE FLIGHT OF ST. ELIJAH DAY" FROM CÂMPULUNG-MUSCEL (SEC. XIV-XVIII)

Abstract

The "Fairy of St. Elijah" (17-27 July) played an important role for the economical development of Câmpulung along the Middle Age. Though it was much older, the fairy was firstly attested in 1431. Between the 15-th and the 17-th centuries the fairy was situated in the backside of a church which eventually took its name after that of the fairy. Between 1638 and 1647, during the reign of Matei Basarab, the fairy was moved near Negru-Vodă monastery.

This annual fairy is mentioned in the writings of some travelers. Merchants from Transylvania and Hungary, as well as from the Ottoman Empire were present here. Thus the trading of the area was very developed.

Despite the fact that the subject has been already discussed, the author thinks that he tackles the subject from a new point of view.

[45] Vezi Radu Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. II, 1957, pp. 117-204. Potrivit teoriei istoricului Bogdan Murgescu cu privire la tipurile de schimburi comerciale din Evul Mediu românesc, am putea încadra comerțul câmpulungean în categoria „comerțului la distanță medie"; Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a, București, Editura Teora, 2009, pp. 43-44.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

DESPRE UN REPREZENTANT DE SEAMĂ AL PATRICIATULUI SAŞILOR CÂMPULUNGENI DIN VEACUL AL XV-lea

RADU OPREA*

Cercetarea istorică din ultimii ani a demonstrat că aproape pretutindeni în Europa - în Evul Mediu dezvoltat şi târziu - patriciatul constituia pătura superioară a populaţiei orăşeneşti. El era format din oameni avuţi - mari negustori, cămătari şi bancheri, proprietari de manufacturi în perioada de formare a relaţiilor capitaliste, armatori, proprietari de terenuri şi imobile urbane.

Faptul că în secolul al XV-lea şi în prima jumătate a veacului al XVI-lea numeroşi orăşeni din Ţara Românească şi Moldova făceau negoţ de sute şi mii de florini fiecare, aveau corăbii proprii, posedau averi însemnate, deţineau funcţii municipale, se îmbrăcau cu straie scumpe, arată că această parte a orăşenimii, formată îndeosebi din negustori bogaţi, alcătuia o categorie superioară a populaţiei orăşeneşti, asemănătoare, în multe privinţe, patriciatului urban din Europa Apuseană şi Centrală şi mai ales din Transilvania. De aceea, toţi aceşti „oameni de frunte", această „populaţie mai bună", caracterizată ca atare de izvoarele vremii, a fost considerată ca reprezentând un adevărat patriciat urban în Ţările Române[1].

Unul din reprezentanţii de seamă ai patriciatului comunităţii saşilor din oraşul Câmpulung a fost Petermann, cunoscut în documentele interne ca Petriman sau Petărman[2], cel care la 17 iulie 1425 îşi va lăsa toată averea Mănăstirii Cozia[3], printr-un act ce reprezintă, de fapt, primul testament întâlnit în diplomatica medievală munteană din secolele XV-XVI[4]. Martori ai documentului sunt nominalizaţi cinci mari boieri,

* Piteşti.

[1] Radu Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului în oraşele Ţării Româneşti şi Moldovei (secolul al XV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „Cumidava". Culegere de studii şi cercetări a Muzeului Judeţean Braşov, IV, 1970, p. 98-99.

[2] Întrucât în toate documentele externe, redactate în limba latină, numele personajului nostru - precum şi al fiului său mai mare - este consemnat sub forma *Petermann,* vom folosi în textul de faţă numai această grafie pentru numele în cauză (cf. Gustav Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (se va cita în continuare: *Urkundenbuch*), vol. V, Bucureşti, 1975, doc. 2329/1439 ianuarie 29, Buda, p. 21; doc. 2745/1451 iulie 22, Sibiu, p. 322-323; doc. 2746/1451 iulie 22, Sibiu, p. 323; *Documenta Romaniae Historica* (se va cita*: DRH*), *D. Relaţii între Ţările Române*, vol. I, Bucureşti, 1977, doc. 256, p. 356-357; doc. 303, p. 416-417; doc. 304, p. 417.

[3] *Documenta Romaniae Historica* (se va cita în continuare: *DRH*), B. Ţara Românească, vol. I, Bucureşti, 1966, doc. 57, p. 113.

[4] Daniel Barbu*, Formarea elitelor din Ţara Românească în secolul XV. Un studiu de caz: Peterman din Câmpulung*, în „Arhiva Genealogică", 3-4, 1995, p. 6.

unii dintre ei ocupând, vremelnic, diferite funcţii în sfatul domnesc: jupan Albul, jupan Stanciul şi fratele său, jupan Mircea, jupan Ivanco şi jupan Golea. Alături de aceştia, mai sunt consemnate o serie de nume ce reflectă structura etnică diversă a locuitorilor din vechiul oraş muscelean[5]: Cârstian Petru, Hanoş purgar, Boțea, Conț Mihal, Iano, Radul Porca, Andriaş, Constandin, Ştefan a lu' Han David, Balin, Mateş a lu Coțani, Antonie Lungul etc.

Se pare că gestul lui Petermann nu a fost tocmai dezinteresat, luând în considerație faptul că - după părerea unor autori - donatorul câmpulungean luase în arendă vama drumului de pe Olt, la Genune (Câineni - Turnu Roşu), vamă ce reprezenta o danie mai veche a lui Mircea cel Bătrân către ctitoria sa, ulterior întărită şi de Dan al II-lea voievod[6]. Actul în cauză ne furnizează câteva indicii importante şi în legătură cu statutul social al donatorului, atât în ceea ce priveşte trecerea de care se bucura pe lângă puterea domnească, dar şi prin prezența între martorii testamentului a lui jupan Albul Tocsabă, un boier cu multă influență, mai ales la curtea voievodului Alexandru Aldea. Este posibil ca Petermann să fi început a avea legături mai strânse cu domnul Dan al II-lea şi cu dregătorii săi odată cu expediția militară în Țara Românească a regelui Sigismund de Luxemburg, care şi-a fixat, în aprilie 1427, cartierul general chiar la Câmpulung[7]. De altfel, influența sa pe lângă puternicii zilei s-a accentuat şi prin intermediul activității unor rude, cum a fost acel Ioan, fiul lui Caspar din Sibiu - câmpulungean şi el -, care ținea, la rândul său, în 1431, vistieria lui Aldea-vodă şi îi urmărea pe datornici în fața tribunalelor sibiene[8]. Un an mai târziu (1432), Petermann este trimis la Braşov, voievodul Aldea cerând imperativ braşovenilor ca boierul său să fie petrecut, în grabă şi în siguranță, până la Oradea[9]. Călătoria aceasta a solului câmpulungean avea drept scop atât încercarea voievodului muntean de a dobândi din nou încrederea lui Sigismund, cât şi rostul de a-i convinge pe orăşenii braşoveni să nu dea ascultare pretendentului Vlad Dracul în intenția acestuia de a opri desfacerea piperului adus de neguțătorii lioveni prin Țara Românească. Pricina nu era cu totul neînsemnată, întrucât pe atunci piperul era o dată şi jumătate mai scump decât greutatea lui în aur[10]. În registrul pontifical din vremea papei Eugeniu IV a fost semnalat un document, din 13 iulie 1433, prin care se consemnează că printre pelerinii din Banat, Transilvania şi Țara Românească, sosiți la Roma pentru a solicita papei conferirea de indulgențe, se afla şi *Patermannus de Longo Campo, armiger Argensis diocesis*, ce dorea indulgențe în beneficiul spiritual al vizitatorilor bisericii *S. Iacobi de Longo Campo* şi al celor ce vor ajuta la întreținerea ei, precum şi îngăduința papei de a deține - împreună cu soția sa, Margaretha -, un altar portabil pentru oficierea de sfinte slujbe[11].

---

[5] *Ibidem*, p. 5.
[6] *DRH*, B, I, doc. 37, p. 79-80; doc. 56, p. 111-112; Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, Bucureşti, 1988, p. 33.
[7] *DRH*, D, I, doc. 155-157, p. 250-252; Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 8.
[8] Radu Constantinescu, *op. cit.*
[9] *Urkundenbuch,* IV, doc. 2140/1432 martie 6, p. 455; *DRH*, D, I, doc. 203/‹1433›, p. 299; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relațiile Țării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (1369-1803)*. Inventar arhivistic, Bucureşti, 1986, doc. 27/1432 martie 6, p. 31.
[10] Radu Constantinescu, *op. cit.*; Daniel Barbu, *op. cit.*
[11] *Ibidem*, p. 5.

Unii istorici susţin că misiunea diplomatică a boierului Petermann de la curtea lui Alexandru Aldea, efectuată în 1432, a avut ca obiectiv şi pregătirea întâlnirii dintre regele Sigismund şi voievodul muntean, întâlnire ce va avea loc la Basel, în decembrie 1433[12]. Se pare că boierul câmpulungean s-a alăturat curţii lui Sigismund în primăvară, probabil la Siena, coborând apoi la Roma în suita regelui şi asistând la încoronarea imperială din 31 mai. Se spune că pentru serviciile aduse regalităţii, Petermann, împreună cu fiii săi, Petermann, Andrei, Matia, Iacob şi Valentin, primeşte în anul 1433 ca donaţie din partea lui Sigismund de Luxemburg satul iobăgesc Noul Român de lângă Cârţa. Petermann senior a mai stăpânit, până la moartea sa (1439), şi satele Cacova şi Vale din ţinutul Amlaşului[13].

Odată ajuns pe tronul muntenesc, Vlad Dracul se grăbeşte să reînnoiască privilegiul liovean (1439), luând pe seama sa vama sibiană de la Câineni[14], în vreme ce partenerul obişnuit al micilor negustori ce treceau muntele fraudulos, ocolind punctul de vamă - respectiv Ioan Sachs, judele scaunului Sebeş - punea mâna pe satele lui Petermann din mărginimea Sibiului şi Ţara Oltului, sate supuse până atunci voievodului muntean (Vale, Cacova şi Noul Român)[15].

Fiii lui Petermann - Petermann cel Tânăr şi Iacov -, asociaţi cu liovenii într-o companie ce importa piperul african prin Alexandria, Istanbul şi Chilia, sunt de aceea nevoiţi să aleagă celălalt drum comercial al Ţării Româneşti, pe la Bran unde, de la 1447 înainte, stăpân era concetăţeanul lor Ioan din Câmpulung, om de încredere şi de ajutor al lui Ioan de Hunedoara în Muntenia[16].

Petermann cel Tânăr a obţinut în anul 1451, împreună cu fratele său, averea renumitului argintar Sigmund Walach din Wiener - Neustadt, după ce ambii reuşiseră să dovedească, în baza unui act oficial emis de consiliul comunal din Sibiu, gradul lor de rudenie foarte apropiat cu acest Sigmund[17]. În care scop este întocmită o succintă genealogie a petenţilor, din care reiese că Petermann din Câmpulung fusese fratele tatălui, nenumit, al lui Sigismund şi fiu al lui Andreas Pogner şi al Elisabetei. Derivat din *Bogen* (prăvălie), patromnimul lui Andreas indică profesia iniţială a familiei, de origine comercială. Andreas Pogner pare să fi fost cetăţean al Câmpulungului, căci nepoţii săi Iacob şi Petermann convoacă la Sibiu în 1451, ca martori ai ascendenţei lor, mai mulţi patricieni câmpulungeni, în frunte cu juratul *Johannes Krausbogner*, poate acelaşi cu *Hanoş purgar,* martor al testamentului din 1425[18].

---

[12] Daniel Barbu, *Ţara Românească şi Conciliul de la Basel*, „Revista Istorică", 1-2, 1994, p. 9-10; idem, *op. cit.*, p. 8.

[13] Gustav Gündisch, *Cu privire la relaţiile lui Vlad Ţepeş cu Transilvania în anii 1456-1458*, în „Studii. Revistă de istorie", anul XVI, nr. 3, 1963, p. 687; Pavel Binder, *Itinerarul transilvănean al lui Vlad Ţepeş*, în „Revista de istorie", tomul 27, nr. 10, 1974, p. 1539.

[14] *DRH*, B, I, doc. 78, p. 141; Radu Constantinescu, *op. cit.*

[15] Gustav Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V, Bucureşti, 1975, doc. 2329/1439 ianuarie 29, p. 21; Radu Constantinescu, *op. cit.*

[16] *Urkundenbuch,* V, doc. 2566/1447 febr. 19, p. 187-188; Radu Constantinescu, *op. cit*.

[17] *Urkundenbuch,* V, doc. 2745/1541 iulie 22, p. 322-323, doc. 2746, p. 323; *DRH*, D, I, doc. 303/1451 iulie 22, p. 416-417; Gustav Gündisch, *Cu privire la relaţiile lui Vlad Ţepeş…*, p. 687; Daniel Barbu, *Formarea elitelor din Ţara Românească…*, p. 7.

[18] Daniel Barbu, *op. cit.*

Petermann cel Tânăr, care va fi menţionat şi ulterior în documentele sibiene, poate fi considerat ca făcând parte din rândurile patriciatului comercial al oraşului.[19] Şi tocmai datorită implicării sale în afacerile comerciale de anvergură se va afla antrenat în unele evenimente ale vieţii politice din acele vremuri. Astfel, de la 1447, peştele, ce reprezenta, până la Reformă, alimentul esenţial al populaţiei catolice pentru o treime din an - ocupând de aceea, până la 1540-1560, când vitele vor deţine ponderea cea mare, primul loc în exportul românesc către Europa centrală - purcede a fi conservat prin presare în butoaie ermetic închise şi călăfătuite cu catran. Procedeul, inventat de olandezi, este curând aplicat peste tot, iar în 1457 Petermann cel Tânăr caută deja, cu ajutorul greavului Petru Gereb din Roşia de lângă Sibiu (Weresmarth) - jude regal al scaunului Nocrich şi primar al Sibiului, în mai multe rânduri[20] - să obţină monopolul pentru principalul traseu al comerţului cu peşte ce pornea de la bălţile Dunării.

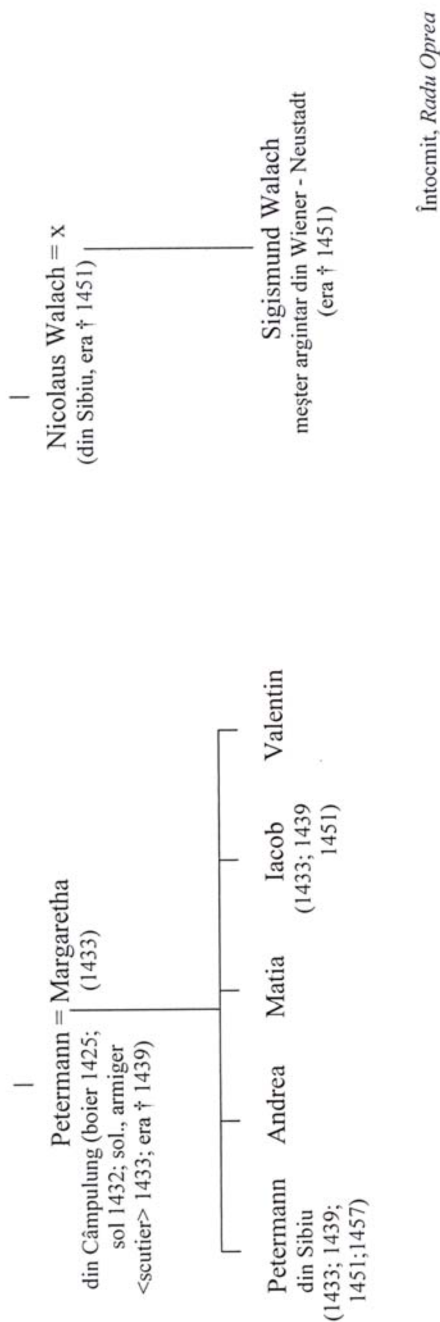
Din martie 1457 s-a păstrat o scrisoare a lui Vlad Ţepeş, adresată primarului Oswald şi tuturor pârgalilor din Sibiu şi din cele Şapte scaune - care formau ţinutul Sibiului - în care domnul Ţării Româneşti se plânge că sibienii nu respectă tratatul încheiat anterior, se lasă influenţaţi de un popă român, care se numeşte fiu de domn (*sacerdotes Wolachorum, qui se nominat filium vaivodae*) şi care a promis cetăţenilor Petermann şi Petru Gereb din Roşia venitul vămilor de pe drumul dintre Rucăr şi Brăila. De asemenea, voievodul mai aflase că acest pretendent, cu ştirea şi voinţa sibienilor, se instalase în ţinutul Amlaşului, ceea ce-l determină pe Vlad Ţepeş să-i ameninţe pe sibieni că, dacă nu vor respecta tratatul amintit, va interveni[21].

Având rude în Ţara Românească, Petermannii şi-au păstrat şi după strămutarea lor la Sibiu interese comerciale în Muntenia. Tocmai de aceea nu este exclus ca Petermann, originar din Câmpulung, să-l fi cunoscut destul de bine pe pretendentul la tronul lui Vlad Ţepeş. Acesta a fost şi motivul pentru care voievodul român a atacat, în campania din 1457-1458, tocmai în zona de pe cursul inferior al Hârtibaciului, acolo unde Petru Greavul din Roşia şi Petermann aveau reşedinţe şi moşii[22].

Am încercat să conturăm în paginile de faţă chipul unui reprezentant al patriciatului comunităţii saşilor câmpulungeni din prima jumătate a secolului al XV-lea, cel ce a fost atât un mare negustor, donator şi ctitor la mănăstirea ortodoxă Cozia, dar şi sprijinitor al bisericii catolice săseşti din Câmpulung - pentru care cerea subsidii de la suveranul pontif -, cel ce călătorea ca sol la Sibiu, la Braşov, la Buda, la Siena şi la Roma, încercând să medieze în relaţiile diplomatice dintre voievozii români şi regele Sigismund de Luxemburg, cel ce era dăruit de amintitul rege cu moşii în ţinutul Amlaşului şi în Ţara Oltului pentru meritele sale diplomatice, cetăţeanul creştin instruit ce-şi redactează testamentul într-o împletire a diplomaticii slavo-bizantine şi latino-occidentale, într-un cuvânt, un adevărat reprezentant al spiritului deschis şi inovator al Renaşterii ce tocmai avea să înflorească în Europa acelor vremuri.

[19] Gustav Gündisch, *op. cit*.
[20] Gustav Gündisch, *Cu privire la relaţiile lui Vlad Ţepeş…*, p. 686-687; Pavel Binder, *op. cit*., p. 1539; Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, p. 34.
[21] Pavel Binder, *Itinerarul transilvănean al lui Vlad Ţepeş…*, p. 1539.
[22] *Ibidem*, p. 1540.

SPIȚA GENEALOGICĂ A NEAMULUI POGNER-PETERMANN

Întocmit, *Radu Oprea*

ABOUT A REPRESENTATIVE MEMEBER OF THE SAXON PATRICIANS FROM CÂMPULUNGENI IN THE 15-th CENTURY

Abstract

Based on the still existing documents, the author presents the figure of a representative person belonging to the elite of the Saxon community from Câmpulung in the 15-th century. He was called *Petermann* and he was known as a great merchant and donor and founder of the orthodox monastery Cozia, as well as the supporter of the local Catholic Church for which he asked for subsidies from the sovereign pontiff.

He used to travel as a messenger to Sibiu and Braşov and Buda and Siena and Rome in order to mediate the diplomatic relationship between the Romanian and King Sigismund de Luxemburg. Because of that the king gave him estates in the Amlaşu county and Țara Oltului. He was a Christian scholar whose will was a mixture of Slavonic and Byzantine and Latin diplomacy. He was an open minded person of his times.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ASCENSIUNEA POLITICĂ A BOIERILOR CRAIOVEŞTI ÎN VEACUL AL XV-lea

RADU OPREA*

Ca şi alte vechi neamuri boiereşti din Țara Românească, Craioveştii îşi află rădăcinile în vremea zbuciumatului veac al XV-lea.

În mod cert, ascendenții celor patru frați Craioveşti (vestiții boieri: Barbu, Pârvu, Danciu şi Radu) sunt amintiți, pentru prima dată, în pomelnicul cuprins în actul de donație din 28 ianuarie 1501, făcut de aceştia pentru M-rea Sf. Pavel de la Muntele Athos, pomelnic în fruntea căruia figurează: Barbul şi Vâlcsan şi Vlada şi Maina şi Neagoe şi Stana şi Vinia…, după care sunt înşirate numele donatorilor[1]. S-a dedus, în chip firesc, că primii patru nominalizați vor fi fost, de fapt, „bunicii" boierilor ce făceau dania către sfântul lăcaş, adică părinții tatălui lor, Neagoe[2], şi cei ai primei lui soții, Stana.

Cu toată sărăcia izvoarelor, vom încerca să corelăm cele câteva informații documentare păstrate până astăzi despre aceşti antecesori ai Craioveştilor.

După cum se poate lesne observa, Barbu este cel dintâi ascendent al boierilor Craioveşti ce apare înscris în pomelnicul din 1501. El a fost identificat[3] cu Barbul paharnic, dregătorul din sfatul voievodului Alexandru Aldea, menționat în două hrisoave datate 17 noiembrie 1431 şi, respectiv, 25 iunie 1436[4].

Sunt foarte puține informații directe - în afara celor de mai sus - privitoare la acest înaintaş al Craioveştilor. De pildă, ştim aproape sigur (din pomelnicul amintit)

---

* Piteşti.

[1] *Documenta Romaniae Historica,* B, Țara Românească (în continuare, *DRH*), vol. II, Bucureşti, 1972, p. 8. Despre pomelnicul Craioveştilor, din acest document, vezi îndeosebi: George D. Florescu, *Divanele domneşti…*, p. 20; Dan Pleşia, *Neagoe Basarab. Originea, familia şi o scurtă privire asupra politicii Țării Româneşti la începutul veacului al XVI-lea,* (I), în „Valachica", Târgovişte, 1969, p. 59-60; Pr. D. Bălaşa, *Mănăstirea Sadova (Județul Dolj)*, în „Mitropolia Olteniei", nr. 11-12, 1971, p. 851; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *Neagoe Basarab (1512-1521)*, Bucureşti, 1986, p. 28-29; Radu Ştefan Vergatti, *Neagoe Basarab. Viața, Domnia, Opera*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Curtea de Argeş, 2009, p. 25-26.

[2] Cunoscut, în documente, ca „jupan Neagoe de la Craiova" (*DRH,* I, p. 245, doc. 148/1475 iunie 1; p. 250, doc. 150/1475 iulie 15) sau „jupan Neagoe ban Străhăianul" (*Documente privind Istoria României*, B, Țara Românească*,* veac. XVI <în continuare se va cita: *DIR*>, vol. V, Bucureşti, 1952, p. 403, doc. 420/1589 mai 17).

[3] Vezi: George D. Florescu, *op. cit*., p. 86; Dan Pleşia, *op. cit*., p. 60; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească şi Moldova, (sec. XIX-XVII),* Bucureşti, 1971, p. 23; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 28; Radu Ştefan Vergatti, *op. cit.*

[4] *DRH,* I, p. 134, doc. 72; p. 140, doc. 77.

numele soției sale, Vlada, dar nu cunoaştem cărui neam boieresc aparținea, deşi bănuim că unuia de vază dacă ar fi să ne raportăm la imensul domeniu funciar pe care îl vor moşteni, peste numai câteva decenii, fiul lor şi urmaşii acestuia.

La vremea apariției sale ca dregător, Barbu paharnic era totuşi un boier relativ tânăr dacă ținem seama atât de locul ocupat de el în componența sfatului domnesc (al zecelea din 12, în 1431, şi penultimul din cei 13 dregători, în 1436), dar mai ales dacă luăm în calcul informația după care fiul său, Neagoe, trăia încă pe vremea lui Vlad Călugărul voievod, când aflăm că şi-a împărțit averea celor patru fii, viitorii frați Craioveşti[5]. Or, în acest caz, ar însemna că Neagoe de la Craiova s-a născut în jurul anului 1420, iar tatăl său, Barbu paharnic, va fi văzut lumina zilei în ultimii ani ai secolului al XIV-lea sau la începutul veacului următor.

Trebuie să remarcăm faptul că în fruntea dregătorilor ce formează sfatul domnesc, din care făcea parte şi Barbu paharnic, atât la 1431, cât şi în 1436, îl aflăm pe jupan Albul, poate cea mai proeminentă personalitate a marii boierimi muntene din prima jumătate a secolului al XV-lea[6]. Vom vedea, ceva mai departe, că tocmai o posibilă legătură cu soarta acestui vestit personaj va marca, pentru o lungă perioadă de timp, orientarea liniei politice a Craioveştilor, începând cu Neagoe de la Craiova şi continuând cu fiii săi.

Revenind însă la pomelnicul din 1501, constatăm că cel de-al doilea cuplu marital al înaintaşilor îl constituie Vâlcsan şi Maina, probabil bunicii materni ai fraților Craioveşti, părinții Stanei, prima soție a lui Neagoe ban Strehăianu. Fiindcă, aşa cum se poate observa şi din ordinea înscrierii numelor destinate pomenirii, se pare că Neagoe a fost căsătorit de două ori: prima dată cu Stana, fiica lui Vâlcsan şi a Mainei, a doua oară, cu Vinia, ce provenea dintr-o familie de nobili sârbi[7]. Cu excepția lui Barbu, singurul fiu al Stanei şi al lui Neagoe, toți ceilalți copii (Pârvu, Danciu, Radu şi Muşa) sunt rodul celei de-a doua căsnicii a boierului muntean.

Argumentul care a stat la baza ultimei deducții a fost furnizat genealogiştilor de numele lui *Pârvu* (derivat de la slavul *pervâi* = primul, cel dintâi), acceptat ca fiind incontestabil al doilea fiu al lui Neagoe, deşi numele ne dezvăluie - semantic - că era primul născut dintr-o altă căsătorie[8].

Dar cine erau, oare, „cuscrii" lui Barbu paharnic, adică rudele sale prin alianță? Acel *Vâlcsan* din pomelnic, socrul lui Neagoe de la Craiova, este cunoscut

---

[5] Hrisovul din 17 mai 1589 (*DIR,* V, p. 403).

[6] Despre cariera şi destinul acestui mare boier, vezi: I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Româneşti cu Braşovul şi cu Țara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I (1413-1508), Bucureşti, 1905, p. 17, 24, 58, 60, 249-251; *DRH,* D, I, p. 222, 232, 262-263, 286-287, 292, 298, 299, 310, 335; George D. Florescu, *Divanele domneşti...*, p. 35-36, 85, 86; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu*, Istoria Românilor*, vol. 2, Bucureşti, 1976, p. 117; Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 15; Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 70-74; idem, *Artă medievală, vol. 3. Țara Românească între Bizanț şi Occident,* Bucureşti, 1998, p. 125 - 128.

[7] General P. V. Năsturel, *Radul Şerban Basarab şi Matei Basarab (schițe genealogice)*, în „Literatură şi Artă Română", anul XI, 1907, nr. 11-12, p. 573; Dan Pleşia, *op. cit*., p. 59-60; Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 23; Pr. D. Bălaşa, *op. cit*., p. 851; Dr. Radu - Ştefan Ciobanu, *op. cit*., p. 31. Radu Ştefan Verdatti, *op. cit*, p. 27. Toate aceste nume, inclusiv cel al Muşei, unica fiică a lui Neagoe şi a Viniei, apar şi în pomelnicul de la Govora (cf. Aurelian Sacerdoțeanu*, Pomelnicul Mănăstirii Govora*, în „Mitropolia Olteniei", nr. 10-12, 1961, p. 800-801).

[8] Dan Pleşia, *op. cit*., p. 59.

documentar şi ca *jupan Vâlcsan Vlorin, Vâlcsan al lui Florea, Vâlcan al Florii*[9]. El a fost sfetnicul lui Vlad Dracul, între 1437 şi 1441, tatăl marelui dregător Vintilă Florescu şi întemeietorul vestitului neam al boierilor din Floreşti[10].

Ar fi cazul să subliniem că, în timp, Craioveştii au ţinut să se înrudească, prin alianţă, în două rânduri, cu puternicul neam al boierilor din Floreşti: o dată prin căsătoria lui Neagoe de la Craiova cu Stana, fiica lui Vâlcsan al lui Florea, şi a doua oară, prin însoţirea lui Radu Craiovescu, fiul mai mic al lui Neagoe, cu Velica (zisă din Şitoae), fiica lui Vintilă Florescu. Căsătoria a fost posibilă tocmai pentru că, aşa cum am arătat mai sus, Radu era copilul lui Neagoe din a doua căsnicie (cu Vinia), înlăturându-se astfel o relaţie prohibită între doi veri-primari buni. Şi totuşi, prin acest sistem complex de alianţe, Barbu Craiovescu (fiul mai vârstnic al lui Neagoe şi al Stanei) era, pe de o parte, văr-primar cu Velica (soţia fratelui său Radu), iar pe de altă parte era, fireşte, cumnatul acesteia. Rostul unei asemenea texturi de alianţe multiple era consolidarea celor două entităţi (neamuri), întărirea puterii lor economice şi sporirea influenţei politice. Aşa se explică faptul că de la Târgu Jiu şi până la Dunăre şi gurile Jiului, trecând prin Tismana şi Severin, stăpânirile Craioveştilor sunt mereu amestecate cu cele ale boierilor din Floreşti, în tot cursul secolelor XV-XVI[11]. La fel se poate explica proeminenţa pe scena vieţii politice, până aproape de zorii epocii moderne, nu numai a reprezentanţilor direcţi ai celor două familii, ci şi ai altor ilustre neamuri boiereşti înrudite cu acestea: Brâncovenii, Goleştii, Mărginenii, Cantacuzinii etc.

Nu ştim, foarte sigur, care a fost cursul vieţii lui Barbu paharnic după moartea voievodului Alexandru Aldea. Poate că a făcut parte dintre boierii alungaţi ori ucişi de noul domn, Vlad Dracul, exponentul partidei rivale ramurii Dăneştilor[12], facţiunea de care-şi va lega destinul, pentru un timp, Neagoe de la Craiova şi fiii săi.

Perioada tulbure şi destul de zbuciumată ce a urmat sfârşitului domniei lui Alexandru Aldea, cuprinsă între data ultimului document emis de acesta (25 iunie 1436) şi cea a primului hrisov dat de Vlad Dracul (20 ianuarie 1437)[13], este destul de puţin cunoscută de istoriografia noastră.

După urcarea sa în scaunul domnesc, sau chiar în timpul luptei pentru ocuparea acestuia, Vlad Dracul îi alungă ori îi ucide pe principalii boieri opozanţi, printre care s-ar fi aflat - aşa cum am presupus - şi Barbu paharnic. La această vreme (1438-1439), Neagoe avea cam 18-20 de ani, deci ar fi putut să dea o mână de ajutor celor aflaţi în tabăra Dăneştilor. În sprijinul celor de mai sus ar putea fi citată scrisoarea de ameninţare pe care o adresează Vlad Dracul braşovenilor, pentru că: „… a fugit acolo o slugă a lui Albul, anume Neagoe, şi a luat cu sine averea domniei mele, două sute de mii de aspri, şi i-a lăsat în Râjnov la Cârstea Mădrămen şi Mihu Bulgarul. De aceea l-am trimis pe spătarul domniei mele Dragotă, ca să daţi acea avere în mâinile lui, ca s-o aducă la domnia mea. La aceasta altfel să nu faceţi, căci de nu-i veţi da, să

[9] *DRH,* I, p. 98, doc. 48/1421 iunie 1; p. 140, doc. 77/1436 iunie 25; p. 159, doc. 91/1444 sept. 6; p. 166, doc. 95/1441 iunie 30; p. 173, doc. 98/ <1445>.
[10] Dan Pleşia, *op. cit*., p. 60; Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 27.
[11] Ion Donat, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI),* Bucureşti, 1996, p. 153-190; Dan Pleşia, *op. cit.*
[12] Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *op. cit*., p. 29.
[13] *DRH,* D, p. 138, 142.

ştiţi că voi face răzmiriţă“[14].

Să fie acesta prilejul pentru debutul lui Neagoe pe scena vieţii politice? N-ar fi exclus, dacă ţinem seama de relaţiile încordate pe care le-au avut el şi fiii săi cu voievozii din ramura Drăculeştilor, până târziu în vremea lui Vlad Călugărul. Aşa se face că Neagoe de la Craiova este prezent pentru întâia oară ca dregător, în sfatul lui Vladislav al II-lea voievod, unde deţine funcţia de stolnic, între 2 ianuarie 1450 şi 4 octombrie 1453[15]. După această dată este înlocuit de Cârstea stolnic, până în 1456[16].

Judecând după cele petrecute ulterior, credem că absenţa lui Neagoe din anturajul imediat al domnului ar fi un indiciu că a primit funcţia de ban, ceea ce presupunea instalarea sa în reşedinţa de la Strehaia (de unde şi supranumele de Strehăianul) şi, mai apoi, la Craiova. S-a încercat acreditarea ideii după care Neagoe ar fi ajuns ban abia în domnia lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş (1474-1482), aducându-se ca argument al politicii domnului - în încercarea de a şi-l apropia pe Neagoe de la Craiova - ridicarea fiilor acestuia la rangul boierilor de sfat, aşa cum ar rezulta din textul ultimului hrisov emis de Basarab Ţepeluş, la 23 martie 1482[17].

Argumentele noastre, aduse în sprijinul ipotezei că Neagoe a ajuns ban şi vlastelin în timpul lui Vladislav al II-lea, sunt următoarele:

a) deşi relaţiile dintre cei doi au fost tot timpul foarte bune - fapt dovedit cu prisosinţă de inscripţia pietrei tombale de la M-rea Dealul, prin care boierii Craioveşti îşi vor arăta recunoştinţa faţă de voievodul care „i-a ridicat vlasteli ”[18] - totuşi Neagoe (pentru că la el se referă inscripţia în cauză şi nu la fiii săi, aproape toţi fiind copii la acea vreme) nu mai apare între dregătorii din sfatul lui Vladislav, după 1453; constatăm, în schimb, că între cele 14 documente păstrate din timpul domniei acestuia, zece sunt emise în Târgovişte şi două la Gherghiţa, ceea ce ne întăreşte convingerea că, deşi trăia, Neagoe nu mai era prezent, nemijlocit, nici la curte, nici în preajma voievodului său; se afla, probabil, la reşedinţa noii sale dregătorii din ceea ce se va numi mult mai târziu, Oltenia (cel mai posibil în scaunul băniei din Strehaia); lipsa îndelungată a banului din sfatul domnesc - au demonstrat cercetările în domeniu[19] - nu înseamnă că instituţia ca atare şi titularul acesteia nu existau atunci, ci putea să indice şi numai că dregătorul rezida la Craiova (sau la Strehaia, pentru început);

b) termenul *vlastel (vlastelin)* înseamnă, pe de o parte, „dregător, boier

---

[14] *Ibidem*, p. 335, doc. 239/ <1437-1438>. Actul a fost datat cam în aceeaşi perioadă, cu mici deosebiri, în funcţie de volumul de documente în care a fost editat: Ioan Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI*, Bucureşti, 1902, p. 50-51 (doc. XL VII/1433-1438); idem, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I (1413-1508), Bucureşti, 1905, p. 74 (doc. L/1433-1438); Gustav Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt (Sibiu), 1937, doc. 2241/după 1435 iulie 1, p. 582; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (1369-1803).* Inventar arhivistic, Bucureşti, 1986, p. 33-34, doc. 62 / <după 1435, iulie 1>.

[15] *DRH,* B, p. 176-195.

[16] *Ibidem*, p. 196-197.

[17] Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, p. 65-66; *DRH*, p. 292, doc. 179; *ibidem*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Editura „Alma”, Craiova, 2009.

[18] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, fasc. I, Bucureşti, 1905, p. 100; I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii,* extras din „Arhivele Olteniei”, XI, 1932, p. 27; Ştefan Ştefănescu, *op. cit*., p. 64.

[19] Ion Donat, *op. cit*., p. 182.

puternic”[20] (de la slavul *vlast* = putere), dar mai înseamnă şi boier (dregător) „din casa domnească”, adică înrudit - mai de aproape sau mai îndepărtat - cu cei din familia voievodului; or, căsătoria lui Neagoe cu Vinia, care, dacă era din neam de despoţi (ce găsiseră, poate, adăpost la curtea domnească, refugiaţi fiind sub presiunea năvălirilor turceşti), chiar făcea din bogatul ban un adevărat vlastelin; prin urmare, explicaţia inscripţiei de la Dealul exprima - aşa cum s-a mai spus - prinosul de recunoştinţă pentru memoria domnului căruia Craioveştii - prin persoana lui Neagoe, în primul rând - îi datorau acordarea unei înalte dregătorii (bănia) şi contractarea unei alianţe matrimoniale de rang nobil (din cele mai ilustre)[21].

c) studierea atentă a celor opt documente cu sfat, emise de Basarab cel Tânăr Ţepeluş în perioada 9 ianuarie 1478 - 16 august 1481, ne relevă că, în mod surprinzător, nici un reprezentant al Craioveştilor (începând cu Neagoe, ce trecuse poate de 60 de ani, şi până la cel mai tânăr fiu al său, Radu, ce încă nu împlinise 25 de ani) nu figurase vreodată între dregătorii sfatului domnesc din această vreme; şi deodată, brusc, între boierii martori prezenţi în ultimul hrisov al lui Basarab cel Tânăr - dat în Gherghiţa, la 23 martie 1482[22] - îşi fac apariţia atât *jupan Pârvul mare vornic* (primul dintre cei 13 dregători, după mitropolitul Macarie), cât şi *jupan Barbul* (al treilea, după jupan Mircea paharnic); explicaţia e dată, după părerea noastră, atât de situaţia de excepţie - aproape disperată - în care se afla Basarab Ţepeluş, ameninţat de o iminentă năvălire a rivalului Vlad Călugărul, dinspre Transilvania, cât şi de teama Craioveştilor că un domn din ramura Drăculeştilor, inamicii lor declaraţi, ar putea urca pe tronul ţării; în aceste condiţii, boierii în cauză aleg răul cel mai mic şi acceptă să-l sprijine pe disperatul voievod, în schimbul unor privilegii, desigur, fiind de altfel poate singurii ce dispuneau de puterea economică şi de influenţa politică necesare rezolvării unei asemenea situaţii de urgenţă.

Pentru a reveni la firul demersului nostru, după această paranteză destinată etalării argumentelor ce susţin ipoteza mai sus-enunţată, ar trebui să semnalăm şi opinia unui autor care consideră că acel *Neagoe comis* din timpul lui Radu cel Frumos, în intervalul 1463-1465, n-ar fi altul decât tocmai părintele Craioveştilor[23]. Dacă nu înclinăm să împărtăşim respectivul punct de vedere este pentru că - aşa cum am arătat deja - Neagoe nu mai putea deţine după o înaltă dregătorie, ce-i conferea şi statutul de vlastelin, o funcţie modestă precum cea de „comis”, potrivită mai degrabă boierilor foarte tineri, aflaţi la început de carieră, şi - în niciun caz - nu ar fi acceptat să fie dregătorul unui voievod din partida Drăculeştilor, care era pe deasupra şi rivalul de moarte al lui Basarab Laiotă cel Bătrân[24], domnul sub a cărui oblăduire este amintit în sfat *jupan Neagoe de la Craiova*[25], fiind probabil, deşi nu se menţionează în mod

[20] Mardarie Cozianu, *Lexicon slavo - românesc şi tâlcuirea numelor din 1649,* ed. Gr. Creţu, Bucureşti, 1900, p. 117 (cf. Ion Donat, *op. cit*., p. 179).
[21] Dan Pleşia, *op. cit.,* p. 60.
[22] *DRH,* I, p. 292, doc. 179.
[23] Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1971, p. 15.
[24] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova. Vol. I. Secolele XIV - XVI,* Bucureşti, 2001, p. 108.
[25] *DRH,* I, p. 245 (la 1 iunie 1475 este al şaptelea boier martor, din 19, după jupan Stanciul); p. 250 (în 15 iulie 1475 este menţionat al şaselea din 14, după jupan Dan mare-vornic).

expres, şi titularul băniei oltene[26]. Din faptul că Neagoe lipseşte dintre boierii de sfat ai ultimelor hrisoave date de Basarab cel Bătrân, deducem că l-a părăsit pe acesta şi nu-l va fi însoţit în refugiul său din Transilvania, unde a şi murit, de altfel (înainte de 24 februarie 1480)[27]. Nu peste multă vreme, în timpul lui Vlad Călugărul voievod, se va stinge din viaţă şi încercatul jupan Neagoe de la Craiova sau jupan Neagoe ban Strehăianu, nu înainte însă de a-şi împărţi copiilor imensa avere moştenită şi agonisită, bunuri ce vor constitui temelia existenţei urmaşilor săi direcţi dar şi a unor ilustre familii boiereşti, descendente *per feminas* din vestitul neam al Craioveştilor, căruia el i-a fost începătorul. Izvoarele documentare au scos la lumină, de-a lungul anilor, informaţii privitoare la numele celor cinci copii pe care Neagoe de la Craiova i-a avut din cele două căsnicii: patru fii - *Barbu, Pârvu, Danciu, Radu* - şi o fiică, *Muşa*.

Barbu I Craiovescu era, cum am văzut, fiul cel mare al lui Neagoe, singurul copil avut din căsătoria cu Stana, descendentă a începătorului de neam al boierilor din Floreşti. Ştiut fiind că s-a stins din viaţă la o vârstă venerabilă, probabil la 9 martie 1520 [28], presupunem că Barbu s-a născut pe la jumătatea veacului al XV-lea, oricum înainte de 1453, anul în care am dedus că Vladislav al II-lea l-a însurat pe Neagoe cu nobila Vinia. Asta înseamnă că la debutul său pe scena vieţii politice, în 1482, *jupan Barbul* ar fi fost în jurul vârstei de 30 de ani.

Despre perioada de tinereţe a primului născut craiovesc nu ştim să existe surse istorice directe. În schimb, s-au păstrat unele transfigurări artistice ale evenimentelor ce s-ar fi petrecut, cu probabilitate, în această etapă a vieţii sale. De pildă, o icoană din secolul al XVIII-lea (copie după un exemplar mai vechi, dăruit de ctitori M-rii Bistriţa) îl reprezintă pe Sf. Procopie, la picioarele căruia se află un tânăr legat cu un lanţ pe care Sfântul îl ţine cu mâna dreaptă. Lângă portretul tânărului, mai degrabă un copil, se află scris „Banu Barbu", adică Barbu Craiovescu, banul Craiovei[29]. O legendă, calchiată aproape după imaginea iconografică de mai sus, pe care a înregistrat-o călătorul rus Vladimir Kovalevski, în 1845, la Bistriţa, povesteşte că: „…în tinereţe, banul Barbu a fost prins de turci şi aruncat în temniţă. La puţin timp după prindere, i s-a anunţat sentinţa la moarte, care avea să se execute a doua zi. Osânditul a petrecut întreaga noapte în rugăciuni, adresându-se patronului său, Sf. Procopie, implorându-l să-l salveze, el având numai 18 ani şi iubind mult viaţa. Dimineaţa, călăii, coborând în temniţă, mare le-a fost mirarea când n-au mai găsit pe nimeni acolo: închisoarea era goală. În aceeaşi zi, intrând în capela de la Bistriţa cu hramul Sf. Procopie, preotul a văzut îngenuncheat, dinaintea icoanei sfântului, pe tânărul Barbu, ferecat în obezi la gât şi la picioare. El singur nu ştia când, cum şi cine l-a adus din temniţă în biserică. În amintirea acestei minuni, el ar fi clădit Mănăstirea Bistriţa în locul capelei mai vechi a Sf. Procopie"[30].

[26] Ion Donat, *op. cit*., p. 182.
[27] Constantin Rezachevici, *op. cit*., p. 120.
[28] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, fasc. II, Bucureşti, 1908, p. 82; Stelian Metzulescu, *În jurul unui ctitor bisericesc,* în „Glasul Bisericii", nr. 7-12, 1959, p. 659; Nicolae Leonăchescu*, Două precizări referitoare la familia marelui ban Barbu Craiovescu,* în „Revista de Istorie", tomul 27, nr. 3, 1974, p. 449.
[29] Ştefan Ştefănescu, *op. cit*. (două imagini foto); Manole Neagoe, *op. cit*. (imagine foto, detaliu); Matei Cazacu, *Minuni, vedenii şi vise premonitorii, în trecutul românesc,* Bucureşti, 2003, p. 60. Icoana se află în patrimoniul Muzeului Naţional de Artă al României.
[30] Matei Cazacu, *op. cit*., p. 60-61.

O altă variantă a acestei legende, mai veche decât precedenta, prezintă toate ingredientele genului hagiografic: un nobil se află în închisoare, în pericol de moarte. Rugăciunile sale se adresează atât lui Iisus Hristos şi Maicii Domnului, cât şi Sfântului patron al zilei, marele Mucenic Procopie. Când Barbu Craiovescu adoarme, Sf. Procopie îi apare în vis sub forma unui soldat, îl urcă pe cal şi îl salvează din temniţă, deoarece prizonierul a promis că îi va construi o mănăstire[31].

Să încercăm să vedem dacă acest tip de legendă ascunde, în adâncul său, măcar un sâmbure de adevăr. Barbu Craiovescu nu mai este prezent în niciun izvor documentar în intervalul: post 23 martie 1482 - ante 31 iulie 1487[32]. Evenimentele ce se precipită acum, desfăşurate într-un ritm alert, au influenţat desigur şi viaţa boierilor Craioveşti, cu deosebire a lui Barbu - aflat deja în fruntea familiei sale - ce va fi nevoit să înfrunte toate greutăţile şi să-şi asume riscurile inerente unor decizii politice mai mult sau mai puţin fericite.

Noul domn instalat, Vlad voievod Călugărul, nu va ierta prea curând gestul fraţilor Craioveşti mai mari, Barbu şi Pârvu, pe care îi considera vinovaţi nu numai pentru faptul că nu i se alăturaseră din timp, aşa cum au procedat aproape toţi marii boieri ai lui Basarab cel Tânăr[33], dar îl sprijiniseră făţiş pe acesta, deşi vor fi încercat poate o împăcare de circumstanţă prin căsătoria fratelui lor Danciu cu Hrusana, nepoata de frate a doamnei Rada şi fiica lui Gherghina pârcălab. Aşa se şi face că *Danciu stolnic* (poreclit Gogoaşe)[34] va fi prezent în sfatul lui Vlad voievod încă de la începutul domniei şi până la sfârşit, din 1489 deţinând chiar dregătoria de „comis"[35] .

Pentru a scăpa de teama represaliilor noului domn, Barbu Craiovescu pleacă în pribegie la Istanbul, poate însoţit şi de fratele său Pârvu, ştiind că turcii erau în conflict cu Vlad din pricina sprijinului primit de acesta de la Ştefan cel Mare, în timpul luptelor cu Basarab Ţepeluş (protejatul turcilor). Dar Vlad Călugărul îl trădează pe Ştefan şi face pace cu noul sultan, Baiazid al II-lea, ceea ce va constitui o puternică lovitură dată Craioveştilor şi în special lui Barbu, şeful familiei de acum.

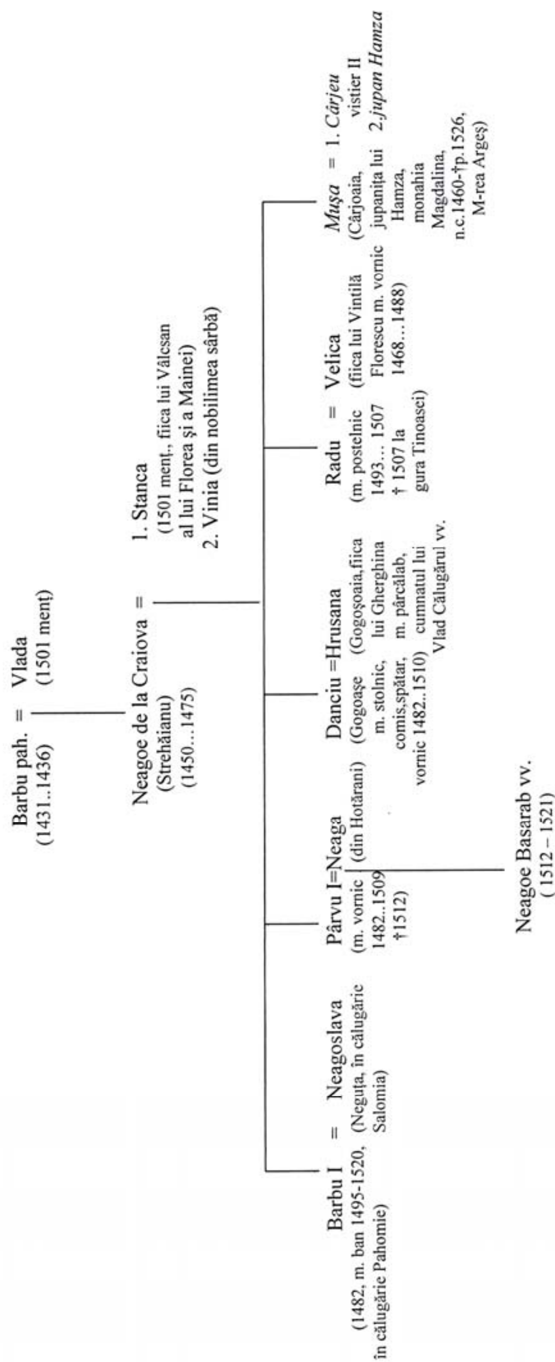
Aici s-ar putea găsi sâmburele de adevăr din legendele hagiografice despre care am amintit mai sus. La intervenţia lui Vlad Călugărul, Barbu Craiovescu este arestat de turci şi întemniţat un timp oarecare. Legenda vorbeşte de peste doi ani. Prin stăruinţa fratelui său, Danciu, care era nepot prin alianţă al domnului, Barbu a fost scos din închisoare, poate chiar în ziua de Sf. Procopie, probabil prin 1486-1487, când încep să figureze în sfat atât *Pârvu mare vornic*[36], cât şi jupan *Barbul Craiovescul*[37], ceea ce înseamnă că atunci ar fi făcut pace voievodul cu neamul Craioveştilor.

Doi ani mai târziu, la 3 august 1489[38], îşi face apariţia printre sfetnicii domnului şi *Radul postelnic,* cel mai tânăr frate craiovesc, astfel că de acum înainte - vreme de peste două decenii - cei patru fraţi vor deveni stâlpii domniei muntene, fiind urmaţi apoi de unii dintre fiii lor.

---

[31] *Ibidem*, p. 63.
[32] *DRH,* I, p. 293-329.
[33] Alex. Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul 1482-1496. Monografie istorică,* Bucureşti, 1903, p. 30-31.
[34] *DRH,* I, p. 300, doc. 185/1483 mai 12.
[35] *Ibidem*, p. 344, doc. 214/<1489 apr. 21-aug.>.
[36] *Ibidem*, p. 329, doc. 204/1487 iun. 13.
[37] *Ibidem*, p. 331, doc. 205/1487 iul. 31.
[38] *Ibidem*, p. 350-351, doc. 219.

SPIȚA GENEALOGICĂ A BOIERILOR CRAIOVEȘTI
(sec. XV)

Barbu Craiovescu a avut de soţie pe *Neguţa*[39], aşa cum este menţionată în pomelnicul din 1501, sau *Neagoslava* cum este cunoscută în mai toate documentele interne.

Asupra originii etnice a jupaniţei Neagoslava s-a purtat o întreagă discuţie în istoriografia noastră[40]. Cei mai mulţi autori au susţinut că soţia banului era de origine sârbă, provenind dintr-o familie nobilă refugiată de peste Dunăre, cam după acelaşi tipic în care se argumentase şi originea soţiei lui Neagoe de la Craiova, Vinia. Până la urmă s-a constatat că nu exista nicio dovadă documentară pe care să se sprijine afirmaţia lui G. I. Ionescu-Gion, făcută într-o lucrare de pe la începutul sec. XX[41], cum că Neagoslava ar fi de origine sârbă, şi că, dimpotrivă, această opinie s-a perpetuat până de curând, fiind preluată fără a fi verificată în mod critic şi devenind aproape un fetiş[42].

În ce ne priveşte, împărtăşim punctul de vedere după care Neagoslava era autohtonă, aparţinând unui neam boieresc din zona Argeşului, pe care nu l-am putut încă identifica. Presupunerea noastră se bazează pe faptul că soţia marelui-ban avea ca sat de zestre *Stroieştii* de pe Valea Vâlsanului, localitate aflată nu departe de vechea reşedinţă domnească de la Argeş. Pentru acest sat zestral se va judeca jupaniţa Neagoslava ani în şir cu ceata boierilor Tăbaci, poate chiar rudele ei apropiate, ce aveau costăpânire în hotarul aceleiaşi moşii[43].

THE POLITIC ASCENSION OF THE CRAIOVEŞTI BOYARS IN THE 15-th CENTURY

Abstract

In the paper the author discusses some aspects that appear in the texts of some internal and external documents of the boyars considered to be the ancestors of the powerful Craioveşti Brothers (*Barbu, Pârvu, Danciu, Radu, Muşa*), who were in a continuous political ascension from the end of the 15-th century to the first decades of the 16-th century.

The author finds a link between the quick political ascension of Neagoe from Craiova and the reign of Vladislav II, a period when Neagoe became ban and vlastelin. Later his son wrote an inscription on the tomb stone from Dealul Monastery as homage for the lord.

[39] *Ibidem*, II, p. 8.
[40] Vezi, pe larg, în: Nicolae Leonăchescu, *Două precizări referitoare la familia marelui ban Barbu Craiovescu,* în „Revista de Istorie”, tomul 27, nr. 3, 1974, p. 443-447.
[41] G. I. Ionescu-Gion, *Din istoria Basarabilor. Sima stolniceasa Buzeasca,* Bucureşti, 1903, p. 7.
[42] Nicolae Leonăchescu, *op. cit.*, p. 444.
[43] *Ibidem*, p. 447.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, STUDII ȘI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

RELAȚIILE DRĂCULEȘTILOR CU BOIERIMEA ÎN VEACUL AL XV-lea

LUCIAN CONSTANTIN PALADE*

De la constituirea statului și până în secolul al XVI-lea, a fi boier însemna deopotrivă proprietar cu drepturi depline și om liber din punct de vedere juridic[1]. Or, dacă moșia sau numărul de sate dădeau calitatea de boier[2], atunci se poate spune că toți proprietarii, indiferent de cum erau numiți în documente, „jupani", „cnezi", „judeci", „moșneni", „moșteni", „megieși" sau „boieri", formau elita țării[3].

Odată cu apariția „hotărnicirilor" de moșii, în veacul al XV-lea[4], între proprietari au apărut diferențieri evidente. În aceste condiții, noțiunea de boier a căpătat un nou sens: de acum, boier avea să fie acela care, pe lângă calitatea de proprietar, își hotărnicea moșia, deținând un document scris care atesta indubitabil patrimoniul funciar pe care îl deținea. Așadar, boier nu mai era același lucru cu megieși sau moșnean, iar „hotărnicia însemna ieșirea din rândul megieșilor"[5].

Prin „hotărnicire" proprietarul căpăta stăpânire deplină asupra moșiei sale și posibile imunități: dreptul de a percepe dări, de a administra și de a judeca în limitele teritoriale ale acesteia[6]. Toate aceste privilegii puteau fi obținute numai prin hotărâre domnească[7]. Ele „oglindeau, deopotrivă, puterea clasei dominante și raportul ei cu autoritatea centrală"[8].

Între domn și boier se încheia un fel de contract cu obligații bilaterale, boierii recunoscând că datorează domnului „dreaptă și credincioasă slujbă", în schimbul confirmării și garantării de către domn a privilegiilor lor de stăpânire funciară și imunitate[9].

---

* Școala doctorală a Universității Valahia din Târgoviște, specializarea Istorie.

[1] Claudiu Neagoe, *Boierimea în Țara Românească (Secolele XV-XVI). Considerații generale*, în „Istros", XII, Brăila, 2005, p. 153.

[2] Valeria Costăchel, Petre P. Panaitescu, Anton Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, 1957, pp. 170-171.

[3] Claudiu Neagoe, *op. cit.*, în loc. cit., p. 153.

[4] Florența Ivaniuc, *Hotărnicia în Țara Românească-determinări diplomatice și juridice*, în „Revista Arhivelor", LXVI, 1989, vol. LI, nr. 3, pp. 260-269.

[5] *Ibidem*, p. 411.

[6] Claudiu Neagoe, *op. cit.*, în loc. cit., pp. 153-154.

[7] *Ibidem*, p. 154.

[8] Iolanda Țighiliu, *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova, secolele XV-XVII*, București, 1998, p. 129.

[9] Ștefan Ștefănescu, *Economie și societate*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor"*, București, 2001, p. 127.

Această boierime a imunităţilor[10] a fost de fapt o creaţie a domniei. Fără să anticipeze consecinţele ulterioare ale deciziilor pe care şi le-au asumat, la un anumit moment, prin acordarea de imunităţi, domnii au permis boierilor să-şi consolideze poziţia economică şi, implicit, influenţa politică, declanşând, pe termen lung, procesul de descentralizare a puterii[11].

Cu timpul şi această elită a imunităţilor ajunge să se diferenţieze. Domnia, în dorinţa de a cointeresa boierimea în susţinerea politicii sale de centralizare, a restrâns imunităţile acelei părţi a boierimii angrenată în sistemul administrativ-instituţional al ţării şi al curţii[12]. De la sfârşitul veacului al XV-lea cei care s-au bucurat în mod special de privilegii, adică de moşii sau ocine hotărnicite şi danii pentru „slujbă credincioasă" au fost acei boieri care au îndeplinit o funcţie, o dregătorie publică sau de curte[13].

După atribuţiile îndeplinite curent, dregătoriile se împart în trei categorii:

a) Dregătorii publice, cu atribuţii administrative şi fiscale: bănia, logofeţia, vornicia, pârcălăbia, vistiernicia, armăşia, portăria, uşăria[14];

b) Dregătorii militare: spătăria, hătmănia, agia, serdăria, şetrăria[15];

c) Dregătorii de curte: postelnicia, medelniceria, păhărnicia, stolnicia, cluceria, jitniceria, pităria, slugeria, comisia[16].

Dintre boierii lui Vlad al II-lea Dracul (1436-1442; 1443-1447), care intră pentru prima dată printre mărturiile domneşti în funcţiile vremii, îl amintesc pe Coica vistierul (ianuarie 1437)[17]. Jupan Tudor devine boierul de frunte al domnului până în aprilie 1441[18].

Mihail din Ruşi, grămătic, scrie hrisoave la 8 aprilie, 1 august, 16 septembrie 1440[19], fiind trimis de către domn sol la braşoveni.

Alţi boieri de seamă din timpul domniei lui Vlad Dracul au fost: Jupan Manea Udrişte, care a deţinut dregătoria vorniciei, şi fratele său, Stoica, care apar pentru prima dată la 9 septembrie 1439[20]

Jupan Nanul, care s-a remarcat între anii 1437-1441, fiind martor domnesc şi în a doua domnie a domnului muntean[21]; Vâlcsan al lui Florea, martor domnesc la 30 iunie 1441[22]; Radul Borcea, Radul comis şi Cazan logofătul, care s-au evidenţiat în a doua domnie a voievodului[23].

---

[10] *Ibidem.*
[11] V. Costăchel, *Les immunites dans les Principautés Roumaines aux XIVe et XVe siècles*, Bucureşti, 1947, pp. 66-67.
[12] Claudiu Neagoe, *op. cit.*, în loc. cit., p. 154.
[13] *Ibidem.*
[14] Mihail M. Andreescu, *Instituţii medievale în spaţiul românesc*, Bucureşti, 2003, p. 115.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] George D. Florescu, *Divanele Domneşti din Ţara Românească*, vol. I (*1389-1495*), Bucureşti, 1943, p. 97, doc. XXXVII.
[18] *Ibidem*, p. 112, doc. XLVI.
[19] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, secolele XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 22.
[20] George D. Florescu, *op. cit.*, pp. 109-110, doc. XLVI.
[21] *Ibidem*, p. 131, doc. LIV.
[22] *Ibidem*, pp. 122-123, doc. LII.
[23] *Ibidem*, p. 120, doc. LI.

În timpul domniei lui Vlad Ţepeş apare dregătorul denumit armaş[24]. Cu toate acestea, primul mare armaş este menţionat abia în 1478 (Badea armaş)[25].

Semnificaţia relaţiilor lui Vlad Ţepeş cu Transilvania, în răstimpul 1457-1460, ne apare strâns legată cu un aspect deosebit de important al politicii domneşti: întărirea autorităţii interne în raporturile cu marea boierime, celălalt factor de conducere al statului feudal[26].

Este o realitate incontestabilă faptul că Transilvania a fost, în aceşti ani, „rampa de lansare” a tuturor pretendenţilor care râvneau scaunul domnesc al Ţării Româneşti. În jurul acestora, se adunau toţi boierii pribegi, nemulţumiţi de măsurile luate de Vlad – fără consimţământul lor – şi care, prin prezenţa lor, recunoşteau şi legitimau drepturile la tron ale vlăstarelor domneşti ce rătăceau dincolo de munţi. Sudul Transilvaniei a găzduit, în primii ani de domnie ai lui Ţepeş, trei pretendenţi: acel „călugăr român ce-şi zice fiu de voievod”, poate Vlad Călugărul, semnalat în Amlaş la 14 martie 1457[27]; Dan, fiul lui Vladislav al II-lea, atestat în Braşov între 1456-1457 şi 1459-1460[28]; şi Basarab, fiul lui Dan al II-lea, care, ca domn, a fost cunoscut sub numele de Basarab al III-lea cel Bătrân sau Laiotă (1473-1477, cu întreruperi)[29].

Conştient că numai o domnie puternică în interiorul ţării poate asigura cu succes lupta pentru apărarea independenţei, Vlad Ţepeş şi-a exprimat acest program politic încă de la începutul domniei, când scria braşovenilor că numai un domn „tare şi puternic ... poate să obţină pacea pe care şi-o doreşte; când este fără putere, unul mai tare va veni asupra lui şi va face cu el ce va pofti”[30].

Pentru consolidarea puterii sale, domnul a urmărit întărirea autorităţii centrale, instalând de la început un regim de teroare: „Cum a ajuns la domnie, mai întâi şi-a făcut o gardă personală nedespărţită de el; după aceea, chemând câte unul dintre boierii săi, despre care putea crede că ar putea fi în stare să ia parte la trădarea pentru schimbarea domnilor, îl sluţea şi-l trăgea în ţeapă împreună cu toată casa, pe el, pe copii, femeie şi slujitori, încât am auzit că acesta singur între toţi bărbaţii, câţi îi ştim noi, a ajuns să facă o mare ucidere de oameni. Pentru a-şi întări domnia (pare) să fi ucis, în puţin timp, cam la douăzeci de mii de bărbaţi, femei şi copii, căci înconjurându-se de un număr de ostaşi şi trabanţi aleşi şi devotaţi, le dăruia acestora banii şi averea cu toată bunăstarea şi situaţia celor ucişi, astfel încât peste puţin timp a ajuns la o schimbare radicală şi omul acesta a prefăcut cu totul organizaţia Daciei. Şi peoni, nu puţini, despre care credea că au vreun amestec în treburile publice, necruţându-l pe nici unul dintre aceştia, i-a ucis în număr foarte mare”[31].

Această cruzime a avut şi o raţiune de stat, deoarece atunci când s-a simţit stăpân pe situaţie, Vlad Ţepeş a declanşat războiul antiotoman.

---

24 Cf. Petru D. Popescu, *Basarabii*, Bucureşti, 1989, p. 134.
25 Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV-XVII (Ţara Românească)*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, IX, 1978, p. 186.
26 Ştefan Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula). Între legendă şi adevăr istoric*, Bucureşti, 1998, p. 86.
27 *Ibidem.*
28 *Ibidem*, p. 87.
29 *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I (*1247-1500*), Bucureşti, 1966, pp. 243-256, şi pp. 258-259.
30 Ştefan Ştefănescu, *Vlad Ţepeş*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor”*, p. 350.
31 Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ediţie îngrijită de Vasile Grecu, Bucureşti, 1958, p. 283.

Părerea acestuia cu privire la marea boierime din Ţara Românească se desprinde dintr-o variantă a versiunii germane privind povestirile despre Dracula voievod: „El <Vlad Ţepeş> i-a poftit la masă pe toţi boierii şi curtenii din ţara sa. După ce ospăţul s-a terminat, el ridică pe cel mai vârstnic şi-l întrebă de câţi voievozi îşi aduce el aminte să fi fost domni în ţară. Astfel întrebă el pe fiecare. Au răspuns cu toţii că mulţi. Câţiva au spus că 50, unul spuse că 30. Aşadar, nici unul dintre ei nu ştiu; el spuse 7. Atunci puse să-i tragă în ţeapă pe toţi. Aceştia au fost 500"[32]. Se pare, deci, că răspunsul corect la întrebarea pusă de Vlad Ţepeş era: şapte domni. Or, această cifră corespunde întocmai cu ascendenţa lui directă: Vlad Ţepeş - Vlad Dracul - Mircea cel Bătrân - Radu I - Vladislav I - Nicolae Alexandru - Basarab I. Această linie a dinastiei Ţării Româneşti era, fireşte, considerată de Ţepeş ca fiind unica legitimă, boierii făcându-se aşadar vinovaţi în ochii lui de a fi recunoscut şi pe ceilalţi domni.

Măsurile aspre luate împotriva boierilor, precum şi faptul că Ţepeş îşi recruta dregătorii nu numai din rândurile vechii boierimi, ci, mai ales, din acelea ale oamenilor devotaţi lui, au dus la încordarea relaţiilor dintre domn şi marea boierime, după cum am arătat, aceasta încercând să-l înlocuiască din domnie.

În aceste împrejurări a avut loc mişcarea condusă de boierul Albu cel Mare[33]. În faţa acestei acţiuni, la porunca lui Ţepeş, marele boier Albu a fost omorât: „El a stârpit de asemenea un neam întreg şi a tras în ţeapă de la cel mai tânăr până la cel mai bătrân"[34].

Pustiirea Govorei, fundaţie a lui Vlad Dracul, în timpul răscoalei boierului mai sus amintit, pare să fi fost un act de răzbunare pentru deposedarea familiei de satele Glodul şi Hinţa, dăruite apoi mănăstirii de către Vlad Dracul. Aceste stăpâniri fuseseră probabil confiscate de Albul Toxabă, tatăl lui Albu cel Mare, prim sfetnic domnesc şi adevăratul conducător politic al ţării în vremea lui Alexandru Aldea (1431-1436)[35].

La 16 aprilie 1457, în sâmbăta mare a Paştilor, Vlad se afla la Târgovişte unde a întărit vechiului sfânt lăcaş al Coziei, satul Troianeşti, pe ambele maluri ale Oltului[36]. Din cuprinsul hrisovului aflăm pentru prima dată numele boierilor care alcătuiau sfatul domnesc: Manea Udrişte, Codrea vornic, Dragomir Ţacal, Voico Dobriţa, Stan al lui Negre, Jupan Duca, Cazan al lui Sahac, Oprea logofăt, Moldovean spătar, Buda stolnic, Milea paharnic şi Iova comis[37]. Dintre aceştia, pe câţiva îi cunoaştem din timpul domniilor anterioare, fiind reprezentanţii unor puternice neamuri feudale. Manea Udrişte, de pildă, care figurează în fruntea listei boierilor din preajma lui Ţepeş, era paharnic la 20 ianuarie 1432, iar apoi, sub Vlad Dracul şi Vladislav al II-lea, între

[32] Ion Stăvăruş, *Povestiri medievale despre Vlad Ţepeş-Draculea*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1993, pp. 127-128.

[33] Ţinând seama că Mănăstirea Govora – pustiită cu prilejul ridicării lui Albu cel Mare – a păstrat un clopot dăruit de Vlad Ţepeş în 1457, Pavel Chihaia a datat evenimentul după acest an, probabil în 1459 (*Date noi despre începuturile mănăstirii Govora,* în „Studii şi cercetări de istoria artei", tom. 13, nr. 2, 1966, pp. 249-252).

[34] *Relatări germane*, în Radu Florescu, Raymond McNally, *În căutarea lui Dracula. O istorie adevărată a lui Dracula şi a legendelor cu vampiri*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1992, Anexa I, p. 154, nr. 5.

[35] Vezi Pavel Chihaia, *Ctitorii ale voievozilor Drăculeşti*, în vol. *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, pp. 73-74.

[36] George D. Florescu, *op. cit.*, pp. 165-166, doc. LXVI.

[37] *Ibidem*.

1439-1451 apare în documente ca mare vornic, continuând să rămână, şi după acest ultim an, printre membrii sfatului, însă fără titlu (până la 4 octombrie 1453)[38].

Un alt reprezentant important a fost jupanul Cazan al lui Sahac, şi el un fost boier al lui Vladislav al II-lea, în al cărui divan este atestat, fără titlu, în răstimpul 1 august 1451-15 aprilie 1456[39] şi care îşi va prelungi activitatea politică până în 1482[40].

Foşti boieri ai predecesorului lui Ţepeş au fost şi Stan al lui Negre şi Duca (din Greci), ceea ce confirmă că, cel puțin la început, noul domn a fost primit şi susținut de o bună parte a marii boierimi din Ţara Românească[41].

Cât de înverşunat a fost Vlad Ţepeş împotriva tuturor celor care, de-a lungul timpului, nu au păstrat credință Drăculeştilor, raliindu-se Dăneştilor, ne arată şi Cronica Ţării Româneşti, care a înregistrat următorul episod : „Vlad Vodă Ţepeş ... mai făcut-au un lucru cu orăşanii din Târgovişte, pentru o vină mare ce au fost făcut unui frate al Vladului Vodă. Când au fost în ziua Paştilor, fiind toți orăşenii la ospețe, iar cei tineri, la horă, aşa, fără veste, pre toți i-au cuprins. Deci, câți au fost oameni mari, bătrâni, pre toți i-au înțepat de au ocolit cu ei tot târgul, iar câți au fost tineri, cu nevestele lor şi cu fete mari, aşa cum au fost împodobiți în ziua Paştilor, pre toți i-au adus la Poenari, de au tot lucrat la cetate, până s-au spart toate hainele dupre ei şi au rămas toți dezvăscuți în pieile goale ...”[42].

La capătul a trei ani de domnie, în primăvara anului 1459, domnul muntean nimicise toate focarele de posibilă opoziție sau trădare din interiorul țării, ultimii adepți ai Dăneştilor fiind nevoiți să treacă munții în Transilvania[43].

Un hrisov din 20 septembrie 1459[44] care cuprinde prima mențiune certă a „cetății Bucureşti”, păstrează penultima listă cunoscută a componenților Sfatului Domnesc a lui Ţepeş: „Jupan Dragomir Ţacal, jupan Voico Dobrița, jupan Stan vornic, jupan Stepan Turcin, jupan Oprea, jupan..., Bratul de la Milcov, Moldovean spătar, Iova vistier, ... spătar, Tocsaba stolnic, Stoica paharnic, Gherghina comis ...”[45].

Într-o scrisoare a lui Radu al III-lea cel Frumos, publicată şi datată de I. Bogdan la 1462-1463, se aminteşte de cinci boieri ai voievodului: Mihail, Stan, Mircea, Stoica şi Mânzea[46].

Printre dregători s-au remarcat jupan Neagul vornicul, Cazan logofăt şi Deatco stolnicul[47] care este trecut înaintea spătarului, vistierului şi paharnicului, ceea ce mă face să cred că era un boier mai în vârstă, fiind, deci, mai însemnat. Într-un document din 17 ianuarie 1469, Deatco stolnic apare pentru ultima dată printre boierii martori[48].

---

[38] Vezi pentru el şi familia lui, Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV-XVII)*, pp. 20-22.
[39] George D. Florescu, *op. cit.*, pp. 144-162, doc. LVIII-LXV.
[40] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 16.
[41] Practic Vlad Ţepeş a „preluat” patru membri ai Sfatului Domnesc al lui Vladislav al II-lea (Manea Udrişte, Cazan al lui Sahac, Stan al lui Negre şi Duca din Greci).
[42] *Istoria Ţării Româneşti (1290-1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 4.
[43] Ştefan Andreescu, *op. cit.*, p. 93.
[44] George D. Florescu, *op. cit.*, pp. 168-169, doc. LXVIII.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 186.
[47] *Ibidem*, pp. 196-198, doc. LXXVIII.
[48] *Ibidem*, pp. 200-201, doc. LXXX.

Ultimul hrisov cunoscut din timpul domniei lui Radu cel Frumos este datat 16 septembrie 1473[49], fiind emis la Bucureşti. Sfatul său Domnesc are următoarea componenţă: „Jupan Dragomir, jupan Neagul vornic, jupan Cazan Sahacov, jupan Neagoi, jupan Furdui vel logofăt, Nan vornic, Piper stolnic, Vălcul vistier, Stoica spătar, Vintilă paharnic, Vlad comis, Cârstian medelnicer şi Jitiian clucer"[50].

Ca o continuare a luptei pentru tron dintre Dăneşti şi Drăculeşti, istoria Ţării Româneşti s-a aflat mai departe sub semnul luptelor dintre partidele boiereşti, fapt ce a permis intervenţia tot mai insistentă a turcilor în treburile interne, determinând slăbirea capacităţii de apărare a ţării.

Un rol aparte în comerţul otoman l-au avut boierii Craioveşti, numiţi astfel după principala lor moşie, Craiova. Cel care a pus bazele puterii Craioveşti a fost Neagoe Străhăianul[51] care a deţinut dregătoria de ban în vremea domniei lui Basarab cel Tânăr-Ţepeluş (1477-1481)[52].

Sub Vlad Călugărul (1481; 1482-1495), Craioveştii au reuşit să facă din bănie o dregătorie de familie, devenită mare bănie şi transferată de la Strehaia la Craiova, precum şi să-şi extindă legăturile din afara ţării. Domnia le căuta alianţa ca o condiţie a stabilităţii politice.

Dintre dregătorii care s-au evidenţiat în timpul domniei lui Vlad Călugărul îi amintesc pe Staico din Bucov[53], logofăt la 13 iulie 1482, mare logofăt între 27 ianuarie 1483-26 martie 1505 (îşi avea curţile la Dragomireşti-Dâmboviţa, unde a ctitorit o biserică); şi pe marele vistier Tudor[54], 3 septembrie 1491-9 martie 1502, care a fost solul domnului muntean la braşoveni în 1492.
Ultimul document cu martori domneşti cunoscut din timpul domniei lui Vlad al IV-lea Călugărul este datat 8 septembrie 1495[55] fiind emis la Târgovişte şi având următoarea componenţă: „Jupan Barbul ban, jupan Cârstian, jupan Pârvul mare vornic, Staico logofăt, Danciul comis, Manea vistier, Albul spătar, Dumitru paharnic, Albul stolnic şi Neagoe postelnic[56].

[49] *Ibidem*, pp. 210-211, doc. LXXXVI.
[50] *Ibidem.*
[51] Ştefan Ştefănescu, *Lupta pentru supravieţuire în secolul al XVI-lea*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor"*, p. 410.
[52] *Istoria României în date*, coord. Dinu C. Giurescu, Bucureşti, 2003, pp. 80-81.
[53] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători ...* , p. 24.
[54] *Ibidem*, p. 26.
[55] George D. Florescu, *op. cit.*, pp. 350-351, doc. CLVI.
[56] *Ibidem.*

THE RELATIONSHIPS OF THE DRĂCULESCS AND THE BOYARS IN THE 15-th CENTURY

Abstract

Beginning from the 15-th century was considered to be boyar the person who owned estates and proved that through a document.

A sort of mutual contract was signed by the voivode and the boyar; through this the boyar accepted that he owed to the lord the job, while the lord guaranteed the privileges and the immunity to the boyar.

In order to involve the boyars in the supporting of the political affairs of centralization of the country, the voivode restrained the immunity of those boyars who were part of administrative and institutional system of the country and court.

The internal politics of Vlad Țepeș (1448; 1456-1462; 1476) was firm and for the enhancing of the authority and the eradication of the centrifuge tendencies of the boyars.

Since the end of the 15-th century, the most privileged boyars were those who were part of the public high office or at the court.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ASPECTE DIN ISTORIA CULTURALĂ ŞI ARTISTICĂ A ORAŞELOR TÂRGOVIŞTE ŞI BUCUREŞTI (SECOLELE XV-XVII)

IONUŢ STANCIU*

Târgoviştea şi Bucureştii au fost şi importante centre culturale, aici fiind tipărite primele cărţi şi dezvoltându-se un învăţământ cu caracter umanist. Încă din primii ani ai secolului al XVI-lea, mediul cultural-artistic al Ţării Româneşti a preluat unele inovaţii din marile centre culturale europene, cea mai importantă fiind tiparul, care avea să schimbe, pe termen lung, starea culturală a întregii societăţi.

Astfel, domnitorul Radu cel Mare a introdus tiparul în Ţara Românească, primele cărţi apărând de sub teascurile tiparniţei instalate la mănăstirea Dealu. Aici s-au tipărit, sub îngrijirea ieromonahului Macarie, trei cărţi bisericeşti în limba slavonă: un *Liturghier* (1508), un *Octoih* (1510) şi un *Evanghelier* (1512)[1]. *Liturghierul* slavonesc, pare a fi o traducere făcută de patriarhul Nifon al Constantinopolului, în timpul şederii acestuia în Ţara Românească[2]. *Octoihul slavonesc*, din 1510, este o lucrare mixtă şi a apărut în vremea domniei lui Vlăduţ cel Tânăr. *Tetraevangheliarul slavonesc,* din 1512, tipărit în timpul lui Neagoe Basarab, cuprinde cele patru evanghelii aşezate în ordinea canonică: Matei, Marcu, Luca şi Ioan[3].

Întreruptă pentru o perioadă de timp, activitatea tipografică de la mănăstirea Dealu a fost reluată, începând cu anii 1544-1545, de către meşterul tipograf Dimitrie Liubavici[4]. Astfel, în perioada anilor 1545-1547 sunt tipărite un *Molitvelnic slavon*, incert ca dată şi loc, alt *Molitvelnic slavon* în anul 1545, cu indicaţia precisă a locului de tipărire „În cetatea de scaun Târgovişte” şi un *Apostol*, a cărui imprimare s-a realizat la 18 martie 1547, „în capitala Târgovişte”[5]. La tipărirea acestor cărţi sunt menţionaţi doi meşteri tipografi de origine sârbă, călugărul Moisi şi Dimitrie Liubavici, care şi-au desfăşurat activitatea în tipografia de la mănăstirea Dealu, în timpul domniei lui Radu Paisie şi a mitropoliţilor Varlaam şi Anania.

Dintre cărţile tipărite de Dimitrie Liubavici la Târgovişte, o deosebită importanţă prezintă *Apostolul* din anul 1547, fiind prima comandă tipografică, din Suceava pentru

---

* Şcoala doctorală a Univeristăţii Valahia din Târgovişte, specializarea Istorie.

[1] Claudiu Neagoe, *O scurtă istorie a românilor*, vol. II, *Secolele XV-XVII*, Editura Ars Docendi, 2009, p. 119.

[2] D. Simionescu, V. Petrescu, *Târgovişte, vechi centru tipografic românesc,* Târgovişte, 1972, p. 12. Se presupune că Nifon a stat la Târgovişte între anii 1498-1502; cf. Lidia Demèny, *L'imprimerie cyrilique de Macarios en Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire”, tom. VIII, 1969, pp. 549-574.

[3] Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Hyperion, Chişinău, 1992, pp. 133-134.

[4] Claudiu Neagoe, *op. cit.*, p. 119.

[5] I. Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, vol. I, Bucureşti, p. 27 şi p. 50.

Târgovişte. O altă tipăritură executată de Dimitrie Liubavici la Târgovişte a fost *Evangheliarul slavon* (1546-1551) pentru domnul Moldovei, Iliaş Rareş. Cărțile tipărite la acea vreme în Târgovişte au fost în număr de cinci. Dintre toate aceste realizări tipografice menționăm *Molitvelnicul slavonesc* (1545), decorat cu xilogravuri, cu două frontispicii ornate, cu stema țării şi câteva monograme.

În continuare, activitatea de tipograf a diaconului Coresi, format la Târgovişte („ot Târgovişte"), cum afirmă el însuşi în epilogul *Evangheliarului românesc*, tipărit la Braşov în anii 1561-1562, dovedeşte faptul că reşedința domnească de la Târgovişte era la acea vreme şi un puternic centru cultural şi în mod special tipografic, fiind o rampă de lansare a primelor cărți tipărite atât pentru Țara Românească cât şi pentru Moldova. *Triodul-Penticostar slavonesc*, din 1558, este singura carte tipărită de Coresi la Târgovişte aşa cum se afirmă în epilogul ei: „în cetatea de scaun Târgovişte", considerată ca o importantă realizare a artei tipografice. Cuprinde numeroase frontispicii florale, viniete, ornamente liniare, inițiale ornate, precum şi unsprezece xilogravuri reprezentând scene din ciclul Christologic[6].

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un meşter tipograf, care se formase în Şcheii Braşovului, a deschis, în 1575, cu sprijinul lui Alexandru al II-lea Mircea, domnul Țării Româneşti (1568-1577), o tipografie în apropiere de Bucureşti, la mănăstirea Plumbuita. Aici, meşterii Levrentie şi Iovan aveau să tipărească, pe cheltuiala domnului şi a urmaşului său, Mihnea al II-lea (1577-1583, 1585-1591), o *Psaltire* (1577) şi o *Evanghelie de învățătură* (1581)[7].

Odată cu apariția şi răspândirea tiparului în Țara Românească, viața culturală avea să cunoască un avânt deosebit. Treptat-treptat manuscrisele grele, de dimensiuni mari, ferecate şi bogat ornamentate la exterior au fost înlocuite de cărți mai accesibile, mai uşor de manevrat şi mai uşor de purtat. Totodată ele au devenit accesibile unui număr tot mai mare de persoane, căci limba română, în care acestea erau scrise, reprezenta un mijloc facil de comunicare interumană[8]. Folosirea limbii române ca limbă de cultură scrisă a dus la apariția unei limbi literare, a unei limbi commune, unitare pentru întreg spațiul românesc[9].

Un domn preocupat de actul cultural şi artistic s-a arătat a fi Petru Cercel, prinț valah, pribeag o vreme pe la curțile princiare şi regale ale Apusului, devenit apoi, cu spijinul regelui Franței, Henric al III-lea de Valois şi al reginei-mame Catherina de Medici, domn al Țării Româneşti între 1583 şi 1585. Acesta a venit la Bucureşti cu mulți nobili şi cavaleri „italieni şi francezi"[10]. Amintim aici pe: Berthier de Lyion, cel

[6] D. Simionescu, V. Petrescu, *op. cit.*, p. 26; *Le vieux livre roumain*, Bucarest, 1947, pp. 13-14. Ciclul întreg al acestor scene este următorul: *Răstignirea*; *Înmormîntarea*; *Învierea*; *Arătarea lui Iisus Hristos înaintea Mariei*; *Vindecarea paraliticului*; *Iisus Hristos la templu între învățătorii legii*; *Iisus Hristos cu Samarineanca la puț*; *Înălțarea Domnului*; *Pipăirea lui Toma necredinciosul*; *Vindecarea orbului* şi *Pogorârea Duhului Sfânt*.

[7] Claudiu Neagoe, *op. cit.*, p. 120.

[8] Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demeny, *Carte şi tipar în societatea românească şi sud-est europeană (secolele XVII-XIX)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985, p. 8.

[9] Stefan Ştefănescu, *Istoria românilor de la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu*, Editura Universității din Bucureşti, 1996, p. 127.

[10] Franco Sivori, *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1971, p. 7.

care are în grijă corespondenţa principelui[11], François Ponthus de la Planche, mare maestru de ceremonii[12], Mellier de la Constance, Dominique Furneto Perot, Francesco Pugiella, poet de curte şi secretar, Francesco Vincenti[13], fraţii Tomaso şi Giacomo Alberti, primul negustor de blănuri, cel de-al doilea arendaş al strângerii birurilor[14], alături de alţi doi greci, Niccolo Nevridi (Nicoriţă Nicoresi) şi Ianachi Simota[15], apoi medicii Blandrata şi Squarcialupi[16], Andreea Demonogiani, căpitanul celor 200 de arnăuţi din garda principelui Cercel[17] şi, nu în ultimul rând, Franco Sivori, secretarul şi confidentul principelui[18].

Pricipele dobândise o vastă cultură, în urma călătoriilor sale, el ajungând să cunoască şi să vorbească 12 limbi[19]. Odată ajuns domn al Ţării Româneşti, el s-a îngrijit ca 6 fii de boieri să plece, pe cheltuiala visteriei domneşti, la Roma pentru a-şi desăvârşi educaţia[20].

După scurta domnie a lui Petru Cercel, reşedinţa domnească de la Târgovişte avea să cunoască, din nou, o perioadă de înflorire în plan cultural, chiar din primele decenii ale secolului al XVII-lea.

Pe la 1603, un cleric pe nume Matei, originar din Pogoniana Epirului, primea de la Radu Şerban, domnul Ţării Româneşti (1602-1611), egumenia mănăstirii Dealu. Apoi, în 1605, datorită aceluiaşi domn, acesta dobândea din partea patriarhiei din Constantinopol titlul onorific de mitropolit al Mirelor Lychiei (Asia Mică). Sub domnia lui Alexandru Iliaş (1616-1618) acesta a redactat în greceşte o *Istorie a Ţării Româneşti între anii 1602-1618*, cronică tradusă ulterior şi în româneşte, ea fiind inclusă în *Letopiseţul Ţării Româneşti* din vremea lui Matei Basarab[21].

În jurul anului 1620, din iniţiativa episcopului Teofil al Râmnicului s-a scris o traducere a *Cronografului slavonesc* de către călugărul oltean Mihail Moxa (Moxalie), prima încercare de istorie universală în limba română[22].

Domnia lui Matei Basarab a constituit o importantă etapă culturală în desfăşurarea activităţii tipografice, precum şi a învăţământului. Aşadar învăţământul (de factură umanistă) se dezvoltă acum prin înfiinţarea de şcoli cu predarea în limbile antichităţii clasice) îşi are începuturile în activitatea desfăşurată la Târgovişte de *Schola graeca et latina* (1646-1652), având ca profesori pe Pantelimon (Paisie)

[11] Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfârşitul secolului XVI*, Sibiu, 1944, p. 41.
[12] Cristian Luca, *Petru Cercel – un domn umanist în Ţara Românească*, Editura Militară, Bucureşti, 2000, p. 75.
[13] Al. Alexianu, *Acest ev mediu românesc. Însemnări de iconografie şi artă pământeană*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1973, p. 138.
[14] *Călători străini*, vol. III, p. 74.
[15] Claudiu Neagoe, *Mari dregători şi negustori greci în Ţara Românească în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în „Istros", XIII, 2006, p. 222.
[16] Al. Alexianu, *op. cit.*, p. 138.
[17] N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Editura Militară, Bucureşti, 1968, p. 207.
[18] Al. Alexianu, *op. cit.*, p. 138.
[19] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, tom. XI, Bucureşti, 1894, p. 650.
[20] Gheorghe Pârnuţă, *Istoria învăţământului şi gândirea pedagogică din Ţara Românească (sec. XVII-XIX)*, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 49.
[21] Stefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 114.
[22] *Ibidem*, p. 113.

Ligaridis şi Ignaţiu Petritzes, ambii veniţi de la Constantinopol[23]. Aceştia au organizat un colegiu după modelul celor mai bune instituţii similare din Occident, alături de şcoala de slovenie care funcţiona aici, având dascăli specializaţi în gramatică şi lexicografie slavo-română, ca Teodor, Staico şi Daniel[24]. Un alt cărturar vestit ajuns la curtea lui Matei Basarab, prin anii 1638-1639, a fost croatul Rafael Levakovik, trimis de Congregaţia de Propaganda Fide în Ţara Românească pentru a-l atrage pe domnul acesteia la catolicism[25]. În jurul anului 1650, la Târgovişte se aflau şi câţiva cărturari ruşi şi ucraineni, precum Arsenie Suhanov, Grigorie Dascălul, Bartolomei, Dosoftei şi Teodor Dascălul, trimişi la curtea Ţării Româneşti de către mitropolitul Kievului, Petru Movilă[26].

Şcoala de la Târgovişte trebuia să-i pregătească pe fiii de boieri şi târgoveţi într-un spirit umanist, tinerii învăţăcei deprinzând arta retoricii şi a logicii, dar şi gramatica latinească şi cea grecească, apoi poezia, istoria, matematica şi astronomia[27]. Lecţiile se ţineau după un orar bine stabilit, cu ore care se ţineau atât dimineaţa, când se acumulau cunoştinţe, cât şi după-amiaza, când să făceau temele şi se rezolvau exerciţiile[28]. Existau mai multe tipuri de lecţii şi anume: lecţii de învăţare a alfabetului după denumirea slavonească a literelor, lecţii pentru citirea de silabe, lecţii de citire pe cărţi religioase (*Ceaslov, Psaltire, Faptele apostolilor*), lecţii de memorare a definiţiilor, declinărilor, conjugărilor şi a rugăciunilor, lecţii de efectuarea unor exerciţii şi teme în care se aplicau cunoştinţele, lecţii de lectură în grup, în care se evocau figuri legendare, personaje istorice sau fapte de vitejie din trecut[29].

Mitropolitul Ţării Româneşti, Ştefan (1648-1653), a fost încurajat de domnitorul Matei Basarab să tipărească o serie de cărţi care au contribuit la cristalizare stării culturale şi a limbii româneşti. În timpul domniei lui Matei Basarab s-a desfăşurat o intensă activitate tipografică în jurul Curţii Domneşti şi a Mitropoliei de la Târgovişte. Astfel, în 1642, meşterul tipograf Ivan Kunotovici, împreună cu ucenicii săi, Proca Stanciovici, Tudor Dumitrovici şi Lupin Dumitrovici, începeau la Govora tipărirea unei *Evanghelii învăţătoare*, terminată însă abia în 1644, în tipografia de la Dealu, pe vremea egumenului Varlaam[30]. Tot la mănăstirea Dealu se tipărea, în 1646, prin râvna arhimandritului Ioan, *Liturghierul*. În acelaşi an, la Târgovişte, doi tipografi, Proca Stanciovici şi Radu Soicovici, începeau să tipărească un *Slujebnic*, terminat abia în 1648[31].

---

[23] Şt. Bârsănescu, *Schola graeca et latina din Târgovişte, 1646-1651*, în *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. II, Bucureşti, 1966, pp. 191-213. E. Grigoriu, *Istoricul Academiei Domneşti de la Sf. Sava* (*Contribuţii documentare*), Bucureşti, 1978, p.18; Cf. V. Papacostea, *Les origines de l'enseignement superieur en Valachie*, în *RESSE*, tom I, nr. 1-2, Bucureşti, 1963.
[24] V. Papacostea, *O şcoală de limbă şi cultură slavonă în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „Romanoslavica – Seria Istorie ", tom. V, Bucureşti, 1962, pp. 183-194.
[25] Francisc Pall, *Date inedite privitoare la legăturile culturale româno-italiene din mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, 1940, p. 19.
[26] Petre P. Panaitescu, *L'influence de l'ouvre de Pierre Moghila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines*, Paris, 1926, p. 37.
[27] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 117.
[28] Şt. Bârsănescu, *Schola graeca et latina din Târgovişte, 1646-1651*, în loc. cit., p. 202.
[29] Gheorghe Pârnuţă, *op. cit.*, pp. 79-80.
[30] Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 289.
[31] *Ibidem*, p. 285.

La mănăstirea Dealu s-a tipărit, în 1647, cu sprijinul soţiei lui Matei Basarab, doamna Elena (Elina), o traducere a cunoscutei opere *De imitatione Christi* a lui Thoma de Kempis (sec. XV), din limba latină în limba slavonă, traducere făcută de către boierul cărturar Udrişte Năsturel[32].

Între anii 1649-1652 activitatea tipografiei de la Târgovişte a fost extrem de fructuoasă. Astfel, în 1649 Proca Stanciovici a tipărit, cu sprijinul doamnei Elena, un *Penticostar*, iar mai apoi, cu sprijinul mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei, un *Triod*. Un an mai târziu, în 1650, de sub teascurile aceleiaşi tipografii târgoviştene a apărut o cărţulie, scrisă în slavoneşte, dar cu explicaţii în limba română, intitulată *Pogribania preoţilor*, o carte de ritual destinată înmormântării preoţilor, lucrare scoasă pe cheltuiala ierodiaconului Mihail. Prin râvna şi cheltuiala mitropolitului Ştefan avea să apară, în 1651, lucrarea *Mistirio* sau *Sacrament sau taine două din cele şapte, botezul şi sfântul mir*, iar în 1652, lucrarea *Târnosania*, un îndrumar pentru clericii ortodocşi, folosit la sfinţirea bisericilor[33]. Tot în anul 1652, Daniil Panonianul avea să traducă din limba greacă în limba română a *Îndreptării legii*[34].

După moartea lui Matei Basarab, Ţara Românească a cunoscut o perioadă de stagnare culturală, ca urmare a situaţiei interne extrem de agitate: răscoalele seimenilor şi dorobanţilor, luptele dintre facţiunile boiereşti, conflictele dintre domnii autoritari şi marii boieri, etc. Un reviriment cultural şi artistic se va resimţi abia cu urcarea pe tronul de la Bucureşti a lui Şerban Cantacuzino (1678). Astfel, în 1682 se tipărea la Bucureşti, cu sprijinul patriarhului Nectarie al Ierusalimului, lucrarea *Tăgăduirea primatului papei*. Un an mai târziu, în 1683, Simion, arhiepiscop de Thessalonic avea să sprijine tipărirea lucrării *Împotriva ereziilor*[35], iar la Dealu avea să apară, în aceeaşi perioadă, cu sprijinul lui Şerban Cantacuzino un *Apostol*. Apoi, în 1688, tot din iniţiativa lui Şerban vodă avea să se tipărească vestita *Biblie de la Bucureşti*, a cărei traducere s-a făcut sub directa supraveghere a fraţilor Radu şi Şerban Greceanu[36]. De menţionat că între 1678 şi 1714 au fost tipărite 97 de lucrări, cele mai multe în vremea lui Constantin Brâncoveanu[37].

Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, consemnează în scrierile sale următoarele: „am văzut gravuri în lemn cât şi în aramă, pentru nevoile tiparniţei pe care o conducea în vremea mea, monseniorul Antim ‹Ivireanul›, arhiepiscopul metropolitan al Ţării Româneşti (…)”[38]. „Tiparniţa care se găseşte în mănăstirea Arhiepiscopiei sau a Mitropoliei Ţării Româneşti, are litere bune şi frumoase arabe, greceşti, româneşti şi slavoneşti. Lucrătorii tipografiei sunt români de neam şi au deprins meseria de la personal care au fost învăţaţi în ea de acel arhiepiscop. Tipografia domnească de la Târgovişte a tipărit 20 de cărţi între anii 1708-1715[39].

---

[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*, pp. 289-290.
[34] *De la Matei Basarab la Costantin Brâncoveanu. Arta secolului al XVII-lea. Catalogul expoziţiei*, Bucureşti, 1992, p. 99, cat. 142.
[35] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 122.
[36] *Ibidem*, p. 123.
[37] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 326.
[38] Anton Maria del Chiaro [*Descrierea Ţării Româneşti*], în *Călători străini*, vol. VIII, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp.370-397.
[39] Mircea Georgescu, *Constantin Brâncoveanu şi Târgoviştea*, în „Valachica”, tom. I, p. 170

Activitatea tipografică de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea a fost marcată de personalitatea meşterului tipograf Andrei, originar din zona Caucazului, născut pe la 1660, cunoscut ulterior sub numele de lui Antim Ivireanul. Chemat la Bucureşti în 1691, meşterului Andrei i-a fost încredinţată tipografia Mitropoliei Ţării Româneşti. În 1694, acesta s-a retras la Snagov, unde se călugăreşte sub numele de Antim. Aici, la Snagov, Antim a organizat o nouă tipografie cu caractere româneşti, el având ca ucenici pe Mihail Istvanovici, Gheorghe Radovici şi ieromonahul Dionisie Floru. În 1698, Antim a devenit egumen al mănăstirii Snagov, iar în 1705 episcop de Râmnic, unde organizează o nouă tipografie. În 1709, după moartea lui Teodosie, Antim Ivireanul devine mitropolit al Ungrovlahiei[40].

Antim Ivireanul a acordat o atenţie deosebită cărţii cu caracter didactic, ca dovadă tipărirea de către acesta a unor însemnate lucrări precum: *Evanghelia greco-română* din 1694 şi *Gramatica slavonă* din 1697, ambele tipărite la Snagov. La acestea s-au adăugat lucrările: *Învăţături ale lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon* (1691), *Floarea darurilor* (1700), *Paralele greceşti şi româneşti* (1704), *Pilde filosofeşti* (1712), *Ceaslovul slavo-român* (1714) şi *Didahiile* (1715-1716)[41].

Pe lângă tipografii epocii mai putem aminti şi pe Ioanichie Bucov, meşter gravor şi ilustrator de cărţi, pe la 1700, sau pe meşterii de xilogravuri Ursu şi Dimitrie[42].

Călătorul englez, Edmund Chishull, vedea în Brâncoveanu „un sprijinitor al ordinei şi disciplinei în ţară, un ctitor al reînvierii arhitecturii, un ocrotitor al învăţăturii şi la Bucureşti şi în celelalte locuri din Principat în care a introdus două sau trei tiparniţe, şi de aici a scos o serie de cărţi de folos pentru luminarea şi edificarea ortodoxiei”[43]. La 27 aprilie 1702, călătorul englez a vizitat tiparniţa instalată la hanul lui Brâncoveanu, unde patriarhul Dositei al II-lea Notara tocmai tipărea „nişte texte religioase în limba arabă, sub îngrijirea patriarhului de Antiohia ‹Atanasie›”. Mai pregăteau să tipărească „*o ediţie mare in folio a vestitului Ieromonah Maxim sub titlul lui Kyriakodromion sau Şirul mai multor duminici de peste an*”[44].

Mare amator de cărţi, principele Constantin Brâncoveanu devenise posesorul unei mari biblioteci care cuprindea manuscrise bisericeşti şi laice, scrise în limbile greacă, latină, slavonă şi română, lucrări literare, istorice, filosofice şi juridice[45].

Învăţaţii munteni din secolul al XVII-lea cunoşteau literatura greacă şi latină, mai ales că mulţi dintre aceştia se instruiseră la şcolile însemnate din Polonia, Italia sau Constantinopol[46]. La Curtea lui Brâncoveanu s-au aflat şi mulţi cărturari străini. Iată de pildă, Ioan Abramios, grec de origine, însă de formaţie culturală italiană, a ajuns dascăl la Academia domnească de la Sf. Sava[47]. George Maiota, tot grec la origine, a devenit profesor de latină şi greacă al beizadelelor domneşti şi dascăl de latină la Academia

[40] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 328.
[41] Gheorghe Pârnuţă, *op. cit.*, pp. 100-101.
[42] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 327.
[43] Eduard Chishull, *Călătoria în Ţara Românească şi Transilvania <1702>*, în *Călători străini*, vol. VIII, p. 196.
[44] *Ibidem* p. 198.
[45] Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demeny, *op. cit.*, pp. 9-10.
[46] Doina Curticăpeanu, *Orizonturile vieţii în literature veche românească (1520-1743)*, Bucureşti, 1975, p. 16.
[47] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, pp. 310-311.

domnească între anii 1694 şi 1710[48]. Florentinul Anton Maria del Chiaro, secretarul de limbi occidentale al principelui Brâncoveanu, venise la Curtea Ţării Româneşti în 1709. El a rămas aici până după omorârea ultimului domn pământean, Ştefan Cantacuzino şi venirea în scaunul de domnie de la Bucureşti a primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat. Doi ani mai târziu, în 1718, reîntors în Italia, del Chiaro avea să publice la Veneţia o interesantă şi valoroasă istorie a Ţării Româneşti, intitulată *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*[49]. Aceşti cărturari şi învăţaţi străini, precum şi alţii veniţi de la sud de Dunăre sau din răsărit, au contribuit la dezvoltarea culturii şi a învăţământului românesc.

În 1694, la îndemnul şi cu sprijinul stolnicului Constantin Cantacuzino, Constantin vodă Brâncoveanu a pus bazele învăţământului superior din Ţara Românească, el organizând în incinta mănăstirii Sf. Sava din Bucureşti o şcoală cu limba de predare greacă, cunoscută în epocă sub numele de Academia domnească[50].

În fruntea acestei înalte instituţii de cultură a fost pus eruditul cărturar Sevastos Kimenites, originar din Trapezunt, discipol al lui Alexandru Mavrocordat. El a condus Academia domnească până la moartea sa, în 1702. Acesta venise în Ţara Românească în 1684, la chemarea lui Şerban Cantacuzino, care l-a numit preceptor al fiului său, Ghoerghe Cantacuzino. După moartea domnului, Sevastos Kimenites s-a întors la Constantinopol. A revenit la Bucureşti, de această dată definitiv, în 1689. S-a stins din viaţă în 1702 şi a fost înmormântat la Sf. Sava[51].

La conducerea Academiei domneşti au urmat alţi doi mari cărturari greci: Manuel Porphyropulos din Cipru şi Ghorghe Hypomenos din Trapezunt[52]. Din corpul profesoral au mai făcut parte doctorul Ioan Comnen, profesor de fizică şi matematică şi macedoneanul Theodor Simion[53].

În anul 1707, Brâncoveanu a poruncit rezidirea mănăstirii şi a chiliilor de la Sf. Sava. Potrivit hrisovului domnesc din 9 septembrie 1707, învăţământul din Ţara Românească a fost organizat pe trei cicluri: primul ciclu presupunea trei clase de gramatică, cel de-al doilea trei clase de retorică, poetică şi logică şi, în sfârşit, învăţământul superior cu trei ani de *facultas artium*[54]. În această vreme, la conducerea Academiei domneşti s-a aflat Hrisant Nottara, iar printre dascălii de frunte ai acestei instituţii s-au numărat Iordachi Chrisogenes, Gheorghe Hipomenas şi Ioan Comnen[55].

La Academia domnească de la Sf. Sava din Bucureşti au studiat fii de boieri precum Iordache Creţulescu, Barbu Greceanu, Toma Cantacuzino şi Ştefan Cantacuzino, fiul stolnicului[56], precum şi doi tineri bursieri ruşi trimişi de ţarul Petru

[48] *Ibidem*, p. 311.
[49] *Ibidem*.
[50] Ion Ionaşcu, *Activitatea de început a Academiei domneşti de la Sfântul Sava (1694-1716)*, în „Analele Universităţii Bucureşti – Seria Ştiinţe sociale – Istrie”, an. XIII, 1964, p. 122.
[51] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, pp. 319-320.
[52] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 124.
[53] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 321.
[54] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 125.
[55] Andreea Apostol, Tiberiu-Vili Chirănescu, *Artă, cultură şi societate în epoca brâncovenească*, Claudiu Neagoe şi Cornel Popescu (coord.), *Ipostaze ale barocului european*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2010, pp. 114-115.
[56] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 320.

cel Mare în 1705[57]. Şcoala domnească ajunsese să numere, la începutul secolului al XVIII-lea, aproape 200 de studenți[58].

Au existat însă şi tineri boieri care au plecat cu burse din partea domniei să-şi desăvârşească educația în Italia: Gheorghe Damian şi fratele său, Palade Damian, precum şi Andronache postelnicul au mers la Veneția, în vreme ce tinerii greci Hypomene din Trapezunt şi Anton Stratigos au plecat să studieze medicina la Padova[59].

În primii ani ai secolului al XVIII-lea, două şcoli noi aveau să se deschidă în Bucureşti: şcoala de la mănăstirea Colțea, înființată de marele spătar Mihai Cantacuzino[60] şi şcoala de pictură înființată de Pârvu Mutul zugravul, în 1701[61].

Mai mult ca sigur, tot acum, avea să apară şi o şcoală de *muschie*, la care s-au format protopsalții Mitropoliei şi ai marilor mănăstiri din Bucureşti şi Târgovişte, printre cei mai vestiți numărându-se „Filothei sin Agăi Jipei", autorul primei propedii muzicale în limba română, intitulată *Psaltichie rumănească care cuprinde întru sine Catavasiiarul cu toate trebuincioasele cântări ale besearecei, ce să cântă preste tot anul* ...[62]. În vremea lui Constantin Brâncoveanu, învățarea cântărilor bisericeşti se făcea la şcoala slavo-română de la biserica domnească Sf. Gheorghe vechi, la şcoala de la biserica Colțea, precum şi la mănăstirea Antim, după numele ctitorului ei, Antim Ivireanul[63].

Neîndoielnic, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea asistăm, în cazul Țării Româneşti, la o adevărată „renaştere culturală", reflectată în toate domeniile[64]. Aşa numita „epocă brâncovenească" avea să încheie istoria domniilor pământene, scoborâtoare de la Basarab „Întemeietorul".

Activitatea cultural-artistică în cele două reşedințe domneşti, respectiv Târgovişte şi Bucureşti, pe parcursul secolelor XVI-XVII a fost un factor important in alegerea Curții domneşti şi implicit a reşedinței domnilor din Țara Românească.

---

[57] V. Papacostea, *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la şcolile din Bucureşti*, în „Studii. Revistă de istorie", an. XIV, 1961, nr. 1, pp. 115-121.
[58] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 320.
[59] Vezi George Potra, *Şcoala românească de slavonie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din Bucureşti*, în „Glasul Bisericii", an. XX, 1961, nr. 9-10, pp. 837-878.
[60] Ion Ionaşcu, *Şcoala de la Colțea*, în „Biserica Ortodoxă Română", an. LVI, 1939, nr. 11-12, p. 810-822.
[61] Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 75.
[62] Vasile Vasile, *Pagini nescrise din istoria pedagogiei şi a culturii româneşti. O istorie a învățământului muzical*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 46.
[63] *Ibidem*, pp. 46-47.
[64] Vezi pe larg la: Ştefan Ionescu, *Epoca brâncovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.

ASPECTS OF THE CULTURAL AND ARTISTIC HISTORY OF THE TOWNS TÂRGOVIŞTE AND BUCUREŞTI (THE 15-th - THE 17-th CENTURIES)

Abstract

From the 15-th century to the 17-th century the towns Târgovişte and Bucureşti were the most important political and economical and cultural and spiritual centers of Walachia. The printing houses and the educational institutions from both the lordly towns contributed to a real "cultural renaissance", reflected through the achievements of some remarkable reigns such as those of Matei Basarab (1632-1654) and Constantin Brâncoveanu (1688-1714). The present article tries to highlight the essential transformations in cultural and artistic fields.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

FAPTA LUI MIHAI VITEAZUL ŞI ATITUDINEA POLONIEI FAȚĂ DE ACEASTA

NICOLAE ZAHARIA[*]

Multe subiecte ce țin de istoria românilor se leagă într-un fel sau altul de momentul 1600, fie pornesc în argumentarea lor de la fapta lui Mihai Viteazul. Cu toate acestea nu există unanimitate în rândul istoricilor în ceea ce priveşte concluzia potrivit căreia la 1600 vorbim de o adevărată unire a Țărilor Române. Aş vrea să dau exemplu, viziunea a doi istorici contemporani şi anume Ştefan Ştefănescu care nu demult aducea un omagiu lui Mihai Viteazul, punându-l pe acelaşi plan cu ai săi contemporani Rudolf al II-lea, Sigismund al III-lea Wassa, Papa Clement al VIII-lea[1]. De cealaltă parte se situează istoricul imaginarului Lucian Boia[2] care susține faptul că Mihai Viteazul reprezintă un mit iar fapta sa a fost produsul secolului al XIX-lea, secolul națiunilor. Din punctul meu de vedere o justă interpretare a momentului 1600 poate fi reflectată de impactul pe care l-a avut acest moment în rândul puterilor vecine, în cazul de față, Polonia.

În studiul *Mihai Viteazul în cercetări polone*, Ilie Corfus[3] menționează că în Historia Polski, apărută la Varşovia în 1957, reprezentând un tratat de istorie a Poloniei, elaborat de Institutul de istorie al Academiei Polone de Ştiință, faptul că Zamoyski, cancelarul şi marele hatman polon „a paralizat în 1600 pe calea armelor, de astă dată în înțelegere cu Turcia şi imperiul, încercarea de unire a celor trei țări române, făcută de Mihai Viteazul, domnul Țării Româneşti, care stăruise teama tuturor vecinilor românilor, şi a instalat temporar în Țara Românească, ca vasal, pe al doilea Movilă, şi anume pe Simion, sprijinind hotarul Republicii pe Dunăre"[4]. Ilie Corfus este indignat de faptul că un Tratat de Istorie a Poloniei cuprinde o singură frază, cea de mai sus, referitoare la fapta lui Mihai Viteazul de la 1600. Cercetările ulterioare întreprinse de istoricul Ilie Corfus îi vor reflecta contrariul.

Sfârşitul de secol XVI înregistrează o rivalitate deosebită între Imperiul Romano German al lui Rudolf al II-lea şi Polonia lui Sigismund al III-lea, rivalitate care are la mijloc o miză importantă şi anume controlul asupra Țărilor Române. În aprilie 1598

---

[*] Şcoala doctorală a Universității Valahia din Târgovişte, specializarea Istorie.
[1] Ştefan Ştefănescu, *Românii - Latinii Orientului - şi conştiința europeană în secolul al XVI-lea,* discurs susținut la Academia Română în februarie 2006.
[2] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiința românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.
[3] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul în cercetări polone recente*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", Iaşi, Extras I, 1964, p. 170.
[4] *Ibidem*, p. 171.

Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, a renunțat la tron în favoarea habsburgilor, iar Mihai Viteazul a recunoscut suzeranitatea împăratului, ca nou stăpân al Transilvaniei, în iunie 1598, prin tratatul de la Mănăstirea Dealu. Acest succes al habsburgilor[5] afecta interesele Poloniei, însă în august 1598 Sigismund a reluat tronul Transilvaniei, pentru ca în martie 1599 să renunțe din nou la tron de această dată în favoarea vărului său, Andrei Bathory, cetățean şi senator polon[6], ceea ce reprezenta un pericol pentru Mihai Viteazul[7].

Andrei Bathory îi cerea lui Mihai Viteazul să înceteze lupta cu turcii şi să-i cedeze Țara Românească, iar Ieremia Movilă, domn al Moldovei şi interpus al Poloniei îi cerea acelaşi lucru domnului muntean. Uneltirea Poloniei şi a Moldovei împotriva domnitorului muntean este reflectată de solia trimisă la Istanbul din 7 august 1599, prin care acestea solicitau marelui vizir Ibrahim steagul de domnie pentru Andrei Bathory, dar şi pentru Simion Movilă, ca nou domn al Țării Româneşti[8]. Despre aceste acțiuni îndreptate împotriva lui Mihai raporta şi nunțiul papal Malaspina, la 7 septembrie 1599, arătând că Ieremia Movilă, palatinul Moldovei, cu ajutorul unor fruntaşi poloni, se pregătea să-l alunge pe Mihai din Țara Românească, de partea acestora fiind şi cardinalul Bathory a cărui oaste îşi stabilise tabăra lângă Alba Iulia[9].

Aceeaşi atitudine față de Mihai Viteazul o avea şi o parte a boierimii din Țara Românească care dorea supunerea acesteia față de Polonia. Pe acest fond relațiile lui Mihai cu Poarta erau dintre cele mai bune, în condițiile în care aceasta din urmă se temea de extinderea influenței Poloniei şi în Țara Românească, aşa cum se întâmplase în Moldova şi Transilvania.

Asigurarea securității țării dinspre sud i-a facilitat lui Mihai organizarea campaniei împotriva Transilvaniei. Cu toate acestea domnitorul muntean nu a abandonat niciodată gândul încetării luptei antiotomane, aşa cum reiese dintr-un raport polonez al lui Valentin Walawski, către Andrei Taranovski: „slobozi curând solii cardinalului, zicând că până ce nu-i vor arunca pământ peste ochi nu se va lăsa de lupta cu turcii, deoarece a jurat împăratului creştinilor de a-l ajuta împotriva turcilor, iar în ceea ce priveşte cedarea voievodatului, nu-mi las nimănui țara şi patria până ce nu mă va trage de acolo cu dinadinsul de picioare"[10]. De asemenea Walawski continuă în raportul său să menționeze că atitudinea lui Andrei Bathory şi Ieremia Movilă îl determină pe Mihai să atace Transilvania, acționând diplomatic şi strategic, iar cel mai îngrijorat de această situație era regele Poloniei Sigismund III care se simțea direct amenințat[11].

Campania pentru cucerirea Transilvaniei a fost perfect organizată de Mihai Viteazul. El face cunoscut împăratului Rudolf II încă din iulie-august 1599, prin solia lui Stoica din Strâmba şi a lui Petre Armeanul că „va încerca ceva în Ardeal şi în

---

[5] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii* , Editura Academiei Române, Bucureşti, 1938, p. 47.
[6] Idem, *Cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul după o relație polonă contemporană*, Extras din „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 555.
[7] Nicolae Iorga, *Mihai Viteazul*, Editura Militară, Bucureşti, 1968, p. 282.
[8] *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 620.
[9] *Ibidem*, p. 20.
[10] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti*, vol. V, Bucureşti, 1932, p. 338.
[11] *Ibidem*, vol. VI, p. 108-109.

curând va afla veşti bune, chiar de-ar fi să-şi lase capul şi viaţa"[12]. Împăratul şi consilierii lui, care nu luaseră o hotărâre cu privire la soarta Transilvaniei, au evitat să adopte o atitudine fermă, cerând polonilor să nu intervină în Ţara Românească şi să nu-i ajute pe duşmanii lui Mihai Viteazul. Succesul lui Mihai Viteazul de la Şelimbăr în faţa cardinalului Andrei Bathory a apărut în condiţiile unor acţiuni diplomatice deosebite demarate înainte de desfăşurarea campaniei, şi anume a urmărit să convingă Imperiul Otoman că acţiunea sa nu va ducea la atingerea intereselor Porţii în zonă, iar pe Rudolf al II-lea l-a asigurat că acţiunea era spre binele său şi în numele său având în vedere rivalitatea din Cracovia şi Viena cu privire la controlul asupra acestei zone, Josepf von Hammer în lucrarea sa intitulată *Istoria Imperiului Otoman de la origini până în zilele noastre*, prezintă astfel intrarea lui Mihai în Transilvania: „Acum Mihai cu spiritul său orgolios, voind să reunească sub stăpânirea sa Transilvania şi Moldova a intrat - la sfatul împăratului - în primul din aceste principate şi-l învinge pe cardinal într-o luptă care a avut loc la 20 octombrie 1599 între Şelimbăr şi Sibiu"[13]. Ilie Corfus prezintă o naraţiune polonă asupra împrejurărilor care au dus la cucerirea Transilvaniei de către Mihai şi la moartea cardinalului[14]. Relatarea este probabil a unui nobil polon aflat în Transilvania, trimisă unui altuia în Polonia. Este o relatare plină de greşeli, de ştiri false. Găsim în această naraţiune polonă şi unele consideraţii în legătură cu ascensiunea lui Mihai. Interesantă, dar fundamental greşită este în această privinţă comparaţia pe care o face autorul naraţiunii între acţiunile lui Mihai şi expansiunea Imperiului Otoman: „începuturile la el sunt asemenea acelora cu care casa otomană şi-a lărgit şi şi-a întărit imperiul"[15]. Ceea ce se întrevede însă din relatarea autorului este teama ce a stârnit-o între poloni fulgerătoarea victorie românească din Transilvania, de unde sfatul autorului în legătură cu acţiunile lui Mihai „vecinii să nu-l ia în glumă… şi cu atât mai mult pe acesta căruia porţile-i sunt deschise pentru orice nelegiuire"[16].

Vestea înfrângerii cardinalului şi a cuceririi Ardealului provoacă teama lui Ieremia Movilă şi produce adâncă impresie în regatul Poloniei[17]. La 2 noiembrie 1599 un spion din Kosice în informa pe cancelarul Ioan Zamoyski despre intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania „în privinţa voievodului Transilvaniei[18] sunt noutăţi că voievodul Ţării Româneşti[19] a intrat în ţara Transilvaniei şi s-a aşezat cu tabăra la Braşov. Care vor fi dat lupta între ei"[20].

Îngrijorarea şi teama lui Ieremia Movilă sunt reflectate de scrisorile adresate regelui, cancelarului şi prietenilor săi care îi puteau veni ca ajutor ca Zolkiewski, şi Potocki din Cameniţa[21]. Întărirea poziţiei lui Mihai Viteazul în Transilvania face din

[12] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XII, publicat de N. Iorga, Bucureşti, 1903, p. 441.
[13] *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană,* vol. 3, *Istoriografia străină din secolul al XIX-lea. Texte alese*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1984, p. 245.
[14] Ilie Corfus, *Cucerirea Transilvaniei…*, în loc. cit., p. 555.
[15] *Ibidem*, p. 557-558.
[16] *Ibidem*, p. 558.
[17] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii*, Bucureşti, 1938, p. 53.
[18] Cardinalul Andrei Bathory (29 martie - 28 octombrie 1599)
[19] Mihai Viteazul
[20] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria Românie culese din arhivele Polone. Secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Române , Bucureşti 1979 , p. 398-400
[21] Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, Supl. II-I, Bucureşti, 1893, p. 555.

curtea domnească a lui Ieremia Movilă centrul uneltirilor împotriva domnitorului român, locul de unde Sigismund Bathory formula din nou pretenții pentru tronul Transilvaniei şi Simion Movilă pentru cel al Țării Româneşti. În condițiile în care diplomația nu a avut succes pentru anihilarea forței adversarilor săi, acțiunea militară rămâne singura soluție şi anume atacul asupra Moldovei. Istoricul german Johann Christian von Engel menționa că pretextul lui Mihai de a ataca Moldova a fost reprezentat de dorința „de a-i alunga pe adepții transilvăneni ai familiei Bathory, refugiați în Moldova, unde găsiseră protecție la Ieremia Movilă precum şi răzbunarea uciderii aliatului său Ştefan Răzvan"[22]. Declanşarea acestei acțiuni impunea din partea lui Mihai Viteazul informarea împăratului, acesta din comunicâdu-i „nu e vreme acum să ne batem cu Moldova, că turcii stau în spinarea noastră, iar de ne vom bate cu Moldova, noi ar fi să-i lăsăm pe turci"[23].

Von Hammer precizează în mod fals contextul intrării lui Mihai în Moldova menționând că „Rudolf şi-a schimbat tactica şi făcu totul pentru a-l determina pe Mihai să lupte împotriva principelui Moldovei iar Mihai acceptă propunerile împăratului"[24]. Faptul că Rudolf al II-lea nu-şi dă acordul în ceea ce priveşte atacul asupra Moldovei este reflectat de hotărârea consiliului de război din Viena „de a nu-i permite lui să facă o expediție contra Moldovei"[25]. De altfel, la 22 decembrie 1599, din Plzen împăratul îi scria lui Mihai cerându-i să nu intre în Moldova pentru că „suntem de părere că în acest răstimp să nu se întreprindă nimic în această stare de lucruri[26]. Perspectiva atacului asupra Moldovei determină mare teamă la curtea regelui Poloniei Sigismund al III-lea. Acesta îi cerea în repetate rânduri împăratului Rudolf al II-lea de a-l opri pe Mihai. Astfel la 24 noiembrie 1599, din Niepolomice regele Sigismund al III-lea îi scria următoarele împăratului: „Mihai, voievodul Țării Româneşti, după ce, nu demult, şi-a luat oştirea asupra Transilvaniei şi după ce acea provincie a fost ocupată, plănuieşte să năvălească şi în Moldova, pe care o cârmuieşte Ieremia. Am arătat în repetate rânduri prea sfintei voastre Majestăți imperiale că acea Moldovă, din vechime este de drept a regelui… cerem Majestății voastre ca Mihai să nu stârnească tulburări împotriva Moldovei"[27]. Răspunsul lui Rudolf al II-lea către regele Poloniei vine la 12 decembrie 1599, din Plzen, răspuns prin care împăratul se angajează că îl va opri pe Mihai Viteazul să intre în Moldova „îl sfătuim pe Mihai Voievod, şi prin scrisori şi prin soli de-ai noştri, să nu schimbe ceva în Moldova sau să încerce ceva pe calea armelor"[28]. De asemenea, împăratul scria regelui că „el va stărui ca Mihai să nu atace pe Ieremia, Moldova rămânând în situația în care se află, cu condițiunea ca nici voievodul moldovean sau un alt supus polon să nu uneltească împotriva lui Mihai sau a împăratului, cu atât mai mult cu cât erau cunoscute intrigile lui Movilă la

[22] *Mihai Viteazul în conştiința europeană*, vol. 3, p. 76.
[23] Nicolae Iorga, *Documente nouă în mare parte româneşti relative la Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul*, Extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. XX, 1898, p. 23.
[24] *Mihai Viteazul în conştiința europeană*, vol. 3, p. 246.
[25] Hurmuzaki, *Documente*, IV-1, p. 15.
[26] *Mihai Viteazul în conştiința europeană*, vol. 5, *Mărturii*, p. 218-219.
[27] *Ibidem*, p. 199-200
[28] *Ibidem*, p. 218-219

Constantinopol împotriva lor"[29]. La 6-7 mai 1600 grosul oştirii lui Mihai Viteazul era la Bacău, iar la 8 mai domnitorul român scria împăratului la Praga „că a intrat în Moldova pentru a-l pedepsi pe Ieremia Movilă, care îl calomnia nu numai pe el, dar şi chiar Casa de Austria, vrând a-i sustrage Transilvania de sub stăpânire"[30].

Impactul cucerii Moldovei era relatat astfel la Varşovia în 19 mai 1600 „nu ne vin ştiri prea bune că Mihai voievod a poruncit să se facă poduri peste Boristhenes sau Nipru, cum a cucerit Moldova, iar pe Sigismund Bathory şi pe Ieremia, domnul Moldovei, îi asediază la Hotin, la 2 mile distanţă de garniţa poloneză, că are multă oaste cu el… numai Dumnezeu ne poate ajuta"[31].

La 2 iunie 1600 Sigismund al III-lea se adresa deputaţilor adunaţi la Rawa cerându-le să aducă la Liov sau eventual la Lublin banii pe întreaga pătrime din veniturile domeniilor sale pentru organizarea unei armate de către hatmanul Zamoyski pentru formarea armatei împotriva lui Mihai Viteazul „şi fiindcă primejdia care este astăzi în Moldova din partea lui Mihai poate că va veni şi asupra statelor noastre"[32]. Vorbele regelui Sigismund al III-lea către senatori indică ideea lui Mihai de a cuceri Polonia „Mihai Viteazul este ca un erete pe pământul Moldovei, iar dacă el uneşte trei ţări bogate şi nu mici şi le stăpâneşte cu o putere absolută, va fi o primejdie pentru Polonia"[33]. Ideea de a cuceri Polonia de către Mihai Viteazul pare exagerată, însă există relatări în acest sens. Astfel într-o scrisoare a unui spion polon în Moldova către regele Sigismund al III-lea se arată că Mihai „alt gând nu are numai să meargă asupra Poloniei"[34]. De asemenea, într-o scrisoare din 30 iunie 1600 a lui Petru Tylicki[35] către Cristofor Radziwill[36] sunt consemnate ştirile din Moldova referitoare la planurile duşmănoase ale lui Mihai Viteazul asupra Poloniei: „Mihai se află în ţara Moldovei şi ştirile atrag atenţia asupra planurilor sale. Au plecat acum din ţara Transilvaniei câteva sute de poloni, cu domnul Komorowski, cu domnul Iwicki şi cu domnul Waclaw Zamoyski, pe care Mihai i-a fost lăsat acolo. Aceştia informează despre gândul său rău asupra patriei noastre"[37]. De asemenea, nobilimea polonă din Podolia se temea de acţiunea lui Mihai, aceasta cerându-i la 3 iulie 1600 cancelarului Poloniei, Ioan Zamoyski ,printr-o scrisoare din Cameniţa „să înainteze cât mai repede cu oastea pentru a o salva de primejdia ce se ridică din partea lui Mihai Viteazul"[38].

Noua situaţie din Ţările Române face ca raporturile polono-otomane să fie reactivate, aspect reflectat de conţinutul scrisorii regelui Poloniei Sigismund al III-lea, din 6 iulie 1600[39], către sultanul Mehmed al III-lea, scrisoare din care reiese faptul că acţiunile lui Mihai Viteazul ocupă un loc central în relaţiile din Poartă şi Polonia. Astfel regele Sigismund îl trimite în solie pe curteanul său, Adrian Rembowski, cu

[29] Ilie Corfus, *Corespondenţă inedită asupra relaţiunilor între Mihai Viteazul şi Polonia*, Cernăuţi, 1935, p. 25-26.
[30] Andrei Veress, *Documente*… , vol. VI , p. 97-98.
[31] *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, vol. IV, *Relatări şi presă*, Bucureşti, 1986 , p. 260.
[32] Ilie Corfus, *Documente privitoare*…, p. 403.
[33] Andrei Veress, *Documente*..., vol. VI, p. 136.
[34] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 120.
[35] Vicecancelar al Poloniei
[36] Hatman al Principatului Lituaniei
[37] Ilie Corfus, *Documente privitoare*… , p. 405-406.
[38] *Ibidem*, p. 407.
[39] *Ibidem,* p. 408.

răspunsul şi cu autoritate de a discuta în numele său despre toate cele întâmplate în ultimul timp în țările române. Toate aceste temeri au determinat expediția polonă în Moldova, al cărei succes a fost facilitat de tulburările din Transilvania ajungându-se în cele din urmă la prăbuşirea operei lui Mihai. Cauzele sunt multiple şi nu o exclud pe aceea a lipsei unui plan al domnitorului muntean, minuțios elaborat, în ceea ce priveşte unirea celor trei țări române. Cele de mai sus scot în evidență adevărata măsură a faptei lui Mihai Viteazul, impactul pe care l-a avut în epocă şi impresia produsă în rândul contemporanilor. Cancelarul Poloniei Zamoyski menționa: „Acest Mihai vrea să jongleze cu toată lumea”[40].

MIHAI VITEAZUL'S INITIATIVE AND THE ATTITUDE OF POLAND TOWARDS IT

Abstract

The moment 1600 represented the historic event which led to important study researches along the time. Despite this an objective view could further enlightens the action of Mihai Viteazul's. Among the historians the deed of Mihai Viteazul from 1600 was differently approached. The present article wants to analyze it objectively through the consequences it generated among the powerful neighbors, especially Poland. In the author's opinion this is the only way in which a historical event could be judged.

[40] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare…*, p. 200.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA SCHITUL BASCOVELE, COMUNA COTMEANA, JUDEȚUL ARGEŞ (CAMPANIA IULIE - AUGUST 2009)

SPIRIDON CRISTOCEA*
MARIUS PĂDURARU

Amplasată în satul Ursoaia, comuna Cotmeana, biserica schitului Bascovele (Fig. 1) - pe care o vom denumi Bascovele II - a fost ridicată din temelie, aşa cum reiese din textul pisaniei (Fig. 2) poziționată central, deasupra uşii de la intrarea în pronaos, de către Ştefu Nicolau, „din neam grec", crescut de mic în mănăstirea vâlceană Govora, împreună cu soția sa, Paraschiva, originară din oraşul Piteşti. La cererea comanditarilor, pe aceeaşi pisanie, meşterul pietrar a consemnat că lăcaşul a fost înfrumusețat prin „cheltuială şi cu osîrdiia şi osteneala" Platonidei, stareța schitului, lucrările definitivându-se la 15 octombrie 1843[1].

Într-o altă pisanie, încastrată tot în peretele de vest al pronaosului, înspre nord, se precizează că fondatorul acestui schit a fost, în domnia lui Constantin Brâncoveanu, Şerban II Cantacuzino vel comis[2]. Lecturând cu superficialitate textul acestei pisanii (Fig. 3), ar putea reieşi că lucrările de construcție a acestei biserici - Bascovele I -, supravegheate de către egumenul mănăstirii Cotmeana, Parthenie, au debutat la 17 iunie şi s-au încheiat la 28 august 1695[3]. Însă, cum bine a observat Marin F. Dana,

---

* Muzeul Județean Argeș.

[1] „† Ace(as)tă [s]fîntă b[iserică] …. ve.│surpată fiind din cutremur ş[i] … r … a ..│Tatălu(i) și cu ajutoriul Fiiulu(i) şi cu …[Duhu]lui│Sfînt, îndemnatu-m-am eu cela ce sînt de credință [prav]osla│[5] vnică, Ștefu Nicolau, di(n) neam grec şi crescut din│mica mea copilărie în mănăstiria Govora, din sud Vîlcea,│şi cu soțiia mea Paraschiva, născută în oraşu Piteşti,│de am rîdicat-o din temelie, tot întru lauda şi │cinstea Întrări(i) în biserică a Maicii D(o)mnului, mai adă-│[10] ogînd şi Naşterea şi al Adormiri(i). Şi s-au înfrum(u)sețat, precum să vede, cu a mea cheltuială şi cu o│sîrdiia şi osteneala cuvioasi(i) Platonida sta│rița schitului, cu blagosloveniia iubitorului│de D(u)mnezeu, episcopul Argeşului, chiriu, chir Ilarion│[10] şi în zilile pr(ea)înnălțatului nostru domnu, Gheorghe Dimitrie Bi│bescu voevod, la anu 1843 ocotv(rie) 15, unde dar vericine ar adăogi mă│car cu o cărămidă spre a ei întărire, să fie ctitor întocmai ca şi noi, avînd veşnica│pomenire". Textul după Constantin Bălan, *Inscripții medievale şi din epoca modernă a României. Județul istoric Argeş, sec. XIV-1848*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994, nr. 725, p. 463.

[2] Numit astfel în lucrările de specialitate spre a fi deosebit de unchiul său, Şerban Cantacuzino, domnul Țării Româneşti (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Româneasca şi Moldova, sec. XIV-XVII*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1971, p. 144).

[3] „† Făgăduial(ă) am pus Preacuratei Stăpânii noastre, Maicăi lui H(ristos) Dumnezeulu(i) nostru să-i facem această│sfîntă cas(ă), ca din dar(u)l sfenții sal(e) să ne dea rod din trupul nostru, de care nădejde şi rugăciune│nu ne-am scăpat; că, după ce am i(s)prăvit această sfîntă zidire cîştigat-am bucurie de naştere,│pre fie noastră, Marîia, din soțiia mea Mariia. Iară eu ca un nevrĕdnic ci am fostu, de binele

originar din Bradu de Sus, județul Argeş, într-o teză de licență susținută acum 75 de ani, „prin cuvintele ‹‹după ce am i(s)prăvit această sfîntă zidire››, trebuie înțeles - cred eu - că biserica era isprăvită de roşu. Şi rămăsese, poate, nezugrăvită şi nesfinţită, sau de vor fi fost făcute acestea, nu vor fi fost făcute chiliile şi zidul înconjurător. În orice caz, va fi rămas ceva neterminat, sau ceva care mai trebuia făcut”[4].

Fig. 1. Biserica schitului Bascovele II, foto 2009.

Ne raliem şi noi opiniei autorului menționat, primul care s-a ocupat în mod deosebit de istoricul schitului Bascovele, întrucât, într-adevăr, este greu de crezut că întregul ansamblu monahal pe care îl avem în vedere, ar fi putut fi realizat în numai 73

acesta | [5] şi nemulțî(mi)tori, rătăcit fi(i)nd întru nenumărate pecate, nu numai bucuriia naşterii mi s-au | luat de-naintea ochilor, ci dup(ă) naştere, întîiu de soția mea moartea m-au lipsit, ap(o)i | de c(o)pilă. De care, laudă şi mulțămită Cerescului Împărat şi Preaslăvitei | Maicăi Sale i-am dat, nimic zăticnindu-mă din făgăduială ce am pus înnainte, ci (c)u multă osirdie | m-am nevoit a o săvîrşi, eu robul lui Dumnez(e)u, Şărban Cantacuzinu vel com(i)su, feciorul | [10] răposatului Drăghici Cant(acuzino) vel spă(tar) şi al Păuni(i), care s-au făcut în zilele domnului nostru Costandin Brâncovean(u) Băs(ă)rab voivod; unde dar, vericine ar adaoge măcaru cu o cărămidă sau cu or(i) ce, întru întărirea | mănăstirii, să fie ctitoru tocma ca şi noi, avî(n)d vecinica pomenire; începîndu-s(ă) la iun(ie) | 17, de să‹vîrşit› s-au săvîrşit la avgu(st) 28 d(ă)nu, l(eat) 7203, | fi(in)d ispra(v)nic, Partheni ot Cotmeana” (C. Bălan, *op. cit.*, nr. 724, p. 463).

[4] Marin F. Dana, *Schitul Bascov*, teză de licență susținută în cadrul Facultății de Teologie a Universității din Bucureşti, 1934, manuscris dactilografiat (126 pagini + 163 anexe, un curriculum, un plan al bisericii şi o hartă).

de zile, cât este intervalul dintre 17 iunie - 28 august, din care, dacă scădem duminicile şi celelalte sărbători religioase, în număr de aproximativ 15, rămân numai 58 de zile lucrătoare. Aşadar, lucrarea a fost începută într-un moment anterior intervalului amintit, întreruptă din anumite motive, pentru ca apoi să fie reluată şi definitivată la 28 august 1695.

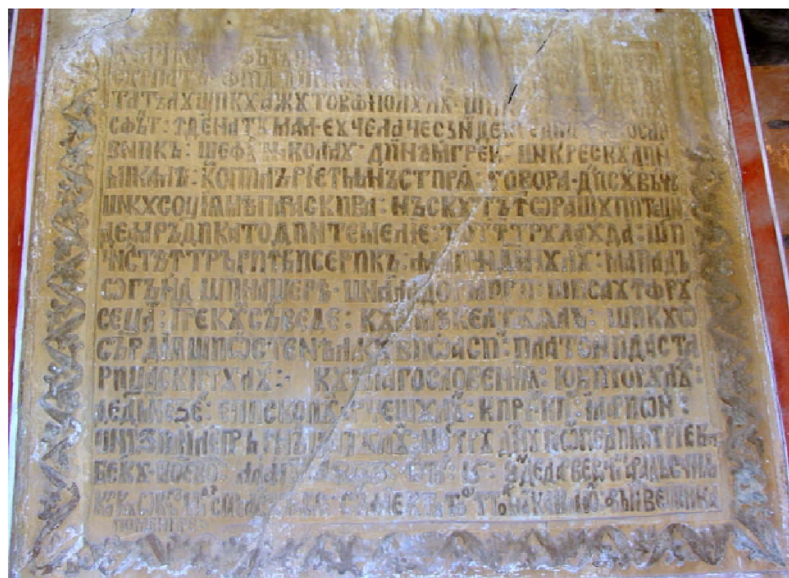

Fig. 2. Pisania bisericii Bascovele II, foto 2009.

Fig. 3. Pisania bisericii Bascovele I, foto 2009.

Ctitorul bisericii Bascovele I a fost unul dintre marii dregători ai Ţării Româneşti în ultimul deceniu al veacului al XVII-lea şi primul deceniu al secolului următor. Fiu al marelui spătar Drăghici Cantacuzino şi nepot al celebrului Postelnic Constantin Cantacuzino, Şerban II Cantacuzino a ocupat dregătoriile de mare comis (1692 iunie 26-1696 decembrie 11), mare paharnic (1700 ianuarie 5-1703 iulie 12) şi mare vornic (1706 septembrie 1-1709 iunie 18)[5]. Despre viaţa sa de familie, marele ban Mihai Cantacuzino ne-a lăsat câteva informaţii: „Şerban s-a însurat întâiu cu Maria, care era fata vornicului Ghenciu Rusti de la Valahia, cu care a născut numai o fată, şi a murit mică, pruncă; după care, murind şi numita Maria[6], s-a însurat Şerban al doilea rând cu Andreiana, fata Fălcoianului, cu care n-a născut nici un copil”[7]. Într-adevăr, şi alte surse contemporane confirmă că acest fiu al lui Drăghici Cantacuzino a fost căsătorit de două ori: întâi cu Maria, fiica lui Ghinea Rustea Văleanu mare vornic şi a Ilincăi Rudeanu şi apoi cu Andreiana Fălcoianu, fiica logofătului Gheorghe Fălcoianu şi a Caplei[8]. În plus, documentul de la 15 mai 1696, arată că jupâneasa Maria a dăruit schitului Bascovele şi o moşie, Vaţa, în judeţul Teleorman[9].

În acelaşi izvor literar de secol XVIII, dregătorului de stirpe împărătească bizantină, de a cărui ctitorie argeşeană ne ocupăm în paginile de faţă, i se schiţează un frumos portret: „Numitul Şerban, în vremea lui Costandin Brâncoveanu Voevod a fost mare-dvornic şi om prea straşnic şi cu minte. Cât a trăit el, nimenea n-a îndrăznit să puie zavistie între Brâncoveanu şi între Cantacuzini, fiindcă şi unchii lui: Costandin stolnicul şi Mihai spătarul nu ieşea din cuvintele lui. Iar, după ce a murit el, la anul curând după aceasta, a intrat vrajba între Brâncoveanu şi între Cantacuzini. Acest vornic Şerban a înnoit, prefăcând din temelie, mănăstirea strămoşului său, Comana, după cum astăzi se vede, şi, neavând din trupul său clironomi, a înzestrat această mănăstire cu multe moşii şi vii, unde după moartea sa s-a îngropat lângă tată-său, Drăghici spătarul. A zidit şi în Bucureşti Biserica Sf. Nicolae din Şelari”. Totuşi, banul Mihai Cantacuzino îl confundă pe Şerban II Cantacuzino cu fratele său mai mare, Pârvu Cantacuzino, atribuindu-i ultimului, pe lângă ctitorirea schitului prahovean Lespezi - fapt real - şi pe cea a schitului Bascovele din Argeş[10].

Avem aşadar de-a face cu un personaj cerebral, conciliator, un om de o conduită morală ireproşabilă şi, totodată, un mecena al timpului său. Neîndoielnic familia din care provenea, cea mai puternică a Ţării Româneşti în acea vreme, a constituit suportul ascensiunii sale în dregătoriile amintite, posesiunile moştenite şi cele aduse ca zestre de cele două soţii constituind baza patrimoniului său funciar, fără îndoială destul de impozant, permiţându-i lui Şerban II Cantacuzino să devină unul din marii ctitori de biserici ai epocii, iniţiativele sale de acest gen reprezentând atât ofrande aduse divinităţii, dar şi un mijloc de a-şi spori prestigiul în faţa contemporanilor săi.

[5] *Ibidem*.
[6] În realitate, potrivit textului pisaniei bisericii Bascovele I, întâi i-a decedat soţia şi apoi fiica.
[7] *Genealogia Cantacuzinilor* de banul Mihai Cantacuzino, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 109-110.
[8] Despre această a doua soţie al lui Şerban II Cantacuzino, care a dăruit un frumos omofor arhieresc la mănăstirea Şişatovăţ din Srem - ce are inscripţionat pe poale textul: „L-au dăruit Andreiana a vornicului Şerban K‹antacuzino›” - să se vadă şi Marcel Romanescu, *O jupâniţă olteană în preajma veacului XVIII*, în „Arhivele Olteniei”, XX, nr. 113-118, 1941, p. 37-44.
[9] D.A.N.I.C., colecţia Doc. ist., CDLXXVII/163. Vezi, la sfârşitul acestui studiu, *Anexă*.
[10] *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 110-112.

Astfel, pe lângă ctitoriile deja amintite, a ctitorit biserica Sf. Apostoli în Roşiori de Vede (1708), a zugrăvit biserica mănăstirii Cozia (1704-1705) şi, alături de cea de-a doua soție, bolnița mănăstirii Bistrița (Fig. 4), dăruind totodată numeroase obiecte la diferite alte lăcaşuri de cult. Fără îndoială că şi dorința de a avea urmaşi l-a determinat pe Şerban II Cantacuzino să aibă o activitate ctitoricească de amploare.

Fig. 4. Andreiana şi Şerban II Cantacuzino reprezentați în tabloul votiv al bolniței mănăstirii Bistrița (1710), foto 2009.

În interiorul bisericii Bascovele II, pe peretele de vest al pronaosului, în partea dinspre nord, este amplasat tabloul votiv, singurul element care se mai păstrează, aparținând picturii lăcaşului edificat la 1843, alterată de igrasie. În cadrul acestuia sunt reprezentați ctitorii inițiali ai bisericii (Şerban II Cantacuzino, jupâneasa Maria şi fiica lor, Maria), precum şi stareța Platonida care a participat la refacerea lăcaşului în 1843 (Fig. 5).

Biserica Bascovele II, aşa cum se prezintă astăzi, este o construcție din cărămidă în formă de navă, compusă din altar, semicircular în interior şi poligonal în exterior, naos, pronaos şi pridvor, cu două turle, una pe naos şi alta pe pronaos. La exterior, lăcaşul are lungimea de 17,27 m şi lățimea de 7,24 m.

O a treia pisanie, fixată în interior, pe peretele de vest al pronaosului, deasupra uşii, consemnează că în 1869, din cauza unui „trăsnet”, au ars acoperişurile bisericii şi chiliilor[11], fiind refăcute ulterior. Acelaşi izvor epigrafic atestă faptul că în decursul timpului s-au mai executat unele reparații, după cum urmează: în 1934 acoperişul şi pardoseala; în 1937 s-a refăcut din nou pardoseala şi s-a legat cu fier biserica, iar între 14 decembrie 1948 şi 8 octombrie 1950, când s-a târnosit, s-a refăcut pictura de către Theodor Petrescu din localitatea argeşeană Tutana.

Întrucât biserica urma să fie consolidată şi restaurată, în perioada 15 iulie - 3 august 2009 s-au întreprins cercetări arheologice preventive, de către un colectiv de arheologi de la Muzeul Județean Argeş - în baza autorizației nr. 160/2009 emisă de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național - atât în interiorul lăcaşului, cât şi în exteriorul său. Scopul cercetărilor a fost acela de a furniza proiectanților date privind actuala biserică (compoziția şi adâncimea fundației), de a descoperi şi reconstitui planul primei biserici şi de a cerceta eventualele morminte din interiorul şi exteriorul lăcaşului.

[11] Incendiul provocat de fulger la 7 mai 1869 a distrus „învelişul bisericei, templa şi învelişul a 8 odăi”, „zidăria rămânând încă solidă” (M. F. Dana, *op. cit.*, Anexa 89, doc. din 4 mai 1869, p. 244-247).

Fig. 5. Şerban II Cantacuzino, jupâneasa Maria, fiica Maria şi stareţa Platonida; tablou votiv din biserica schitului Bascovele II, foto 2009.

În vederea atingerii acestor obiective, au fost executate în exteriorul bisericii o secţiune şi trei casete, figurate pe planul alăturat (Fig. 6). Caseta A, trasată pe zidul de sud al bisericii, a pus în evidenţă faptul că fundaţia era realizată din bolovani mici de râu prinşi cu mortar, talpa ei aflându-se la -0,90 m faţă de nivelul actual de călcare. O parte din fundaţie a fost consolidată în anii '40 ai secolului trecut, cu beton (Fig. 7).

Acelaşi lucru s-a constatat şi în Secţiunea I trasată pe zidul de est al altarului, unde, pe toată lăţimea acesteia, s-a putut observa injectarea fundaţiei cu beton (Fig. 8). Caseta B, practicată pe latura de nord a bisericii, a evidenţiat faptul că fundaţia este formată din fragmente de cărămidă şi bolovani de mărime mică şi mijlocie, prinşi cu un mortar de slabă consistenţă, cu puţin var, talpa fundaţiei aflându-se la -0,95 m faţă de nivelul actual de călcare. Solul în care s-au efectuat fundaţiile lăcaşului este argilos reţinând apa, ceea ce a contribuit la degradarea mortarului (Fig. 9), precum şi la apariţia igrasiei în interiorul bisericii Bascovele II. Precizăm că fundaţiile bisericii Bascovele II se suprapun parţial peste partea exterioară a fundaţiilor bisericii Bascovele I.

Secţiunea I de pe zidul de est al altarului a mai pus în evidenţă existenţa unei fundaţii de 70 cm lăţime făcută din cărămizi cu dimensiuni ce variau (25 cm x 13 cm x 4 cm; 25,5 cm x 14 cm x 4 cm) pe care se sprijinea zidul de incintă al bisericii. De asemenea, între acest zid şi biserică a mai apărut un altul, a cărui funcţionalitate nu este clară în acest stadiu al cercetărilor (Fig. 10).

În interiorul bisericii Bascovele II au fost practicate Secţiunea II pe axul longitudinal (Fig. 11), numai în naos, şi mai multe casete figurate pe plan, care ne-au permis descoperirea unor porţiuni din fundaţia bisericii Bascovele I.

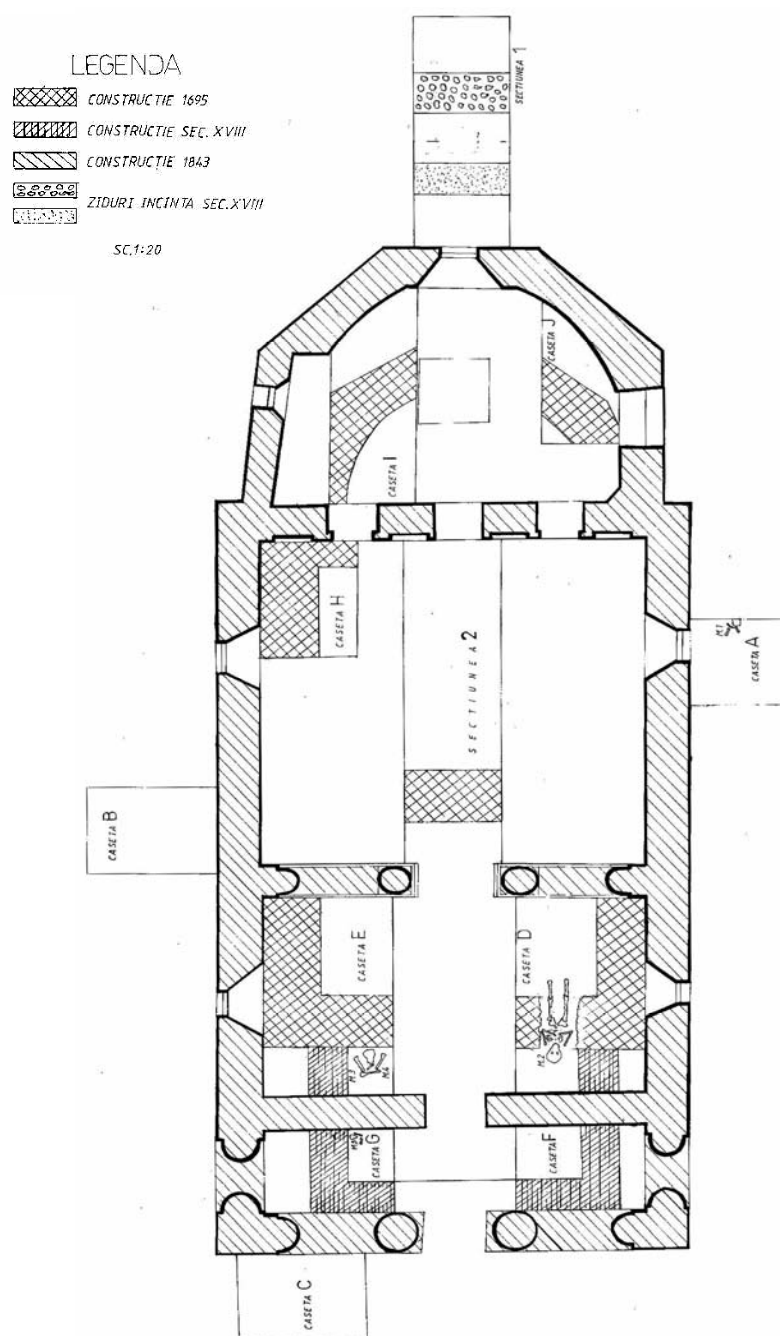

Fig. 6. Planul cercetărilor arheologice de la schitul Bascovele. Campania 2009.

Fig. 7. Caseta A, fundația de sud a bisericii Bascovele II, foto 2009.

Fig. 8. Secțiunea I. Fundația absidei altarului şi zid care a aparținut unei construcții anexe, foto 2009.

Fig. 9. Caseta B, fundația de nord a bisericii Bascovele II, foto 2009.

Fig. 10. Secţiunea I (exterior), cu talpa zidului de incintă în prim-plan; vedere dinspre est, foto 2009.

Fig. 11. Secţiunea II (interior), vedere dinspre est, foto 2009.

Realizată din bolovani mari de râu, prinşi cu un mortar destul de consistent, fundaţia bisericii Bascovele I avea lăţimea de 0,90 m şi adâncimea de numai –0,60 m. Aşa cum se precizează şi în pisania din 1843, această biserică s-a degradat din cauza cutremurelor, mai puternice fiind cele din 1802 şi 1838, fisurile provocate de aceste cataclisme fiind vizibile atât în fundaţia pronaosului, a zidului despărţitor dintre pronaos şi naos, cât şi în absida altarului.

Cercetările efectuate ne-au permis reconstituirea, în mare parte, a planului bisericii Bascovele I. Construcţie de tip navă, cu o lungime de 13,70 m şi o lăţime de 4,28 m în interior, biserica era compusă din pronaos (3,08 m x 4,28 m), naos (3,08 x 3,5 m) şi altar, cu absida poligonală în exterior şi semicirculară în interior (Fig. 12, 13, 14). În secolul al XVIII-lea, pentru a se mări biserica, i s-a adăugat un pridvor (2,28 m x 3,58 m) cu fundaţia din cărămidă (Fig. 15, 16).

Ca la orice aşezământ monahal, şi la schitul Bascovele s-au făcut înhumări, atât în curtea bisericii - în cadrul cimitirului - cât şi în interiorul acesteia. Mormintele cercetate de noi, în număr de patru, au aparţinut unor călugăriţe, fapt relevat de existenţa sub craniu a cărămizilor pe care erau inscripţionate numele de călugărie şi anul morţii, uneori data exactă. Din cele patru morminte, doar unul (M 2) din caseta D nu a fost profanat (Fig. 17). Găsit în conexiune anatomică, scheletul, cu o înălţime de 1,45 m, avea craniul căzut spre stânga (nord) cu antebraţele îndoite din cot, îmbinate în regiunea sternului. Astrucarea s-a practicat după 1843, deoarece la depunerea corpului în mormânt a fost spartă fundaţia de vest a pronaosului bisericii Bascovele I, groparii neştiind traseul acesteia. Înhumarea la numai –0,50 m adâncime s-a datorat, probabil, existenţei fundaţiei respective.

Fig. 12. Caseta D. Fundaţia de sud a bisericii Bascovele I, vedere dinspre est, foto 2009.

Fig. 13. Caseta E. Fundaţia de nord a bisericii Bascovele I, vedere dinspre est, foto 2009.

În apropierea craniului lui M 2 s-a găsit o cărămidă care nu aparţine însă decedatei, datată 1824. Din inventarul funerar al mormântului în cauză menţionăm două zale metalice, aflate în curs de restaurare, care proveneau de la centură şi un nasture de culoare albă cu patru găuri, elemente care pledează pentru o înhumare post 1843. Precizăm că şi la celelalte morminte, toate deranjate, au fost găsite cărămizi după cum urmează: M 1, M 3, M 4. Mai intact decât M 1 şi M 4, corpul decedatei din M 3 (Fig. 18), unde au apărut şi urme de veşmânt putrezit de culoare neagră, a fost secţionat în zona genunchilor de zidul despărţitor dintre pridvor şi naos aparţinând bisericii Bascovele II.

Fig. 14. Caseta I. Absida de nord a altarului bisericii Bascovele I, vedere dinspre est, foto 2009.

În timpul desfăşurării campaniei arheologice propriu-zise, atât în exteriorul cât şi în interiorul bisericii au fost descoperite la mormintele găsite în conexiune anatomică, cât şi în jurul celor deranjate de diferitele lucrări executate de-a lungul timpului, un număr de cinci cărămizi, cu inscripţii, care se puneau, după obicei, sub capul călugărului sau călugăriţei decedate. În speţă, pe acestea sunt

menționate numele de călugărie al defunctei, cât şi anul (uneori data exactă) a morții. Redăm în continuare dimensiunile şi textele acestora:

Descoperită în exteriorul bisericii Bascovele II, în caseta A, incompletă, restaurată, cu dimensiunile (23 cm x 14 cm x 5 cm), cărămida (Fig. 19) ce provine de la M 1 prezintă textul, scris pe lungime, într-un cartuş (21 cm x 8,6 cm): „Leat 1831 s[eptemvrie] 5 s-a [pri]stăvit m[onahia] ... r…, sora pări‹ntelui›… l...e…”.

Fig. 15. Caseta F. Fundația de sud a pridvorului bisericii Bascovele I, vedere dinspre nord, foto 2009.

Fig. 16. Caseta G. Fundația de nord a pridvorului bisericii Bascovele I, vedere dinspre sud, foto 2009.

Fig. 17. Caseta D, M 2, foto 2009.

Fig. 18. Caseta G, M 3, foto 2009.

Descoperită în caseta D, în interior, provine de la M 2; cărămida (Fig. 20), incompletă, restaurată, cu dimensiunile (23 cm x 11,8 cm x 3,8 cm), prezintă textul, scris pe lungime: „1824. Elisaveta, Foti...i. Septevre 18”.

Fig. 19. Cărămidă ce provine de la M 1, caseta A, foto 2009.

Fig. 20. Cărămidă ce provine de la M 2, caseta D, foto 2009.

Descoperită în caseta G, în colțul de nord al pridvorului, provine de la M 5; cărămida (Fig. 21), incompletă, restaurată, cu dimensiunile (27,3 cm x 14 cm x 5,3 cm), prezintă textul scris pe lungime: „Sarafima mo‹na›h‹ia› starița, ‹leat› 7292 (1783 septembrie 1-1784 august 31)”.

Descoperită în caseta G, în pridvorul bisericii Bascovele II, cărămida (Fig. 22) provine de la M 3, completă, cu dimensiunile (27 cm x 13,7 cm x 4 cm), prezintă textul scris pe lungime: „Irina mo‹na›h‹ia›, ‹1›806, g‹henarie› 10”.

Fig. 21. Cărămidă ce provine de la M 5, caseta G, foto 2009.

Fig. 22. Cărămidă ce provine de la M 3, caseta G, foto 2009.

Descoperită în caseta G, în pridvor, cărămida (Fig. 23) provine de la M 4, completă, cu dimensiunile (25,7 x 12, 6 x 4 cm), prezintă textul scris pe lățime: „Ecaterina schimon‹ahia› 7218 (?)”.

Exceptând aceste cinci cărămizi, în afara campaniei propriu-zise, în timpul lucrărilor de consolidare a lăcașului, executate de jur împrejurul acestuia, în toamna acestui an, au mai fost descoperite alte opt, care provin de la tot atâtea morminte deranjate, aflate acum în laboratorul de restaurare al Muzeului Județean Argeș.

Lipsa fondurilor şi înrăutăţirea condiţiilor climaterice n-au mai permis executarea unor cercetări arheologice sistematice în incinta ansamblului monahal Bascovele, cu precădere în zona situată la est de altarul bisericii, pentru a descoperi şi analiza fundaţiile anexelor aflate în acest perimetru. Cu toate acestea, campania arheologică din vara anului 2009 de la schitul Bascovele, prin descoperirea fundaţiilor bisericii din 1695, cât şi prin celelalte aspecte evidenţiate, a adus noi date atât privind evoluţia arhitecturii româneşti la finele veacului al XVII-lea şi la mijlocul secolului al XIX-lea, cât şi a vieţii monahale în secolele XVIII-XIX.

Fig. 23. Cărămidă ce provine de la M 4, caseta G, foto 2009.

ANEXĂ

***1696 (7204) mai 15*. Diicu Rudeanu mare logofăt se înţelege cu Şerban Cantacuzino mare comis pentru zestrea rămasă de la sora sa, Ilinca, în urma morţii nepoatei sale, Maria, fiica lui Ghincea ‹Rustea-Văleanu› fost mare vornic.**

† Adecă eu Diicul Rudeanul vel logofăt scriu şi mărturisescu cu acest al mieu zapis, ca să fie de bună credinţă la măna dumnealui Şărban Cantacuzino vel comis, cum să să ştie că pentru toate zestrile nepoată-mea Mariei, soţul dumnealui, care au fost fată surori-mea Ilincăi, pre care o au ţinut Ghincea biv vel vornic, ce au rămas, multu, puţin, după petrecaniia nepoată-mea, pentru că rămăind făr de coconi, mi-am căutat ce au fost zestrile surori-mea Ilincăi. Deci, am mersu cu dumnealui Şerban vel comis la sfinţiia sa părintele vlădica chir Theodosie, mitropolitul ţărăi şi aşa, den-naintea sfinţi‹i›i sale, cu sfânta pravilă ne-am aşăzat între noi de toate ce ar fi rămas de ale nepoată-mea.

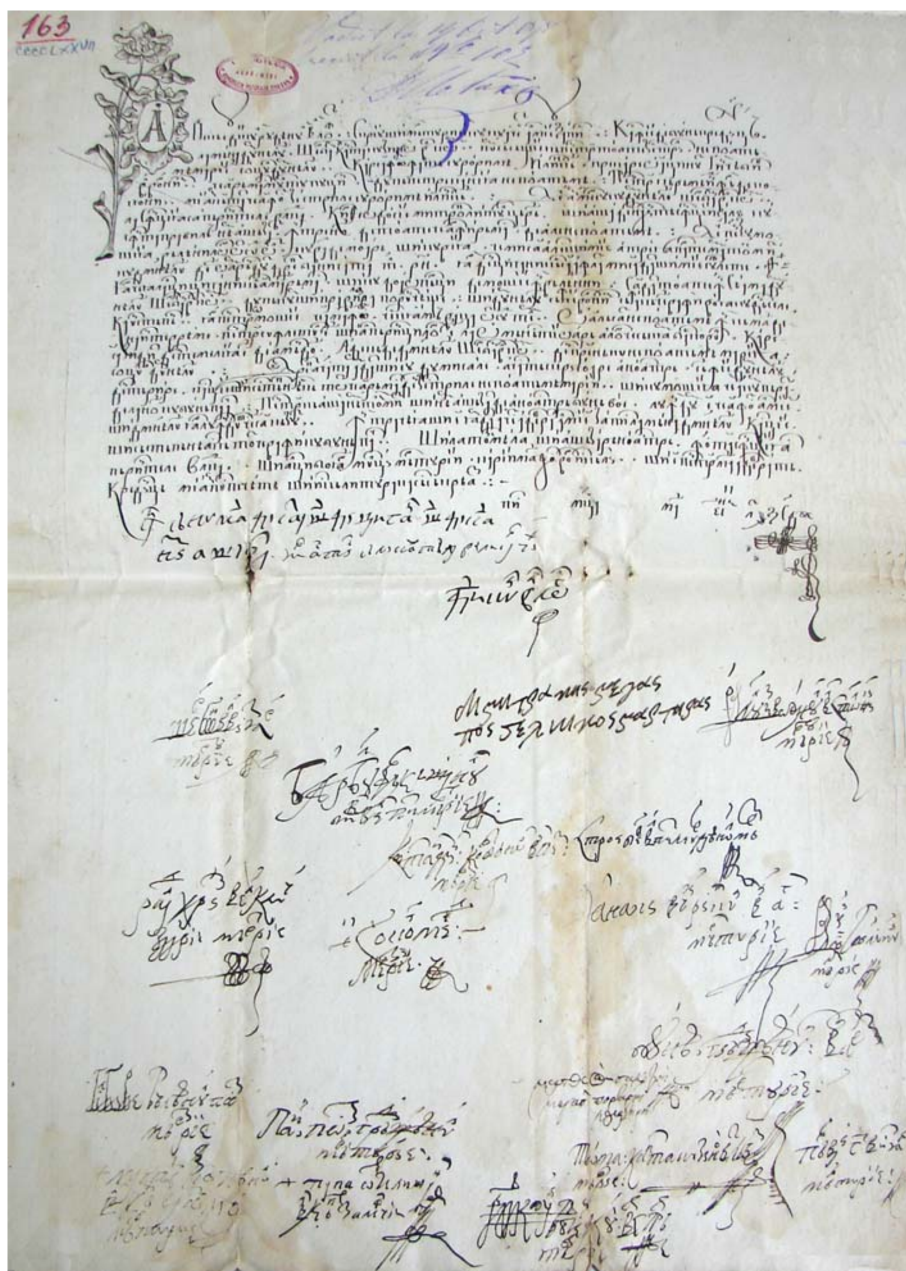

Fig. 24. Zapisul din 15 mai 1696.

Deci, pentru moşiia Vălénilor ot sud Olt, cu vad de moară şi cu viia ce mi s-au ales şi mie, a treia parte, m-am tocmit cu dumnealui de i-o am văndut drept bani gata taleri 150, iar den ţigani, căţi s-au aflat, mi s-au dat şi mie suflete 9, iar ceialalţi ţigani, căţi au mai rămas şi cu doao părţi de moşie, în Văléni[12], s-au dat toate în seama dumnealui Şerban vel comis, după cum şi pravila prea poruncéşte, şi dumnealui să fie volnic să facă cei va fi voia cu dănsele, ca un stăpăn.

Iar pentru o moşie ce au mai fost, ce să chiamă Vaţa ot sud Teleorman, o au lăsat nepoată-mea, încă mai denainte vréme, pentru sufletul ei şi al părinţilor ei, la o mănăstioară a lor ce să chiamă Baţcovul, care s-au zidit den temeliia ei, de amăndoi, adecă de dumnealui Şerban vel comis denpreună cu nepoată-mea Mariia, soţul dumnealui.

Drept aceasta am dat şi eu dumisale această scrisoare a noastră, să-i fie dumnealui den-tărire, ca să ţie şi să stăpănească tot ce au rămas den zestrile nepoată-mea Mari‹i›i şi cu moşiia ce au cumpărat de la noi, cu bună pace[13], pentru că aşa ne-am tocmit şi ne-am aşăzat de a noastră bună voe, luîndu-mi eu ce a fost al mieu şi dumnealui iar luîndu-ş ce s-au căzut.

Într-acéia şi eu i-am dat acest adevărat al mieu zapis la măna dumnealui, ca să ţie şi să stăpănească tot ce va fi, cu bună pace.

Şi la tocmeala şi aşezarea noastră fost-au sfinţiia sa părintele vlădica şi alţi boiari mulţi mărturii, carii mai jos vor iscăli.

Şi eu pentru mai adeverită credinţă mi-am pus pecétea şi iscălitura ca să să crează. Pis measeţa mai dni 15, leat 7204‹1696›.

Însă numai de‹n› saat şi de‹n› ţigani şiden cai ne-‹a›m aşăzat[14]. Iar altele să le cautăm Velisar cih‹odar›[15].

Diicul vel logofăt
Şerban vel vistiar, mărturie
Διμητρακης μεγας ποσθελνηκος, μαρτηρας[16]
Radul Izvoranul vel stolnic, mărturie
Barbul Fărcăşanul biv vel pitar, mărturie
Radul Hriza vel clucer za arie, mărturie
Costandin Corbeanul vel pitar, mărturie
Stroe bev vel pitar Leurdeanul, mărturie
Socol medelnicer, mărturie
Ianache Văcărescul vel agă, mărturie
Radul Golescul, mărturie
Bunea Grădişteanu vel armaş, mărturie
Gligore Băleanul postelnic, mărturie
Pană postelnic Grădişteanul, mărturie
Ματθεος Σακαζλανι μεγας πορταρη, μαρτηραν[17]

---

[12] **Вълѣнни**.
[13] **паачє**.
[14] Text adăugat, după comparaţia cu semnătura autografă, de Diicu vel logofăt.
[15] Text adăugat de o altă mână, probabil de către Velisarie fratele defunctei (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 185).
[16] „Dumitrache mare postelnic, martor”.
[17] „Matei Sacazlani mare portar, mărturie”. Traducerea şi transcrierea semnăturilor greceşti au fost efectuate de către dl Aurel Radu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

Toma Cantacuzino vtori logofăt, mărturie
Pârvan treti vistiar, mărturie
† Matei Copeanul (?) vel căpitan za seiméni, mărturie
† Pana ot Teliş vel capitan za lefegii
Răducanul Dudescul vtori spătar, mărturie.

D.A.N.I.C., Doc. ist., CDLXXVII/163.
Orig. rom., hârtie (42 x 25), filigran, rupt puțin la îndoituri.

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM BASCOVELE CONVENT FROM COTMEANA PARISH, ARGEŞ COUNTY (JULY-AUGUST 2009 CAMPAIGN)

Abstract

The present church of Bascovele Convent from the village Ursoaia, Argeş County was built with the money that the Greek Ştefu Nicolau and his wife Paraschiva (born in Piteşti), as well as with those given by the abbess Platonida. The work was finished on the 15-th of October 1843.

The first church of the convent was founded by the High Official Şerban II Cantacuzino, the supervisor of the works being Parthenie, the Superior of Cotmeana Monastery. Şerban II Cantacuzino belonged to the great family of boyars Cantacuzino. He was the son of the Great Sword Bearer Drăghici Cantacuzino, meaning that he was the nephew of the famous seneschal Constantin Cantacuzino. The figure of the founder together with that of his wife are still depicted on the western wall of the narthex built in 1843.

The archaeological researches from 2009 highlighted the foundation of the first building, a nave type construction (13,70 x 4,28) formed of altar and nave and narthex to which a porch was added in the 18-th century. Four tombs belonging to some nuns were also studied (the bricks placed under their heads demonstrated that the building was intended as a nuns convent from the very beginning).

Although the lack of money and the unfavorable weather did not permit some further researches-studies to be performed inside the monastic ensemble, the discovering of the foundations of the church from 1695 as well as the other highlighted aspects demonstrated that the 2009 campaign from Bascovele gave further information about the evolution of the Romanian architecture from the end of the 18-th century and the middle of the 19-th century, as well as that of the monastic life in the 18-th century-the 19-th century.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

CTITORI ŞI ŢINUTELE LOR OGLINDITE ÎN TABLOURILE VOTIVE DIN BISERICILE ORAŞULUI TOPOLOVENI

ANCUŢA ELENA SOARE[*]

Urbea Topoloveni are două monumente ecleziastice de reală importanţă istorică, care au păstrat reprezentările picturale nealterate de intervenţia unor retuşări, până astăzi.

Primul este Biserica Veche din Goleştii-Badii (Fig. 1) sau Biserica Cimitirului, cum mai este numită, având hramurile Adormirea Maicii Domnului, Sfântul Visarion şi Cuvioasa Parascheva.

Fig. 1. Biserica Goleştii-Badii din Topoloveni (foto Soare Nicolae).

Întâiul document referitor la aceasta, care atestă existenţa unui schit pe dealurile Topoloveniului, datând din 24 octombrie 1736, este un *zapis* dat de popa Ghinea, feciorul popii Gheorghe. În locul vechiului schit, *ieromonahul Dionisie*, egumenul Mânăstirii Nucet ridică în 1736 o biserică nouă din cărămidă, după cum

[*] Şcoala doctorală a Universităţii Valahia din Târgovişte, specializarea Istorie.

menționează pisania așezată deasupra ușii (Fig. 2). de la intrare[1]. Pictura lăcașului se află într-o stare avansată de degradare, tabloul votiv înfățișându-i pe *egumenul Mânăstirii Nucet, Dionisie și pe Voievodul Constantin Mavrocordat* (*1792-1793*).

Fig. 2. Pisania Bisericii Cimitirului din Goleștii-Badii, oraș Topoloveni situată deasupra ușii de intrare din pridvorul bisericii (foto Soare Nicolae).

Situat pe peretele vestic, domnul Constantin Mavrocordat (Fig. 3) este înfățișat cu caftanul somptuos, bogat îmblănit, cu misadă prelungită prin tivul hainei, de sub care se zărește anteriul lung, lăsând vizibili *ceașirii* și pantofii turcești. Anteriul e prins la brâu cu un *taclit*, probabil din mătase de culoare roșie. Părul tuns se observă acoperit de o coroană de aur bătută cu pietre prețioase, cu barba lungă îngrijită, care îi încadrează fața. Ca obiecte de podoabă poartă un inel, aflat pe mâna în care ține un crucifix mare, încrustat cu nestemate. Un lanț gros cade peste anteriu, așezat în diagonală, lung până la brâu pierzându-se sub caftan[2].

Epoca voievozilor greci, reprezentativă prin acest tablou, de fapt nu a adus nimic nou în materie de îmbrăcăminte, decât interzicerea oficială a oricărei alte înrâuriri străine, oricărei prezențe europene, în portul, traiul de datină al răsăritului[3].

[1] Ion Popescu-Argeșel, *Mânăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Ed. Fundației România de mâine, București, 2000, p. 223.

[2] Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, Vol. I, Ed. Meridiane, București, 1971, p. 370. Astfel de lanțuri erau întâlnite în ținuta moldoveană a secolului al XVII-lea.

[3] Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, Vol. II, Ed. Meridiane, București 1971, p. 57.

Biserica Inuri (Fig. 4), reprezintă un alt monument vechi al oraşului Topoloveni, având hramul Sfinţii Mihail şi Gavril[4]. Ea a fost edificată şi ctitorită, după cum dovedesc literele pisaniilor din acest edificiu (Fig. 5): *„Această sfîntă şi dumnezeiască biserică, ce iaste hramul sfinţii îngeri Mihail şi Gavriil, iaste zidita din temelie de robul lui Dumnezeu jupanul Gheorghie de la Ianina şi jupâneasa dumnealui Marica şi coconii dumnealor, Istratie şi Măria şi Radul, ca să fie dumnealor pomeană în veaci, în zilele luminatului Domn Io Costandin Basarab Voevod Brăncoveanul, m(e)s(i)ţa (luna) Iunie 24 leat 7214" (1706)*[5]. Cea de-a doua, săpată tot în piatră, are acelaşi conţinut, fiind aşezată la intrare, între pronaos şi naos: *„Cu vrerea Tatălui, cu ajutoriul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh| rădicatu-se-au această cinstită şi dumnezeiască besearică den temeliia ei, de ro|bul lui Dumnezeu Gheorghe şi Marica întru cinstea şi lauda sfântului| şi slăvitului al puterilor cereşti Voevod, arhiestratig Mihail,| în zilele luminatului Ioan Costandin Voevod Băsărabul| Measeţa[...]*[6]*, leat 7214" (1706)*, iar ultima, situată deasupra uşii de la intrare din pronaos, ne arată că Gheorghe din Ianina devine Gheorghe Topoloveanu, ca şi urmaşii săi[7]. Aceasta ne lămureşte asupra zugrăvelilor făcute de un urmaş al ctitorului, la 1767. Cuprinsul acestei inscripţii este următorul: *„Această sfântă şi dumnezeiască beserică, ce este hramul Voevozilor, este făcută den temelie şi*

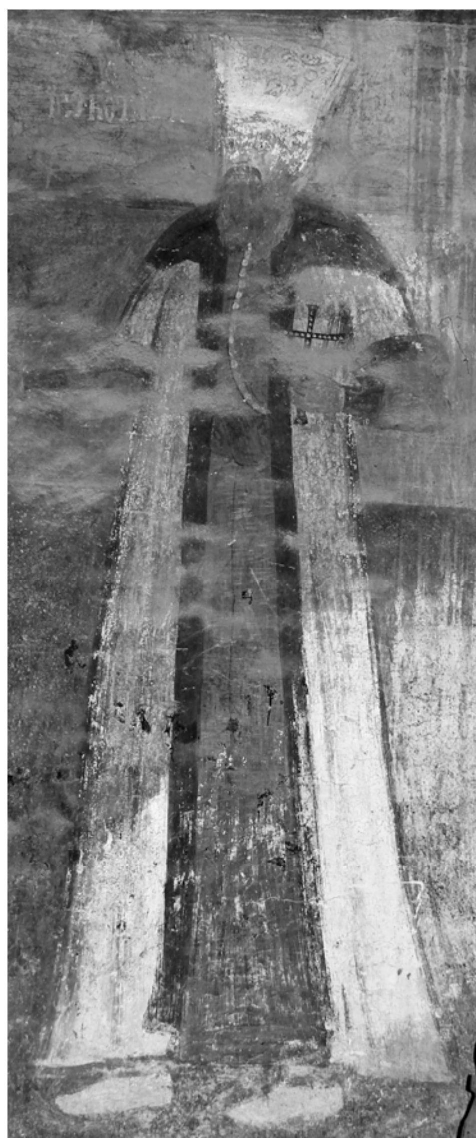

Fig. 3. Constantin Mavrocordat. (foto Soare Nicolae).

[4] Prof. Victor Brătulescu, *Ctitori şi zugravi în secolul al XVIII-lea la biserica Inuri, Raionul Găieşti*, în *Glasul Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1982, p. 234.
[5] Prof. Victor Brătulescu, *Meşteri zugravi, constructori şi ctitori ţărani de pe Valea Cârcinovului, raionul Găeşti*, în *Glasul Bsericii*, anul XX, nr. 11-12, 1961, p. 1050.
[6] Loc alb.
[7] Preot Ioan Răuţescu, *Monografia satului Topoloveni*, Bucureşti, 1939, p. 70.

zugrăvită de dumnealui jupan Gheorghe Topoloveanul, moşul meu leat 7214, iar acum, den mila lui Dumnezeu, fă... astea (?) de o am zugrăvit peste tot cum să vede şi s-a isprăvit în zilele prea (înălțatului) Domn Io Alexandru Scarlat Ghica Voevod leat 7275, Iunie 10" (1767)[8].

Fig. 4. Biserica Inuri din Topoloveni (foto Soare Nicolae).

Fig. 5. Pisania Bisericii Inuri din Topoloveni (foto Soare Nicolae).

[8] Prof. Victor Brătulescu, *op.cit.,* p. 1051.

Pictura veche a fost realizată de zugravii Mihai şi Iordache[9] fiind în curs de restaurare, ca şi biserica de la Goleştii-Badii. Primii ctitori sunt pictaţi, precum şi urmaşii lor, pe zidurile din pronaos, astfel: pe peretele sudic, în partea dinspre vest, *jupan Constandin Vlădescu vtori comis* şi *jupaniţa ego(a sa) Stanca* şi copilul *Matei*; în partea dinspre est a aceluiaşi perete, după fereastră, sunt zugrăviţi *jupan Gherghie Topoloveanu*, *jupaniţa ego Marica*, *Jupan Istrate Topoloveanu vtoric postelnic*, *jupaniţa ego Safta* şi copiii *Ştefan* şi *Ioana*; şi nu în ultimul rând pe peretele nordic *cocoana ego Safta* şi *Alexandrul biv vel kafegi zet(ginere) Şerban Topoloveanu*.

Jupanii tineri, *Alexandrul biv vel kafegi zet Şerban Topoloveanu, Ştefan şi Matei* (Fig. 6) sunt costumaţi pe deasupra cu mantii îmblănite, pe margini cu blană, gulere late pe umeri cu misadă, cu caftan cu mâneci scurte, asemenea îmblănit, de sub care se vede un anteriu, care de cele mai multe ori e dungat în nuanţe plăcute, prinse la brâu de taclituri din mătase colorate. Capetele le sunt descoperite şi tunse scurt, Alexandru deţinând şi o mustaţă subţire.

Fig. 6. Cocoana ego Safta, Alexandrul biv vel kafeigi zet Şerban Topoloveanu.

[9] Boalcă Ion, *File din istoria oraşului Topoloveni – 575*, Ed. Argeş-Press, Piteşti, 1996, p. 68.

Jupânii mai în vârstă, *jupan Constandin Vlădescu vtori comis, jupan Gherghie Topoloveanu* şi *Jupan Istrate Topoloveanu vtoric postelnic*, poartă haine îmblănite cu misadă, *baribace* agafate la gât puse pe umeri, mânecile atârnând în jos, astfel fiind specificată etatea acestora; pe deasupra anterielor prinse cu taclituri de nuanță mai închisă.

Soțiile acestora din urmă, *jupanița ego Marica* şi *jupanița ego Safta* (Fig. 7), sunt înfățişate în rochii lungi, răscroite la baza gâtului prinse cu nasturi de mărgăritar, în față la mijloc strânse cu un taclit, care este lăsat să atârne în jos. Deasupra capului tronează *şlice*, împodobite cu bandă lucrată în fir. Ca obiecte de podoabă se observă două şiraguri de perle la gât, cercei care atârnă cu perlă la capăt. Asemănător acestora se prezintă şi copila *jupaniței Safta*.

Fig. 7. Jupan Gheorghie Topoloveanul, jupanița ego Marica, jupan Istrate Topoloveanul vtoric postelnic, jupanița ego Safta, copiii Ştefan şi Ioana.

Jupânița Stanca, soția lui *jupan Constandin Vlădescu vtori comis* (Fig. 8), este înfățişată purtând un şlic de formă cilindrică, peste părul prins şi dat pe spate, şubă roşie cu motive *drapi d`oro*, cu guler bogat de misadă alb. Rochia este largă prinsă în talie cu două paftale de formă alungită, aurite, bătute cu mărgăritare, în jurul nervurilor.

Fig. 7. Jupan Constandin Vlădescu vtori comis, jupaniţa ego Stanca, copilul Matei.

Cu una din cele mai bogate costumaţi ale acestui edificiu se prezintă *cocoana Safta*, cu rochie şi caftan din material scump, roşu brodat cu flori albastre şi aurii, la gât îmblănit cu misadă albă, lată, rochia fiind prinsă cu două paftale rotunde mari, aurite, bătute cu perle. La gât se observă mai multe şiruri de coliere, din care două sunt evident din mărgăritare, atât de iubite şi în acest secol[10]. Poartă cercei, care atârnă cu două pietre preţioase rubinii[11], şlicul fiind împodobit cu o broderie fină din fir cu forme florale stilizate, iar în mână se observă că ţine o floare ca şi copilul *Matei*, ceea ce semnifică înnobilarea şi tinereţea personajelor.

Prin aceste portrete palietale se conturează rolul deţinut de un târguşor în secolele XVII, XVIII, care abia în secolul XX va căpăta statutul de oraş. Figurile reprezentative zonale care l-au marcat au adus un aport important înrâuririi culturale, atât prin informaţia istorică oferită, cât şi prin edificiile lăsate în urmă.

[10]Al. Alexianu, *op.cit.*, vol. I, p.

[11] Marin Matei Popescu, *Podoabe medievale în ţările române*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1970, p. 19.

FOUNDERS AND THEIR COSTUME AS THEY ARE PRESENTED IN THE COMMEMORATIVE PICTURE OF TOPOLOVENI

Abstract

In this paper the author wants to present the locality Topoloveni highlighting the costumes of its personalities.

The commemorative frescos from the Old Church from Golestii-Badii and the Inuri Church present the voivode Constantin Mavrocordat and Gheorghe Topoloveanu, together with his family, as secular founders of the two churches.

Their costumes are Oriental-like as a consequence of the intensification of the Ottoman domination which was in its apogee in the 18-the century.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ARC PESTE TIMP - 465 DE ANI DE LA MOARTEA LUI VLAICU PISCANUL

TEODOR DINA*

Sfârşitul domniei lui Neagoe Basarab, la 15 septembrie 1521, a marcat începutul unor îndârjite lupte pentru domnie, sprijinite de mai multe fracţiuni (partide!) boiereşti care căutau, fie să se menţină la putere, fie să *înscăuneze* un domn favorabil intereselor lor**.

Nevârstnicul fiu al voievodului ctitor al mânăstirii Argeşului, Teodosie, un copil de numai 13-14 ani, a fost proclamat domn în locul tatălui său, sub regenţa mamei sale, Doamna Despina, şi a unchiului său, Preda Craiovescu, dar boierii potrivnici, mai ales pribegii din Moldova, socotind momentul prielnic au venit în ţară, şi cu ajutorul altor boieri din părţile Buzăului, îl alungă şi înscăunează domn pe Dragomir Călugărul.

Boierii Craioveşti, care sprijineau pe Teodosie voievod, cheamă în ajutor pe Mehmet beg, paşa de Nicopole, răstoarnă situaţia şi restabileşte calmul pentru scurt timp. Dragomir Călugărul este luat prizonier de către turci, trecut peste Dunăre şi, la stăruinţele comisului Bădica (unchiul lui Teodosie) este ucis. Victoria de la Târgovişte împotriva lui Dragomir Călugărul, fiind efemeră, Teodosie vodă, ca şi alţi înaintaşi ai săi, este nevoi să *,,ia drumul Stambului"* pentru confirmare de către sultan. Din păcate, copilul-domn nu s-a mai întors din capitala imperiului otoman. Având o constituţie şubredă, ar fi murit acolo de ciumă.

,,Întru aceste tulburări, ce erau între boierii ţării – citām din cronica lui Radu Popescu – *Mehmet beg a scris la Poartă de a cerut domnia ţării, zicând că-l pofteşte ţara să ia domnia. Auzind aceasta capuchehaia la Poartă* (ambasadorul ţării la Istambul,n.n.) *a trimis degrabă veste boierilor de acest lucru, că se face ţării domn turc. Deci, auzind boierii aceasta s-au împăcat şi au ridicat domn, cu ştirea tuturor, pe Radu de la Afumaţi*"[1].

Pentru a face faţă situaţiei create şi ca o reacţie împotriva politicii conciliante a lui Teodosie Basarab, de subordonare absolută a ţării faţă de Poarta otomană, intervenţia armată era singura soluţie plauzibilă. Primele confruntări militare între oştile conduse de Radu de la Afumaţi şi cele otomane conduse de Mehmet beg au avut loc la Gubavi şi la Ştefeni, pe Neajlov, în lunile februarie-martie 1522, ambele

---

* Piscani, judeţul Argeş.
** Coincidenţa face ca în timpul pregătirii acestui articol, respectiv la data de 26 septembrie 2009, domnitorul Neagoe Basarab a fost *sanctificat* iar Episcopia Argeşului a fost ridicată la rang de arhiepiscopie.
[1] Radu Popescu, *Istoria domnilor Ţării Româneşti. Cronicari munteni*, E. P. L. Bucureşti,1961, vol. I. p. 285.

câştigate de Radu, dar la Clejani acesta a fost înfrânt şi silit, în cursul lunii aprilie 1522, să treacă munţii în Ardeal după ajutoare. Mehmet beg, care între timp îşi revendicase domnia la Poartă, intră în ţară şi aşează administratori turci prin toate oraşele şi prin toate satele româneşti, (mai 1522).

Primejdia devenise extremă, ţara fiind pe punctual de a ajunge paşalâc turcesc ca şi Bulgaria, Serbia şi Grecia. Este astăzi pe deplin cunoscut că dacă planul beiului de Nicopole nu a putut fi realizat, aceasta se datorează perseverenţei şi vitejiei lui Radu de la Afumaţi, dregătorilor săi, mari şi mărunţi, pe care i-a avut în anturaj şi tuturor luptătorilor anonimi care au fost alături de el în confruntarea cu forţele otomane.

În cursul lunii iunie 1522, strângându-şi din nou oaste, ajutat şi de Ioan Zapolia, voievodul Transilvaniei, Radu de la Afumaţi intră în ţară, pe la Rucăr, Câmpulung şi Piteşti, şi învinge pe turci la Grumazi, într-o luptă aprigă cu pierderi grele pentru otomani.

„*…Într-aceea, Ianoş Crai* (…) *s-a milostivit spre creştini şi s-a gătit de oaste cu 30.000 de unguri, şi s-au pogorât pe la Rucăr aici în ţară, şi a venit Ianoş Crai până la Piteşti, iar Mehmet beg n-a cutezat să-l aştepte şi curând a fugit pesre Dunăre…”*[2].

Victoria fiind asigurată, *„Radu vodă a trimis curând oameni aleşi de au cuprins pe toţi subaşi*i (administratorii turci, n.n.) *de prin toate satele şi oraşele, şi le-au tăiat capetele”*[3].

După alte confruntări armate cu ambiţiosul Mehmet bei, de la care n-au lipsit şi alţi pretendenţi la domnie, printre care şi *comisul* Bădica şi Vladislav III, Radu de la Afumaţi şi-a dat seama că stabilitatea domniei depinde exclusiv de asentimentul Porţii otomane, dar şi de sprijinul puternicei familii a boierilor Craioveşti. Se încearcă negocierea cu înalţii dregători otomani, cu sprijinul sangeacului de Belgrad, şi tratativele se încheie favorabil, după ce voievodul în persoană merge la Istambul pentru confirmare. La 1 februarie 1525, revenit în ţară din capitala otomană, Radu îi anunţa pe braşoveni, vecinii săi, că şi-a asigurat domnia. Era singura soluţie raţională, în astfel de împrejurări nefavorabile, după trei ani de lupte îndârjite, mai ales că nici tributul (birul) nu fusese sporit, el rămânând acelaşi; 700.000 de aspri, tot atât cât plătise şi Neagoe Basarab în timpul domniei sale liniştite[4].

Având asigurată domnia faţă de Poarta otomană, Radu de la Afumaţi încearcă să-i asigure stabilitatea şi pe plan intern, prioritară fiind împăcarea cu boierii Craioveşti, foarte puternici în Oltenia. Prilejul s-a ivit curând, deoarece, murindu-i soţia, Voica, fiica marelui vornic Vlădicu din Bucşani (Giurigiu), cu care avea trei copii; Vlad, Anca şi Neacşa, spre sfârşitul anului 1525, Radu vodă a cerut-o în căsătorie pe Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab, nepoata boierilor Craioveşti.

Văduvă de patru ani, Doamna Despina Basarab, pribegise în Ardeal, după moartea lui Teodosie, cu cele două fiice ale sale (Stana şi Ruxandra) stabilindu-se la Sibiu. Acolo o aflară, la 17 ianuarie 1526, trimişii lui Radu de la Afumaţi, cerându-i mâna domniţei în numele viteazului voievod[5].

Împăcat cu turcii şi cu Craioveştii, domnia lui Radu de la Afumaţi părea

[2] *Ibidem*, vol. II, p. 39.
[3] *Letopiseţul cantacuzinesc*, p. 115.
[4] C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976, vol. II, p. 235.
[5] Alexandru Alexianu, *Peripeţiile unei nunţi domneşti*, în *Magazin istoric*, nr. 6/1972, p. 92.

consolidată şi din interior şi din afară. Ţara găsise suficiente resurse pentru a supravieţui, deşi pentru aceasta se făcuse importante eforturi materiale şi umane, multe victime căzând chiar din rândurile boierilor, mari dregători, sprijinitori ai domniei. În *pomelnicul* mânăstirii Argeş găsim înscrise numele multor boieri mari care şi-au dat viaţa în luptele cu *,,agarenii": ,,Astfel: au pierit logofătul Captar, vornicul Cocora. Stanciu din Mârşa, Văsiu din Fântânelor, Voica Cotescu, marele logofăt Harvat, Baldovin pârcălabul, Radu din Bujoreni, Ivan din Sinteşti şi încă mulţi alţii, fiindcă pomelnicul nu-i menţionează decât pe cei din treptele superioare ale ierarhiei*"[6].

Recitind lista Sfatului domnesc din 4 aprilie 1523, înţelegem cât de aprigă a fost confruntarea cu forţele ostile, otomane: din cei 11 mari dregători, cei dintâi din Sfat, după domn, 5 au fost ucişi în luptele cu turcii. Evident, în locul lor au fost cooptaţi alţii, cum a fost cazul lui Vlaicu *,,de Neportheni"* (devenit Piscanul) ridicat în treapta de clucer, în iulie 1526, Neagoe din Budeasa (Argeş), Şerban din Izvorani (Argeş) şi încă mulţi alţii[7].

Mare clucer, *,,cel care ţinea cheile cămărilor domneşti",* cum ne asigură eruditul Dimitrie Cantemir, Vlaicu era *,,veghetorul cel mare"* al Curţii domneşti. El supraveghea strângerea grânelor şi furajelor, de la contribuabili şi de pe moşiile domneşti, a produselor pentru export şi a celor destinase cămării domneşti. Pentru contribuţia sa la susţinerea domniei, sigur şi cu ajutor militar, după obiceiul timpului, la 26 iulie 1526 domnitorul Radu de la Afumaţi îi întăreşte lui Vlaicu clucer (şi fraţilor săi) stăpânirea asupra moşiilor de la Stăneşti, Drăgăneşti şi Berevoeşti (Muscel) toate moştenite de la tatăl său, Pătru postelnic. De asemenea, numai peste zece zile, la 6 august. domnitorul îi dăruieşte lui Vlaicu clucer un ţigan rob, anume Budur, din ţiganii dăruiţi mânăstirii Argeş de către Magdalina monahia.

Spre sfârşitul anului 1528, mai mulţi boieri potrivnici, în frunte cu Neagoe marele vornic din Periş, şi Drăgan postelnicul, nemulţumiţi de influenţa boierilor Craioveşti pe lângă domnie, care stăpâneau, pur şi simplu, *,,ţara"* de dincolo de Olt, se constituie într-un complot şi se ridică împotriva domnitorului Radu de la Afumaţi. Surprins nepregătit, neavând la dispoziţie oşti pentru a li se opune, decât garda personală, Radu vodă este nevoit să fugă spre Oltenia, unde ştia că va găsi ajutor din partea Craioveştilor. Pe drum, complotiştii îl ajung, la Râmnicu Vâlcea şi *,,nerespectând nici lăcaşul în care Radu şi fiul său se refugiase, îi ucid pe amândoi în bisericuţa din Dealul Cetăţuiei, sub ochii îngroziţi ai preotului care, în zadar ridica braţele spre cer şi se ruga pentru scăparea voievodului. Sub ochii îngroziţi ai acestuia, ucigaşii i-au tăiat capul chiar în altar, stropind pristolul cu sângele domnitorului şi al nevinovatului său fiu, Vlad*"[8].

S-a întâmplat această mizerabilă crimă *,,politică"* în ziua de 2 ianuarie 1529. Trupul domnitorului a fost adus de gărzile sale şi de puţinii credincioşi la mânăstirea Curtea de Argeş, unde, prin grija soţiei sale, Doamna Ruxandra, a fost înmormântat creştineşte.

După moartea lui Radu de la Afumaţi, la 2 ianuarie 1529, Vlaicu a rămas în

---

[6] C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 235.
[7] Nicolae Stoicescu, *Dicţionarul marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, în sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 104.
[8] Petre D. Popescu, *Radu de la Afumaţi*, Bucureşti, 1969, p. 63.

continuare cu dregătoria de clucer, ocupându-se de moşiile sale moştenite sau dobândite.

În a doua jumătate a lunii martie 1529, venind direct de la Poartă, Moise vodă, fiul lui Vladislav III a ocupat pentru scurt timp (până la 4 iunie 1530) tronul Ţării Româneşti. Domnitorul, ca şi predecesorul său, Radu de la Afumaţi, se sprijinea pe puternica familie a Craioveştilor, căsătorindu-şi sora cu Barbu (II) Craiovescu.

Vlaicu clucer face imprudenţa şi se aliază cu partida adversă, potrivnică boierilor Craioveşti. Astfel, în divanul prezidat de însuşi Moise vodă, probabil în aprilie 1529, pierde judecata cu Manea Vulpar, pentru moşia sa din Stăneşti (Corbi-Argeş) *„şi neavând altfel cum face, a vândut acea ocină lui Manea Vulpar, de nevoie, pentru 9.700 de aspri*”[9].

Domnia lui Moise vodă, pusă în cumpănă de un nou pretendent, Vlad Înecatul (ginerele lui Petru Rareş) a luat sfârşit în primele zile ale lunii iunie 1530, când domnitorul este nevoit să se refugieze în Ardeal. Cu ajutor de peste munţi şi cu Craioveştii, sprijinitorii săi, Moise vodă reintră în ţară pe la Bran, spre Piteşti (deci pe la Piscani!, n.n.) şi la Viişoara (la cca. 30 km de Slatina), la 29 august 1530, are loc lupta care se încheie cu victoria lui Vlad Înecatul. Moise vodă şi cumnatul său, Barbu (II) Craiovescu au fost ucişi pe câmpul de luptă, iar Ştefan Mailat, comandantul corpului de oaste ardelean, a fost făcut prizonier[10].

Victoria lui Vlad Înecatul, învingătorul de la Viişoara, fiind asigurată, Vlaicu clucer îşi dă seama că domnia acestuia este efectiv consolidată, prin sprijinul moldovenesc al lui Petru Rareş, şi i se alătură de la început. La rândul său, noul domn îşi dă seama de capacitatea politică a clucerului muscelean, pe care şi-l apropie, dăruindu-i unele moşii confiscate de la adversarii săi Craioveşti. Un hrisov din 29 decembrie 1532, aminteşte de satele Bărbăteşti şi Brăneşti ...„*partea lui Barbu banul (Craiovescu) şi a fratelui său Drăghici, pe care ei au pierdut-o cu hiclenie faţă de Vlad voievod* (Înecatul)[11].

„*...Iar boierul domniei mele, jupan Vlaicu clucer, el a dovândit-o cu dreaptă şi credincioasă slujbă faţă de Vlad voievod. Iar după aceea, aceste averi mai sus zise, partea lui Barbu ban şi a fratelui său Drăghici, s-au aflat şi cumpărate de jupan Vlaicu clucer, pentru că Barbu ban şi fratele său Drăghici ei au rămas datori, eminului din Vidin cu 40.000 de aspri şi eminului din Rahova cu 50.000 de aspri. Şi acei aspri erau ai împăratului de la vaduri* (de la vamă, n.n.) *din socoteala lui teftender al împăratului, Skinder Celeby. Şi a plătit domnia lui* (Vlaicu clucer,n.n.) *acea datorie de 90.000 de aspri, fiind acum* (acele sate) *şi cumpărate*”[12].

La începutul lunii aprilie 1532, Vlad Înecatul încredinţează lui Vlaicu clucer (şi lui stoica şi Dragomir) o misiune diplomatică în Ardeal, la regale Ioan Zapolia. Poate cu acest prilej, judele şi pârgarii Braşovului (primarul şi consilierii) i se adresează lui Vlaicu ca dregător domnesc, cu atribuţii administrative în zona Muscelului, ca el să facă dreptate în *,,afacerea”* unor oi confiscare de către locuitorii din Dragoslavele, de la vecinii lor din Râjnov.

[9] *D.I.R.* B. sec. XVI vol. II. p. 192.
[10] C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, *op. cit.* p. 238.
[11] *Ibidem*.
[12] *D.I.R.* B. sec. XVI, vol. II p. 115-118.

Din scrisoarea care s-a păstrat până în zilele noastre, rezultă că era destinată spre soluționare chiar clucerului Vlaicu, braşovenii fiind convinşi că era în măsură să facă dreptate[13].

În cursul lunii iulie 1532,Vlad Înecatul era la Piteşti, fiind menționat în *„Socotelile Braşovului”* într-o însemnare datată 20 iulie; *„al nostrum Wlad Waivoda la Pytesch”,* iar la 24 iulie dădea lui Vlaicu clucer un hrisov prin care îi întărea stăpânirea asupra țiganului Budur, dăruit de Radu de la Afumați în anul 1526 şi revendicat acum de călugării de la mânăstirea Argeş[14]. Domnia lui Vlad Înecatul, consolidată inițial prin victoria de la Viişoara, este amenințată în 1532 de încercarea lui Drăghici Craiovescu, fiul lui Danciu comisul Gogoaşă, de a revendica pentru el domnia țării, afirmând la Poartă că este *„os domnesc”.* Delegația țării, condusă de vornicul Şerban din Izvorani, la Istambul pentru a dejuca planurile noului pretendent, a reuşit să obțină pedeapsa capitală a acestuia, dovedindu-l ca impostor.

Vlaicu clucer se dovedeşte şi de această dată prudent şi loial domnitorului, iar acesta *„pentru dreaptă şi credincioasă slujbă”* îi dăruieşte satul Cetățeni, în nordul Muscelului, *„…partea lui Barbu al Gogoşoaei, fiindcă Gogoşoaia cu fiii ei* (Barbu şi Drăghici, n.ns.) *au pierdut cu rea hiclenie față de domnia mea…*”[15].

Sfârşitul lui Vlad Înecatul a venit brusc spre marea dezamăgire a dregătorilor săi apropiați. În toamna anului 1532 *„mergând la Popeşti, den jos de Bucureşti, în plimbare, acolo s-a înecat în Dâmbovița”.* Domnitorul era – notează un document ardelean – după un chef prelungit. A fost înmormântat la mânăstirea Dealul.

Spre sfârşitul lunii septembrie 1532, *„săvârşindu-se Vlad vodă”*(Înecatul) *iar boierii sfătuindu-se pentru domn, pe cine ar pune, au găsit cu socoteala lor* (sic!) *să pună pe Vintilă județul de la Slatină, şi s-au dus toți de l-au luat şi l-au pus domn*”[16].

Vlaicu clucer (Piscanul) alături de alți boieri şi dregători domneşti, printre care şi Craioveştii, îl sprijină la început pe noul domn, Vlad Vintilă. Recunoscător, acesta îl menține în dregătoria de clucer, îi întăreşte cu hrisoave stăpânirea asupra moşiilor cumpărate, moştenite de la tatăl său, sau dobândite prin danii domneşti, şi-i încredințează şi el unele misiuni diplomatice în Ardeal şi Ungaria. La 29 decembrie 1532, la câteva luni după luarea domniei, Vlad Vintilă dăruieşte lui Vlaicu clucer şi fraților săi, Mihnea stolnic şi Badea sluger, un hrisov domnesc prin care le sunt întărite toate proprietățile funciare.

„…De aceea - cităm din hrisov - *am dăruit şi domnia mea acest hrisov, dregătorului domniei mele, jupanului Vlaicu clucer şi cu frații săi, jupanul Mihnea stolnic şi Badea slujer şi nepotului lor, Pătru, fiul popii Neagoe, şi cu fiii lor, ca să le fie satul Năpârteni, cu tot hotarul* (…)

Şi din Piscani, jumătate, şi din a doua parte, a şasea parte, pentru că a cumpărat-o jupan vlaicu cu frații săi de la Arfa, pentru 2400 de aspri.

Şi iarăşi să le fie la Racovița, partea pe care a ținut-o Şerban vornic (din Izvorani, n.n.) *pentru că a dat-o Şerban vornic jupanului Vlaicu clucer de a sa bună*

[13] Grigore Tocilescu, 534 documente slavo-române, Bucureşti, 1931, documentul nr. 466 (carte rară) la Biblioteca Academiei Române.
[14] D.I.R., B, sec. XVI, vol. II. p. 107.
[15] D.I.R., B, sec. XVI vol. II. p. 374.
[16] Radu Popescu (Cronicari munteni), *op.cit.* vol. I. p. 282; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească şi Moldova*, sec. XIV-XVI, Bucureşti, 2001, p. 1156.

voie"(…)[17].

Vara şi toamna anului 1533 şi prilejuit lui Vlaicu clucer reluarea unor misiuni diplomatice în Ardeal la cererea domnitorului Vlad Vintilă. La 24 august era la Braşov: *„Item die Bartolomey, Wlaicul klutskyr familiary domini Wlad waivodae tria oktolia viny",* cum este consemnat în *„Socotelile Braşovului".* Asemenea, şi la 16 octombrie 1533, Vlaicu este trimis ca însoţitor al unui oarecare Paulo Literat (probabil jurist consul) chiar la Buda, la curtea regelui Ioan Zapolia: *„Item ispo die Galli Wlaikul de Neportheny, familiae domini Wladul waivodae cum Paulo literato o regia* maiestates"[18].

Misiunea lui Vlaicu în Ardeal poate fi pusă în legătură cu neînţelegerea dintre cei doi „regi" ai Ungariei, respective Ion Zapolia, protejatul sultanului, susţinut de ungurii din Ardeal, şi Ferdinand de Habsburg, fratele împăratului german Carol Quntu, susţinut de către saşi.

Încă din 1529 un oarecare Aloisio Gritti a fost desemnat de sultan ca tezaurier şi guvernator al Transilvaniei. În 1532 a fost trimis de sultan ca mediator între cei doi regi, iar un an mai târziu a primit însărcinarea să asigure ordinea în Transilvania, sultanul fiind în război cu Iranul.

La 25 iulie 1534, în drum spre Transilvania, Aloisio Gritti intra în Ţara Românească pe la Turnu. Aici a fost întâmpinat de mai mulţi boieri ostili domnitorului, între aceştia fiind Vârsan Furcovici, cumnatul Craioveştilor, Stan pârcălabul, Peia mare portar şi încă mulţi alţii, din treptele inferioare ale ierarhiei. În faţa trimisului sultanului, Vlad Vintilă a fost acuzat de către Vâlsan mare logofăt, că întreţine legături tainice cu Ferdinand de Habsburg, duşmanul turcilor, şi că scoate bani de la locuitori pentru pregătirea unei răscoale împotriva imperiului otoman. Pus la curent cu cele ce se pregăteau în tabăra otomană, în tranzit prin Ţara Românească, trupa de ostaşi otomani care însoţea pe Aloisio Gritti, inclusiv cetele boiereşti care i s-au adăugat la Turnu şi pe parcurs, de către boierii ostili, a fost înconjurată şi escortată de un puternic detaşament de ostaşi munteni, conduşi de Dragomir spătarul. Pe drum, undeva în apropiere de Piteşti, Vlad Vintilă soseşte în persoană cu importante efective militare, având asupra sa şi aprobarea porţii pentru a-i pedepsi pe boierii răzvrătiţi.

La Piteşti, potrivit relatării lui Tranguilo Andronico, secretarul lui Gritti, Vlad Vintilă a înconjurat tabăra rebelilor cerând extrădarea boierilor *„hicleni".* După obţinerea acestora de la Gritti, tabăra a fost asaltată de garda domnitorului, represiunea lovind în zeci şi zeci de participanţi la acest act de trădare: 75 după unele mărturii contemporane, 184 după raportul lui Gritti către sultan, în care spune „*…astfel, luând 184 de oameni, dintre ostaşii de seamă ai Ţării Româneşti, care mi se alăturaseră mie, de la Dunăre încoace, oameni de frunte, cavaleri şi fii de cavaleri, şi tăindu-le urechile şi nasul, şi scoţându-le ochii, i-au lăsat pe drum cu aceste răni, înjosiri şi chinuri, numai pentru vina că au fost cu mine de la Dunăre încoace, până la întâlnirea cu el".*

Astfel, au pierit în acest nefericit complot, logofătul cel mare Vâlsan, fratele său Radu, fost mare spătar, Stan pârcălabul, cu fiii săi, Peia mare spătar, Stanciu mare vistier şi încă mulţi alţii:

Alţi fruntaşi ai opoziţiei, logofeţii Teodor din Drăgoeşti şi Giura din Stăneşti

[17] D.I.R., B, sec. XVI, vol. II, p. 115-118.
[18] *Quellen zul Garchialite der Szadt Braşov*, vol. II. 1889, p. 316.

(Vâlcea) fug în Transilvania sau peste Dunăre, pentru a scăpa de represalii, fiindcă voievodul hotărâse ca şi *„părţii femeieşti să i se aplice cazne şi prigoane*".

După *„tăierea trădătorilor"* la Piteşti, boierii rămaşi credincioşi lui Vlad Vintilă au fost răsplătiţi de acesta, fiind înălţaţi în ranguri, în locul celor decapitaţi, mulţi dintre ei beneficiind şi de averile *„hiclenilor"* confiscate pe seama domniei. Vlaicu din PISCANI, ca răsplată a loialităţii sale, a fost întărit în stăpânirea moşiilor sale cu hrisoave domneşti, în care domnitorul îl numeşte *„cinstitul dregător al domniei mele"* şi îl investeşte cu dregătoria de *mare logofăt* în locul lui Vâlsan Furcovici.

La 6 septembrie 1534, la Fureşti, **Vlaicu Piscanul** este menţionat pentru prima dată în calitate de şef al cancelariei domneşti, iar la 12 septembrie acelaşi an, pentru *„credincioasă slujbă",* Vlad Vintilă îi întăreşte stăpânirea asupra unor *„ocine"* în Spinişor, Stângăcea şi Frătoşiţa, foste proprietăţi ale lui Radu din Spinişor şi ale fratelui său[19].

Chiar în vara acestui an (1534) Vlaicu îşi constituie la Piscani, judeţul Argeş, reşedinţa rurală, construind în acest sat conac şi dependinţe aferente acestuia, precum şi biserică din zid, în care a fost şi înmormântat. Foarte mult solicitat de atribuţiile sale pe lângă domnie, Vlaicu mare logofăt s-a ocupat, personal, foarte puţin de reşedinţa rurală de la Piscani Îl găsim deseori, după 6 septembrie 1534, la Buzău, unde Vlad Vintilă ctitorea mânăstirea Menedic, la Bucureşti, şi foarte des la Târgovişte (capitala ţării) unde prezida, în lipsa domnitorului, marele divan al ţării.

În ultimul an de domnie al lui Vlad Vintilă (1535) cu toată atenţia de care se bucura din partea domnitorului, Vlaicu Piscanul se alătură partidei ostile acestuia contribuind (din umbră!) la înlocuirea lui din domnia Ţării Româneşti.

În timp ce boierul din Piscani-Argeş atinge apogeul ascensiunii sale, cârmuirea lui Vlad Vintilă este pusă în cumpănă de Radu Paisie, viitorul domn, care în intervalul septembrie-noiembrie 1534, ocupă tronul ţării şi chiar emite documente de cancelarie.

Revenit în domnie, cu ajutor otoman, succesul lui Vlad Vintilă este efemer asigurat, pentru 6-7 luni, când emite hrisoave de la Târgovişte, dar în iunie 1535 cade victimă unei noi încercări a boierilor de a-l scoate din domnie, care, de astă dată reuşeşte.

„*Vlad* – scrie cronica ţării – *s-a dus la plimbare către Craiova, să vâneze în pădurile jiului, cerbi şi alte vânaturi mari. Iar pe lângă aceasta avea de gând să mai taie o seamă de boieri. Dar simţind boierii, s-au vorbit cu toţii* (deci şi cu Vlaicu Piscanul*, n.n.*) *şi au năvălit ei mai înainte de au tăiat pe domn, în malul Jiului şi au scăpat ei de moarte…*"[20].

Martor la acest tragic eveniment, Vlaicu mare logofăt Piscanul nu a fost străin de odioasa crimă. Documentele care s-au păstrat confirmă că, împreună cu alţi boieri din sfat, a luat parte la vânătoarea domnească organizată în pădurile Jiului. La 10 iunie 1535, în preziua asasinării voievodulu, el era la Craiova, de unde vor fi plecat cu toţii la *„vânătoare*"[21].

Ca mare logofăt, şeful de cabinet al domnitorului şi *„cinstit"* dregător al

[19] D.I.R., B, sec. XVI, vol. II, p. 152.
[20] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 282.
[21] D.I.R., B, sec. XVI, vol. II, p. 185.

acestuia, Vlaicu ar fi putu să împiedice săvârşirea acestui act criminal, punând la curent pe domnitor cu cele ce se i se pregăteau, în taină Dar – spune cronica ţării - *„boierii s-au vorbit cu toţii, de taină, şi au luat-o ei mai înainte, de au tăiat pe domn”.*

Pentru complicitatea lui Vlaicu la uciderea domnitorului Vlad Vintilă pledează şi documentul din 13 iunie 1535, primul document emis de cancelaria noului domn, Radu Paisie, după moartea rivalului său, în care el (Vlaicu) este menţionat tot cu dregătoria de *mare logofăt*, cu care a fost *„preluat”* de noul domn[22].

Asemenea, la numai o lună după luarea domniei, la 12 iulie 1535, Radu Paisie dăruieşte lui Vlaicu Piscanul şi lui Dertco postelnic (alt complice la crimă !) şapte întinse proprietăţi funciare *„pentru dreaptă şi credincioasă slujbă*”[23].

Începută la 13 (!) iunie 1535, domnia lui Rdu Paisie în Ţara Românească, a fost pusă în dispută de mai mulţi pretendenţi la tron, susţinuţi, fireşte de unele fracţiuni boiereşti ostile domnitorului. La numai opt luni de la luarea domniei, Radu Paisie se confruntă cu primul său rival, dintr-un lung şir de pretendenţi, pe care i-a avut în cei 10 ani de domnie.

Acesta intrase în ţară (după 15 februarie 1536) cu sprijin otoman, domnitorul *legiuit* fiind surprins nepregătit (ca şi fratele său vitreg, Radu de la Afumaţi) şi este nevoit să se refugieze peste munţi şi să ceară ajutor militar de la Ştefan Mailat, voievodul Transilvaniei.

Pretendentul, respectiv noul *„domn”* care a ocupat tronul muntean în perioada februarie-aprilie 1536, având sprijinul unor mari boieri, în frunte cu Toma din Pietroşani (Prahova), Banul Craiovei, şi cu Radu logofătul din Drăgoeşti, a fost boierul oltean Barbu (III) Craiovescu, poreclit *„Banu Mărăcine”*, cum a rămas cunoscut în tradiţia populară.

Acesta era fiul lui Preda Craiovescu, fostul mare ban al Craiovei în 1521, căzut în lupta de la Târgovişte, ca tutore al copilului-domn Teodosie Basarab, în octombrie 1521. Era deci, nepot de frate al lui Neagoe Basarab. De altfel, ca pretendent la tron, el s-a declarat la Poartă chiar fiu al acestuia, aşa cum procedase, cu câţiva ani mai înainte, şi vărul său Drăghici Craiovescu, dovedit ca impostor, şi care a sfârşit tragic, în ştreang, la Istambul.

Revenit în ţară cu ajutor transilvănean, Radu Paisie a fost reconfirmat în domnie de către sultan pentru suma de 1.000.000 de aspri, aduşi în persoană la Poartă în iulie 1536.

Pacea fiind restabilită (am văzut cum !) Radu Paisie *„n-a zăbovit mult şi a tăiat pe Toma banul”* mai apoi şi pe Radu din Drăgoeşti, fost mare logofăt, dovediţi ca *„hicleni”* .

Vlaicu Piscanul nu s-a asociat iniţial cu boierii opozanţi lui Radu Paisie, iar acesta îi întăreşte, la 5 mai 1538, în Târgu Conăţel, stăpânirea asupra mai multor moşii lângă Deag, pe apa Teleormanului. În vara anului 1538, rudele şi partizanii dregătorilor ucişi în 1536, pregătesc detronarea lui Radu Paisie şi înlocuirea lui cu pretendentul Laiotă Basarab, fiul lui Ţepeluş, aflat în refugiu la Caransebeş. Între 28 august şi 17 noiembrie (1538) Stroe paharnic, împreună cu alţi mari boieri opozanţi, încearcă, printr-o răscoală, detronarea lui Radu Paisie, dar nu reuşesc, domnitorul având

[22] Stoica Nicolaescu, Radu vodă Paisie, Craiova, 1938, p. 20.
[23] D.I.R., B, sec. XVI, vol. II, p. 185.

disponibile trupe care să li se opună cu succes.

În vara anului 1539 a avut loc încercarea lui Şerban din Izvorani (ginerele lui Radu II Craiovescu) de a-l scoate din domnie pe Radu Paisie. Lui i se alătură şi alţi boieri opozanţi printre care; Vintilă din Cornăţeni, (fratele lui Teodor, ucis în 1536) şi fratele său Pârvu, Giura logofătul din Stăneşti (Vâlcea), Stroe paharnicul din Floreşti şi alţii.

La 2 iunie 1539 se ştia la Sibiu de conflictul intern dintre Şerban, Banul Craiovei, şi domn, iar la 10 iunie aceştia erau informaţi (*oficial!*) că domnitorul (Radu Paisie) era plecat la Istambul, chemat de sultan, iar Şerban Banul era *„ispravnic”* (locţiitor) al tronului muntean.

La 12 iulie 1539 se ştia la Sibiu şi la Braşov că Radu Paisie urma să sosească în ţară de la Istambul, ci nu singur, şi însoţit de un trimis al sultanului care să-l impună în faţa boierilor răzvrătiţi. Interesant este faptul că aceştia s-au refugiat chiar în imperiul otoman, circumstanţe în care Şerban Banul (ci nu numai el) îşi încheie zilele[24].

Vlaicu din Piscani deşi nu a luat parte făţiş la complotul boieresc condus de Şerban din Izvorani, (deşi era rudenie cu acesta) a fost bănuit a fi partizan al acestuia şi, treptat, pierde influenţa pe lângă domnie. După 15 octombrie 1540 este eliminat din Sfatul Domnesc, iar cancelaria ţării, condusă de el între anii 1534-1540, este încredinţată de domnitor lui Tatu, fost logofăt al doilea.

După eliminarea din Sfatul Domnesc, Vlaicu e retrage la Piscani, reşedinţa sa rurală, pentru a se ocupa de averile sale, dobândite prin danii domneşti, sau cumpărate în timpul cât a deţinut funcţii importante, puse acum în dispută de către noii dregători ai lui Radu Paisie.

Domeniul Vlăiculesc, constituit din mai multe moşii şi sate pe care şi-l formase în decursul anilor, începe acum să se destrame, fiind reclamat de cei de la care îl acaparase.

Un document din 29 aprilie (1541-1544) prin care Radu Paisie întăreşte lui Borcea şetrar (din Goleşti*) „toate averile pe care le-au ţinut Părşanul vornic şi Vlaicu (mare) logofăt, anume Vieroşul şi Mărăcinenii, cu morile şi cu alte averi, şi ţiganii şi morile de la Goleşti, ce au fost ale lui Vlaicu (mare) logofăt*”[25].

O nouă încercare a boierilor ostili lui Radu Paisie, de a-l scoate din domnie şi a-l înlocuit cu un domn favorabil intereselor lor, a avut loc în iunie 1544.

Fugar în Transilvania, în 1543, pentru a se pune la adăpost de teama domnitorului, Vlaicu Piscanul face imprudenţa şi se raliază şi el cu pretendentul Laiotă Basarab şi cu pribegii munteni: Stroe *pribeagul* din Floreşti, Stanciu, fiul lui Toma Banul din Pietroşani (Prahova), Manole, Mihalcu şi alţii, mai puţin importanţi[26].

„*…Iar aceştia, împreună cu Laiotă vodă, care era acolo fecior de domn, însoţiţi de o trupă de mercenar, au intrat în ţară. În prima luptă dintre* (mercenarii lui) *Laiotă şi* (gărzile lui) *Radu Paisie, a biruit Laiotă şi a luat domnia la Târgovişte. În acest timp a înălţat pe Stroe spătarul la rang de mare ban al Craiovei, iar pe Stanciu postelnic, la rang de mare vistier…*”[27].

---

[24] Valentin Gheoca, *Un domnitor controversat, Radu Paisie*, în *Magazin istoric*, nr. 9/1996, p. 50.
[25] *Introducere* la D.I.R., B, sec. XVI, vol. II.
[26] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în *Arhivele Olteniei*, nr. 11/1932, p. 170.
[27] Stoica Nicolaescu, *op.cit.*, p. 20.

„Radu vodă – completează cronica țării – *a fugit cu boierii la Nicopol şi a venit domn Laiotă Basarab* (…) *Iar peste două luni iarăşi a venit, cu mulțime de turci, şi a avut* (iarăşi) *război cu Laiotă, la Fântâna Țiganului, şi a fost izbânda Radului vodă"*[28].

Lupta dintre cei doi competitori la tronul basarabilor s-a dat (după unele izvoare mai noi) la 1 octombrie 1544, pe Valea Mozacului, la nord de satul Leşile (județul Argeş) unde se păstrează încă toponimicul *„Fântâna Țiganului".* Asemenea, au fost identificate urmele unui cimitir, cu gropi comune, din secolul XVI (descoperit în anul 1963) care conținea peste 200 de schelete umane, piese de harnaşament, potcoave plate, vârfuri de sulițe şi alte materiale de război specifice[29].

În această luptă „*…Laiotă Basarab a fost tăiat luptând* (deci, în luptă, n.n.) *şi tăiați au fost de Radu Paisie şi toți boierii prinşi alături de Laiotă ca: Vlaicu logofăt din Piscani, Stroe banul şi Stanciu vistier…*"[30].

Deşi foarte sumar, cronica a consemnat (totuşi!) că Vlaicu Piscanul a fost prins cu învinşii de la *Fântâna Țiganului*, şi tăiat odată cu aceştia din porunca domnitorului Radu Paisie, pe care fostul mare logofăt din Piscani îl trădase.

Deşi ctitor al mânăstirii Valea (Țiţeşti-Argeş), la restaurarea căreia a fost ispravnic, în 1535, din partea domnitorului Radu Paisie, şi căreia i-a făcut danie încă din timpul vieții jumătate din moşia Racovița (azi oraşul Mioveni) *„şi cu moara, şi un sălaş de țigani, anume Groza cu copiii lui"* Vlaicu a fost înmormântat *simplu* la Piscani, în biserica ctitorită de el.

Pentru mormântul său în biserica din Piscani, pledează şi practica uzuală din evul mediu, prin care boierii tăiați pentru *„hiclenie"* se bucurau de privilegiul acordat de Biserică, de a fi îngropați în locaşul pe care îl ctitorise, pentru a obține mai uşor iertarea pentru păcatul trădării.

De altfel, Radu Paisie (pe care Vlaicu l-a trădat, trecând în tabăra duşmanilor săi) nici nu ar fi permis ca *„Iuda, vânzătorul Domnului!)* să-şi găsească odihna veşnici în biserica ctitorită de el la Mânăstirea Valea. Mormântul său, controversat mult chiar de specialişti în istoria noastră medievală, fiind confundat cu cel al fiului său adoptive, Vlaicu (cel mic) aflat în pronaosul bisericii mânăstirii Valea, se păstrează încă în pronaosul bisericii din Piscani. Din păcate, inscripția de pe lespedea masivă din piatră de Albeşti (Muscel) care amintea posterității „*istoricul"* morții titularului, a fost distrusă prin dăltuire, prin 1848-1850, într-o dispută pentru hotare, dintre călugării de la mânăstirea Valea (beneficiarii domeniului vlăiculesc din Piscani) şi Barbu Belu, mare proprietar al moşiei Piscani, fostă a moşnenilor locali.

Au trecut de atunci, de la tragica moarte a demnitarului piscănean,Vlaicu mare logofăt 465 de ani. Mormântul său, păstrat încă în pronaosul bisericii actuale din Piscani, fără cavou, săpat direct în pământ, dar acoperit cu o lespede masivă din piatră de Albeşti, a fost profanat de mai multe ori în decursul timpului de către *„căutătorii de comori".* Ruinele conacului lui Vlaicu, vizibile încă prin anii 1848-1850, au dispărut şi ele în decursul timpului, cărămida fiind însuşită de către localnici la construcția unor

---

[28] *Letopisețul Cantacuzinesc* (Cronicari munteni) vol. I. 1961, p. 116.

[29] Ion Nania, *Date noi cu privire la lupta de la Fântâna Țiganului*, în *Studii şi articole de istorie*, Bucureşti, 1965, p. 373.

[30] Stoica Nicolaescu, *op.cit.* p. 20.

noi imobile. Doar *„locul plin de mărăcini unde a fost conacul lui Vlaicu mare logofăt Piscanul*” cum cităm dintr-un prestigios ziar argeşean „locul unde şi-a avut reşedința rurală Vlaicu Piscanul, mai poartă încă *„amprenta”* amintirii sale nefaste, ca *„lucul Iudei”,* explicație logică a denumirii simbolice, a zonei foste curți boiereşti, aşa cum a rămas de patru secole şi jumătate în memoria generațiilor de aici, personajul cu rol politic, de prim ordin, din vremea domniilor lui Vlad Vintilă şi Radu Paisie, care a sfârşit tragic de sabia călăului, pentru trădare.

465 YEARS FROM THE DEATH OF VLAICU PISCANUL

Abstract

The author highlights the importance of Vlaicu, great chancellor from Piscani, a central character during the reigns of Vlad Vintilă and Radu Paisie. He ended tragically accused of betrayal.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

NEAMUL MOŞNENILOR PISCĂNENI

ROXANA DOROBANȚU-DINA*

După moartea tragică a lui Vlaicu Piscanul, întâmplată la 1 octombrie 1544, în urma nefericitei lupte de la Fântâna Ţiganului[1], domeniul funciar pe care şi-l formase în decursul anilor, prin cumpărături, „înfrățiri“ şi danii primite din partea domnitorilor pe care-i slujise cu „credință”, se destramă fiind reclamat de cei de la care l-a acaparat.

Frații săi (Mihnea, Badea şi o soră, Stanca) şi fiul adoptiv, Vlaicu (cel mic) fiind personaje mai puțin importante, este explicabilă relativa destrămare a domeniului vlăiculesc.

Mihnea pârcălab, unul din frații lui Vlaicu, părtaş la averile acestuia, moştenite sau cumpărate împreună, a locuit o mare parte din viață la Piscani, având şi el atribuții în aparatul de stat. În anul 1532, la stăruința fratelui său Vlaicu, domnitorul Vlad Vintilă îl investeşte cu dregătoria de stolnic, iar în anul 1546, domnitorul Mircea Ciobanul îi acordă dregătoria de pârcălab la unul din județele de nord ale Țării Româneşti (Argeş sau Muscel).

Pe plan politic, Mihnea pârcălab din Piscani s-a situat, după moartea fratelui său Vaicu, în partida boierească care l-a susținut pe Mircea Ciobanul (1545-1559, cu întreruperi), iar acesta, recunoscător, i-a întărit stăpânirea asupra satelor şi moşiilor cumpărate sau moştenite.

În timpul domniei lui Pătraşcu cel Bun (1554-1557) Mihnea este menținut în treapta de pârcălab, domnitorul încredințându-i unele misiuni importante, de pildă, să cerceteze împreună cu alți 24 de boieri, dacă satele Căpățâneni, Cheiani şi Poienari sunt „vechi şi drepte ocine” ale unor boieri argeşeni, sau sunt cotropite de către moşnenii din Aref. În timpul cercetării, Mihnea şi echipa de experți (!) pe care o conducea, au constatat infracțiunea moşnenilor din Aref, pentru care domnitorul i-a sancționat cu luarea a 125 de vaci grase[2].

Tot cu acest prilej, de hotărnicie a satelor Căpățâneni, Cheiani şi Poienari, Mihnea pârcălab şi cei 24 de boieri hotarnici, au stabilit şi hotarele moşiei Flămânzeşti a mânăstirii Argeş, cum rezultă din hrisovul domnitorului Petru cel Tânăr, din data de 6 iulie 1560[3].

---

* Şcoala generală Țițeşti, județul Argeş.
[1] Teodor Dina, *Arc peste timp: 465 de ani de la moartea lui Vlaicu Piscanul*, în „Argesis” XVIII/2009 în curs de apariție.
[2] A. Sacerdoțeanu, *Aref un vechi sat de moşneni*, în Studii şi comunicări, II / 1969, Muzeul Piteşti, p. 189.
[3] *Documenta Romaniae Historica* (în continuare, *D.R.H.*) vol. V. p. 207.

Deşi menţinut în dregătoria de pârcălab de către domnitorul Pătraşcu cel Bun, acesta nu i-a mai acordat lui Mihnea din Piscani atenţia de care s-a bucurat în domnia lui Mircea Ciobanul. Aşa se explică faptul că la 6 iulie 1555, domnitorul judecând o pricină la Piteşti, între Maria, Caplea şi Epraxia, şi Mihnea pârcălab, pentru satele Goleşti, Vieroş şi Mărăcineni, Pătraşcu vodă „…a rupt cărţile (actele, n.n.) lui Mihnea în Divan, fiind mincinoase (false) pentru ca să nu mai aibă nici o treabă Mihnea cu aceste sate…”[4].

După această judecată, la Piteşti, Mihnea din Piscani rămâne o figură ştearsă pe plan politic; ultima dată fiind menţionat, la 19 iulie 1568, când domnitorul Alexandru Mircea îi confirmă stăpânirea asupra unor proprietăţi funciare din moşia Bădeni[5].

Badea slujer din Găvăneşti, frate şi el cu Vlaicu mare logofăt şi cu Mihnea pârcălab din Piscani, este menţionat pentru prima dată la 29 decembrie 1532, în hrisovul prin care domnitorul Vlad Vintilă le întăreşte stăpânirea asupra moşiilor cumpărate sau moştenite, printre care şi proprietăţile de la Piscani şi Racoviţa.

Căsătorit la Găvăneşti „pe apa Teleormanului” la una din moşiile tatălui său (sau ale mamei sale Anca) Badea a avut după, moartea fratelui său Vlaicu mare logofăt mai multe judecăţi cu nepotul său Vlaicu (cel mic) pentru moştenirea rămasă de la „vel logofătul” decapitat în 1544.

Prima dată, în Divanul lui Mircea Ciobanul, „…Badea aşa pâra pe nepotul său, Vlaicu, că nu l-a aşezat pe el Vlaicu mare logofăt ca să-I fie în loc de fiu, şi să-I stăpânească el averile…”[6].

Asemenea, s-au mai judecat şi în Divanul lui Pătraşcu cel Bun şi în cel al lui Petru cel Tânăr dar, de fiecare dată, martorii lui Badea nu au putut să jure că nu l-a înfiat Vlaicu mare logofăt pe nepotul său Vlaicu (cel mic) şi a rămas de judecată.

La 8 ianuarie 1569, la judecata Divanului lui Alexandru Mircea, Badea slujer era în viaţă.

„…Iar Badea şi fiii lui, Radu şi Oancea, nu au putut nici acum să jure, ce cei 24 de boieri martori, şi au rămas de lege şi de judecată…”[7].

După această judecată Badea slujer nu mai apare în documente. Fiii săi, Radu şi Oancea, mai încearcă odată la 5 mai 1576, în Divanul aceluiaşi domnitor Alexandru Mircea să recupereze prin judecată partea tatălui lor din domeniul vlăiculesc, dar pierd judecata şi li se pierd urma.

Vlaicu logofăt (cel mic) fiul adoptive al lui Vlaicu mare logofăt, era fiul natural al lui Mihnea pârcălab din Piscani. Documentele de care dispunem nu ne permit să stabilim cert data şi locul naşterii sale. De asemenea, copilăria, tinereţea şi studiile sale care l-au ridicat în treapta de logofăt (scriitor) de cancelarie, rămân în obscuritate. În timpul domniei lui Radu Paisie (1535-1545) a fost înfiat de Vlaicu Piscanul, unchiul său, care l-a făcut stăpân pe toate averile sale.

După moartea tragică a unchiului său, în anul 1544, moştenind o avere considerabilă (averea unchiului său toată şi jumătate din averea tatălui său Mihnea

[4] *Documente privind istoria României* (în continuare, *D.I.R.*) B, sec. XVI, vol. III, p. 33.
[5] *Ibidem*, p. 276.
[6] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. III, p. 305.
[7] *Ibidem*, p. 305.

pârcălabul) Vlaicu cel mic şi-a atras duşmănia fratelui său Mihnea armaşul şi a verilor săi, Radu şi Oancea, relaţiile dintre ei fiind mai tot timpul tensionate, din cauza nenumăratelor judecăţi pentru moştenirea averilor lui „Iuda cel bogat”, decapitat pentru trădare.

Spre sfârşitul vieţii sale, în urma multor judecăţi cu fratele său Mihnea armaşul, cu unchiul său Badea slujer şi cu fiii acestuia, Radu şi Oancea, neavând nici copii, Vlaicu cel „închină” toate averile sale mânăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş).

Prin 1577, în Divanul prezidat de Alexandru Mircea „…Vlaicu aşa a întocmit, cu limba lui, ca după moartea lui să se hrănească cu averile sale jupaniţa lui Moma, însă numai cât va fi vie, iar după moartea ei să fie toate aceste averi ale sfintei mânăstiri Valea…”[8].

Câţiva ani mai târziu, după „închinarea” averilor, Vlaicu logofăt cel mic a închis ochii pentru totdeauna fiind înmormântat în pronaosul bisericii mânăstirii Valea.

După moartea lui Vlaicu logofăt cel mic, soţia lui, jupaniţa Moma, şi cumnatul ei, Mihnea armaşul, sunt întăriţi în stăpânirea moşiilor din Năpârteni, Piscani, Negreni şi Racoviţa, în urma unor judecăţi cu stolnicul Harvat. Acesta pretindea, şi chiar a reuşit să convingă divanul prezidat de Mihnea Turcitul vv. că a cumpărat de la Vlaicu logofăt toate părţile lui de moşie (!), pretinzând pentru răscumpărarea lor o mare sumă de bani; 10.000 de aspri.

Şi au dat (Mihnea armaş şi cu Moma) aceşti bani toţi, 10.000, în mâna lui Harvat stolnic şi a rămas de lege Harvat ca să nu mai aibă nici un amestec cu averile lui Vlaicu logofăt…”[9].

„Iar după aceea - citām din hrisovul din 10 august 1582 - jupaniţa Moma nu a avut linişte de la cumnatul ei, Mihnea (…) iar domnia mea am cercetat şi am judecat după dreptate şi după lege şi am lăsat averile rămase de la Vlaicu logofăt să fie ale soţiei lui Moma, însă numai cât va fi ea vie, iar după aceea să fie ale sfintei mânăstiri Valea…”[10].

Împrejurările morţii (fără urmaşi) jupaniţei Moma nu ne sunt cunoscute. Se pare că s-a călugărit sub numele de „monahia Maria” fiind înmormântată în pronaosul bisericii mânăstirii valea, alături de soţul său.

Mihnea armaşul din Piscani, (ultimul boier vlăiculesc) era frate cu Vlaicu logofăt (cel mic) amândoi fii ai lui Mihnea pârcălab şi nepoţi de frate ai marelui logofăt Vlaicu Piscanul.

Este menţionat documentar pentru prima dată la 18 august 1566, când domnitorul Petru cel Tânăr îi întăreşte stăpânirea asupra satului Năpârteni (azi com. Berevoeşti-Muscel) al lui de „baştină”.

După scoaterea din domnie a lui Petru cel Tânăr (iunie 1568) Mihnea armaşul şi fratele său Vlaicu logofăt se alătură părţii care sprijină domniile lui Alexandru Mircea şi Mihnea Turcitul.

La rândul lor, domnitorii menţionaţi, îi investesc cu diverse dregătorii (funcţii publice) întărindu-le stăpânirea asupra moşiilor.

După moartea fratelui său Vlaicu (23 mai 1591) Mihnea armaşul încearcă să

[8] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. V, p. 67.
[9] *D.I.R.* B, sec. XVI, vol. V, p. 45.
[10] *D I.R.* B, sec. XVI, vol. V, p. 47.

strice tocmeala acestuia cu călugării de la mânăstirea valea, „adică să stăpânească el toate averile şi părţile de moşie rămase de la Vlaicu mare logofăt…” dar pierde judecata în faţa divanului prezidat de domnitorul Mihnea Turcitul.

Prin 1587, pierde iarăşi o judecată cu călugării de la mânăstirea Vieroş, pentru jumătate din satul Năpârteni vândută mai înainte lui Ivaşcu Golescu pentru 8.000 de aspri[11].

În 1593, sau puţin mai înainte, vinde mai multe părţi din moşia Piscani (domeniul vlăiculesc) singura, probabil care-i mai rămăsese de moştenire de la tatăl său, unui oarecare Bălbosea, pentru 3.000 de aspri[12].

După această vânzare Mihnea nu mai apare în documente. Neavând nici el copii, a lăsat „cu sufletul său” toată averea de care mai dispunea la doi nepoţi; Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt Noii stăpâni ai moşiei Piscani, atât cât mai rămăsese din domeniul vlăiculesc, din acest sat, „neînchinat” mânăstirii Valea, nu s-au putut bucura în linişte de moştenirea dobândită de la unchiul lor Mihnea armaşul. La 16 martie 1595, în divanul prezidat de însuşi Mihai Viteazul ei se judecă cu călugării de la mânăstirea Valea, care pretindeau că ei sunt stăpâni pe întregul domeniu vlăiculesc, cât fusese al lui Vlaicu mare logofăt şi al lui Mihnea pârcălab, deşi acesta din urmă avea doi fiii, pe Vlaicu cel mic şi pe Mihnea armaşul.

„Dă domnia mea această poruncă – cităm din Cartea lui Mihai Viteazul – lui Hristodor diaconul şi fratelui său Dumitru logofătul, ca să fie ei volnici să stăpânească satul Piscani, pentru că le este dreaptă şi veche ocină de la unchiul lor Mihnea…”[13].

Marea invazie turco-tătară din vara şi toamna anului 1595, ca şi evenimentele ulterioare acesteia, nu au permis nepoţilor lui Mihnea armaşul să intre efectiv în stăpânirea moşiei Piscani, mai ales că amândoi locuiau la Târgovişte. Stăpânirea efectivă a moşiei în cauză de către cei doi fraţi vlăiculeşti a început după moartea lui Mihai Viteazul (1601).

„…Iar când a fost în zilele lui Şerban voievod (Radu Şerban, n.n.) Hristodor diaconul şi fratele său Dumitru, ei au luat cu sila satul Piscani de la Pavel egumenul de la mănăstirea Valea“[14].

Stăpânirea moşiei piscani de către fraţii Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt, nepoţii lui Mihnea armaşul, a ţinut până în toamna anului 1623 (deci, aproape 20 de ani) când domnitorii Radu Mihnea şi fiul său Alexandru Coconul, deposedându-i de moştenirea lăsată de unchiul lor Mihnea, au dat câştig de cauză călugărilor de la mănăstirea Valea. În faţa divanului prezidat succesiv de către cei doi domnitori (tatăl, si fiul in vârsta de numai 9 ani) în zilele de 2 şi 3 septembrie 1623, Radu şi Tudoran, feciorii lui Dumitru logofăt, şi Tudora, fiica lui Hristodor diaconul, pierd dreptul de moştenire asupra moşiei Piscani, reminiscenţă a domeniului vlăiculesc[15].

Rămaşi de judecată cei trei moşneni vlăiculeşti, moştenitori ai averilor lui Mihnea armaşul din Piscani nu mai apar în documente cu proprietăţi în acest sat.

Conacul lui Vlaicu logofăt, care a constituit multe decenii Curtea senională a

[11] *Ibidem*. pag. 304.
[12] *D.I.R.* B, sec. XVI, vol. VI, p. 72.
[13] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. V. p. 169.
[14] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. III, p. 169.
[15] *Ibidem,* vol. IV, p. 308.

domeniului vlăiculesc, a intrat şi el în stăpânirea mănăstirii Valea, aici stabilindu-şi sediul administraţia greco-călugărească a moşiei acesteia. Asemenea, biserica ctitorită de Vlaicu Piscanul, în care a fost şi înmormântat după tăierea sa pentru trădare în 1544, a devenit „metoh” al mânăstirii Valea, cunoscut mai târziu sub denumirea de „Schitul Pisculeşti”.

După stabilirea administraţiei călugăreşti la moşia Piscani a mânăstirii valea, între aceasta şi moşnenii locali, din partea de sud-vest a satului, cunoscută sub denumirea de „Piscanii de jos, ai luncii” s-au ivit neînţelegeri în privinţa hotarelor. O primă hotărnicie între cele două moşii (cea a mânăstirii Valea şi cea a moşnenilor locali) a avut în anul 1707, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu „dându-se de atunci şi Carte de alegere a hotarelor de către cei 12 boieri hotarnici, la mâna părintelui egumen, ca să ştie pe unde să stăpânească…”.

O altă hotărnicie, (urmată de altele mai târziu) s-a făcut la 26 mai 1736 din porunca domnitorului Constantin Mavrocordat. Şase boieri hotarnici, însoţiţi de ispravnicul judeţului Muscel, Preda Drugănescu, şi martori locali „…Stan Purice, om bătrân ca de 65 de ani şi de Ion Oaie, care au primit blestemul (jurământul, n.n.) asupra lor şi au mers de au arătat hotarele…”[16].

Din cuprinsul documentului se constată că moşia moşnenilor locali se învecina cu cea a mănăstirii Valea, atât în „silişte“ (vatra viitorului sector Linia Mânăstirii) cât şi în câmp. Asemenea, se constată că biserica veche (cea actuală, de altfel, a fost construită între anii 1773-1777, pe urmele celei vechi) era amplasată chiar pe moşia mânăstirii Valea, fostă a lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, ctitorită de acesta în secolul al XVI-lea.

Moşnenii piscăneni, cei rămaşi în partea nevândută, în 1532, spre deosebire de confraţii lor din cealaltă jumătate a satului, căzuţi sub dependenţa lui Vlaicu clucer, şi ajunşi în stare de „rumânie” , stăpâneau în comun întreaga moşie din lunca Râului Doamnei, având şi în vatra satului şi „funii disparate”, respectiv cămine pentru casă şi grădină, destul de întinse deoarece situaţia demografică era (în sec. XVI) destul de restrânsă.

Tot ei, moşnenii piscăneni, aveau pe moşie şi familii de rumâni (mai târziu clăcaşi) aşezaţi cu învoială care primeau de la proprietari terenuri în folosinţă, pentru care dădeau dijmă din produse, precum şi cămine pentru casă, având obligaţia să muncească pe moşia acestora în baza unor înţelegeri.

După 1623, când întregul domeniu vlăiculesc din Piscani a intrat în stăpânirea mânăstirii Valea, proprietăţile moşnenilor piscăneni erau încă destul de însemnate. Pentru a contracara pătrunderea unor elemente străine în moşia satului, prin cumpărare, prin „înfrăţire” sau prin alte mijloace specifice epocii, ei rămân organizaţi în obşte (în comun) pe care o apără cu dârzenie şi o menţin până dincolo de mijlocul secolului al XVIII-lea.

Reprezentanţii lor în relaţiile cu puterea locală şi centrală, toţi din „Neamul Piscanul”, cum sunt cunoscuţi documentar, se afirmă în timpul hotărniciilor cu moşia mânăstirii Valea, în anii 1707, 1736 şi 1777, reuşind, de fiecare dată, să păstreze neştirbite hotarele moşie străbune.

Legea instituită de domnitorul Constantin Mavrocordat, la 5 august 1746, cu

[16] D.A.N.I.C., M-rea Valea, mss. nr. 478, f. 49-55.

privire la desfiinţarea „rumâniei”, lege care limita obligaţiile „rumânilor” către stăpânii de moşii, menită să stopeze o serie de abuzuri ale acestora faţă de ţăranii lipsiţi de proprietăţi funciare, a avut şi la Piscani un efect benefic pentru ţărani. Deşi liberi „numai cu capetele”, fără pământ, care rămânea în continuare al stăpânilor de moşii, fie ei boieri sau moşneni, clăcaşii aveau o situaţie mai bună decât în trecut, obligaţiile lor către stăpâni fiind limitate doar la un număr de zile-clacă pe an (între 6 şi 12 zile) şi la dijma din produse, de obicei a 10-a parte din acestea pentru proprietar.

La rândul lor, stăpânii de moşii avea obligaţia să asigure clăcaşilor de pe moşie cămin pentru casă şi grădină în vatra satului, precum şi câte 2-3 pogoane pământ în folosinţă, pentru agricultură şi fâneţe. Spre deosebire de alte sate din zona Muscelului, unde obştile săteşti bazate pe stăpânirea terenurilor agricole în comun, au fost desfiinţate relative devreme, obştea moşnenilor piscăneni a rezistat până dincolo de mijlocul secolului al XVIII-lea.

Legea instituită de domnitorul Constantin Mavrocordat, în 1746, privind desfiinţarea „rumâniei”, lege care-i priva pe stăpânii de moşii de dreptul de a-i folosii pe rumâni la lucru pe moşie nelimitat, a contribuit mult la delimitarea în „funii” a moşiei „Piscanilor de jos ai luncii”, moment care marchează desfiinţarea obştii din acest sat.

Astfel, în toamna anului 1759, după strângerea şi împărţirea recoltei acestui an, fruntaşii obştii piscănene au cerut ispravnicului de Muscel (prefectul, n.n.) cămăraşul Grigore Ipsilant, să le delimiteze părţile de moşie după „moşul” fiecăruia.

Redăm integral „Izvodul după foiţa de împărţeală a moşiei”

1759 Septembrie 30 – Izvod după foiţa de împărţeală a moşiei Piscanilor, pe moşii, între fraţi, după cum li s-au căzut fiecăruia, cum se arată, anume:

Întâi s-a tras vadul morii Heroiului, a soţiei lui stanca şi a fini-său Ioan sin Constantin Piscanul. Din capul piscului, de sub obreja morii în sus, stânjeni (…) curmeziş, iar din apa morii până la arie, stânjeni (…)

Făcând masă, au rămas vadul morii stânjeni N (= 50)

Şi am tras moşia din semnul ce am făcut al Vladuluiu Heroiu, din vadul morii în sus, pe lângă Râul Doamnei, şi am găsit stânjeni 894 (în litere). Şi am tras şi prin mijlocul moşiei, pe sub coastă, şi am găsit stânjeni 807 (opt sute şapte).

Din suma aceasta, împărţindu-se stânjenii pe fraţi, am dat întâi partea lui Constantin, fratele lui Grăjdan, tatăl lui Ion, din locul morii în sus, pe lângă hotarul moşiei mânăstirii Valea în sus, stânjeni 40, prin mijlocul moşiei, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 44,5, parte mică -

Am dat şi partea lui Constantin, feciorul lui Şerban diaconul sin Enache Piscanul, stânjeni 161, prin mijlocul moşiei, şi stânjeni 178 la capătul de la Râul Doamnei, parte mare.

Am dat şi partea lui Ion şi a lui Mihai sin (fiii lui) Istrate (Piscanul) din (partea) lui Constantin în sus, prin mijlocul moşiei stânjeni 161, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 178, parte mare. Am dat si partea lui Grăjdan, alături pe din sus de (partea) lui Mihai si Ion, prin mijlocul moşiei stânjeni 40, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 44,5, parte mică.

Am dat şi partea lui Ştefan (Piscanul) iar alături pe din sus de partea lui Grăjdan, prin mijlocul moşiei stânjeni 40, iar la capătul de la Râul Doamnei stânjeni 44,5, parte mică.

Am dat şi partea Pârvului brat (fratele lui) Grăjdan, iar alături, pe lângă (partea lui) Ştefan, în sus, prin mijlocul moşiei stânjeni 40, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 44,5, parte mică.

Şi am dar şi partea lui Macarie călugărul, sin Ilie Piscanul, alături pe lângă (partea) lui Pârvu, prin mijlociul moşiei stânjeni 161, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 178, parte mare.

Şi am dat şi partea lui Ianache sin Constantin Piscanul, pe din jos de călugărul Macarie şi alături cu hotarul (moşiei) Negrenilor, prin mijlocul moşiei stânjeni 161, iar la capătul de la Râul Doamnei, stânjeni 178, parte mare"[17].

Ieşirea din „devălmăşie" a moşnenilor piscăneni, prin divizarea moşiei în „funii" după „moşul" fiecărui membru-copărtaş, a fost punctul final pentru desfiinţarea obştii, care nu mai corespundea intereselor economice ale membrilor săi. Din conţinutul „izvodului" după foaia de împărţeală, se constată că moşia „Piscanilor de jos, ai luncii" a fost împărţită pe 5 (cinci) „moşi", ai căror urmaşi aveau drepturi egale în cadrul obştii.

„Dintre aceştia cinci moşi – cităm dintr-un document din 1827 – patru şi-au primit încă de atunci (din 1759) părţile lor întregi, iar al cincilea moşi s-a împărţit iarăşi la patru, viind de fiecare câte un sfert, adică a patra parte“[18].

Cei patru „moşi" ai moşnenilor piscăneni, părtaşi la desfiinţarea obştii în 1759, cu drepturi egale de 178 stânjeni, parte mare, au fost: Şerban diaconul fiul lui Enache Piscanul, Istrate Piscanul, Ilie Piscanul (prin fiul său Macarie călugărul) şi Constantin Piscanul.

Al cincile „moşi" a fost atribuit lui Grăjdan Piscanul şi fraţilor săi, Constantin şi Pârvu, şi lui Ştefan Piscanul, nepotul lui Grăjdan, pe care-l prezumăm a fi fost fiul lui Pavel monahul, fratele lui Grăjdan.

Desfiinţarea obştii moşnenilor piscăneni a prilejuit, cum era şi firesc, şi unele neînţelegeri urmate de judecăţi, atât la isprăvnicat (la Prefectură) cât şi la Marele Divan. Primul nemulţumit care intră în conflict cu clanul moşnenilor ieşiţi din devălmăşie, a fost Ianache Brătianu, ginerele lui Pârvu Piscanul „care luând zestre de la soţia sa Safta, o sfoară de moşie în hotarul Piscanilor" o vinde după moartea acesteia lui Nicolae Mateoiu din Câmpulung, facilitând (pentru a doua oară) pătrunderea elementelor străine în moşia moşnenilor.

În jurul anului 1773, Constantin Potoceanu un moşnean local cu suficiente resurse financiare, împreună cu sora sa, Epraxia, stareţa schitului Valea Mare-Podgoria, reconstruiesc „din temelie biserica veche din Piscani, fosta ctitorie a lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, din secolul al XVI-lea. Pentru „chiverniseala" preoţilor şi pentru întreţinerea „sfântului lăcaş" generosul ctitor, Constantin Potoceanu (neavând nici copii) i-a lăsat bisericii două moşii. Moşia „Potoceanca" de la Valea Catii, şi moşia lui Macarie călugărul Piscanul, ambele moşii, lungi de la Râul Doamnei şi până în Gârla Valea Catii (la nivelul gospodăriilor din acest sector). şi late fiecare de câte 178 de stânjeni. După moartea ctitorilor, biserica cu cele două moşii ale sale a rămas sub epitropia unui anume „Gheorghe biv treti logofăt" portărel (se pare) la isprăvnicatul de Muscel care, neputându-se ocupa cu competenţă de sarcina ce şi-o asumase, din cauza

[17] D.A.N.I.C., ms. nr. 683, f. 87. Condica de moşii Ştefan Belu, 1817.
[18] D.A.N.I.C., M-rea Valea, XX bis/1.

unor abuzuri săvârşite de moşnenii locali, Gheorghe Piscanul şi Ion Davidescu-Piscanul, rude cu ctitorul principal, care doreau să-şi însuşească pentru ei moşia bisericii, „…închină, la 29 iulie 1796, biserica cu cele două moşii ale sale” schitului Valea Mare-Podgoria, unde era stareță Ecaterina şi ea (se pare) o piscancă ca şi Epraxia, ctitora. Bisericii, decedată în decembrie 1778.

Intrată în stăpânirea schitului de la Valea Mare (azi oraşul Ştefăneşti-Argeş) cu toată „osârdia” arătată de „maica stareța Ecaterina şi de celelalte maici”, clădirea bisericii era în 1802 în stare de ruină, deoarece venitul realizat de pe cele două moşii ale sale „este mâncat” de moşnenii piscăneni Gheorghe Piscanul şi Ion Davidescu, stareța neavând la dispoziție mijloace financiare pentru a o repara. Încă din toamna anului 1801, stareța Ecaterina dorind să scoată moşia bisericii de sub arbitrajul celor doi moşneni, se adresează domnitorului Alexandru Moruzi, care dispune către ispravnicii de Muscel să trimită la Piscani un hotarnic cu misiunea de a cerceta hotarele moşiei în cauză şi de a o separa de cea a moşnenilor piscăneni vecini.

La 1 decembrie 1801 hotarnicul Sterie postelnic cercetând hotarele moşiei bisericii, în prezența „împricinaților” moşneni a găsit „împresurați stânjeni 30 la moşie Potoceanca şi stânjeni 8 la moşia lui Macarie călugărul de către moşnenii Gheorghe Piscanul şi Ion Davidescu[19].

În timpul hotărniciei„numiții moşneni au căzut cu mar rugăminte (sic!) către maica stareța ca să le lase lor aceşti stânjeni, pentru hrană (sic!) şi pentru ca să lipsească gâlcevirile dintre ei, şi aşa au rămas amândouă părțile mulțumite…“.

Mulțumirea părților a fost de scurtă durată, deoarece la 4 mai 1802, când biserica a fost vizitată, din dispoziția mitropolitului Țării Româneşti, de către egumenul mânăstirii „după jalba moşnenilor” acesta a constatat „proasta stare“ în care se găsea locaşul după cutremurul din acest an, schitul către care era închinată biserica, neintervenind cu nimic pentru repararea ei. Starea precară a locaşului de cult piscănean, la numai 40 de ani de la reconstrucția ei „din temelie” de către Epraxia stareța şi cu frații săi, Potoceni, este constatată şi de protopopul Luca de Muscel, care la data de 16 iulie 1816 făcea cunoscut mitropolitului Ignatie „proasta stare în care a găsit biserica de Piscani, venitul moşioarei acesteia, ce o are danie de la ctitorii săi mâncându-i-se de către Mihai Croitoru ginerele lui Gheorghe Piscanul”[20].

Sătulă de atâta şicane din partea moşnenilor piscăneni vecini cu moşia bisericii, la 6 februarie 1817, stareța Zosima de la schitul Valea Mare-Pogoria „pentru a curma gâlcevirile cu moşnenii piscani” face un schimb de moşii cu marele vistier şi logofăt al dreptății Ştefan Belu:

„Adică îi dă dumnealui acea sforicică (sic!) de moşie, dania bisericii de acolo (din Piscani, n.n.) ce-i metoh la numitul schit, pentru şapte pogoane de vie, pe Valea Izvoranilor, cu pământul lor şi cu ogrăzile de pruni şi cu vasele trebuincioase, cum şi un han la drumul cel mare al Bucureştilor, în dreptul satului Pruncu, cu două odăi, cu băcănie, cu pivniță de zid şi cuptor cu magazia lui, cu pământul şi cu o ogradă cu 500 de pruni dați pe rod etc.…”[21].

[19] D.A.N.I.C., mss. nr. 683, f. 90-91.
[20] *Ibidem*, XIV/4.
[21] D.A.N.I.C., mss. nr. 683 f. 93-94, condica de moşii Ştefan Belu, copia în colecția autorului.

Logofătul Bellu, partenerul schimbului de moşii se angaja să scoată moşia cu a sa cheltuială de la moşnenii piscăneni, mijlocind pe lângă domnitorul Caragea pentru obţinerea unui „hrisov gospod" respectiv pentru şapte scuteli financiare ale schitului; pogonărit, vinărit, goştinărit etc.

„Fiindcă această moşioară este sumedenie de timp de când se află în cotropire de către locuitorii ot Piscani. Ci nu numai că Sf. Schit nu s-a ales măcar cu o para chioară (sic!) dar şi biserica se află închisă (!) şi isterisită, mâncându-i-se acest puţin venit. În multe rânduri (spune stareţa Zosima) ducându-mă acolo (la Piscani) cu cerere ca să dea şi ei ceva în ajutorul schitului, am fost izgonită cu înjurături de către dânşii, sărind să mă şi bată…"[22].

Intrat în stăpânirea moşiei bisericii Piscani, după ce în prealabil mai cumpărase şi alte moşioare de la moşnenii sărăciţi de „greul birurilor", Ştefan Bellu încearcă să-şi consolideze cumpărăturile. Chiar în acest an (1817) el cere şi obţine de le la isprăvnicatul de Muscel pe inginerul Ioniţă Ungurelu pentru a-i hotărnicii moşiile. Nemulţumiţii de modul arbitrar în care s-au afectat hotărniciile, moşnenii piscăneni, Safta Piscanca şi Dina Davideasca, precum şi alţi moşneni din Purcăreni şi Negreni, Bănică Urianu, Matei Bălăşoiu, Şuţa Purcăreanca, Păuna Tămăşeasca şi Nicolae Ţăcălie, reclamă la Isprăvnicat, în final, ajungând cu judecata la Curtea de Apel din Bucureşti. Rând pe rând moşnenii piscăneni, precum şi toţi alogenii cu moşii cumpărate în Piscani, sunt nevoiţi să-ţi vândă „ocinile" marelui boier Ştefan Bellu, demnitar de seamă al ultimelor domnii fanariote în Ţara Românească.

Singurele care rezistă să-şi păstreze (în parte) moşioarele sunt Safta Piscanca (fiica lui Gheorghe Piscanul) şi Dina Davideasca, şi aceasta după multe judecăţi la Curtea de Apel din Bucureşti.

La 10 iulie 1827, Safta Piscanca şi Dina Davideasca care, cu eforturi deosebite reuşiseră să păstreze părţi însemnare din moşia străbună, în urma presiunilor de tot felul din partea puternicului lor vecin Ştefan Bellu, ajung cu judecata la Marele Divan.

Domnitorul Grigore Ghica IV, luând în considerare plângerea justificată a moşnenilor, pentru încălcările făcute părţilor lor de moşii, dispune Marii Logofeţii a Dreptăţii să rezolve favorabil cererea lor. Înaltul Divan, prezidat de domnitor hotărăşte ca Ştefan Belu şi urmaşii lui să respecte hotarele moşiei moşnenilor şi să poarte de grija bisericii din Piscani „căci moşia ce a luat-o cu schimb de la schitul Valea Mare a fost a bisericii, ci nu a schitului. Şi încă de s-ar întâmpla, după vremi, a se dărâma biserica din vreo pricină, să fie datori, dumnealui şi urmaşii dumnealui, a o face la loc, cu cele trebuincioase şi cu a dumnealor cheltuială…"[23].

Urmaşii lor, rezultaţi din „spiţa" lui Gheorghe Piscanul, din păcate, cu continuitate în linie feminină, au supravieţuit până în zilele noastre, uitând chiar de marele rol pe care înaintaşii lor l-au avut, în decursul timpului, în relaţiile (destul de spinoase) cu marii vecini cu moşiile; mânăstirea Valea, Ştefan Bellu, fiul şi nepotul acestuia, Alexandru şi Barbu Bellu.

[22] *Ibidem*, f. 98.
[23] D.A.N.I.C., M-rea Valea XX bis/1.

THE FAMILY OF THE FREEHOLDERS FROM PISCANI

Abstract

The author presents the evolution of the family of the freeholders from Piscani after the tragic death of Vlaicu Piscanul (the 1-st of October 1544) as a consequence of the fight from Fântâna Țiganului. He possessed a big landed domain - resulted from purchasings, "fraternities" and donations received from the voivodes he was faithful to - which was later lost as a consequence of the denunciation made by those from whom he had taken them.

The descendants of Gheorghe Piscanul seem to forget the important role their ancestors played in the relationships with the neighborhoods and estates: the monastery Valea, Ştefan Bellu, his son and his nephew, respectively – Alexandru şi Barbu Bellu.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

PERCEPȚIA ŞI MENTALITATEA POPULAȚIEI DIN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU FAȚĂ DE FENOMENELE NATURALE

GABRIELA-CARMEN DIACONESCU*

O nouă direcție de cercetare istorică în cadrul căreia însemnările constituie sursa fundamentală, sunt mentalitățile colective în evoluția lor. Deosebirea dintre istoria ideilor şi cea a mentalităților, este aceea, că în timp ce prima studiază şi se ocupă de elitele societății, istoria mentalităților priveşte atât elitele cât şi mai ales oamenii de rând. Mentalul individual şi colectiv nu este altceva decât un sentiment de reprezentări şi reacții sub pragul conştiinței, şi de aceea de multe ori ele sunt reliefate confuz; în acest caz cercetătorului revenindu-i misiunea de descoperire a stării emotive în care este încorporată însemnarea respectivă.

Mentalul colectiv, este expresia spirituală a marii majorități a populației. Reacțiile mentale ale comunităților umane față de un eveniment, sunt bogat ilustrate de însemnările pe cărți. Gama de însemnări reflectă o anumită stare de spirit. Cel care a făcut însemnarea respectivă a avut o sensibilitate influențată de un fapt ieşit din comun, pe care la rândul lui a simțit nevoia de a-l transmite şi celor care vor veni după el.

Pentru a înțelege mentalul colectiv românesc, aşa cum este el reliefat în însemnările de pe cărți, trebuie să pornim de la mentalitatea pe termen foarte lung a populației româneşti. Principala caracteristică care i-a determinat pe oameni să-şi însemneze anumite aspecte din viața lor, a fost starea de insecuritate. Spațiul românesc a fost perceput de oamenii timpului ca o lume veşnic în mişcare[1], care este determinată de aşezarea în calea ei a nenorocirilor şi răutăților timpului[2].

Pentru omul simplu, pentru țăranul român, a existat un ansamblu de suferințe, evident mult mai puternic simțit decât elitele societății, ciuma era o primejdie pentru toți, dar boierul, spre deosebire de țăran, putea să se retragă la moşie sau să se ducă la medic, pe când țăranul nu. Calamitățile naturale, îi loveau pe toți deopotrivă, dar marii stăpâni de pământ, aveau posibilitățile materiale să le atenueze şocul suferinței.

O altă cauză care făcea deosebirea netă, dintre elite şi masele populare era şi fiscalitatea, povara birurilor, care apăsau pe țărani, neplata lor aducând presiuni şi opresiuni din partea visteriei statului.

* Şcoala generală Costeşti-Argeş.
[1] Doina Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*, Bucureşti, 1975, p. 34-36.
[2] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 38.

Frica în fața divinității, frica în fața naturii, dar şi frica în fața societății, care de cele mai multe ori era percepută ca un ansamblu de forțe ostile țăranului, au constituit în mod sigur tripticul de teamă al mentalului colectiv medieval românesc la nivelul maselor populare.

Acest lucru reiese şi dintr-o realitate fundamentală, care explică în mod copleşitor, însemnările despre nenorociri şi tragedii (cutremur, vreme rea, inundații, invazii de lăcuste, creşteri de dări, creşteri de prețuri, invazii de obşti străine), şi puținele evenimente fericite din viața oamenilor, de altfel foarte reduse, cum au fost: viața de familie, naşteri, cununii.

Privit în ansamblul lui, cadrul mintal al duratei evului mediu românesc, este caracterizat prin sentimentul de veşnică insecuritate şi suferință. El se bazează pe fondul religios, care reflectă mai puțin o legătură între divinitate şi om, cât mai ales resemnarea în fața voinței celui Atotputernic.

Se poate trage concluzia, că în cazul românilor, la nivel popular, credința, oricât de puternică ar fi fost, rămâne totuşi puternic influențată de superstiție şi alte practici precreştine[3].

Dorința lui Dumnezeu rămânea, hotărâtore pentru fiecare om: „Să (să) ştie cându au murit de ciumă în satu Lăpoşi. Ereamu tînăr, mulțumesc lui Dumnezeu că eramu tînăr. Şi acum dau slavă Lui, că m-au hrănit harul ceresc”[4].

Catastrofele şi nenorocirile prin care a trecut populația în evul mediu românesc, erau percepute de aceasta ca o certare, sancțiune dată de Dumnezeu prin care-i pedepsea pe oameni, pentru faptele lor păcătoase: „1838, ghianuarie 11, marți la 4 ceas(uri) din noapte turceşti spre miercuri sau cutremurat tare pământu zdrobind case, dărâmând sobe, coşuri, căzând şi ziduri un al Sfântului Gheorghe Nou, cum în beci căderi de (ziduri) şi turle”; 1838, 8, ghenuarie, 11, marți spre miercuri noaptea pe la 4 din noapte s-au cutremurat foarte tare pământu…”; „1831, au început boala holerii, de la ianuarie 25, au ținut în Bucureşti şi pă afară până la august 25 (…) cu vărsaturi alese şi cu urticarie aleasă, dureri de inimă schimbă chipul omului în 2-3 ceasuri, zgârceşte închiiturile mîi(ni)lor, picioarelor, sîntu în trup ca cum ar umbla furnici sălbatice (…) ochii se duc în fundul capului, înnegreşte, vinețeşte cei mai mulți în 7-8. În ceea ce mai mulți moare, nimeni, oamenii şi copii, vine şi din bucate ce strică stomacul (…) din poame, vine şi din molemă din leane, din lucru de cârpă, din hârtie, unii varsă şi cu urdică, alții urdică cu varsă, la unii îi seacă degetele din noduri, pe deasupra unghiilor asemene şi la picioare sunt ca nişte moarte, de ce se atinge cu ele să nu simtă acel păcătos (…) şi cu durere de cap şi cu urțeală, cu neauzire, cu leşin mare ca un mort.

Vine şi din mâncare multă, ce atunci să te scoli de la masă mai nemâncat decât sătul, să fugi de locuri cu igrasie ce sunt pe lîngă ape, apă să nu bei pe nemîncate, să nu şeznu în ger, să nu bei apă, pă pămînt să nu dormi noaptea, dimineața să nu ieşi afară...“[5].

Dintr-o astfel de însemnare, reiese nu numai teama oamenilor de pedepsele la care sunt supuşi de către Dumnezeu pentru păcatele lor, apelau la tot felul de leacuri şi tratamente pentru a se vindeca, notându-şi tot ceea ce auzeau şi considerau ca fiind de

[3] Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Ginghis-han*, Bucureşti, 1980, p. 86-92.
[4] Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iaşi, 1975, p. 175, nr. 18.
[5] *Bibliografie românească veche (1508-1830)*, tom III, (1809-1830), Bucureşti, 1936, nr. 216, p. 443-444.

folos în lupta lor cu destinul nemilos.

Într-o lume dominată de credință în Dumnezeu, combaterea calamităților, precum şi diminuarea suferințelor oamenilor, constituiau în mentalitatea timpului, necesarul apel la divinitate, la sfinți şi la moaştele acestora, considerate în acele vremi ca fiind făcătoare de minuni; astfel la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai precis în 1795, un zugrav bisericesc pe nume Manole scria: „A venit sfântul Cap al Sfântului Visarion, al doilea rând în Bucureşti, adus fiind de poliție cu multă (chel)tuială pentru frica ciumii. Şi nu numai era ci şi foamete foarte grea era, că mulți din creştini au murit”[6].

Oamenii credeau că recurgând la diferite mijloace şi metode de inspirație religioasă, vor diminua efectele catastrofale ale acestor urmări: „Fericită, deci, Moldova care posedă o astfel de comoară şi scăpare sigură la orice nevoie, că prin mijlocirile Cuvioasei de multe ori a scăpat de năvăliri războinice, de epidemii, de ciumă, de secete continui şi alte? slenorociri, cu ale cărei rugăciuni să ne izbăvim şi noi de veşnica muncă a iadului şi să ne învrednicim de împărăția cerurilor, Amin”[7].

În acest caz, autorii însemnărilor se referă la posibilele efecte miraculoase pe care le-ar fi avut Cuvioasa Paraschiva în diminuarea suferințelor lor. În viziunea autorilor însemnărilor, reiese faptul că de foarte multe ori divinitatea trimite semne prevestitoare pentru marile nenorociri. Fără îndoială, însemnările oferă un teren vast, pentru sondarea mentalului colectiv românesc, spre sfârşitul perioadei medievale şi începutul societății moderne.

Analiza comparativă între însemnări şi cronici, relevă faptul că însemnările înregistrează fenomenele astronomice deosebite în mai mică asociere cu divinitatea, precum şi faptul că nu face din aceste fenomene, determinantele unor evenimente politice. Concomitent, există deosebiri între perceperea acestor fenomene de mărunți autori ai însemnărilor româneşti şi ceea ce este înregistrat în izvoarele istorice.

Cercetarea în acest domeniu al mentalului colectiv medieval românesc, este oarecum la început, ea nu constituie o temă de reflexie, susținută până în prezent.

[6] Ilie Corfus, *op. cit*. p. 234, nr. 9.
[7] *Bibliografia românească veche* vol. III, nr. 964, p. 207.

THE PERCEPTION AND THE MENTALITY OF THE MEDIEVAL POPULATION FROM THE ROMANIAN COUNTRIES TOW ARDS THE NATURAL PHENOMENA

Abstract

The collective mentalities and their evolution represent a new historic research study direction. The fear in front of the divinity and nature as well as in front of the society, which is often seen as a sum of forces hostile to the peasants represented the three elements the Romanian medieval man feared. This emerged clearly from a fundamental reality that explains the writings about the misfortunes and tragedies (bad weather, floods, big taxes, invasions) versus a few happy moments: the family life, weddings, and births.

The research study of the collective mentality of the medieval Romanian society is still a new domain for the historians which hopefully will be developed through further researches.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

MUNICIPIUL PITEŞTI - EVOLUȚIA ANSAMBLULUI*

ALEXANDRU MULȚESCU**
MARIA MULȚESCU

Piteşti, nume de existența căruia avem cunoştință doar de şase secole, desemnează azi un teritoriu pe care s-au succedat culturi cu vechime de milenii. Terasele pe care este plasat oraşul, aflate la confluența râului Argeş cu râul Doamnei, a Podişului Getic cu Câmpia Română, alcătuiesc vatra unei îndelungi experiențe de locuire ale cărei caracteristici sunt tot mai limpezi, pe măsură ce ne apropiem de epoca noastră.

Lipsa săpăturilor arheologice sistematice împiedică exemplificarea tuturor elementelor derulării acestei locuiri, în special pe cele de început, al cărui element de bază este casa. Vom parcurge, totuşi, prin exemple din aceeaşi zonă geografică, câteva etape evolutive ale locuinței, etape în care au fost puse în evidență elemente de plan şi elemente complementare, caracteristice pentru arhitectura tradițională locală şi le vom lega de evenimente identificabile din istoria oraşului[1].

Arheologia ne semnalează, către sfârşitul primei jumătăți a mileniului al IV-lea î.e.n., prima casă cu prispă (cultura Boian, faza Vidra). Scheletul unei astfel de locuințe era format din pari bătuți în pământ şi contravântuiți cu scânduri, împletituri din nuiele sau crengi acoperite cu o lipitură de lut amestecat cu păioase ce se fățuiau atent, alcătuiau pereții. Corpul casei era acoperit în două ape iar coama acoperişului se găsea în poziție paralelă cu lungimea casei. În cazul unui acoperiş de dimensiuni mai mari, coama se sprijinea pe un stâlp central. Învelitoarea se realiza din stuf sau paie. Casele erau, probabil, mai joase. Planul dreptunghiular era destul de răspândit: interiorul era împărțit numai funcțional, prin abilitatea cu care se amplasa vatra (Vatra găsită era amplasată în mijlocul încăperii). Prispa, dispusă pe latura scurtă a casei, fără stâlpi dar mărginită de ante ce nu corespundeau cu prelungirea pereților laterali, era acoperită cu prelungirile celor două pante ale acoperişului.

---

* Această documentație a servit drept memoriu de cercetare pentru PUG 1998.
** Piteşti.
[1] Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I şi II, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1963-1965; Dinu Antonescu, *Arhitectura I.*, 1979; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, Ed. Ştiințifică, 1973.

Se presupune că intrarea se găsea pe fațada cu prispa iar ferestrele se amplasau pe partea mai ocrotită de vântul dominant.

În a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n. (tot cultura Boian) ne sunt semnalate lucruri noi legate de locuință. Alături de porțiuni în care sistemul constructiv este asemănător cu cel al locuinței descrise anterior, apar pereții de chirpici. Se folosesc pentru aceştia cărămizi nearse de dimensiuni aproape duble față de cărămida contemporană. Acoperişul se păstrează în două ape iar învelitoarea este tot din paie sau stuf. Planul rămâne rectangular şi cuprinde o singură încăpere, cu cuptor în centru. Cele mai interesante sunt însă elementele de plan complementare şi anume prispa cu stâlpi, dispusă pe latura lungă, şi polată, pe toată lungimea casei, pe fațada opusă prispei. Fațada principală devine astfel variată prin mărirea spațiului acoperit. Sunt remarcabile, de asemenea, finisajele interioare: spoială roşie de fond pe care se desfăşoară motive ornamentale albe.

La sfârşitul mileniului al IV-lea î.e.n. (cultura Gumelnița) se remarcă fixarea montanților ce alcătuiesc structura pereților pe o talpă proptită într-un mic şanț special. Acesta este primul şanț de fundație cunoscut. Între montanți, pereții sunt executați din bârne orizontale de care se prind, pe ambele fețe, nuiele. Totul se acoperă cu un amestec de lut, pietricele şi cioburi ceramice. Acoperişul, a cărui învelitoare rămâne din paie sau stuf, este tot în două pante, Planul, dreptunghiular, cu o singură încăpere în care cuptorul este amplasat lângă unul din pereți, cuprinde pentru prima dată, ca element complementar, un foişor pe doi stâlpi, aşezat în dreptul uşii de intrare. Pardoseala groasă din pământ ars bătut, fățuită cu o lipitură de lut amestecat cu nisip, este aşezată pe o platformă de bulumaci puşi unul lângă altul. Elevația oferă o fațadă lungă în care foişorul marchează intrarea. Ferestrele sunt amplasate, probabil, pe fațada mai ferită.

Către a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n. (cultura Gumelnița) apare un nou gen de locuință care s-ar putea să fi avut mai multe încăperi, cu prispă fără stâlpi pe latura scurtă, deci acoperită de prelungirile celor două ape ale acoperişului. Scheletul casei este din lemn şi nuiele (talpa cu montanți şi nuiele împletite); volumetria ei este surprinsă de machetele din lut găsite la fața locului (Căscioarele).

Din câte se remarcă, până la începutul mileniului al III-lea î.e.n., în evoluția casei din Muntenia apar toate elementele complementare pe plan ale casei argeşene tradiționale.

Epoca bronzului, aparent stagnată, cultivă în continuare planul rectangular al locuințelor, acoperişul în două ape, etc. Materialele folosite sunt lemnul şi lutul. Aşezările sunt stabile şi se ridică pe locuri fortificate natural.

În zona Piteştilor astfel de locuri pot fi marginile teraselor pe care se întinde oraşul, acolo unde ele erau traversate de pâraie astăzi dispărute. Dovada faptului că cel puțin o aşezare de acest fel a existat, este faptul că în sudul oraşului - la ieşirea din Piteşti spre Bucureşti - se păstrează numeroşi tumuli încă necercetați. Este posibil ca această localitate să premeargă cucerirea romană şi să aparțină uniunii tribale geto - dacice de pe Argeş, cu capitala la Popeşti. În acest caz, replica locuinței descoperite acolo, aparținând sfârşitului culturii fierului (secolele II - I î.e.n.), şi-a trăit existența şi în zona Piteştilor. Corpul casei continuă să se ridice din lemn şi lut. Acoperişul este cel puțin parțial - învelit cu țigle. Planul rămâne dreptunghiular dar numărul de încăperi creşte la aproximativ trei, fiecare cu funcția ei specifică. Prispa ia forma literei L

înconjurând un colţ al casei. Ea este acoperită cu polată sprijinită pe stâlpi şi casa se aseamănă izbitor cu actuala locuinţă ţărănească.

Cucerirea Daciei de către romani transformă zona Piteştilor într-o punte de legătură între Dacia romană şi Dacia liberă, ce se întinde ca o enclavă între Limes Transalutanus şi Dobrogea, până la Dunăre. Pe castellum ce făcea parte din şirul de fortificaţii complementare limesului şi care ţineau de la Rucăr până la Flămânda, pe Dunăre. Paralel cu limesul transalutan, mergea un drum ce pare să-şi fi păstrat multă vreme importanţa şi traseul, chiar după retragerea administraţiei romane. Se poate presupune că tradiţia acestui drum a stat la baza creării viitorului târg de schimb pentru produsele subcarpatice şi cele de câmpie.

Secolul al III-lea e.n. aduce o extindere a locuirii dacilor liberi din zona subcarpatică spre Dunăre. Tradiţia acestei cuceriri ar putea fi considerată ca antecedent al Voievodatului lui Seneslau.

Rezultatul ultimelor evoluţii politice este apariţia, în secolele IV-V e.n. a locuinţei aparţinând culturii romanice, derivată din cultura geto-dacă şi cea provincial romană. Astfel de locuinţe apar grupate în aşezări formate din care de suprafaţă, semibordeie şi bordeie. Materialele folosite continua să fie cele tradiţionale, respectiv lemnul şi lutul. Învelitoarea este alcătuită tot din trestie sau paie iar planul cuprindea o singură încăpere. Ca element complementar al planului apar un foişor cu un acoperiş sprijinit pe patru stâlpi. Se presupune că acest spaţiu exterior avea între alte funcţii şi pe aceea de a proteja anumite îndeletniciri gospodăreşti cum ar fi torsul şi olăritul.

Către secolele VI-VIII e.n. acest fel de locuinţă de suprafaţă evoluează. Planul se îmbogăţeşte prin apariţia unei tinzi care putea cuprinde vatra cu corlan sau coş. La locuinţele din această perioadă nu lipseşte foişorul, dar acesta - acum - este sprijinit pe doi stâlpi.

În perioada imediat următoare, cea a migraţiilor, aşezările capătă un regim flotant, schimbându-şi des amplasamentul. Alegerea noului loc depinde mereu de consideraţii curente de epocă: apropierea de terenurile exploatate, în proprietate obştească, alimentarea cu apă, însorirea, evitarea inundaţiilor, alunecărilor de teren cât şi aceea a acoperirii de locuri propice evacuării în caz de pericol. Pendularea populaţiei, datorată condiţiilor dificile, pare să fie un factor unificator dacă ar fi să judecăm după faptul că, în secolele VIII-XIII e.n., cultura Dridu se manifesta unitar pe întregul teritoriu al fostului stat al lui Burebista.

În acest interval are loc procesul de apropiere a elementelor casei tradiţionale de cele actuale: „planul, de la o încăpere, se dezvolta către două sau trei… păstrându-şi forma rectangulară iar în volum aceea a unui paralelipiped dreptunghic sau două alăturate. Acoperişul în două ape prin perfecţionarea meşteşugului şi a uneltelor, a început probabil să se ridice şi în patru ape, conducând către acea formă devenită astfel tradiţională. În fine, străvechea prispă protectoare a intrării prin prelungirea acoperişului şi sprijinirea sa pe stâlpi, continuă cu formele milenare… să protejeze întreaga faţadă, realizând un desăvârşit umbrar şi un loc de extindere a activităţilor gospodăreşti curente. Prispa nu se rezumă numai la o extindere pe laterală a faţadei, ci şi perpendicular pe aceasta fiind de fapt o primă manifestare, la casele joase, a foişorului fără gârlici. Evoluţia prispei şi a foişorului cu gârlici în sensul celui aflat în secolul al XIII-lea la reşedinţa de la Curtea domnească de la Curtea de Argeş …s-a petrecut în intervalul ultimelor opt secole precedente. Suntem pentru ipoteza care

presupune crearea acestui element atât de caracteristic zonei subcarpatice - foişorul cu gârlici - din combinarea bordeiului cu gârlici şi a casei de suprafaţă şi contopirea lor în locuinţă de două nivele la care pivniţele ocupă bordeiul iar locuinţa nivelul superior".

Piteşti, un sat medieval timpuriu, cum afirmă istoricii, este sigur unul din locurile unde se dezvolta experienţa de locuire a romanilor.

E de presupus că, aşezat la intersecţia unor drumuri foarte importante, cu tradiţii ducând până la drumul apărat de limesul roman şi poate chiar mai în vechime, loc de târg - probabil de pe atunci cu patru ediţii anuale, ca mai târziu - el face parte din voievodatul lui Seneslau.

Ceramica din prima jumătate a secolului al XIII-lea, de tradiţie bizantină, şi ceramica contemporană cu aceasta a coloniştilor din Transilvania ne face dovada unei activităţi intense a târgului, anterior invaziei tătărăşti.

Olanele şi ţiglele, smălţuite, cu o glazură de culoarea mierii, descoperite de arheologi şi datate din secolul al XIII-lea, ne fac să fim convinşi că avem mărturia „din negurile celui de al XIII-lea veac" a unor clădiri - construcţii „ce nu vor fi fost de vălătuci şi nici din lemn"[2].

Sistemul constructiv de zidărie din piatră de râu, cel de cărămidă sau cel mixt apar întâi la clădiri ridicate de comunitate sau de puterea seniorială în scopul satisfacerii nevoilor comune. Locuinţa - pe vremea lui Mircea cel Bătrân - vreme din care datează atestarea documentară a oraşului Piteşti - rămâne totuşi continuatoarea tradiţiilor anterioare de locuire, Se pare că tot bârnele, nuielele, lutul şi paiele sunt materialele de bază în realizarea ei, indiferent dacă aceasta este bordei sau locuinţă de suprafaţă.

Placa ornamentală din lut smălţuit, descoperită ocazional la Piteşti, şi aparţinând probabil părţii superioare a unei sobe din secolele XV-XVI, ne poate sugera o locuire evoluată şi o diferenţiere mare între locuinţele diverselor pături sociale din care se compunea oraşul.

Morăritul, vânăritul şi negustoria stau la baza dezvoltării oraşului. Ele aduc în oraş o suită de proprietari ca: domnia, mănăstirile, boierimea şi negustorimea (ce alcătuieşte obştea orăşenilor), Alături de aceştia trebuie avuţi în vedere „oamenii" sau ţărănimea liberă şi ţărănimea dependentă de proprietarii amintiţi. Pentru fiecare din acest categorii felul locuirii este deosebit.

Domnia are Curţi la Piteşti. Prima lor atestare datează din 16 august 1481. Să fie acesta anul ridicării lor? Nu. Probabil că acestea au fost ridicate la un moment dat cânt satul medieval a ajuns la pragul de a se transforma în oraş. Scopul ridicării curţilor era în general de a asigura o bază pentru încăperile de dări şi supravegherea târgului. Legătura între acestea şi târg ar putea să le confere o vechime considerabilă[3].

Hrisoave emise de cancelaria acestei curţi ni s-au păstrat de pe vremea lui Basarab Ţepeluş, Mihnea cel Rău, Vlăduţ, Neagoe Basarab, etc.

Consemnarea de pe un hrisov din 22 noiembrie 1517 precum ca „şi eu Moisi, scriitor ce am scris în noile curţi din oraşul Piteşti" ne duce la concluzia că domnitorul Neagoe Basarab şi-a ridicat la Piteşti un plata nou şi posibil, a reamenajat teritoriul ocupat de vechile curţi ale căror începuturi le putem doar bănui. Altă însemnare de

[2] Dinu V. Rosetti, *Monumente istorice şi de artă*, I, 1977, p. 69-70.
[3] A. Sacerdoţeanu, Studii şi comunicări, Muzeul Piteşti, 1971, p. 195-208.

epocă (18 ianuarie 1518) ne dă şi măsura frumuseţii acestor curţi în următoarele cuvinte: „şi eu Florea care am scris în minunatul foişor al Piteştilor". O alta spune la 6 mai 1519: „eu Danciul cel mic între diaci, care am scris în minunatul scaun în Piteşti". Se poate presupune că noua locuinţă din Piteşti era comparabilă ca dimensiuni, ba chiar ar fi putut avea aceeaşi distribuţie, cu noua casă construită de Neagoe Basarab la Curtea de Argeş pe latura nordică a curţii şi ale cărei ruine se păstrează.

Ea trebuie să fi avut un element deosebit, eventual foişorul care o distingea de tot ce s-a construit în acele vremuri. Să nu uităm că acelaşi Neagoe Basarab a pus un nou foişor caselor curţii domneşti de la Argeş, construite de Basarab I, precum şi faptul că cel puţin două mari biserici construite de el aveau pridvoare cu frumoase şi foarte numeroase coloane. Este vorba de mitropolia din Târgovişte şi biserica mănăstirii din Snagov. Există posibilitatea ca echipa de meşteri care a lucrat la aceste două monumente, alta decât cea care a lucrat la mănăstirea Curtea de Argeş, să fi ridicat curţile din Piteşti. De altfel locul însuşi al curţilor nu este bine specificat totdeauna[4]. Ele ar fi putut să se succeadă ca existenţă pe actualul loc din jurul bisericii Sf. Gheorghe sau s-ar putea să fi ocupat amplasamente diferite, în epoci diferite. Săpăturile arheologice ar fi trebuit să confirme dacă curtea lui Neagoe Basarab a fost reconstruită de Constantin Şerban, dacă curţile lui Matei Basarab erau ridicate pe locul „Curtişoara" din Tg. Din Vale şi să descopere cât se întindeau şi unde erau amplasate curţile lui Constantin Brâncoveanu. Oricum, prin referirile la curţile ridicate de Neagoe Basarab, avem dovada existenţei la Piteşti, începutul secolului al XVI-lea, a unor importante clădiri de zidărie cu calităţi excepţionale. Ele vor fi servit ca model pentru multe construcţii contemporane. E posibil ca ele să fi încetăţenit tradiţia construcţiilor clădirilor civile de zidărie în zona Piteştilor încă din primele decenii ale secolului al XVI-lea. Din consemnările amintite avem de asemenea dovada că aceste clădiri preiau de la casa ţărănească tradiţională, în afara planului, elevaţia, etc. şi a elementului complementar de plan care este foişorul.

De pe vremea lui Matei Basarab datează consemnarea tradiţiei ca domnitorul să petreacă cu curtea sa în perioada culesului în viile de la Piteşti sau în împrejurimi, deoarece conform mărturiei lui Paul din Alep, aici se făcea „cel mai bun vin din toate vinurile produse în Ţara Românească". Curtea construită de Constantin Şerban şi Doamna Bălaşa, ale cărei ruine s-au păstrat până la 1865-1866, pare să se înscrie în cadrul acestei tradiţii de construire a unor palate temporare, de toamnă, la Piteşti.

Constantin Brâncoveanu petrece şi el, în şapte ani din cursul domniei sale, culesul la vie, la Piteşti. Luând în considerare fastul ce se derula la curtea sa suntem îndreptăţiţi să credem că tot ce exista construit până la el a primit o patină brâncovenească sau a fost extins după necesităţile şi gustul vremii sale. E posibil ca în această perioadă domnia să fi avut mai multe case în oraş şi în împrejurimi (casele de pe strada Brâncoveanu ce se presupune a fi aparţinut voievodului, au pivniţe datorate mai multor etape constructive, între care sigur una de început de secol XVIII, iar la Valea Mare se păstrează o casă a lui Constantin Brâncoveanu).

Boierimea îşi manifesta şi ea prezenţa în oraş. După sec. al VII-lea „Uliţa grecilor" devine „Uliţa boierească".

[4] Eugenia Greceanu, *Arhitectura*, 1976, 4, p. 24-30.

Oare aceasta poate să însemne un transfer al locuirii boierimii de pe „Uliţa domnească” şi invadarea acesteia de negustorime şi prăvălii, sau pur şi simplu apariţia proprietăţilor boierimii în această zonă, urmând obiceiurile curţii domneşti, către mijlocul sec. al XVII-lea?

Numeroase case boiereşti între care unele de o mare vechime şi frumuseţe pot fi datate ca fiind construite concomitent cu curtea lui Constantin Şerban din Piteşti sau a lui Mareş Băjescu, topologia lor s-a încercat a se identifica după pivniţele păstrate intacte[5]. Există casele de cea mai veche tradiţie cu soclul înălţat ce înglobează pivniţele şi la care acoperirea acestora se face cu grinzi de lemn şi pardoseala nivelului de locuit. Există şi o a doua categorie, răspândită în secolul al XVII-lea, a casei cu pivniţe boltite, din cărămidă. Această categorie se poate subdivide după plan şi felul boltirii încăperilor pivniţei astfel:

1. Pivniţa înscrisă într-un dreptunghi, formată din trei încăperi şi anume gârliciul acoperit cu boltă, încăperea mare acoperită cu boltă pe dublouri şi încăperea mică acoperită cu o calotă sprijinită pe trompe.

2. Pivniţa u o singură încăpere mare şi gârlici perpendicular pe latura lungă. Din această categorie fac parte mai multe case din jurul celui mai vechi monument de cult păstrat în oraş, biserica Sf. Mina-Greci (1564). La acest tip de case pivniţa mare e acoperită cu o boltă cu dublouri iar gârliciul e boltit simplu. Încăperile anexe ale parterului sunt şi ele simplu boltite când există.

3. Pivniţa pe plan dreptunghiular fără gârlici sau cu gârlici amenajat în interiorul pivniţei. În cazul acestor clădiri pivniţa mare este boltită şi are dublouri. Gârliciul dispare fie datorită adaptării parterului înălţat la teren, fie prin înglobarea în cadrul pivniţei.

Diversitatea de pivniţe depindea probabil, în afară de necesităţile comandatarului, atât de tehnica stăpânită de meşterii zidari cât şi de epoca de construcţie. Suntem convinşi că numărul de tipuri este mai mare dacă ne raportăm la pivniţele altor case păstrate în împrejurimi (la Goleşti, Ştefăneşti, Valea Mare, etc.).

Corpul casei era continuat tot din zidărie, dar există posibilitatea ca el să fie realizat şi din lemn. Acoperişul înalt, dictat de panta şi de întinderea mare a casei, era executat din şiţă. Casa apare în elevaţie înălţată, numărul de încăperi din plan este variabil iar acestea dau toate într-o tindă mare în care debuşează accesul. În unele cazuri accesul, apărat de un foişor sau o sală, are corespondent pe partea opusă debuşării sale în tindă, un alt foişor aşa zisul sacnasiu.

Casele boiereşti aveau în jurul curţii cu diferite funcţiuni şi alte acareturi. Zidurile lor de incintă se mai păstrează şi azi parţial la limita unora din proprietăţile care le-au succedat prin moşteniri şi vânzări.

Analizând modul de locuire a păturii celei mai numeroase - a orăşenilor vom constata că despre acesta avem numeroase mărturii. Negustorimea piteşteană era pusă în evul mediu pe acelaşi plan cu cea din alte mari oraşe contemporane ale ţării. Ea participa din plin la organizarea oraşului şi probabil că un număr de pârgari proveneau din rândul acestei categorii. Numărul maxim de negustori ce fac comerţ cu Braşovul în secolul al XVI-lea este de 41 în anul 1543. Majoritatea acestora sunt români dar lor li se alătură şi negustori veniţi din alte părţi şi stabiliţi în oraş. Nucleul de negustori veniţi

[5] Maria Mulţescu, Alexandru Mulţescu, *Monumente istorice şi de artă*, 1977, 2, p. 65-68.

din sudul Dunării, probabil români macedoneni îşi alege ca sediu de breaslă biserica Sf. Mina numită din acest motiv şi „Greci” de pe „Uliţa grecilor”. O parte din proprietăţile acestora va fi cumpărată de boierimea care îi va înlocui în cartier în sec. XVII dar, e posibil, ca şi din rândul acestei negustorimi să se fi ridicat o nobilime. Felul de trai al negustorimii mărunte era legat de dugheana - prăvălie. Negustorimea mai avută făcea deosebire între locuinţă şi prăvălie, preferând separarea acestora până la amplasarea fiecăruia din ele în zone diferite ale oraşului, caracteristică pentru modul de locuire orăşenesc este locuinţa tradiţională preluată şi diversificată şi de satele din împrejurimi.

Hanurile din Piteşti, legate tot de negoţul intens sau de tranzitul generat de încrucişarea de drumuri importante din zonă, sunt şi ele de diferite categorii. La Târgul din Vale se păstrează un exemplar interesant de construcţie pe un nivel, cu gang central şi încăperi laterale. Curtea lui, cu restul acareturilor, a fost tăiată acum de rambleul căii ferate. Se poate presupune că acest han reprezintă unul din inelele lanţului în evoluţia către marile hanuri cu pivniţe - antrepozit, prăvălii şi odă, hambare şi fânare, curţi pentru căruţe şi grajduri, care populau strada Mare şi care se mai păstrează în zona străzilor comerciale nestructurale[6]. Locuinţele orăşenilor modeşti se plasau către marginea ariei servite de biserica de breslă sau parohială, lucru confirmat de concentrarea caselor medievale mai importante în apropierea acestora. O mărturie a dezvoltării oraşului la sfârşitul secolului al XVIII-lea o constituie harta austriacă de la 1790 în care apărea şi planul Piteştilor. Evoluţia locuinţei orăşeneşti devine mai uşor de descifrat în construcţiile secolului al XIX-lea, atât al celor de tip tradiţional cât şi al acelora care caută să respire un aer european. Statistica lui Dionisie Pop Martian din 1860 poate fi folosită ca prag de referinţă pentru evoluţia de până azi[7]. Materialele de construcţie folosite la clădirile din oraşele Piteşti şi Curtea de Argeş, erau la data respectivă: lemnul pentru 2.098 de construcţii (67,1%) folosit pentru ridicarea acareturilor şi a unui infim număr de bordeie care au coexistat cu locuinţele de suprafaţă până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Corpul casei devine mai variat; acoperişul se complică odată cu răspândirea altor materiale pentru învelitoare, în locul şiţei. Tabla admite crearea de lucarne ornamentale, cupole, turnuleţe, etc. În elevaţie, casa tradiţională se prezintă în 1860 astfel: 141 de case înalte, 978 case cu parter; totalul celor două cifre reprezintă numărul de locuinţe de suprafaţă din Piteşti. Raportând numărul de locuitori stabiliţi în 1859 (7.229) la numărul de case remarcăm un procent mare de persoane pe locuinţă. Următoarele recensăminte cunoscute arată creşteri importante de populaţie. Astfel, în 1899 sunt înregistraţi 15.669 de locuitori, în 1930, 19.530, în 1948, 29.007, iar în 1970, 110.256 locuitori[8]; în prezent oraşul numără aproximativ 170.000 de locuitori.

Către sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, odată cu apariţia caselor cu prăvălii la parter, numărul de nivele în oraş ajunge la două sau chiar trei. Faţada spre stradă caută să satisfacă tendinţa de singularizare în timp ce faţada dinspre curte este păstrătoarea tradiţiilor, în special a celor care caracterizează Piteştiul, în speţă a geamlâcurilor de mari suprafeţe[9]. Planul se înscrie cel mai bine în evoluţia

---

[6] R. Creţeanu, *Buletinul Monumentelor Istorice*, 1970, 3, p. 64-70.
[7] F. Florescu, P. Stahl, P. Petrescu, *Arta populară din zonele Argeş şi Muscel.*
[8] ***, *Localităţile judeţului Argeş*, Piteşti, 1971.
[9] C. Joja, *Arhitectura*, 1976, 5, p. 29-32.

planurilor tradiţionale. Foişorul devine peron, tinda un hol spaţios, larg luminat în zona fostului sacnasiu (când nu este chiar extins în acea zonă), prispa devine logie sau terasă, etc. Locuinţa se adaptează lotului mai îngust, tipic de oraş, dezvoltându-se cu polatii, şoproane şi anexe spre fundul curţii. Faţada parcurge cu repeziciune etapa de readaptare la gustul epocii. Alături de case tradiţionale din secolul al XIX-lea se păstrează locuinţe al căror decor vădeşte influenţe al empirului, ale neoclasicismului, ale eclectismului, ale secessionului, ale stilului românesc perpetuat de dincolo de primul război mondial şi ale modernismului anului 1920.

Începutul construcţiei de locuinţe de masă, plasat în anii de după cel de al doilea război mondial, a dus la o unificare arhitectonică pe plan naţional, precum şi la o unificare a modului de locuire a populaţiei. În acest context la Piteşti apare şi începe să fie preponderentă casa - tip în care confortul este optim. Treptat, casa unicat este înlocuită sau - în ideea înlocuirii - este supusă degradării intensive.

Habitatul uman se schimbă cu repeziciune şi, suntem convinşi, linia sa de evoluţie este cea care corespunde cel mai bine condiţiilor contemporane şi aspiraţiilor prezente. Această masivă transformare în condiţiile de locuire nu trebuie însă să distrugă valoroasele tradiţii arhitectonice moştenite. Există posibilitatea îmbinării armonioase între noile locuinţe şi cele mai alese şi valoroase clădiri care vin de departe, din istorie. Vom construi în acest fel oraşe moderne, confortabile, şi pline de sensurile estetice; vom construi astfel oraşe de tip european care - totuşi - nu vor înceta să fie, prin stil şi caracteristici oraşe româneşti.

PITEŞTI - THE EVOLUTION OF THE ENSEMBLE

Abstract

Piteşti is known for six centuries as the place situated on the terraces from the intersection point of Râul Doamnei and Podişul Getic and Câmpia Română.

This paper presents the evolution of the house on this territory, highlighting the plan and the complementary elements of the local traditional architecture related with the history of the town.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

MOŞIA SLOBOZIA-MĂLINEASCA DIN JUDEŢUL ARGEŞ, PROPRIETATEA ACADEMIEI ROMÂNE

ION VITAN*

Încă înainte de fondarea, în anul 1866, în Bucureşti, a Societăţii Literare Române - din 24 august 1867, Societatea Academică Română - precursoarea Academiei Române, şi până în zilele noastre, un număr însemnat de cetăţeni români, legaţi spiritual de înalta instituţie a ştiinţei şi culturii naţionale, au făcut donaţii constând din terenuri agricole, păduri, clădiri şi apartamente, titluri şi valori imobiliare, lucrări de pictură şi sculptură, grafică românească şi străină, icoane, mobilier, cărţi, piese numismatice şi bijuterii ş.a.

Unul dintre aceşti generoşi donatori a fost şi Ion Câmpineanu-Cantemir.

Înainte de tratarea subiectului acestei comunicări, câteva date biografice despre donator ni se par oportune. Ion Câmpineanu-Cantemir - nepotul colonelului Ion Câmpineanu, luptător de seamă în revoluţia de la 1848 - se trăgea dintr-o veche familie de boieri munteni, datând din secolul al XVII-lea. S-a născut în Bucureşti, ca fiu al lui Ion Câmpineanu şi Irinei Ştefan Bellu (Bellio), de origine macedoneană. A avut un frate şi două surori - Ştefan, ofiţer, Eliza, căsătorită Greceanu şi Maria-Irina, căsătorită Sturdza.

A urmat cursurile Facultăţii de Drept din Bucureşti. După obţinerea licenţei în drept, a practicat avocatura, fiind înscris în baroul Bucureşti. A locuit într-un imobil situat în strada Regală nr. 15 (fostă Aristide Briand). Obişnuia să ia masa la Restaurantul Capşa, fiind o figură bine cunoscută de presa vremii.

În ultimii ani ai vieţii sale, fiind bolnav, a fost internat în Sanatoriul „Saint Vincent de Paul" din Şoseaua Jianu nr. 38 (astăzi Bd. Aviatorilor) şi la Spitalul Brâncovenesc, unde a şi încetat din viaţă, în ziua de 9 octombrie 1931[1]. Prin testamentul său, întocmit la 31 mai 1930, Ion Câmpineanu-Cantemir a instituit ca Academia Română să fie legatară universală a întregii sale averi mobile şi imobile[2]. Potrivit acestui testament, Academiei Române îi revenea, printre altele, şi 1/3 din moşia Slobozia-Mălineasca din judeţul Argeş.

* Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.

[1] Academia Română, fondul „Ion Câmpineanu-Cantemir". Documente de proprietate, dosar 4/1931-1937, f. 92; dosar 5/1931-1932, f. 18, 44. vezi şi Dorina N. Rusu, *Patrimoniul Academiei Române. Donatori şi donaţii (1860-1949)*, Bucureşti, 2009, p. 142.

[2] *Ibidem*, f. 1-2.

Întreaga moşie Slobozia-Mălineasca, în suprafaţă de 527 ha şi 6.900 m^2, rămasă după exproprierile din 1864 şi 1918, a fost stăpânită şi exploatată în indiviziune de Ion Câmpineanu-Cantemir împreună cu surorile lui - Eliza Greceanu şi Maria-Irina Sturdza - începând din anul 1921, data deschiderii succesiunii mamei lor, Irina Câmpineanu, şi până la moartea lui, intervenită la 9 octombrie 1931.

Această formă de administrare şi exploatare în comun a moşiei Slobozia-Mălineasca a rămas în vigoare până la data de 29 noiembrie 1932, când, în baza sentinţei de partaj nr. 924 a Tribunalului Ilfov, Secţia a IV-a civilă corecţională, Academiei Române i se atribuie în „plină şi absolută proprietate" 1/3 din această moşie[3].

Moşia Slobozia-Mălineasca, numită uneori Slobozia-Câmpineanu, după numele donatorului, este situată în sudul judeţului Argeş, la o distanţă de 24 km de Gara Balaci şi la 29 km de Gara Găeşti[4].

Întrucât, această a treia parte din moşia Slobozia-Mălineasca atribuită Academiei Române în urma partajului, nu avea nici o construcţie pentru administraţie şi nici un adăpost pentru vite, Delegaţia Academiei Române a aprobat la 25 ianuarie 1933 înfiinţarea unui conac. După identificarea amplasamentului conacului, pe un loc situat la marginea satului Slobozia, pe malul râului Dâmbovnic, la punctul aşa-zis „la moară", unde pe vremuri a fost un vechi conac, s-a trecut la ridicarea construcţiilor în ordinea necesităţilor. Astfel, în cursul anului 1933 s-a făcut, mai întâi, împrejmuirea terenului, apoi s-a construit magazia de cereale şi pătulul de porumb. În vara anului 1934, s-a construit un grajd pentru adăpostul vitelor şi o casă pentru argaţi. Ultima construcţie, casa administraţiei, a fost ridicată în cursul anilor 1935 şi 1936, pe baza proiectului antreprenorului Ştefan Popa din Găieşti[5].

Pentru exploatarea moşiei Slobozia-Mălineasca se impunea dotarea acesteia cu maşini şi utilaje agricole, precum şi cu forţa de muncă necesară.

La data luării în primire a moşiei de către Academia Română, numărul maşinilor şi uneltelor agricole folosite la cultivarea şi recoltarea cerealelor era extrem de redus: 1/2 tractor Fordson cu un plug Oliver şi o grapă dublă cu discuri; o rariţă-prăşitoare; un plug nr. 7; o grapă de fier compusă din 2 şi 3 foi; o vânturătoare şi un trior cilindric[6], insuficiente, deci, pentru exploatarea unei suprafeţe de 261,56 ha, cât avea moşia. Pe parcurs, numărul maşinilor şi al uneltelor agricole a fost mărit cu piese noi, în raport de necesităţi şi îndeosebi de capitalul disponibil obţinut din vânzarea cerealelor recoltate după această moşie. Astfel, la 19 mai 1941, au fost cumpărate de la Institutul Naţional al Cooperaţiei: un tractor Lanz de 35 HP (cai putere); un plug Rud Sack C. Z. 9 Michael cu trei brazde şi o ramă Rud Sack C. Z. 9 Michael cu cinci brazde pentru suma totală de 371.087 lei[7]. Ulterior, la 30 ianuarie 1943, Academia Română a mai comandat tot la Institutul Naţional al Cooperaţiei: 7 prăşitoare de porumb, marca Rud Sack Senior, seria B, pentru suma de 2.977 lei, precum şi 10 pluguri, marca Rud Sack Weit 5 Ru, cu tracţiune animală, pentru ţăranii învoiţi pe moşie, cu suma totală de

[3] *Ibidem*, f. 163v.
[4] *Ibidem*, dosar 5/1931-1932, f. 68.
[5] *Ibidem*, dosar 1/1932-1937, f. 41; dosar 1/1932-1938, f. 338, 338v.
[6] *Ibidem*, f. 236v.
[7] *Ibidem*, dosar 4/1940-1941, f. 3, 6.

45.635 lei. Costul acestor 10 pluguri a fost plătit de Academia Română, urmând, apoi, să fie recuperat de la ţărani[8].

Înzestrarea cu maşini şi unelte agricole a administraţiei moşiei Slobozia-Mălineasca a continuat şi în anii care au urmat, astfel că, la data de 29 februarie 1948, numărul acestora a ajuns la peste 40, între care 10 pluguri; 4 maşini de semănat; 6 prăsitoare; 7 grape; o greblă mecanică; un tăfălog; un trior; o tocătoare de paie; o vânturătoare; o maşină de bătut porumb ş.a.[9].

Pe parcursul a 15 ani şi 9 luni de zile, cât timp moşia Slobozia-Mălineasca s-a aflat în proprietatea Academiei Române, administrarea şi exploatarea acesteia în regie a fost încredinţată, mai întâi, lui Nicolae Gafton (1933 - 1 decembrie 1937), iar apoi lui Vasile Nacu (1 decembrie 1937 - 8 noiembrie 1948)[10], ultimul fiind absolvent al Şcolii de agricultură „Tache P. Anastasiu" de la Ţigăneşti, judeţul Tecuci, şcoală înfiinţată şi întreţinută de Academia Română.

Potrivit obligaţiilor de serviciu, administratorul moşiei Slobozia-Mălineasca se ocupa cu: întocmirea planului de culturi agricole (delimitarea pe teren a parcelelor cultivate cu cereale, zarzavaturi şi plante furajere); încheierea contractelor de învoieli agricole cu ţăranii, care luau în arendă, individual, în bani sau în dijmă terenuri pentru a le cultiva; semănatul, îngrijitul şi strânsul recoltei; încasarea arenzii, în bani sau în produse de la ţărani; vânzarea prin licitaţie a produselor vegetale, animale sau de altă natură. Activitatea acestuia era controlată periodic de către inspectorul Direcţiei Bunurilor Academiei Române, care, la finalizarea controlului, întocmea un raport pe care îl înainta preşedintelui Academiei Române.

Administratorul moşiei, pe lângă salariul lunar, mai primea anual 10 la sută din sumele încasate şi depuse la casa Academiei Române.

Fiind situată într-o zonă de câmpie, moşia Slobozia-Mălineasca a fost cultivată cu cereale (porumb, grâu, orz, ovăz, mei), legume (floarea soarelui, mazăre, fasole, sfeclă), plante industriale (rapiţă, in, cânepă), precum şi cu furaje (nutreţuri) pentru animale, ceea ce a înlesnit şi creşterea vitelor şi a păsărilor.

Între cerealele cultivate, porumbul ocupa un loc important. La această moşie se cultiva soiul porumb vechi românesc, cu bobul rotund, care se preta mai bine la condiţiile de sol şi de climă. Faptul că sămânţa din soiul menţionat nu a fost schimbată de mulţi ani, prin corcire cu lanurile de porumb vecine ale ţăranilor, a degenerat, fapt care a determinat conducerea Academiei Române să decidă înlocuirea acestui soi de porumb cu altul din varietatea „românesc", cu bobul tot rotund, selecţionat, produs de Staţiunea Experimentală Agricolă „Studina", judeţul Romanaţi, din cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României[11].

Producţia agricolă obţinută pe moşia Slobozia-Mălineasca era condiţionată de calitatea solului, de utilajul agricol folosit la însămânţare şi recoltare, precum şi de condiţiile climaterice locale.

Astfel, din cercetarea proceselor-verbale întocmite de N. Constantinovici, inspectorul Direcţiei bunurilor Academiei Române, a rezultat următoarea producţie la

[8] *Ibidem*, dosar 3/1938-1945, f. 382, 394, 437, 446-448.
[9] *Ibidem*, dosar 3/1947-1948, f. 10, 10^v.
[10] *Ibidem*, dosar 1/1932-1937, f. 136^v; dosar 3/1938-1945, f. 61.
[11] *Ibidem*, dosar 3/1938-1945, f. 531, 532.

hectarul de teren cultivat cu grâu: 460 kg la hectar, după 25 ha lucrate în regie; 350 kg la hectar, după 10 ha lucrate în dijmă (proces-verbal din 20 august 1934)[12]; 1.050 kg la hectar, după 47 ha lucrate în regie; 1.018 kg la hectar, după 43 ha lucrate în dijmă (proces-verbal din 14 septembrie 1936)[13]; 1.419 kg la hectar, după 68 ha lucrate în regie; 1.368 kg la hectar, după 2 ha lucrate în dijmă (proces-verbal din 10-13 septembrie 1943)[14] şi 1.425 kg la hectar, după 49 ha şi 1.968 m^2 (proces-verbal din anul 1948)[15].

Pentru a putea să achite cinci legate particulare a câte 100.000 lei fiecare, a plăti trei rente viagere, din care una de 12.000 lei şi celelalte două de câte 6.000 lei, a îngriji cavoul familiei de la Cimitirul Bellu şi a publica lucrările donatorului din domeniul literar, juridic şi fiscal[16], Academia Română a urmărit ca pe lângă veniturile obţinute din cultivarea cerealelor pe această moşie, să realizeze venituri şi din creşterea vitelor (cabaline, bovine, ovine şi porcine), preponderente ca număr fiind ovinele şi bovinele: 197 capete ovine şi 8 capete bovine, în 1939; 249 capete ovine şi 19 capete bovine, în 1945[17].

Vitele erau crescute atât pentru lapte şi carne, cât şi pentru a fi folosite la lucrările agricole, mai ales bovinele. O parte din producţia de carne de miel şi de brânză telemea era vândută personalului din Bucureşti al Academiei Române.

La solicitarea Comitetului de Cruce Roşie din comuna Slobozia, secretarul general al Academiei Române, Alexandru I. Lapedatu, prin ordinul din 21 decembrie 1935, a donat „25 dublidecalitri de grâu şi toţi atâtea de porumb pentru înfometaţii din Basarabia“[18].

În toamna 1944, administraţiei moşiei Slobozia-Mălineasca, ca şi satului Slobozia, le-au fost aduse pagube însemnate de către o unitate militară sovietică aflată în trecere prin localitate. Iată cum descrie N. Constantinovici inspector al Direcţiei bunurilor Academiei Române, în procesul-verbal din 6 septembrie 1944, comportamentul soldaţilor acestei unităţi: „Venind la această moşie în ziua de 4 septembrie, în aceeaşi zi, spre seară, au început să sosească în sat primele unităţi ale armatei ruseşti. În timpul nopţii, s-au format din unitatea cantonată în sat, grupuri de câte 4-5 ostaşi roşii, care au consumat tot rachiul de la cazanul preotului Guţă, şi apoi s-au apucat de jafuri, luând aproape toate casele la rând. Au batjocorit în primul rând biserica şi au devastat curtea domnului Sturdza, luându-i toţi caii, hamurile, şeile, vehiculele. Au golit aproape complet interiorul locuinţei şi magaziile […]. La curtea Academiei, am stat toţi în case. Nu a plecat nici un om din curte. Li s-a dat la toţi ruşii, care cum veneau, ceea ce cereau, până s-a terminat toate proviziile din cămară. Fiecare grupă, cum venea, scotocea toată casa după bani, giuvaeruri şi în special după ceasuri. După ce ne-au luat ceasurile, am fost torturaţi de grupele ce au continuat să vină până la ziuă, ca să le dăm ceasuri […]. Un alt grup ne-a luat singura brişcă care mai rămăsese […]. A doua zi ne-a luat un cal […]. Fiind în cancelarie, cu administratorul

[12] *Ibidem*, dosar 1/1932-1937, f. 98.
[13] *Ibidem*, f. 375.
[14] *Ibidem*, dosar 2/1934-1935, f. 50.
[15] *Ibidem*, dosar 25/1947-1948, f. 16.
[16] *Ibidem*, dosar 4/1931-1937, f 1-2.
[17] *Ibidem*, dosar 3/1938-1945, f. 104; dosar 2/1945-1947, f. 26^v, 44^v.
[18] *Ibidem*, dosar 1/1932-1937, f. 324^v.

moşiei, ne-au ameninţat cu mâinile pe revolvere să deschidem casa de bani. Au ridicat toată hârtia, moneda şi sutele metalice şi au plecat, înjurându-ne că au găsit prea puţin“[19].

În afara acestor pagube aduse bunurilor moşiei Slobozia-Mălineasca de soldaţii unităţii sovietice aflaţi în trecere prin satul Slobozia, administraţia moşiei a mai fost impusă de Comisia pentru aplicarea armistiţiului, instituită pe lângă Primăria comunei Slobozia, să dea pentru întreţinerea trupelor sovietice „4.000 lei lunar pentru cumpărări de unt, ouă şi păsări; 171.500 lei anual pentru cumpărarea de vite şi 85.000 lei anual pentru cumpărarea de grăsime“[20]. Pe lângă aceste sume de bani, Comisia a mai ridicat de la administraţia moşiei o pereche de boi şi două vaci[21].

Transformările iniţiate de regimul politic instaurat după 23 august 1944 au afectat şi Academia Română, prin transformarea acesteia, în anul 1948, într-o instituţie subordonată puterii de stat. Urmare acestei măsuri, prin decizia nr. 1.486 din 8 noiembrie 1948 a Consiliului de Miniştri, moşia Slobozia-Mălineasca, ca şi alte proprietăţi ale Academiei Române, a fost trecută în folosinţa Ministerului Agriculturii[22].

În prezent, Academia Română, prin compartimentele sale de specialitate, depune eforturi deosebite pentru recuperarea patrimoniului său privat, inclusiv a moşiei Slobozia-Mălineasca.

Prin această comunicare am urmărit să introduc în circuitul ştiinţific unele documente mai puţin cunoscute privind modul cum era administrată o moşie proprietate privată înaintea începerii procesului colectivizării agriculturii în ţara noastră şi, totodată, să aduc un plus de informaţie documentară la istoria comunei Slobozia.

THE ESTATE SLOBOZIA-MĂLINEASCA FROM THE ARGEŞ COUNTY, THE PROPERTY OF THE ROMANIAN ACADEMY

Abstract

The author tries to introduce in the scientific circuit some less known documents regarding how an estate was administrated before the communist collectivization as well as to offer further information about Slobozia.

[19] *Ibidem*, dosar 2/1934-1945. f. 54-54v.
[20] *Ibidem*, dosar 3/1938-1945, f. 684.
[21] *Ibidem*.
[22] „Monitorul Oficial“, partea I, anul CXVI, nr. 260 din 8 noiembrie 1948, p. 8.983-8.986.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

INFORMAȚII NECUNOSCUTE DIN PRESA BUCUREŞTEANĂ ÎN PERIOADA OCUPAȚIEI GERMANE 1916-1918*

CORNEL POPESCU**

Pretextul declanşării primei conflagrații mondiale a fost reprezentat de asasinarea moştenitorului tronului Imperiului Austro-Ungar, Franz Ferdinand şi a soției sale, principesa Sofia, în oraşul Sarajevo din Bosnia-Herțegovina. Motivul real, a fost dorința de reîmpărțire a imperiilor coloniale şi de formare a statelor naționale în Europa. La Bucureşti, premierul român Ionel I. C. Brătianu[1] a fost prudent în privința luării, hotărârii de a intra România în război, pentru că ştia discuțiile de la Paris şi Londra, din cadrul cercurilor politice. Putem da ca exemplu în acest sens trasarea, în anul 1916 la Londra a viitoarei linii de frontieră între România şi Ungaria, denumită în limbajul diplomatic „Linia Balfour", după numele celui care a trasat-o, Lordul Arthur James Balfour[2].

Regele Carol I (1881-1914)[3] şi şeful Partidului Conservator, Petre P. Carp, au cerut să se respecte tratatul încheiat între România şi Puterile Centrale la data de 18/30 octombrie 1883[4] şi să intrăm în război ca aliați ai acestora[5], dar Ionel Brătianu şi membrii guvernului său, s-au impus şi Consiliul de Coroană din 21 iulie 1914 de la Sinaia a hotărât adoptarea expectativei armate pentru pregătirea războiului şi realizarea unității naționale.

Marile puteri, au inițiat o acțiune diplomatică intensă pentru a atrage România de partea taberei în care făcea parte fiecare[6]. Ionel Brătianu nu s-a lăsat amăgit de promisiunile diplomaților străini, ştia ce a pățit tatăl său I. C. Brătianu în timpul Războiului de Independență, dar nu s-a lăsat influențat nici de cererile şi presiunile

---

* Articolul face parte din *Proiectul Oportunități oferite în cadrul stagiului de pregătire doctorală în vederea creşterii capacității şi motivației pentru cercetare ştiințifică de performanță* POSDRU/6/1.5/S/23.

** Universitatea din Piteşti.

1 Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Bucureşti, 1994; Ion Scurtu, *Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică*, Bucureşti, 1992.

2 Radu Ştefan Vergatti, *O dispută fără obiect: Transilvania*, în *Geopolitica*, revistă de Geografie politică, Geopolitică şi Geostrategie, anul III, nr. 11/2005, p. 125-136.

3 Între 1866 şi 1879 a purtat titulatura de Principe, iar între 1879 şi 1881 de Alteță Regală, România a fost ridicată la rang de regat de către Parlament pe 14/26 martie 1881.

4 Un tratat de alianță cu Austro-Ungaria la care, în aceeaşi zii a aderat şi Germania. Tratatul avea un caracter defensiv şi secret, fiind cunoscut doar de un cerc restrâns de politicieni si de regele Carol I.

5 *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Bucureşti, 1987, p. 78-79.

6 Se confruntau două grupări politico-militare Tripla Alianță (Puterile Centrale) şi Tripla Înțelegere (Antanta).

oamenilor politici români antantofili, antiruşi sau filogermani[7]. Premierul român a aşteptat momentul favorabil pentru intrarea României în război. După ce la 4/17 august 1916[8] a încheiat un acord secret cu Tripla Înţelegere pentru intrarea în război ca aliată al acestei grupări politico-militare[9].

În perioada neutralităţii între bucureşteni circula o glumă care reda starea de spirit a acelor ani tulburi. Se spunea că Nicolae Filipescu declara că nu a venit timpul ca România să intre în război, Alexandru Marghiloman afirma că a sosit de mult timpul, iar Ionel Brătianu spunea că este bine să nu ne uităm la ceas[10]. La data de 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar la 15/28 august 1916, armata română a început operaţiile militare pentru eliberarea Transilvaniei[11]. La 17/30 august Germania a declarat război României iar la 19 august/1 septembrie 1916 Sublima Poartă şi Bulgaria au urmat exemplul germanilor. Armata română lupta pe două fronturi, pe 24 august/6 septembrie 1916 a avut loc înfrângerea armatei române la Turtucaia. Brătianu şi-a dat seama că ţara se afla într-o situaţie grea şi i s-au prăbuşit starea de spirit şi moralul[12]. În ziua de 20 noiembrie/3 decembrie 1916, armata română a pierdut bătălia de pe Argeş-Neajlov[13], sau bătălia pentru Bucureşti, guvernul României se va îndrepta în frunte cu premierul, Parlamentul şi Casa Regală către Moldova.

Printre articolele apărute în ziarul „Lumina“, la secţiunea ştiri artistice se anunţa că joi 20 şi duminică 23 septembrie 1917, urmau să aibă loc audiţiile pe final de an ale elevilor doamnei Lucreţia, doctor Popovici Pretorian în sala Ateneului ora 3 după amiaza precis. Joi la 8 seara urma sa aibă loc la teatrul Cinema Căminul Cultural din Calea Văcăreşti Nr. 54, o mare reprezentare cu artişti reputaţi în beneficiul şcolii în aer liber a „adăpostului pentru copii mobilizaţilor“ din strada Raionului Nr. 54. fiind vorba de o acţiune de binefacere se cerea să vină cât mai multă lume[14]. Tot în acelaşi ziar era publicaţia coordonată unde urmau să se predea vinurile şi spirtoasele ce trebuiau predate conform ordonanţei din 2 septembrie 1917, care nu se mai afla la locurile de producţie, acestea urmând să fie predate în următoarele zile:

1. Pentru Bucureşti până la linia de centură vor fi predate vinurile la pivniţa Bagdat din strada Cazarmei Nr. 44, în sticle şi ulcioare, la pivniţa Centrală din strada Petru Rareş Nr. 11, în butoaie, între 5-20 septembrie;

2. Vinurile din comandatura etapei 301 – Ciocăneşti intre 5-12 septembrie la fabrica de zahăr Chitila;

3. Pentru vinurile comandaturei etapei 24 - Olteniţa intre 14-20 septembrie la

[7] Radu Ştefan Vergatti, *Starea de spirit a lui Ionel I. C. Brătianu după intrarea României în Primul Război Mondial*, în Buletinul Ştiinţific, Studii Istorice al Universităţii din Piteşti, nr. III-IV (2004-2005), Piteşti, p. 113-114.
[8] *Istoria Românilor*, vol. II, Tom II, Bucureşti, 2003, p. 418-419, la această dată în locuinţa lui Vintilă Brătianu, au fost semnate cinci exemplare în original pentru: Rusia, Franţa, Marea Britanie, Italia şi România, desemnarea documentelor de alianţă cu Antanta nu au ştiut nici măcar membrii guvernului.
[9] *România în anii…*, vol. I, *ed. cit*. p. 121-122.
[10] Radu Ştefan Vergatti, *op.cit*., p. 114.
[11] *Istoria Românilor*, vol. II, tom. II, *ed. cit*., p. 420-421.
[12] Vezi pe larg Radu Ştefan Vergatti, *op.cit*., p. 115-116.
[13] *Istoria Românilor*, vol. II, tom. II, *ed. cit*., p. 433; *România în anii…,* vol. I, *ed. cit*. p. 486-526.
[14] *Lumina*, I, nr. 1, miercuri 5 septembrie 1917.

pivniţa Secţiunii economice din strada Constantin Alimăneşteanu Nr. 19[15].

Ca peste tot în ţară, pentru a menţine un control asupra persoanelor apte de muncă, dar şi pentru o exploatare eficientă a teritoriului ocupat, autorităţile germane au solicitat toate forţele de lucru civile neocupate şi trebuiau folosite la gospodărirea războiului, inclusiv ţiganii şi prizonierii de război[16].

„Conform ordonanţei Administraţiei militare (Buletinul de ordonanţă pentru populaţia României nr. 224) orice persoană capabilă de muncă între 14 şi 60 ani aflătoare pe teritoriul administraţiei militare, este obligată a executa munca ce i s-ar da de un serviciu al părţilor aliate contra plată.

Se vor duce lucrători la muncă cu forţa numai dacă, după o invitaţie prealabilă nu se prezintă lucrători voluntari sau nu se prezintă lucrători suficienţi.

Spre a se înlesni angajarea lucrătorilor voluntari, mai ales a celor care se vor angaja pe un timp mai îndelungat în afară de locul lor de domiciliu, li se vor acorda avantaje speciale ca de exemplu: leafa mai mare sau arvuna de circa 50 lei, acordarea unui ajutor familiei lucrătorilor însuraţi şi anume de 10 lei soţiei şi de 5 lei pentru fiecare copil sub 14 ani, de asemeni favorizarea la concedii.

Lucrătorilor ce se angajează de bună voie li se vor acorda anumite premii […].

Cei care nu se conformează ordinului, adică de a se prezenta la lucru, vor fi pedepsiţi de către tribunalele militare germane sau de comandanţii militari [...]".

În ziua de 4/17 decembrie, „Gazeta Bucureştilor" anunţa că la Cinematograful Zaharia, de pe strada Lipscani, avea loc „reprezentaţia extraordinară cu frumoasa dramă în 5 acte *Iubire şi recunoştinţă*. Era prima reclamă cinematografică publicată în presă după intrarea inamicului în oraş. Numărul următor al gazetei aducea la cunoştinţa publicului că la Cinema Lux, din strada Doamnei nr. 5, începuse să ruleze aşa-zisul „mare succes mondial *Din leagăn până în mormânt* (Von der Geburt zum Tode), tragedie istorică în 3 acte şi 250 tablouri", precum şi „jurnalul războiului" 17. Autorităţile de ocupaţie permiseseră redeschiderea cinematografelor, sub un strict control al poliţiei militare germane. În aceeaşi zi de 5/18 decembrie mai apăruse în „Gazeta Bucureştilor" un anunţ, de astă dată în limba germană: „Von 4 Uhr Nachmittag ist stets das Vergniigungs Etablissement «Trocadero», Spezial-Lokal fiir Offizier, Strada Doamnei, geoffnet" 18.

„Cetăţenii oraşului care au cai în posesiune sau îngrijire sânt datori să înştiinţeze despre aceasta Inspectoratul de poliţie din cartierul lor, cel mai târziu până miercuri 20 decembrie, stil nou, ora 12 din zi; contravenienţii vor fi pedepsiţi cu amendă sau cu închisoare până la doi ani" - anunţa tot „Gazeta Bucureştilor" în următorul ei număr[19]. Printre primele rechiziţii efectuate de ocupanţi a fost cea a cailor, de care aveau stringentă nevoie pentru armată. În acelaşi timp, Komandantura germană cerea primarului mari cantităţi de alimente. La obiecţiile acestuia că s-ar ajunge astfel la înfometarea populaţiei, colonelul Stolzenberg ar fi bătut cu pumnul în masă zicându-i: „Uiţi că suntem învingătorii şi că învinşii trebuie să se supună"'.

---

15 *Ibidem*.
16 *Ibidem*
17 „Gazeta Bucureştilor", XXXVIII, nr. 198, ed. de război sub ocupaţia germană, nr. 5, 18 decembrie 1916 ,
18 „De la ora 4 după-amiază este deschis localul de distracţie «Troca-dero», din Strada Doamnei, numai pentru ofiţeri".
19 „Gazeta Bucurestilor", XXXVIII, Nr. 199, ed. de razboi sub ocupatie germană, nr. 6, 19 decembrie 1916,

„Puteți să-mi trageți un glonț, dar nu mă supuneți la un astfel de lucru", ar fi replicat Emil Petrescu, potrivit unei relatări a Sabinei Cantacuzino 20. Conform unei alte relatări, autoritățile germane ar fi cerut Primăriei Capitalei, curând după stabilirea în Bucureşti a Guvernământului Imperial şi a Komandanturei, să le comunice, într-un răstimp de 12 ore, ce cantități de lemne, petrol, cărbuni, zahăr, făină ş.a. se găseau depozitate pâine se poate fabrica zilnic în Bucureşti şi care era capacitatea în Capitală 41 unde, inclusiv ceea ce dețineau cetățenii, apoi câtă totală de măcinare a morilor din oraş 21. Primăria nefăcând față unor asemenea exigențe, iar primarul Emil Petrescu adoptând amintita atitudine, Guvernământul Imperial a decis, pe de o parte, înlocuirea acestuia, iar, pe de altă parte, a cerut direct populației, pe calea „ordonanțelor" şi sub amenințarea unor severe pedepse, de a declara cantitățile de alimente şi combustibil deținute.

Sarcina rechiziționării acestora a revenit autorităților locale româneşti puse sub controlul poliției militare germane. Încă din primele zile, ocupanții s-au revărsat, după cum susține şi C. Bacalbaşa, „asupra tuturor depozitelor şi băcăniilor; toate mărfurile sunt ridicate, iar drept plată se dau bonuri de rechiziție 22.

UNKNOWN INFORMATION FROM THE MEDIA OF BUCHAREST DURING THE GERMAN OCCUPATION 1916-1918

Abstract

The author tries to present with the help of some fragments from the press of the time the state of mind of the inhabitants of Bucharest, as well as aspects of every day life during the German occupation in the World War I.

[20] Sabina Cantacuzino, *op. cit.,* p. 40.
[21] V. Th. Cancicov, op. *cit.,* vol. 1, p. 212.
[22] C. Bacalbaşa, *op. cit.,* p. 45.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

SITUAȚIA SANITARĂ DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA NOIEMBRIE 1918 - AUGUST 1919

MIHAI CHIRIȚĂ*
LEONTIN STOICA**

Cea mai nordică provincie a „României Mari” interbelice, Bucovina, nordul Moldovei istorice, a intrat în componența statului național-unitar modern român în toamna anului 1918, în condițiile colapsului monarhiei bicefale austro-ungare, precipitat de înfrângerea în război.

Spre deosebire de Basarabia, aici, ideea națională românească pătrunsese printre romănofoni, care renunțaseră la identitatea veche, provincială, de „moldoveni” în favoarea titulaturii de „români”. Pe de altă parte însă, existau alte circumstanțe care au imprimat luptei de emancipare națională de aici un caracter mai puțin radical. Astfel, ponderea populației româneşti autohtone a scăzut considerabil în cursul secolului al XIX-lea, în favoarea unor ramuri ale poporului ucrainean (ruteni etc.) dar şi a altor populații alogene (evrei, germani, polonezi, armeni, slovaci etc.). Conform recensământului din 1930, românii formau, totuşi, o majoritate destul de consistentă, cu 44, 5% din totalul populației, urmați de ruteni, cu 27,7 %, iar apoi, la mare distanță, de evrei (10,8%), germani (8,9%) şi polonezi (3,6%). La oraşe însă, românii şi evreii reprezentau câte o treime din numărul total de locuitori, germanii circa 15%, ponderea ucrainenilor în mediul urban fiind minoră[1].

Un al doilea element care trebuie luat în calcul, este politica permisivă a autorităților austriece, la începutul secolului XX, prin introducerea votului universal în jumătatea vestică a dublei monarhii, în 1907, anul marilor răscoale țărăneşti din România, respectiv, prin acceptarea desfăşurării unor activități culturale şi politice nesecesioniste, ale diverselor grupuri etnice.

Datorită acestei conduite, românii bucovineni aveau o situație culturală-politică bună, cel puțin prin comparație cu frații lor din Basarabia sau Transilvania[2].

Caracterul mai puțin radical al revendicărilor naționale a determinat elita politică românească locală să se concentreze asupra problematicii social-politice imediate, ceea ce a generat o fragmentare internă, în momentul izbucnirii conflagrației

* Direcția Doctrină şi Instrucție din cadrul Statului Major General.
** Arhivele Militare Piteşti.

1 Lucian Boia, *România - țară de frontieră a Europei*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002, p. 18.
2 Mircea Dogaru, Gheorghe Zbuchea, *O istorie a românilor de pretutindeni*, Bucureşti, Editura D. C. Promotion, 2004, vol. I, p. 263.

mondiale existând trei partide ale românilor bucovineni (democrat-țărănesc, național şi conservator).

Totodată, începea să se cristalizeze o elită politică ruteană locală, care lua în calcul, tot mai clar, includerea totală sau parțială a Bucovinei într-o entitate cu caracter etnic ucrainean, parte a monarhiei habsburgice[3].

Iminența încheierii războiului în defavoarea Puterilor Centrale, a favorizat declanşarea unor mişcări naționale şi naționaliste, pe întreg cuprinsul statului multinațional austro-ungar, iar ucrainenii au fost cei dintâi care au înființat un Consiliu Național la Lvov, la 3 octombrie 1918, emițând şi pretenții asupra a două treimi din Bucovina[4].

La rândul lor, românii din provincie au fondat, la 14/27 octombrie 1918, un Consiliu Național, alcătuit din 50 de persoane, sub preşedinția lui Dionisie Bejan, dar şi un Comitet Executiv prezidat de Iancu Flondor. Divergențele româno-ucrainene se adânceau pe zi ce trecea, mai ales după ce, la 3 noiembrie 1918, Adunarea Națională a Ucrainenilor, convocată tot la Cernăuți, a proclamat unirea cu o proiectată republică ucraineană a celei mai mari părți din Bucovina. Deputatul Aurel Onciul, rudă a istoricului Dimitrie Onciul, a încercat să stabilească un *modus vivendi* cu reprezentanții populației ucrainene, majoritare în zonele rurale de la nord de Cernăuți, însă acordul încheiat de el a fost dezavuat de Consiliul Național Român, care a cerut ajutorul guvernului de la Iaşi. În consecință, Divizia a 8-a, comandată de generalul I. Zodiac, a pătruns în provincie şi a pus capăt acțiunilor militare inițiate de către ucraineni[5].

Au urmat două săptămâni de cvasi-independență juridică (legislativă) a Bucovinei, singura autoritate provincială rămânând Consiliul Național, care a adoptat şi o lege fundamentală provizorie, la data de 30 octombrie/12 noiembrie, în 12 puncte.

Nu a fost adoptată vreo proclamație de independență, în schimb, la 15/28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei a votat unirea cu România, în unanimitate (dintre cei 100 de deputați, 74 erau români, 13 ucraineni, 7 germani şi 6 polonezi)[6].

Odată intrate pe teritoriul Bucovinei, trupele Diviziei a 8-a Infanterie au luat contact cu realitățile acestui colț din vechea Moldovă, inclusiv sub aspect sanitar. Ambianța social-economică generală era una mai puțin prielnică, în cazul Bucovinei, pentru epidemii. Conform unui raport din luna decembrie 1918, în această provincie „nu se alarmează decât de cazuri suspecte de tifos exantematic, care, în general, nu se confirmă. Serviciul Sanitar funcționează satisfăcător”[7].

Până în luna aprilie însă, condițiile mai generale, contextual sanitar-epidemiologic, dacă putem spune aşa, avea însă să îşi spună cuvântul. Epidemiile continuau să facă victime în Basarabia şi în teritoriile româneşti care se aflaseră sub

---

[3] Alain Ruzé, *Ukrainiens et Roumains (IXe-XXe, siècle). Rivalités carpatho-pontiqués*, Paris 1999, p. 178-179.

[4] *Ibidem*, p. 181.

[5] Ion Giurcă, *Prezența militară românească în Bucovina în toamna anului 1918*, în volumul „1918 un vis împlinit”, Ploieşti, Editura Petrol-Gaze, 2008, p. 135-146.

[6] Ion Agrigoroaiei, *Marea Unire*, în „Istoria Românilor”, vol. II, *1878-1918*, coord. acad. Gh. Platon, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 505-506.

[7] C.S.P.A.M.I., fond M.C.G., dosar nr. crt. 2478, f. 19.

ocupație militară germană, iar Ucraina devenise câmp de bătălie între diversele facțiuni implicate în războiul civil din Rusia.

Pe acest fundal, în Bucovina s-a extins tifosul exantematic, focarul inițial fiind plasat în proximitatea localității Siret. Situația era pusă de către responsabilii pe linia sanitară de la M.C.G., pe seama vecinătății cu Basarabia (un focar de tifos exantematic exista la Hotin), dar şi a tranzitării provinciei de către prizonierii ardeleni care se întorceau acasă din Rusia[8].

Luna mai a anului 1919 a adus pătrunderea Diviziei a 8-a Infanterie pe teritoriul Pocuției, regiune disputată în Evul Mediu (secolele XV-XVI) de Polonia şi Moldova, după ce fusese dată ca gaj lui Petru Muşat, la finele veacului al XIV-lea. Trimiterea trupelor româneşti în Pocuția (sud-vestul Galiției), la sfârşitul primăverii anului 1919 nu avea însă nimic de-a face cu rivalitățile medievale moldo-polone, şi nici cu revendicări româneşti de natură teritorială, dincolo de apa Ceremuşului, unde rutenii erau net majoritari, oraşele erau evreieşti, iar numărul etnicilor români era extrem de mic.

Gestul românesc venea, ca urmare directă a unei solicitări din partea Poloniei, aflată în ofensivă în Ucraina, contra forțelor sovietice. Foarte probabil, o asemenea conduită din partea României ca o replică la tentativele lui Lenin de a încercui România printr-o conlucrare militară între forțele bolşevice din Ucraina (Rakovski) şi Ungaria (Bela Kuhn)[9].

Revenind la Bucovina, menționăm faptul că, în luna februarie 1919, starea sanitară era considerată ca „destul de satisfăcătoare, în ceea ce priveşte armata, cât şi populația civilă", în timp ce în teritoriul fost ocupat, tifosul exantematic făcea ravagii, iar în Moldova dintre Prut şi Carpați se mai înregistrau focare epidemice izolate[10]. La nivelul Diviziei a 8-a erau consemnate cinci cazuri de gripă, 15 cazuri de tifos exantematic, 10 cazuri de febră tifoidă şi 29 de cazuri de variolă[11].

Ținând cont că, în februarie 1919, armata operativă română includea 15 divizii de infanterie, două divizii de cavalerie, plus alte câteva structuri distincte şi unități neîndivizionate, situația sanitară a Diviziei a 8-a Infanterie era una, într-adevăr, satisfăcătoare.

În luna aprilie 1919, după cum am văzut, situația epidemiologică în cadrul populației se înrăutățise. În interiorul Diviziei a 8-a însă, tendința generală era de ameliorare a stării sanitare, ca de altfel, la nivelul întregii armate. Numărul celor bolnavi de tifos exantematic, din rândurile soldaților Diviziei a 8-a, rămăsese de 15, însă nu se mai înregistra niciun caz de gripă (spaniolă), febră tifoidă, variolă, şi nici de conjunctivită granuloasă[12].

În luna mai a anului 1919, la nivelul întregii armate, au fost semnalate 90 de cazuri de gripă spaniolă (comparativ cu 263, în luna precedentă), cu un singur deces, față de 6, în cursul lunii aprilie.

[8] *Ibidem*, f. 87.
[9] Ion M. Oprea, *România si Imperiul Rus (1900-1924),* Bucureşti, Editura Albatros, 1998, p 253.
[10] D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Documente Oficiale, vol. II, d. 1/1919, f. 6-7.
[11] *Ibidem*, f. 8.
[12] *Ibidem*, f. 13.

Cea mai redutabilă amenințare biologică rămânea tifosul exantematic, care produsese 327 de îmbolnăviri noi, inclusiv 25 de decese, fără a constitui însă veritabile focare. Originea cazurilor se afla în rândurile populației civile, ceea ce făcea ca speranțele factorilor de decizie în materie să fie legate de combaterea energică a epidemiei în rândurile civililor, Basarabia şi Muntenia rămânând zone destul de afectate. Un factor încurajator, în această privință, era reprezentat de încălzirea vremii, odată cu apropierea verii. Febra tifoidă şi paratifoidă se manifestau şi ele cu o intensitate mai redusă, numărul total de militari contaminați fiind de 12, dintre care 2 decedați. Vaccinarea împotriva acestor două boli asemănătoare era aproape terminată. Febra recurentă nu mai produsese decese, iar numărul total de îmbolnăviri era de 13, toate la Divizia a 9-a Infanterie, cantonată în Basarabia. Variola era şi ea în regres, cu 9 cazuri de îmbolnăviri noi, fără decese, în cursul lunii mai, pe când în luna aprilie fuseseră consemnate 23 de îmbolnăviri, dintre care 3 se dovediseră letale[13]. La Divizia a 8-a Infanterie, numărul exantematicilor crescuse de la 15 la 25, însă celelalte maladii epidemice (gripă, febră tifoidă, variolă şi conjunctivită granuloasă) erau total absente. Dacă numărul suferinzilor de gripă, febră tifoidă şi variolă era în general limitat, la nivelul întregii armate, fiind consemnate 62, 4, respectiv 7 cazuri, absența conjunctivitei granuloase rămâne un fapt remarcabil, în condițiile în care în armata română erau consemnate 620 de cazuri[14].

În rândurile populației civile bucovinene, frecvența tifosului exantematic era îngrijorătoare, numărul de cazuri înregistrate apropiindu-se de 100, localizate cu precădere în districtele Cernăuți şi Siret. În vederea combaterii epidemiei, serviciile sanitare militare locale s-au implicat substanțial; aportul medicilor militari a fost recunoscut şi de Secretariatul Salubrității Publice din Bucovina, instituție care s-a opus plecării spre Kolomeea (Galiția, Pocuția) a formațiunilor sanitare militare, spre a coopera cu serviciile civile locale[15].

Situația va rămâne, pentru Bucovina în parametrii relative asemănători şi în cursul lunii iunie, când numărul militarilor bolnavi de tifos exantematic va fi de 19, la care pot fi adăugate patru cazuri de scarlatină şi 6 de febră recurentă, în rândurile Diviziei a 8-a Infanterie.

În Galiția şi Pocuția, tifosul exantematic făcea ravagii în rândurile populației civile, iar în Basarabia, mult-doritele rezultate în lupta cu aceeaşi epidemie se lăsau aşteptate, ceea ce nu putea rămâne fără urmări la nivelul populației din Bucovina. Serviciile sanitare militare continuau să fie angrenate în lupta cu flagelul menționat, prin organizarea unor echipe de profilaxie de câte 2-3 militari, având misiunea de a se deplasa prin comune, pentru controlul bolnavilor şi al măsurilor de profilaxie. Printre măsurile anti-epidemice luate, se numără şi inițierea edificării unei instalații de deparazitare şi izolare, la Nepocauti, punct nodal pentru legăturile feroviare între Bucovina şi Galiția, între România întregită şi Polonia renăscută[16].

[13] *Ibidem*, f. 14-16.
[14] Ibidem, f. 11.
[15] Ibidem, f. 17.
[16] C.S.P.A.M.I., fond M.C.G., dosar nr. crt. 3556, f. 1-4.

Pentru decada 11-20 iulie a anului 1919, datele statistice consemnează, la Divizia a 8-a doar 4 cazuri de scarlatină, 3 la Regimentul 3 Grăniceri şi unul la Regimentul 8 Vânători[17].

Cifrele au rămas constante şi în cursul decadei următoare, cu precizarea că doi dintre cei 4 s-au însănătoşit. La nivelul întregii armate române, în ultima decadă a lunii iulie 1919, 169 de exantematici rămaşi, 117 însănătoşiţi şi 4 decedaţi. Febra recurentă era cvasi-eradicată ca şi febra tifoidă şi scarlatina (cazurile de la Divizia a 8-a, fiind, deci, singulare la nivelul armatei). Remarcabilă rămâne şi absenţa conjunctivitei granuloase la nivelul acestei divizii, în condiţiile în care, la nivelul totalului forţelor armate româneşti se înregistrau 1230 de bolnavi, din care 175 noi, dar şi 112 însănătoşiţi, cu toţii din cadrul trupei[18].

Luna august a cosemnat, printre evenimentele militare mai importante, încheierea victorioasă a campaniei din Ungaria, odată cu ocuparea Budapestei de către trupele româneşti, ca şi retragerea din Pocuţia, întrucât trupele poloneze erau, acum, capabile să controleze provincial de 8000 km^2, parte a Galiţiei orientale. În prima decadă a lunii august au fost raportate, din nou, cazuri de tifos exantematic la Divizia a 8-a Infanterie. Numărul celor bolnavi aera însă modic (de 8), dintre care 3 s-au şi vindecat până la finele decadei. În ansamblul armatei române, tendinţa era de descreştere, fiind însumate 157 de cazuri, dintre care 45 noi, dar tot 45 de însănătoşiri, fără decese. Tot la Divizia a 8-a mai existau 3 cazuri de febră recurentă dintre care două vindecate, 5 cazuri de scarlatină, din care două vindecate (din nou singurele cazuri de scarlatină din armata română). Variola şi conjunctivita granuloasă, care se manifestau în cadrul altor unităţi militare, nu au fost nici acum semnalate la Divizia a 8-a Infanterie.

Comentând datele numerice furnizate de diversele unităţi militare şi apoi centralizate la M.C.G., generalul-medic Nicolae Vicol scria, între altele: „Scarlatina se prezintă numai cu două cazuri noi, sporadice, dintre care unul la Regimentul 25 Infanterie şi celălalt la Regimentul 4 Grăniceri (ambele, din Divizia a 8-a Infanterie). Este de notat caracterul neobişnuit de benign al acestei boli, în momentul de faţă, comparative cu gravitatea şi cu extrem de marea ei difuzibilitate (caracter contagios) de altă dată, n-a fost nici un deces”, pentru a concluziona: „starea sanitară a armatei este cât se poate de mulţumitoare, faţă de unele lipsuri şi de greutăţile de tot felul, ce se întâmpină pe alocuri, în executarea strictă a măsurilor medicale”. Într-adevăr, la nivel global, cel puţin statistic vorbind, evoluţia situaţiei sanitare era încurajatoare. Variola, febra tifoidă şi paratifoidă nu mai produseseră niciun caz nou de îmbolnăvire, iar gripa spaniolă, tifosul exantematic, febra recurentă (consemnată doar la diviziile a 8-a şi a 10-a Infanterie), conjunctivita granuloasă şi dizenteria microbiană produceau doar un număr redus sau relativ redus de îmbolnăviri noi, fără decese[19].

Tendinţa generală de ameliorare a situaţiei sanitare, de izolare şi eradicare a focarelor epidemice, a continuat, pe parcursul lunii august, când, în cadrul armatei române nu au mai fost consemnate decât 3 decese, dintre care 2 de tifos exantematic, iar 1 de febră tifoidă, în paralel cu scăderea sensibilă a numărului de bolnavi, cu

[17] *Ibidem*, f. 5-9.
[18] *Ibidem*, f. 11-14.
[19] *Ibidem*, f. 17-20.

excepția conjunctivitei granuloase, unde se înregistrase o creștere de 2,5 ori (de la 583 de cazuri la 1.443). Caracteristicile definitorii ale stării sanitare în cazul Diviziei a 8-a Infanterie au rămas practic aceleași și la finele lunii august 1919: 4 cazuri de tifos exantematic, 3 cazuri de febră recurentă, 1 caz de febră tifoidă, 3 cazuri de scarlatină[20]. În concluzie, putem afirma că, la nivelul Bucovinei, în perioada noiembrie 1918-august 1919, problemele de ordin sanitar au fost, totuși, benigne și au avut mai degrabă un caracter exogen, în cazul populației civile (vecinătatea cu zone mai grav afectate, precum Galiția sau Basarabia, în speță, focarul exantematic de la Hotin). În rândurile militarilor, problemele sanitare au avut un caracter mai particular, fiind reprezentate mai mult de scarlatină și febră recurentă, ceea ce nu era cazul în alte divizii; oricum, la Divizia a 8-a, aceste maladii au avut un caracter benign, ceea ce a ușurat eforturile cadrelor medicale.

THE SANITARY STATE IN BUCOVINA BETWEEN NOVEMBER 1918 AND AUGUST 1919

Abstract

In this paper the sanitary state of both the civilians and the militaries from the Division 8 Infantry in Bucovina, between November 1918 and august 1918 is presented. As a conclusion, in Bucovina was much better than in Basarabia and Pocutia for example, where a typhos epidemic was recorded.

[20] *Ibidem*, f. 21-24.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA PITEŞTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1919-1939)

LUMINIȚA DOGIOIU*

În timpul primului război mondial, procesul de învățământ în oraşul Piteşti a avut foarte mult de suferit, aşa cum s-a întâmplat de altfel şi cu alte domenii ale vieții sociale. O serie de profesori au fost chemați sub arme şi în acelaşi timp, o parte din localurile şcolilor au fost folosite pentru interesele armatei. În timpul ocupației, unele şcoli au fost transformate în cazărmi sau depozite, aşa încât, după terminarea războiului, a fost nevoie de foarte multă muncă şi mult entuziasm pentru repararea distrugerilor pe care le suferise oraşul.

Astfel, la 4 aprilie 1920, într-un raport al profesorului C. Mihăilescu de la Şcoala Normală din Piteşti, către prefectul de Argeş se făcea referire la implicarea populației civile în toate activitățile care se impuneau în situația creată de război şi mai ales la spitalele militare care au funcționat la Piteşti. „Spitalele militare ce s-au înființat în localitate de către Comitetul Central Sanitar, la decretarea mobilizării, au fost în număr de şapte. O parte din ele au fost evacuate, iar altă parte au fost desființate prin faptul evacuării”[1].

Un exemplu sugestiv îl constituie „Liceul «Ion C. Brătianu» care a fost transformat în spital al Crucii Roşii”[2].

După depăşirea greutăților provocate de război, învățământul cunoaşte transformări importante, caracterizate prin diversificarea sa, prin prelungirea duratei de şcolarizare, prin creşterea efectivului de elevi şi a numărului de cadre didactice, prin îmbunătățirea bazei materiale a şcolilor existente şi prin construirea de noi localuri de şcoală.

O serie de măsuri luate la nivelul întregii țări, ca perfecționarea programelor şcolare, se răsfrânge, favorabil şi asupra conținutului şi funcționării învățământului la Piteşti.

Şcolile de copii mici (grădinile de copii) se aflau încă la început de drum. În anul 1919, „se deschidea grădina de Copii, a Societății clerului «Frăția», care ocupa o sală din imobilul societății din strada Brătianu”[3].

---

* Colegiul Național Liceal „Zinca Golescu“, Piteşti.
1 *Piteşti, Mărturii documentare, 1388-1944,* vol. I, Bucureşti, 1988, D.G.A.S. p. 324.
2 Arhivele Naționale Istorice Centrale, Direcția Județeană Argeş, fond Prefectura Județului Argeş, dosar nr. 57/1918, f. 287.
3 *Ibidem*, fond Primăria Oraşului Piteşti, dosar 21/1919, f. 5.

Societatea „Îndrumarea”, anunța Prefectura orașului că „sub patronajul d-nei Maria Vlădescu a deschis în ziua de 1 mai 1922 o «Grădină de Copii», în strada Craiovei, nr. 34 din Pitești”[4].

Prezență stabilă începând cu 1923, Grădina de Copii a Societății „Îndrumarea” solicita să fie trecută în bugetul Comitetului școlar comunal Pitești, lucru obținut la 1 februarie 1925, când Ministerul Instrucțiunii a aprobat să se ia pe seama statului această grădină.

Despre activitatea desfășurată aici, revizorul școlar aflat în inspecție consemna: „Am asistat la mai multe jocuri combinate cu mișcări și cântece, executate de copii în strâmta grădiniță de lângă școală. Modul de executare a fost satisfăcător”[5].

La 10 octombrie 1926, parohul și directorul școlii romano-catolice solicita aprobare pentru „înființarea unei grădini de copii în casa parohială”[6].

Noua lege a învățământului primar, adoptată în 1924, prevedea ca, pe lângă fiecare școală primară, să fie și câte o grădină de copii. Utilitatea lor era de netăgăduit, mai ales pentru populația mărginașă din marile centre industriale, unde părinții aveau ocupații zilnice în fabrici și ateliere, precum și pentru populația de la sate unde părinții, în cursul anului, cu excepția lunilor de iarnă, erau ocupați cu munca câmpului. „Copiii mici de la 5 la 7 ani, ar fi adăpostiți, îngrijiți și educați în aceste școli mai mici. Idealul ar fi ca aceste școli să aibă local propriu, cu săli pentru lucru, pentru jocuri, pentru repausul copilului, cu cantină și baie și toate cele necesare pentru educația și distracția copiilor. Cu un cuvânt școala să fie o grădiniță, iar florile să fie copilașii care cu cât vor fi mai bine îngrijiți cu atât vor crește, se vor dezvolta și vor înfrumuseța grădinița”[7].

Învățământul primar era reprezentat de șase școli: trei de băieți și trei de fete. În localul Școlii primare de băieți nr. 1, situat în strada Brătianu nr. 37 au funcționat de la 1920 și până la 1931 toate școlile primare de băieți din Pitești[8]. Cursurile se vor desfășura pe jumătăți de zile, aceasta deoarece localul școlilor de băieți nr. 2 și 3 era ocupat de Școala Normală de fete. Creșterea populației școlare a impus hotărârea de a se construi o școală primară în cartierul gării. În acest sens a fost solicitat terenul din fața stației C. F. R. Pitești, dar Direcțiunea Generală a Căilor Ferate Române nu a satisfăcut această cerere. Școala primară mixtă în această zonă a orașului urma să fie înființată în 1933.

Pentru buna desfășurare a activităților școlare, un rol important l-au avut Comitetele Școlare. În 1919, în localul Școlii nr. 2 de băieți din Pitești s-au desfășurat lucrările pentru desemnarea comitetelor școlare din județul Argeș. Mai mult „prin aclamațiuni au fost aleși patru membrii în Comitetul Școlar Județean, în persoana d-nilor: Gh. Teodorescu (învățător din Mușetești), Stan Glonț (învățător Stolnici), Stan Marinescu (învățător Prundu) și D. Pretorianu (învățător Ciofrângeni). Aceștia

4 *Ibidem*, fond P.J.A., dosar 6/1922, f. 16.
5 *Argesis, studii și comunicări*, seria Istorie VII, Pitești, 1995, p. 239.
6 *Ibidem*.
7 A.N.I.C., D.J.A., fond P.J.A., dosar nr. 19, f. 70.
8 Gheorghe M. Franțescu, *Câteva pagini din trecutul Școalei Domnești din Pitești*, Tipografia Artistica, Pitești, 1936, p. 91.

împreună cu membrii de drept vor forma Comitetul Școlar Județean. Domnul revizor Școlar a dat citire Decretului lege privind înființarea Comitetelor Școlare"[1].

Comitetele Școlare urmau să asigure buna desfășurare a activității educative în județul Argeș, dar și în țară, în condițiile reorganizării sistemului de învățământ după 1918.

La 27 septembrie 1920, membrii Comitetului Școlar din județul Argeș au depus jurământul de credință desemnând președinte pe M. D. Vasilescu: „Jurăm în numele lui Dumnezeu și declarăm pe onoare și conștiință că vom păstra credință Regelui și Constituțiunii și că vom îndeplini cu sfințenie datoriile atribuțiilor ce ne revin. Așa să ne ajute Dumnezeu"[10].

Acest jurământ al Comitetului Școlar al județului Argeș s-a prestat în conformitate cu dispozițiile articolului 80, din Regulamentul pentru aplicarea Decretului-lege, privitor la organizarea Comitetelor Școlare. Confirmarea alegerii a fost comunicată D-lui Președinte al Comitetului Școlar județean, cu adresa nr. 15802/1920, a Ministrului Instrucțiunii Publice, Casa Școalelor.

În 1924 și 1928 au fost adoptate legile privind învățământul primar, respectiv, secundar. Legea din 1924 preciza că învățământul primar era unitar, obligatoriu și gratuit, durata învățământului obligatoriu fiind de șapte ani.

În ceea ce privește obligativitatea învățământului, Ministrul Instrucțiunii, Dr. Angelescu și Directorul General, P. Ghițescu, într-o circulară, arătau că „pe alocurea obligativitatea nu se execută fie din vina învățătorilor, fie din reaua voință a părinților copiilor; sau dacă se execută este opresivă, fără să se țină seama că la mijloacele de constrângere, trebuie să se recurgă în ultimă instanță, când toate celelalte mijloace de persuasiune, de sfat sau îndemn au fost epuizate"[11].

Ministrul Instrucțiunii arăta necesitatea construirii de noi localuri pentru școlile primare, după legea din 1924, iar cele vechi să fie reparate și păstrate în bune condiții. În cancelarie și pe pereții sălilor de clasă „învățătorii urmau să expună icoane, simbol de credință, portretul familiei domnitoare, portrete ale bărbaților iluștri, peisaje și imagini pitorești din țară, steagul țării, simbol al năzuințelor și virtuțiilor românești. Copilul să fie obligat să salute întotdeauna steagul țării la intrarea și ieșirea din clasă. Pe pereții sălilor de clasă și coridoare să fie puse placarde cu percepte morale și higienice[2].

Referindu-se la aceste aspecte Ministrul Instrucțiunii arăta: „Aveți în fața dumneavoastră două lumi: lumea copiilor, chemați obligatoriu sub acoperământul școlii să capete învățătură și lumea cea multă a adulților, dintre care mulți stau sub robia analfabetismului"[3].

Ministrul Instrucțiunii Publice a acordat județului Argeș, încă din 1922 „diferite sume de bani, fie direct Comitetelor, fie prin Prefectură sau Comitetul școlar județean. Aceste sume au fost eliberate din fonduri bugetare și din Credite conform Legii Contabilității Publice"[4].

9 A.N.I.C., D.J.A., fond P.J.A., dosar 283/1919, f. 22.
10 *Ibidem*, dosar 283/1919, f. 23.
11 *Ibidem*, dosar 44/1927, f. 129.
12 *Ibidem*, f. 129.
13 *Ibidem*.
14 *Ibidem*, dosar nr. 44/1927, f. 105.

Sumele de bani, venite din partea statului, erau necesare pentru că fiecare şcoală primară avea numeroase cheltuieli legate de: „reparaţiuni şi întreţinerea localului şcolii şi direcţiunii, mobilarea şi reparaţia celor vechi, cumpărarea de material didactic, curăţenia şi luminatul, plata servitorului şcoalei, ajutorarea elevilor săraci, tăiatul lemnelor, combustibil, cărţi pentru premii"[5].

Disciplinele care se studiau în învăţământul primar erau: „scrierea şi exerciţiile gramaticale, citirea, exerciţii de memorizare şi liberă reproducţie, exerciţii de compunere, exerciţii de intuiţie, matematicile, religia, istoria, geografia, ştiinţele fizico-naturale, caligrafia, desenul, cântul, exerciţii corporale, jocuri şi gimnastica, lucrul manual (băieţi), lucrări practice agricole, lucrul de mână (la fete)"[16]. La toate acestea se mai adăugau purtarea şi frecvenţa cu rubrici separate în catalog.

În ceea ce priveşte prezenţa, învăţătorii erau datori să înscrie în condicile de chemare, ori de câte ori lipsea un copil. „O lipsire se socoteşte pe ziua întreagă, ori care va fi numărul de ore dintr-o zi. Când un copil este bolnav sau este boală grea în casă, ori a murit cineva din familie, ori este o altă întâmplare mare, părinţii sunt datori să vină şi să spună învăţătorului ca să motiveze lipsirea copiilor"[17].

Pentru cei care nu frecventau şcoala primară, Ministerul prevedea amenzi severe. Când se dădeau asemenea amenzi se ţinea cont de câte ori a mai fost amendat şi de numărul absenţelor elevului. Amenda era dată între 15 şi 30 ale fiecărei luni de delegatul comitetului şcolar după propunerea directorului şcolii. Amenda urma să fie încasată de perceptori în termen cât mai scurt.

Învăţământul secundar era reglementat, în perioada interbelică, prin legea asupra învăţământului secundar din 8 martie 1925. Potrivit acestei legi promovarea dintr-o clasă în alta a şcolarilor din gimnazii, şcoli secundare de fete de gradul I şi din primele patru clase (cursul inferior) ale liceelor se făcea pe baza notelor obţinute la toate obiectele. Pentru elevii ultimelor 4 clase de liceu şi pentru elevele şcolilor secundare de fete, promovarea se făcea după normele arătate mai sus, precum şi după rezultatele examenului anual. Elevii care promovau clasa a IV-a a gimnaziilor, liceelor sau şcolilor secundare de fete erau declaraţi absolvenţi ai gimnaziului, cursului liceal inferior, sau ai şcolii secundare de fete gradul I. Înscrierea în clasa a V-a a liceului sau şcolii secundare de fete gradul al II-lea se făcea numai în urma susţinerii unui examen de admitere. După promovarea „din ultima clasă a liceelor sau şcolilor secundare de fete de gradul al II-lea, elevii susţineau examenul de bacalaureat"[18].

Potrivit legii pentru învăţământul secundar din 15 mai 1928, învăţământul secundar se împărţea în două cicluri: inferior cu durata de trei ani şi superior, cu durată de patru ani. Atunci când „şcoala secundară funcţiona numai cu ciclul inferior se numea gimnaziu, iar atunci când ea funcţiona numai cu ciclul superior sau cu amândouă ciclurile unite, se numea liceu"[19].

15 Inventar 1037, Şcoala primară de fete nr. 2, dosar nr. 1/1925, f. 13.
16 *Ibidem*, f. 32.
17 *Ibidem*.
18 C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX-X, *Legi uzuale*, Bucureşti, Editura Librăriei „Viaţa Românească", 1922, p. 148.
19 *Ibidem*, vol. XV-XVI, p. 1064.

Profesorii şcolilor secundare „erau datori să efectueze un minimum de 15 ore de curs pe săptămână”[20], urmând ca după 20 de ani de serviciu numărul de ore să scadă.

Cea mai importantă instituţie a învăţământului secundar piteştean a fost Liceul teoretic de băieţi „I. C. Brătianu”. Încă din 1886, organele locale s-au implicat în transformarea gimnaziului în liceu. Corpul profesoral se angaja să predea în mod gratuit, timp de un an de zile, cursurile la clasa a V-a, în eventualitatea că ministerul va aproba înfiinţarea acestei clase. În documentele înaintate atât de către profesori cât şi de către oficialităţile locale se motiva temeinic înfiinţarea primului liceu din Piteşti. Argumentele erau numeroase, impunându-se în mod special: „stăruinţa cetăţenilor, populaţia destul de numeroasă a gimnaziului, lipsa posibilităţilor pentru elevii buni de a-şi continua studiile la Bucureşti sau Ploieşti, faptul că oraşul Piteşti era un centru care trebuia să satisfacă dorinţa de învăţătură nu numai a cetăţenilor din Piteşti, dar şi ale celor din Muşcel şi Olt”[21].

Notarea elevilor, care se făcea în cifre „se înlocuieşte din anul şcolar 1931-1932 cu notarea în calificative: foarte bine, bine, suficient şi insuficient. Acest mod de notare, care mai fusese aplicat în anii 1925-1927, a fost primit cu rezerve de către profesori; în anul şcolar 1933-1934 s-a reintrodus notarea cu cifre”[22].

În preajma primului război mondial lipsa de cadre didactice pentru învăţământul primar în ţară precum şi în judeţul Argeş era mult resimţită. Din această cauză „se îngroşau rândurile suplinitorilor cu pregătire superficială, necorespunzătoare”[23]. Cele 19 şcoli normale câte existau în vechiul regat la acea vreme, nu satisfăceau nici pe departe răspândirea culturii în rândul maselor dornice din ce în ce mai mult de învăţătură.

Datorită acestor împrejurări, în anul şcolar 1915-1916 a luat fiinţă, pe lângă liceul de băieţi din Piteşti, o secţie pedagogică ce a funcţionat un singur an numai cu clasa a V-a.

O dată cu începerea anului şcolar 1919-1920, Ministrul Instrucţiunii a înfiinţat în ţară 35 de şcoli normale, dintre care două la Piteşti: Şcoala normală de fete şi Şcoala normală de băieţi.

Şcoala normală de fete „a funcţionat în localul Şcolii primare de fete nr. 1 „Nicolopol”. În 1930 şcoala s-a desfiinţat, iar elevele au fost transferate la Şcoala Normală din Turnu-Măgurele”[24].

O evoluţie deosebită a avut Şcoala normală de băieţi care a început activitatea în anul 1919, având prim director pe I. N. Isbăşanu. În acest an şcoala nu a avut local propriu şi a funcţionat în mai multe localuri închiriate.

În conferinţa profesorilor din 3 februarie 1920, la propunerea directorului Şcolii, s-a hotărât ca şcoala să poarte numele de „Alexandru Odobescu”.

Într-o adresă înaintată de Ministerul Instrucţiunii către Prefectura Judeţului Argeş se arăta: „Avem onoarea a vă face cunoscut că în urma cererii adresate, M. S.

---

[20] *Ibidem*, p. 1073.
[21] Nicolae Vlad, Tudor Popescu, Constantin Fulgeanu, *Monografia Liceului „Nicolae Bălcescu” din Piteşti 1866-1966-1991*, Piteşti, 1991, p. 27.
[22] *Ibidem*, p. 39.
[23] Ion M. Dinu, *Monografia Şcolii Normale şi a Liceului Alexandru Odobescu,*, Piteşti, 1919-1969, p. 13.
[24] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.* , p. 244.

Regele a aprobat prin decretul nr. 4045 din octombrie 1920 ca Şcoala normală de învăţători din Piteşti să poarte pe viitor numele de Alexandru Odobescu"[25].

Şcoala normală de fete din Piteşti a dat prima promoţie de absolvente cu 8 clase, formată din 40 de învăţătoare, la 15 iunie 1936. Profesorii şi elevele şcolii s-au implicat activ în procesul instructiv-educativ, iar în perioada 1938-1939 au alcătuit monografiile comunelor Prundu şi Găvana, astăzi mari cartiere ale municipiului Piteşti.

La începutul anului şcolar 1941-1942, localul şcolii a fost ocupat aproape în întregime de Spitalul nr. 116 al Crucii roşii.

Aceste şcoli au avut un rol deosebit de important pentru completarea necesarului de învăţători atât în Piteşti şi judeţul Argeş cât şi în judeţele limitrofe.

Transformările petrecute în ţară după primul război mondial au determinat schimbări şi în mentalitatea colectivă privind statutul femeii în societate. Aceste schimbări s-au făcut simţite şi la Piteşti unde au fost depuse eforturi deosebite pentru constituirea unei şcoli secundare de fete.

La numeroasele apeluri ale părinţilor tinerelor fete şi la demersurile unui grup de intelectuali, prefectura judeţului Argeş a intervenit încă din 1919 pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice pentru obţinerea aprobării înfiinţării unei şcoli secundare de fete.

La 5 septembrie 1919, a fost emis un decret lege privind înfiinţarea unor şcoli secundare în oraşele: Piteşti, Buzău, Turnu-Severin, Brăila, Focşani şi Constanţa.

Pentru a sublinia necesitatea construirii unor asemenea şcoli putem face o comparaţie: la un număr de 22 de gimnazii şi 20 de licee pentru băieţi (la nivel naţional) corespund doar 10 şcoli secundare de fete. Acestea erau argumentele pentru care se cerea cu insistenţă înfiinţarea de noi şcoli pentru fete şi mărirea numărului de clase existente.

În temeiul celor arătate, în oraşul Piteşti au fost adoptate măsuri menite să ducă la înfiinţarea şcolii amintite. Mai mulţi părinţi au recurs la presiuni pe lângă autorităţile oraşului, dar s-a constatat o anumită tergiversare din partea acestora. Tocmai de aceea, mai mulţi părinţi interesaţi, au organizat o întrunire în localul Liceului „I. C. Brătianu", în cadrul căreia au hotărât alegerea unui comitet „ad-hoc" cu misiunea expresă de a rezolva această problemă. Comitetul, alcătuit în noiembrie 1919, avea următoarea componenţă: Smaranda Bekiş, Eugenia Stănescu, Natalia Strugurescu, I. Boerescu, director al liceului Brătianu, N. Brânzeu, D. Ghimpa, I. Băiulescu şi Pr. Preoţescu. În funcţia de preşedinte a fost ales profesorul N. Brânzeu.

La 5 iunie 1920 s-au întrunit la prefectură membrii Comitetului Şcolar, în vederea constituirii la Piteşti a Şcolii secundare de fete. Procesul verbal alcătuit atunci arăta: „Comitetul s-a constituit cu scopul de a găsi un local în care să funcţioneze de la 1 septembrie 1920 un internat şcolar cu clasele I-V. S-au luat în discuţie posibilele localuri din oraş şi anume: să se cerceteze şi să se obţină de la Direcţiunea Şcolii Profesionale de fete, cel puţin 2 săli în care să poată funcţiona această şcoală; să se cerceteze dacă, casa domnului Haimovici este de închiriat, din strada Teiuleanu; dacă Şcoala normală de băieţi care ocupă astăzi sălile Şcolii primare de băieţi ar putea obţine una din cazărmile oraşului, atunci aceste săli ar putea fi folosite pentru Şcoala secundară de fete"[26].

[25] A.N.I.C., D.J.A., fond P.J.A., dosar nr. 6 / 1920, f. 104.
[26] *Ibidem*, f. 29.

Perseverenţa Comitetului va fi răsplătită prin primirea din partea Ministerului Instrucţiunii a ordinului nr. 58.371 din 6 iulie 1921, prin care se aducea la cunoştinţă aprobarea înfiinţării Şcolii secundare de fete, cu clasele I, II şi V. Acesta va fi actul de naştere al şcolii secundare de fete gradul II, Liceul de fete de mai târziu.

Ordinul de mai sus ţinea să reamintească unele condiţii în vederea deschiderii şcolii şi anume: „să se prezinte lista personalului didactic al claselor ţinând seama de maximum de ore ce pot fi predate de profesori; să se efectueze reparaţiile necesare localului; să se dispună la Casa Şcoalelor suma necesară plăţii întregului personal didactic şi administrativ pe cel puţin şase luni; să se procedeze la constituirea comitetului şcolar propriu în lumina legii comitetelor şcolare din anul 1919; să se facă dovada că în fiecare clasă înfiinţată vor fi înscrise şi vor frecventa regulat cel puţin 30 de eleve"[27].

Comitetul şcolar provizoriu s-a autodizolvat, s-a ales un nou comitet şcolar, iar în funcţia de directoare a şcolii a fost numită Smaranda Bekiş, profesoară la Şcoala normală din Piteşti.

Şcoala secundară de fete gradul II „a funcţionat, la început, într-o clădire improprie, închiriată în fosta stradă Brătianu nr. 64 (actualmente strada 1 mai nr. 56)"[28]. Simţindu-se nevoia unui local corespunzător, s-a pornit o campanie de strângere a fondurilor necesare prin apeluri la subvenţii publice. La aceasta se adăuga existenţa unei donaţii testamentare a Sevastiţei Vasilescu. „Suma strânsă a fost folosită la construirea noului local a cărui construcţie a început în 1925 şi s-a prelungit până în anul 1928, când i-a sfârşit prima etapă de construcţie"[29].

Inaugurarea şcolii a avut loc într-o atmosferă de entuziasm general la data de 11 septembrie 1921, iar deschiderea propriu-zisă a cursurilor la data de 12 septembrie 1921.

Luând fiinţă şi funcţionând ca instituţie extrabugetară, şcoala se va confrunta cu numeroase greutăţi izvorâte din suportarea tuturor cheltuielilor, legate de plata personalului didactic şi administrativ, probleme gospodăreşti, material didactic şi altele. Din aceste motive conducerea şcolii va înainta numeroase adrese Ministerului Instrucţiunii, în scopul aprobării trecerii la bugetul statului. Astfel, bugetarea şcolii se va face treptat. Dacă în primii doi ani şcolari de funcţionare clasele vor exista toate ca extrabugetare, începând cu anul şcolar 1923-1924 situaţia se va schimba.

„În anul şcolar 1923-1924 vor trece ca bugetare clasele I-II-III-IV, apoi în anul şcolar 1924-1925 şcoala va funcţiona cu 8 clase bugetare, iar anul şcolar 1924-1925 este anul care marchează trecerea tuturor claselor la bugetul statului"[30].

În decursul anilor, odată cu creşterea numărului de eleve, se vor înfiinţa unele clase paralele care vor funcţiona ca extrabugetare.

Şcoala a început „prin a funcţiona cu 3 clase şi anume I, II, V, toate extrabugetare. Interesul pentru studii a fost demonstrat şi de cele 70 de cereri pentru clasa a I-a, organizându-se astfel un examen de selecţie. Aceiaşi situaţie o înregistrăm şi pentru celelalte 2 clase. Primele trei clase care au funcţionat în primul an şcolar au

[27] Cecilia Petrescu, Emil Răcilă, *Monografia Liceului „Zinca Golescu"*, Piteşti, 1921-1971, p. 19.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*, p. *35*.
[30] *Ibidem*, p. 21.

înregistrat un efectiv destul de mare de eleve: clasa a I-a 51 eleve, clasa a II-a 51 eleve, iar clasa a V-a 25 de eleve”[31].

În anul următor interesul pentru această şcoală va fi demonstrat prin înființarea şi funcționarea a 3 clase noi. Este vorba de clasele a III-a, a IV-a şi a VI-a. Anul şcolar 1922-1923 va funcționa cu clasele I-VI. Progrese însemnate va face şcoala în anul al treilea de existență când la cele şase clase se va mai adăuga şi cea de-a VII-a, iar efectivul elevelor înscrise va fi de 330.

Anul şcolar 1924-1925 a marcat un eveniment deosebit pentru că şcoala va funcționa cu ciclu complet de clase I-VIII.

Afirmarea şcolii secundare a fost susținută şi de un corp profesoral de elită. În documentele şcolare ale vremii toate cadrele didactice figurează cu studii superioare complete, titluri, grade, iar pentru îndeletniciri practice cu şcoli secundare, cu gradul II.

Din cele 15 cadre didactice din primul an de învățământ sau 18 din al doilea an de învățământ nu a existat nici un profesor care să nu aibă studiile complete. Printre membrii corpului profesoral se aflau şi profesoare care, pe lângă studiile realizate în țară, aveau şi diplome obținute în străinătate. Este cazul, printre altele, al profesoarei Smaranda Perişoreanu, posesoarea diplomei conferită de Academia de croitorie din Paris.

Printre profesorii care s-au impus şi au contribuit la dezvoltarea vieții culturale la Piteşti s-au impus: N. Brânzeu, I. Boerescu, V. Vestemian, C. Sevastos, Smaranda Bekiş, I. Gavriliu, D. Ghimpa, Constanța Fostiropol, Ecaterina Delighioz. Exemple de ținută şi sobrietate, profesorii impuneau respect şi considerație. „Profesoarele purtau cu toată distincția uniforme determinând şi pe eleve la o ținută modestă”[32].

Față de contribuția şi rolul cadrelor didactice în viața culturală a oraşului, condiția profesorului din această etapă era dintre cele modeste, apropiindu-se de cea a funcționarilor. Documentele de arhivă „dezvăluie numeroase cazuri de neachitare a salariilor pe mai multe luni”[33].

Procesul de învățământ în cadrul Şcolii secundare gradul II se baza pe legislația existentă. În cadrul legislației şcolare un loc important îl ocupau măsurile luate în special de Spiru Haret prin legea din 1898. Legislația adoptată după război acorda o atenție deosebită studierii ştiințelor exacte, nefiind ignorate şi celelalte obiecte în special studiul limbilor străine.

Şcolile secundare funcționau pe baza a două cicluri: inferior şi superior. Toate acestea s-au aplicat şi în cazul Şcolii secundare de fete gradul II din Piteşti.

„Durata orei de curs a fost inițial de 60 de minute, pentru ca în anul 1923 să se modifice la 50 de minute”[34].

Sistemul de notare în uz era cel al calificativelor până în anul 1925, media anuală încheindu-se cifric – calificativele având corespondent în note: de exemplu notelor 3 şi 4 îi corespundea calificativul „rău”, 5 şi 6 satisfăcător, 7 şi 8 bine, 9 şi 10 foarte bine. „Opinia generală era favorabilă sistemului de notare în cifre, care se va

[31] *Ibidem*, p. 23.
[32] *Ibidem*, p. 26.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*, p. 30.

introduce în mod oficial începând cu anul şcolar 1925-1926”[35]. Notarea se făcea de către profesorii şcolii cu toată exigenţa şi răspunderea. Aceasta reiese şi din faptul că cele mai mari note de promovare care aduceau premiul I, în rare cazuri atingeau nota 9. Un exemplu sugestiv îl constituie faptul „că în primul an şcolar de funcţionare în clasa a II-a, din 47 de eleve frecvente, 17 erau corigente şi 3 repetente, iar la clasa a V-a din 23 de eleve frecvente, 11 eleve erau declarate corigente”[36].

Anul şcolar 1928-1929 aducea transformări importante prin noua lege, care se va aplica începând cu 1 septembrie 1928. Şcoala secundară de fete gr. II se va transforma acum în liceu cu 7 clase. Titulatura completă a şcolii va fi. Liceul de fete „Mihail şi Sevastiţa Vasilescu”, după numele donatorilor. În noua situaţie distingem două etape: etapa de liceu unitar de 7 clase: 1928-1934 şi etapa de liceu cu 8 clase: 1934-1948.

Criza economică din anii 1929-1933 va afecta şi această şcoală, numărul elevelor scăzând simţitor.

În anul 1934 se renunţă la liceele de 7 clase revenindu-se la situaţia iniţială de 8 clase. Numărul de eleve va creşte tot mai mult. Astfel de la 7 clase câte au existat în anul şcolar 1934-1935 se va ajunge la 9 în anul şcolar 1935-1936, la 11 în anul şcolar 1938-1939, la 17 în anul şcolar 1944-1945 şi la 20 în ultimul an al acestei perioade”[37].

Buna lor funcţionare era strict supravegheată de Ministerul instrucţiunii care prin circulara cu numărul 121840 din 1 decembrie 1922 făcea public regulamentul şcolar. Circulara era semnată de ministrul Angelescu şi directorul general C. Kiriţescu. În document se arăta că „datoria şcolii este nu numai să dea tinerilor învăţătură ci şi educaţie, adică să se obişnuiască cu bune deprinderi şi să le formeze un suflet curat. Pentru aceasta este nevoie ca purtarea elevilor să fie bine îndrumată şi supravegheată atât în şcoală cât şi în afara ei”[38].

Circulara Ministerului preciza necesitatea supravegherii atente a conduitei elevilor şi pedepsirea abaterilor de la regulile bunei cuviinţe, disciplinei şi moralităţii. Elevii erau atenţionaţi în legătură cu următoarele aspecte: „este interzisă plimbarea sau staţionarea în grupuri pe străzi, în special pe străzile şi pieţele frecventate. Elevul trebuie să preţuiască timpul mergând pe drumul cel mai scurt la şcoală, acasă sau la treburi. Direcţiile vor indica anumite străzi, pieţe, grădini publice al căror acces este interzis elevilor. Tot aşa le va fi interzisă ieşirea în oraş târziu, la ore care se vor stabili, după împrejurări de direcţiile şcoalelor”[39].

În acelaşi timp, se interzicea frecventarea localurilor de spectacole, petreceri sau distracţii care puteau fi dăunătoare educaţiei elevilor. „În toate oraşele directorii şcolilor secundare se vor întruni la început de an şcolar la convocarea inspectorului circumscripţiei sau a directorului şcoalei celei mai vechi din oraş spre a întocmi tabloul spectacolelor care vor fi permise elevilor şi a celor ce sunt interzise”[40].

Directorii şcolilor împreună cu profesorii aveau datoria de a supraveghea frecvenţa elevilor. Carnetul de note era obligatoriu. El trebuia vizat la începutul fiecărui

[35] *Ibidem*, p. 31.
[36] *Ibidem*, p. 32.
[37] *Ibidem*, p. 47.
[38] A.N.R., D.J.A., fond P.J.A., dosar nr. 6 / 1922, f. 52.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*.

trimestru şi trebuia să conțină mai multe file în care aveau dreptul să facă observații directorul şcolii, dirigintele sau organele polițieneşti.

În ceea ce privea uniforma şcolară documentul arată obligativitatea purtării ei atât în şcolile de băieți cât şi în cele de fete. În cazul băieților se susținea că „pentru a înlesni supravegherea elevilor este obligatoriu portul şepcii de uniformă, precum şi al numărului şi a uniformei complete. Numărul va fi purtat nu pe guler ci pe mâneca hainei, tunicii sau mantalei. El va fi brodat împreună cu inițialele şcoalei, pe o bucată de stofă, în culoarea şcolii şi cusut solid pe mânecă. Elevele şcolilor secundare de orice categorie vor purta în mod obligatoriu şorțul de uniformă şi numărul de ordine”[41].

Frecvența elevilor trebuia supravegheată cu foarte mare atenție, „orice absentare care a trecut mai mult de două zile şi nu a fost anunțată va fi semnalată prin scrisoare printr-un elev care locuieşte în apropiere”[42].

Regulamentul şcolar interzicea cu desăvârşire fumatul atât în şcoală cât şi în afara ei, pe stradă sau în localuri. Fumatul era considerat astfel o gravă infracțiune disciplinară. Tot aşa erau considerate ca grave abateri de la disciplină: atitudinile şi expresiile necuviincioase, aluziile ofensatoare, purtarea provocatoare, acostarea trecătorilor. Ele urmau să fie pedepsite cu mare asprime de conducerile şcolilor.

Pentru supravegherea elevilor în afara şcolilor directorii aveau dreptul să apeleze la ajutorul poliției. Pentru aceasta „directorul şcoalei, secretarul şcoalei şi cel puțin unul dintre profesori, delegat al Consiliului Şcolar, prin rotație, va avea asupra lor o carte de legitimație eliberată de poliție care îi va da dreptul de a intra în orice local, spre a controla dacă se găsesc acolo elevi de şcoală. La prezentarea acestei cărți unui agent polițienesc, acesta va fi dator să-i dea concursul pentru a-l obliga pe elev să se legitimeze, fie în cazuri extreme să-l aresteze”[43].

Autoritățile polițieneşti erau obligate să organizeze de câteva ori pe lună razii în localurile bănuite că ar fi frecventate de către elevi.

Supravegherea elevilor continua chiar şi în cazurile în care ei plecau în vacanțe în alte oraşe. Ei trebuiau să anunțe conducerea şcolii în legătură cu deplasarea în alte localități. Supravegherea disciplinară era făcută de conducerea celui mai vechi liceu din oraş. Directorul respectivei şcolii putea face toate constatările legate de comportamentul indisciplinat, iar în caz de urgență putea să facă apel la poliție.

Pentru buna funcționare a şcolilor secundare directorul era obligat să organizeze o dată pe lună o conferință în care să convoace pe toți profesorii diriginți, aceştia din urmă urmând să înainteze rapoarte cu constatările făcute, urmând ca în cazurile de indisciplină să fie adoptate măsurile corespunzătoare. Procesele verbale întocmite la sfârşitul fiecărei conferințe urmau să fie prezentate inspectorilor şcolari, în cadrul diferitelor inspecții care se făceau în aceste şcoli.

În fiecare clasă urmau să fie afişate măsurile disciplinare pentru a fi mai bine cunoscute de elevi. Abaterile grave erau sancționate cu eliminarea definitivă din şcoală.

După anul 1918, o nouă etapă de evoluție cunoaşte şi învățământul comercial. Şcoala comercială din Piteşti şi-a redeschis porțile în toamna anului 1918, funcționând într-un local pus la dispoziție de Camera de Comerț, pe bulevardul Elisabeta nr. 7. În

[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem.*

perioada 1905-1925, Școala comercială din Pitești a avut statutul de școală comercială elementară, funcționând cu trei clase.”Prin intervenția Camerei de Comerț, se înființează conform ordinului ministrului nr. 141575 din 1 septembrie 1925, Școala Superioară de Comerț, trecută la bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice”[44].

Camera de Comerț a hotărât să cumpere un local propriu pe strada I. C. Brătianu, lăsând, astfel, localul inițial la dispoziția școlilor.

Starea de disciplină era întărită și de obligativitatea portului *uniformei* stabilite de școală. Aceasta era de culoare kaki, iar șapca avea prevăzută de jur împrejur o bandă albastră, pe care elevii de la clasele mari aveau cusută o tresă de culoare galbenă; pe chipiu erau imprimate siglele L. C. iar dedesubt era o frunză de stejar de culoare aurie; pe mâneca hainei, elevii purtau o emblemă cu inițialele L. C. și chipul zeului roman al comerțului, Mercur.

Problemele economice și îndeosebi organizarea comerțului au preocupat din ce în ce mai mult direcția școlii. Deoarece „comerțul țării era aproape în întregime monopolizat de străini”, s-a crezut multă vreme că singurul mod de a-l smulge din mâinile străinilor ar fi înființarea școlilor comerciale, elementare și superioare care să fie urmate de cât mai mulți români. „Această credință s-a dovedit greșită, atâta timp cât majoritatea absolvenților erau lipsiți de mijloacele materiale necesare oricărei întreprinderi, cât și faptului că prea puțini se consacrau activităților comerciale propriu-zise”[45].

În 1930 se constituie Școala Comercială din Pitești, iar prin legea din 1936 se transformă în Liceul comercial cu 8 clase.

Școala elementară de meserii (Școala inferioară de meserii) din anul înființării, 1902, „funcționa într-un local închiriat, neîncăpător și impropriu” [46], desfășurându-și activitatea cu cele trei secții: lăcătușerie, fierărie, tâmplărie de mobilă și tinichigerie-alămărie. Conducerea acestei școli declara că în noile condiții create după război spre aceste meserii „ar trebui îndrumată mulțimea orfanilor rămași fără părinți de pe urma războiului”[47].

Ca urmare a donațiilor făcute școlii „în 1925 a început construirea unui local propriu și a atelierelor care au intrat în funcțiune începând cu toamna anului școlar 1927 / 1928”[48].

Într-o publicație a „Ministerului Instrucțiunii”, din anul 1930, se arăta că „părinții care se îngrijesc de viitorul copiilor lor pot să-i înscrie în Școala de Arte și Meserii din Pitești care este o școală a statului, iar învățământul este practic și teoretic și durează 5 ani. Elevii sunt ocupați 8 ore pe zi: 5 ore de atelier și 3 ore la cursuri teoretice”[49].

---

[44] Elena Diaconescu, Daniel Diaconescu, *Din istoria învățământului comercial*, *Pitești (1899-1999)*, Editura Data Processing, 1999, ediția I, p. 38.
[45] *Ibidem*, p. 47.
[46] A.N.I.C., D.J.A., fond P.O.P., dosar 2 / 1923, f. 1.
[47] *Ibidem*, fond P. J. A. , dosar 6 / 1920, f. 10.
[48] Filip B. Stănescu, Monografia Liceului „Textila” din Pitești, 100 de ani (1882-1982), Tipografia Argeș, Pitești, 1982, p. 19.
[49] A.N.I.C., D.J.A., fond P.J.A., dosar nr. 4 / 1930, f. 25.

Învățătura practică se desfăşura în 4 ateliere: tinichigeria-alămăria; tâmplăria de mobile, binale şi sculptură în lemn; lăcătuşeria-fierăria şi strungăria în fier; electricitatea şi mecanica.

Cursurile teoretice care se predau erau: limba română, religia, igiena, istoria, geografia, chimia, fizica, tehnologia, economia industrială, contabilitatea, geometria, desenul, limba franceză, educația socială şi civică, mecanica, electricitatea, educația fizică şi muzica.

Absolvenții acestei şcoli se bucurau de termen militar redus şi obțineau brevete de maestru conform legii meseriilor. Ei puteau deschide ateliere sau puteau fi plasați în industria statului unde erau foarte căutați. Elevii şcolii, până la 18 ani „se pot înscrie în Şcoli superioare de Arte şi Meserii, în Şcoli de conducători tehnici, de unde pot trece mai departe la Şcolile politehnice”[50].

Pe lângă şcolile publice secundare au funcționat, în această perioadă, şcoli particulare, între care s-au impus: Institutele „Apostolescu”, „Lăzărescu”, „Elena Batist” şi „Tomescu”.

În 1938 „ca urmare a dezvoltării generale a țării, în Piteşti erau 27 de unități şcolare şi preşcolare cu un număr de 5305 elevi şi 434 de cadre didactice”[51].

Urmare firească a dezvoltării învățământului, între cele două războaie mondiale, numărul ştiutorilor de carte din rândul populației oraşului Piteşti a crescut, fapt care se va răsfrânge în mod corespunzător asupra întregii sale vieți spirituale.

La mijlocul acestei perioade, în 1930, în Piteşti erau 13.172 ştiutori de carte, dintr-un număr de 17.139 de locuitori, de la 7 ani în sus. Pe categorii, ştiutorii de carte se împărțeau astfel: 272 cu instrucțiune extraşcolară, 8117 cu instrucțiune primară, 2.390 cu instrucțiune secundară, 1.759 cu instrucțiune profesională, 413 cu instrucțiune universitară, 218 cu alte şcoli superioare”[52].

Toate aceste transformări au avut urmări importante pentru evoluția ulterioară a oraşului Piteşti care se va transforma peste timp într-un important centru cultural cu instituții universitare recunoscute atât în țară cât şi în străinătate.

THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE ARGES COUNTY BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Abstract

After the end of the World War I the Romanian society begins a new stage of evolution. After the ending of the military occupation the culture progress was huge. The governments that led the country manifested a vivid interest toward the educational system. The law adopted in 1924 permitted led to the unity of this domain. Later, other laws were added to the first one: those for the private system (in 1925) and for the secondary schools (in 1928). Those laws changed the structure of the educational system of Piteşti, leading to its modernization in the period 1918-1939.

[50] *Ibidem*.
[51] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, op. cit., p. 245.
[52] *Ibidem*.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

RELAȚII ROMÂNO-ITALIENE ÎN TIMPUL GUVERNĂRII GOGA-CUZA (28 DECEMBRIE 1937 - 10 FEBRUARIE 1938)

AURELIAN CHISTOL[*]

Aflată încă din 1922 sub conducerea lui Mussolini, Italia a dus o politică externă contradictorie, încercând în permanență să se adapteze la circumstanțele momentului. Pe de o parte, Ducele juca rolul de campion al ordinii şi stabilității europene în fața pericolului bolşevic, iar pe de alta, se pronunța fățiş în vederea revizuirii conținutului tratatelor de pace din sistemul Paris-Versailles, încercând, prin orice mijloace să-şi impună hegemonia în bazinul Mării Mediterane şi în Balcani[1].

Autoproclamat apărător al independenței, suveranității naționale şi al integrității teritoriale a Austriei, Mussolini se va îndepărta de aceasta după 1936 într-o manieră aproape imperceptibilă, pe fondul afişării plenare a Germaniei pe scena relațiilor internaționale şi a sprijinului moral oferit de Berlin agresiunii italiene în Abisinia.

Propensiunea Ducelui către revizionism şi manifestarea veleităților de mare putere ale Italiei vor conduce, ipso-facto, la realizarea alianței acesteia cu Germania şi Japonia, în cadrul Axei Berlin-Roma-Tokyo, organism fățiş ostil vechii ordini internaționale.

În ceea ce o priveşte, România s-a dovedit a fi o adeptă consecventă a principiilor statuate de Pactul Societății Națiunilor şi o apărătoare fermă a statu-quo-ului postbelic, orientându-şi întreaga politică externă către „democrațiile occidentale”, în frunte cu Franța.

Ignorând politica de appeasement a Londrei şi a Parisului față de Berlin şi de Roma, N. Titulescu va pleda pe un ton cominatoriu în cadrul Ligii Națiunilor pentru impunerea unui embargou împotriva Italiei, ca urmare a ocupării de către aceasta a Abisiniei.

Exortațiile diplomatului român nu au rămas fără urmări, ducând la instituirea unor sancțiuni economice antiitaliene, numai că, cele mai multe state europene le-au acceptat doar formal, eludându-le cu bună ştiință, în timp ce Bucureştiul s-a grăbit să le aplice fără nici un echivoc, stârnind astfel adversitatea fățişă a Romei, care va îmbrățişa fără rezerve cauza Ungariei în dauna intereselor naționale româneşti.

---

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Marusia Cârstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor*, vol. I, *1919-1939*, Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2007, p. 214-215.

Lucrurile nu s-au schimbat prea mult nici după înlăturarea lui Titulescu din fruntea Ministerului Afacerilor Străine, iar pentru ca situaţia să devină şi mai inextricabilă, pe 31 octombrie 1937, ministrul nostru plenipotenţiar de la Roma, Ion Lugoşianu a demisionat, convins fiind că politica Axei implica „sacrificarea progresivă a Austriei" şi că Italia nu va accepta apropierea de România, decât dacă Bucureştiul va ajunge la o înţelegere cu Budapesta, deoarece, Roma era „temeinic angajată în politica de solidaritate cu Germania" şi un postulat al alianţei italo-germane era reprezentat de „revizuirea clauzelor teritoriale ale tratatelor în Europa"[2].

Bucureştiul nu s-a grăbit să numească un ministru în locul lui Lugoşianu, desemnându-l pe Noti Constantinide drept însărcinat cu afaceri al României în Italia.

La finele unei întrevederi avute cu şeful diplomaţiei italiene, Ciano, care s-a arătat de-a dreptul rebarbativ faţă de interesele româneşti, Constantinide conchidea cu amărăciune că: „Ungaria era în graţii la Palazzo Chigi şi că în acest domeniu nimic nu se schimbase, pentru că, încă din timpul lui Kossuth ungurii erau foarte iubiţi la Roma. Niciodată noi nu am putut schimba aceste sentimente şi chiar miniştri atât de experimentaţi care m-au precedat, ca Dimitrie Ghika sau Diamandy, nu reuşiseră să ne introducă în graţiile guvernanţilor italieni"[3].

Totuşi, schimbarea de guvern produsă la Bucureşti la finele anului 1937 a fost primită cu o vie satisfacţie la Roma, mai ales că, unii membri de marcă ai Partidului Naţional Creştin, în frunte cu O. Goga, nu făcuseră nici un secret din simpatiile pe care le nutreau faţă de Italia.

De altfel, noul prim-ministru i-a adresat Ducelui o telegramă călduroasă, în cuprinsul căreia preciza că: „dorind să fixez starea mea sufletească şi programul meu de acţiune politică în raport cu legăturile dintre cele două ţări, rog pe Excelenţa Voastră să primească asigurarea dorinţei mele nestrămutate de a realiza o caldă şi cordială amiciţie".

El ţinea totodată să sublinieze şi faptul că: „Poporul românesc - intrat recent în drepturile fireşti ale misiunii sale istorice, păstrând în conştiinţa lui pururi nealterate impulsurile descendenţei romane – a urmărit cu admiraţie neştirbită evoluţia Italiei noi în toate fazele ei de strălucire", astfel încât, „tălmăcind un sentiment al conştiinţei obşteşti, întărit de convingerea mea personală, ce am avut onoarea să exprim în mai multe rânduri, rog pe Excelenţa Voastră să primească asigurarea înaltei mele stime"[4].

Efuziunea faţă de Italia ce răzbătea din telegrama lui Goga a captat benevolenţa Ducelui, care s-a grăbit să răspundă, subliniind că: „primesc cu vie simpatie declaraţiile Excelenţei Voastre în ce priveşte raporturile dintre cele două ţări ale noastre, raporturi pe care şi eu doresc să le văd stabilite pe baza unei cordiale şi leale prietenii. În afară de descendenţa romană, pe care Excelenţa Voastră mi-o aminteşte şi de care poporul vostru este cu drept cuvânt mândru, există mulţi alţi factori de actualitate care îngăduie să se realizeze o fecundă colaborare între cele două popoare".

[2] Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gheorghe Nicolescu, *Relaţii politico-diplomatice şi militare româno-italiene (1914-1947)*, Craiova, Editura Intact, 1999, p. 207-208.
[3] Noti Constantinide, *Valiza diplomatică. 1890-1940*, Bucureşti, Editura Libra, 2002, p. 158-159.
[4] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naţionale (1921-1944), I. Presa Internă, dosar 379/1938, f. 16.

În concluzie, Mussolini arăta că: „aducându-mi aminte de întâlnirile noastre personale, vă trimit expresia consideraţiei mele şi cordialul meu salut”[5].

Schimbul de telegrame dintre cei doi şefi de guvern va fi dublat de cel survenit între miniştrii de Externe român şi italian.

Deşi era un cunoscut francofil, Micescu îi transmitea lui Ciano că: „rog pe Excelenţa Voastră să creadă că simt o vie satisfacţie de a putea colabora cu Ea la menţinerea păcii, precum şi la strângerea şi la dezvoltarea legăturilor de prietenie care în mod atât de fericit există între marea naţiune italiană şi naţiunea română”.

Conştient de faptul că evocarea prieteniei românо-italiene reprezenta doar un eufemism pentru a ascunde prăpastia politico-diplomatică apărută în ultimii ani între Bucureşti şi Roma, marele nostru avocat n-a ezitat să pledeze pentru înlăturarea ei prin concesii reciproce, concluzionând că: „Lealmente ataşat acestei nobile sarcini, aş fi foarte fericit să găsesc pe lângă Excelenţa Voastră concursul atât de preţios pentru îndeplinirea misiunii mele”[6].

Afabil, Ciano i-a răspuns cu multă condescendenţă omologului său român, încredinţându-l că: „Simt o vie satisfacţie de a putea începe cu Excelenţa Voastră o cordială colaborare în interesul Păcii şi în scopul de a strânge tot mai mult şi de a face tot mai roditoare relaţiile de prietenie între Italia şi România. Doresc să vă asigur că în îndeplinirea Înaltei Domniei Voastre misiuni, Excelenţa Voastră poate avea deplină încredere în sentimentele celei mai sincere simpatii ale guvernului fascist şi ale mele personal”[7].

Demn de menţionat este şi faptul că, „instalarea noului guvern român a fost salutată în Italia cu o simpatie neobişnuită, fiind prezentată ca un mare eveniment de importanţă internaţională şi ca un mare câştig pentru cauza Italiei”.

Ideea respectivă s-a bucurat de reverberaţii profunde în întreaga peninsulă, graţie presei, în care, timp de câteva zile, „schimbarea de guvern era prezentată ca o adevărată revoluţie şi era interpretată în sensul că, prin Cabinetul Goga se va introduce imediat în România un fel de regim fascist, urmând ca România să părăsească în acelaşi timp vechile ei alianţe şi amiciţii şi să se alăture în primul rând Italiei, iar prin intermediul Italiei, Axei Roma-Berlin”.

Recurgând la o metodă clasică, dar extrem de eficientă de manipulare a opiniei publice, ziarele italiene au publicat la loc de frunte telegramele adresate de către Goga şi Micescu lui Mussolini, respectiv lui Ciano, evidenţiind şi faptul că, îndată după constituirea guvernului român, şeful Palatului Sturdza l-a invitat la o lungă discuţie pe Ugo Sola, ministrul plenipotenţiar al Italiei acreditat la Bucureşti.

Totodată, din parcurgerea jurnalelor italiene rezulta că premierul şi şeful diplomaţiei române au trimis telegrame doar reprezentanţilor Italiei, că Micescu nu l-a primit în audienţă decât pe Ugo Sola, şi că România ar fi decis recunoaşterea imediată, *de facto*, a Imperiului Italian.

Mergând pe linia escamotării realităţii, presa italiană aproape că a ignorat declaraţiile „ortodoxe” ale factorilor politici de la Bucureşti, conform cărora guvernul român era unul constituţional, iar ţara noastră rămânea „credincioasă vechilor sale

[5] *Ibidem*, f. 16-17.
[6] *Ibidem*, f. 116.
[7] *Ibidem*, f. 116-117.

alianțe”, publicându-le în ultimele pagini, cu litere mici, astfel încât să treacă neobservate de marele public[8].

De asemenea, în cadrul amplei campanii mediatice de intoxicare a italienilor şi a opiniei publice internaționale a fost angrenat şi Radio Roma. Acesta, într-o emisiune difuzată în seara zilei de 6 ianuarie a anunțat că „România a recunoscut cucerirea Abisiniei de către Italia şi Imperiul Italian”[9].

În chip firesc, se naşte şi întrebarea: din ce sursă primară izvorau informațiile pline de optimism aflate în circulație la Roma, exceptând afirmarea intențiilor lui Goga de a apropia România de Italia, realizată, cu precădere, în timpul campaniei electorale?

Un buletin informativ întocmit de Direcția Generală a Poliției, prezentat premierului român în dimineața zilei de 5 ianuarie, releva faptul că, în privința constituirii guvernului Goga, în Bucureşti „neîncrederea şi bănuielile de nesinceritate domnesc la toate Legațiile străine, în afară de Legația Italiană”.

De altfel, Ugo Sola, în convorbirile cu ceilalți diplomați străini acreditați în țara noastră, a spus răspicat că „România a devenit un stat fascist şi că în curând vor avea loc mai multe manifestări care vor dovedi cu prisosință faptul că din alianțele României de altă dată n-a rămas nimic şi că România împreună cu Iugoslavia vor adera la protocoalele de la Roma, adică vor crea în bazinul Dunărean un bloc unitar compus din Ungaria, Austria, România şi Iugoslavia, condus de Italia”.[10]

Prezentate într-o manieră prezumțioasă, ca nişte veritabile axiome, elucubrațiile lui Sola au fost preluate fără nicio rezervă de către Agenția de Presă Italiană „Stefani” şi de corespondenții din Bucureşti ai marilor gazete peninsulare, care au mizat pe strânsele legături existente de câțiva ani între premierul român şi diplomatul italian.

Euforia manifestată în presa italiană la începutul noii guvernări din țara noastră i-a determinat pe numeroşi diplomați din statele aliate României, acreditați la Roma, să-l contacteze pe Noti Constantinide, neoficial, pentru a obține informații în legătură cu situația de la Bucureşti. Însărcinatul cu afaceri al României ținea să-i raporteze pe 8 ianuarie 1938 lui Micescu, faptul că: „Şefii de Misiune aliați şi amici s-au arătat impresionați de ştirile şi comentariile din presa italiană, care prezintă guvernul român ca având o ideologie pur fascistă şi care arată că România a părăsit politica ei externă tradițională, alăturându-se complet, în primul rând Italiei şi, implicit Axei Roma-Berlin”.

În ceea ce-l priveşte, Constantinide s-a arătat foarte prudent în comentarea respectivelor informații, prezentându-le interlocutorilor săi declarațiile lui Goga şi pe cele ale lui Micescu referitoare la menținerea orientării de bază a politicii externe româneşti către „democrațiile occidentale”, Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică şi Polonia.

[8] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 245-246; telegrama Legației Române din Roma cu nr. 38012/17 ianuarie 1938, semnată de către însărcinatul cu afaceri al României în Italia, Noti Constantinide, adresată lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 1-2.

[9] D.A.N.I.C., fond Nicolae Caranfil (1839-1944), dosar 465/ (1937-1938), f. 22.

[10] Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga. O viață, un destin*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Limes, p. 236.

Concluzia diplomatului nostru, prezentată în raportul adresat Bucureştiului era că „guvernul italian a fost informat de agenții săi poate prea optimist”, lucru pe care începeau să-l conştientizeze şi înalții funcționari de la Roma[11].

Dând dovadă de fler şi de spirit de inițiativă, Constantinide a efectuat la rândul său o serie de sondaje privind schimbarea de guvern din România printre liderii politici, administrativi şi de opinie italieni, reuşind să contacteze „pe teren neutru, diferiți membri ai Cabinetului italian, câteva personalități importante, câțiva înalți funcționari şi numeroşi ziarişti influenți”.

Toți aceştia, dat fiind cadrul neoficial al discuțiilor, „se exprimau într-un ton cu totul diferit, ba chiar cu un vădit scepticism, afirmând că ei înțeleg foarte bine situația dificilă internațională a României şi că, deşi nu se aşteaptă la mari şi fundamentale schimbări, totuşi se bucură din inimă la manifestațiile de simpatie față de Italia şi sunt convinşi că în raporturile dintre România şi Italia se va produce o marcată apropiere şi va începe o eră de mutuală comprehensiune şi de reală amiciție”.

În atare condiții, diplomatul nostru a preferat să se abțină de la orice comentarii şi pronosticuri, reafirmând simpatia românilor şi a guvernului de la Bucureşti față de Italia[12].

În schimb, la Legația Italiei din Bucureşti continua să predomine optimismul. De altfel, pe 6 ianuarie, Ugo Sola a fost primit într-o lungă audiență de către Istrate Micescu. Despre conținutul convorbirii, deținem informații din relatarea telefonică a jurnalistului Maffre, de la Agenția „Havas”, care şi-a contractat colegii de la Paris, discuția fiind interceptată de către organismele specializate româneşti. Ziaristul francez a aflat din surse diplomatice că: „România va trimite fără îndoială un ministru la Roma, în locul vacant de două luni şi că scrisorile vor fi acreditate Împăratului şi Regelui, ceea ce înseamnă că România recunoaşte suveranitatea Italiei asupra Etiopiei. Noii conducători ai politicii româneşti nu fac un mister din simpatia pe care o au față de Italia şi dorința pe care o au de a fi cu ei, dar e posibil ca România să nu ia nicio inițiativă în acest sens, înainte de reuniunea Societății Națiunilor”. (26 ianuarie - n.n.)[13].

Zvonurile aflate în circulație în cercurile diplomatice de la Bucureşti păreau a-şi găsi confirmarea, cel puțin parțială, în atitudinea plină de condescendență față de Roma a lui Al. Hodoş, subsecretar de stat la Preşedinția Consiliului de Miniştri. Concret, în seara zilei de 18 ianuarie 1938, înaltul demnitar român a oferit o masă în cinstea jurnaliştilor italieni acreditați în țara noastră, rostind în limba italiană un discurs încheiat cu exclamația: „Trăiască Regele Italiei, Împărat al Etiopiei!”[14].

Intenția guvernului român de a recunoaşte anexarea Etiopiei de către Italia şi de a numi un ministru la Roma ci era cunoscută şi lui C. Argetoianu, care, în

---

[11] A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 227-229; telegrama Legației Române din Roma, cu nr. 3805/ 8 ianuarie 1938, semnată de Noti Constantinide şi adresată lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 101/1938, f. 1-3; telegrama nr. 3805/ 8 ianuarie 1938 a Legației României din Roma.

[12] A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 246-247; telegrama nr. 38012/17 ianuarie 1938 a Legației României de la Roma, semnată de către Noti Constantinide şi adresată lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 2-3.

[13] Muzeul Memorial „Octavian Goga” – Ciucea (în continuare se va cita M.M.O.G-Ciucea), cota G-1382/2, nenumerotat.

[14] D.A.N.I.C., fond Nicolae Caranfil (1839-1944), dosar 465/ (1937-1938), f. 36.

inconfundabilul său stil acrimonios, ne-a prezentat şi motivele întârzierii desemnării lui D. Burilleanu în fruntea Legației din Cetatea Eternă: „frumosul bărbos se tocmeşte cu Goga asupra «emolumentelor». Ministrul nostru la Roma primeşte vreo 400.000 lei pe lună; Burilleanu vrea să primească postul decât dacă i se dă un milion mai mult, căci vrea să «epateze» Roma prin faptul său. Până acum i s-a consimțit un milion în tot. Dar Burilleanu nu vrea să lase un leu, din 1.400.000”[15].

În paralel cu toate mişcările de ordin diplomatic, o mențiune aparte merită acordată organizării, sub egida Legației Italiene din Bucureşti şi a Comitetului Român al Asociației Italiene „Universalita di Roma”, unei excursii de 10 zile în Italia pentru un grup de circa 1500 de persoane. În fruntea grupului de turişti români se afla senatorul Mihail Manoilescu, preşedintele Comitetului Român al Asociației pentru Universalitatea Romei, organizație despre care Argetoianu consemna că „nu e altceva decât biroul de propagandă fascistă în străinătate. Ceva în felul «Cominternului» comunist, dar într-o direcție opusă”[16].

Spre deosebire de guvernul român, cel italian a acordat o atenție deosebită vizitei respective, încercând să-i confere o semnificație politică aparte.

Astfel, pe 2 ianuarie 1938, în preziua sosirii celor 1500 de „pelerini” la Roma, ministrul Educației Naționale şi al Propagandei, Alfieri, l-a convocat pe Noti Constantinide pentru a-l chestiona asupra modului în care Legația noastră îi va primi pe oaspeții sosiți în țară.

Întrucât de la Bucureşti nu venise nici un fel de notificare oficială legată de respectiva vizită, diplomatul român, apreciind că e vorba de „un grup de turişti particulari”, l-a informat pe demnitarul italian că, în consecință, „Legația nu-i va putea primi nici în mod oficial, nici oficios”, dar „va delega pe un membru al ei să asiste la sosirea turiştilor şi le va da toată asistența pe care e datoare să o dea unor compatrioți”.

Prin urmare, Alfieri s-a văzut nevoit să adopte o atitudine mai parcimonioasă, precizând că autoritățile italiene vor adopta față de turişti o poziție similară celei a Legației noastre, cu mențiunea că „îi vor primi în modul cel mai cordial şi mai prevenitor pentru a dovedi că Italia şi guvernul italian acordă o mare importanță morală acestei vizite, pornite din spirit de adâncă amiciție față de Italia şi având caracterul unei afirmații de latinitate şi a unui pelerinaj înspre oraşul-mamă al rasei latine şi al națiunii româneşti”.

Constantinide l-a delegat pe consilierul de presă al Legației, Al. Kirițescu, să asiste la sosirea în gară a pelerinilor şi să le acorde asistența necesară de-a lungul vizitei[17].

Manifestările la care au luat parte a doua zi (4 ianuarie) turiştii români s-au bucurat de o amplă reflectare, atât în buletinele de presă ale Agenției italiene „Stefani”, cât şi în cele ale „Rador”-ului.

Astfel, încă de dimineață, cei 1500 de turişti au depus o coroană de frunze de laur cu o panglică tricoloră la Mormântul Soldatului Necunoscut. În fruntea cortegiului

[15] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. IV, *1 ianuarie - 30 iunie 1938*, Bucureşti, Editura Machiavelli, 2002, p. 56.
[16] *Ibidem*, p. 30.
[17] A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 247-248; telegrama nr. 38012/17 ianuarie 1938 a Legației României din Roma, semnată de către Noti Constantinide către Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 3-4.

s-au aflat: deputatul italian Coselschi, preşedintele Comitetului Acţiunii pentru Universalitatea Romei, secondat de Mihail Manoilescu şi de alte câteva personalităţi române.

Pelerinii au făcut un gest similar şi la Monumentul de pe Capitoliu, ,,înălţat în amintirea eroilor morţi pentru cauza Revoluţiei fasciste", după care s-au deplasat la statuia împăratului Traian pentru a depune o altă coroană de lauri, iar apoi la Columna lui Traian, acolo unde prinţul Colonna, guvernatorul Romei le-a oferit oaspeţilor o bucată de marmură din Forum. Aceasta urma să reprezinte temelia monumentului pe care italienii intenţionau să-l dăruiască Bucureştiului, în amintirea gloriosului împărat cuceritor al Daciei.

Oaspeţii au pornit apoi spre Piaţa Veneţia, aclamându-l pe Duce ,,care a ieşit de câteva ori la balcon pentru a (le) mulţumi". În semn de benevolenţă, Mussolini a primit o delegaţie de 52 de persoane a românilor din piaţă, în Salonul Mappamundo al Palatului Veneţia.

În numele celor prezenţi, Manoilescu a rostit un scurt discurs, evidenţiind recunoştinţa pelerinilor pentru primirea făcută la Roma şi subliniind totodată că ei au adus cu sine expresia sentimentelor poporului român, manifestate în deplină libertate. Oratorul şi-a încheiat expozeul ca un veritabil cabotin, strigând: ,,Trăiască Italia imperială şi fascistă!"

La rândul său, Ducele a răspuns evocând legăturile istorice şi din acel moment dintre cele două naţiuni, arătând că prezenţa unui atât de numeros grup de români în Italia avea o semnificaţie specială ,,dată fiind era istorică pe care România o trăieşte". La final, el şi-a manifestat convingerea că vizita românilor va lăsa o ,,amintire neştearsă printre italieni"[18].

După-amiază, ministrul Alfieri a invitat la un dejun circa 200 dintre turişti, dar şi pe o serie de membri ai Legaţiei României (însărcinatul cu afaceri Constantinide, consilierul de presă Kiriţescu şi cei doi ataşaţi militari).

Răspunzând toastului gazdei, senatorul Manoilescu ,,a ţinut un discurs plin de entuziasm pentru Italia fascistă, în care a afirmat că a început acum o eră nouă de strânsă colaborare a României cu Italia, pe terenul politic, cultural şi economic".

Vizitând a doua zi Legaţia României, Manoilescu s-a arătat în conversaţia cu Noti Constantinide mult mai puţin exuberant şi, evident, mai circumspect, precizând că: ,,rolul meu aici e acela de sirenă, care trebuie să ademenesc cu cântecul meu. În ce priveşte încă apropierea de Italia, am impresia că trebuie să fim foarte prudenţi şi foarte realişti şi să cumpănim bine ceea ce dăm şi ceea ce ni se oferă. Mă tem ca nu cumva să ne vindem prea ieftin".

În urma analizării discursurilor rostite de Manoilescu la Roma, a articolelor din presa italiană şi a informaţiilor culese de la diverse persoane, însărcinatul cu afaceri al ţării noastre, constata că senatorul român ,,a lăsat să se înţeleagă destul de limpede că apropierea definitivă şi completă faţă de Italia nu va putea fi realizată decât de un viitor guvern român, ieşit dintr-o altă formaţiune politică, adică de un guvern format de

[18] D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme interne, dosar 1/1938, f. 9-10; telegrama nr. 9/ 5 ianuarie 1938 a Agenţiei ,,Rador"; Idem, fond Direcţia Generală a Poliţiei (1937-1947), dosar 7/1937-1938), f. 129-130; telegrama Agenţiei ,,Stefani" referitoare la primirea delegaţiei române de către Duce.

Partidul Totul pentru Ţară, în care Domnia Sa va juca un rol preponderent şi dominant”.

În orice caz, oficialităţile italiene şi-au disimulat cu mare greutate nemulţumirea legată de faptul că diplomaţii români acreditaţi la Roma nu au făcut o primire oficială grupului de turişti, format, cu precădere, din membri şi simpatizanţi ai Gărzii de Fier, mai ales că italienii deţinuseră informaţia că Goga a venit la putere acţionând de conivenţă cu legionarii, atât în privinţa unei politici interne fasciste, cât şi în cea a orientării externe către Axa Roma-Berlin.

De asemenea, declaraţiile premierului Goga şi ale şefului Palatului Sturdza, Micescu, privind „caracterul constituţional al guvernului” român şi „fidelitatea faţă de vechile alianţe” au constituit un veritabil „duş rece” pentru italieni, menit a-i readuce cu picioarele pe pământ şi a le crea convingerea că „instalarea noului guvern român nu va însemna pentru Italia decât recunoaşterea de facto a Imperiului prin scrisorile de creanţă ale viitorului ministru la Roma şi o vagă apropiere în politica externă, care însă, în niciun caz nu va fi mai accentuată ca apropierea între Italia şi Iugoslavia”[19].

Revenind la vizita pelerinilor români în peninsulă, din relatările diverselor agenţii de presă aflăm că, pe 6 ianuarie, ei s-au împărţit în mai multe grupuri, „din care unele au vizitat diferite monumente ale Capitalei, iar altele au plecat la Neapole, Capri, Littoria şi Sabandia”, urmând ca, în cursul serii, parlamentarii aflaţi printre turişti să fie primiţi la Senat[20].

Pe 7 ianuarie 1938, cei 1500 de oaspeţi români au părăsit Cetatea Eternă, cu destinaţia Florenţa, unde urmau să rămână două zile, pentru ca apoi să continue voiajul prin Veneţia, spre România[21].

Făcând abstracţie de informaţiile oficiale din presă despre pelerinajul la Roma al turiştilor români, reţinem şi o relatare deloc apologetică, de un realism aproape brutal a lui Al. Kiriţescu, persoana desemnată de Legaţie pentru a-i însoţi pe compatrioţii noştri prin Roma. Pentru a elimina orice echivoc, el a precizat că întreaga excursie, dirijată de lideri ai Mişcării Legionare „s-a prezentat deplorabil. Nicio ţintă, nicio disciplină. Cete zgomotoase, o hărmălaie care se târşea din Forul lui Traian în Piazza Venezia, în grupuri răzleţite şi mereu puse pe ceartă – invazii în restaurante şi localuri de noapte – la unul dintre acestea «Ulpia Traiana», consumatorii italieni au părăsit sala când au năvălit românii.

Manoilescu «manajat» de ducele Capece, secretarul Legaţiei Italiei din Bucureşti, s-a străduit să facă pe omul viitorului, dându-şi aere de factor hotărâtor într-o apropiată conjunctură autoritară, adoptând atitudini categorice şi un ton fără replică – angajând solemn politica externă a României pe o sută de ani de aici înainte, atunci când îşi ieşea din ceea ce este în realitate: un superficial, gângăitor de vervă uşoară. Sub aspectul acesta s-a înfăţişat la dejunul dat de ministrul Alfieri, când a rostit o cuvântare care a avut mare succes, fiindcă a copleşit de hiperbole Italia şi pe Duce, pe Alfieri, pe toată lumea, pe un ton supărător de subaltern, dacă nu de valet: «Când

---

[19] A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 249-251; telegrama nr. 38012/17 ianuarie 1938 a Legaţiei României din Roma, semnată N. Constantinide, trimisă lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 4-7.
[20] Gheorghe Bodea, *op. cit.*, vol. III, p. 244.
[21] D.A:N.I.C., fond Direcţia Generală a Poliţiei (1937-1947), dosar 7/ (1937-1938), f. 150.

Ducele a binevoit să ne primească…Când Ducele a binevoit să surâdă…». În schimb, n-a rostit niciun cuvânt despre Majestatea Sa”.

După ce l-a vituperat pe şeful delegației române pentru atitudinea sa de poltron, Kirițescu nu a ezitat să-şi îndrepte diatribele şi asupra ținutei morale a adepților lui Codreanu, arătând că, unul dintre şefii legionari, „Alexandru Christian Tell a tapat pe toată lumea, pe mine cel dintâi, iar în seara recepției de la Palazzo Gaetani, dată de Comitetul pentru Universalitatea Romei, a cerut bani sub ochii mei ducelui Capece, după ce Costa, ataşatul de presă al Legației de la Bucureşti, l-a prezentat acestuia drept «un fruntaş legionar care are să vă facă o cerere, pentru care vă rog şi eu»”[22].

Ca rezultat al dezamăgirii produse de „ortodoxia” politicii extreme româneşti, trebuie menționat faptul că, după plecarea celor 1500 de pelerini din peninsulă, presa italiană „a încetat în mod brusc de a se mai ocupa de România”[23], atenția sa fiind îndreptată asupra Conferinței Italo-Austro-Ungare, desfăşurată la Budapesta între 10 şi 12 ianuarie 1938.

Reuniunea din capitala maghiară i-a dat posibilitatea ministrului nostru plenipotențiar din Ungaria, Raoul Bossy să-l întâlnească pe contele Ciano, la recepția oferită de gazde în seara zilei de 11 ianuarie pentru oaspeți şi pentru întregul corp diplomatic.

Deşi s-a arătat a fi extrem de cordial cu Bossy, ministrul italian de Externe l-a avertizat „că nu se poate face ceva oficial în legăturile italo-române până ce nu vom fi normalizat raporturile noastre cu Ungaria”, precizând că, din acest punct de vedere, Iugoslavia reprezenta un exemplu demn de urmat. Pedant, Ciano i-a cerut interlocutorului său ca România să facă unele concesii „în privința minorităților”. Replica lui Bossy a fost promptă, fermă şi politicoasă totodată: în legătură cu Ungaria, el a subliniat faptul că „am dat dovezi de sinceritate şi de spirit conciliant, dar nu putem, bineînțeles admite pretențiile contrare intereselor şi demnității țării”, insistând mai degrabă asupra ideii conform căreia „pentru noi, drumul României la Roma este direct, fără oprire în Budapesta”, parcurgerea sa fiind facilitată de „simpatiile pentru Italia” ale guvernului şi poporului român[24].

Punctul de vedere al lui Ciano s-a regăsit explicit şi în Comunicatul oficial al Conferinței Italo-Austro-Ungare, dat publicității pe 12 ianuarie 1938[25]. Citarea nominală a țării noastre a fost interpretată în două moduri diferite în capitala maghiară: pe de o parte, presa locală a considerat-o „ca un sprijin suplimentar adus de Italia

[22] Idem, fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar 5/1938, f 22-24.

[23] A.M.A.E, fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 251; telegrama nr. 38012/17 ianuarie 1938 a Legației Române din Roma, semnată Constantinide şi adresată lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 7.

[24] A.M.A.E. fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 234-236; telegrama nr. 84/12 ianuarie 1938 a Legației României din Budapesta, semnată Raoul Bossy, adresată lui Istrate Micescu.

[25] Articolul 7 din respectivul comunicat avea următorul conținut: „Reprezentanții Italiei şi Austriei declară că guvernele lor urmăresc cu mare interes dezvoltarea raporturilor dintre Ungaria şi România. Ei sunt de părere că un rezultat satisfăcător al negocierilor ungaro-române va contribui considerabil la consolidarea păcii în Europa Dunăreană” (Apud *Relații internaționale în acte şi documente*, vol. I, *(1917-1939)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1974, documentul nr. 89, p. 271).

Ungariei şi tratativelor ei cu România", iar pe de altă parte, cercurile diplomatice vedeau în acest fapt „o invitaţie făţişă făcută României de guvernul italian"[26].

Informaţiile culese de autorităţile italiene le-au creat convingerea, justificată de altfel, că factorul decisiv în viaţa politică şi în diplomaţia românească era regele Carol al II-lea, cunoscut pentru fidelitatea sa faţă de aliaţii tradiţionali ai ţării noastre. Prin urmare, cercurile oficiale de la Roma şi-au concentrat atenţia în jurul gesturilor şi iniţiativelor suveranului nostru. Inteligenţa sa speculativă l-a ajutat să adopte o viziune de politică externă în esenţă corectă şi să evite o abordare maniheistă a problematicii internaţionale, prin acceptarea nuanţărilor poziţiei României faţă de alte state.

O dovadă peremptorie în acest sens, o constituie convorbirea telefonică a unui jurnalist italian aflat în Bucureşti cu colegii săi de la Roma, interceptată de către autorităţile române, în dimineaţa zilei de 17 ianuarie 1938. După ce a evidenţiat rolul politic primordial jucat de către Carol al II-lea, gazetarul respectiv a precizat următoarele: „Despre Italia şi italieni, regele a vorbit cu multă simpatie. Regele românilor a pus în evidenţă via lui simpatie pentru regele-împărat al Italiei, apoi a vorbit de marea admiraţie pe care o are pentru Duce. Acest rege, care vorbeşte cu cuvinte decisive, nu poate să facă decât plăcere italienilor, care astăzi pot găsi în şeful statului român un om care a înţeles şi care admiră noua Italie şi vrea ca marea putere fascistă să strângă legături cât mai prietenoase cu România Naţionalistă (…). Cât priveşte Italia, oricare ar fi manevrele unor democraţii, regele, guvernul şi poporul sunt hotărâţi să realizeze o intimă colaborare politică"[27].

Dând dovadă de pragmatism, italienii au înţeles din interviurile acordate de către O. Goga, A.C. Cuza şi C.Z. Codreanu ziarelor „Il Messaggero" şi „Voce d'Italia" că guvernul Goga nu va realiza cotitura diplomatică aşteptată la Roma, punându-şi în schimb toate speranţele într-o eventuală guvernare legionară, singura în măsură să răstoarne sistemul de alianţe diplomatice al României[28].

Totodată, decepţia produsă de guvernarea Goga-Cuza regimului fascist italian a fost potenţată de antisemitismul cabinetului român, care a reprezentat în peninsulă „semnalul unei adevărate izbucniri de pasiune populară" împotriva evreilor, extrem de pernicioasă pentru stabilitatea ţării, întrucât: „deşi numărul lor în Italia nu ajunge la 100.000, evreii au acaparat conducerea în marea industrie şi în comerţ, în politică, în universităţi. Miniştrii Volpi, Acerbo, Rossi sunt evrei; italienii şi-au adus aminte că şi Gabrielle d'Anunzio este evreu; profesorii şi asistenţii Universităţilor din Milano şi din Florenţa sunt toţi evrei". Mai mult decât atât, ca o consecinţă directă a evenimentelor din România, „marele doctrinar al fascismului, Roberto Farinacci, a început în ziarul său «Il Regime Fascista» o violentă campanie împotriva evreilor, începând cu Triestul şi ameninţând cu o generală denunţare a pericolului semit pe întreaga Italie"[29].

---

[26] A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 236; telegrama nr. 114/13 ianuarie 1938 a Legaţiei României din Budapesta către Istrate Micescu, semnată de Raoul Bossy.

[27] M.M.O.G-Ciucea, cota G-1382/5, nenumerotat.

[28] A.M.A.E. fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1938), f. 251; telegrama nr. 38012/17 ianuarie 1938 a Legaţiei Române din Roma, semnată N. Constantinide şi adresată lui Istrate Micescu; D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme externe, dosar 108/1938, f. 7.

[29] D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar 5/1938, f. 20; raport al lui Al. Kiriţescu, consilier de presă al Legaţiei României de la Roma, din 20 februarie 1938, adresat Ministerului Afacerilor Străine.

Prin urmare, este explicabil faptul că, demiterea guvernului Goga, survenită la 10 februarie 1938, a produs, pe de o parte „o adevărată consternare”[30] în sânul opiniei publice italiene, deja cuprinsă de agitații antisemite, iar pe de altă parte, a fost primită fără nicio emoție în cercurile oficiale de la Palazzo Chigi care-şi văzuseră spulberate toate speranțele „într-o subită şi totală răsturnare de poziții (a diplomației româneşti – n.n.), într-o înfeudare categorică a Bucureştilor în sistemul de alianțe al Romei, la o alipire de Axa Roma-Berlin şi de Pactul Tripartit Anticomintern”[31].

Dezamăgirea produsă în peninsulă de guvernarea Goga-Cuza era pe deplin justificată din punctul de vedere al Italiei, întrucât, premierul român şi colaboratorii săi intimi, dincolo de afirmarea unor deziderate generoase privind apropierea dintre cele două state, nu au întreprins nici un act concret, menit a semnifica o schimbare radicală de conduită în politica externă a țării noastre. De asemenea, italienii au avut o mare parte din vina ratării unui moment prielnic apropierii de România, datorită obstinației de a susține interesele Ungariei, deşi acestea lezau demnitatea noastră națională şi chiar intangibilitatea frontierelor româneşti.

ROMANIAN-ITALIAN RELATIONS DURING THE GOGA-CUZA GOVERNMENT (THE 28-th OF DECEMBER 1937 - THE 10-th OF FEBRUARY 1938)

Abstract

The constitution of the government led by Octavian Goga was vividly saluted by the authorities from Rome because of the ideological affinities of the Romanian Prime-Minister and the Italian Fascist Regime.

Though “the orthodoxy” of the diplomacy from Bucharest overseen by King Carol II through his man, Istrate Micescu, provoked a great disappointment in Rome as long as it blew away any hope the Italians had to see Romania as a part of the Axe.

[30] *Ibidem*, f. 19.
[31] *Ibidem*, f. 16.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ACTIVITATEA CULTURALĂ DIN JUDEȚUL ARGEŞ ÎN PERIOADA 1941-1944 ÎN AMINTIRILE FOSTULUI PREFECT DE ARGEŞ - CONSTANTIN C. POPESCU

DAN OVIDIU PINTILIE*

După cucerirea Odesei de către trupele române, divizia a III-a a fost retrasă de pe front şi înapoiată în Piteşti, în garnizoana sa de reşedință. O avalanşă de solicitări de ordin personal l-au determinat pe prefect să mărească numărul orelor de audiență deoarece timp de aproape un an predecesorul său nu primise pe nimeni în audiență deşi erau atâtea nevoi şi necazuri.

Constantin C. Popescu, în satul Antoneşti - 1943.

Invalizii veniți de pe front solicitau pentru ei şi familiile lor alimente. Situația socială era tulbure, nu existau mijloace moderne de comunicații pentru că județul Argeş avea numai o instalație telefonică învechită, realizată în preajma primului război mondial sub prefectul Nicolae Brânzeu. Situația impunea acțiuni rapide în toate direcțiile. Ministrul Propagandei de atunci, Mihai Antonescu, a aprobat cererea prefectului de a înființa o gazetă locală de culturalizare a maselor, numită „Argeşul" şi înregistrată în registrul de firme de la Tribunalul Argeş.

Ziarul „Argeşul" apărea săptămânal în 5.000 de exemplare cu materiale trimise de Prefectură strânse de la colaboratori voluntari sau de la cei salarizați dintr-un mic fond pus la dispoziție de Ministerul Propagandei. Din lipsă de personal, prefectul era şi director şi redactor principal, iar funcția de secretar de redacție şi expeditor o

* Direcția Județeană Argeş a Arhivelor Naționale, Piteşti.

îndeplinea şeful de cabinet. În fiecare sâmbătă seara, materialul se completa şi se tria expediindu-se la Bucureşti cu ajutorul unui curier pus la dispoziţie de Poliţia locală, unde se tipărea, şi apoi se aducea înapoi de acelaşi curier duminică după-amiază. Se expedia apoi în toate comunele judeţului şi abonaţilor respectivi. Colaboratorii împreună cu prefectul au încercat să facă gazeta cât mai interesantă, astfel că pe lângă materialul de propagandă cerut de starea de război ce se completa direct de tipografia Ministerului Propagandei, s-a pus la dispoziţie material neutru: o pagină de beletristică, o pagină pentru căminele culturale şi mai târziu, o altă pagină pentru tineret.

Gazeta a fost bine primită în lumea satelor, mai ales că după îngrozitoarea iarnă a anului 1942, cu zăpezi variind între 1 şi 2 metri înălţime, era singurul mijloc de informare locală. Pe atunci nu existau televizoare, iar aparatele de radio erau folosite de unii orăşeni şi foarte rar în lumea satelor, odată cu activarea căminelor culturale.

Constantin C. Popescu, la Curtea de Argeş - 1942.

Această gazetă a apărut cu regularitate matematică tip de peste doi ani şi ulterior până în preajma actului de la 23 august 1944. Coloanele acestui ziar au fost martore obiective a tuturor acţiunilor şi entuziasmului care a aprins o mare făclie culturală, bunăvoinţe, colaborări preţioase, asistenţă socială, iniţiative şi tendinţe spre mai bine şi spre o viaţă românească cât mai curată.

Colecţia acestei gazete aflată la Biblioteca Academiei Române este mărturia vie a unui crez pus în serviciul judeţului Argeş şi pentru ridicarea sa în toate direcţiile. Pentru toată munca suplimentară cu ziarul Argeşul, prefectul nu a primit nicio remuneraţie în afară de salariul modest de funcţionar public care reprezenta a cincia parte din suma medie pe care o câştiga lunar ca avocat pledant. A fost o perioadă de entuziasm românesc care a adunat multe minţi creatoare, dăruiri anonime, sclipiri de inteligenţă şi talente tinere doritoare de afirmare şi muncă pe ogorul argeşean.

Viața administrativă a timpului a primit un foarte prețios sprijin – personalul de conducere administrativă de toate categoriile fiind controlat, lăudat sau criticat, în măsura activităților pozitive sau negative. Ziarul „Argeşul" a mai contribuit, într-o măsură esențială, la unirea tuturor românilor, prea divizați de partidele politice şi la formarea unei conştiințe vocaționale care începuse să dea frumoase rezultate.

Din păcate, evenimentele care au urmat, nu au folosit în continuare această cale de contact permanent sufletesc între conducători şi conduşi. Numai un studiu atent şi obiectiv al celor peste 1000 pagini totale ale gazetei ar putea sublinia conştiința, corectitudinea, dăruirea şi bucuria cu care colaboratorii şi prefectul, au lucrat „în ore târzii din noapte" pentru o viață cât mai curată şi mai ridicată a tuturor satelor argeşene[1].

Una din cele mai interesante instituții de cultură înființată în perioada interbelică a fost Fundația Regală „Regele Mihai I".

Această instituție încadrată de un grup de sociologi cunoscători ai realităților româneşti a elaborat un sistem de unire şi de ridicare a satelor, cu sprijinul instituției căminului cultural. În acest cămin se adunau toate forțele satului reprezentând intelectualii şi toate celelalte autorități administrative locale şi se hotărau – după îndemnarea fundației centrale – tot ce priveşte viața satului pe trei linii directoare: minte, suflet, sănătate. Sub acest aspect, la nivelul anului 1941 existau numai slabe adieri: circa 15 cămine culturale izolate şi necoordonate, iar în rest viața satelor era aceia moştenită din generație în generație.

Din cauza acestor lipsuri, care nu intrau în preocuparea partidelor politice, numai oraşul Piteşti avea un aşezământ de cultură „Ateneul Ionescu Gion", întemeiat, întreținut şi susținut de harnica institutoare Tatiana Bobancu care a activat întreaga sa viață pe linia ridicării culturale a oraşului Piteşti.

Înființarea gazetei „Argeşul" s-a bucurat de o primire bună de către cititorii din lumea satelor şi datorită sprijinul scriitorului Al. Lascarov-Moldovanu, inspector la Fundația Centrală Culturală din Bucureşti a Fundației. În urma mai multor şedințe la care a participat şi inspectorul şcolar județean Voicilă, prefectul a hotărât potrivit cu statutul Fundației să înființeze Căminul cultural Județean. În coloanele ziarului „Argeşul" a început să apară din acel moment o pagină dedicată activității căminelor culturale.

La 16 martie 1942 s-a convocat la Teatrul comunal din Piteşti o adunare a căminelor comunale existente şi a tuturor conducătorilor lor şi s-a hotărât constituirea Căminului cultural Județean, organism director al căminelor comunale locale. Această constituirea s-a făcut, în urma unei pregătiri prealabile cu Fundația culturală care a delegat în acest scop pe domnul Ion Savin, inspector general al Fundației, iar acesta a venit însoțit de scriitorul Gala Galaction. Din discuții şi potrivit statutelor s-a mai acordat încă o medalie prefectului de Argeş care astfel a devenit preşedintele căminului cultural județean numit „Mareşal Antonescu".

În această calitate a început să organizeze şi să reorganizeze situația existentă oferind un sediu şi numind primul director în persoana preotului Marin Diaconescu. A căutat mai apoi să-i consolideze existența, prevăzând în bugetele județului o subvenție de 100.000 lei şi în bugetul Patronajului o altă sumă de 500.000 lei.

[1] S.J.A.N. Argeş, *Colecția Documente Istorice*, Pachet XC/4, f. 1-3.

Cu promisiunea unei sprijin material de 200.000 lei din partea Fundației centrale şi celelalte fonduri a început dotarea căminelor existente cu tot ceea ce era necesar, prin activitatea de înmulțire a căminelor, prin constituirea altor noi organizații care la data plecării prefectului din județul Argeş, ajunseseră la cifra de 140 cămine.

Căminul județean era în fapt o suprapunere culturală peste viața administrativă care îşi îndeplinea astfel mai bine scopurile sale. Pentru a exemplifica dinamismul comunei, cităm cazul comunei Gruiu care în anul 1941 era un sat modest, pendinte de comuna Siliştea, iar acest sat era dornic să-şi recapete autonomia administrativă pierdută prin arondarea comunelor în anul 1938.

La începerea organizării căminului în acest scop prefectul a fost invitat de vrednicul ei preot Marin V. Popescu la o şezătoare:

„În ziua fixată, eram întâmplător gripat şi indispus: nu am voit să micşorez entuziasmul cetățenilor şi am participat bolnav la festivitate. Am fost surprins de buna organizare: bărbați şi femei, tineri şi tinere, fete în straie curate țărăneşti, erau numai ochi şi urechi la desfăşurarea programului. Poate că sunt un romantic sau un sentimental! Sau, şi una şi alta! Cert este că am fost entuziasmat de manifestările originale ale artiştilor populari, răscolindu-mi originea mea rurală".

De asemenea, prefectul nota că „Stăpânindu-şi propriile lor necazuri – era război – rude pe front, lipsuri, griji de tot felul, țărani, femei şi bărbați îndrumați spiritual de pr. Marin V. Popescu, parohul lor şi de unii învățători, au găsit puterea să participe la această şezătoare şi să uite de toate!" Programul şezătorii a fost mai mult decât mulțumitor pentru că s-au prezentat: ghicitori, glume şi cântece bătrâneşti din fluier sau frunză. După încheierea şezătorii preşedintele căminului cultural a solicitat prefectului printr-o cerere scrisă, autonomia satului Gruiu.

Cetățenii acestui sat trebuiau să se angajeze cu brațele şi cu carele să construiască un local nou de primărie cuprinzând şi căminul cultural şi cantina şcolară. În schimb, prefectul oferea un milion lei numerar, planuri, matricole şi sprijin total. S-au îndeplinit formele de autonomie şi s-a numit primarul, un gospodar vrednic, recomandat de oamenii locului. Din suma propusă s-au început procurarea materialelor raționalizate: ciment, fier, cuie, lemn, ş.a.

Cărămizile pentru construcție s-au confecționat de către localnici care după finisare le-au transportat la şantier cu carele lor împreună cu nisipul şi pietrişul necesar. La aproape un an de la începerea lucrării prefectul a fost „vestit" că lucrarea este terminată şi era invitat să participe la inaugurare. Acesta nota: „Entuziasmul cu care am fost primit de localnici nu l-am uitat nici acum. La intrarea în comună, mă aşteptau cete de călăreți, cu cai împodobiți, cu panglici tricolor la pălării. Ei au încadrat şi escortat maşina mea până la locul festivității!".

Tot satul, în straie de sărbătoare, era prezent: bătrâni, bărbați, femei şi copii într-o emoționantă ordine, străjuiau intrarea pe ambele părți. Noua clădire era impunătoare fiind un mic şi confortabil palat pentru scopurile urmărite. Din evaluarea ulterioară a lucrărilor s-a stabilit că această construcție valora patru milioane lei, un milion din partea administrației județene şi trei milioane munca benevolă a localnicilor. Noua primărie avea: mobilier rustic, nou confecționat după modelele puse la dispoziție de serviciul tehnic, ştergare țărăneşti la icoane, portrete oficiale, ghivece cu flori, etc.

Căminul cultural anexat era o sală de festivități drapată cu velnițe româneşti. Toată clădirea în stil țărănesc avea pridvor plin cu muşcate înalte care o străjuiau

artistic. Faţada la stradă, era încadrată de o grădină, cultivată cu legume şi zarzavaturi, bine plantate şi îngrijite. Se confecţionaseră trotuare din bolovani de râu şi şanţuri şi podeţe din beton, la primărie, şcoală sau biserică. Şoseaua era pavată cu bolovani de râu pe o distanţă de circa 200 m între primărie şi şcoală:

„Am fost depăşit în aşteptări! M-am contaminat şi eu de entuziasmul lor şi le-am lăudat munca, priceperea, gospodărirea şi cinstea. După terminarea festivităţii ne-a aşteptat o altă surpriză: fără zgomot, în cea mai mare linişte, porţiunea de şosea pavată a fost acoperită cu mese şi scaune din casele localnicilor, frumos rânduite! Peste mese aşternute ştergare româneşti, cusute cu arnici!”. Mesele erau pline de mâncăruri preparate de elevele absolvente ale cursurilor ţărăneşti de gospodărie, recent absolvente, servite de femei tinere, curate şi îmbrăcate în costume de sărbătoare, iar ele serveau îmbujorate şi emoţionate, fiind primul lor examen public. Conform obiceiului locului, bărbaţii erau serviţi singuri la masă, iar după ei urmau femeile şi copiii: „Scaunele şi mesele cuprindeau câteva sute de meseni. N-am întâlnit niciodată o atmosferă aşa de plăcută şi cu adevărat plină de înţelegere şi voie bună. Tuturor li se cuvin laude iar cea mai mare i se cuvine valorosului păstor de suflete, pr. Marin Popescu, preşedintele căminului cultural local. El a contaminat cu entuziasmul, munca şi priceperea sa, celelalte entuziasme şi dăruiri locale”.

Dorind să se continue munca de luminare a maselor s-au convocat în octombrie 1942 şi 1943, două mari adunări ale fruntaşilor satului. La adunarea din octombrie au participat circa 2.000 de intelectuali care într-o disciplină academică au dezbătut timp de cinci ore toate problemele satului. Peste o sută de pagini de gazetă, în ziarul „Argeşul” a cuprins timp de peste doi ani, toate îndrumările şi tot clocotul entuziasmelor tuturor pentru o viaţă românească curată. Cursurile ţărăneşti înfiinţate ulterior, în perioada de la octombrie şi până la februarie, ale fiecărui an, au adus, în primul an 3.283 şi în al doilea an 7.854 de cursanţi voluntari.

Constituirea şi organizarea Cursurilor ţărăneşti - 1942.

În septembrie 1944, preotul Marin Diaconescu, îl informa pe fostul prefect care după 1 martie 1944 fusese trimis la Sibiu, că au început greutăţile cu plăţile angajate fără a mai putea să fie acoperite din încasările ulterioare. Amintind de gazeta „Argeşul” spunea că aceasta va mărturisi oricui „dragostea noastră de a sălta viaţa de la ţară, unde zac nădejdile de azi şi de mâine ale neamului nostru”.

Activitatea căminelor culturale a creat un climat de solidaritate pentru toţi cetăţenii în ceea ce priveşte interesul faţă de problemele colective care trebuiau împletite cu cele personale. Nu s-a dus o acţiune politică, pentru că administraţia de atunci nu făcea politică. Mai bine zis s-a dus cu entuziasm şi jertfe, o politică a culturii şi ridicării satelor care timid dar sigur şi ascendent se ridicau la o viaţă nouă. În anul 1978, fostul prefect amintindu-şi de viaţa culturală în judeţ concluziona: „Sunt sigur însă că părerile lor sunt intacte şi că indiferent de ocârmuire ele se ridică la o viaţă de progres şi coliziune în era radio-urilor şi a televizoarelor”[2].

Prefectul Constantin C. Popescu a primit conducerea judeţului Argeş la 17 noiembrie 1941, în plin război. Viaţa administrativă era atunci aproape paralizată din cauza lipsurilor inerente războiului, absenţei unor titulari de posturi mobilizaţi şi a unei incurii administrative provocată de o lungă perioadă de instabilitate politică, după primul război mondial: „A fost un act de mare curaj să înfrunt această situaţie, orizontul de acţiune fiind multiplu şi periculos; era însă o situaţie pe care nu puteam să o evit fiind mobilizat”.

Prefectura Argeş.

După atacarea, în primele săptămâni, a principalelor obiective, aprovizionarea, lupta cu sănătatea populaţiei, stârpirea panicii şi măsuri radicale pentru înlăturarea dezastrelor provocate de marile inundaţii din iunie 1941, a trebuit să ia la cunoştinţă

[2] *Ibidem*, Pachet XC/10, f. 1-6.

problemele din viața publică care reclamau, între altele, prezența la serbările școlare organizate pentru reînvierea și conservarea datinilor strămoșești cu ocazia sărbătorii Crăciunului.

Perioada legionară nu a lăsat urme în județul Argeș, însă existau la Liceul Comercial din Pitești așa zisele „frății de cruce", organizații para-legionare conduse de câțiva profesori izolați. Ca avocat pledant, prefectul nu și-a dat seama de această situație și a luat cunoștință de ea întâmplător cu ocazia unei serbări a liceului de fete, când în sala teatrului comunal, la galerie, erau prezenți elevi de liceu, prieteni sau rude ale elevelor ce susțineau serbarea. Se făceau glume, ca între tineri, aruncându-se de la galerie mici hârtiuțe, în corpul elevelor de la parter, fapte care tulburau liniștea. Când glumele au depășit normele obișnuite, am chemat pe un comisar de poliție aflat în sală și i-am dat dispoziții să evacueze galeria după cum afirma prefectul: „Elevii nu l-au ascultat și l-au înfruntat direct. Ordinea publică era în cumpănă! Sesizând această situație am părăsit loja în care mă aflam și am condus personal operația de evacuare care a avut succes. După terminarea serbării, m-am suit în automobilul de serviciu al prefecturii, care nu a putut să înainteze imediat pentru că, un grup de elevi au sleit cu ouă geamurile și corpul mașinii după care s-au evacuat în grabă". Prefectul și-a dat seama că trebuia acționat într-un alt fel decât cel polițienesc. Astfel, a luat contact cu conducerea corpului didactic local și după discuții a decis înființarea de societăți literare la fiecare școală secundară în parte. Scopul lor era să valorifice pozitiv timpul liber, energia și talentul elevelor care nefiind bine supravegheați de școală și de familie se încadraseră în parte în „frățiile de cruce" fără să-și dea seama de pericolul pe care această organizație îl reprezenta, ei căutând aventura specifică elevilor medii.

După munca de lămurire cu conducerea școlilor secundare și cu profesorii, s-a început, treptat, după organizarea societăților să intre în simpatia lor și să primească invitații la serbările organizate ca urmare a inițiativei sale.

S-a încercat utilizarea cu folos a energiei tineretului stimulându-l poliactiv: fiecare școală secundară trebuia să organizeze public, prin rotație, o șezătoare literară cu un program lăsat la liber alegere a școlii respective. La fiecare șezătoare toți profesorii școlii erau obligați să participe împreună cu profesorii celorlalte școli cu scopul de a-i apropia și uni pe profesori și elevi.

Emulația stârnită de aceste organizări a dus la reprezentarea de spectacole de o asemenea calitate încât uneori, piese de teatru jucate de elevi și eleve, au dus la descoperirea de talente, care au făcut ulterior carieră în această direcție. Trebuie să amintim apariția din anul 1943 a revistei „Junimea" pentru literatură, știință și artă, aflată sub conducerea unui comitet de elevi ai liceului I.C. Brătianu, îndrumați de unii profesori ai școlii. Repetatele manifestări artistice și culturale la care și-a adus contribuția și revista „Junimea" au scos la iveală „un nou tineret muncitor, înțelegător și deplin conștient de menirea sa. Datorită împrejurărilor prin care se trecea nu s-au putut tipări mai multe numere, dar se spera ca după încheierea războiului să existe posibilitatea continuării editării revistei cu o și mai bogată activitate bazată pe colaborarea întregului tineret școlar din orașul Pitești.

Prefectul a știut să apropie încetul cu încetul, întregul tineret pe care l-a stimulat cu burse din fondurile asistenței sociale, cu serbări desfășurate într-o acțiune mai adâncă de naționalism, necesar pentru „timpurile ce urmau, atunci aflându-ne sub consecințele dictatului de la Viena, cu țara înjumătățită", după cum afirma: „Cu toate

că timpul meu liber era aproape inexistent – eu nu am dormit în timpul războiului mai mult de 2-3 ore pe noapte – am participat la fiecare serbare ca să îi unesc şi să îi conving pe toţi”. Ulterior s-au deschis în paginile ziarului local „Argeşul”, o pagină a tineretului, unde se publicau săptămânal cele mai bune creaţii literare, selecţionate de profesorii care supravegheau societăţile literare în toate manifestările lor.

În ajunul Crăciunului anului 1943 a fost chemat la prefectură, corul mixt al elevilor şi elevelor din şcolile secundare compus din 250 persoane şi condus de profesorul Constantin Albu. După toate aceste manifestări, Siguranţa Statului nu a mai semnalat nici măcar un caz de „frăţie de cruce” pentru că elevii apucaseră sănătos pe „drumul naţionalismului constructiv”. Acţiunea a continuat până la 1 martie 1944, când, aşa cum am mai menţionat, prefectul a fost avansat inspector general administrativ la conducerea Circumscripţiei a X-a Administrativă Sibiu.

Din noua funcţie, el a continuat acţiunea de susţinere şi asanare a tineretului din judeţele Târnava Mică, Târnava Mare, Sibiu şi Făgăraş. În timpul bombardamentelor de după 4 aprilie 1944, după planul întocmit de prefect, s-a organizat evacuarea, a zece mii de copii de vârstă şcolară şi preşcolară din oraşul Sibiu cu scopul de a-i feri de consecinţele bombardamentelor: „Am păstrat programele îndosariate ca o scumpă amintire a primilor mei simpatizanţi şi colaboratori: fetele… Ele au fost primele care s-au alăturat gândurilor mele şi m-au susţinut nedezminţit şi la simpatizanţii lor direcţi – băieţii de vârsta lor – luând poziţie cu deviza comunicată mie de informatori siguri: «Cine se mai leagă de dl. prefect se leagă de ele», astfel că bătălia a fost câştigată”[3].

Fără descendenţi direcţi, prefectul Constantin C. Popescu a considerat pe toţi tinerii argeşeni „ca fiii mei spirituali” şi s-a străduit să îi ajute ca ei să se realizeze tot mai mult.

THE CULTURAL ACTIVITY FROM THE ARGEŞ COUNTY BETWEEN 1941 AND 1944 AS IT APPEARS IN THE MEMORIES OF THE FORMER PERFECT OF ARGEŞ - CONSTANTIN C. POPESCU

Abstract

This communication presents the role played in enlightening the people from Arges County, through the activity of "Argeşul" newspaper and of the community homes, on the period 1942-1944, when these were the only means for local informing. "Argeşul" newspaper appeared in over 1000 pages and contributed largely to the Romanians union, too divided by the politics.

This was a period of Romanian enthusiasm which collected creative minds, anonymous dedications, sparks of intelligence and young talents, willing to affirm and work on Arges field.

Also, a main role has played the establishment, on March 1942, of the County Community Home, administration unit for the local community homes, which will reach to a number of 140.

[3] *Ibidem*, Pachet XC/10, f. 28-32.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

DESPRE O ACȚIUNE DE COMANDO AERIAN ÎN ITALIA!

VASILE TUDOR*

După atacul mai puțin reuşit din 1 august 1943, Aliații ne-au păstrat în atenție şi din primăvara anului 1944, aviația anglo-americană pe de-o parte şi cea sovietică pe de alta, au început sistematic o adevărată ofensivă aeriană asupra teritoriului şi populației țării noastre.

Cpt. av. Şovert Ştefan

Dispersat cu paraşutiştii săi la Curtea de Argeş, pe terenul de la Valea Iaşului, cpt. av. Şovert Ştefan, unul dintre pionierii acestei îndeletniciri militare în România, desigur că a aflat despre marile nenorociri abătute asupra poporului român în urma bombardamentelor aplicate de americani României, cu începere din luna aprilie 1944. Numărul impresionant de morți şi răniți înregistrați la Bucureşti în urma bombardamentului din 4 aprilie 1944 (2732 de morți şi 1924 de răniți)[1] l-a determinat să răspundă prin conceperea unei acțiuni de sabotaj chiar pe terenurile de pe care decolau giganticele avioane americane cu patru motoare, adică din Italia.

„…Sunt primul ofițer paraşutist care a preconizat, organizat şi activat intens pentru înființarea unității de paraşutişti în România şi înțeleg să fiu primul la acțiuni…"[2]. Pentru aceasta chiar din 10 mai 1944, a înaintat ierarhic raportul cu nr. 27 prin care a cerut aprobarea executării unei misiuni de sabotaj în Italia, cu scopul de a distruge la sol cât mai multe avioane de bombardament anglo-americane. Ca misiune secundară, el avea în vedere distrugerea unor poduri, depozite ori alte obiective militare. Aprecia că „rezultatele misiunii ar fi fost considerabile față de riscurile ce puteau fi prevăzute…". Propunea ca plecare să se facă cu ajutorul aviației germane, cu decolarea de pe terenurile folosite de ei în nordul Italiei şi cu numai câțiva paraşutişti aleşi de el. Timpul solicitat pentru ducerea la îndeplinire a acelei misiuni îl aprecia la 30-40 zile.

---

* Piteşti.
[1] A.M.R., fond 3476, dosar 866, p. 155.
[2] Ibidem.

Avându-se în vedere riscurile mari, nu i s-a aprobat, recomandându-i-se în schimb asemenea acțiune pe frontul din preajma țării noastre.

Interesant că tocmai atunci s-a găsit de către jandarmi un avertisment bătut la maşină şi semnat de un „paraşutist" prin care, aşa cum preciza documentul, dădea un anunț serios pentru locuitorii comunelor Costeştii de Sus şi Boteni[3]. Aceştia erau preveniți că, în 10 mai 1944, „vor fi ridicați în aer şi vor arde ca lemnele". Cum documentul se încheia cu „Trăiască U. S. şi Stalin" este uşor să bănuim proveniența, mai ales că în acea perioadă fuseseră lansați destui paraşutişti sovietici în țara noastră. Deci nu era exclus ca vreunul dintre aceştia să fi intrat în posesia unei maşini de scris cu care să multiplice asemenea atenționări ce aveau scopul precis de a produce panică în rândurile populației.

ABOUT AN AIR COMANDO ACTION IN ITALY!

Abstract

Because of the intensification of the air offensive of the allies against the Romanian territory, the young Romanian parachutists, through the voice of Cpt. av. Şovert Ştefan, one of the pioneers of this military feature in Romania, asked fo the permission of a sabotage mission in Italy, in order to destroy as many American-English bombing planes as possible.

Because of the big risks the mission was not approved, but it was suggested a similar one on the front from the vicinity of our country.

[3] A.M.R., fond 3476, dosar nr. 860, p. 549.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

OMUL NOU SOVIETIC. PAVEL MOROZOV - PIONIERUL 001

SIMONA PREDA*

„Nu poate nimic să le-ascundă
stă drept, cum stai lângă-un drapel,
Din rama îngustă, rotundă,
chiar Stalin priveşte la el” [1].

Educația şi modelele istorice şi literare ce s-au impus tinerei generații din România comunistă a anilor 50 au fost direct tributare ideologiei politice, sistemului educațional, noii legi a învățământului şi în acelaşi timp direcției în care istoriografia a trebuit să se plieze în această perioadă. De la general la particular, nimic nu a fost omis în cadrul sistemului totalitar, totul a fost controlat şi dirijat până în cele mai detaliate situații. *Omul nou* pe care regimul îl promova avea o serie de caracteristici care trebuiau impuse cu orice preț chiar începând de pe băncile şcolii. Literatura, cea militantă, a realismului socialist şi istoria în viziune rolleriană au jucat un rol considerabil în a furniza modele şcolarilor. Din punct de vedere al atributelor *omului nou* ce se regăseau la nivel literar, se detaşa cu uşurință atitudinea sa resentimentară. Această trăsătură era prezentă în aproape toate producțiile literare marcate puternic de lupta de clasă şi conflictul dintre exploatatori şi exploatați. Resentimentul se traducea printr-o ură constantă la adresa duşmanilor, a celor ce nu împărtăşeau aceleaşi valori, a trădătorilor, a restului lumii („Cine nu ştie să urască, nu poate iubi” declara M. Gorky). Sentimentul de ură era un teren fertil pentru a cultiva teama, xenofobia, suspiciunea, neîncrederea iar denunțurile din interiorul familiilor (promovate cu succes după modelul tânărului Pavlik Morozov), erau privite ca o normalitate. Individualitatea era distrusă, familia, religia şi limba nu mai constituiau repere identitare, însă *omul nou* nu mai avea nevoie de raportarea la ele, de vreme ce statul îi veghea desăvârşirea. Singura manifestare a unui sentiment afectiv trebuia să aibă ca adresant fie liderul (ca sentiment de devoțiune, de venerație)[2], fie marele partid comunist, fie dragostea dintre popoarele înfrățite sub nimbul sovietic. Încă de mici, din şcoală, elevii erau îndemnați să-şi urască aproapele dacă acesta manifesta altă credință decât cea dreaptă, comunistă, şi să nu ezite în a-l determina cu orice mijloace să se alăture popoarelor înfrățite sub nimbul comunist. O serie de opere literare, majoritatea traduceri din literatura rusă şi sovietică

---

* C.I.M.E.C., Bucureşti.
[1] Stepan Scipaciov, *Pavlic Morozov - poem*, Bucureşti, Ed. Tineretului, 1954, trad. de Cezar Drăgoi, p. 40.
[2] Omagiul liderilor sovietici - cultul liderului (Lenin şi Stalin).

au invadat cultura românească şi au propus o serie de modele ale unor copii, elevi, pionieri care şi-au dedicat viaţa triumfului comunist.

În jurul anilor 50 copiii şi adolescenţii din România învăţau ce înseamnă să fii erou comunist potrivit unor modele mai frecvent sovietice decât autohtone. Şcolarilor li se povestea în timpul orelor de dirigenţie sau la instructajele pionereşti despre Pavel Morozov - un copil (un pionier) de pe teritoriul Uniunii Sovietice, ucis de membrii familiei întrucât îşi denunţase propriul tată. Povestirea (sau povestea[3]) îşi are eşafodajul în concepţia potrivit căreia nimic nu este prea mult pentru a servi partidul comunist, iar modelul Pavlic a încurajat în acest sens delaţiunea în sânul familiei. Din punct de vedere al eforturilor literare depuse[4] şi al efectelor obţinute, Pavlic Morozov este practic un produs al propagandei, de care regimul sovietic s-a folosit cu abilitate şi pe care apoi l-a exportat odată cu alte componente ale ideologiei[5]. Povestirea a fost tradusă şi în româneşte şi popularizată în exces, având în acelaşi timp ca suport noua concepţie referitoare la şcoală şi educaţie şi rolul ei în viaţa copiilor. Potrivit acesteia părinţii nu aveau nici un drept asupra copiilor (ei aparţineau statului, şi erau formaţi ca viitoare cadre), iar în momentul în care în familia elevului existau idei „reacţionare", şcoala-statul aveau datoria să intervină. Subiectul este simplu - un copil de treisprezece ani îşi denunţă tatăl (îşi începe practic „cariera de om nou"[6]) care este bănuit a fi „contrarevoluţionar" şi este apoi ucis, drept răzbunare, de ceilalţi membri ai familiei.

Acţiunea se petrecea în satul Gherasimovka din regiunea munţilor Urali din Siberia occidentală, la 60 de kilometri de centrul districtului Tavda. Pavel Morozov, născut într-o familie de ţărani, mai avea trei fraţi (Aleksei, Roman şi Fedor - cel care avea să fie asasinat împreună cu Pavlik) iar tatăl său, Trofime Serguievitch Morozov

---

[3] Poveste în măsura în care realitatea despre copilul Pavel Trofimovitch Moruzov (născut la 14 noiembrie 1918 în satul Gerasimovka din Siberia occidentală şi mort la 3 septembrie 1923) se articulează total diferit faţă de produsul literar - afirmaţia îi aparţine lui Youri Droujnikov istoric, scriitor şi jurnalist dizident (s-a născut în 1933 la Moscova, iar în 1987 a emigrat în Statele Unite, la Universitatea din California unde a predat un curs despre literatura rusă), care s-a ocupat de biografia lui Pavlik Morozov. În cartea sa care s-a intitulat chiar „*Informer 001: The Myth of Pavlik Morozov*" (Transaction Publishers, 1996), scrisă în 1988 dar care a circulat în Marea Britanie doar în limba rusă până în anul 1996, autorul a susţinut, în urma investigaţiilor şi a călătoriei efectuate în locul în care a trăit copilul, şi după declaraţiile martorilor care supravieţuiau, că povestea a fost creată de serviciile secrete sovietice la începutul propagandei. Copilul Morozov nu fusese pionier (organizaţia de pionieri era inexistentă în satul său la acea vreme), era semianalfabet şi lipsit de educaţie şi în nici un caz nu era în stare să pledeze, să elaboreze şi cu atât mai mult să susţină o acuzaţie, iar fotografia clasică a pionierului 001, cea din manuale şi cărţi, nu îl reprezintă pe copilul Pavel Trofimovitch Moruzov (uniforma din fotografie a fost introdusă de Stalin abia după al doilea război mondial). Studiile şi lucrările ulterioare demonstrează că povestea şi-a menţinut interesul şi după căderea comunismului. Scriitoarea Catriona Kelly, în cartea sa *„Comrade Pavlik: The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*"(Granta Books, 2005), a reluat cercetările privitoare la mărturia şi moartea copilului, având de această dată acces şi la arhive, şi a confirmat şi completat teoria lui Droujnikov referitoare la mitul Morozov.

[4] Despre Pavel Morozov (căruia susţinătorii propagandei i-au spus Pavlik, deşi, conform cercetărilor efectuate de Droujnikov, copilul era strigat de apropiaţi Pasha) s-a scris foarte multe, iar printre cei care şi-au adus aportul la conturarea mitului au fost Victor Gubarev, Stepan Scipaciov, poetul Sergei Mikhalkov, Maxim Gorky, etc. Compozitorul ungur Ferentz Sabo a compus chiar un cântec inspirat de atitudinea eroică a lui Pavlik.

[5] Literatura sovietică a acelor ani a mai ilustrat astfel de subiecte în care bănuiala şi denunţul se învârt în cercuri familiale (ex. în „Calvarul" de A. Tolstoi, „Donul liniştit" de Şolohov, „Armata de cavalerie" semnată de Isaac Babel, etc.)

[6] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 73.

deținea o funcție de conducere în satul în care locuiau (era preşedinte de colhoz, preşedintele sovietului sătesc)[7]. Bănuindu-l pe tatăl său că favorizează kulacii în plin proces de colectivizare[8], Pavel, ca un bun comunist, s-a hotărât să îl denunțe la poliția secretă:

Şi ce umilințe-l apasă!
Dar una-l durea mai cumplit:
De față cu mama, acasă
Tătuca-ntr-o zi i-a răcnit:
– Măi, tu, comunistule, pleacă!
(Cravata în pumni i-a înşfăcat.)
Vezi lațul?Aşteaptă oleacă!
În el ai să fii atârnat! (...)

Băiatul plângea - şi nu numai
Ruşinea acelei bătăi...
Plângea că tătuca de-acuma-i
Cu totul străin pentru-ai săi. (...)
Când trebi învârteau necurate
Chiaburii din gros îl plăteau.
De-aceea, pe bună dreptate,
Că este de-al lor socoteau"[9].

În urma procesului în care însuşi fiul său depune mărturie, Trofim Morozov a fost arestat şi deportat:

„Şi Pavlic în sală pătrunde -
El ochii nu-şi lasă în jos.
El intră în sală. Răspunde...
Azi nu e la lecție scos,
Ci trebuie astăzi să-şi spună
Deschis, către cei ce-l privesc,
Orice întrebări or să-i pună -
Cuvântul său pionieresc.
"Pe ger când vifornițí cumplite,
Urlând zile-n şir au bătut -
Acasă, vorbind pe şoptite
Cu tata străini am văzut.
La masă sorbeau din garafă:
– Trofim o să ai tot ce vrei!
Apoi, scărpinându-se-n ceafă,
El acte-ntocmea pentru ei" (...).
Nu poate nimic să le-ascundă

[7] Despre mama sa, Tatyana Morozov se bănuieşte că a murit în Crimeea în 1983 iar în timpul vieții a beneficiat de o pensie de la Stalin.
[8] Majoritatea textelor fac referință la falsificarea unor acte privitoare la cantitățile de cereale de care era responsabil Trofim Morozov.
[9] Stepan Scipaciov, *op. cit.*, p. 26.

Stă drept, cum stai lângă-un drapel,
Din rama îngustă, rotundă,
Chiar Stalin priveşte la el”[10].

Finalul se dovedeşte dramatic, - Pavel Morozov şi unul dintre fraţii săi au fost găsiţi asasinaţi într-o pădure, iar bunicul lor (împreună cu un unchi şi câţiva verişori) a fost considerat vinovat, prin urmare arestat, judecat şi executat ca duşman al poporului. Autorităţile comuniste au făcut din Pavel un martir şi un erou. L-au propus ca pe un exemplu pionierilor şi tinerilor din Uniunea Sovietică, i s-au dedicat monumente, şcoli i-au purtat numele, i s-au închinat imnuri, i s-a ridicat chiar o statuie la Moscova:[11]

„Dar Pavlic e mort dar se pare
Că moartea aici, pe pământ
E neputincioasă!
Priveşte
Acest pionier!
Nu, cântecul n-are sfârşit
Azi Pavlic din bronz şi granit
Se-nalţă
El nu-i dat uitării!
Cu mâna-ncleştată pe steag,
Va fi pionierul ţării
Tovarăş şi pildă în veac!”[12]

Pavel a fost un exemplu pentru toţi tinerii sovietici, iar gestul său impunea o nouă filosofie de viaţă, conform căreia „nu toţi fraţii sunt fraţi”. Titlul său oficial a fost acela de „Pionier - erou nr. 001 ” din Uniunea Sovietică.

Povestea reală cu siguranţă era mai puţin importantă şi cu atât mai puţin interesantă decât puterea mitului „pionierului Morozov”. Studiile dedicate (atât cele elogioase din timpul propagandei dar şi cele postcomuniste, de investigaţie) confirmă puterea de penetrare a imaginarului asupra societăţilor umane, iar povestea sa mânuită cu abilitate de propaganda comunistă a fost un exemplu prin excelenţă pentru copii. În primii ani ai regimului lui Gheorghiu - Dej povestirea era popularizată în exces, cu timpul însă mitul s-a erodat şi a mai pierdut din intensitate. Ambiţia elitei conducătoare de a manipula prin puterea exemplului imaginaţia cititorilor a avut efectul scontat într-o anumită măsură. Copilul Pavlic, un concept sovietic produs pentru a face cariera în spaţiul propriu şi apoi pentru a fi exportat cu rapiditate, era un *„om nou”.* El venea cu un set de valori total diferite faţă de cele tradiţionale, însă era extrem de ambiţios în menirea lui a se reproduce, de a se multiplica în milioane de Pavlici.

Modelul Pavlic Morozov a funcţionat iniţial în spaţiul sovietic, angrenând în jurul său ca un idol pe purtătorii de cravate roşii. După exemplul său, literatura sovietică a mai produs o serie de copii dedicaţi cauzei comuniste, la fel de eroici şi de conştiincioşi. Ei reprezentau prototipul omului nou, posesorul unei doze nelimitate de

[10] *Ibidem,* p. 40.
[11] scriitorul Maxim Gorky a fost primul care a cerut guvernului, la prima adunare generală a Uniunii Sovietice, să ridice un monument în cinstea eroului. Cererea a fost materializată iar bustul pionierului Morozov a fost expus într-un parc din Moscova (la aproximativ 2 kilometri de Kremlin, nu departe de ambasada americană) până într-o noapte de august din 1991...
[12] Stepan Scipaciov, *op. cit.*, p. 73.

dragoste de patrie, care nu ezită în a-şi sacrifica propria viaţă pentru idealurile partidului.

Copilul a reprezentat o figură privilegiată în cadrul mitologiei comuniste, întrucât el simboliza viitorul, „acea generaţie care va prelua din mâinile lui Stalin steagul pe care, odată, îl înălţase triumfător, Lenin."[13] Educaţia copilului în sensul devenirii sale ca *om nou* începea încă din clasele primare. Copiilor li se livrau o serie de modele de eroi şi salvatori (în special din Uniunea Sovietică), erau îndoctrinaţi cu poezii propagandistice, li se propuneau lecturi în acord cu principiile ideologice. De la vârste foarte fragede copii erau incluşi în diverse forme de organizare social-politice[14] şi erau marcaţi psihologic de o derie de sloganuri şi motto-uri apărute în fruntea publicaţiilor care li se adresau: „În luptă pentru cauza lui Lenin şi Stalin fii gata. Gata oricând!"[15] Cultivarea xenofobiei şi a mândriei de a fi parte a marelui sistem comunist făceau parte din proiectul propagandistic în care copiii aparţineau şcolii, statului - ce avea menirea de a controla educaţia lor - şi mai puţin propriilor familii. În viziunea lui Lenin principala sarcină a tinerilor era învăţarea comunismului, prin îmbinarea studiului cu activităţile practice. Îndoctrinarea masivă a tinerilor şi implicarea acestora încă din timpul şcolii în activităţile economice figurau printre priorităţile noului regim. Prescripţii asemănătoare se găsesc şi la Stalin, pentru acesta Comsomolul era resursa de rezerve tinere pentru partid. Tineretul era dator să se implice în construirea societăţii comuniste şi să-şi apere patria împotriva duşmanilor din afară şi din interior. Prin urmare, Comsomolul se prefigura ca având triplă funcţionalitate: ideologică, economică şi militară. În consecinţă, la nivel literar, s-au impus modele de tipul Pavlic Morozov, Volodia Dubinin, etc.

THE SOVIET NEW MAN. PAVEL MOROZOV - THE PIONEER 001

Abstract

At the beginning of the 50's the Romanian children and the adolescents were learning about what a communist hero means, following the patterns of the Soviet propaganda. The pupils were told about Pavel Morozov – a child (a pioneer) from the Soviet Union killed by his family because he had denounced his own father. The story origins in the concept according to which nothing is too much when it is about serving the party. Thus the model Pavlic encouraged the delation inside the family. The pioneer denounces his father suspected to be an "anti-revolutionary" and then he is killed, for revenge, by the other members of the family.

Pavlic Morozov is a product of the propaganda used with ability and then exported by the Soviet. The story was translated into Romanian and excessively popularized. It represented one of the new means used for the educational system. Thus the parents had no rights upon their children (they belonged to the state), especially when inside the family certain "reactionary" person existed. Then the state was "forced" to intervene.

---

[13] Adrian Cioroianu, *Lumina vine de la răsărit. „Noua imagine" a Uniunii Sovietice în România postbelică 1944-1947*, în *Mituri istorice româneşti* (coord. Lucian Boia), Editura Universităţii din Bucureşti, 1995, p. 95.
[14] Ei deveneau pionieri şi apoi erau integraţi în Uniunea Tineretului Muncitoresc.
[15] M. Prilejaeva, *Copiii îşi iau rămas bun de la conducător",* în *„Arici Pogonici"*, Nr. 5/1953, p. 2.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

CONTRIBUȚII LA CUNOAŞTEREA UNOR PAŞOPTIŞTI MUSCELENI, FRAȚII TURNAVITU

SPIRIDON CRISTOCEA*

Printre paşoptiştii originari din fostul județ Muscel care au activat în timpul revoluției de la 1848-1849 se numără şi cei trei frați Turnavitu, Demostene, Scarlat şi Ştefan. Despre rolul lor în timpul revoluției de la 1848 s-a scris cu mulți ani în urmă[1], iar doi dintre ei, Scarlat şi Ştefan, au fost incluşi într-un dicționar dedicat revoluționarilor paşoptişti[2].

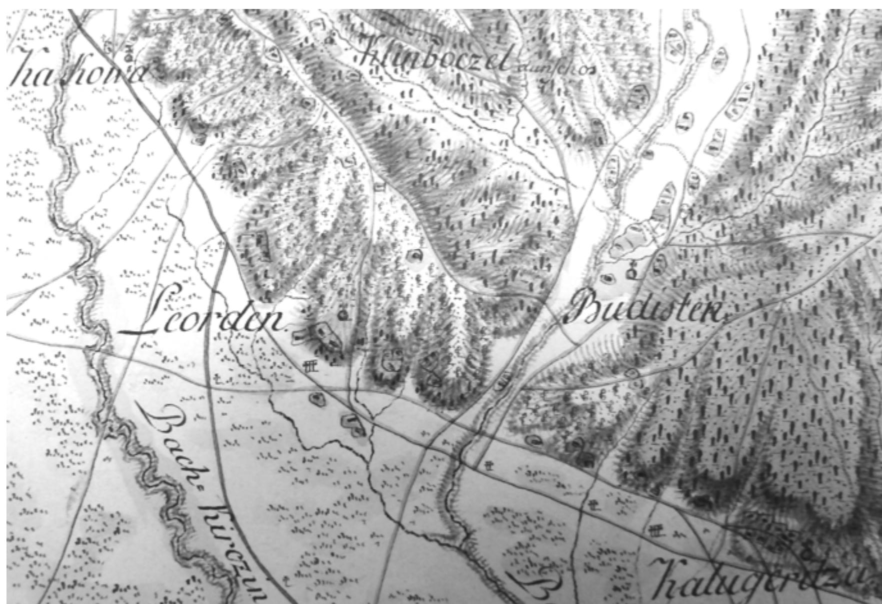
Din activitatea lor, menționată în cele două lucrări, reținem faptul că Demostene a fost însărcinat de Gheorghe Magheru cu „strângerea pandurilor volintiri“, Ştefan a fost comisar de propagandă, iar Scarlat, prin decretul 142 din iulie 1848 al guvernului revoluționar, a fost numit administrator la Râmnicu Sărat. Toți trei, după înfrângerea revoluției, au fost arestați şi întemnițați la mănăstirea Văcăreşti. Cel mai mult a avut de suferit Scarlat care, fiind găsit „complicat în revoluție în grad mare”, a fost condamnat şi trimis de la mănăstirea Văcăreşti la mănăstirea Marginea, din județul Buzău, unde a stat întemnițat mulți ani, de unde a fost eliberat printre ultimi revoluționari.

Dacă despre o parte din activitatea revoluționară a celor trei frați s-a scris în lucrările mai sus menționate, nu se ştie prea multe lucruri despre familia lor care era originară din satul Budişteni. Până la împărțirea administrativă din 1950 Budişteniul a făcut parte din desființatul județ Muscel, plasa Podgoria, după care a fost inclus în raionul Topoloveni, regiunea Piteşti, iar din 1961 în raionul Găieşti, regiunea Argeş, pentru ca prin Legea 2/1968 Budişteniul să fie inclus în comuna Leordeni, din județul Argeş, unde se află şi astăzi.

Vechi sat, Budişteniul, atestat documentar la 29 august 1526 când călugărița Magdalina îi lasă fiului ei Ivaşco, printre altele, şi „stupina de la Budeşteni“, s-a numărat printre satele muscelene care a avut o istorie bogată, o parte din ea fiind publicată în ultimii ani[3].

---

* Muzeul Județean Argeş.
[1] Nicolina Coman, *Figuri de paşoptişti argeşeni,* în „Studii şi comunicări“, Muzeul Piteşti, V/1980, p 318-315.
[2] Maria Totu, Petru Florea, Paul Abrudan, *Bărbați ai datoriei 1848-1849. Mic dicționar*, Editura Militară Bucureşti, 1984, p 27.
[3] *Documenta Romaniae Historica, B,* Țara Românească, vol. III, nr. 32, p. 55. Despre istoria satului Budişteni vezi: Spiridon Cristocea, *Contribuții la cunoaşterea schitului Budişteni (sec. XVII), județul Argeş,*

Satul Budişteni pe harta austriacă de la 1790-1791.

Date despre aceşti trei revoluţionari şi despre familia lor ne furnizează un document de mare importanţă pentru cunoaşterea istoriei localităţilor, catagrafia din 1838[4], întocmită ca urmare a prevederilor Regulamentului Organic din 1831. În instrucţiunile *Chipul catagrafiilor şi a împărţirii dăjdiilor şi a altor dări,* cuprinse în Capitolul al III-lea, Secţia IV, al Regulamentului[5] se prevedeau normele după care să se întocmească aceste catagrafii care trebuiau făcute din şapte în şapte ani. Prin datele înscrise în cele 24 de rubrici pe care le conţine, catagrafia de la 1838 constituie o adevărată micromonografie a satului Budişteni la acea dată. Sat component al judeţului Muscel, Budişteniul, cu cele 229 de familii şi 815 locuitori pe care-i avea la 1838, se numără printre localităţile mari ale judeţului.

La poziţia patru din această catagrafie se aflã şi familia Gligore Turnavitu, tatăl celor trei fraţi paşoptişti. De „neam român", Gligore Turnavitu era în 1838 în vârstă de 45 de ani (născut 1793 n.n.), la rubrica „birul" se menţiona că este „fecior de neam"[6], iar la „clacă" că este „moştean".

în „Glasul Bisericii", anul XLVIII, nr. 4-5, iulie-octombrie 1989, p. 109-121; Spiridon Cristocea, Teodor Mavrodin, Vasile Novac, *Comuna Leordeni Judeţul Argeş. File de cronică,* Editura Ordessos, Tiparg Piteşti, 2007, 416 p.

[4] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, fond Catagrafii 1838, dos. 53/1838, partea I, vol. II, f. 336-363 r.

[5] *Regulamentul Organic,* Tipărit la pitarul Z. Karkaleki tipograful Curţi, Bucureşti, 1847, p. 34-46.

[6] Descendenţi ai boierilor din clasa I şi II, scoşi prin reforma lui C. Mavrocordat (1740), formau o categorie socială privilegiată, bucurându-se de privilegiile boierilor. Prin art. 81 din *Regulamentul Organic* se prevedea: „drepturile neamurilor cuviindu-se numai celor ce coboară a lor neamuri din strămoşi din familiile nobile, vor avea acelaş căderi ce are şi nobleţea".

Filă din catagrafia satului Budişteni de la 1838.

Căsătorit cu Tinca, în vârstă de 35 de ani, Gligore avea cinci copii, trei băieţi şi două fete. Primul, în ordinea vârstei, dintre băieţi era „Dimostene fecior", de 22 ani (născut 1816 n. n.), urmat de „Scarlat fecior”, de 20 de ani (născut 1818 n. n.), „Ştefan fecior”, de 18 ani (născut 1820 n. n.), ultimul fiind „Pashale fecior”, de 12 ani (născut 1826 n. n.). În privinţa celor două fete ale lui Gligore Turnavitu prima era „Zinca fata”, de 10 ani (născută 1828 n.n.), urmată apoi de „Lina fata”, în vârstă de 5 ani (născută 1833 n.n.). După vârsta părinţilor şi a copiilor, reiese că Gligore, tatăl, s-a căsătorit la 23 ani, iar soţia lui, Tinca, la 13 ani din moment ce fiul său cel mai mare Demostene avea 22 de ani.

În privinţa situaţiei materiale, Gligore Turnavitu prin cele două pogoane de porumb, două de fân, doi cai, 200 de pruni şi 16 meri-peri se număra printre cele mai înstărite familii din Budişteni, dar înaintea lui, din acest punct de vedere, erau alţi trei locuitori. Astfel, cei mai avuţi locuitori din Budişteni la acea dată erau Stanciu Vespescul, menţionat ca „boier caftanliu“ şi proprietar, care avea şase pogoane de prorumb şi şase de fân, doi cai, cinci râmători şi 2000 de pruni, urmat de Marinache Vespescu, care era „fecior de neam“ şi, de asemenea, proprietar, cu şase pogoane de porumb şi trei de fân, un cal, 15 râmători şi 1000 de pruni. Înaintea lui Gligore Turnavitu se afla şi Badea, fiul lui Mincu Tudorcea, care era şi el „fecior de postelnicel“[7], având şase pogoane de porumb şi patru de fân, patru cai, şase râmători şi 1000 de pruni. La toţi aceşti trei locuitori care-l întreceau pe Gligore Turnavitu prin situaţia lor materială numele era precedat de apelativul „don“, probabil ca respect faţă de starea socială căre-i aparţineau şi a celei materiale pe care o aveau.

---

[7] Potrivit art. 82 din Regulamentul Organic „postelnicei, alcătuind cea din urmă ramură a nobilimi, vor avea tot acelaş drepturi ca şi nobili“.

Din moment ce în catagrafie toți copiii sunt trecuți la familia lui Gligore Turnavitu, reiese că nici unul din ei, ne referim la băieți, nu era căsătorit. Nu ştim care a fost evoluția lor în cei şapte ani care au mai trecut până la evenimentele din 1848, când şi în ce împrejurări au plecat din sat, căci în timpul revoluției de la 1848-1849 ei erau plecați din această localitate.

FURTHER INFORMATION ABOUT THE TURNAVITU BROTHERS, MUSCEL COUNTY, WHO PARTICIPATED TO THE REVOLUTION FROM 1848

Abstract

Because exists some information about the activity of the Turnavitu Brothers – Demostene, Scarlat, Ştefan – during the Revolution from 1848-1849, the present paper presents some aspects about their family. According to the census from 1838, their father, Grigore Turnavitu, lived in the village Budişteni which then belonged to Muscel County (today Leordeni, Argeş County). He was a member of an important family, being a freeholder. He had four children (Demostene, Scarlat, Ştefan and Pashal) and two girls (Zinca and Lina). Grigore Turnavitu was one of the richest persons in the village (two acres of corn, two acres of hay, two horses, 200 plum trees etc.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

MAURICIU BLANK (1848-1929), UN BANCHER PITEŞTEAN PE NEDREPT UITAT

ROMEO MASCHIO*
MARIUS PĂDURARU

Înainte de începutul secolului al XIX-lea ştirile despre comunitatea izraelită de la Piteşti sunt practic inexistente. Primul document cunoscut care atestă prezenţa acesteia în oraşul de la confluenţa Argeşului cu Râul Doamnei datează de la 9 septembrie 1834. Potrivit informaţiilor ce se desprind de aici, evreii au sosit în localitate în jurul anului 1820, venirea lor în Principatul Valahiei datorându-se izgonirii „du prin staturi streine”[1]. Actul la care ne referim reprezintă o măsură a domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, prin care se interzicea statornicirea evreilor în ţară, permiţându-li-se doar tranzitarea ei, fără a putea poposi mai mult de o lună. În plus, se solicita Ocârmuirilor judeţelor întocmirea de catagrafii cu „ovreii” existenţi în fiecare oraş, cu meseriile lor, urmând ca numai cei ce erau „fără căpătâi”, adică fără ocupaţie, să fie expulzaţi în termenul precizat. Fără îndoială că măsura era îndreptată *ipso facto* împotriva evreilor, dar stipularea expresă, potrivit căreia numai acei ce nu aveau mijloace de trai urmau a fi relegaţi, demonstrează, în principal, caracterul social al acestor hotărâri, şi nu neapărat unul antisemit. Afirmaţia este susţinută de o serie de documente de epocă în care se arată că evreii erau „pricinuitori de rele”, dedându-se la numeroase acte de scandal.

Dacă în anul 1834 numărul familiilor evreieşti din Piteşti era de 20, în 1838, comunitatea număra 82 de persoane[2], astfel că sporul natural în cadrul acestei etnii nu a înregistrat o creştere, ci, mai degrabă, o stagnare. Cum în izvoarele pe care le-am adus în discuţie nu apare niciun evreu cu numele de familie Blank, emitem ipoteza că familia lui Mauriciu Blank s-a stabilit în localitate în intervalul 1838-1848.

Născut la Piteşti, la 7 iulie 1848, unde a urmat studiile primare, Mauriciu Blank a fost urmaşul unei familii de evrei de origine spaniolă, veniţi în ţară în secolul al XVIII-lea, purtând numele de Derrera el Blanco.

În tinereţe a studiat la Leipzig şi Viena, devenind diplomat în ştiinţe comerciale şi financiare. Reîntors în România, în anul 1863, Mauriciu Blank a fost angajat de către Jacob Marmorosch, patronul unei firme de negoţ şi împrumut de bani. Deşi a debutat modest, el „izbuti în scurt timp să ocupe în numita bancă o situaţie de

* Muzeul Judeţean Argeş.
[1] D.J.A.N. - Argeş, fond Prefectura (Ocârmuirea) judeţului Argeş, dosar 41/1834, f. 1.
[2] *Ibidem*, f. 1-14; D.A.N.I.C., fond Catagrafii şi catastife, Ţara Românească, partea I, dosar 46/1838.

seamă, să se impuie ca un om care avea, nu numai priceperea afacerilor financiare, dar încă şi experienţa profundă a lor”[3].

J. Marmorosch a debutat în activitatea de zaraf şi cămătar în anul 1848 în Bucureşti, într-o casă dintr-un şir de mici prăvălii din străzile Băcani şi Blănari. Până în anul 1857, J. Marmorosch colaborase strâns cu cumnatul său, Jacob Löbel, cel care, în 1865, a reuşit să convingă conducerea Băncii Imperiale Otomane din Constantinopol (controlată de capitalul englez şi francez) să înfiinţeze o sucursală la Bucureşti sub denumirea de „Banque de Roumanie”.

În anul 1869, după şase ani de activitate, Mauriciu Blank a devenit părtaş la câştig, iar un an mai târziu, J. Marmorosch s-a retras la Viena, unde a rămas aproape permanent, până la moartea sa, survenită la 30 decembrie 1904[4].

La 1 ianuarie 1874, firma de negoţ şi import a lui J. Marmorosch a transformat în Banca Marmorosch, Blank & Co., cu un capital de 172.000 lei, acţionând doar ca instituţie de credit, comanditată de Banca „Isac Löbel” din Viena. De la această dată, Mauriciu Blank a renunţat la toate afacerile comerciale, axându-se pe afaceri strict financiare de bancă. În decursul timpului, sediul central al băncii s-a mutat pe rând, din zona Lipscani, pe strada Doamnei, într-un imobil construit de celebrul inginer Anghel Saligny.

Cinci ani mai târziu, în 1879, această casă a fuzionat cu alte două case de bancă germane, stabilind în acest mod o legătură solidă şi naturală între piaţa românească şi cea din Germania, pentru facilitarea marilor operaţiuni financiare[5].

De-a lungul timpului, Banca Marmorosch, Blank & Co. s-a implicat într-o serie de momente majore menite a edifica statul român modern. Astfel, în anul 1877, a finanţat guvernul român în campania militară pentru obţinerea Independenţei de stat, iar ulterior a acordat fonduri statului român pentru construcţia mai multor căi ferate (Buzău - Mărăşeşti, 1879-1881; Dorohoi - Iaşi, 1894; Râmnicu Vâlcea - Câineni, 1895) şi a participat la străpungerea tunelului de la Barboşi (1882), la canalizarea oraşului Bucureşti (1894), precum şi la modernizarea portului Constanţa. De asemenea, a negociat mai multe angajamente externe pentru statul român, mijlocind C.E.C.-ului un împrumut de 5.000.000 lei la Bruxelles şi un altul de 8.000.000 lei la Berlin. În anul 1899, în plina criză economică din România, Banca a acordat un împrumut de 16.000.000 lei Ministerului de Finanţe, împrumut care a fost rambursat în 1903.

Până la Primul Război Mondial, instituţia bancară Marmorosch, Blank & Co. a ajuns să deţină participaţii în capitalul mai multor întreprinderi din cele mai importante ramuri economice ale României: industriile forestieră şi petrolieră, construcţiile publice şi asigurările.

Primele încercări de participare industrială s-au materializat prin aportul adus la înfiinţarea fabricilor de hârtie de la Letea şi Scăieni, la fabrica de zahăr de la Chitila, la Fabrica de Încălţăminte şi Furnituri Militare „M. Th. Mandrea” din Bucureşti şi la Fabrica de Ciment de la Brăila, deschisă în 1889, în colaborare cu I. G. Cantacuzino[6].

---

[3] *Evreii şi instituţiunile lor din România. Dicţionar biografic şi monografic*, nr. 1-3, director Carol H. Agatştein, Bucureşti, Tipografia Gutenberg, f. a., p. 2.
[4] Ciprian Niţulescu, *Aristide Balnk*, în „Magazin Istoric”, an XXXIII, 1999, nr. 5 (386), p. 61.
[5] *Evreii şi instituţiunile lor din România*..., p. 2.
[6] *Ibidem*.

Mauriciu Blank a fost atras şi de industria petrolieră, bancherul român, de origine evreiască, punând şi în acest domeniu bazele mai multor societăţi: „Societatea Română pentru Comerţul şi Industria Petrolului” (1903), împreună cu Dimitrie A. Sturdza şi G. G. Assan; societatea „Columbia” (1905); „Creditul Petrolifer” (1906), împreună cu Disconto Gesellschaft, Banca B. Bleichroder şi Banca Generală din Bucureşti.

În anul 1897, banca pe care o conducea a participat la înfiinţarea „Societăţii Române de Asigurări Generale” din Brăila, pentru ca doi ani mai târziu, să se implice la transformarea Băncii Comerţului din Craiova din societate cooperativă în societate anonimă. Aceleaşi modificări le-au fost aduse în 1910 băncilor „Moldova” din Iaşi şi Băncii Centrale din Ploieşti. Ca urmare a ponderii ce o deţinea în capitalul ultimelor două instituţii bancare amintite, Mauriciu Blank este ales preşedinte al consiliilor de administraţie.

În anul 1904, Banca Marmorosch, Blank & Co. se capitalizează, transformându-se în societate anonimă pe acţiuni cu un capital mixt de 8.000.000 lei. Preşedintele Consiliului de Administraţie era liderul politic Petre S. Aurelian, iar director general Mauriciu Blank (care deţinea 3.700 acţiuni din totalul de 16.000). Celor două familii evreieşti, Marmorosch şi Blank, li se asociază mai multe bănci străine, Darmstädter Bank din Berlin, Berliner Handels Gesellschaft şi Banque Hongroise de Pesta[7]. Banca îşi păstrează denumirea iniţială, deoarece a continuat să fie administrată de către familiile evreieşti din România, îndeosebi de Aristide Blank[8], fiul lui Mauriciu Blank.

La 30 octombrie 1905, se înregistrează un capital social de 10.000.000 lei, mărire ce a fost preluată de „Banque de Paris et des Pays Bas”, pentru ca în 1913, capitalul social să atingă 20.000.000 lei.

Beneficiind de sprijin financiar extern, Banca Marmorosch, Blank & Co. a ajuns să controleze mai multe societăţi comerciale din România şi să deţină părţi importante în capitalul social al mai tuturor întreprinderi mari din industria românească.

În numai trei ani, de la 1905 la 1908, fondul ei de rezervă s-a majorat la 3.000.000 lei. În anul de revoltă şi criză, 1907, banca realiza un beneficiu net de 2.000.000 lei. De atunci, situaţia s-a îmbunătăţit simţitor, instituţia fiind angajată de către Mauriciu Blank şi fiul său, Aristide, în cele mai avantajoase întreprinderi bancare. Astfel, în 1908 s-au pus bazele Societăţii de export şi de import, cu un capital de 1.000.000 lei şi s-a înfiinţat Societatea de foraj „Alianţa”.

Banca şi-a deschis numeroase sucursale în Europa, una dintre cele mai importante fiind cea de la Salonic, fondată în 1907, care a împlinit dublul scop, de instituţie financiară şi românească, într-un mediu unde populaţia românească din Macedonia nu putea avea legături directe cu ţara.

Este cunoscut faptul că la începutul lui decembrie 1916, armata istovită şi dezorganizată, după trei luni de lupte fără pauze, refuza să capituleze în faţa Puterilor

---

[7] *Enciclopedia României*, vol. IV, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1943, p. 563.

[8] Despre Aristide Blank (1 ianuarie 1883, Bucureşti - 1 ianuarie 1960, Paris) vezi şi: Cristian Popişteanu, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *22 octombrie 1931: O joie neagră*, în „Magazin Istoric”, an XVI (1982), nr. 1(178) p. 38-44.

Centrale, hotărând să apere până la ultima picătură de sânge partea din Moldova rămasă neocupată. Alături de armată, Banca Naţională era al doilea factor de care depindea victoria finala, prin punerea în siguranţă a Tezaurului, care garanta emisiunea monedei naţionale - leul. După discuţii serioase între cele două curente din cadrul băncii, aceasta, împreună cu stocul său metalic, a fost strămutată de la Bucureşti la Iaşi, unde îşi aveau sediul Guvernul si Casa Regală.

În decembrie 1916, într-un context politico-militar inextricabil, generat de aprehensiunea pierderii războiului, primul ministru Ion I. C. Brătianu i-a solicitat bancherului Mauriciu Blank opinia, în legătură cu trimiterea tezaurului românesc la Moscova. Dovedind o luciditate coezivă, bătrânul bancher l-a sfătuit să nu-l trimită sub nicio formă în Rusia, susţinând că e mai sigur să fie trimis în Anglia. I s-a replicat că ruşii - cu care se duceau în acel moment tratative - s-ar fi simţit jigniţi în cazul „variantei londoneze", iar, în plus, transportul *via Norvegia* ar fi însemnat o primă de asigurare foarte mare, în condiţiile de austeritate impuse de război. Totuşi, experimentatul bancher nu a cedat, propunând încredinţarea cu chirie a Tezaurului băncilor din Cristiana, şi din nou Londra, sub masca „unui gaj" pentru un presupus împrumut al României faţă de Marea Britanie. La replica lui Brătianu că ar trebui plătită o primă de asigurare de 10 milioane lei aur, Mauriciu Blank ar fi afirmat: „Consider că într-o vreme când se prăpădesc miliarde prin război, o primă de asigurare chiar de 10 milioane pentru tezaurul ţării noastre nu este exagerată". Din nefericire, în această chestiune, poziţia premierului s-a dovedit a fi inebranlabilă[9].

După ce, printr-un şir de documente, Petersburgul se obliga să păstreze Tezaurul şi să-l returneze, când Guvernul român hotăra, Consiliul de Miniştri, prin jurnalul nr. 20.901 bis din 12 decembrie 1916, „găseşte că este nevoie să se pună în siguranţă Tezaurul Băncii Naţionale şi aprobă transportarea lui". Se preferase această soluţie, deşi prevederile Convenţiei de la Haga asigurau protecţia averilor particulare, chiar în caz de ocupare a teritoriului. Numai că Primul Război Mondial, unde România era aliata Rusiei, Franţei şi Marii Britanii, răsturnase dreptul internaţional în favoarea dreptului forţei. Tezaurul, proprietate privată a Băncii Naţionale, precum si două casete conţinând „bijuteriile M. S. Regina Maria", în valoare de circa 7.000.000 lei aur, la cota leului de atunci, au fost încărcate, în numai două zile, la Iaşi, iar trenul special a sosit sub pază puternică la Moscova, in 21 decembrie 1916[10].

---

[9] http://ro.wikipedia.org/wiki/Mauriciu_Blank.

[10] Se ştie foarte bine ce a urmat. Abia în 1935, după restabilirea relaţiilor diplomatice între Moscova şi Bucureşti, din întregul Tezaur al României, evaluat de specialişti la circa 1 miliard de dolari, partea sovietică a restituit câteva documente de arhivă şi rămăşiţele pământeşti ale lui Dimitrie Cantemir. O altă restituire simbolică a avut loc în 1956, sub bagheta lui Hruşciov, la cererea căruia, Guvernul român a trimis la Moscova, în vederea preluării Tezaurului, o delegaţie numeroasă, în frunte cu academicienii George Oprescu, Mihail Ralea şi Tudor Arghezi. După ce au chefuit o noapte la Kremlin, cu icre negre stropite cu vodcă, cei trei au plecat sa viziteze Leningradul, lăsând în grija specialiştilor români din delegaţie sarcina „inventarierii" Tezaurului. Cum specialiştii, ca de altfel nici şefii lor, nu veniseră însoţiţi de lista de inventar şi nu cunoşteau limba rusă, au asistat la citirea unei liste de inventariere în limba lui Tolstoi, de către un omolog sovietic, renunţând în scurt timp şi la numărarea, bucată cu bucată, a monedelor ce alcătuiau colecţia numismatică a Academiei Romane, luând lăzile care le depozitau - cu toptanul! Se acredita în rândul opiniei publice falsa idee că, datorita mărinimiei Guvernului sovietic, tot Tezaurul românesc de la Moscova fusese înapoiat, identificându-l cu vestita piesă arheologică „Cloşca cu puii de aur". Ce puteau reprezenta în realitate cele 33 de grame de aur, 690 de argint şi cele 1.350 de picturi, gravuri şi desene, dintre care 120 au fost tablourile originale ale lui Nicolae Grigorescu, ale reginei Maria?

Munca sa, erudiţia financiară de care a dat dovadă, serviciile aduse statului, în nenumărate împrejurări, meritele sale excepţionale, au determinat Parlamentul să-i acorde bancherului Maruriciu Blank împământenirea, în 1883[11].

În încheiere, dorim să punctăm faptul că încă din timpul vieţii sale, contemporanii au fost conştienţi de valoarea acestui economist de talie europeană, faţă de care nu au ezitat să-şi arate în nenumărate rânduri deferenţa în publicistica vremii. Astfel, Dimitrie R. Rosetti consemna, în 1897: „De ani îndelungaţi, Blank este sprijinitorul de frunte al antreprenorilor români, cărora le-a deschis cel dintâi credite spre a putea participa la luarea în întreprindere a lucrărilor care erau până atunci monopolul străinilor"[12].

„Cu această personalitate financiară - se arăta într-o altă publicaţie a vremii - se institui, la noi, curentul cel mai sănătos şi folositor pentru mişcarea generală a economiei naţionale şi pieţei noastre financiare"[13].

O altă manieră în care contemporanii l-au elogiat pentru beneficiile aduse Statului român, pe care, parţial, le-am trecut şi noi în revistă în rândurile de faţă, a reprezentat-o eternizarea sa în efigiile mai multor medalii şi plachete.

Muzeul Judeţean Argeş posedă două exemplare din astfel de piese, ambele fiind etalate în recent inaugurata (2 septembrie 2009) Expoziţie Permanentă de Medalistică şi Numismatică. Piesele au fost bătute cu ocazia împlinirii a 75 de ani de viaţă a bancherului Mauriciu Blank:

1. Medalie (Colecţia Numismatică, nr. inv. 18336), bătută în bronz, D = 70 mm

Medalie de bronz bătută în 1923 de Societatea Maritimă Română, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viaţă a bancherului Mauriciu Blank (1848-1923).

Aversul prezintă legenda în exergă cu majuscule: „MAURICIU. ♣ BLANK. ♣ BURSA DIN BUCUREŞTI PREŞEDINTELE EI"; în medalion, bustul lui Mauriciu

[11] *Evreii şi instituţiunile lor din România...*, p. 2.
[12] Dimitrie R. Rosetti, *Dicţionarul contimporanilor din România (1800-1898)*, ediţiunea a II-a, ediţie îngrijită de dr. Dan Jumară, Iaşi, Editura Alfa, 2004, p. 46.
[13] *Biruinţa*, 1910, apud *Evreii şi instituţiunile lor din România...*, p. 3.

Blank spre dreapta; în partea stângă, pe bust, numele gravorului: „L‹udwig›. HUJER”[*].

Reversul conține legenda în exergă, cu majuscule: „CU. PRILEJUL. ÎMPLINIRII. VÂRSTEI. DE. 75 ANI”; în partea de jos: „.1848:1923.”. Sub anii respectivi, într-un cartuş, cu majuscule, inițialele „SMR” (Serviciul Maritim Român; banca patronată de cel omagiat avea afaceri în transportul fluvial pe Dunăre). În câmpul medaliei apare zeița Abundenția, deşertând din cornul abundenței monede într-un cufăr marcat şi el cu numele gravorului: „L. HUJER”; la dextra zeiței zeul Mercur; la dextra sa un zbat şi o ancoră.

2. Plachetă (Colecția Numismatică, nr. inv. 18534), unifață, bătută în bronz, cu dimensiunile 80/53 mm, prezintă trei registre: cel medial conține bustul lui Mauriciu Blank, spre stânga, şi textul: „OMAGIU DE ADMIRAȚIUNE ŞI RECUNOŞTINȚĂ ADUSE DE FUNCȚIONARII BANCEI MARMOROSCH BLANK & CO. S.A. PĂRINTELUI LOR MAURICIU BLANK CU OCAZIUNEA ÎMPLINIREI A 75 DE ANI 20 IULIE 1923”.

Plachetă de bronz, unifață, bătută de funcționarii băncii Marmorosch Blank & CO., cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață a bancherului Mauriciu Blank (1848-1923).

În registrul din stânga, în spate, apar furnale, iar în față doi muncitori; în registrul din dreapta, în spate, este figurată Dunărea şi un vas navigând, apoi construcții industriale, iar în față, în prim-plan, un câmp cu cereale şi un agricultor secerând, toate acestea simbolizând domeniile creditate de banca celui aniversat[14].

Din păcate, anul trecut, când s-au împlinit 160 de ani de la naşterea acestui mare finanțist, nici instituțiile de cultură, nici mass-media, atât pe plan local cât şi pe

[*] Gravor şi medalist austriac, născut în 1872; a lucrat la Viena şi Londra.

[14] George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, *Medalii şi plachete româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1971, p. 265.

plan național n-au marcat evenimentul.

Prin aceste rânduri n-am făcut decât să aducem un omagiu pe deplin cuvenit, memoriei uneia din marile personalități ale românilor - tratate cu placiditate de posteritate, prea des asociată cu apelativul „ingrată”.

MAURICIU BLANK (1848-1929), A BANKER
UNFAIRLY FORGOTTENTEŞTEAN
Abstract

In 2008 were celebrated 160 years from the birth of the great banker Mauriciu Blank, but both the cultural institution and the local and national media did not say a word about the event.

Beside a short biography of Mauriciu Blank, in this paper we present the two pieces (a medal and a booklet) emitted in 1923, in the occasion of the 75 anniversary from the birth of this personality of the Romanian economic life at the end of the 19-th century and the beginning of the 20-th century. The pieces are in the custody of the Argeş County Museum. The medal was emitted by the Romanian Navy Service, while the booklet by the office workers of the Marmorosch Blank & Co. S.A.

Through this paper we present the homage that such a personality deserves.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

GENERALUL SCARLAT PANAITESCU (1865-1938). PERSONALITATE A RĂZBOIULUI DE REÎNTREGIRE NAȚIONALĂ

MARIUS CÎRJAN*

„N-am urmărit niciodată în cursul carierei mele să ajung la aureola cu care îmi coronați azi opera mea științifică-militară, căci am găsit totdeauna un puternic sprijin în modestia împlinirii datoriei şi iubirii de neam. Am avut frumoasa recompensă a-mi termina cariera militară contribuind în gradul de general la desăvârşirea idealului milenar al neamului, împlinindu-mi prin aceasta cel mai mare vis al tinereții mele, visul de aur al oricărui soldat…“[1]. Fragment din scrisoarea generalului Scarlat Panaitescu către preşedintele Academiei Române cu ocazia numirii sale în calitate de membru corespondent al înaltului for științific (iunie 1919).

Generalul Scarlat Panaitescu (1865-1938)

Printre personalitățile militare cu o activitate deosebită pe fronturile războiului de reîntregire națională se numără generalul de divizie Scarlat Panaitescu (1865-1938) care, prin pregătirea profesională de excepție şi credința în valorile naționale, şi-a pus amprenta în mod pozitiv în activitatea armei geniu din armata română şi, în mod special, asupra domeniului fortificațiilor militare.

---

* Doctorand în cadrul Şcolii Doctorale a Universității „Valahia” Târgovişte. Elaborarea articolului s-a realizat cu sprijinul Fondului Social European în cadrul Programului Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Axa prioritară 1 „Educația şi formarea profesională în sprijinul creşterii economice şi dezvoltării societății bazate pe cunoaştere”. Domeniul major de intervenție 1.5. „Programe doctorale şi postdoctorale în sprijinul cercetării”. Titlul proiectului: „Oportunități oferite în cadrul stagiului de pregătire doctorală în vederea creşterii capacității şi motivației pentru cercetarea științifică de performanță”. Contract nr. POSDRU/6/1.5/S/23.

[1] Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități ale gândirii militare româneşti*, Vol. I, Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1997, p. 215.

Născut pe data de 24 aprilie 1865 în Iaşi, plasa Copou, fiul lui Constantin şi al Mariei[2], Scarlat Panaitescu a îmbrăţişat încă din tinereţe cariera militară, urmând o serie de instituţii de învăţământ militar şi tehnic din ţară şi străinătate: Şcoala militară de ofiţeri de artilerie şi geniu (1883-1885), şef de promoţie; Şcoala Politehnică, Facultatea de ştiinţe de la Sorbona (1885-1889)[*]; Şcoala de aplicaţii de artilerie şi geniu de la Fontainbleu (1889-1891), stagiu de pregătire la observatorul de la Montsouris (1891-1892)[3].

La intrarea României în războiul pentru reîntregirea naţională deţinea gradul de general de brigadă, fiind numit, conform *Ordinii de bătaie a armatei române din 14 august 1916*, inspector general al Serviciului Geniului în structura Marelui Cartier General[4]. În contextul internaţional al războiului de poziţii, în calitate de comandant al armei geniu i-a revenit misiunea deosebit de importantă ca, alături de alte structuri ale armatei, să coordoneze şi să supravegheze execuţia amenajărilor genistice menite să potenţeze capacitatea de apărare a ţării.

În prefaţa jurnalului de război, generalul mărturiseşte scopurile nobile cu care preluase comanda serviciului: „Ambiţia mea, pe timpul acestui război, a fost ca serviciul de geniu, cu toate trupele şi serviciile sale, să aducă colaborarea cea mai desăvârşită între diferitele arme ale Oştirei. Serviciile din Marele Cartier General reprezintă o interesantă sinteză a activităţii războinice. Intervenirea lor este necontenit călăuzită de ideea dominantă a operaţiilor şi ele îşi manifestă colaborarea lor la trupe şi comandamente în modul cel mai rodnic şi cu mijloacele cele mai simple”[5]. Activitatea şi rezultatele ulterioare au demonstrat pe deplin sinceritatea intenţiilor afirmate.

Comanda armei geniu nu a fost preluată în auspicii foarte bune în pofida intenţiilor generalului. Imediat după mobilizare, acesta nota: „La Minister [de Război – n.n.], am avut o primă decepţie. La Direcţie nu se ştie nimic de modul cum are să se urmeze mobilizarea Serviciului de Geniu de la M.C.G.…”[6]. În a cincea a zi de mobilizare, surprinderea şi nemulţumirea generalului continuă datorită „ingenuităţii şi improvizării mobilizării”, deoarece personalul serviciului de geniu era compus doar dintr-un avocat locotenent, care îi fusese impus ca aghiotant, un colonel active şi un învăţător sublocotenent, în total doar patru ofiţeri[7].

În noua funcţie încredinţată, generalul Scarlat Panaitescu a derulat o intensă activitate de inspectare a trupelor de geniu. Încă de la debutul campaniei, pe 24 septembrie/7 octombrie 1916, în urma inspecţiei făcute la o parte a trupelor de geniu aflate la Bucureşti, a consemnat starea de dezorganizare a acestora: „Am inspectat primele trupe sedentare de pionieri; ofiţeri şi grade zac în ignoranţă şi zăpăceală.

[2] Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), fond Direcţia Cadre-Învăţământ. Ofiţeri activi. Geniu, Vol. 1, f. 304.

[*] Scarlat Panaitescu a fost primul român licenţiat în matematici la prestigioasa universitate din Paris (Cf. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866-2003. Dicţionar*, Editura Enciclopedică. Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 620.

[3] Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *op. cit*., p. 209.

[4] Marele Cartier General, *Ordinea de bătaie a armatei. 14 august 1916*, f.e., Bucureşti, 1916, p. 10.

[5] Cf. Scarlat Panaitescu, *Aspecte militare. Efemeride de război (1916-1918). Jurnal de operaţii (1913)*, Bucureşti, Tipografia „Geniului”, 1927, p. 7.

[6] *Ibidem*, p. 11.

[7] *Ibidem*, p. 12.

Încadrarea părților sedentare, aşa cum a fost făcută, constituie o greşeală de neiertat”[8], nota cu indignare generalul.

În pofida dificultăților întâmpinate în perioada mobilizării, deci conştient de necesitatea unei noi organizări a armei, Scarlat Panaitescu a acționat în mod consecvent, prin proiecte avansate Marelui Cartier General, având ca obiectiv creşterea importanței armei geniului în acțiunile armatei române, în conformitate cu cerințele războiului modern. Memoriile propuneau organizarea unor noi servicii şi unități de geniu: serviciului de încălzire, care să doteze trupele cu sobe de tranşee şi tabără, un serviciu de baracamente pentru adăpostirea trupelor, proiect rămas nefinalizat datorită lipsei mijloacelor materiale, înființarea unor unități de lichide inflamabile ş.a[9]. Un demers aparte îl realizează pe data de 16 decembrie 1916 când propune M.C.G. numirea ca şefi ai serviciului de geniu la divizii a comandanților companiilor de pionieri aflate în structura acestora[10].

În consecință, în perioada septembrie-decembrie 1916, conform ordinelor primite de la M.C.G., dar şi la sugestiile ofițerului superior de geniu, au luat ființă peste 60 de unități (companii, secții, echipe de geniu), în majoritate companii de pionieri, pentru a susține efortul de război ale celorlalte arme[11].

În condițiile înfrângerilor şi retragerii trupelor româno-ruse de pe frontul dobrogean, generalul primeşte ordinul de distrugere a podului de peste Dunăre, de la Feteşti. Conştient de importanța misiunii şi pătruns de spiritul datoriei, generalul mărturiseşte în memoriile de război: „Primind ordinul în extrem (de urgență), de a proceda la această distrugere, îmi dădeam seama că joc, pe lângă interesele capitale ale războiului, şi întreaga (mea) reputație. Am plecat hotărât, în caz de nereuşită, să-mi pun capăt zilelor, dacă vrăşmaşul mi le îngăduie…”[12]. După o încercare nereuşită, riscându-şi viața în condițiile atacului unei escadrile de aeroplane inamice, generalul a coordonat cu succes operațiunea şi podul a fost aruncat în aer [13].

După reîntoarcerea în Capitală, M.C.G. l-a însărcinat, pentru o scurtă perioadă de timp la începutul lunii octombrie a anului 1916, cu conducerea superioară a lucrărilor de fortificație din Dobrogea de Nord. Conform ordinului, toate lucrările „trebuiau să înceapă imediat şi să fie executate cu maximum de energie, împingând munca până la limitele puterii omeneşti”[14].

La scurt timp însă, conform deciziilor M.C.G., începând cu 22 octombrie 1916, şeful Serviciului Geniului primeşte misiunea supravegherii tehnice şi administrative a tuturor lucrărilor de fortificație de la Măcin, executate sub comanda colonelului Constantin Botez. Cu această nouă misiune, primeşte de la Comandamentul rus din Moldova permisiunea de a inspecta şi sectoarele ruse de fortificații. În urma

[8] *Ibidem*, p. 21.
[9] Idem, *Amintiri. Extrase din caietele personale de amintiri*, material selectat şi cuvântul introductiv de colonel (r) Petre Zaharia, f.e., Bucureşti, 1988, pp. 38-39.
[10] Petre Zaharia, Emanoil Ene, Florea Pavlov, *Istoria armei geniu din armata română*, Vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1994, p. 226.
[11] *Ibidem*, p. 224.
[12] Cf. Scarlat Panaitescu, *Amintiri. Extrase din caietele personale de amintiri*, material selectat şi cuvântul introductiv de colonel (r) Petre Zaharia, f.e., Bucureşti, 1988, p. 11.
[13] Cf. Idem, *Aspecte militare. Efemeride de război (1916-1918). Jurnal de operații (1913)* , p. 25.
[14] A.M.R., fond M.C.G. (1916-1920), dosar 724, filă nenumerotată.

inspecţiilor efectuate în zona fortificaţiilor respective, pe data de 18 noiembrie/1 decembrie 1916, generalul remarca precara pregătire a unor ofiţeri ruşi în arta fortificaţiilor dar, din nefericire, şi a unor trupe româneşti destinate a asigura supravegherea populaţiei la lucrările defensive: „Am examinat lucrările defensive din sectorul Turcoaia. Ofiţerii ruşi n-au nici o cultură tehnică, ei sunt de provenienţă grăniceri. La Măcin am rămas cu totul nemulţumit de companiile de miliţieni puse în serviciul fortificaţiilor. Cadre fără iniţiativă şi ştiinţă militară, oameni dezbrăcaţi, o turmă bună de panică"[15]. Pentru remedierea urgentă a problemelor constatate, generalul român a propus Comandamentului rus adoptarea unor măsuri care se impuneau, prin schimbarea de la comanda unui sector de fortificaţii a unui ofiţer rus „foarte puţin cunoscător în ale fortificaţiei şi care semănase la întâmplare lucrările de fortificaţie"[16].

Rapoartele de inspecţie sunt caracterizate prin profesionalism şi atunci când situaţiile o impuneau, generalul nu ezita în a remarca şi calităţile dovedite de trupele aflate în subordine. Astfel, pe data de 21 noiembrie/4 decembrie 1916, despre unităţile de geniu române trimise să colaboreze cu ruşii la edificarea sectoarelor de fortificaţii din zona Baschioi şi Balancea, generalul aprecia: „… Pretutindeni dau de aceeaşi notă: conştiinţă luminată, simţ de sacrificiu, devotament şi muncă fără preget la ofiţerii şi trupa noastră trimeasă pentru colaborarea cu ruşii"[17].

În condiţiile reorganizării armatei române, la 20 ianuarie 1917, Direcţia Superioară a Lucrărilor de Fortificaţii (structură a armatei române care a avut misiunea de a coordona tehnic şi administrativ executarea lucrărilor de fortificaţii în campania anului 1916) şi de a colabora cu armatele ţariste în misiunile similare, s-a transformat în Serviciul de Fortificaţii al Armatei în structura M.C.G., conducerea fiind atribuită generalului Scarlat Panaitescu, cu funcţia de Comandant al trupelor de Geniu şi Şeful Serviciului de Fortificaţii al Armatei[18].

Cu ocazia preluării conducerii Serviciului de Fortificaţii al armatei române, generalul a dat următorul ordin de zi, din care cităm un fragment relevant pentru capacitatea comandantului de a aprecia eforturile deosebite depuse de către geniştii români cu scopul de a amenaja aliniamente defensive în prima parte a campaniei: „…În speranţa de a fi ajutat de întreg personalul acestui serviciu, cu acelaşi devotament, credinţă şi spirit de sacrificiu pe care l-a depus până în prezent, le adresez la toţi afectuosul meu salut"[19].

Sub inspiraţia organizării armatei ţariste, chiar de la debutul activităţii, în cadrul Serviciului de Fortificaţii, generalul Panaitescu a reluat o iniţiativă mai veche a unui grup de ofiţeri români de constituire a unui Serviciu de camuflaj[20], compus din

---

[15] Cf. Scarlat Panaitescu, *Aspecte militare. Efemeride de război (1916-1918). Jurnal de operaţii (1913)*. Bucureşti, Tipografia „Geniului", 1927, p. 32.

[16] Cf. Idem, *Amintiri. Extrase din caietele personale de amintiri*, material selectat şi cuvântul introductiv de colonel (r) Petre Zaharia, f.e., Bucureşti, 1988, p. 42.

[17] *Ibidem*.

[18] Marele Cartier General, *Ordinea de bătaie a Comandamentelor şi Serviciilor Armatei. 15 ianuarie 1917*, Bucureşti, f.e., 1917, p. 10.

[19] A.M.R., fond Direcţia Fortificaţiilor (1916-1947), dosar nr. 14, f. 256.

[20] Armata imperială rusă dispunea la Piatra Neamţ de o Şcoală de camuflaj vizitată de 3 ofiţeri români, care au elaborat un memoriu privind organizarea şi funcţionarea acesteia. Prin referatul nr. 1695 din 9 noiembrie 1916 grupul respectiv de ofiţeri a propus şi obţinut de la M.C.G. înfiinţarea unui serviciu de camuflaje, dar „evenimentele ce au urmat nu au permis realizarea şi funcţionarea acestei unităţi, iar prin reorganizare nu s-a

două secțiunii, care urmau a fi atașate pe lângă Detașamentele de fortificații ale Armatei a I-a și a II-a[21]. În acest sens, la finele lunii ianuarie 1917, generalul Scarlat Panaitescu, în calitate de Comandant al trupelor de Geniu și Șef al Serviciului Fortificațiilor Armatei înainta Marelui Cartier General român un „Memoriu asupra organizării și funcționării Serviciului de Camuflaje".

Memoriul era organizat pe șapte capitole, care prevedeau scopul, organismele militare, mijloacele, materialele și modul de funcționare ale serviciului. Încă din prima parte a memoriului, autorul stabilea scopurile organismului militar care urma a fi înființat: „ … a schimba aspectul uvrajelor de fortificație pentru a induce în eroare pe inamic […] prin crearea de peisaje false și lucrări simulate (șosele, poduri, case, cantonamente de trupe, baterii, hangare de aeroplane, aeroplane, baloane, diferite lucrări de fortificație false), care să atragă atenția inamicului într-o direcție greșită, dând posibilitatea trupelor noastre a lucra sau ataca în alte părți ". De asemenea, prin constituirea unui asemenea serviciu se mai urmărea și „mascarea lucrărilor de fortificație adevărate și a diferitelor instalațiuni ale armatei", cu scopul de „a căuta prin toate mijloacele de a înșela pe inamic asupra adevărului, dând localităților pașnice aspecte războinice sau invers, prefăcând câmpurile de luptă defensive în localități care să nu dea nici o bănuială inamicului"[22].

În finalul memoriului, generalul Panaitescu sugera și alcătuirea, în regim de urgență, a organismele serviciului: o companie de camuflaje cu atelier și depozit central, „batalioanele de pionieri urmând a trimite fiecare câte un ofițer sau plutonier, 2 gradați și 20-30 soldați destoinici și de preferință meseriași" pentru a urma cursuri speciale de camuflaj. Cursurile de specializare urmau a se desfășura în cadrul Școlii de Fortificație de la Huși[23].

În activitatea Serviciului de Fortificații de a doua linie, generalul Scarlat Panaitescu a manifestat o atenție deosebită în vederea îmbunătățirii condițiilor de muncă, plată, hrană și cazare a populației rechiziționate din zonele limitrofe cu scopul amenajării pozițiilor defensive din a doua linie.

Printr-un ordin adresat șefilor de sectoare de fortificații, comandantul serviciului ordona: „Cum starea lor sanitară (a locuitorilor rechiziționați - n.n.) trebuie observată cu multă grijă, luați măsuri ca imediat să înceapă construcția unui cuptor de deparazitare care va fi pus în funcțiune îndată ca va fi terminat…". Generalul a demonstrat un înalt spirit umanitar chiar și față de prizonierii armatelor inamice mobilizați la lucrări genistice, în continuarea ordinului dispunând „…ca în locurile unde vor fi adăpostiți prizonierii să se construiască șoproane care la data sosirii prizonierilor vor trebui să fie terminate în bună parte"[24].

În pofida problemelor majore legate de aprovizionarea cu alimente a populației și armatelor, în calitate de comandant al Serviciului de Fortificații, Scarlat Panaitescu s-a îngrijit ca populația rechiziționată să primească rații alimentare suplimentare[25] și o

mai insistat asupra necesității acestei specialități"(Idem, fond Inspectoratul General al Geniului [1916-1941], dosar nr. 33, f. 175).

[21] *Ibidem*, f. 171.

[22] *Ibidem*, f. 173.

[23] *Ibidem*, f. 175.

[24] *Ibidem*, f. 71.

[25] Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 13, f. 24.

plată corespunzătoare în condiţiile prestării unor munci istovitoare. Încă de la preluarea comenzii serviciului de fortificaţii, printr-un referat adresat M.C.G., generalul încerca şi soluţionarea problemelor administrative constatate: „Am onoarea a supune cunoştinţei dumneavoastră. La luarea în primire a serviciului lucrărilor de fortificaţie de la dl. general Văleanu, am constatat că o parte din lucrători nu au fost achitaţi de drepturile lor sub cuvânt că cu începere de la 16 decembrie, conform convenţiei stabilite, urma ca să se plătească de către ruşi […] Cum este absolută nevoie a se plăti oameni care merg la depozitele respective şi până la stabilirea modalităţii efectuării plăţii de către ruşi, vă rog să binevoiţi a aproba să se dea de către Serviciul Intendenţei un avans de 300.000 lei ca mod de rambursare de către armata rusă”[26].

Măsurile adoptate în acest sens au fost completate printr-un ordin din vara anului 1917 al Direcţiei Superioare a Lucrărilor de Fortificaţii, structură subordonată Serviciului de Fortificaţii al Armatei, către sectoarele de fortificaţii. Conform acestuia, populaţia rechiziţionată pentru amenajarea lucrărilor defensive era achitată după cum urmează: un pălmaş 2 lei zilnic plus mâncare; un căruţaş 4 lei zilnic plus mâncare, indiferent dacă are 2 sau 4 animale de tracţiune, cai sau boi; un prizonier 0,30 zilnic în mână plus mâncare[27].

La comanda Serviciului de Fortificaţii, generalul Scarlat Panaitescu a demonstrat reale calităţi ale înaltului spirit organizatoric. Preocupat în permanenţă de eficientizarea muncii la aliniamentele de fortificaţii, prin intermediul ordinelor de serviciu a impus măsuri energice de organizare a locuitorilor rechiziţionaţi. Prin ordinul de serviciu nr. 4 din 22 iulie 1917 se ordona ca încadrarea lucrătorilor să se facă cu şefi soldaţi şi gruparea lucrătorilor în două schimburi după aprecierea şefilor de sectoare, gradul de înaintare al lucrărilor şi numărul locuitorilor disponibili[28]. De asemenea, şefii sectoarelor aveau obligaţia „de a ţine zilnic legătura telegrafic sau telefonic cu Serviciul Fortificaţiilor”[29] din cadrul M.C.G., raportând asupra „lucrărilor efectuate prin schiţe jurnal” şi informaţii despre „starea sanitară”[30] a lucrătorilor.

Măsurile energice adoptate de către generalul Panaitescu în organizarea detaşamentelor de fortificaţii au avut rezultate imediate, misiunile de fortificare încredinţate structurii de fortificaţii de a doua linie fiind realizate într-un ritm deosebit. Spre exemplu, încă de la jumătatea lunii iulie 1917, M.C.G. român a sesizat situaţia periculoasă creată prin retragerea trupelor ruseşti de pe frontul bucovinean. Prin urmare, prin Inspectoratul General al Geniului a dispus stabilirea lucrărilor care ar fi trebuit executate cu scopul de a acoperi frontiera de Nord a Moldovei ţinându-se cont şi de lucrările executate înainte de intrarea armatei române în conflictul mondial[31]. Proiectul de fortificare prevedea şi executarea unei a doua linii de fortificaţii pe frontul cuprins între Târgu Neamţ şi Botoşani, sarcina revenind Serviciului de fortificaţii al armatei[32].

[26] Idem, dosar nr. 2 A, f. 597.
[27] Idem, dosar nr. 35, f. 339.
[28] *Ibidem*, f. 16.
[29] *Ibidem*, f. 17
[30] *Ibidem*, f. 20.
[31] Idem, fond Marele Cartier General (1916-1920), dosar nr. 768, f. 2 faţă-verso.
[32] *Ibidem*, f. 4-verso.

Sub coordonarea directă a generalului Scarlat Panaitescu şi a personalului serviciului, ritmul de lucru la linia fortificată Tg. Neamţ-Baisa a fost unul accelerat, astfel că până la 19 august 1917 lucrările erau aproape finalizate. În aceste condiţii s-au produs modificări în organizarea sectoarelor de fortificaţie aflate la lucrări, din cele cinci sectoare existente la debutul lucrărilor au rămas doar trei, o mare parte din personalul serviciului şi din trupele de pionieri fiind trimise la Armata a II-a pentru îndeplinirea altor misiuni[33].

Experienţa deosebită acumulată de către generalul Panaitescu la comanda Serviciului de Fortificaţii pe frontul din Moldova s-a materializat în luna noiembrie a anului 1917 prin elaborarea manuscrisului „Instrucţiunile asupra trasării poziţiilor şi organizării şantierelor de lucru", destinate ofiţerilor de pionieri. Valoarea manuscrisului a fost apreciată de către generalul de divizie Ioan Raşcu, Inspectorul General al Geniului, care „găsind aceste instrucţiuni foarte utile" aprobă tipărirea a 1000 de exemplare spre a fi distribuite şi ofiţerilor de infanterie de la gradul de maior în sus[34].

În vederea răspândirii în armata română „a noilor principii de organizare a fortificaţiei de poziţie şi introducerea metodelor moderne de executare a lucrărilor"[35], prin eforturile unui nucleu de ofiţeri români sub coordonarea generalului Scarlat Panaitescu, dar şi a unor ofiţeri ai misiunii militare franceze, în decursul anului 1917 s-a organizat şi a funcţionat la Huşi un centru de instrucţie, cunoscut sub numele de Şcoala de Fortificaţie.

Şcoala a fost organizată pe două secţii: una pentru ofiţerii de infanterie şi cealaltă pentru ofiţerii de geniu[36]. Materia cursurilor şi conferinţelor a fost elaborată de către maiorul Levéque din Misiunea militară franceză, traducerea fiind realizată de către căpitanul Georgescu, directorul şcolii, care a susţinut şi o parte din conferinţe alături de căpitanul Cumpănaşu şi locotenentul Arbore[37]. Din tematica cursurilor cităm: *Principii generale de organizare a fortificaţiei de poziţie*; *Lucrări în ofensivă, tranşee şi comunicaţiuni*; *Construcţia adăposturilor*; *Aprovizionarea cu materiale*; *Organizarea lucrului*; *Războiul de tranşee* ş.a.[38].

În jurnalul de război, generalul şi-a notat scopurile pe care dorea să le imprime activităţii şcolii de fortificaţie. „Marţi 18 aprilie/1 mai 1917 Huşi. Formarea mentalităţei la centrul de instrucţie de la Huşi mi-a dat de lucru, de a forma un cugetător şi în acelaşi timp un răspânditor de idei şi de energie şi de om de acţiune, şi de a dezvolta personalitatea până la deplina maturitate, aceasta e o misiune în care reuşita e în funcţie de răbdare şi de destoinicie. Cu încredere şi statornicie continuu a lucra la formarea apostolilor propovăduitori ai credinţei noastre, cum şi a oamenilor de acţiune, cari mâine vor avea cuvântul. Rolul pe care centrul de instrucţie de la Huşi îl are în reorganizarea armatei noastre apare astfel bine definit"[39].

---

[33] *Ibidem*, f. 37-38.
[34] Idem., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 16, f. 267.
[35] Idem., dosar nr. 33, f. 97.
[36] Petre Zaharia, Emanoil Ene, Florea Pavlov, *op. cit.*, Vol. I, p. 244.
[37] A.M.R., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar. nr. 33, f. 260-verso.
[38] *Ibidem*, f. 97.
[39] Scarlat Panaitescu, *Aspecte militare. Efemeride de războiu (1916-1918). Jurnal de Operaţie (1913)*, Bucureşti, Tipografia „Memorialul Geniului", 1927, p. 62

Datorită intervențiilor generalului pe lângă autoritățile locale în vederea asigurării încartiruirii ofițerilor cursanți, a unei săli de conferințe, a unor magazii pentru depozitarea uneltelor şi materialelor, precum şi a unui teren pentru construirea unui poligon de fortificații[40], şcoala şi-a putut deschide cursurile într-un interval rapid de la inițierea lucrărilor de amenajare (de la 7 februarie până la 20 februarie 1917). Contribuția comandantului Serviciului de fortificații la urgentarea preparativelor fost reliefată chiar de către generalul Louis Ungerer, şeful armei geniu din cadrul Misiunii militare franceze, în discursul de deschidere a şcolii pe data de 20 februarie 1917: „… Mulțumesc Domnului General Panaitescu pentru frumoasele cuvinte adresate Franței, generalilor francezi şi mie, precum şi pentru toate înlesnirile, cu care ne-a ajutat în misiunea noastră"[41].

În perioada 20 februarie – 1 iunie au fost organizate 15 cursuri diferite desfăşurate pe parcursul a 19 serii, fiind pregătiți 640 de ofițeri (dintre care 3 generali şi 121 de alți ofițeri superiori[42]) şi 17 grade inferioare[43]. Din ordinul generalului Scarlat Panaitescu, la cursuri au asistat şi ofițeri superiori din cadrul Serviciului de Fortificații al armatei şi ofițerii delegați de la direcțiile de fortificații de pe lângă armata rusă[44].

Datorită permanentei implicări a generalului, activitatea a şcolii a fost prolifică, fiind confirmată şi reliefată, pe larg, şi în rapoartele elaborate de generalul Ioan Raşcu, inspectorul General al Geniului. În vara anului 1917, inspectorul consemna într-un raport: „.. Inspecțiunea [pe care – n.n.] am făcut-o în timpul când se găsea la şcoală seria a 3-a din chemarea a 2-a. Am asistat la 4 conferințe şi am vizitat lucrările din poligon. Cred că şcoala a fost de mare profit, teoria fiind unită cu practica"[45].

Rezultatele deosebite ale şcolii de fortificații au avut un impact semnificativ în ridicarea gradului de pregătire teoretică şi practică la nivelul întregii armate române, deoarece conferințele şi cursurile de fortificație ținute de către ofițerii români şi francezi au fost sistematizate şi au stat la baza editării de către Marele Cartier General a următoarelor lucrări: „Instrucțiuni asupra fortificației de poziție"[46], „Principiile fortificației de poziție"[47] şi „Instrucțiuni asupra participării pionierilor în războiul de tranşee-lucrări în defensivă şi lucrări în ofensivă"[48]. Broşurile menționate au fost tipărite în mii de exemplare şi distribuite la corpurile de armată[49].

Care a fost impactul imediat al activității Şcolii de fortificație de la Huşi asupra derulării războiului pe frontul din Moldova? În şedința din 26 ianuarie 1923 a Academiei Române, generalul Scarlat Panaitescu, vorbind despre activitatea şcolii, a afirmat următoarele: „Acest poligon demonstrativ […] şcoala de la Huşi l-a înfăptuit prima oară, aş putea spune, în condițiuni atât de apropiate de realitate. Munca şcoalei

[40] A.M.R., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 2 A, f. 358.
[41] Generalul Scarlat Panaitescu, *Cuvântarea rostită de generalul Scarlat Panitescu şi răspunsul d-lui general L. Ungerer (Huşi 1917)*, în „Memorialul Geniului. Publicarea lucrărilor de instrucție ale ofițerilor din geniu", nr. 6, iunie 1923, pp. 47- 49.
[42] A.M.R., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar. nr. 33, f. 119.
[43] Petre Zaharia, Emanoil Ene, Florea Pavlov, *op. cit.*, Vol. I, p. 246.
[44] *Ibidem*, f. 81.
[45] A.M.R., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 33, f. 261.
[46] Idem, dosar. nr. 34, f. 269.
[47] *Ibidem*, f. 133.
[48] *Ibidem*, f. 135.
[49] *Ibidem*, f. 133 față-verso.

nu a fost zadarnică; roadele sale cele mai strălucite le reprezintă sângeroasele lupte de la Mărăşeşti”[50].

Într-adevăr, „galvanizarea războinică de la Huşi”[51], cum a fost denumită activitatea Şcolii de fortificaţii de către generalul Scarlat Panaitescu a contribuit din plin la ridicarea nivelului de pregătire teoretică şi practică a ofiţerilor români în ştiinţa şi arta fortificaţiilor de poziţii şi, alături de alţi factori, a adus nu numai succesul de la Mărăşeşti, dar şi memorabilele victorii de la Mărăşti şi Oituz.

În vara anului 1917, în urma activităţii Şcolii de Fortificaţii de la Huşi, cunoştinţelor de fortificaţie ale ofiţerilor români, cel puţin celor aparţinând armei geniu, s-au îmbunătăţit semnificativ, ele fiind racordate la principiile războiului de poziţii de pe frontul de Vest şi depăşind chiar nivelul de pregătire al unor trupe de fortificaţii din armata ţaristă de pe frontul din Moldova. Drept dovadă, pe data de 15 august 1917, generalul Scarlat Panaitescu informa Inspectoratul General al Geniului că: „.. personal văzând lucrările executate de ruşi, am găsit că nu sunt conforme cu principiile de organizare trase din învăţămintele războiului, în special flancarea şi obstacolul derogă cu totul de la aceste principii”. Cu această constatare, generalul făcea cunoscut forului militar superior solicitarea şefului geniului armatelor ruse de pe frontal din Moldova de a se traduce în limba franceză, într-un număr cât mai mare, lucrarea „Instrucţiuni asupra fortificaţiei de poziţii”, care să fie pusă şi la dispoziţia trupelor ţariste, care colaborau cu armata română în diferite sectoare ale frontului[52].

Pe parcursul războiului de reîntregire naţională, în domeniul artei fortificaţiilor, generalul Scarlat Panitescu a demonstrat reale calităţi, elaborând proiecte de fortificare ale teritoriului naţional a căror valoare a fost confirmată prin aprobarea aplicării lor de către forurile militare superioare. În luna decembrie a anului 1917, în condiţiile dezintegrării armatelor ruseşti de pe frontul moldovean, la ordinele şefului Biroului Operaţii, generalul a coordonat personalul serviciului de fortificaţii în elaborarea unui proiect relativ la construirea unui „câmp întărit” în Moldova. Proiectul propunea trei soluţiuni, cu întinderi de 230, 265 şi respectiv 300 de km., lungimile liniilor fortificate variind în funcţie de traseele alese. În finalul proiectului erau prevăzute efectivele, materialele şi mijloacele de transport necesare finalizării acestuia: 30.000 de lucrători, 300 de vagoane de sârmă şi 1.900 de căruţe[53].

În aceeaşi lună a anului 1917, în sensul optimizării organizării defensive a teritoriului naţional, generalul Scarlat Panaitescu observând că „poziţiile de retragere înapoia Siretului inferior se sprijină la est pe lacul Brateş” şi că „terenul la aripa stângă a poziţiei în faţă prezintă suficiente adăposturi care ar putea permite adăpostirea trupelor în vederea unui atac, din cauză că inamicul ar putea reuşi ca prin ambarcaţiuni sau pe gheaţă să strecoare detaşamente ca să facă incursiuni în spatele poziţiei” propunea un proiect de fortificare care să înlăture potenţialele infiltrări inamice. Planul cuprindea două compartimentări: prima compartimentare urma să pornească de la cota 134 de pe dealul Târnăsoaia la Şiviţa şi de acolo sprijinită pe lacul Bielev, trebuia

[50] Apud. Scarlat Panaitescu, *Ştiinţa fortificaţiei în România de la 1866 până în zilele noastre*, Bucureşti, Editura „Cultura Naţională”, 1923, p. 18.
[51] Idem, *Galvanizarea războinică de la Huşi*, în „Memorialul geniului. Publicarea lucrărilor de instrucţie ale ofiţerilor de geniu”, Bucureşti, nr. 6, iunie, 1923, pp. 39-46.
[52] A.M.R., fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr 43, f. 411.
[53] Idem, fond M.C.G. (1916-1920), dosar nr. 768, f. 203.

completată printr-un sistem de baterii şi printr-o poziţie de supraveghere ce s-ar sprijini pe lacul Bielev la Slobozia Mare, la gura Prutului unde urma să se lege cu liniile poziţiilor ocupate de Armata a 6-a Rusă; a doua compartimentare urma să plece din aripa stângă a poziţiei către Tuluceşti-Tătarca-Şiviţa şi de acolo către lacul Bielev, apărarea pe malul stâng al Prutului urmând a fi completată prin poziţia de la Slobozia Mare la gura Prutului şi cu bateriile menţionate. Conform autorului proiectului, lucrările defensive prezentau un mare avantaj, deoarece „n-ar cere decât minimum de forţe de supraveghere”[54].

În primăvara anului 1918, România a semnat armistiţiului cu Puterile Centrale, armata română trecând la o nouă organizare. Prin urmare, după o funcţionare neîntreruptă din 20 ianuarie 1917 până la 15 mai 1918, Serviciul de fortificaţii al Armatei a derulat o intensă activitate de fortificare a aproximativ 180 de km. din teritoriului Moldovei, atât în spatele armatelor ţariste, cât şi pe frontul trupelor române. Cu ocazia desfiinţării structurii de fortificaţii de a doua linie a oştirii române, generalul Scarlat Panaitescu a emis un ordin de zi care reflectă din plin activitatea meritorie a personalului serviciului pe care l-a coordonat şi încerca, din adâncul înaltelor sentimente naţionale pe care le trăia, să ridice moralul geniştilor români prin credinţa în victoria finală datorită virtuţilor naţiunii române: „Oricare ne este rezultatul muncii noastre, la despărţire mă simt dator să recunosc fiecăruia un înalt spirit patriotic şi cu asemenea cetăţeni neamul nostru poate spera în viitor şi poate fi încredinţat că prin construcţia sufletească cei recunoaştem nu ne este atât încă să ne apună steaua. Prin urmare, cu toată încrederea să contribuim la reînălţarea ţării noastre şi la strânsa unire sufletească a tuturor românilor…”[55].

Pentru serviciile deosebite aduse patriei în războiul de reîntregire naţională, generalului Scarlat Panaitescu i s-a conferit Ordinul „Coroana României” cu spade în gradul de comandor[56], iar fructuoasa colaborare cu trupele ţariste de geniu de pe frontul din Moldova a generat şi aprecierile Comandamentului rus, care i-a conferit Ordinul „Sf. Stanislav”, Clasa I, cu spade[57].

Conform dosarului militar personal, pe data de 1 septembrie 1918 Scarlat Panaitescu, se retrage la cerere din rândurile oştirii cu gradul de general de divizie, din motive de „infirmitate, incurabil”[58], trăind însă „visul de aur al oricărui soldat, idealul milenar al neamului” în anul 1918.

[54] *Ibidem*, f. 188.
[55] Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 89 A, f. 67.
[56] Idem, Direcţia Cadre-Învăţământ, Ofiţeri activi. Geniu, Vol. I, f. 304.
[57] Idem, Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 11, f. 802-verso.
[58] A.M.R., fond Memorii Bătrâni. Generali, lit. P , curent 69, f. 2.

THE GENERAL SCARLAT PANAITESCU - A PERSONALITY OF THE WAR FOR THE NATIONAL REUNION

Abstract

Graduater of some prestigious militar institutions from Romania and France, personality with academic preoccupations, general Scarlat Panaitescu (1865-1938) participated to the national reunification war as leader of the genius corp and, eventually of the fortifications service of the second line. Through his singular military knowledge, initiative and sacrifice spirit, the Romanian general contributing to the reorganization of the genius troops through appropriate material equipment, adaptation to the new principles of the positions war teoretico-practically, proiectation of some defensive systems in Muntenia, Dobrogea and Moldova, unique collaboration with the genius officers from de the french military mission. The remarkable activity represented a stone layed at the foundation of the national structure created in 1918.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

GHEORGHE D. ANGHEL ŞI LĂUTARII DIN COMUNA URLUIEŞTI, JUDEŢUL ARGEŞ

OCTAVIAN C. DEJAN*

Gheorghe Anghel

Născut, la data de 1 aprilie 1904 în satul Valea Babii din comuna Urluieşti, judeţul Argeş. Mort, la data de 1 aprilie 1959 în satul Cepari-Ungureni, din comuna Cepari, judeţul Argeş.

Părinţii: tatăl, Dumitru Anghel, mort în Primul Război Mondial şi Maria, din Valea Babii.

Soţia, Ioana, născută în 1900, în satul Cepari-Ungureni, cătunul Neagoşu, fiica lui Nicolae şi Gheorghiţa Mihai.

Studii: patru clase în satul Valea Babii, localitate ce a aparţinut de comuna Urluieşti, judeţul Argeş.

Cam la 13 ani, un cumnat, Mitu Cobzaru din Zamfireşti, comuna Urluieşti, soţul surorii lui Lisaveta, l-a învăţat să cânte şi l-a luat cu el ca solist, la diferite petreceri din comună şi din satele limitrofe.

În comuna Urluieşti era şi un iubitor de muzică, boierul Constantin Seltea, posesor al unei viori „Maggini“ care încuraja manifestările artistice. El l-a angajat pe Gheorghe Anghel la conac, ca argat şi aici l-a ţinut până la vârsta de 18 ani, când, în urma unui incident, l-a dat afară. Se spune că o prietenă a boierului, din comuna învecinată, Cepari, Eliza (Veta) Petre Petrescu, i-a trimis un bilet boierului prin Gheorghe. Acesta, ca să se apere de câinii boierului, şi-a luat o bâtă, iar după ce i-a dat biletul boierului Seltea, din neatenţie a luat bastonul acestuia. Boierul a strigat pe argaţii din curte să-l oprească pe Gheorghe, că i-a furat bastonul, iar acesta i-a spus că din cauza frezei n-a văzut şi i-a luat bastonul. El a cerut o foarfece să îl tundă. Pentru că nu s-a găsit, i-a dat un cuţit, iar când boierul a încercat să-i taie părul, cuţitul a alunecat şi l-a crestat în partea stângă pe frunte, cicatricea fiindu-i vizibilă şi în fotografie.

* Bucureşti.

Mitu Cobzaru l-a învățat atât cântece, cât şi să se acompanieze la cobză.

Gheorghe Anghel, de la boierul Constantin Seltea, a trecut argat la Ion Arsenescu, fiul lui Gheorghe Arsenescu, care avea o moară pe Topolog, în satul Cepari-Ungureni. Aici, la circa un an (1923) s-a însurat cu Ioana Mihai, cu care a avut opt copii, cinci băieți şi trei fete, astfel: Ion - mort la doi ani, născut în 1924; Constantin - născut în 1926, trăieşte, are 84 de ani; Elena (Nona), născută în 1928, trăieşte, are 82 de ani; Nicolae - născut în 1930, trăieşte, are 80 de ani; Maria - născută în 1933, decedată în 1993; Dumitru - născut în 1935, trăieşte, are 75 de ani; Filofteia - născută în 1938 - moartă la doi ani; Vasile - născut în 1940, trăieşte, are 70 de ani.

Gheorghe Anghel, în anul 1924, s-a asociat cu lăutarii: Mitu Cobzaru şi vioriştii din Ceparii-Ungureni - cătunul Simioneşti: Gheorghe Silea şi Niță Silea. Gheorghe Anghel cânta din gură şi la cobză. În acea perioadă a învățat să cânte şi la țambal, învățat fiind tot de Mitu. Țambalul l-a cumpărat din Râmnicu Vâlcii. Cam în anul 1930, Mitu a plecat la Bucureşti şi a cântat la Calul Bălan în Piața Unirii. După câteva luni, la Bucureşti s-a mutat şi Gheorghe Anghel, cu sora lui Lisaveta şi soția lui Mitu, Gheorghe, cântând atât la Calul Bălan, cât şi pe Moşilor la o cârciumă a unui frate al soției sale Ioana, Nicolae Mihai. Aici a evoluat cu o cântăreață din Valea Babii - Maria a Catrinii şi un viorist - Nicolae Vâlcu.

În perioada 1933-1935 a cântat atât la Calul Bălan, cât şi pe Calea Moşilor cu Tudor Zavaidoc. Nevasta cârciumarului Nicolae Mihai, Anicuța, era din cătunul Neagoşu, comuna Urluieşti şi era fata lui Nicolae şi a Joiței Vasilică.

Datorită legăturii extraconjugale cu cântăreața Maria, cumnatul Nicolae l-a obligat să se întoarcă acasă în anul 1936 şi pe plan local a cântat atât ca solist, cât şi ca țambalagiu, sau cobzar, la hore, nunți şi chermeze. În sat, confecționa opinci din piei de porc şi vită.

În anul 1941 a fost mobilizat la pontonieri şi a făcut războiul, până în anul 1945, în principal în Ucraina. Aici a răcit la plămâni.

După deconcentrare a fost împroprietărit cu lotul 35, în suprafață de 5.000 m^2, în comuna Cepari, punctul Plaiul Oii, în moşia Puc Predescu, de Guvernul Dr. Petru Groza. La colectivizare, comasându-se terenurile, a fost strămutat în Neagoşu, în proprietatea „chiaburului" Ion Arsenescu, la care în copilărie a slujit ca argat.

A cântat la țambal şi din gură cu diferite formații locale, fiind cunoscut şi apreciat pe Valea Topologului şi în Țara Loviştei, pe Olt, în paralel practicând şi meseria de frizer, fiind apreciat şi din acest punct de vedere.

Din cauza sănătății şubrede, dobândită în război, a decedat, în aceeaşi zi în care s-a născut, 1 aprilie, în anul 1959, la vârsta de 55 de ani.

Desigur că înainte şi după 1959 vor fi mai existat şi alți cântăreți şi instrumentişti în actuala comună Cepari, care a înglobat localitățile Urluieşti, Zamfireşti şi Neagoşu peste care însă s-a aşternut colbul uitării. Facem precizarea că înainte de anul 1864 - anul elaborării Legii Rurale a lui Cuza - localitățile Urluieşti, Zamfireşti, Valea Babii şi Surpați erau stăpânite de Mănăstirea Găiseni, de pe râul Sabar, cam în dreptul localității Bolintin Deal; aceasta fiind explicația numărului mare de lăutari în fosta comună Urluieşti, județul Argeş.

GHEORGHE D. ANGHEL AND THE FIDDLER
FROM THE PARISH URLUIEŞTI - ARGEŞ COUNTY

Abstract

Anghel – who was one of the singers and players from Țara Loviştei was born at the beginning of the 20-th century. In the 1930s he sang at Calul Bălan and on Calea Moşilor in Bucharest, together with the well known interpret Tudor Zavaidoc, who was also from the Argeş County.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

COLONELUL HERIȘANU N. NICOLAE

VASILE NOVAC*

Herișanu N. Nicolae, născut la 29 august 1900, în orașul Câmpulung Muscel, fiul lui Nicolae (+) și al Anei, de religie ortodoxă, domiciliați în Câmpulung; venit la corp la 1 august 1920 de la Școala Militară de Infanterie; căsătorit cu Terezia Munteanu, la 1 septembrie 1927, în orașul Abrud, la Biserica din Abrud; copii: Nicolae, născut la 15 februarie 1939, la Pitești.

Campanii: 29 iunie 1940 - trecut pe picior de război; 12 noiembrie 1940 - demobilizat; Campania contra U.R.S.S. 1941 - mobilizat la 22 iunie 1941 Zona Interioară în calitate de comandant al Batalionului I; 16 iulie 1941 - trecut cu Regimentul 1 Vânători la Armata de Operațiuni. A luat parte la luptele de la Hut Timiș, Sipca, Plosca, Razdelvaia, Balaclava, Cota 102; 6 noiembrie 1941 - trecut cu Regimentul 1 Vânători de la Armata de Operațiuni în Zona Interioară.

„Rane“: 18 august 1941 - rănit în luptele de la Cota 102 - Ucraina.

Studii: 4 clase primare, 5 secundare, Școala Pregătitoare a Ofițerilor Activi Infanterie București, Școala Specială Sf. Gheorghe, Școala de Gaze - brevetat[1].

Limbi străine cunoscute - limba franceză.

„Recompense, decorațiuni, medalii“: ordinul „Coroana României“ în grad de cavaler - 1933, ordinul „Steaua României“ în grad de cavaler de pace - 1940, ordinul „Steaua României“ cu spade și panglică de „Virtutea Militară“ clasa V-a, „Crucea de Fier“ clasa II-a - 1942, „Semnul Onorific“ pentru 25 de ani de serviciu militar - 1944, ordinul „Steaua României“ cu spade și panglică de „Virtutea Militară“ - 1943.

„Servicii și diverse pozițiuni“: Școala Militară de Infanterie București, elev, 12 nov. 1918; Regimentul 17 Vânători, sublocotenent, 1 iul. 1920; Bat. V Vânători Munte Abrud, subl., 5 mart. 1922; Corp. 3 Aviație de Recunoaștere, locotenent, 1 ian. 1924; Bat. V Vân. Munte Abrud, locotenent, 1 oct. 1924; Școala de Subofițeri Infanterie Brașov, lt., 1 oct. 1931; Șc. Subof. Inf. Brașov, căpitan, 8 iun. 1932[2]; Regimentul 10 Vânători Tighina, căpitan, 8 iun. 1932; Regim 1 Vânători Pitești, maior, 25 oct. 1939; Reg. 1 Vân. Pitești, locotenent-colonel, 8 nov. 1943; Cerc. Terit. Argeș Pitești, locotenent-colonel, 1 dec. 1944; Spitalul Z.I. 303 București, locotenent-colonel, 14 mai

* Pitești.
1 Arhivele Militare Istorice Române „General Radu Rosetti“ Pitești, *fond DCÎ 1974*, dos. nr. 7267, f. 1.
2 *Ibidem,* f. 2.

1945; Cerc. Terit. Argeş Piteşti, lt.col., 31 oct. 1945[3]; Cerc. Terit. Argeş Piteşti, colonel, 22 iul. 1946; Cerc. Terit. Argeş Piteşti, col. rez., 22 iul. 1947[4].

Între anii 1920 - 1945, nu a fost pedepsit[5].

Locotenent-colonelul Radian, comandantul Regimentului 17 Vânători, îi dă primă notă destul de bună pentru perioada 1 august 31 octombrie 1920: „Aptitudini fizice: Fizic plăcut, bine dezvoltat şi foarte rezistent pentru a face o campanie. Capacitate... Inteligent, vioi, posedă cunoştinţele gradului său, cunoaşte şi aplică destul de bine regulamentele; se ocupă a-şi însuşi tot ce este necesar... A comandat un ploton din Compania 6-a la Şcoala de Companie şi Batalion, la exerciţii în teren, dovedind iniţiativă şi pricepere în orice însărcinare dată. Are cunoştinţele gradului său şi celui următor; destoinic şi cu iniţiativă în executarea ordinelor. Blând, însă autoritar cu subalternii săi, îşi iubeşte mult cariera, în special arma sa. Supus, respectuos şi disciplinat faţă de superiorii săi, precum şi corect în societate. Educaţia sa militară nu lasă de dorit întru nimic. Devotat, cu spiritul de bun camarad. Ofiţer cu mult bun simţ şi cu multă dragoste de muncă. În prezent, este instructorul recruţilor Companiei a 6-a, unde se constată progres în instrucţia şi educaţia trupei. Cred că va deveni un bun ofiţer, continuând a-şi păstra bunele însuşiri ce are... Merită a înainta, fiind un bun element“[6].

Generalul Olteanu, comandantul Diviziei a 17-a, menţine aprecierile şi propunerea comandantului său[7]. Pentru anul 1921, locotenent-colonelul Schnell, comandantul Regimentului 17 Vânători, susţine că în calitate de instructor la recruţi, a depus, muncă, bunăvoinţă şi energie admirabile. Este sincer, disciplinat şi supus faţă de superiori. Bun camarad. Are grijă de echipamentul oamenilor săi. Lucrează din convingere şi cu dragoste. Comandă bine plutonul şi rezolvă cu judecată mulţumitoare temele primite. Merită să înainteze. Colonelul Dimitriu, comandantul Brigăzii IV Vânători, este de acord cu notele şi propunerea comandantului de corp[8].

În anul 1929, locotenent-colonelul Nicolescu, comandantul aceluiaşi regiment, după lauda aptitudinilor ostăşeşti, arată că este susceptibil a deveni bun ofiţer şi că merită înaintarea, lucru cu care este de acord şi colonelul Cameniţă, comandantul Brigăzii IV Vânători[9].

De la 1 noiembrie 1921 la 1 martie 1922, locotenent-colonelul Niţulescu, comandantul Regimentului 17 Vânători, în lipsa recruţilor, nu a putut aprecia cum se ocupă de educaţia lor, dar faţă de calităţile sale, crede că se va achita bine de datoriile unui bun instructor, care merită să înainteze[10]. Pentru restul timpului, până la 31 octombrie 1922, locotenent-colonelul Savu, comandantul Batalionului V Vânători Munte, consemnează, printre altele: că e un foarte bun instructor şi trăgător cu arma şi grenada. Îndeplineşte foarte conştiincios serviciul, din convingere şi din dragoste pentru carieră. A obţinut rezultate foarte bune în instruirea recruţilor contingentului

[3] *Ibidem,* f. 3.
[4] *Ibidem,* f. 4.
[5] *Ibidem,* f. 9.
[6] *Ibidem,* f. 13.
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem,* f. 14.
[9] *Ibidem,* f. 15.
[10] *Ibidem,* f. 16.

1922. Ca comandant de pluton la Şcoala de Companie şi Batalion, a dovedit pricepere, iniţiativă şi multă hotărâre. La aplicaţii, a probat că poate comanda companie pe câmpul tactic.Ca instructor la Şcoala de Cadre, dovedeşte aceleaşi calităţi. Merită să înainteze. Locotenent-colonelul Iacobici, comandantul Grupului 3 Vânători Munte menţine notele şi propunerea comandantului de batalion, susţinând că va deveni un bun ofiţer de munte, iar colonelul Rasoviceanu, în plus, socoteşte că trebuie să se prezinte la examenul de admitere la Şcoala Superioară de Război[11].

Maiorul Paţa, comandantul Batalionului V Vânători Munte, îl notează destul de frumos pentru anul 1923: „Are bune aptitudini fizice... Este capabil pentru serviciul în munţi, putându-se orienta, cu uşurinţă... Este notat de fostul său comandant în Carnetul de Note „unul dintre cei mai buni instructori“. E comandantul Plotonului 1 din Compania 1-a, cu care a luat parte la Călătoria de Comandament din vara aceasta, unde a arătat bună pricepere în conducere.

La Perioada I-a de Instrucţie, a fost însărcinat cu instruirea oamenilor vechi şi cei cu instrucţia incompletă. Comandantul său de companie îi aduce laude de felul conştiincios cum a ştiut să se achita de această misiune. În Perioada II-a de Instrucţie, am constatat că ştie să conducă unitatea sa, încadrat şi izolat, în luptă. Se interesează de soldat. E un bun camarad. Îi plac sporturile şi, mai ales, alpinismul. În cursul acestui an, a fost la Şcoala de Tragere a Infanteriei Sf. Gheorghe. Pentru frumoasele sale însuşiri, îl caracterizez: merită a înainta“[12].

La Şcoala de Aplicaţie a Infanteriei, a fost notat, între altele: „Pregătirea intelectuală generală şi profesională bună. Cunoaşte regulamentele bine şi le aplică bine. Muncitor şi cu frumoase aptitudini de instructor. Lucrează din dragoste şi convingere. Este un ofiţer bun şi de nădejde“[13]. Între 1 noiembrie 1923 şi 15 ianuarie 1924, la comanda unui pluton din Compania 1-a, a dovedit pricepere.

La 15 ianuarie 1924, a fost detaşat la Şcoala de Pilotaj Tecuci, pentru ca la 1 aprilie, la solicitarea sa, a fost mutat la Grupul 3 Aviaţie. A stat în spital între 24 aprilie şi 15 iulie, adică 76 de zile. La 1 octombrie 1924, a revenit în Batalionul V Vânători de Munte, unde locotenent-colonelul Popescu susţine că asupra altor însuşiri şi aptitudini militare se va pronunţa la anul viitor, „dacă nu-i va veni gust să ceară mutarea în alt loc“[14]. Între 1 noiembrie 1924 şi 15 mai 1925, a fost subaltern în Compania 2-a şi însărcinat cu Serviciul Armăturii până la 1 noiembrie 1925. A depus multă muncă şi cu bune rezultate ca instructor la recruţi, dovedind a avea aptitudini pentru serviciul de front. Locotenent-colonelul Popescu, pe lângă câteva laude îi reproşează lipsa de fidelitate faţă de armă şi nesociabilitatea: „2. Fizic plăcut, rezistent la marşuri şi oboseli. Suferă de ochi. 3. Inteligent, vioi, şi cu o cultură generală corespunzătoare gradului său. 4. Cu o bună concepţie, voinţă hotărâtă, energie. 5. Disciplinat şi cu simţul datoriei. Nu prea are spirit de corp şi în special dragoste pentru vânătorii de munte, dorind mai mult centrele mari. Acum doi ani a insistat a se muta în Aviaţie, dar după 6 luni s-a reîncadrat iar în Batalion. Acum, a intervenit a se muta la Jandarmerie. Nesociabil. Îi place mult să trăiască retras şi nu-şi alege societatea la nivelul poziţiilor

[11] *Ibidem,* f. 17.
[12] *Ibidem,* f. 18.
[13] *Ibidem,* f. 19.
[14] *Ibidem,* f. 20.

sale sociale, fapt pentru care a fost îndrumat prin morală. 6. A comandat tactic o companie în Perioada II-a, dând dovadă că posedă regulamentele şi le aplică cu pricepere. Apt de a conduce tactic şi administrativ o companie. Cu complectarea micilor lacune în educaţia sa militară, poate deveni un prea bun ofiţer“[15].

Pentru perioada 27 mai - 10 iulie 1926, la Serviciul Gazelor, obţine media 7,15 şi concluzia: „S-a întărit în funcţia de ofiţer cu gazele“[16]. Între 1 noiembrie 1925 şi 22 mai 1926, ca ofiţer contabil a muncit cu tragere de inimă, cu ordine şi metodă în lucrări, ţinând registrele şi scriptele casieriei în bune condiţii. şi la curent. De la 27 mai la 10 iulie, a fost la Şcoala de Gaze.

La Concentrarea Grupului şi a Diviziei, a comandat de mai multe ori companie dovedind că ştie şi aplică judicios regulamentele. Este disciplinat şi supus, „bine îndrumat, va deveni un ofiţer foarte bun din toate punctele de vedere“ - susţine locotenent-colonelul D. Georgescu, comandantul Batalionului V Vânători de Munte[17]. Pentru anul 1928, la Batalionul XII Vânători Munte, locotenent-colonelul Manoliu, îl notează excelent: „Plotonul instruit de ofiţer a fost clasat 1-iul; oamenii de sub comanda sa s-au relevat la toate inspecţiile. În totul, este un ofiţer care se distinge şi de va urma tot aşa, merită a se prezenta la Şcoala Superioară de Război. Sunt foarte mulţumit de întreaga sa activitate; orice însărcinare ce i-am dat-o, a dus-o la bun sfârşit şi a încoronat-o cu succes“[18].

Pentru anul 1928, locotenent-colonelul Manoliu arată că instruit tot timpul Compania 3-a, în lipsa titularului care era bolnav. Este un excelent instructor. A întocmit, în colaborare cu alt locotenent, un manual pentru instrucţia gradelor inferioare, lucrare premiată de către Marele Stat Major. S-a distins la aplicaţiile pe hartă şi în teren. „Am fost mulţumit şi regret mult plecarea acestui excelent ofiţer“[19]. În anul 1929, locotenent-colonelul G. Scarlat, comandantul Batalionului V Vânători Munte, îl prezintă ca devotat serviciului, iar la comanda unui pluton din Compania 2-a, s-a distins prin metoda şi pedagogia ce aplică în obţinerea unor rezultate apreciabile. Are multă grijă de soldat şi de material, este punctual şi a condus Serviciul Aprovizionării, dar e făcut mai mult pentru a instrui şi educa. Promite să devină un bun comandant de companie, un ofiţer destoinic şi de nădejde. Ofiţer bun. Merită să înainteze.

Colonelul Stochammer, comandantul grupului III Vânători Munte, menţine notele comandantului de batalion şi-l notează foarte bine la punctele I - IV. În rest, consemnează: „V. Plotonul său de recruţi a fost bine instruit din toate punctele de vedere. În timpul Manevrelor, a condus, de mai multe ori, o companie de trăgători, dovedind că posedă toate însuşirile pentru a deveni un foarte bun comandant de companie. Promite a deveni un foarte bun comandant de companie... VII. Ofiţer foarte bun. VIII. Merită a înainta“[20]. Generalul Capeleanu, comandantul Brigăzii I Vânători Munte, menţine frumoasele note ale şefilor ierarhici şi le completează: „Se distinge prin muncă, energie şi aptitudini frumoase de ostaş. Promite a fi un bun comandant de

[15] *Ibidem,* f. 21.
[16] *Ibidem,* f. 22.
[17] *Ibidem.* f. 23.
[18] *Ibidem,* f. 24.
[19] *Ibidem,* f. 25.
[20] *Ibidem,* f. 26.

companie. Ofiţer pe care se poate compta. Merită a înainta“[21]. Locotenent-colonelul Scarlat, pentru anul 1930, îl notează foarte frumos la punctele I - IV, după care constată că la comanda Companiei a 3-a, în lipsa titularului, s-a relevat la instrucţie, educaţie şi disciplină. La Concentrări, a dat dovadă de mult simţ practic, o bună şi raţională conducere, în conformitate cu situaţia tactică. Are grijă de soldat şi material. Ca ofiţer cu gazele, a depus o activitate demnă de toată lauda. Promite a deveni un foarte bun comandant de companie în trupele de munte. Este un foarte bun ofiţer care merită să înainteze, le vechime. Colonelul Stockhammer şi colonelul Bolintineau, comandantul Brigăzii I Vânători Munte. Sunt de acord cu frumoasele aprecieri şi cu propunerea de înaintare. Primul reia, pe larg, frumoasele note ale şefului direct[22].

În anul 1931, este la fel de bine notat, ca şi în anii precedenţi. Reţinem doar că a comandat ireproşabil Compania 3-a Mitraliere, că s-a distins la aplicaţii, că a administrat foarte bine şi cu zel compania, că s-a remarcat şi ca ofiţer cu gazele şi că susţinut două conferinţe bine studiate. promite a fi un foarte bun comandant de companie. Este un ofiţer foarte bun şi de nădejde, care merită a înainta, la vechime[23]. Colonelul Stockhammer, care-l cunoştea din anul 1922, declară: „m-am convins de frumoasele calităţi fizice, intelectuale şi morale ce posedă. Este un admirabil ofiţer pentru trupele de munte, fiind tipul ofiţerului pregătit pentru campanie în munte. A condus administrativ şi tactic compania sa, în mod ireproşabil, dovedind că posedă pregătirea gradului de căpitan. Regret foarte mult plecarea locotenentului Herişeanu din Grupul meu, însă rămânând cu mulţumirea că este mutat tot în trupele de munte. Ofiţer foarte bun şi foarte bine educat. Merită a înainta, la alegere“[24].

Colonelul A. Phlips, comandantul Brigăzii I Vânători Munte, în acord cu ceilalţi doi şef, declară: „Compania condusă şi instruită de acest ofiţer a fost din toate punctele de vedere într-o formă mulţumitoare. Este un foarte bun ofiţer care, sigur, va prospera mai mult, relevându-şi calităţile lui frumoase, ca bărbat şi militar. Merită a înainta, la vechime“[25]. la Şcoala de Subofiţeri Braşov, colonelul Popovici consemnează că a comandat un pluton de elevi, distingându-se prin grija, instrucţia şi educaţia acestora. ca profesor de topografie, s-a achitat foarte bine, prin cunoaşterea obiectului şi a metodei de predare. Este un foarte bun ofiţer, pe care se poate conta oricând. Generalul Teodorescu, comandantul Şcolilor Militare, în acord cu directorul Şcolii, îl socoteşte un prea bun comandant de unitate, cu purtare foarte bună.

Locotenent-colonelul V. Iliescu, comandantul Regimentului 10 Vânători, arată că, la comanda Companiei 12 Mitraliere, a probat: pricepere, seriozitate, stăruinţă, vrednicie şi rapiditate în execuţie. A lipsit 35 de zile în urma unui accident suferit în timpul serviciului. Colonelul Hermeziu, comandantul brigăzii XV Infanterie, şi generalul Manafu, comandantul Diviziei a 15-a, sunt de acord cu aprecierile de foarte bun ofiţer[26].

Colonelul Iliescu, comandantul Regimentului 10 Vânători, îl notează foarte bine, pentru anul 1933, la aptitudinile ostăşeşti, după care arată că, la comanda

[21] *Ibidem.*
[22] *Ibidem,* f. 28.
[23] *Ibidem,* f. 29.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem,* f. 30.

Companiei 12 Mitraliere, a pregătit-o temeinic, lucrând cu stăruinţa şi pricepere lăudabilă a unui foarte bun instructor şi comandant. La aplicaţii, a prezentat referate bine întocmite şi studiate, dovedind frumoase cunoştinţe profesionale.

Colonelul Stănescu, comandantul Brigăzii XV Infanterie este de acord cu caracterizarea şefului direct, iar generalul Mancha, comandantul Diviziei a 15-a, susţine: „Un element destoinic din toate punctele de vedere. Şi-a îndeplinit prea bine serviciul. Merită a urma Cursul Pregătitor pentru Ofiţerii Superiori“[27]. Colonelul I. Munteanu, pentru anul 1934, îl notează excelent la capitolele I-IV, iar la îndeplinirea serviciului constată că, la comanda Companiei a 4-a Mitraliere, a lucrat cu dragoste şi mult suflet, depunând o activitate remarcabilă, în domeniul instrucţiei, educaţiei şi administraţiei. De la 1 aprilie 1934„ a comandat Compania 8 M. Recruţi, obţinând rezultate frumoase la toate inspecţiile. A ţinut o conferinţă foarte documentată despre *Valoarea focului în lupta modernă.* Este un ofiţer foarte bun şi de nădejde.

Colonelul Ion, comandantul Brigăzii XV Infanterie, de acord cu notele şefului direct, propune să-l noteze la anul când îl va cunoaşte mai bine, iar generalul Mancha consideră binemeritate aprecierile din trecut, definindu-l - un prea bun element[28]. Dintr-o fişă de sănătate, reiese că avea o gastrită cronică şi o enterocolită, care l-a debilitat şi de aceea, urma un regim alimentar[29]. În anul 1935, este la fel de frumos notat la aptitudinile ostăşeşti, iar la îndeplinirea serviciului se susţine că a comandat Compania 8-a Mitraliere, în condiţii optime. A pregătit foarte bine instructorii. La Şcoala Ofiţerilor în corp a întocmit lucrări foarte bune, cu soluţii judicioase, iar la discuţii a dovedit temeinice cunoştinţe. La aplicaţii, la comanda companiei sau în Serviciul de Arbitraj, a judecat cu uşurinţă orice situaţie tactică, dând ordine clare, precise şi la timp transmise. Este foarte bun tehnician în domeniul mitralierelor. Locotenent-colonelul Munteanu, comandantul Regimentului 10 Vânători, conchide că este un foarte bun şi de mare nădejde ofiţer.

Generalul Sion, comandantul Brigăzii XV Infanterie, în acord cu şeful direct, proclamă: „Căpitanul Herişanu N. este un foarte bun comandant de companie, muncitor, energic, priceput şi conştiincios. Bun mitralierist. La Şcoala Ofiţerilor în corp, mi-a dovedit că are şi o bună pregătire tactică. Foarte inimos şi doritor de progres. Îşi iubeşte unitatea pe care o comandă şi gospodăreşte în condiţiuni foarte bune“[30]. Generalul Niţescu, comandantul Diviziei a 15-a, în acord cu ceilalţi şefi, declară: „Este un foarte bun şi destoinic comandant de companie. Obţine foarte bune rezultate în comanda şi instruirea unităţii sale“[31].

Colonelul Cameniţă, Regimentului 1 Vânători „Principele Moştenitor Ferdinand“, după ce prezintă nota frumoasă a locotenent-colonelului N. Mantu pentru perioada 1 noiembrie 1935 - 31 martie 1936, întărit de comandanţii de brigadă şi de divizie, arată că este vioi, sportsman de mâna întâi, foarte energic, cu mult calm. A comandat Compania Depozit, punând-o la punct, după numeroase lipsuri. La aplicaţii, a făcut lucrări foarte bune. În concluzie, este un excelent comandant de companie şi un

[27] *Ibidem,* f. 31.
[28] *Ibidem,* f. 32.
[29] *Ibidem,* f. 33.
[30] *Ibidem,* f. 34.
[31] *Ibidem.*

căpitan de nădejde, care merită a urma Cursul pentru Ofițerii Superiori. Colonelul Popovici, comandantul Brigăzii III Infanterie, după câteva frumoase aprecieri, conchide că este un bun ofițer de infanterie care merită a fi admis la Cursul pregătitor pentru Ofițerii Superiori, iar generalul Ioan Antonescu, comandantul Diviziei a 3-a, necunoscându-l, se referă la notele şefilor săi şi recomandă să fie folosit în serviciul frontului[32]. Pentru anul 1937, colonelul Camenița menține frumoasele aprecieri din trecut, la care adaugă: „Căpitanul Herişanu a continuat a comanda Compania de depozit, cu aceiaşi destoinicie ca şi în trecut, s-a ocupat cu perseverență remarcabilă de echiparea oamenilor şi de completarea instrucției acestor oameni.

Conform directivelor superioare, a organizat Compania pe trei plotoane şi a urmărit, cu tărie, instrucția lor. A reuşit să întrețină cunoştințele oamenilor de la birouri, să complecteze pe a celor înapoiați şi să mențină spiritul de respect şi disciplină printre oamenii disponibili. Compania de Depozit este, astăzi, o unitate bine organizată, bine pregătită, disciplinată şi bine echipată. În timpul iernii, căpitanul Herişanu a luat parte la aplicațiile pe hartă, lucrând conştiincios şi complectându-şi mereu cunoştințele. În Perioada II-a de Instrucție a anului, a comandat companie, în trei aplicațiuni cu trupa în teren. În rezumat, căpitanul Herişanu este un ofițer de nădejde. I se poate încredința orice serviciu şi susceptibil de a deveni ofițer superior... Merită a fi admis la Cursul pentru Ofițerii Superiori"[33]. Generalul Popovici, în acord cu şeful direct, îl socoteşte „distins prin energie şi posibilitățile sale intelectuale... Poate comanda şi unitate superioară. În general, este un foarte bun căpitan. Merită a fi admis la Cursul de Pregătire pentru Ofițerii Superiori"[34]. Generalul Ioan Antonescu este de acord cu frumoasele note ale celor doi şefi şi cu propunerea de a urma Cursul Pregătitor pentru ofițerii Superiori[35].

Comisia de Examinare a Căpitanilor pentru Gradul de Maior din anul 1938 l-a declarat „Reuşit". Semnează generalul de divizie C. Voiculescu, preşedintele Comisiei, şi locotenent-colonelul A. Constantinescu, pentru secretar[36]. De la 1 noiembrie 1937 la 1 aprilie 1938, a pus ordine şi disciplină în Compania Depozit. Între 1 aprilie şi 31 octombrie 1938, locotenent-colonelul Oncica, comandantul Regimentului 1 Vânători, susține că are perfecte aptitudini fizice şi militare, iar la celelalte puncte este la fel de elogios: „III. Este un ofițer foarte inteligent, cu o judecată sănătoasă. Cu mult bun simț. Spirit studios. A citit şi citeşte foarte mult. Şi-a format o cultură generală din cele mai bogate. Cunoştințele sale profesionale sun superioare. S-a pregătit şi se pregăteşte mereu, fiind la curent cu tot ce este nou în literatura militară. IV. Educație militară distinsă. Pe cât de modest, pe atât de energic, autoritar şi cu prestigiu. Spirit ostăşesc desăvârşit. Sincer şi cu curajul răspunderii. Are conduita corectă. Integru. Posedă un înalt simț al onoarei. Este omul datoriei. Un exemplu pentru camarazii săi. V. Foarte zelos. Lucrează cu grijă şi perseverență, astfel că orice serviciu s-ar încredința acestui ofițer, îl duce la bun sfârşit. Este un prețios colaborator pentru conducerea instrucției şi serviciilor în corp. Comandă Compania Depozit. A condus instrucția oamenilor vechi

[32] *Ibidem,* f. 35.
[33] *Ibidem,* f. 36.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem,* f. 37.

în regiment, distingându-se prin instrucţia, educaţia şi grija ce a depus, precum şi prin frumoasele rezultate ce a obţinut. A muncit cu pricepere şi stăruinţă demne de laudă. La Şcoala ofiţerilor în corp şi la Aplicaţiile în Teren a întocmit lucrări foarte mult apreciate. În Perioada II-a, a comandat companie şi batalion, dovedind excelente calităţi de instructor şi comandant. Stăpân al tuturor regulamentelor. Poate comanda batalion în cele mai delicate situaţiuni de război. Foarte bun organizator. A reuşit toamna asta la examenul de maior. Toată cariera numai la front. VI. Ofiţer foarte bun. Cult. Prea bine educat. VIII... Merită a înainta, la alegere, la gradul de maior“[37].

După nota frumoasă a generalului Popovici, comandantul Brigăzii III Infanterie, generalul T. Ionescu, comandantul Diviziei a 3-a, constată: „Din cercetarea întregului său memoriu, rezultă însuşiri alese ale acestui ofiţer, însuşiri verificate prin pregătirea solidă profesională ce are, reuşind anul acesta la examenul pentru gradul de maior şi pentru felul cum s-a achitat totdeauna de atribuţiunile ce i-au revenit. Merită a înainta, la alegere“[38]. Generalul Popescu, comandantul Corpului 1 Armată, explică: „În Comitet, a ieşit la vechime. Motivul: în trecut, nu s-a remarcat cu o activitate excepţională şi e în a doua jumătate a promoţiei“[39]. Din nota elogioasă a colonelului Demetrescu Pompeius, comandantul Regimentului 1 Vânători, reţinem doar ultima parte: „Un înalt simţ al îndeplinirii datoriei. Un spirit militar accentuat, pe care-l impune în unitatea sa, tuturor.

La Centrul de Rezistenţă al Lucrărilor pe Siret, din subsectorul Regimentului, ofiţerul şi-a găsit pasiunea. Cu o educaţie din cele mai alese, disciplinat, integru, un foarte bun camarad. Este unul din cei mai valoroşi ofiţeri ai Regimentului. Element de o deosebită nădejde şi care va face carieră strălucită“[40]. Generalul V. Davidescu, comandantul Brigăzii III Infanterie, consemnează: „Am admirat şi lăudat de mai multe ori unităţile comandate de acest vrednic ostaş. Cu o energie ce iese din comun şi cu multă pricepere, a reuşit, în cel mai scurt timp, să dea aspectul unei unităţi de concentraţi a ceia a unei unităţi activi, bine şi temeinic instruită. Are calităţi... de educator şi instructor şi realizările sale sunt adevărate minuni. Pasionat pentru carieră, lucrează cu însufleţire şi aduce rezultate lăudabile. Batalionul său poate servi ca exemplu... Excelent ofiţer superior“[41].

Generalul Theodor Ionescu susţine că la inspecţiile făcute pe 25 aprilie şi 16 mai „am găsit pe acest ofiţer comandând... o companie de concentraţi la care execuţia programului s-a făcut bine, cu rezultate bune. La a doua, se executau trageri de luptă cu grupa, la care acest ofiţer„ în calitate de comandant de companie, conceput foarte bine tema, iar execuţia a dus la rezultate foarte bune. Pe zonele de concentrare, a desfăşurat o activitate de toată lauda, probând solida sa pregătire profesională şi grija mare ce punea pentru oameni, material. Foarte bun ofiţer, pe care se poate compta, cu toată nădejdea“[42].

Colonelul Demetrescu Pompeius, în calitate de comandant al Detaşamentului I Vânători, între 1 noiembrie 1939 şi 1 mai 1940, arată că are foarte bune aptitudini

[37] *Ibidem,* f. 38-39.
[38] *Ibidem,* f. 38.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem,* f. 41.
[41] *Ibidem,* f. 40.
[42] *Ibidem.*

fizice şi militare, că batalionul său este un exemplu şi s-a distins în regiment, că are grijă de unitatea sa pe zonă, pe care a pregătit-o foarte bine pentru război. Ca şef de batalion şi ca ajutor al comandantului de regiment, s-a distins în ambele atribuţii. Este „un element de înaltă factură şi face parte din acele figuri, care ies rar în evidenţă. Un foarte bun ofiţer“[43]. De la 1 mai la 31 octombrie 1940, a comandat, mai întâi, Batalionul IV, provenit din Batalionul de Marş, pe care l-a organizat şi instruit, reuşind să-l aducă la nivelul celorlalte batalioane. La comanda Batalionului I a avut misiunea să organizeze un cap de pod la est de Prut, pe care a realizat-o foarte bine. A probat temeinice cunoştinţe de întrebuinţarea armei şi a armelor combinate. În concluzie, colonelul I. Constantinescu, comandantul Regimentului 1 Vânători, susţine: „Din punct de vedere al instrucţiei, a urmărit, cu toată puterea, cu tot sufletul, pregătirea de război a ofiţerilor şi trupei de sub comanda sa. Bun pedagog, bun instructor, a reuşit să obţină rezultate foarte bune. S-a îngrijit... de sănătatea şi hrana trupei, de păstrarea şi buna întreţinere a materialelor. Batalionul I s-a prezentat foarte bine din toate punctele de vedere. Foarte bun ofiţer superior“[44]. Colonelul Camenită îl defineşte mai sintetic: „Ofiţer superior conştiincios, cu mare putere de muncă şi foarte priceput. Foarte bun comandant de batalion“[45].

Pentru anul 1941, colonelul Camenită, comandantul Regimentului 1 Vânători, după ce susţine, în concluzie, că are foarte bune aptitudini fizice şi militare, la Capacitate, îl declară: inteligent, cu foarte bună judecată, cu suficientă cultură generală şi cu solide cunoştinţe profesionale, studios şi foarte capabil. La îndeplinirea serviciului, se susţine că a obţinut rezultate foarte bune la instruirea trupei şi a ofiţerilor, precum şi în administraţia şi hrana trupei. A pregătit foarte bine pentru război Batalionul I. „*În timpul Campaniei din Ucraina,* a luptat la: Hut-Temuş (4-5 august 1941), Sipca (5 august), Plosca - Razdelnaia-Bacalovi (9-10 august), Cota 102 (10-17 august). În toate luptele, maiorul Herişanu, a dat dovadă de sânge rece, abnegaţie şi un curaj desăvârşit. A mers numai în linia I-a, recunoscând orice situaţie şi conducând în cunoştinţă de cauză subunităţile sale în luptă. L-am văzut în împrejurări grele, luând comanda chiar a unui ploton, pentru a îndrepta o situaţie precară. În toate luptele, batalionul său a reuşit - graţie priceperii şi curajului său - să cucerească obiectivele ce i s-au destinat. La Cota 102, în ziua de 17 august, a căzut grav rănit, rană care-l reţine şi azi în spital. În concluzie, maiorul Herişanu Nicolae s-a purtat în mod brav pe câmpul de luptă, dovedind calităţi deosebit de frumoase ca om de război... VIII. În concluzie, ofiţer foarte bun şi de mare nădejde“[46].

Generalul I. Arhip, comandantul secund al Diviziei a 3-a, arată că a instruit foarte bine batalionul, iar în timpul Rebeliunii s-a comportat cu mult tact. În Războiul contra Rusiei Sovietice a dovedit cunoştinţe temeinice şi o excepţională bravură ostăşească, fiind şi grav rănit. Este un ofiţer foarte bun. Generalul Şteflea, în calitate de comandant al Diviziei a 3-a, în acord cu şefii săi, consemnează: „A comandat batalionul în lupte, cu pricepere şi cu mult curaj. Ofiţer foarte bun“[47]. De la 1 noiembrie

[43] *Ibidem,* f. 42.
[44] *Ibidem,* f. 42-43.
[45] *Ibidem,* f. 43.
[46] *Ibidem,* f. 44.
[47] *Ibidem.*

1941 la 14 iunie 1942 a stat în spital. Colonelul I. Constantinescu îl caracterizează ca ofițer superior desăvârşit care, după vindecare, îşi va relua serviciul cu aceiaşi eficiență ca şi în trecut. A stat în spital şi în concediu medical până la 31 octombrie 1942[48]. A continuat să fie spitalizat şi să fie în concedii medicale până la 31 august 1943. Colonelul Tănăsescu, comandantul Brigăzii III Infanterie, generalul Calotescu, comandantul Diviziei a 3-a, şi generalul Boițeanu, comandantul Corpului 1 Armată, sunt de acord cu înaintarea, la alegere, la gradul de locotenent-colonel.

Dintr-o Fişă Personală ulterioară rezultă că după ce a fost rănit la Cota 102 din Regiunea Razdelnaia, a fost clasat invalid în procent de 20%, iar Comisia de Revizuire l-a declarat element de încredere care poate fi întrebuințat în serviciul Armatei R.P.R., în funcție de şef de birou[49]. Marinescu Filofteia şi Sârbu Carol din Piteşti dau referințe bune despre pensionarul militar Herişanu Nicolae[50].

A fost înălțat la gradul de colonel, la 22 iulie 1946[51].

THE COLONEL HERIŞANU N. NICOLAE

Abstract

Based on a detailed research in the archives, the author presents aspects of the military activity of the colonel Nicolae Herişanu from Câmpulung Muscel, who was rewarded along his career for his merits: „Coroana României" în grad de cavaler - 1933, „Steaua României" în grad de cavaler de pace - 1940, „Steaua României" cu spade şi panglică de „Virtutea Militară" clasa V-a, „Crucea de Fier" clasa II-a - 1942, „Semnul Onorific" for 25 years of military service - 1944, the order „Steaua României" cu spade şi panglică de „Virtutea Militară" - 1943.

A further file shows that after being wounded at the Hill 102 from Razdelnaia Region, was considered 20% invalid, and the Committee of Revision declared him an element to be trusted who could be used in the service of the R.P.R. Army, as the head office.

Marinescu Filofteia & Sârbu Carol from Piteşti have good remarks about the military pensioner Herişanu Nicolae.

[48] *Ibidem,* f. 45.
[49] *Ibidem,* f. 7.
[50] *Ibidem,* f. 7-8.
[51] *Ibidem,* f. 9.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

VECINĂTĂȚI PE VALEA SECAŞELOR, COMUNA APOLDU DE JOS, JUDEȚUL SIBIU

GABRIEL DEMETER*

Vecinătatea este forma de organizare majoră care a rezistat în timp şi spațiu. Ea apare ca o instituție crucială a societății transilvănene în ansamblul ei. După cum o arată numele Vecinătatea este o asociere între vecini, după criteriul strict al contiguității spațiale: toți locuitorii majori ai unei străzi erau uniți şi organizați într-o Vecinătate. Dacă strada era prea mare, ea se împărțea în mai multe vecinătăți. Vecinătatea reunea sub conducerea unui „tată de Vecinătate", ales democratic, pe toți locuitorii căsătoriți, sau la împlinirea vârstei de 24 de ani. Femeile aparțineau Vecinătății prin soții lor.

Vedere generală - Valea Secaşelor.

* Sibiu.

Stephan Ludwig Roth a definit Vecinătatea (Nachbarschaften) în felul următor: „Vecinătatea este o comunitate frăţească, teritorială, a cărei membrii care beau din aceeaşi fântână, stau de gardă în timpul nopţii pentru securitatea tuturor, îşi construiesc împreună casele, se comportă ca şi rudele în cazul ivirii unei boli sau catastrofe, se odihnesc pe acelaşi catafalc, îşi sapă mormintele, îşi conduc pe ultimul drum morţii, la sfârşitul înmormântării îşi cinstesc împreună pe cei care i-au părăsit, apoi, din devotament, au grijă de văduv sau văduvă şi de copii rămaşi orfani”[1].

Vecinătatea este un fel de familie mai mare, un sat mai mic în care „vecinii” trebuie să se încadreze mai întâi în legile străzii şi apoi în legile satului. Există anumite legi nescrise de bună cuviinţă, de purtare şi de ajutor.

Funcţiile cele mai importante ale vecinătăţilor au fost: ajutorarea reciprocă, păstrarea şi transmiterea tradiţiilor săseşti, îndrumarea proceselor de socializare, controlarea relaţiei cu biserica. Cu secole în urmă, vecinătăţile au jucat un rol important şi în păstrarea sănătăţii şi a igienei, căci interziceau, în timpul epidemiilor, intrarea străinilor pe teritoriul lor.

Vecinătatea veghează asupra bunurilor comunitare şi stabileşte normele de comportare şi repartizează sarcinile şi stabileşte drepturile în interesul ei. Drepturile şi îndatoririle erau precizate în scris prin statut.

Registrul de procese-verbale al unei Vecinătăţi.

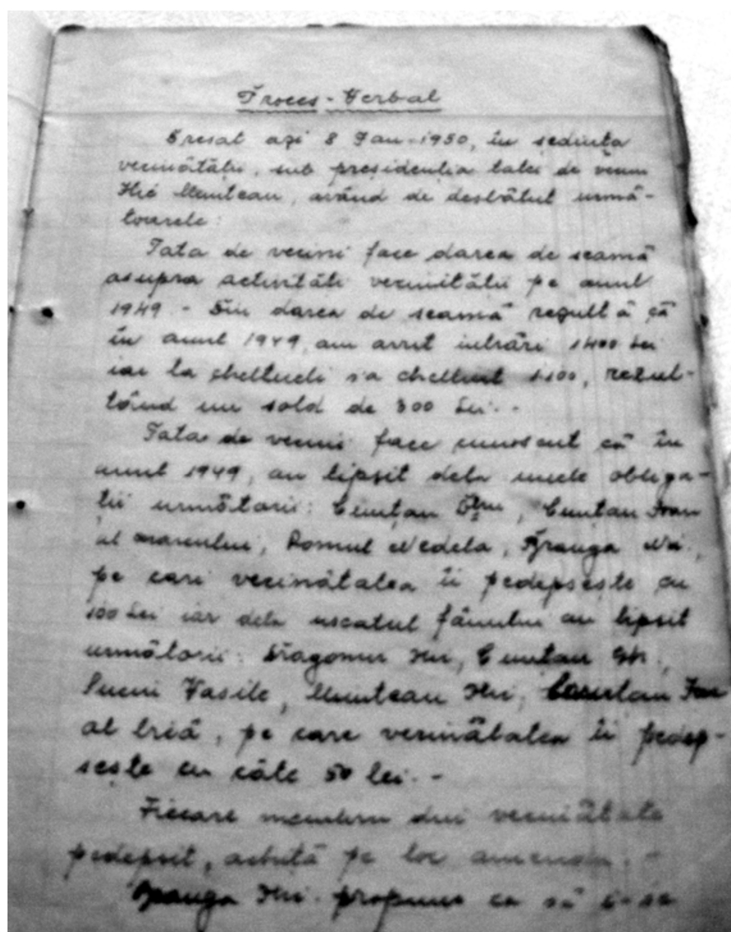
În regulamentul scris sau nescris al Vecinătăţilor săseşti din trecut, un loc important a fost ocupat de onestitate, onoare şi cinste, credibilitate. Vecinătăţile săseşti îi pedepseau pe cei care au încălcat regulamentul (erau aspru pedepsiţi alcoolicii, cei care înjurau, furau). Pedeapsa era amenda sau interzicerea de a participa la sărbători împreună cu vecinătatea.

La saşi – apoi la români – toţi membrii comunităţii aparţineau unei Vecinătăţi. Neapartenenţa la Vecinătate era echivalentă cu „moartea socială”.

Intrarea în Vecinătate se făcea şi se mai face după un întreg ritual. Primul demers este adresarea unei cereri tatălui de Vecinătate, cerere ce trebui aprobată prin vot de către toţi membrii. Cel admis trebuie „să plătească” dând de băut adunării (3-5 litri de vin).

Ieşirea din vecinătate duce la pierderea dreptului de proprietate asupra bunurilor cumpărate, precum şi a banilor strânşi din cotizaţia anuală şi a ajutorului dat la nuntă şi înmormântare.

[1] Weber, M., *Economie et societé*, 1985, p. 473.

Proces-Verbal

Încheiat azi 8 Jan.-1950, în ședința vecinătății, sub presidenția tatei de vecini Ilie Muntean, având de desbătut următoarele:

Tata de vecini face darea de seamă asupra activității vecinătății pe anul 1949 - Din darea de seamă rezultă că în anul 1949, am avut intrări 1400 lei iar la cheltueli s-a cheltuit 1100, rezultând un sold de 300 lei.-

Tata de vecini face cunoscut că în anul 1949, au lipsit dela unele obligații următorii: Muntean [illegible], Muntean Ion al [illegible], Român [illegible], Sfrangă [illegible], pe care vecinătatea îi pedepsește cu 100 lei iar dela uscatul fânului au lipsit următorii: Dragomir Ilie, Muntean Gh., Pucui Vasile, Muntean Ilie, Muntean Ion al Ilie, pe care vecinătatea îi pedepsește cu câte 50 lei.-

Fiecare membru din vecinătate pedepsit, achită pe loc amenda.-

Sfrangă Ilie propune ca să [illegible]

Pagină din Registrul de procese-verbale.

Vecinătatea este condusă (la sași, dar și la români) de un Tată de Vecinătate (Noberhann), un ajutor al Tatălui și uneori este prezent și casierul. Alegerea Tatălui de vecinătate se face anual, dar sunt situații în care a rămas Tata de Vecinătate 5-7 ani. Sarcinile Tatălui de Vecinătate variază de la o Vecinătate la alta. În general el gestionează zestrea Vecinătății (vesela, uneltele de înmormântare) și fondul Vecinătății, strânge banii de petreceri, organizează petrecerile, stabilește și încasează amenzile, ține legătura cu celelalte vecinătăți și cu Primăria.

Foarte importantă era „lada de Vecinătate” în care erau păstrate statutul, evidența activităților, situația detaliată a veniturilor și cheltuielilor. Deschiderea lăzii se făcea doar în prezența tuturor membrilor și marca începutul și sfârșitul unui ciclu de activitate.

„Nimeni nu avea voie să întârzie la acest moment (era amendat dacă întârzia), nimeni nu avea voie să părăsească încăperea sau să fumeze în timp ce lada era deschisă”[2].

Adusă de saşi odată cu, colonizările din secolul al XII-lea şi al XVII-lea, Vecinătatea, prezentă şi astăzi în Transilvania, poate părea o formă istorică depăşită, vestigiu al unor epoci revolute. Departe însă de a fi „o fosilă vie”, ea este o formă de organizare socială extrem de receptivă la transformările sociale. După stilul scrisului din procesele verbale redactate cu ocazia şedinţelor se poate recunoaşte contextul politic în care acestea s-au desfăşurat (în anii 50 sunt adresări în termeni de „tovarăşi”).

Ladă de vecinătate cu capacul deschis. În interior-vesela Vecinătăţii.

În cele ce urmează mă voi referi la vechile şi noile forme de vecinătate din Depresiunea Apold-Miercurea. Este sigur că în această depresiune au fiinţat vecinătăţi ale saşilor şi românilor în localităţile: Apoldu de Sus, Apoldu de Jos, Dobârca şi Miercurea Sibiului.

Comuna Apoldu de Jos se află în partea de Sud-Est a Podişului Secaşului, în Depresiunea Apold Miercurea străbătută de pârâul Secaş. Se învecinează cu localităţile Amnaş, Aciliu, Apoldu de Sus, Miercurea Sibiului, Ludoş şi Sângătin[3].

În ceea ce priveşte istoria comunei Apoldu de Jos se poate crede că oamenii primitivi din paleolitic au trăit şi în această zonă, chiar dacă nu există material arheologic pentru a susţine această ipoteză (descoperiri făcute deocamdată la Ocna

[2] Mihăilescu, V., *Vecini şi vecinătăţi în Transilvania*”, Paideia, Bucureşti, 2002, p. 19.
[3] Câmpeanu Ioan, *Contribuţii la istoria localităţii Apoldu de Jos*, 1979, p. 6.

Sibiului şi Turnişor). Pentru neolitic există mai multe mărturii arheologice conservate la Muzeul Brukenthal care pot susţine faptul că a existat o aşezare neolitică pe dealul „sub Potcă" de la Apoldu de Jos[4]. În epoca bronzului, aşezările din zona Sibiului aparţin culturii Coţofeni şi Wietenberg. Atât epoca bronzului cât şi cea a fierului sunt slab reprezentate pentru zona Apold-Miercurea. Faptul că au locuit dacii aici este dovedit de descoperirea unui mormânt de incineraţie între Apold şi Miercurea. Nu este identificată aici vreo aşezare dacică, dar a existat un mare număr de aşezări dacice subordonate centrului dacic de la Tilişca în care intra cu siguranţă şi Apoldu de Jos. În secolul I î. Hr. ajung în zona aceasta produse de factură romană. La Apoldu de Jos a fost descoperită o monedă grecească şi mai multe monede romane de până la cucerirea romană[5].

Pe lada vecinătăţii - hărdăzăul (frânghie groasă, rezistentă şi lungă) folosită pentru aşezarea copârşeului (sicriu) în pogadie (la cimitir).

Pentru perioada romană urmele arheologice sunt numeroase. Istoricul şi arheologul D. Tudor vorbeşte de existenţa unui castru militar supravegheat de soldaţi din Legiunea a XIII-a Gemina. Cu ocazia unor lucrări agricole s-a descoperit în 1968, în „Capul Alpoldului" o porţiune de 80 m din drumul roman, drum paralel cu Valea Apoldului. În anul 1909 s-a descoperit un tezaur monetar, format din 206 monede (denari romani).

[4] *Repertoriul arheologic al regiunii Braşov*, Muzeul Brukenthal, Sibiu. Literele A şi M şi propriile observaţii cu ocazia săpăturilor arheologice făcute sub îndrumarea prof. S.A. Luca de la Universitatea Lucian Blaga Sibiu şi muzeograful I. Georgescu de la Muzeul de Istorie Sibiu în anii 2001 şi 2003-2004 în locurile numite „Sub Potcă" de pe raza com. „Apoldu de Jos" şi „La Petriş" - Miercurea Sibiului.
[5] Branga, Nicolae, *Itinerarii romane în Transilvania*, în „Transilvania" II, nr. 7, Sibiu, 1973, p. 17.

În perioada prefeudală nu este pomenit Apoldu de Jos în documentele maghiare, dar apare ducatul Amnaşului care a cuprins mai mult ca sigur şi localitatea aceasta.

Toponimicul Apold apare pentru prima dată într-un document medieval în anul 1288, dat în Braşov de către Regele Ungariei Ladislav IV Cumanul prin care se restituiau Episcopiei Transilvaniei dijmele din comitatul Ugacea. În acest act Parohul Decan de Apold trebuia să depună mărturie. Nu există unitate de vederi în legătură cu originea toponimicului. Se poate să fii derivat de la un nume de persoană ***Appold,*** sau de la substantiv comun de origine slavă „poljie” care înseamnă „câmp” (e însă greu de crezut ca saşii să fi preluat numele slav pe care să-l rostească după fonetismul lor). De-a lungul timpului numele localităţii a apărut sub mai multe forme *Apold* (în actul din 1288), *Apoldya Inferior* (în documente din 1299), *Apoldt* (în 1508), *Nyders polt* (1523), *Kiss-Apold* (1733), *Apoldia Minor* (1839) şi Apoldul de Jos astăzi - Kleinpold faţă de Grosspold - Apoldu de Sus sau Apoldu Mare.

Sunt două opinii ce se disting cu privire la originea numelui: germană şi slavă. Originea slavă este susţinută de Gustav Kisch care afirmă că denumirea Apold este un cuvânt compus din trei unităţi lingvistice şi prepoziţia „a” care înseamnă „pe”, din substantivul „apol” care înseamnă câmpie şi sufixul toponimic „d”. Traducerea ar fi „satul de la câmpie”. Pentru originea germană se crede că este un nume de persoană derivat, probabil din *Adelband*, întrebuinţat în forma *Apolda* şi în Germania şi unde este întâlnit ca nume de familie şi ca nume de localitate[6]. Dacă avem în vedere ce spune lingvistul Iorgu Iordan şi anume că un sat îşi trage numele, în majoritatea cazurilor, de la stăpânul satului de la întemeietorul său, atunci numele localităţii Apold este derivat de la numele *greavului* care a întemeiat localitatea.

Nu este sigur momentul colonizării saşilor aici, dar se ştie că la 1224 saşii locuiau aici, în *Unterwald*, adică în teritoriul localităţilor Orăştie, Sebeş, Vingard, Boz, Gusu, Câlnic, Miercurea, Gârbova, Apoldu de Sus, Apoldu de Jos, Amnaş, Dobârca, Ludoş, Cunţa, Cut din care a dispărut azi, aproape de tot, populaţia germană.

Saşii veniţi în Apold de Jos au găsit aici un loc ce oferea toate condiţiile pentru viaţa de agricultor şi au aşezat satul în vale şi pe considerentul că agricultorul trebuie să meargă în sus cu carul gol şi înapoi, spre sat, cu carul plin. Ei au făcut parcelarea terenului pentru casă şi grădină (aproape egală aprox. 400 stânjeni pătraţi, adică aprox. 1430 de metri) şi au trasat strada principală, „Strada Mare” şi apoi, când populaţia a crescut, s-a trasat una paralelă cu aceasta. A fost printre cele mai mari localităţi din zonă. La 1508, cu ocazia primei conscripţii numărul familiilor se ridica la 36, plus un preot.

Comunitatea saşilor aşezată aici a beneficiat de privilegiile acordate saşilor de către regii maghiari, fapt confirmat de „Bula de aur a saşilor” (*Dilpoma andreiană din 1244*). La întemeierea satului de către coloniştii saşi nu au fost acceptaţi în comunitate românii. Aceştia s-au retras în munţi sau măcar înafara vetrei satului. După 1447 (în urma unui act semnat de Iancu de Hunedoara) saşii îi vor atrage pe români în sat folosindu-i ca slugi. După vreo sută de ani în toate gospodăriile săseşti erau slugi româneşti, iar la sfârşitul secolului XVI, (după cum spune Sextil Puşcariu în *Contribuţii istorice privitoare la trecutul românilor de pe teritoriul crăiesc* - 1913

[6] Imprimeria statului, *Împărţirea administrativă a teritoriilor alipite*, 1921, Bucureşti, p. 47.

românii devin majoritari[7].

În prima jumătate al secolului al XVII-lea a avut loc procesul de înlocuire a populaţiei săseşti cu cea românească. După unii istorici oastea lui Mihai Viteazul ar fi provocat distrugeri mari localităţilor Apoldu de Jos, Ludoş şi Topârcea pentru faptul că locuitorii saşi din aceste localităţi au luptat împotriva voievodului român la 28 octombrie 1599. În anul următor M. Viteazul va înlocui cu români populaţia săsească pierită sau fugită din aceste sate. S-ar putea ca depopularea Apoldului de Jos de saşi să se fi făcut prin retragerea lor în alte localităţi unde populaţia săsescă a rămas compactă[8].

În lucrarea amintită, S. Puşcariu pomeneşte Bungardul şi Apoldu de Jos unde nu a mai rămas urmă de saşi.

Anul 1656 este primul în care toţi membrii administraţiei sunt români. Administraţia românească a comunei Apoldu de Jos s-a integrat în sistemul administrativ al scaunului Miercurea şi al Universităţii săseşti.

Dacă în 1850 din 2104 locuitori doar o familie era de saşi în 1930 din 2292 locuitori, 6 erau saşi, în anii '50 era o familie de saşi veniţi din Amnaş ca lucrători la Primărie (îngrijitori la taurii comunali), în 1977 toţi locuitorii erau români[9].

Până în secolul XVI-lea nu există documente cu privire la locuinţe. De la începutul secolului al XVI-lea locuinţele şi alte construcţii încep să fie construite din piatră. Ansamblul arhitectural era compus din locuinţa cu mai multe camere dispuse una după alta. Sub una, sau două camere erau pivniţa cu intrarea protejată printr-o construcţie suplimentară numită „gârlici". Perimetrul curţii se încheia prin poarta boltită la stradă şi legarea ei de casa vecinului. În spatele curţii: grajdul şi şura. Astfel fiecare curte era (şi este şi astăzi) o fortăreaţă. Astăzi casele sunt construite din cărămidă şi neapărat acoperite cu ţiglă.

Vorbim de o localitate care este rodul unei psihologii speciale în centrul căreia stă sentimentul solidarităţii, al faptului că este menită să reziste în timp mai mult decât o generaţie-două. Din acest punct de vedere, localitatea Apoldu de Jos face parte dintr-o unitate geografică şi etnoculturală care reprezintă o simbioză a zonei Mărginimii cu cea a văilor Secaşului şi Sebeşului, preluând din fiecare elemente de afirmare a personalităţii sale. Este o zonă în care tradiţia s-a păstrat şi s-a transmis de-a lungul timpului până azi. Comuna Apoldu de Jos a fost locuită în permanenţă de o populaţie românească (din sec XVII) cu oameni vrednici, buni gospodari, care-şi respectă cuvântul dat, punctuali, religioşi. Şi astăzi localitatea este foarte curată, cu străzile şi casele bine îngrijite. Mândrii de tradiţiile lor, le păstrează şi astăzi. Sunt obiceiuri legate de sărbători din calendarul ortodox: Crăciun, Bobotează, Paşte, Postul Mare, etc.

Un obicei frumos şi interesant este cel legat de Sf. Toader (în sâmbăta dinaintea Postului mare) când fetele se „prind văruţă" (un fel de fraţi de cruce). Fetele (adolescente) merg la casa uneia dintre ele şi, în grădină, pun într-un pom nişte colăcei (numiţi brăduleţ). „Pomul e scuturat, brăduleţii cad şi ele îi culeg. Apoi îi mănâncă cu grâu fiert amestecat cu miere. Ele vor fi alături toată viaţa la bine şi la rău (mai mult ca nişte rude de sânge)". În timp ce se prind de mâini, în cerc şi se învârtesc în jurul

[7] Puşcariu, Sextil, *Contribuţii istorice privitoare la trecutul românilor, de pe teritoriul crăiesc*, Sibiu, 1913.
[8] Henrich Johan Daniel, *Monografia Apoldului de Jos*, (decanatul Unterwald), 1846, p. 54.
[9] Beju, I., *Monografia comunei Apoldu de Jos*, 1992, p. 37.

pomului, rostesc: „Cu cine te prinzi văruţă?/ – Cu tine şi cu Dumnezeu!/ Să-l luăm pe Iuda de-un picior,/ Să-l ţâpăm în părău./ Părăul s-o bulbucat,/ Iuda s-o necat!“[10].

Apare aici ideea de trădare şi credinţă (Iuda, ucenicul lui Iisus l-a trădat pentru 30 de arginţi). Adusă de coloniştii saşi vecinătatea a avut până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial un rol activ în viaţa comunităţii. Funcţiile cele mai importante au fost: ajutorul reciproc, păstrarea şi transmiterea tradiţiilor săseşti sau româneşti după caz şi controlarea relaţiilor cu biserica. Vecinătăţile aveau un rol activ în păzirea pe timp de zi şi de noapte a străzilor, ogoarelor, viilor şi pădurilor, ba chiar şi în privinţa păstrării sănătăţii publice. Cea mai veche şi cea mai persistentă funcţie a vecinătăţilor, împărtăşită în trecut cu breslele şi societăţile de înmormântare, este fără îndoială organizarea înmormântării celor decedaţi.

În Apold aşa cum am arătat, la începutul secolului al XIX-lea mai era doar o familie de saşi, iar după al doilea război mondial nu mai era nici o familie, dar vecinătatea nu a dispărut. Ea a fost deja demult preluată de la saşi. Să nu uităm că în satele din zonă Miercurea, Dobârca, Amnaş şi Ludoş au fost vecinătăţi săseşti chiar până în anii '80 (când o mare parte dintre locuitorii saşi au plecat în Germania). Astăzi rolul vecinătăţilor apolzene se reduce doar la cel al înmormântării.

În Apold au fost şi sunt şi azi 624 numere de case cu 20-21 de vecinătăţi cu aproximativ 20 de case de vecinătate. Vecinătăţile sunt organizate pe străzi: Uliţa Mare, Uliţa Nouă, Uliţa din Jos, În Ungheţ, În Godârlău, Peste Pod, În Cânechi, Pe Deal, În Baltă, La Gară, Sub Potece.

Vecinătatea deţine câteva obiecte simbolice: tabla de convocare, lada vecinătăţii şi steagul. În lada vecinătăţii se păstrează statutul, ştampila, procesele verbale, cotizaţiile plătite. Pe lângă acestea aparţin vecinătăţii obiecte uzuale folosite în viaţa de toate zilele sau în ocazii: mese, bănci, vase, veselă şi accesorii pentru înmormântare. Toate acestea au fost cumpărate de membrii vecinătăţii. Dacă se întâmplă să strice vreo oală trebuie ca cel care a luat-o pentru înmormântare să cumpere alta. Primirea şi predarea obiectelor se face în prezenţa cuiva din vecinătate şi se scrie starea în care se află. Toate aceste înscrisuri (un fel de procese-verbale) se ţin de către tatăl de vecinătate. Obiectele de folosinţă se cumpără după ce se discută în vecinătate. Se notează suma cu care s-a contribuit la procurarea lor. Dacă cineva refuză să plătească nu poate folosi vasele, feţele de masă sau tacâmurile, la botez, nuntă sau înmormântare.

În urmă cu 40-50 de ani în perioada 15 august - 1 septembrie a fiecărui an, vecinătăţile pregăteau căile noi de acces spre locurile din pădure aşa cum stabilea ocolul silvic. De asemenea în perioada secerişului şi a treieratului (îmblătit) vecinătăţile îşi programau zilele în care să se desfăşoare aceste activităţi pentru fiecare familie în parte. În timpul iernii şi mai ales de sărbători bărbaţii din vecinătate se întâlneau (azi mai rar) pentru a petrece cu un pahar de vin şi „cu poveşti”. Până prin anii '70 femeile se întâlneau la şezători şi de sărbători. Ele făceau pe rând scoverzi, croapine (gogoşi) şi clătite.

Popa I. Nicolae, Albei, pensionar de 85 de ani, cantor la biserica din comună a fost tată de vecinătate chiar 7 ani la rând, deşi regula este ca funcţia să fie ocupată un an şi, în mod excepţional, doi. Fiind un bărbat inteligent, inventiv şi bun organizator a

[10] Popa Elisabeta, casnică, 84 ani, com. Apoldu de Jos, subiect anchetat.

fost ales de 7 ori la rând. Din păcate, spune domnia sa, rolul vecinătății, se reduce astăzi la înmormântare, când este nevoie de 14 bărbați din vecinătatea din care este cel decedat (6 bărbați care duc sicriul, 2 bărbați pentru cele două scaune folosit în timpul opririlor, 2 pentru prapuri, şi patru pentru săpatul gropii). Dacă cine trebuie să participe nu poate să efectueze unul dintre aceste lucruri, fiind în vârstă sau bolnav, trebuie să găsească o persoană care să îi țină locul. Sunt acum multe femei văduve care trebuie să îşi găsească un bărbat dintre rude, vecin sau prieten care să completeze numărul de 14 la înmormântare. Săpatul gropii este una dintre sarcinile principale ce revine fiecărui bărbat dintr-o familie membră a vecinătății. Îndeplinind această obligație, fiecare bărbat asigură membrilor familiei sale gratuitatea acestui serviciu când va fi cazul. Vecinătatea asigură şi constituirea cortegiului cu rudele şi prietenii decedatului. Vecinătatea participă la masa de după înmormântare şi la „cina" de a doua zi.

Față de alte localități din jur din care în anii 80 au plecat mulți tineri la oraş, chiar dacă s-au angajat în întreprinderile din Sibiu au făcut naveta cu trenul. Astfel nu s-a petrecut o întrerupere în activitatea vecinătăților.

În localități ca Miercurea şi Cristian s-au înființat vecinătăți noi după 1990. Apartenența la o vecinătate nouă se face nu numai după apropierea spațială, ci şi în funcție de profesia membrilor şi pe bază de prietenie.

Ca şi în vecinătățile vechi există şi acum un ritual de intrare: adresare unei cereri scrise, aprobarea ei cu majoritate de voturi, plata unei taxe de înscriere, şi obligația de a da de băut adunării trei – cinci litri de vin. Excluderea din vecinătate este determinată de nerespectarea regulilor. Nu există să nu plăteşti, sau să nu îndeplineşti o datorie căci "îi" ruşine. Este deci o sancțiune social-morală[11].

De ce se mențin vecinătățile? De ce noii veniți în satele din depresiunea Apold - Miercurea, se reunesc în vecinătăți?

Printre motive găsim nevoia de „a fi" şi de „a acționa" împreună nu numai informal, dar şi în forme pe care băştinaşii să le recunoască. Ca formă de organizare socială exprimă solidaritatea, nevoia lui „a fi" cu ceilalți şi susține ajutorarea, nevoia lui „a face" împreună cu ceilalți.

[11] Popa I. Nicolae-Albei, pensionar, 85 de ani, com. Apoldu de Jos, cantor la biserica din comună-subiect anchetat.

NEIGHBORHOODS FROM SECAŞELOR VALLEY
APOLDU DE JOS PARISH, SIBIU COUNTY
Abstract

The Neighborhood is the major form of organization which lasted in time and space. It is a crucial institution of the society from Transylvania. It is a form of neighborhood association based on the strict criteria of the spatial contiguity: all the adults from one street were gathered and organized in a Neighborhood.

Why have they existed for such a long time? Why the new comers in the villages from the depression Apold – Miercurea are still gathered in Neighborhoods?

That is because they needed to have the same rules as those followed by the natives. In the same time they knew that solidarity was useful for all of them.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

REPERE ISTORICE COMUNE: CÂMPULUNG MUSCEL - BĂDEŞTII DE MUSCEL

ION ŞTEFAN*

Istoria oraşului Câmpulung s-a împletit de-a lungul veacurilor cu istoria celorlalte aşezări din frumoasa regiune a Muscelului. O asemenea aşezare este satul Bădeşti din comuna Pietroşani, judeţul Argeş.

Pe la mijlocul văii Râului Doamnei, pe partea stângă a acesteia, într-o poziţie deosebit de frumoasă, este aşezat satul Bădeşti-Muscel, din judeţul Argeş. Acesta se găseşte „prins"între Râul Doamnei la Vest şi Pădurea Voineag la Est, ceea ce îl fereşte de crivăţul rusesc şi dă posibilitatea formării unei zone de luncă deosebit de frumoase şi roditoare. Se mărgineşte la Nord cu localitatea Domneşti, la Sud cu satul Retevoieşti, la Est cu localităţile Aninoasa şi Vlădeşti, iar la Vest cu satul Pietroşani de care îl desparte Râul Doamnei. Pe aceste locuri omul a locuit din cele mai vechi timpuri. Stau mărturie în acest sens obiectele amintite de învăţătorul Petre I Stănescu în lucrarea sa „Monografia comunei Pietroşani", din anul 1974: silex, o măsea şi un os de mamut, un ou de cremene şlefuit[1]. Astăzi nu cunoaştem unde sunt aceste obiecte dar e de dorit recuperarea lor.

Decorul în care se găseşte acest sat este deosebit, fiind înconjurat de dealuri împădurite, cu lunca şi livezile bogate, cu albia Râului Doamnei strălucind în soare. Satul e aşezat în zona dealurilor subcarpatice de la poalele Munţilor Făgăraş, pe întinderea celor „şapte muscele", porţiune ce cuprinde Valea Râului Doamnei de la Corbşori-Stăneşti-Domneşti până la Strâmtoarea Găneştilor, porţiune înconjurată de păduri de fag mai ales.

Odinioară Bădeştiul era o comună rurală aparţinând de plaiul Nucşoara al judeţului Muscel, alături de comunele Domneşti, Slănic, Aninoasa, Bădeşti, Berevoieşti, Berevoieşti-Pământeni, Ungureni, Corbi, Nucşoara, Corbşori, Stăneşti, Pietroşani, Retevoieşti, Leiceşti, Coşeşti şi Jupâneşti.

Iată ce scria Constantin Alessandrescu în al său *Dicţionar geografic al judeţului Muscel* din anul 1893: „Bădeşti, comună rurală, plaiul Nucşoara, la Sud-Vest de Câmpulung, 23 de Km departe de acest oraş. Este situat de malul stâng al râului Doamnei. N-are nici-un cătun alipit. Această comună cade pe moşia satului cu aceeaşi numire şi a fost proprietatea lui Nicolae Basarab-Voievod, care la anul 1352 prin hrisov o dăruieşte Mănăstirii Câmpulung precum o dovedeşte pisania de pe piatra mormântală

---

* Şcoala nr. 11, Piteşti.
[1] Petre Stănescu, *Monografia comunei Pietroşani,* 1974, p. 203.

a acestui domn, dar care astăzi nu se mai găseşte, fiind poate astupată sau strămutată […]. La nordul comunei sunt frumoase livezi şi păduri de arine, mai ales între Pârâul Cameneţoaia şi Voineagul, iar la sud este izlazul comunei. În comună este o singură biserică veche, de lemn, fondată de nişte călugări, deservită de doi preoţi şi un cântăreţ. Are o şcoală care s-a înfiinţat la anul 1883, condusă de un învăţător normalist, frecventată de 45 copii, din 62 înscrişi. Cu întreţinerea ei, statul cheltuieşte 1242 lei anual. Ştiu carte 69 bărbaţi şi 30 femei“[2].

Începând cu anul 1352 istoria Bădeştilor interferează în izvoarele vremii, de multe ori, cu istoria oraşului Câmpulung-Muscel. Bădeşti a fost sat domnesc, proprietate a domnitorului Nicolae Alexandru Basarab, care a cârmuit Ţara Românească între anii 1352-1364, după ce fusese asociat la domnie, din anul 1340, alături de tatăl său Basarab I, primul domnitor şi întemeietorul Ţării Româneşti.

Bogdan Petriceicu Haşdeu, în al său dicţionar *Etymologicum Magnum Romaniae*, arată: „Bădeşti este pluralul de la patronimicul Bădescu, fiul lui Bade, însemnând prin urmare „neamul lui Bade“. În Moldova nu sunt sate cu acest nume, ci numai Bădeni şi vestitul sat Bădeuţi, despre care a se vedea la locul său […]. Dintre sate cu acest nume, cel mai istoric este satul Bădeşti, comună în judeţul Muscel, plaiul Nucşoara, cu 600 locuitori, cuprinde 1.200 pogoane de pădure. A fost proprietatea lui Nicolae Basarab Voievod şi la 1352 prin hrisov o dăruieşte Mănăstiri Câmpulung, precum o dovedeşte pisania de pe piatra mormântală a acestui Domn, dar care astăzi nu se mai vede, fiind poate îngropată sau strămutată din loc[3]. E demn de semnalat că pe mormântul lui Nicolae Alexandru Basarab a existat cea mai veche piatră din câte avem de la domnitorii noştri, cu următoarea pisanie scrisă în limba slavonă: „(†) Luna Noembre 16 zile a repausat marele şi autocratul Domn Io Nicolae Alexandru voevoda, fiul marelui Basarabă voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-I eternă memoria“.

Piatra mormântală a fost găsită de istoricul şi cărturarul Grigore Tocilescu, ea nu mai există, a fost poate mutată din loc sau acoperită, dar numeroase documente întocmite de-a lungul veacurilor atestă existenţa acestei pisanii. Pe actul original de întemeiere a Mănăstiri din Câmpulung, scris pe pergament în litere chirilice şi păstrat în Biblioteca Academiei Române, se menţionează: „Această dumnezeiască casă a Născătoarei de Dumnezeu ce-i mai sus zisă, zidită au fost din temelie de prea luminatul al fericitei pomeane, întâiul domn al acestei ţări, Radu Negru Vodă, căruia îi zice şi Descălecătorul ţării. Şi au zidit biserică de mir, zidire frumoasă, cu pietre cioplite pe dinafară, iar pe dinăuntru cu zugrăvire foarte frumoasă, întru cursul anilor de la începutul lumii 6723(1215), care-i datu-i-au şi întru moşii acestor sate: Bădeştii toţi cu toţi rumânii şi Groşanii toţi cu toţi rumânii şi jumătate din Bogăteşti cu toţi rumânii“.

Vechimea impresionantă a Bădeştilor de Muscel este susţinută şi de învăţătorul Rădulescu-Codin în „Muscelul nostru“: „…iar Bădeştii fiind încă din 1352 dăruit prin hrisov domnesc Monastirii Câmpulung de către Nicolae Alexandru Basarab care fusese proprietarul Bădeştilor[4], dar şi de Dumitru Băjan în lucrarea „ Documente

---

[2] Constantin Alessandrescu, *Dicţionarul geografic al judeţului Muscel,* Editura Stabilimentul Grafic, J. V. Soccecu, 1893, p. 203.

[3] Bogdan Petriceicu Haşdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom VI, p. 2037, 2554, 2850, 2851.

[4] C. Rădulescu Codin, *Muscelul nostru,*Tipografia şi Legătoria de carte Gheorghe N. Vlădescu, Câmpulung, 1922, p. 44.

câmpulungene": Pentru că acest sat Goşani cu rumâni, el a fost dat de moşie din strămoşie, din descălecat al sf. Biserici dat de pomană, ca şi Bădeştii, de răposatul Nicolae Alexandru Basarab"[5].

Cronica tabelară (cca. 1746-1764), amintită şi de Nicolae Iorga, precizează în dreptul anului 6860 (1351-1352) numele lui „Nicolae Basarab cel dintâiu, sin Alexandru Voievod, feciorul Negrului Voievod Basarab, carele adeverează hrisovul lui Nicolae Voievod care să fie Sfintei M-tiri Câmpulung, moşia Bădeşti"[6].

În septembrie-noiembrie 1618, pentru moşia Bădeşti, se judeca Biserica din Câmpulung cu rumânii de pe această moşie care revendicau dreptul de proprietate. Procesul se judecă la Târgovişte de către Voievodul Gavril Movilă (1618-1620). Acesta confirma Bisericii din Câmpulung dreptul asupra moşiei Bădeşti, făcută danie de „…răposatul Nicolae-vodă Radu voievod, feciorul bătrânului răposatului Io Basarab-voievod, nepotul răposatului Negru Radu"[7]. Din documentul datat 13 noiembrie 1618, reiese că preoţi aduc drept dovadă, pe lângă piatra mormântală a lui Nicolae Alexandru Voievod şi hrisovul din 1352, o icoană a Maicii Domnului „…unde întru această icoană era şi satul Bădeşti, cu toate hotarele lui". Această icoană a fost transcripţia hrisovului de danie, deci un pomelnic cum se obişnuia, care trebuia să amintească preoţilor de obligaţiile lor faţă de ctitorul bisericii, cel care făcuse dania. Pe baza acestor elemente, Pavel Chihaia, conchidea: „…pomelnicul din 1351/1352 şi hrisovul au fost dăruite în urma morţii lui Basarab pentru pomenirea lui"[8].

Nu se poate exclude o asemenea ipoteză ştiut fiind că se obişnuia ca la moartea unui voievod să se facă asemenea danie. Autenticitatea actului din 1351/1352 a fost contestată din pricină că Şerban Logofăt din Hierăşti, copistul, a adăugat şi numele lui Radu Negru, menţiune care desigur nu se afla în actul din 1352. Cu toate acestea, cu siguranţă, documentul arătat de călugări în divan, la 1618, era autentic. Data, 1351/1352, corespunde cu adevărat domniei lui Nicolae Alexandru Basarab.

Existau păreri potrivit cărora mormântul domnitorului Ţării Româneşti, Nicolae Alexandru Basarab, s-ar afla la Bădeşti. Ipoteza, falsă, nu este susţinută nici de Bogdan Petriceicu Haşdeu în lucrarea amintită: „…Nicolae Vodă de pe la 1352 n-a fost altcineva decât celebrul Domn Alexandru Basarabă purtând dublu nume: Nicolae Alexandru şi că mormântul lui se află în interiorul Mănăstirii Câmpulung, iar nicidecum la Bădeşti"[9]. Probabil această ipoteză a apărut în contextual legăturii între moşia Bădeşti, numele voievodului muntean şi Mănăstirea (din anul 1372) Câmpulung, precum şi odiseea rămăşiţelor pământeşti ale Basarabilor. Mormintele Basarabilor au fost profanate în 1611 de soldaţii lui Gabriel Bathory, iar mai târziu, între 1828-1832, osemintele au fost duse la Mănăstirea Aninoasa de unde nu se ştie dacă au mai revenit la Câmpulung.

Pe o întindere de peste cinci veacuri, Biserica, mai apoi, Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, a fost stăpâna moşiei şi satului Bădeşti, respective din anul 1352, când Bădeştii au fost dăruiţi bisericii domneşti din Câmpulung de către domnitorul

---

[5] Dumitru Băjan, *Documente câmpulungene,* 1908, p. 23.
[6] Nicolae Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino,* Bucureşti, 1901, p. 19, 20.
[7] Petre Stănescu, *op.cit.,* p. 230.
8 Pavel Chihaia, *Glasul Bisericii,* Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971, p. 316.
[9] Bogdan Petriceicu Hşdeu, *op.cit.*, p. 2850.

Nicolae Alexandru Basarab, până la actul secularizării averilor mănăstireşti, semnat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în anul 1864.

Istoria scrisă a Bădeştilor începe cu istoria bisericii şi mai apoi a Mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung. Toate documentele de după anul 1352, subliniază faptul că Bădeştii au fost proprietatea voievodului muntean amintit şi dăruită Mănăstirii Câmpulung. Amintim aici hrisovul lui Matei Basarab din 15 ianuarie 1644, prin care se întăreşte pentru Mănăstirea Câmpulung, moşia Bădeşti şi muntele Preotesele[10]; la 15 septembrie 1654, 21 boieri jurători dau satul Groşani, Mănăstirii Câmpulung printr-o carte de judecată „…pentru-că a fost dat de pomană ca şi Bădeştii de răposatul Niculae Alexandru Voievod, unde-I zac oasele în Sfânta Mănăstire vă leat 6873 (1364)“[11]. Printr-un alt hrisov din 27 martie 1667, domnitorul Radu Leon, dă poruncă ca satele Groşani şi Bădeşti să fie scutite de bir şi de orice podvoade. Justificând această măsură, domnitorul arată că „…aciaste sate ce scriu mai sus fost-au date şi miluite într-acestă Sfântă Mănăstire din Câmpulung de reposatul creştin Necula Alexandru Voievod, căruia îi zac fericitele oase şi acum întru acest sfânt loc, încă mai dinainte de vreme de când au fost cursul anilor 6873 până ce au fost biserică de mir“[12].

Între călugării de la Mănăstirea Curtea de Argeş care stăpâneau moşia Domneşti şi cei de la Mănăstirea Câmpulung, stăpânitori ai moşiei Bădeşti, a existat o veche şi continuă rivalitate, manifestată prin contestarea de către primii a hotarului dintre cele două moşii, fapt care a dus la multe procese, cercetări, hrisoave domneşti.

Astfel, în urma mai multor încercări ale domneştenilor de a-şi extinde proprietatea către Bădeşti prin schimbarea hotarului între cele două moşii megieşe, de asemenea în urma unei informaţii mincinoase precum că Bădeştii au stricat hotarul, Radu Leon Vodă a trimis la 27 iunie 1666, 24 de boieri să împartă moşia Bădeşti în două, dând jumătate la Domneşti. Ulterior , Antonie Vodă, înlătură nedreptatea făcută Bădeştilor şi călugărilor Mănăstirii din Câmpulung, şi trimite boierii să pună din nou pietrele de hotar „…pe unde au fost hotarele vechi bătrâne“ şi la 18 noiembrie 1670 dă un hrisov M-tiri Câmpulung, prin care întăreşte această măsură privind hotarul între moşiile Bădeşti şi Domneşti, pentru-că Bădeştii „a fost bătrână şi dreaptă ocină din zilele răposatului Necula Alexandru Voievod carele este îngropat în Sfânta Mănăstire“[13].

Documentele privitoare la această problematică sunt numeroase şi ele întăresc faptul că Bădeştii au o istorie foarte veche care se împleteşte cu aceea a vechii reşedinţe voievodale, Câmpulung. Merită subliniat rolul educativ al Mănăstirii pentru locuitorii din Bădeşti. La educarea bădeştenilor a ajutat chiar spiritul creştinesc al călugărilor de la mănăstire, care veneau des în contact cu locuitorii moşiei. Acest spirit creştinesc a făcut ca mulţi locutori ai Bădeştilor să urmeze cursurile şcolilor din Câmpulung. La 15 aprilie 1838, Departamentul Logofeţiei Treburilor bisericeşti, a trimis egumenului poruncă privitoare la înfiinţarea de şcoli în toate satele de pe moşiile mănăstirii. În acei ani se va fi înfiinţat şcoală şi la Bădeşti, dar nu au rămas documente în acest sens ci numai informaţii transmise pe cale orală.

[10] Pr. I. Răuţescu, *Monografia oraşului Câmpulung,*1 943, p. 43.
[11] Dumitru Băjan, *op.cit.*, p. 21.
[12] *Ibidem*, p. 22.
[13] Petre Stănescu, *op.cit.,* p. 200.

Interesant este şi următorul aspect. La încheierea contractelor pentru arendarea moşiilor mănăstireşti, o condiţie era ca învăţătorul şcolii să fie scutit de dările proprietăreşti şi pe deasupra primea şi 2 lei de la fiecare enoriaş sătean. Până nu demult, bădeştenii, se puteau mândrii cu un număr impresionant de învăţători, absolvenţi ai Şcolii Normale din Câmpulung. Aceştia au jucat un rol important la ridicarea culturală, dar şi economică a aşezării. Foarte importantă a fost încurajarea venită din partea învăţătorilor privind înfiinţarea băncilor populare. În acest sens în Bădeşti au fost înfiinţate două bănci: Banca „Voineagul", înfiinţată în anul 1904, la iniţiativa învăţătorilor Nicolae Petroşanu, Ion Ionescu dar şi a altor intelectuali, precum şi Banca „Avântul" la iniţiativa învăţătorilor Ion Ionescu şi Ion Nica. Trei ani mai târziu, în anul 1907, aceiaşi învăţători au luat iniţiativa ridicării localului de şcoală, local care a fost funcţionabil până de curând.

Reşedinţă de judeţ, Câmpulung-Muscel, era locul unde bădeştenii mergeau adesea cu diferite probleme. Cei mai mulţi, pentru a ajunge la „târg" mergeau pe jos, prin pădurea Voineagu, cu sacii de lână la spate sau cu diferite mărfuri. De fiecare dată fetele şi băieţi se îmbrăcau în frumoasele costume muscelene, mai ales când mergeau să petreacă la tradiţionalul târg de „Sf. Ilie". Când mergeau la această sărbătoare nu se putea ca de fiecare dată să nu-şi facă câte o fotografie la vestitul fotograf Baraghin.

Băieţii, în marea lor majoritate, erau încorporaţi în Centrul Militar de la Câmpulung şi apoi îşi satisfăceau stagiul militar în cadrul Regimentului 30 Dorobanţi din oraş. Evenimente majore, precum participarea României la Al Doilea Război Mondial, au implicat şi tinerii din localitatea Bădeşti.

Legat de acest eveniment, bătrânii satului îşi amintesc de un episod emoţionant. Foarte mulţi tineri au primit ordinul de chemare la război. Trebuiau să se prezinte la Regimentul 30 Dorobanţi din Câmpulung. Au plecat pe jos însoţiţi de părinţi, rude dar şi de alţi consăteni, în sunetele instrumentelor muzicale ale unui taraf de lăutari locali. Ajunşi în vârful Voineagului trebuiau să se despartă de cei care i-au însoţit. Atunci, acolo, într-o poiană, au prins a juca hora, sârba şi brâul „ca la Muscel"cu fetele din sat, după care au plecat spre Câmpulung. Mulţi, foarte mulţi dintre ei nu s-au mai întors, dar numele lor stă scris pe Monumentul Eroilor din sat iar fotografiile celor căzuţi în lupte au un loc anume în incinta Bisericii din localitate.

Acelaşi spirit creştinesc întreţinut de călugării de la Mânăstirea din Câmpulung, i-a determinat pe locuitorii acestei frumoase aşezări muscelene să ridice lăcaşuri de cult şi troiţe.

Un loc deosebit de important în comunitatea bădeştenilor l-a avut din totdeauna Biserica. De-a lungul timpului pentru moşia Bădeşti au avut loc numeroase procese cu martori. Printre aceştia găsim şi numele unor preoţi din Bădeşti ceea ce dovedeşte existenţa unui locaş de cult.

În hrisovul din 17 decembrie 1623, semnează ca martor, printre alţii, popa Fräţilă şi popa Cârstea. De asemenea în hrisovul din 20 aprilie 1691, este menţionat ca martor popa Sim iar în cel din iulie 1718, semnează popa Stan.

Se ştie cu siguranţă că înaintea celei de astăzi au mai existat două biserici, ambele din lemn. Despre prima biserică din lemn avem puţine informaţii. Se pare că a fost ridicată de nişte călugări veniţi din zona Câmpulungului, fără a se cunoaşte anul. Dintr-o însemnare de pe un ceaslov vechi, datată 11 noiembrie 1783, reiese că la această biserică a slujit Popa Dimitrie Grigureanu: „Acest ciaslov este al meu Popii

Dimitrie Grigureanu ot Bădeşti. Eu Popa Di(mi)trie sîntă din Sibiu sat din Vale şi l'am cumpărat cu taleri 21, şi cine s'ar ispiti a-l fura să fie (anatema) la un loc cu Iuda şi supt afurisania trei sute sfinţi păr(n)ţi de la Nichia. Noiembrie în zilele 11 leat 1783"[14].

În acelaşi ceaslov într-o însemnare datată „leat 1815"este amintit Popa David, căruia murindu-i soţia, Niţa, a mers la călugărie numindu-se Dosoftei Ieromonahul. Alt slujitor la prima biserică din lemn a fost şi Popa Ion Lăstunescu dar şi Popa Moise şi Popa Vasile.

În anul 1815, prima biserică din lemn a ars. Informaţia aceasta se găseşte în însemnarea făcută de Popa Vasile pe cea dintâi foaie a vechiului Minei de pe luna decembrie. Din această însemnare reiese eforturile depuse de Popa Vasile pentru construirea celei de-a doua biserici din lemn în anul 1816: „La leat 1815 în lăsatul secului de brânză spre Duminică, pe la şapte ceasuri din noapte, au ars biserica cea veche ce au fost în acest sat Bădeşti, şi am şezut fără biserică până la leat 1816 Mai, neputând începe croiala sfintei biserici din multe ispite ale vrăjmaşului. Iar, când bine a binevoit Domnul, prin rugăciunile sfântului Ierarh Nicolae şi ale Cuvioasei Paraschiva am pus eu păcătosul cel mai jos arătat, multă osteneală, cerşind întâi de la Domnul ajutor, după aciia la sfinţii cei cu hram: Şi am început lucrul şi am săvârşit sfâ(n)ta biserică după cum se vede; pain multe ajutoare de pe la iubitorii de Hs. creştini carii se cuprind pe larg în pomelnicul cel mare, iar mai mult de la Dumn(ea)lui chir Hristudor ce au stătut arendaşi într'acest sat opt ani şi de la dumn(ea)lui chir Nuşui ce au stătut arendaş ani cinci. Pe urmă am împodobit'o foarte bine cu cărţi de ajuns şi cu alte scule şi odoare de care trebuie sfintei biserici. Iar la leat 1816 Decembrie 3, am sfinţit-o în zilele Prea Sfântului Mitropolit Nectarie, domnind Măria Sa Domnul Ioan Gheorghe Caragea Voevod întru al patrulea an al domniei sale. Protopop fiind Luca Bucureştenul, şi lipsind Protopopul din Judeţ la târnosală au fost Proistos chir Mihai, Proin Protopop ot Petreşti. La toate lucrurile sfintei biserici din ceput până în săvârşit am fost eu păcătosul mult ostenitor, atât la lucru, cât şi la adunarea cărţilor după cum se văde. Decembrie 10. 1816. Al tuturor către Domnul fierbinte rugător, smerit Iereu Vasile, sin Popa David, ot sat Bădeşt"[15].

Despre biserica ridicată în anul 1816 prin osârdia Popii Vasile pomeneşte Nicolae Stoicescu, amintind pe cei doi ctitori, chir Hristudor şi chir Nuşui[16]. „Vechea biserică din 1816, zidită prin osârdia Popii Vasile, fiind construită din material lemnos şi trainic şi bine închegat, putea să dureze şi până astăzi. Rămânând însă mică, neîncăpătoare faţă de creşterea numărului populaţiei satului, de nevoie era ca să se construiască altă biserică şi mai încăpătoare şi mai potrivită cu cerinţele vremii"[17]. Aşa justifica preotul Alexe Serafimescu, în însemnările sale din anul 1938, necesitatea construirii unei noi biserici în Bădeşti. Dar şi atunci ca şi astăzi, înălţarea unui asemenea edificiu cerea pe lângă eforturile materiale necesare, un om cu chemare, un om asemănător popii Vasile din anul 1816. Acest om providenţial a fost preotul Ioan Serafimescu, hirotonit în anul 1880 în parohia din Bădeşti, fiul bătrânului cântăreţ

[14] Arhiva familiei Serafimescu, *Însemnările* preotului Alexe Serafimescu.
[15] *Ibidem.*
[16] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România, I. Ţara Românească,* Editată de Mitropolia Olteniei, Craiova, 1979, p. 176.
[17] Preotul Alexe Serafimescu, *Însemnări…*

bisericesc din comuna vecină, Domneşti.

La inițiativa acestui preot, la data de 10 august 1896 s-a pus piatra fundamentală, după săvârşirea serviciului divin şi sfințirea locaşului de către Protoiereu. De atunci, părintele Serafimescu, timp de şase ani cât a durat construcția biserici, ajutat şi de enoriaşi, a dus-o într-o luptă, umblând după ofrande, căpătând bani, materiale şi toate cele necesare. A colindat prin majoritatea localităților din județ dar şi prin țară pentru strângerea de fonduri; a ajuns şi la Bucureşti unde, mergând la palatul regal, a primit doi galbeni de aur.

Şase ani de zile pr. Ioan Serafimescu şi cei implicați n-au ştiut ce este odihna, luptându-se cu toate greutățile în speranța că Dumnezeu nu va lăsa biserica neterminată. Greutățile şi eforturile susținute sunt descrise chiar de preotul amintit: „…iar la 10 august, s-a pus piatra fundamentală după săvârşirea serviciului divin şi stropirea Părintelui Protoiereu. De atunci, timp de şase ani de zile cât a durat construcția bisericii, am dus-o într-o luptă de moarte având a lupta singur cu toate greutățile, umblând cu pantahuza după ofrande, stăruind a le aduce (…). Şase ani de zile eu n-am ştiut de sărbătoare, lucrând cu căruța, spărgând la lemne de pe la oameni ca să ardem cărămida, rugându-mă de toți şi îndemnându-i să fie ascultători, de multe ori dormind noaptea prin frig şi ploaie. Văzându-mă fără bani şi biserica aşa mare şi neisprăvită, de multe ori era să-mi sară mințile, apucându-mă un tremurat“[18].

Dumnezeu i-a ascultat rugile pr. Ioan Serafimescu şi la 10 noiembrie 1902 biserica a fost sfințită. Prefectul județului Muscel, a publicat o circulară în tot județul în care pr. Ioan Serafimescu şi enoriaşi parohiei Bădeşti, au fost dați exemplu. Astfel printr-o adevărată minune dumnezeiască, concretizată prin ambiția şi dârzenia preotului Ioan Serafimescu şi prin credința şi înțelegerea enoriaşilor, a fost înălțată falnica Biserică din Bădeşti, cu hramul „Sf. Nicolae", „Sf. Paraschiva", şi „Sf. Filofteia".

Iată ce scria Gazeta Țăranilor din luna noiembrie 1902, cu ocazia sfințirii bisericii: „Preotul Ioan Serafimescu a înzestrat comuna Bădeşti cu un măreț edificiu, foarte solid ca construcție, destul de spațios, de o arhitectură ce nu lasă nimic de dorit. Un decor şi o pictură bizantină ce prea puține biserici din țară posedă, aşa că totul se prezintă ochiului impunător, maiestos, ce umple inima şi sufletul vizitatorilor de o profundă admirație şi înălțătoare evlavie.

Astăzi se face sfințirea acestui măreț templu, datorită efectiv preotului Ioan Serafimescu, a cărui voință de fier, putere de caracter, zbucium contra indiferenței, credință ce poate strămuta munții, muncii continue şu zelului nemărginit, a făcut ca străbătând țara în lung şi în latul, ca din obolul public mic şi neprețuit să se zidească un aşezământ nepieritor […]. Noi nu avem cuvinte de a-i exprima deplinele noastre mulțumiri, rugând pe bunul Dumnezeu a-i lungi viața până la adânci bătrânețe, a-i dărui întreaga fericire sufletească ca să facă din comuna Bădeşti o comună de drag şi veşnic să fie pildă îndemnând la fapte frumoase şi pe ceilalți muritori sceptici, lipsiți de energie şi credință în cele de folos tuturor.

Sătenii din Bădeşti"[19].

Este remarcabil faptul că peste un secol, 1880-1995, au slujit la biserica satului Bădeşti, trei generații de preoți din aceiaşi familie: tatăl, pr. Ioan Serafimescu,

---

[18] *Ibidem.*
[19] *Gazeta Țăranilor,* Anul IX, numărul 43, nov., 1902.

fiul, pr. Alexe Serafimescu şi nepotul, pr. Ioan Serafimescu decedat în anul 2007.

Veşnică să le fie amintirea!

Alături de biserică au fost construite dea-lungul timpului şi cruci dar şi troiţe. Cunoaştem existenţa a trei asemenea cruci vechi amintite şi în unele lucrări de specialitate[20].

Două dintre cruci au fost identificate şi aduse la Muzeul satului înfiinţat în Bădeşti. Textul uneia dintre ele scris cu litere slavone a fost descifrat dar fiind foarte erodat datarea nu poate fi exactă. Din păcate a treia cruce, deşi se ştie unde a fost amplasată nu se cunoaşte ce s-a întâmplat cu ea. Existau şi două troiţe a căror vechime era indiscutabilă, fiecare troiţă se găsea la câte un capăt al satului. Din păcate şi ele au dispărut şi odată cu ele a dispărut o mărturie despre viaţa spirituală a Bădeştilor.

În ceea ce priveşte datinile şi obiceiurile religioase, constatăm că o mare parte din ele s-au păstrat dar fără a mai avea rezonanţa din trecut. Ca peste tot în ţară, cele mai multe datini şi obiceiuri se grupează în jurul sărbătorilor de iarnă, din Ajunul Crăciunului până la Sfântul Ion. În marea lor majoritate sunt asemănătoare cu obiceiurile din celelalte aşezări muscelene. Vom arăta în cele ce urmează, unele datini şi obiceiuri aşa cum erau ele în urmă cu 80-100 de ani. Mare parte din ele se mai păstrează dar au evoluat în alte forme.

Bună dimineaţa la Moş Ajun! În seara dinaintea ajunului de Crăciun, copii de şcoală, dar şi prichindeii mai mici, de 5-6 ani, îmbrăcaţi bine şi cu câte o traistă de gât, mergeau la marginea satului, la ultimele case, unde gospodarii îi găzduiau pentru câtva timp în casa caldă. Pe la miezul nopţii, somnoroşi , ieşeau în grupuri mici pe uliţele satului, şi începeau să strige pe la porţile oamenilor cu putere: „Bună dimineaţa la Moş Ajun !”, pe o melodie moştenită din an în an. Sătenii, dar mai ales gospodinele ieşeau la poartă cu coşurile şi împărţeau copiilor covrigi, mere sau nuci.

Colindătorii de Moş Ajun. În ziua de ajun a Crăciunului, aceeaşi copii de şcoală plecau cu colindul prin sat organizaţi în grupuri de 3-4, chiar 5, după ce înainte se pregătiseră învăţând colindele.

– „Primiţi colindul?” strigau copii la poartă. Dacă erau primiţi, intrau în curtea gospodarului sau chiar pe prispa casei, la ferestre, şi începeau să cânte un colind. Unul din aceste frumoase colinde este: „*Am plecat să colindăm.* Domn, domn să-nălţăm (se repetă după fiecare vers). Pe la case să urăm!/ Când boieri nu-s acasă,/ Au plecat la vânătoare/ Să vâneze căprioare…/ Căprioare n-au vânat,/ Şi-au găsit un iepuraş,/ Să facă din pielea lui/ Veşmânt moale Domnului!”.

La terminarea colindului, primeau de la gazde colindeţe mai ales covrigi.

Cu steaua. În ziua Naşterii Domnului (Crăciunul), ca şi a doua zi, se umbla prin sat cu Steaua. Fiecare grup de copii, tot şcolari mici, purta o stea confecţionată din carton şi hârtie lucioasă, colorată, lipită pe corpul şi colţurile stelei, iar pe acestea erau lipite ilustraţii specifice sărbătorii de Crăciun, de regulă cele ce reprezentau naşterea lui Cristos. La familiile care îi primeau, intrau în curte sau pe prispa casei şi cântau colindul Steaua, din care se reproduce fragmentul: „Steaua sus răsare/ Ca o taină mare/ Steaua străluceşte/ Şi lumii vesteşte/ Că astăzi Curata/ Prea Nevinovata/ Fecioara Maria/ Naşte pe Mesia”.

---

[20] Vezi Calinic Argeşeanu şi Constantin Grigore, *Monumente memoriale din judeţul Argeş. Cruci de piatră,* Piteşti, 1999, p. 226.

Pluguşorul. Doar câteva zile şi se ajunge în ajunul Anului Nou, când vine rândul Pluguşorului. La acest colind nu mai participă copii, ci băieți mai mari.

Pluguşorul cerea o pregătire mai temeinică. În primul rând trebuia confecționat un buhai. Acesta se realiza de obicei dintr-un putinei vechi, care se potrivea şi ca dimensiuni, era şi mai uşor, fiind confecționat din lemn de brad. I se scotea fundul din lemn şi în locul lui se prindea un fund din piele, băşică de porc sau alt material rezistent. De mijlocul acestuia, printr-o gaură, se prindea un smoc de păr de cal, care, udat şi tras prin mână, scotea nişte sunete specifice.

Apoi se confecționa din timp 2-3 bice din cânepă, bine executate, solide, ca să trosnească bine. Acestora li se adăuga nelipsita salbă de clopoței şi astfel se putea merge cu pluguşorul.

În sfârşit, unul sau doi membri ai echipei, care aveau vocea mai plăcută şi mai puternică, trebuiau să cânte pluguşorul: „Aho, aho… copii şi frați,/ Stați puțin şi nu mânați/ Şi cuvântul mi-ascultați!/ S-a sculat mai an/ Bădica Traian/ Şi-a a-ncălecat/ P-un cal învățat/ Cu nume de Graur/ Cu şeaua de aur".

Peste tot unde erau primiți, colindătorii cu Pluguşorul primeau bani şi erau serviți cu cozonac şi vin sau țuică fiartă.

Sorcova. În ziua de Anul Nou, copii de vârsta şcolară şi mai mici umblau pe la case cu Sorcova, câte 2-3 sau individual. Cântau: „Sorcova, vesela/ Să trăiți, să înfloriți/ Ca un măr, ca un păr,/ Ca un fir de trandafir!/ Câte cuie pe casă,/ Atâția gologani pe masă!…".

Era obiceiul la Bădeşti ca de sărbătorile Marilor Sfinți, în mod deosebit la Sfântul Vasile şi Sfântul Ion, un taraf de lăutari să umble către ziuă prin sat, să cânte şi să facă urări sătenilor mai de frunte, care purtau numele de Vasile sau Ion. Erau lăutari cunoscuți, care ştiau de la cine puteau lua un ban, care nu lipseau oricât de ger era afară şi oricât le înghețau degetele pe arcuş.

Dar datini şi obiceiuri erau şi cu ocazia altor sărbători religioase.

Armindenul. În ajunul zilei de Sf. Gheorghe, se aduceau din pădure crăci de fag sau chiar arbori tineri înfrunziți care se legau de stâlpul porților. Era simbolul primăverii, semn că a înverzit codrul, că vine vara.

Focul lui Sumedru. În ajunul sărbătorii Sfântului Dumitru, băieți mai tineri se adunau la răspântii, unde făceau foc cu puzderii de cânepă. Puştii săreau peste foc, strigând: „Hai la focul lui Sumedru!"

Femeile împărțeau acestora covrigi, nuci, mere.

Datu de-a verii. În ziua de Rusalii (sau Moşi), băieți obişnuiau să schimbe între ei ulcele de pământ sau căni frumoase, în care mamele puneau orez sau griş cu lapte şi o floare de lămâiță. Apoi se adresau unul altuia cu apelativul „vere". Asta se petrecea de regulă între copii familiilor vecine sau din apropiere. Şi astăzi mulți dintre cei trecuți de 50 de ani, ne salutăm cu acest apelativ.

Toate aceste tradiții şi obiceiuri se mai păstrează, din fericire, în comunitatea satului Bădeşti, e adevărat cu mici modificări de formă. Ele sunt strâns legate de viața spirituală a locuitorilor acestei vechi aşezări muscelene. Peste toate tronează Biserica Ortodoxă „Sf. Nicolae". Ca şi acum 50 sau 100 de ani, enoriaşi săi, aud toaca şi clopotele vestind slujba de duminică sau a oricărei alte sărbători.

După anul 1945, deşi Câmpulungul nu mai era reşedință de județ, în 1950 desființându-se județul Muscel, viața cotidiană a bădeştenilor a rămas legată de acest

oraş. Elevii buni au continuat să urmeze cursurile de acum Liceului Pedagogic, unii dintre ei devenind chiar profesori ai acestei prestigioase instituţii de învăţământ, alţii s-au îndreptat către Liceul teoretic „Dinicu Golescu" iar foarte mulţi au urmat cursurile Şcolii Profesionale de pe lângă Uzina de autoturisme „ARO" şi au devenit lucrători ai acestei întreprinderi, unii dintre ei stabilindu-se în oraş. Să mai remarcăm şi faptul că unul dintre prefecţii judeţului Muscel, Iulian Vasilescu, a fost originar din satul Bădeşti.

Pentru toate cele prezentate, şi nu numai, Câmpulung-Muscel reprezintă pentru locuitorii Bădeştilor un reper important. Cum nu noi stăm deasupra vremurilor, astăzi oraşul trece prin momente dificile. Şi totuşi, în inimile noastre, ale bădeştenilor, el rămâne capitala de suflet, cu o istorie strălucitoare în care ne regăsim cu mândrie.

În istoria fiecărei comunităţi există anumite date şi anumite locuri cu rezonanţă deosebită. Anul 1352 şi vechea reşedinţă voievodală, Câmpulung-Muşcel, reprezintă asemenea repere pentru comunitatea satului Bădeşti, actualmente făcând parte din judeţul Argeş. În acel an, voievodul Ţării Româneşti, Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), a dăruit moşia Bădeşti, Bisericii şi mai apoi Mânăstirii din Câmpulung.

De atunci, istoria Bădeştilor a interferat cu istoria Câmpulungului-Muşcel în plan economic şi spiritual. Activitatea bădeştenilor a fost influenţată în mod decisiv de evoluţia acestui oraş. Chiar perioada de bunăstare a Câmpulungului-Muscel a coincis cu o perioadă asemănătoare în istoria localităţii Bădeşti şi, de asemenea, perioadei mai dificile prin care trece vechea reşedinţă voievodală îi corespunde una mai puţin fastă pentru Bădeştii de Muscel.

COMMON HYSTORICAL MARKS:
CÂMPULUNG MUSCEL - BĂDEŞTII DE MUSCEL

Abstract

The history of Câmpulung was mixed along the time with that of the other settlements from Muscel. Such a settlement is the village Bădeşti from Pietroşani parish, the Argeş County.

The period of prosperity of Câmpulung-Muscel was a period of prosperity for Bădeşti, too. The same happened when the old voivodale residence passed through more difficult moments. For all these reasons and for many other reasons Câmpulung-Muscel represents an important mark for the inhabitants of Bădeşti.

Though now the town encounters difficulties it remains the most important town for the inhabitants of Bădeşti.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

COLINDATUL DIN AJUNUL CRĂCIUNULUI ÎN VALEA VÂLSANULUI-ARGEŞ

MIHAIL M. ROBEA*

În Valea Vâlsanului, colindatul practicat în noaptea de 23-24 decembrie e cunoscut sub denumirile de *Colindeţe, Moş Ajun*. Obiceiul, care deschide primul seria obiceiurilor şi tradiţiilor de schimbare a anului, este aşteptat cu interes sporit de toate comunităţile sociale. Într-un fel sau altul, el antrenează întreaga populaţie - copiii (4-8 ani) şi tinerii (9-24 ani), în unele sate ca, colindători şi gospodarii, ca spectatori.

În perioada pregătitoare, tinerii şi copiii, viitori colindători, au grija stabilirii casei de întâlnire, lucrării bâtelor „înflorate“, confecţionării traistelor şi a rememorării cântecelor. Gospodarii, la rândul lor, au grija supravegherii pregătirii colindătorilor şi a procurării colindeţelor. La desfăşurarea obiceiului, tinerii colindă noaptea, iar copiii dimineaţa. În seara zilei de 23 dec. primii, tinerii, se strâng în casa dinainte stabilită, discută, repetă colindele, fac jocuri şi uneori se ospătează. Până la ultimul război mondial, această adunare, cu un pronunţat caracter distractiv, se organiza la cârciumă, la un han. La „miezul nopţii“, unde se colindă noaptea, colindătorii se alcătuiesc în „cârduri“ şi pleacă în sat sau în „sectoare“, dacă satul e mai întins, în aşa fel încât să-l colinde până dimineaţa. Numai în câteva sate mici (Prosia, Valea Faurului) se colindă seara (orele 20-24).

În Valea Vâlsanului, datorită configuraţiei geologice a terenului şi a evoluţiei istorice a satelor, colindatul aşezărilor se desfăşoară în cadrul a trei tipuri: **1. colindarea într-un singur „cârd“** (Brădet, Galeş, Blovăneşti, Bohari, Valea Mărului); 2. **colindarea în „cârduri“**, fiecare „cârd“ compus din 8-12 tineri (Brăduleţ, Costeşti, Stroeşti, Mălureni, Vâlsăneşti etc.); **3. colindarea staţionară**, introdusă după ultimul război mondial în Topliţa. În primele două tipuri de colindare, „cârdurile“ colindă satele şi cătunele de la un hotar în altul. Ajuns la câte o casă, cârdul colindătorilor strigă tradiţionalul „Bună dimineaţa la Moş Ajun!“. Urmează cântarea unor colinde de vestire, potrivit importanţei gospodarilor în sat. În satele cu un repertoriu tradiţional (Muşeteşti, Stroeşti, Costeşti, Mălureni, Zărneşti), încă nedeteriorat complet, se mai cântă încă la fereastră, la unison, vechi colinde de vestire a obiceiului, de gazdă. În trecut, până la începutul secolului nostru, repertoriul colindelor era într-adevăr bogat. Colindătorii sânt primiţi în casă sau în curte. În unele sate vâlsănene se mai menţine încă obiceiul urării directe, la gospodari: „Câte cuie sunt pă casă/ Atâţia copii la masă;/ Câţi cărbuni sânt în cuptor,/ Atâtea vite-n obor;/ Câte flori sânt în livadă,/ Atâţia

* Mioveni.

galbeni-n ladă“ (Inf. P. N. Iordăchioiu, 14 ani, Zărneşti, 2. I. 1969). Iar unii informatori vârstnici îşi amintesc de practicile magice pe care le îndeplineau pe la casele gospodarilor. Bunăoară, un grup de doi-trei tineri se desprindea din cârd, intra în casă, lua cu mâna cenuşă din sobă şi o presăra pe vatră, ritul fiind însoţit de urarea: „Cum să prăseşte cenuşa-n vatră;/ Aşa să să prăsească puii şi vitele/ În curtea şi casa dumneavoastră, (Inf. Ioana I. Oprescu, 54 ani, Valea Mărulu, 11 X 1969). La sfârşitul uratului, colindătorii primesc colindeţe: covrigi, felii de pâine, biscuiţi, fructe (mere, pere, nuci). Altădată: colaci, fructe.

Toate casele sânt colindate. Necolindarea caselor, cazuri extrem de rare, e socotită de ambele părţi drept o gravă abatere de la îndatoririle tradiţionale. Gospodarii ripostează pentru necolindare prin reproşuri usturătoare. Reversul uratului colindatului, „descolindatul“, se manifestă violent prin două forme tradiţionale, formule verbale - de la ameninţare: „Bună dimineaţa la Moş Ajun!/ Am venit şi noi o dată./ La un om cu sănătate!/ Ne daţi, ori nu ne daţi,/ Ori plecăm supăraţi! (Inf. P. Gh. Luca, 81 ani, Brădet, 28 XII 1968) la imprecaţii, „urări de rău“: „Bureţi pă pereţi,/ Cucute-n curte“ (Inf. P. Tiţă, 50 ani, Robaia, 11 VII 1969) - şi practici de repudiere - scoaterea porţilor din balamale şi ascunderea lor după puţuri, în vâlcele ş.a. (Costeşti, Bohari etc.).

În cazul ultimului tip de colindare, colindătorii, printr-o hotarîre recentă a colectivităţii din Topliţa care vine să-i menajeze pe tineri de urcuşuri şi de alunecări în nămeţi, se strâng în zorii zilei undeva în centrul satului, se aşează pe două rânduri lungi şi fac urările tradiţionale gospodarilor veniţi de la casele lor cu colindeţe.

Dimineaţa, toţi tinerii colindători încheie colindul. Se despart şi se retrag acasă cu traistele pline de colindeţe.

A doua categorie de colindători, copii („piţărăii“), colindă numai dimineaţa, în „cârduri“ mici, de patru-cinci inşi, sub supravegherea unora dintre părinţi, pe o arie restrânsă, la vecini şi la rude. Fac urări directe şi uneori cântă una-două colinde (*Foaie verde lămâiţă, Am plecat să colindăm*). Ei îşi fac acum „ucenicia“ colindării!

Repertoriul. Obiceiul mai posedă încă, fapt deja observat, un repertoriu de texte poetico-muzicale. În Valea Vâlsanului, specia e cunoscută cu termenul de colind, urmat de precizarea *dă Ajun*, *dă Ajunul Crăciunului*.

El se cântă la unison de cetele de colindători, la toate gospodăriile fără gospodăriile fără destinaţie specială (de profesie, sex, vârstă). Prin colinde, colindătorii direct sau indirect, îi vestesc pe gospodari de apropierea sărbătorilor de iarnă şi îi felicită.

Obiceiul posedă un repertoriu mediu de colinde: 21 de tipuri (17 tipuri frecvente; patru tipuri dispărute). Provenienţa textelor: 17 colinde din culegerea proprie şi şase colinde din culegerile altora, cu lacunele epocii (fără: transcrierea ştiinţifică a textului, numele informatorului, dată) - un text de N. Mateescu, patru de la G. Florescu şi unul de la Al. Drăgoi. Pe sate, frecvenţa repertorului contemporan inegală, căci aşezările din centrul şi sudul văii deţin un repertoriu mai bogat şi mai viu decât cel al satelor din nord.

Dintre toate aşezările, satul Stroeşti are repertoriul cel mai bogat: opt tipuri. Potrivit unei informaţii din teren, consemnată de G. Florescu[1], repertoriul - înainte de 1850 - era cu mult mai întins în colinde. În epoca următoare, el a intrat într-un continuu

[1] Teodor Bălăşel, *Cântece populare olteneşti*, p. 23.

proces de deteriorare, pierzând piese şi motive. Repertoriul însumează două categorii distincte de colinde: *Colinde laice* şi *Colinde mitologice*.

I. Colindele laice (nr. 1-13). Numără 12 tipuri, având 13 texte. Acestea sunt cele mai vechi colinde şi au un substrat net laic. La o analiză atentă, se disting câteva cicluri cu funcţii precise altădată: vestirea colindării (nr. 1-2), cu două tipuri; de preocupări ale gospodarilor (nr. 3-6), cu trei tipuri; de tânăr (nr. 7), cu un tip; de „fată mică" (nr. 8), cu un tip; de „fată mare" (nr. 9), cu un tip; de tineri căsătoriţi (nr. 10-11), cu două tipuri; de zăurit (nr. 12), cu un tip şi de „piţărăi" (nr. 13), cu un tip. Acestea dovedesc în mod cert că altădată, în satul arhaic, piesele repertoriului aveau destinaţii deosebite la casele gospodarilor, după vârste şi profesii, aşa cum se mai practică încă insular în unele sate nord-argeşene. Între cicluri există deosebiri de structură şi de fabulaţie. În fond, între două grupuri de cicluri. Colindele primului grup anunţă evenimentul, se formulează felicitarea în mod direct, cu o structură lirică, se întind pe un spaţiu restrâns (cinci-şase versuri) şi sunt sobre. Colindele ultimei grupe felicită indirect pe gospodari, posedă o structură lirico-epică sau epică, se desfăşoară pe un spaţiu mai întins (7-97 versuri), au contingenţe cu basmele şi baladele populare şi nu sunt lipsite de ornamentele stilistice. Aceste ultime colinde posedă apoi formule stereotipice („Bună dimineaţa la Moş Ajun!") şi refrene („Domn, Domn să-nălţăm", „Doamne şi iar Doamne", „D-ale lui şi Domn din cer!"). Domină expunerea liniară.

II. Colindele mitologice (nr. 14-23). Acestea se găsesc în număr de nouă tipuri şi au o origine relativ recentă. Inspirate din mitologia creştină, multe texte au fabulaţia brodată pe schema colindelor laice, ca: *Am venit şi noi o dată* pe schema *Astă sară ie pentru noi*, *Sus, tovarăşi, nu dormiţi, Sculaţi, gazdă n-adormiţi*. Figurarea lor în acelaşi repertoriu cu colindele laice, ca şi a unor datini, se datorează suprapunerii sărbătorilor creştine peste „ciclul păgân" şi coinciderii vremelnice a datei (25 dec.) sărbătorii Crăciunului şi Anului Nou[2]. Colindele acestea se grupează în două cicluri mari, distincte: de vestire a Crăciunului şi de felicitare (nr. 15, 17, 19-21), cu patru tipuri şi de evocare a unor scene mitologice (nr. 14, 16, 18, 22-23), cu cinci tipuri. Deosebirile nu lipsesc nici dintre aceste două cicluri. Dar trăsăturile lor caracteristice, în structură, întindere şi formule stilistice, corespund în mare parte cu cele ale grupelor de colinde laice. Personajele mitologice trăiesc printre oameni şi, întocmai ca ei, participă la durerile şi bucuriile vieţii. Colindele mitologice sunt inserate în corpus potrivit tipologiei lui Al. Rosetti din *Colindele religioase la români*, cu formula *tip R*. Colindele fără corespondenţa tipului se introduc la locul potrivit, după succesiunea momentelor. Diferenţa de structură a colindelor de la tip R 21 a dus la înregistrarea a două tipuri deosebite aici (tip R 21, tip R 21*).

În continuare, urmează textele clasificate pe tipuri.

1. *Astă seară ie pentru noi* (tip 1).

Inf. Aneta I. Trufăşilă, 15 ani, Maria A. Uţa, 18 ani, Stroeşti. Culegător M. M. Robea, 23. XII. 1968. Învăţat: „dă pă la alţii".

Tip atestat în multe provincii ale ţării. În Valea Vâlsanului, tipul e cunoscut în toate aşezările. Colindul (5 versuri) are aici o schemă compoziţională clasică. În rezumat, colindătorii vestesc pe gospodari că seara colindatul e „cea mai frumoasă

---

[2] Petru Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români şi slavi*, Extras, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa bună", 1931, p. 41-42.

dintre sărbători“, deoarece au posibilitatea să le adreseze felicitări. Un colind care defineşte funcţia colindatului. Textul e închegat şi sobru.

Tipul e atestat în alte aşezări din judeţul Argeş cu variante clasice: 1. *La Moş Ajun*: AIEF, fgr. 8864 e (Văcarea).

2. *Am venit şi noi o dată* (tip 2).

Inf. Aneta I. Trufăşilă, 15 ani, Maria A. Uţa, 18 ani, Stroeşti. Culegător M. M. Robea, 24. XII. 1968. Învăţat: „dă la părinţi“.

Tip atestat în unele provincii ale ţării. Alt colind frecvent în satele vâlsănene. Colind (5 versuri) cu schemă compoziţională clasică. Formulează numai urări. Într-un an odată, colindătorii îi vizitează pe gospodari şi le urează succese: „La copii şi lanuri multe“. Text omogen şi fluent.

Tipul mai apare cu variante identice şi similare în jud. Argeş: 1. *Am venit şi noi o dată*: Arh. St., dos. 763/1944, f. 40 (Retevoeşti); 2. *Am venit şi noi o dată*: Deaconescu-Găiseanu, p. 36 (Bascov).

3. *Am plecat să colindăm* (tip 3).

Inf. Maria Olteanu, 14 ani, Valea Mărului. Culegător M. M. Robea, 19 X 1969. Învăţat: „dă la mama“.

Tip general cunoscut. Colind larg răspândit în Valea Vâlsanului. Textul (17 vers.) cu schema narativă clasică. Colindătorii merg să colinde când „boierii“ sunt plecaţi la vânătoare de căprioare, pe care însă nu le vânează. Text unitar, cu episod cursiv.

În jud. Argeş, tipul e atestat cu alte variante identice: 1. *Am plecat să colindăm*: Robea, p. 100 (Mioveni).

4. *Sus pă malu Oltului* (tip 4).

Inf. Mucenic Roşu, 77 ani, Bohari. Culegător M. M. Robea, 16 VIII 1969. Învăţat: „dă la părinţii mei, din vechi“.

Tipul are relaţii structurale cu colindul precedent. Colindul (17 vers.) are un episod liniar. Pe malul Oltului arde casa lui „nea Naie“, care a plecat la vânătoare de căprioare, ca să-şi facă din pielea lor un „cojoc“. Text închegat, sobru şi învăluit într-un umor reconfortant.

5. I - *Ia sculaţi, sculaţi* (tip. 5).

Inf. Nicolae Gh. Badea, 74 ani, Zărneşti. Culegător, M. M. Robea, 5 I 1969. Învăţat: „dă la tata“.

Tip răspândit îndeosebi în Muntenia subcarpatică, figurând în repertoriul mai multor obiceiuri de iarnă. Pe Vâlsan, el e răspândit în special în sudul lui. Prima culegere a timpului datează din 1910, datorită lui N. Mateescu. Varianta contemporană e cea mai amplă (97 vers.). Colind de gospodar, el îi laudă produsele agrare şi, pe un fond fabulos, îi urează altele: „turme dă oi“, „cirezi dă vaci“, „herghelii dă cai“, „cară dă grâu“ şi „pă murgu-mpodobit“. O variantă puternic închegată şi cu o structură geometrică. Structura sa compoziţională se realizează prin „paralelismul negativ“, „metafore infirmate“. O astfel de metaforă constituia o secvenţă cu urarea unui anume tip de belşug. Varianta conţine cinci „metafore infirmate“. În circulaţia repertoriilor obiceiurilor varianta vâlsăneană a fost continuu şlefuită şi îmbogăţită cu noi secvenţe, încât, fără nici un fel de exagerare, a atins cea mai înaltă frumuseţe artistică. Procesul se încheiase înainte de 1910, căci prima ei culegere o găseşte într-o formă clasică.

În alte zone folclorice, colindul a intrat sporadic în puţine repertorii şi de aceea a rămas într-o formă cristalizată. Valenţele artistice ale variantei vâlsănene au impus-o în antologii şi studii de folclor.

6. II - *Colind*.

C. N. Mateescu, Mălureni, „Ion Creangă“, III (1910), nr. 12, p. 260-361.

Variantă clasică.

În alte aşezări argeşene, tipul e atestat sporadic şi în structuri fragmentare: 1. *Măi boieri, boieri*, Hasdeu, R. IX, p. 147-148 (Albeşti de Muscel); 2. *Pe o gură de vale*, AIEF, mg. 2007 a (Jugur); 3. *Măi boieri bogaţi*, *Ib*, mg. 419 n (Jugur).

7. *La vadu Vlădeştilor* (tip 6).

Culegător G. Florescu, Vâlsăneşti. Bălăşel, I, c. I, p. 49.

Un tip de colind localizat, singurul. Din repertoriul contemporan e dispărut. Conţine trei motive. În lunca Călineştilor, un tânăr îi dă unei fete calul său să-l plimbe pe câmpul cu flori (I). un gospodar îi mustră pe „junii“ veniţi să-i vadă fetele (II). elogierea frumuseţii fizice a doi tineri - „floare“ şi „trandafir“ (III). Colind cu motivele insuficient de sudate, din care cauză ideea poetică e nebuloasă. În schimb, un colind interesant prin reţinerea unor aspecte sociale medievale (sărbătoarea ieşirii tinerilor la câmp, participarea fetelor la „claca boierească“). Text dens (29 vers.). cu mulţi termeni populari şi cu tropi (epitete, metafore), în special la portretele tinerilor.

8. *A pierdut Miţa cununiţa* (tip. 7).

Culegător, G. Florescu, Vâlsăneşti. Bălăşel, I, c. I, p. 48.

Tip atestat îndeosebi în Muntenia subcarpatică. Alt tip dispărut din repertoriul local contemporan. Varianta vâlsăneană are schema clasică. Miţa pierde „cununiţa“ şi îi întreabă pe nişte colindători dacă i-au găsit-o ei. Îi răspund că nu i-au găsit-o şi, dacă i-ar fi găsit-o, nu i-ar dau-o, căci au fraţi „necununaţi“. O variantă cu text dens (11 vers.), dramatizat şi sobru.

În alte aşezări argeşene, tipul e atestat frecvent şi cu structuri stilistice variate[3]: 1. *Colind de Anul Nou*, Cucu, C, p. 114 (Berevoeşti-Pământeni); *Cine-i mică şi mai mică*, Arh. St., Bucureşti, dos. 667/1942, f. 255 (Bădeşti); 3. *Colind de fată mică*, AIEF, mg. 1398 e (Rucăr); 4. *Colind pentru copii*, Pîrnuţă, R, p. 278 (Rucăr).

9. *Trei sfinte duminicale* (tip 8).

Inf. Ioana Trufăşilă, 19 ani, Stroeşti. Culegător, M. M. Robea, 23 XII 1968. Învăţat: „dă la mama mea“.

Tip atestat în unele provincii ale ţării. Variantă vâlsăneană cu schema narativă clasică. O fată se duce la „apă“ şi e întâmpinată de trei flăcăi care o deposedează de „măr“, „verguţă“ şi „cununea“. Maică-sa, aflând de aceasta, îi blestemă - pe ultimul să se cunune cu „cununeaua“. Variantă compactă (34 vers.), puternic dramatizată şi cu un aspect geometric. Figurile de stil folosite: comparaţia, enumeraţia, gradaţia, imprecaţia.

În alte părţi ale judeţului Argeş, tipul apare spontan, cu schema clasică, în repertoriul altor obiceiuri: 1. *Colind de fată*, Codin, DM, p. 134-136 (Schei); 2. *Colindă de Anul Nou*, Cucu, C, p. 119 (Slănic).

10. *Zor, zor d-a ghioceii* (tip 9)

[3] Roman Jokobsen, *Lingvistica şi poetica*, în *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1954, p. 111-112; Marin Buga, *Tipuri de structuri compoziţionale în colindele româneşti*, în REF, t. 14, 1969, nr. 1, p. 33.

Culegător, G. Florescu, Vâlsăneşti; Bălăşel, VP, I, c. I, p. 54-55.

Tip general cunoscut. Alt tip dispărut din repertoriul local contemporan. Evocă momentul căsătoriei tinerilor. Când îi vine „gând să se-nsoare“, flăcăul îşi ia mândra şi se căsătoreşte cu ea. Text compact (20 vers.) şi închegat. Cu portretul tânărului prezentat cu umor. În text, formule arhaice încifrate şi figuri de stil.

Pe alte văi din judeţul Argeş, colindul e atestat în variante apropiate, în special în repertoriul obiceiurilor de Anul Nou: 1. *Supt un pom mare rotat*, AIEF, mg. 2462 d (Boteni); 2. *Cântec la fereastră pentru doi tineri*, *ibidem*, mg. 2462 d (Boteni).

11. *Peste gârlă-n cea grădină* (tip 10)

Culegător, G. Florescu, Vâlsăneşti; Bălăşel, *VP*, I, c. I, p. 55-56.

Alt tip de colind de tineri căsătoriţi atestat în provinciile ţării. Însă repertoriul vâlsănean contemporan îl omite. Variantă locală cu o schemă epică clasică. Ionică şi Mariţa dorm în „pat mare-ncheiat“. Pe rând, vin mamele lor şi îi îndeamnă să se scoale, însă ei refuză. Variantă unitară, puternic dramatizată şi cu o întindere mijlocie (28 vers.). Comparativ cu altele, umorul e mai accentuat aici. Limbajul este cursiv şi creează o atmosferă arhaică.

În alte aşezări din Argeş, tipul apare destul de unitar şi frecvent: 1. *Florile-s d-albe lin de măr*, Codin, DM, p. 130-131 (Rucăr); 2. *Alt colind tot pentru tineri*, Răuţescu C., p. 18-19 (Dragoslavele); 3. *Colind de tineri*, *ibidem*, p. 47-48, (Dragoslavele); 4. *Colindă de Anul Nou*, Cucu, C., p. 99-100 (Mărcuşi); 5. *Ibidem*, p. 102-103 (Berevoeşti-Pământeni); 6. *La doi meri şi la doi peri*, Amzulescu - Carp, CJ, p. 53 (Jugur); 7. *Sub un măr mare rotat*, Buga, FA, p. 735 (Boteni).

12. *Sculaţi gazdă n-adormiţi* (tip 11)

Inf. Marin Trufăşilă, 18 ani, Stroeşti. Culegător, M. M. Robea, 23 XII 1968. Învăţat: „dă la părinţi“.

Tip atestat în Transilvania. În Ţara Oltului e colind de „zăurit“, cântat tot dimineaţa[4]. În repertoriul din Valea Vâlsanului a pătruns probabil fie prin includerea lui directă în repertoriu de către ungurenii stabiliţi aici de-a lungul secolelor, fie prin împrumut făcut de sătenii vâlsăneni de la ciobanii din Mărginimea Sibiului. Oricum, fenomenul împrumutului de folclor, într-un sens sau altul, e caracteristic satelor din nordul Argeşului[5]. Schema epică a ambelor variante e similară. Colindătorii îndeamnă „gazda“ să nu adoarmă şi să se pregătească de primirea lor. Sculată, gazda mătură curtea şi găseşte un „fier dă aor“. Ea doreşte să-şi facă din el „un băierar“ şi restul să împartă la „săraci“. Text închegat (16 vers.), fluent şi sobru.

13. *Noi sântem copii dă şcoală* (tip 11)

Inf. Maria Mateescu, 12 ani, Zărneşti. Culegător, M. M. Robea, 31 XII 1968. Învăţat: „dă la fete“.

Tip atestat în multe provincii ale ţării. Pe Vâlsan, unde tipul se cunoaşte pretutindeni, e singurul colind de „piţărei“, de copii. Cântat dimineaţa de copii, ei îşi arată identitatea („dă şcoală“ sau „dă ţâţă“) şi mărturisesc că au venit să colinde şi să felicite „pă la case“. Text închegat (5 vers.) şi cursiv.

---

[4] Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal*, Bucureşti, Socec şi Sfetcu, 1914, p. 158.

[5] Mara N. Popp, *Contribuţiuni la viaţa pastorală din Argeş şi Muscel (Originea ungurenilor)*. Extras, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934, p. 39; D. Şandru, *Apropieri folclorice între un sat ardelean şi unul muntean*, în „Limbă şi literatură“, II (1956), p. 293-318.

Atestări identice ale tipului în alte aşezări din judeţul Argeş: 1. *Noi suntem copii dă şcoală*, Arh. St., Bucureşti, dos. 669/1942, f. 218 (Mihăieşti); 2. *Noi suntem copii de şcoală*, *ibidem*, dos. 763/1944, f. 40-41 (Retevoeşti) etc.

14. *Trei păstori să-ntâlniră* (tip R 5*)

Inf. Maria Dumitru (Muscel), 60 ani, Ciobotea. Culegător, M. M. Robea, 11 X 1969. Învăţat: „dă la mama mea, vechi".

Tip atestat în unele provincii ale ţării. Cu acest tip se deschide seria colindelor mitologice. Varianta de pe Vâlsan posedă schema narativă clasică completă. Trei păstori se întâlnesc şi se hotărăsc să facă o „cunună" de flori să i-o ducă lui Hristos, că s-a născut în „ieslă dobitocească". Variantă (20 vers.) cu un text unitar, fluent şi sobru.

În alte comunităţi din jud. Argeş, colindul cu schema epică clasică e atestat sporadic: 1. *Trei păstori*, Arh. St., dos. 667/1942, f. 255 (Bădeşti); 2. *ibidem*, dos. 1185/1945, f. 173 (Pietroşani).

15. *Astă-i sară, sară mare* (tip R 5**)

Inf. Tudor Moise, 28 ani, Costeşti. Culegător, M. M. Robea, 25 XII 1969. Învăţat: „dă la părinţi".

Tip atestat în unele provincii ale ţării. Schema variantei locale e similară cu cea clasică. Colindătorii vestesc că seara de ajun e „mare", fiindcă în ziua următoare se sărbătoreşte Crăciunul. În această zi s-a născut Iisus care a fost apoi botezat de Sf. Ion şi căruia i s-a dat numele de Iisus Hristos. Variantă omogenă (30 vers.), fluentă şi - după modelul baladei *Ciobănaşul* - puternic dramatizată , fără echivalent în repertoriul local.

În restul zonelor judeţului Argeş, tipul apare atestat omogen şi frecvent: 1. *Colindul lui Cristos*, Codin, DM, p. 113-115 (Câmpulung); 2. *Ibidem*, p. 115-117 (Rucăr); 3. *Astă seară-i seară mare*, Cucu, C, p. 22 (Retevoeşti).

16. *Mici colindători* (tip R 7)

Inf. Elena N. Preda, 65 ani, Stroeşti. Culegător, M. M. Robea, 5 IV 1969. Învăţat: „dă mult, dă la mama".

Tip atestat în provinciile ţării. Varianta vâlsăneană (26 vers.) cu schema narativă clasică. Mama lui Iisus întreabă un grup de colindători dacă i-au văzut „drag fiuţul" ei; al cărui portret i-l face pentru recunoaştere. Colindătorii îi răspund că l-au văzut răstignit „în poartă la Pilat". Variantă omogenă, compactă şi dramatizată. Cu portretul copilului (6 vers.) împrumutat din *Mioriţa*, de la cioban.

Atestări insulare în jud. Argeş, cu variante mediocre ale tipului: 1. *Colindul lui Dumnezeu*, Răuţescu, C., p. 34-35 (Dragoslavele).

17. *Prichi, prichi răvărsat* (tip R 11)

Inf. Aneta I. Trufăşilă, 15 ani, Maria A. Uţa, 18 ani, Stroeşti. Culegător, M. M. Robea, 24 XII 1968. Învăţat: „dă la părinţi".

Tip atestat sporadic în unele zone ale ţării. Textul vâlsănean (8 vers.), se compune însă din două motive, disparate, fragmentate. Colindătorii mărturisesc că n-au întârziat cu uratul (I). în acelaşi timp, Floarea-soarelui îl aşteaptă, în poarta raiului, pe Hristos (II). Aglutinarea motivelor conţine fisuri, din care cauză ideea poetică nu apare clară.

Atestări ale tipului în spaţiul jud. Argeş: 1. *Sub un brad de rozmarin*, Codin, MN, p. 76-77; 2. *Nici cocoşii n-au cântat*, Nanu, P., p. 39 (Rociu); 3. *Colind*, Arh. St.,

Bucureşti, dos. 1185/1943, f. 172 (Pietroşani). Colindul e atestat cu structura vâlsăneană în zona Argeşului şi cu cea clasică în zona Muscelului.

18. *Pă poteca lucioasă* (tip R 19)

Inf. Nicolae I. Buciu, 81 ani, Bohari. Culegător, M. M. Robea, 17 VIII 1969. Învăţat: „dă la mama".

Tip atestat în multe provincii ale ţării. Varianta locală (20 vers.) reţine numai primele motive ale schemei epice şi, în final, îşi adaugă urarea directă. Într-o casă, Dumnezeu se ospătează cu îngerii la masă (I). Un sfânt îl vesteşte că Iuda i-a bătut pe sfinţi (II). Gazdei i se urează mulţi copii, vite şi bani (III). Prima parte a variantei omite unele versuri semnificative ale tipului, ceea ce o lipseşte de claritate.

În alte diferite comunităţi din jud. Argeş, tipul apare în structura sa clasică: 1. *Colindul casei*, Răuţescu, C, p. 20-22 (Dragoslavele); 2. *Pe poteca lucioasă*, Nanu, P., p. 36 (Priboeni).

19. I. *Sus, tovarăşi, nu dormiţi* (tip R 21)

Inf. Constantin I. Ciolan, 17 ani, Ion M. Huzea, 17 ani, Costeşti. Culegător, M. M. Robea, 24 XII 1968. Învăţat: „dă la părinţi, bunici".

Tip răspândit în multe provincii ale ţării. Primul colind din ciclul „Darurile colindătorilor". Un tip frecvent pe Vâlsan. Varianta locală are o schemă şi o fabulaţie clasice. Prima variantă e culeasă prin 1924. Colindătorii îndeamnă gazdele să se pregătească cu daruri, căci le aduc vestea naşterii lui Hristos, simbol al dreptăţii şi păcii. Variantă cu text unitar şi fluent, pe schemă de colind laic.

20. II. *Colindă de Crăciun*

Culegător Al. N. Drăgoi, Vâlsăneşti, Cucu, C, p. 11.

Variantă similară cu prima. Cu unele deosebiri stilistice. În alte văi din jud. Argeş, tipul e frecvent cu schema şi fabulaţia uşor modificate: 1. *sculaţi, sculaţi, boieri mari*, (Codin) MN, p. 77-78 (Corbi); 2. *Sus boieri*, Arh. St., dos. 667/1942, f. 255 (Bădeşti); 4. Ibidem, dos. 1185/1943, f. 172 (Pietroşani).

21. *Am venit şi noi o dată* (tip R 21*)

Inf. Mariana Mateescu, 12 ani, Zărneşti. Culegător, M. M. Robea, 23 XII 1968. Învăţat: „dă la mama".

Tip general cunoscut. Colind care, succint, anunţă sărbătoarea Crăciunului şi felicită pe gospodari. Varianta vâlsăneană (7 vers.) are aproape clasice schema şi fabulaţia. Colindătorii, veniţi într-un an o dată, le vestesc sătenilor Crăciunul şi le urează să le aducă fericire. Text omogen şi cursiv, cu fabulaţia grefată vădit pe schema unui colind profan.

În alte zone din jud. Argeş, tipul, deşi cunoscut, e atestat sporadic, cu schema clasică: 1. *Colindă de Crăciun*, Cucu, C, p. 6 (Gruiu); 2. *Am venit şi noi o dată*, M. Robea, p. 100 (Mioveni).

22. *În vârf la noo meri* (tip R 23)

Inf. Eugenia I. Stan, 15 ani, Galeş. Culegător, M. M. Robea, 9 VI 1969. Învăţat: „dă la părinţii mei".

Tip atestat în unele provincii ale ţării. Colindul de pe Vâlsan (22 vers.) reţine numai primele două motive. În vârful a nouă meri ard nouă lumânări şi picură nouă picături. Din trei picături se face o „băişoară" (I). în ea „să scaldă Dumnezeu" (II). Textul, cât este, apare omogen şi fluent.

Tipul e atestat în alte aşezări din nordul jud. Argeş, cu schema şi fabulaţia parţial deosebite: 1. *Ce-i mai bun?*, Codin, DM, p. 124-126 (Rucăr); 2. *Cu cioclatul ferecatul*, Codin, MN, p. 75-76 (Corbi); 3. *Ibidem*, p. 78 (Corbi); 4. *Alt colind tot al casei*, Răuţescu, C., p. 23-24 (Dragoslavele).

23. *Rătăcii într-o grădină* (tip 28).

Inf. Aneta I. Trufăşilă, 15 ani, Maria A. Uţa, 18 ani, Stroeşti. Culegător, M. M. Robea, 24 XII 1968. Învăţat: „din bătrâni"; „tot aşa, din bătrâni".

Tip atestat în multe provincii ale ţării. Varianta vâlsăneană (18 vers.) cu schema epică şi cu fabulaţia apropiate de cele clasice. Un colind cu structura contemporană formată mai recent, având două motive. Colindătorul, rătăcit într-o grădină, întâlneşte o albină care „strânge din flori ceară pentru sărbători" (I). Aprinderea făcliilor îi înveseleşte pe îngeri, iar stingerea lor îi întristează (II). Versurile primului motiv, după cum au arătat cercetările recente[6] - alcătuiau textul unui colind profan vechi ce circula singur. Text închegat, cursiv şi sobru. Versurile celui de al doilea motiv, inspirate din mitologia creştină şi organizate după procedeul paralelismului sintactic, cultivat în special în poezia transilvăneană, reprezintă o creaţie mai recentă. Ele sunt deci alăturate primelor. Aglutinarea e formală, ceea ce poate să demonstreze că aceasta s-a produs recent şi că primul text a circulat aici multă vreme ca un colind laic.

În alte diferite aşezări din judeţul Argeş, tipul e atestat sporadic, cu o schemă clasică, închegată: 1. *Rătăcind printr-o grădină*, Arh. St., dos. 1185/1343, f. 172 (Pietroşani).

THE CHRISTMAS EVE CAROL SINGING IN VALEA VÂLSANULUI-ARGEŞ

Abstract

In the paper the author presents the customs of carol singing in the Christmas Eve and the contemporary poetical and musical repertory of this ethnic and folk micro zone from the Argeş County. The custom has remained the same but the repertory diminished.

[6] El. Moldoveanu-Nestor, *Date inedite privind practicile folclorice tradiţionale de Anul Nou din zona Buzău*, în REF, t. 16, 1971, nr. 4, p. 307-325.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

SCHEIUL ŞI SCHEIENII DIN CÂMPULUNG MUSCEL VĂZUȚI PRIN CALEIDOSCOP

AURICĂ SMARANDA*

Scheiul nostru, cartier (după francezul quatier) sau mahala (după turcescul mahalla) ca aşezare geografică, se găseşte situat în partea de nord a municipiului Câmpulung Muscel de-a lungul unui drum (din grecescul dromos) ce vine de la Braşov - culoarul Bran - Rucăr - Dragoslavele - Câmpulung - Piteşti şi mai departe. Cercetările arheologice au stabilit că această cale de comunicare au construit-o romanii sub împărații: Commodus Marcus Aurelius Antoninus (180-192) şi urmaşul sau Severus Septimius (193-211), în scopul apărării hotarului răsăritean al Daciei, aşezând castrul Jidava la 4 km de Câmpulung.

Scheiul începe din nordul oraşului nostru şi se înşiră paralel pe malul drept al Râului Târgului, pe dreapta şi stânga şoselei cu numele de calea Traian. Partea de sud a cartierului ar fi, după unii, la confluența străzii Tudor Vladimirescu cu strada Negru Vodă acolo unde pe colț se află frumoasa casă a preotului Isaia; după alții, ar fi în punctul unde începe calea Traian, adică în dreptul Şcolii generale nr. 5. Cartierul are şi străzi colaterale pe stânga şi dreapta: T. Vladimirescu, Săvulescu (în casa din colț a locuit scriitorul Emil Gârleanu, dar a fost şi un magazin de fierărie al unui Smèu cu emblema „La trei brazi“, închis prin anul 1937. Frații Goleşti, lt. Ernest Oncica, (fratele profesorului de matematică Oncica, a cărui casă este şi acum în capul străzii cu nume omonim), Transilvaniei, Mathei Drăghiceanu, lt. Baloleanu, col. Stănescu, Bucovinei, Plevnei, valea Carului, precum şi general Ion Dragalina unde ministrul finanțelor şi guvernator al Băncii Naționale a României Mitiță Constantinescu a avut o vilă, iar celebrul inginer Emil Prager o casă de vacanță. Strada aceasta în pantă, ducea la poligonul militar de tragere cu armamentul de la poalele Măgurii şi la grupul de case gospodăreşti, adunate cam cât un sat ce țineau de Schei. Acolo trăiau mai multe familii: Costeci, Cotolan, Beşel, Crețu etc. Mulți dintre copiii acestora au fost colegii mei la Şcoala primară mixtă nr. 3 Schei. Fie vara, fie iarna, copiii veneau, pe jos, la cursuri pentru învățătură!

În prima parte a copilăriei mele, trotuarul din stânga străzii Negru Vodă, cum mergi de la nord, din dreptul Şcolii primare, spre sud, era despicat în lungime formând un canal deschis, neacoperit, în formă de „V“, cu pereții laterali cimentați pe care curgea un pârâiaş cu apă curată (nu se inventaseră încă „pet-urile“, hârtia nu era chiar la îndemână, iar oamenii erau mult mai atenți). Apa curgătoare a şanțului venea din dealul

* Bucureşti.

Măgurii, scurgându-se prin grădinile gospodăriilor în şanţul marginal din dreapta căii Traian. În dreptul locului unde este acum magazinul „Penny", apa traversa şoseaua pe dedesubt, prin tuburi de ciment, se scurgea prin curţile sau grădinile locuitorilor şi intra pe canalul neacoperit descris mai sus, al cărui terminal era în capul străzii T. Vladimirescu unde se revarsă în canalul colector al canalizării oraşului. Prin anii 1934-1935 canalizarea s-a extins până la capătul nordic al străzii Negru Vodă şi începutul căii Traian, pârâiaşului dându-i-se curs subteran, în dreptul Şcolii primare nr. 3 (5), canalul neacoperit a fost desfiinţat, umplut cu pământ şi trotuarul asfaltat.

Scheienii aveau în proprietate case cu parter sau demisol, unii chiar cu etaj, o curte şi o grădină mai mică sau mai mare, fiecare după cum moştenise de la părinţi, bunici sau rude. Ei sunt români cu multe meşteşuguri, îndeletniciri, meserii; erau două familii de italieni: Olivotto şi Oreste, precum şi un evreu, domnul Mişu perierul, căsătorit cu „ţaţa Maria lu' Mişu", ortodoxă! La vremea Catagrafiei din 1838, oraşul nostru era împărţit în 9 mahalale: Schei, Târgului, Marginea, Popa Ene, Mărcuş, Bărbuşa, Bughea de Jos, Bughea de Sus, Vişoi. Scheiul avea 275 de familii cu 1001 persoane fiind a doua ca număr după mahalaua Târgului cu 1298 persoane. În prima jumătate a secolului al XX-lea, mai multe familii scheiene, aveau o vechime de peste două sute de ani pe acest pământ: Buduluca, Sima, Moloiu, Ungureanu, Gârje, Tonghioiu, Trâmpoe, Stăniloiu, Taină, Boghez, Cârstea, Bălălău, Zegheru, Machedon, Chirca, Oncioiu, Spătăruş, Iaru, Coganu etc. etc. Mulţi dintre membri familiilor de mai sus, în 1838 aveau vârste între 50-72 de ani ceea ce însemna că acei scheieni erau născuţi prin secolul al XVIII-lea, adică prin 1750-1799. Alte familii s-au aşezat aci prin căsătorii, rubedenii sau veniţi din alte locuri unde au găsit a munci, cum ar fi: Opincaru, Borcan, Pistol, Ţicăloiu, Filipescu, Uleia, Dinescu, Smaranda, Edu etc. Pe toţi urmaşii acestor familii, mai vechi sau mai noi, i-am cunoscut, pe unii la senectute, pe alţii maturi, iar mulţi dintre copiii lor mi-au fost, în perioada anilor 1933-1937, colegi la Şcoală primară mixtă nr. 3 Sehei, Câmpulung-Muscel.

Scheienii oraşului nostru erau oameni harnici, cei mai mulţi muncitori forestieri, alţii se ocupau cu meşteşuguri potrivit mediului locului bogat în lemn de păduri cu diferite esenţe. Acest aspect este confirmat de Catagrafia din 1838 care a recenzat: 47 muncitori forestieri, 34 dogari, 13 tâmplari, 12 morari, dârstori, pioari; impresionant este numărul de 35 de „femei torcătoare cu plata", adică femei care munceau cu caierul, furca, firul răsucit, fusul; erau şi alte meserii şi ocupaţii ca: cizmari, căruţaşi, confecţioneri de costume naţionale (ii, fote, marame, bete etc.), ţesătoare la războiul casnic (descris frumos de Tudor Panfile în volumul *Industria casnică la români*, ed. Tipografia Cooperative, 1910) dulgheri, rotari, fierari, ca Petrescu zis „fierarul", cârciumari, ca Vasile şi Iancu Chirca, Ion Sima cel eu 13-14 copii din care numai doi băieţi, măcelari, ca Godeanu zis „măcelar de forţă". O ocupaţie vremelnică feminină a fost confecţionarea de scarpeţi, o încălţăminte uşoară de postavuri groase, abale, dimie, numiţi şi papuci, târlici, cipici.

Am avut fericita şansă benefică să cunosc şi să vorbesc cu oameni de cultură şi artă ai Scheiului: profesorul doctor Ion Ţicăloiu, înaltul magistrat Puricescu, doctorul Oncioiu - mare vânător, pirograful Moise Ovejanu, sculptorul în piatră Gh. Popescu, sculptorul în lemn Nicolae Edu, fraţii medici Magda şi Virgil Radu, economistul Mihai Smaranda, institutorii: Elena Dobrescu, Gh. Manu, Dumitru Isbăşescu, ing. Nicolae Smaranda, preotul-paroh Ilie Dragomirescu, pictorul Eugen Chirovici, învăţătoarea

Ştefania Olănescu, economistul Vasile Moloiu descendent din cele 6 familii recenzate în 1838 cu ascendenţă în secolul al XVIII-lea ş.a. Mulţi dintre ei se odihnesc în liniştea primitorului cimitir Schei păstorit cu multă grijă şi cucernicie de preotul Ilarie parohul Bisericii Schei.

Printre scheieni am avut şi unele figuri pitoreşti cum ar fi: nea Nae Trâmpoe (descendent dintr-una din cele patru familii Trâmpoe cu ascendenţă în secolul al XVIII-lea, recenzate în 1838), dulgher şi rotar, dar şi luptător la Mărăşeşti-Mărăşti-Oituz în Primul Război Mondial, cel căruia exploziile şi vacarmul luptelor l-au marcat, rămânând, pentru toata viata, mai ales după două ţoiuri de ţuică, cu strigătul de luptă, spus cu gura mare: „P-aici nu se trece“ şi uneori cu îndemnul „să nu pui puşca pe iarba“ (să nu abandonezi lupta). Un exemplu a fost nea Moloiaşi care, singur fiind, om prevăzător, ajuns la bătrâneţe şi-a confecţionat singur sicriul. Făcându-şi provizie de mălai, unde să-l păstreze, decât în sicriu! Oamenii îl admirau iar el era mulţumit. Un tip ciudat dar şi curios a fost Gheorghe cu roata! Tânăr, cam la 30 de ani, îmbrăcat modest dar curat, avea întotdeauna pe degetul arătător al mâinii drepte o roată, din acelea pentru bidinele, pensule şi când treceai pe lângă el, se oprea şi cu roata pe deget îţi spunea: „roata meee!“ Nu era din Câmpulung, el venea de undeva cu trenul dintr-o comuna a judeţului. Întrebat de ce umblă cu roata? Răspundea că „la naştere, mama lui s-a jurat ca fiul ei Gheorghe să umble cu roata“! Nu făcea rău nimănui, era respectuos. Unii oameni îl miluiau cu ceva bani. El nu cerea niciodată, nu cerşea. Era cunoscut; trecea pe strada noastră către fabrica de perii a italianului Ştefan Olivotto, de unde primea una sau două roate să le înlocuiască pe cele pierdute.

Prin anul 1881, în capătul de nord al cartierului Schei a luat fiinţă o întreprindere industrială „Fabrica de hârtie“ societate în comandită, I. V. Socec, P. Ioanid, I. Ioanid, cu un capital de 600.000 lei (G. Ioaniţiu şi N. Costache, *Industria hârtiei în România*, ediţia a II-a, 1934). Fabrica a participat la Expoziţia generală din 1906, Bucureşti şi a fost premiată cu aur pentru calitatea bună a hârtiei. În anul 1932 s-a închis, apoi desfiinţată, iar locului în care a fost i-a rămas numele de „la Fabrica de hârtie“!

Între anii 1920-1930, în mijlocul Scheiului, pe calea Traian, era antrepriza Iancu şi Ghicuţ Anastase, fabrică de cherestea care absorbea o bună parte din mâna de lucru de care dispunea nu numai cartierul, dar şi vecinătăţile: Vişoi, Voineşti etc. Renumita întreprindere particulară era dotată cu două gatere puternice puse în funcţionare printr-un cazan cu apă producător de aburi necesari mişcării bielelor şi pistoanelor gaterelor (ca la o locomotiva interbelică!). Combustibilul pentru foc era „furdaua“ lemnoasă. Unitatea forestieră, producătoare de cherestea de toate calităţile şi dimensiunile, având o suprafaţă întinsă folosea o reţea de vagonete pe şine de fier cu care se transporta şi depozita produsul lemnos în stive. În mijlocul spaţiului era o imensă construcţie dinlăuntru căreia se auzeau fierăstraiele mecanice, circularele, banzicele, rindelele şi alte scule necesare tăierii, fasonării, dimensionării etc. a lemnului în acest impresionant combinat scheian unde munceau, în schimburi, un furnicar de oameni. Orele de începere şi terminare a lucrului, pauzele de masă, precum şi alte ore erau anunţate de către o sirenă care se auzea până departe, şuierul acesteia potrivind multe ceasuri la ora exactă! În anul 1948, totul s-a naţionalizat, fabrica a încetat a mai funcţiona, s-a demontat şi demolat totul. Mai târziu am văzut acolo o crescătorie de

râmători (ca să rămânem în denumirea din Catagrafia 1838, pentru animalele care guiță!) păzită de un singur om.

O altă categorie de muncitori ai Scheiului era cea a forestierilor, continuatori ai dârvarilor, pe care, în vara anului 1946 i-am găsit în pădurile munților Apuseni, pe valea Drăganului, unde tăiau lemne şi le încărcau în vagonetele decovilului; erau frații Crețu împreună cu alții din Măgura Scheiului.

Numărul mare de dogari se justifică prin bogăția lemnului din care se confecționau: butoaie, putini, hârdaie, ciubere de diferite dimensiuni, donițe (cofe) pentru cărat apa, puiace (donițe mici) pentru copii. Un asemenea puiac pirogravat am primit, de Rusaliile anului 1935, de la dogarul Ioniță Cârstea (zis Ioniță al lui Tache); exemplarul există şi acum. Dogarii confecționau şi jucării de lemn pentru copii. Specialişti consacrați erau familiile Borcan şi Pistol, creatorii unei mici antreprize de jucării, colorate, ecologice şi mai ales că miroseau a răşină de conifere muşcelene! Meşterii aceştia lucrau jucăriile iarna, iar vara le expuneau, pe bulevard şi în Gradina Publică, spre vânzare cu prioritate sezoniştilor ce se îmbulzeau în oraş pentru aer, linişte, culoare, climă şi de ce nu şi pentru politețea şi bună-voința câmpulungenilor.

De sărbătoarea Sfinților apostoli Petru şi Pavel, în partea de nord a cartierului nostru, acolo la capul podului de piatră unde şoseaua națională virează la dreapta spre Valea Mare, era un tăpşan cu o poieniță verde în care se organiza anual un târg cu apelativul „Sân Petru“ sau „Sânchetru“. Era o miniatură a bâlciului de Sf. Ilie în care găseai spre vânzare-cumpărare produse de dogărie, pielărie (harnaşamente), brânzeturi, costume naționale şi altele; căluşei pentru plimbat copiii, roata norocului, încercarea puterii, ceramica (oale, ceşti, căni, țurloaie adică fluiere din argilă, uneori jocuri de noroc: uite popa, nu e popa, rişca, stos (pe aceştia îi cam aduna sergenții de stradă şi-i aducea la Politia oraşului condusă de comisarul-şef Tiliceanu). Partea de veselie şi petrecere a târgului era reprezentată de multele grătare cu mici, fleici, muşchiuleți, antricoate, udate din belşug cu şprițuri (adevăratul şpriț se face cu vin şi sifon - sifon mare la un litru de vin, sifon mic la 1/2 litru de vin - nu cu apă minerală!). Mai la îndemână era şi cârciuma-restaurant „La Lioara“ - patron familia Dâmboviceanu, dar şi altele. Lăutarii: Pantilică - zis Pantilică lăutarul, vioristul şi cobzarul, Tăraş, Cantică etc., în jurul cărora se înteţeau hora, sârba, „de doi“, ungureasca, „brâul pe şase“ şi alte jocuri (dansuri) la care participanții erau nu numai scheienii, ci şi voineştenii, lereştenii, valmărenii, nămăieştenii, cei din Valea Foii, bughenii şi alții. În acele puține zile (3-4 zile) se puteau admira frumoasele costume naționale, fie femeieşti fie bărbăteşti, chiar ca la o expoziție.

În a doua parte a anului 1943 şi prima parte a anului 1944, pe locul fabricii de hârtie, au fost dispersate, de la fabrica de avioane I.A.R. Braşov, câteva secții (elice şi alte componente) cu utilajele şi specialiştii: ingineri, maiştri, muncitori, cărora scheienii le-au oferit locuințe prin închiriere. Printre cei sosiți au fost şi frații Ghicomban, sportivi ciclişti, dintre care Traian Chicomban concura la cursele naționale de ciclism la care devenise renumit. Acesta a făcut în oraş unele demonstrații de ciclism performant.

După război, unitatea industriala s-a reprofilat şi producea piese necesare apiculturii, activității casnice, viticulturii etc. În anul 1948, unitatea se numeşte Întreprinderea Mecanică de Stat (I.M.S.) care producea aparatura necesara industriei textile, agriculturii, încercând să producă şi motociclete. Între timp produce şi piese de schimb auto, iar în 1955 se specializează în motoare de automobil, ca peste puțin timp

(1957) creează vestitul automobil I.M.S. (maşina de teren), strămoşul celebrului ARO (automobil românesc).

În anii 1855-1956, apare, în Editura Ferdinand Om din Bucureşti, lucrarea lui C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului - prima reşedinţă a României*, în două volume. În primul volum, autorul a consacrat un capitol intitulat *Scheenii* în care alcătuieşte un portret psihologic al locuitorilor din mahalaua Scheiului. Dar, ce scrie el acolo în acele pagini (74-78) „se sparie gândul" (parafrazându-l pe Miron Costin); scheienii sunt nepoţi ai unor triburi de iazici din neamul sarmaţilor, „sălbatici, despuiaţi, lăeţi şi pe deasupra hoţi care făceau dese incursiuni în imperiul roman". Mai spune Aricescu că moşii scheienilor trăiau ca „lupii şi ca guşterii prin bălţi şi codri, vagabonzi, adăpostiţi de relieful terenului Scheiului care, este băltos de fel, într-o vale arătoasă, până deunăzi înconjurată de păduri. Elementul scheianului, ca al şarpelui şi al broaştei, e lacul şi crângul, în fizic, moral, lăcomia, răutatea şi intriga".

Această sinistră descriere a unei importante părţi din societatea câmpulungeană, la prima citire, mi s-a părut şugubeaţă, dar imediat mi-am dat seama că autorul are, totuşi, o problemă, mai ales că în lucrarea sa face un soi de „analiză socio-demografică numai a Seheiului, celelalte mahalale netrezindu-i niciun interes!

Dar se ştie că în toate tratatele de istorie stă scris că iazicii şi roxolanii au trăit în antichitate şi numai între secolele I şi al III-lea d. Hr., după care au dispărut definitiv de pe scârna istoriei. Apoi percepţiile şi influenţele populaţiei de pe teritoriul ţării noastre, printr-o organizare proprie, solidă, viguroasă, de o curată şi autentică descendenţă geto-daco-romană, au transformat şi structurat lumea care începea a fi cunoscută şi recunoscută prin fascinantul proces secular de cultură şi civilizaţie, naşterea poporului român, în secolul al VI-lea se aud primele cuvinte în limba română rostite întâmplător de unul dintre oştenii generalului bizantin Comentiolus în lupta cu avarii năvălitori: „torna, torna, fratre"! Peste alte şase secole (sec. al XII-lea - al XIII-lea) apare şi Câmpulungul, la început târg, mai apoi obţine caracterul de aşezare urbană de oraş şi reşedinţă voievodală prin „descălecat".

Începând cu secolul al XIV-lea până în sec. al XVII-lea, în plin feudalism, apar la nord de Dunăre românii din sudul Dunării venind la fraţii lor din Ţara Românească, din cauza prigonirii autorităţilor bulgare şi de teama turcilor care transformaseră Bulgaria în paşalâc. Aşezâdu-se pe pământ românesc, băştinaşii au creat pentru românii noi veniţi, toponimiile: Câmpulung-Schei, Scheiul de Sus, Scheiul de Jos, Dealul Scheienilor, Schiaua-Lăicai şi multe altele purtătoare numelui de Schei, aşa cum sate sau comune au nume de „ungureni" pentru cele întemeiate de românii refugiaţi din Transilvania din cauza persecuţiilor religioase sau ale relaţiilor feudale maghiare, căpătând toponimia de Albeşti-Ungureni, Măneciu-Ungureni, Berevoieşti-Ungureni etc. etc. Cu timpul, scheienii au devenit specialişti în cioplirea pietrei din carierele Albeştiului.

Profesorul englez Patrick J. Geary, în cartea sa *Merovingienii / Europa înainte de Carol cel Mare*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009, atrage atenţia cercetătorilor că izvoarele clasice trebuie interpretate cu mare grijă, în lumina preocupărilor şi tradiţiilor etnografice clasice şi văzute ţinând cont de datele colectate de arheologi. Cercetătorii ar trebui să folosească cu mare atenţie informaţia preţioasă oferită de aceşti autori.

Întorcându-mă la C. D. Aricescu, om politic, uneori poet, istoric, am ajuns la concluzia că suferea, totuşi, de o obsesie pe care filosofii o numesc „prejudecată“! Filosoful român Ion Petrovici, în volumul *Fulguraţii filosofice şi literare*, spune „Dacă existat şi există“ o realitate sufletească pe care spiritul critic o urmăreşte fără cruţare, cu gândul de a o distruge şi înlătura din cuprinsul vieţii noastre morale, unde dictează şi cârmuieşte adesea acţiunile omeneşti, mai puternică decât multe alte mobile naturale - este desigur prejudecata“. Dicţionarul filosofic al lui Voltaire, spune că „Prejudecata este o opinie fără judecată. Întrucât orice judecată presupune un fundament obiectiv, prejudecata ar fi o opinie nefundată, sau cu un fundament contestabil care se găseşte oricum în afară de criteriile adevărului valabil“. Iar Anatole France face reflecţia: „Prejudecăţile se desfac şi se refac fără încetare cu veşnica mobilitate a norilor“! Blaise Pascal afirma că „oamenii se conduc mai mult de capriciu decât de raţiune“. La Rochefoucauldian ne trimite următoarea cugetare: „spiritul este totdeauna păcălit de inimă“. Motto-ul La Rochefoucauldian ne trimite la o dispută academică întâmplată pe la începutul secolului al IX-lea în care comitele Lyonului, Florus l-a acuzat pe episcopul Amalarius de Metz „de originalitate“, păcatul cardinal al activităţii intelectuale medievale. Adus în faţa Sfântului Sinod, episcopul, destul de reţinut a fost întrebat: „unde citise aceste lucruri“? Episcopul a răspuns că el nu a luat acele lucruri nici din Scriptură, nici din învăţăturile lăsate de Sfinţii Părinţi şi nici chiar de la eretici, ci că le citise în inima sa“. Părinţii din completul de judecată al Sfântului Sinod au replicat „Iată cu adevărat esenţa erorii“! Episcopul a fost condamnat „pentru originalitate“! (Patrick J. Geary, op. *cit. cit.*). Să fi jucat Aricescu rolul episcopului Amalarius de Metz?

Pentru această „originalitate“, probabil şi pentru altele, lucrarea privind *Istoria Câmpulungului-Muscel* a fost etichetată „ca lipsită de o garanţie ştiinţifica“ (Ion Hurdubeţiu şi Flaminiu Mârţu în *Câmpulungul-Muscel medieval*, în Studii şi articole de istorie, vol. XI, 1968); „prima monografie istorică a fost meritorie pentru data când a fost scrisă, deşi nu scutită de ipoteze fără acoperire“ (St. Cazimir în prefaţa la C. D. Aricescu, Ediţia Restituo, Minerva, 1982); iar profesorul Ion Hurdubeţiu în lucrarea *Originea scheienilor şi răspândirea lor pe teritoriul carpato-dunărean* nici n-o pomeneşte, ceea ce denotă că lucrarea aricesciană nu este o „operă“ de referinţă!

Păcat!

S-ar putea ca C. D. Aricescu să fi fost de acord cu dictonul scriitorului grămătic Terentianus Murus (sec. al III-lea d.Hr.) care glăsueşte: „Despre cartea mea nu-mi pasă ce se va spune; fiecare carte are o soartă a sa proprie, după aderenţa ei la gustul publicului.

Treceau, desculţi, prin ţara basarabă,
Sfinţi trişti de fum, cu glezne de lumină.
………………………………………
Io ctitorul, topit-am juvaere,
Să urce din inele mânăstire.
Sfinţi pribegi cu umbra lor subţire
I-am fost poftit apoi la priveghere…
Ci ei, zâmbind şi mirosind a ceară,
S-au aşezat prin vechi iconostase.

Radu GYR

THE SCHEI NEIGHBORHOOD AND ITS INHABITANTS FROM CÂMPULUNG MUSCEL SEEN THROUGH THE KALEIDOSCOPE

Abstract

The author presents through a short kaleidoscope the Schei neighborhood situated in the North of Câmpulung, the oldest settlement of Walachia, attested in 1300, as well as the inhabitants of this neighborhood.

The author expresses his disagreement versus the psychological portrait that C. D. Aricescu made in his work *Istoria Câmpulungului - prima reşedință a României* to the inhabitants of those places.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

IN MEMORIAM

ION POPESCU-ARGEŞEL

25 februarie 1935 - 6 ianuarie 2004

O notorie personalitate argeşeană – omul de ştiință, geograful Ion Popescu-Argeşel. Timp de câteva decenii pregătirea premergătoare parcurgerii unor trasee pe plaiurile țării mi-au adus în atenție scrierile geografului Ion Popescu-Argeşel[1] remarcându-i complexa abordare a fiecărei zone, relevând o multitudine de cunoştințe dobândite şi oferite publicului cititor într-o manieră descriptivă menită, să provoace interesul parcurgerii nemijlocite a locurilor descrise. La timpul respectiv, fără a-i cunoaşte vârsta, l-am considerat, un demn urmaş al şcolii lui Ion Simionescu[2]. Trecerea anilor, participarea la sesiunile ştiințifice mi-a facilitat şi cunoaşterea nemijlocită a omului Ion Popescu-Argeşel. Temperamental se remarca ca a un om permanent în mişcare cu prezențe participative, cu o sete a cunoaşterii şi tot odată, manifestând o totală dăruire, oferind din cele cunoscute, realizând conexiuni care ancorau un subiect în diverse localizări atemporale. A fost totodată un pasionat fotograf considerând că cele afirmate puteau fi convingător susținute, comentate cu ajutorul imaginilor reținute în decursul anilor de continuă mişcare.

A-i parcurge chiar şi succint datele biografice este un prilej de înțelegere a multora din cele care i-au definit modul de a fi, prestigioasa carieră, preocuparea de a fi într-o permanentă comuniune cu cei din jur.

Ion I. Popescu s-a născut în ambianța familiei unui preot, acesta manifestând o permanentă preocupare de a conferi prin exemplul personal o mobilizatoare chemare întru a face zilnic ceva care să conducă la o efectivă propăşire a enoriaşilor, a

gospodăriilor acestora, a întregii comunităţi şi care să fie demnă moştenire către viitorime. Cele văzute, cunoscute în copilărie au fost completate cu cele deprinse în anii studiilor primare şi gimnaziale. Un efectiv îndemn pentru cunoaşterea măriei sale natura a constitui-o mediul geografic al aşezării, flancând malurile râului Argeşel[3] a cărui obârşie era un îndemn de a-i parcurge traseul în amonte spre poalele muntelui atunci când, în anii de gimnaziu şi apoi de şcoală normală, verile vacanţelor îi ofereau asemenea escapade în anturajul altor câţiva tineri. A fost prilejul remarcării varietăţii formelor de relief, a vegetaţiei, a faunei dar şi a multiplelor preocupări ale localnicilor de a oferii fiecărei prezenţe o valoare de întrebuinţare printr-o meşteşugită tratare în care funcţionalitatea se obţinea şi printr-o finisare ce conferea şi incontestabile calităţi artistice, fie că erau prelucrări ale pietrei[4], lemnului[5] sau lânii[6]. Forma şi culoarea se subordonau unor asemenea preocupări. De o incontestabilă povaţă călăuzitoare pentru anii vieţii erau cele dobândite în şcoala normală[7] care, de la înfiinţare, din 1867, avea înscris la loc de cinste preocuparea, prin gradul de pregătire al absolvenţilor, ca aceştia să fie la rându-le formatori de buni gospodari, grijulii cu cele avute şi apţi de a dobândi altele, care să le fie de folosinţă prin asiduă muncă cinstită. A parcurs anii şcolarităţii şi lansării în viaţă într-o perioadă când un fiu de preot era incomod la încadrare pentru un cadrist îndoctrinat de a vedea lupta de clasă şi acolo unde ea nu se manifesta. Mai mult, oamenii zonei erau blamaţi fiind consideraţi a fi în cârdăşie cu „partizanii”[8] aciuaţi în munţii limitrofi. Odată cu trecerea anilor, treptata dar înceata destalinizare[9], manifestată şi printr-o diversitate de măsuri care determinau viitorul generaţiei în formare, a impus şi modul cum s-a implicat tânărul normalist în funcţia de dascăl la Deduleşti[10]. Au fost anii care i-au fost efectiva carte de vizită în momentul când, prin cunoştinţele dobândite, a fost unul din candidaţii ce au păşit în universitatea bucureşteană pentru a urma cursurile facultăţii de geografie. A fost tocmai anul când evenimentele de la fruntariile vestice au generat în rândurile unor tineri pătimaşe porniri menite a schimba stările politice. I.P.-A. a fost însă prudent neimplicându-se sau nelăsându-se provocat de cei ce-şi etalau bravura de pescuitori în ape tulburi. Noţiunile teoretice se împleteau cu o nemijlocită cunoaştere a terenului. Ca atare, orice împrejurare era prilej de evadare în mijlocul naturii. Fie că era sfârşit de săptămână, fie că erau zilele vacanţelor studenţeşti, indiferent de vreme parcurgerea variatelor forme de relief, remarcarea structurilor i-au format ochiul, călăuzindu-l întru a remarca caracteristici definitorii care, chiar din anii studenţiei, au devenit subiecte ce au fost receptate de respectivele redacţii, fiindu-le asigurată publicarea. Parcurgând astăzi lista bibliografică[11] remarci cu uşurinţă modul analitic cu care a abordat locurile parcurse. Tot odată ai prilejul să remarci că de la tratarea elementelor caracteristice în limbajul specific profesiei în lucrările încredinţate spre publicare periodicilor sau editurilor de specialitate I.P.-A. a găsit adeseori de cuviinţă să elaboreze şi lucrări adresate publicului larg ca un îndemn la cunoaşterea şi respectarea naturii înconjurătoare. Poate cel mai concludent exemplu l-a constituit modul cum elaborarea în timp a viitoarei teze de doctorat dedicată tratării caracteristicilor masivului Trascăului[12] i-a facilitat redactarea în prealabil a unor studii ce au prezentat diverse aspecte, ca apoi să procedeze şi la redactarea unei lucrări de popularizare a virtuţilor peisajelor acestei pregnante prezenţe în ansamblul Munţilor Apuseni în care şisturile cristaline, calcarele, conglomeratele, gresia mezozoică străpunsă de bananine dau contururi definitorii masivului cu al lui vârf Poieniţa de numai 1437 m. care se impun atenţiei prin efectele eroziunii ce au dat naştere

pitoreştilor Detunate, Cheilor Turzii şi frecventelor aspecte periglaciare. Anii prezenţei la studii în ambianţa centrului universitar clujean i-au facilitat această parcurgere a ansamblului Munţilor Apuseni, atenţia geografului fiindu-i reţinută prin varietatea celor întâlnite, răspunzând în mod nemijlocit specialităţii sale de analist geomorfician. Anii ulteriori i-au oferit numeroase alte prilejuri de a parcurge întreaga structură carpatină, studiile elaborate şi publicate relevând convingător cum numeroşi masivi s-au aflat în atenţia sa. Din nordul ţării, din structura Carpaţilor Orientali, i-au solicitat atenta cercetare atât cei din zona munţilor Ţibău[13], Suhard[14], cât şi a multor altora, până în clisura Dunării[15]. Ceea ce lipseşte din acest bogat repertoriu este zona dobrogeană cu ai săi munţi hercinici[16]. În acest context un loc aparte l-au ocupat, în decursul anilor, plaiurile natale care s-au bucurat de o tratare interdisciplinară evidenţiind modul cum buna cunoaştere i-a facilitat abordarea analitică concretizată prin semnificative studii de specialitate dar şi lucrări de popularizare. Şi nu întâmplător aceste preocupări i-au îndrituit consecventa atitudine revendicativă ca ceasul dreptei judecăţi să readucă plaiurilor natale statutul abuziv înlăturat[17]. I.P.-A. a fost un permanent militant pentru restructurarea administrativă a ţării care să conducă şi la reconstituirea judeţului Muscel. Nu întâmplător referinţa la spiritualitatea oamenilor respectivelor plaiuri i-au reţinut atenţia concretizată în prezentarea lăcaşurilor de cult ortodox, şi nu numai, ale vechiului judeţ Muscel[18]. Prin texte succinte însoţite complementar de schiţa amplasamentului în respectiva localitate şi fotografia aşezământului sunt evocate evolutiv asemenea prezenţe, sunt amintiţii cei care s-au implicat în dăinuirea, refacerea, înzestrarea acestor sfinte lăcaşuri.

O viaţă de totală dăruire cercetării şi clarificări a numeroase aspecte multidisciplinare a fost chemarea cercetătorului, profesorului şi mai presus de toate Omului I.P.-A. În decursul anilor de activitate au fost adeseori enunţate fireşti formulări laudative la adresa faptelor sale ştiinţifice. Ne referim la modul cum şi-au formulat referatele cei chemaţi să susţină oportunitatea publicării creaţiilor sale, precum şi la modul cum, coordonatorul şi conducătorul său întru parcurgerea treptelor care s-au finalizat cu susţinerea examenului de doctorat, i-a apreciat totala dăruire pentru cunoaşterea şi prezentarea celor aflate în nemijlocita şi atenta relaţie cu mediul înconjurător indiferent de anotimp, vreme, ceas al zilei, de confortul sau disconfortul îndelungatelor deplasări care au fost condiţie indubitabilă în documentarea sa. La acestea sunt incontestabil necesar să fie alăturate cele de bine ce i-au fost suport moral din partea familiei. Atât totala înţelegere a doamnei Luminiţa cât şi a copiilor Anca şi Radu i-au fost un permanent susţinători, atunci când avea prilejul, temporal, avându-i alături în peregrinările sale. Exemplul personal i-a antrenat pe urmaşi a-i fi alături în efectivele cercetări devenind chiar coautori care şi-au asumat responsabilitatea studierii şi redactării unor descrieri ce s-au alăturat celor elaborate de I.P.-A.

În acest context consider necesar, la ceas evocator, citarea câtorva din formulările sale presărate, în timp, în câteva din cărţile elaborate. Recurgem la cele incluse în ***Îndemnul la drumeţie*** din prezentarea masivului ***Suhard***: „De câte ori treceam dincolo de Vatra Dornei spre Pasul Tihuţa, forma curioasă a Muntelui Ouşoru mă atrăgea într-un mod irezistibil. Aşa se face că m-am hotărât şi am plecat la drum. S-a întâmplat să fie o zi splendidă de toamnă, iar prima ascensiune mi-a rămas adânc întipărită în suflet, satisfacţiile depăşind cu mult aşteptările. Aşa a început cu câţiva

ani în urmă, seria drumeţiilor în Masivul Suhard, efortul fiindu-mi pe deplin răsplătit.” (p. 5).

„Şi poate că n-ar fi de ajuns această simplă enumerare a munţilor ce dau ocol Suhardului, conferindu-i totodată calitatea de „masiv central”, dacă nu am aminti de faptul că în zilele senine de toamnă, fie pe Ouşoru, fie pe Faraoane sau de pe Omu, am văzut până departe, adică până acolo unde linia orizontului era închisă de dantelăriile Ceahlăului şi ale Hăşmaşului, de liniile domoale ale Giumalăului, în timp ce în partea opusă, valurile de munţi se pierd cu mult dincolo de graniţa nordică a ţării.” (p. 6-7).

Semnificative sunt şi sinteticele aprecieri din partea introductivă a volumului ***Valea Arieşului*** definind caracteristica acesteia prin formularea: ***Arieşul – o vale prin excelenţă carpatică***. Statistici, comparaţii i-au slujit întru evidenţierea acestora: „De la obârşie – aflată sub cel mai înalt masiv al acestor munţi, respectiv Curcubăta (1849 m.), până la întâlnirea cu apele Mureşului, el parcurge 167 km. Trei sferturi din acest drum îl străbate numai printre munţi, iar restul printr-un larg culoar depresionar de contact al acestora cu Podişul Transilvaniei. Exceptând sectorul defileurilor carpatice ale Dunării, Arieşul cu cei 122 km., cât măsoară până la Moldoveneşti, unde scapă de strânsura de cleşte a munţilor, deţine supremaţia între râurile ce brăzdează Carpaţii Occidentali prin cel mai lung curs montan. De altfel, în ierarhia la nivelul ţării, impusă de acest criteriu al lungimii Arieşul nu este întrecut decât de Bistriţa Moldovenească, cu cei 210 km. de traseu montan neîntrerupt al ei”. (p. 5). „Mergând cu trenul de la Războieni spre Târgu Mureş, imediat ce treci de Gura Arieşului de pe fereastra vagonului îţi apare locul de vărsare al Arieşului, râul care străbate ţinuturi atât de frumoase şi cu o încărcătură istorică demnă de aprecieri dintre cele mai alese. Aruncând o ultimă privire asupra locului unde cele două râuri îşi contopesc apele, înfioraţi de nostalgia meleagurilor pe care le-am străbătut alături de Arieş, ne îndepărtăm cu dorinţa fierbinte să ne întoarcem iarăşi (oare pentru a câta oară?), să-i ascultăm murmurul înmiresmat de legendă şi să-i admirăm eroicul său drum prin Ţara de Piatră, care de fiecare dată ne aşteaptă cu braţele larg deschise” (p. 218).

Continuăm cu motivaţia inclusă în ***Cuvântul înainte*** din volumul ***Valea Dâmboviţei***: „Ca autor al acestei lucrări am avut fericirea să cunosc de-a lungul anilor multe din locurile minunate străbătute de Dâmboviţa şi am socotit ca o datorie de suflet să împărtăşesc cititorului câte ceva din acest noian de frumuseţi ale naturii sau făurite de om”. (p. 7).

Finalizăm seria citatelor cu militanta credinţă inclusă în ***Cuvântul înainte*** din volumul ***Mănăstirile şi bisericile din Muscel***: „Din respect pentru trecutul istoric, cu speranţa în suflet, în lucrarea de faţă am avut în vedere judeţul Muscel, aşa cum a fost şi, mai ales, aşa cum ar trebui să redevină”. (p. 13).

Mulţi din cei reuniţi la actuala sesiune găzduită generos de Muzeul Judeţean Argeş au avut prilejul de a-i cunoaşte activa participare la sesiunile anterioare până în anul 2003. La început de an 2004 părăsindu-ne întru a porni pe ultimul drum. Ca unul care i-am cunoscut prestigioasa activitate, parţial beneficiind de noţiunile împărtăşite semenilor prin textele sale şi ca unul care în reîntâlnirile la respectivele sesiuni am avut prilejul să-i audiez expunerile, luările de cuvânt şi să ne împărtăşim reciproc informaţii referitoare la probleme ce ne erau în atenţie am considerat necesar o asemenea evocare stimulat şi de preocupările argeşenilor de a purcede la elaborarea unui amplu volum care să includă personalităţile care, prin faptele lor, au a se bucura de formularea

înaintaşilor care le definea contribuţia cu exemplarele cuvinte: **au binemeritat de la patrie**. Acest **om** I.P.-A este unul din cei care merită o asemenea preocupare a urmaşilor de a transmite către viitorime pilduitor faptele sale.

---

[1] **Ion Popescu-Argeşel** (25 februarie 1935, Vultureştii de Sus, jud. Muscel, azi sat înglobat la comuna Hârtieşti, jud. Argeş - 6 ianuarie 2004). Fiul preotului Ion POPESCU şi al preotesei Maria. Studii la Şcoala primară din Vultureştii de Sus (1941-1946), gimnaziul la Câmpulung Muscel şi Vultureşti (1946-1949), Şcoala Normală „Carol I" Câmpulung Muscel (1949-1953), învăţător, profesor suplinitor la Deduleşti (1953-1956), Facultatea de Geologie-Geografie, specialitatea geomorfologie [geografie fizică] (1956-1961), profesor la noul Liceu din Rucăr (1961-1962) profesor la Câmpulung la Casa Pionierilor unde a condus cercurile: Foto şi Drumeţie, la Liceul „Dinicu Golescu", la Liceul „nr. 2" (1962-1966), devine, prin concurs, cercetător la Institutul de Geologie-Geografie al Academiei, atât la Bucureşti, cât şi la Cluj (1966-1970) unde, ca doctorand cu frecvenţă, a pregătit examenele intermediare textul şi susţinerea tezei, carieră universitară ca lector (1970-1973). În anul 1971 a susţinut examenul de doctorat în geografie la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, abordând problema ***Studiul geomorfologic al Munţilor Trascău***, având coordonator al tezei pe prof. univ. dr. doc. Tiberiu Morariu. Prin concurs a fost încadrat conferenţiar (1973-1986) la Institutul Pedagogic de 3 ani şi Institutul de Învăţământ Superior Suceava. La desfiinţarea Facultăţii de Istorie-Geografie din Suceava a fost numit profesor în învăţământul liceal din Suceava (1986-1989), profesor la Liceul Pedagogic din Câmpulung (1989-1990). În ianuarie 1990 a fost încadrat inspector de specialitate la Inspectoratul şcolar Argeş, ca la reînfiinţarea facultăţii a fost rechemat conferenţiar la Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava (1990-1991). În septembrie 1991 a renunţat la acest post şi a revenit profesor la Şcoala Normală „Carol I" din Câmpulung, fiind desemnat şi director al acestei şcoli. Din 1992 a fost şi rector la Universitatea „Negru Vodă" din compunerea Fundaţiei România de Mâine (1991-1996), profesor la Facultatea de Geografie-Istorie, profesor titular la Facultatea de Geografia Turismului din Sibiu. În perioada activităţii în învăţământul superior a îndeplinit funcţiile: şef de catedră, secretar ştiinţific al facultăţii, membru în Senatul universitar, membru în biroul Comitetului de conducere al Societăţii de Geografie, membru în Comitetul Naţional al profesorilor de geografie, director al Fundaţiei „Carol I" din Câmpulung Muscel. Rezultatele dobândite prin cercetările întreprinse pe teren le-a comunicat în cadrul unor simpozioane, sesiuni de comunicări ştiinţifice şi a congreselor de specialitate organizate la Cluj-Napoca, Bucureşti, Iaşi, Suceava, Bacău, Oradea, Constanţa, Piteşti, Galaţi, Câmpulung Muscel, Timişoara, Târgu Mureş, Sibiu ş.a. localităţi. Anii de activitate l-au definit ca un activ geograf şi publicist, autor a numeroase studii de geografie, etnografie, toponimie, geografia aşezărilor umane, ghiduri turistice, lucrări cu caracter istoric. O distinctă preocupare a manifestat-o pentru cercetările de teren organizând numeroase excursii de studii în ţară şi străinătate la care au participat numeroşi elevi şi studenţi pe care i-a format ca viitori geografi. Nu s-a limitat numai la formele de învăţământ enumerate mai sus, a căutat totodată să se adreseze în calitate de conferenţiar şi către publicul larg, atât prin intermediul Universităţilor populare, cât şi a presei cotidiene. Acţiunea de documentare pentru elaborarea monografiei ***Şcoala Normală „Carol I", Câmpulung Muscel*** l-au determinat să adune relicvele care să constituie patrimoniul viitorului muzeu al renumitei şcoli.

Studiile elaborate i-au fost integrate în prestigioase periodice ca: „Buletinul Ştiinţific Studenţesc", seria „Geografie-Geologie", Bucureşti; „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Geografice", Bucureşti; „Comunicări de geografie", Bucureşti, „Natura", seria „Geologie-geografie", Bucureşti, „Terra", Bucureşti, „Studii de Turism", Bucureşti; „Cibinium", Sibiu, „Studii şi cercetări de geografie", Suceava; „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii",Suceava; „Studii şi comunicări", Muzeul Câmpulung Muscel; „Flacăra", Bucureşti; „Unirea", Alba Iulia; „Argeş", Piteşti. Fiind şi un pasionat fotograf a reţinut cu ocazia deplasărilor numeroase semnificative imagini cu care a ilustrat studiile sale.

[2] **Ion Simionescu** (10/11 iulie 1873, Fântânele, jud. Bacău – 7 ianuarie 1944, Bucureşti, cimitirul Bellu, figura 117, locul 50). Studii secundare la Botoşani, universitare la Facultatea de ştiinţe la Iaşi, specializare la Viena, Austria, unde a luat şi doctoratul în 1898 şi la Grenoble, Franţa în 1899. Carieră didactică universitară. Activ geolog, cu studii de paleontologie, stratigrafie în importantele regiuni ale României, cu o permanentă preocupare şi pentru popularizarea ştiinţelor în popor, predilect din domeniul ştiinţelor naturii. Cărţile ***Flora României*** şi ***Fauna României*** au cunoscut în decursul anilor numeroase reeditări. Publicist. A fost ales membru corespondent la 16 aprilie 1907 şi membru titular al Academiei Române la 18 mai 1911. La 24 mai 1913 a rostit discursul de recepţie tratând tema: ***Evoluţia culturii ştiinţifice în România***.

[3] **Râul Argeşel** având izvorul pe pantele sudice ale Carpaţilor Meridionali, recoltează pe cei 70 km. ai parcursului ce-i defineşte bazinul şi apele păraielor laterale, devenind afluent al Râului Târgului care l-a

rându-i se reuneşte cu Râul Doamnei pentru a oferi debitului Râului Argeş cei 21 m ³/s. pe care-i poartă la vale de sub poalele masivului Făgăraş.

[4] Reprezentativă fiind cariera de calcar de la Albeşti a cărei piatră a fost mult timp sortită, după tăiere şi finisare a deveni componente sculpturale la edificarea multora din construcţiile monumentale ale veacurilor trecute. Coloane, capiteluri, ancadramente de uşi şi ferestre, pietre traforate servind la protejarea geamurilor, a pridvoarelor, jilţuri, pietre tombale, sarcofage, Cruci, busturi, statui, piedestale sunt numai câteva din asemenea prestigioase realizări. Existenţa acestei preţioase pietre a condus la formarea unor valoroşi pietrari care au transmis din generaţie în generaţie folositoare cunoştinţe celor pe carte-i formau ca prestigioşi continuatori.

[5] O privire atentă le mai poate remarca prezenţa în tot ceea ce constituie încă habitatul tradiţional în respectiva zonă. Multe din cele devenite nefuncţionale au fost adeseori salvate şi integrate în patrimoniul muzeelor etnografice. Asemenea tezaure sunt găzduite în sectoarele etnografice ale Complexului Muzeal de la Goleşti, Muzeului Municipal Câmpulung, Muzeul Municipal Curtea de Argeş.

[6] Materie primă predilectă în zonă lâna a condus la confecţionarea tuturor obiectelor din interiorul locuinţei ca acoperăminte, învelitori ca şi îmbrăcămintei pentru perioadele reci ale anului. Prin modul de prelucrare, vopsire, îmbinare a culorilor, a folosirii elementelor decorative destoinicia gospodinelor s-a manifestat în diverse împrejurări, creaţiile lor cu caracter predilect funcţional dar şi decorativ fiind o concludentă exprimare a modului de adaptare la condiţiile de relief, de climă, de activităţi desfăşurate. Multe din aceste tradiţionale produse le regăsim în muzeele etnografice fiind surse adeseori de inspiraţie pentru actualii creatori de modă.

[7] Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Şcoala Normală „Carol I" 1867-1992***, ***Câmpulung-Muscel***, 1992, 163 p.

Încă de la înfiinţare dascălii şcolii s-au postat în formatori de viitori dascăli ce aveau menirea de a-i lumina pe viitorii cetăţeni în activităţile de toate zilele fie că erau cultivatori de pământ, pomicultori sau crescători de animale. Absolvenţii şcolii normale fiind ulterior încadraţi ca învăţători în toate satele României la cumpăna veacurilor XIX-XX, au fost cei care au acţionat pentru a stimula propăşirea ţărănimii. Am avut prilejul să studiez arhiva sculptorului Mihai Onofrei al cărui tată a urmat cursurile respectivei şcoli, peste ani acesta având o deosebită consideraţie pentru cele dobândite atât de folositoare în anii îndelungatei sale cariere finalizată la Boţeşti din actualul jud. Vaslui.

[8] Exemplul vechilor haiduci, al lotrilor, al grupului de luptători reuniţi în formaţiunea de luptă comandată de învăţătorul Victor D. Popescu care a acţionat în zona montană a Olteniei împotriva inamicului în anii 1916-1917 a fost preluat, după cel de al doilea război mondial, ca replică la acţiunea instaurată de regimul de teroare al eliberatorilor-ocupanţi. Reacţia era menită a reţine şi atenţia occidentalilor care constituiau marea speranţă a românilor aflaţi în totală necunoaştere a celor stabilite între cei mari ce se erijau în conducători ai planetei, ignorând dezideratele oprimaţilor. Grupurile, beneficiind de experienţa de luptă din timpul campaniilor de pe fronturile din est şi vest a anilor 1941-1945, de prezenţa unor militari de carieră au găsit ascunzişuri în ambianţa împădurită a poalelor munţilor Făgăraşi de unde acţionau, sancţionând actele oprimatorilor. Oamenii din localităţile limitrofe iniţial au cooperat cu aceşti partizani, asigurând aprovizionarea cu alimente, medicamente, îmbrăcăminte, materiale de luptă, informaţii despre „inamic" şi despre cozile de topor. Pe măsura consolidării noului regim, inclusiv al constituirii unităţilor specializate în lupta contra acestor „trădători" numărul partizanilor s-a redus treptat, cei prinşi fiind judecaţi exemplar de „Tribunalele Poporului", măsurile coercitive primând în judecarea faptelor. În această acţiune reprimatoare au fost târâţi şi cei care acordau orice fel de ajutoare, fiind sancţionate chiar şi omisiunile de informare către omniprezenta securitate. Preoţii satelor limitrofe se aflau prioritar în atenţia permanentă a vigilentei securităţi, membrii familiei fiind urmăriţi în tot ceea ce întreprindeau. Simpla bănuială de cooperare cu cei din munţi era prilej de urgisire, de hăituire, de arestare, formală condamnare şi risipirea (prăduirea) averii.

[9] Tarele amplului proces de stalinizare a României n-au încetat la moartea lui I.V. Stalin în 1953, nici după analiza demascatoare făcută la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., nici în anii şi deceniile care au urmat. Treptat militanţii aserviţi Sovietelor au fost înlăturaţi de pe treptele superioare ale ierarhiei politice, dar au deţinut în continuare funcţii în aparatul de stat contribuind la acţiunile persuasive de defăimare, de sabotare, destabilizare a regimului iar prin progeniturile lor după 1989 au realizat o spectaculoasă metamorfoză cameleonică, aceştia, predilect alogeni, devenind combativi, exponenţii ai condamnării comunismului.

[10] **Deduleşti** jud. Argeş. Sat având în compunere Deduleştii din Deal şi Deduleştii din Vale care împreună cu satele: Luminele, Morăreşti şi Vărzari constituiau la început de veac XX comuna Deduleşti-Vărzari, aşezare umană constituită din moşneni, aflată în plasa Topologului aflându-se la 21 km. sud de Tigveni şi la 20 km. nord de Piteşti.

George Ioan Lahovari, ***Marele Dicţionar Geografic al României***, vol. III, editor stabilimentului grafic „I.V. Socec", Bucureşti, p. 93-94 satele: Deduleştii de Sus şi de Jos cu 400 locuitori, enoriaşi ai celor 2 biserici, una cu hramul Sf. Cuvioasă Paraschiva, cealaltă cu hramul Sf. Treime; Luminele cu 526 locuitori; Morăreşti cu 304 locuitori şi Vărzari cu 400 locuitori. Fiecare sat având câte o biserică cu preot şi cântăreţ. Întreaga comună avea o şcoală primară cu un învăţător.

Indicatorul localităţilor din România, Bucureşti, 1943, editor Institutul Statistic înglobând datele recensămintelor din 1930 şi 1941: p. 28 Deduleşti având locuitori 373, respectiv 447; p. 33 Luminele 453 / 516; p. 34 Morăreşti 660 / 711; p. 44 Vărzari 270 / 294.

În prezent Deduleşti fiind înglobat la Morăreşti, aşezarea situată pe şoseaua Bascov-Râmnicu Vâlcea.

Mic dicţionar enciclopedic, ediţia III-a revăzută şi adăugită, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 1.128 comuna Morăreşti având 2.680 locuitori în 1984.

[11] Ion Popescu-Argeşel, ***Probleme de toponimie hidrografică în Bazinul Argeşelului***, în: „Natura", seria „Geologie-geografie", Bucureşti, nr. 1, 1958, p. 151-153 şi o fotografie.

Ion Popescu-Argeşel, ***Activităţi folosite în cunoaşterea orizontului local***, în: „Natura", seria „Geologie-geografie", Bucureşti, nr. 1, 1963, p. 57-60 şi 3 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Observaţii geomorfologice în valea Argeşelului***, în: „Comunicări de geografie", Bucureşti, vol. III, 1965, p. 167-175, 1 fotografie şi o planşă.

Ion Popescu-Argeşel, ***Munţii Trăscăului***, în: „Natura", seria „Geologie-geografie", Bucureşti, nr. 6, 1967, p. 51-55 şi 7 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Posibilităţi de valorificare turistică în Munţii Trascăului***, în: „Lucrările colocviului naţional de geografia turismului, Bucureşti, septembrie 1968", Bucureşti, 1969, p. 144-150 şi 1 hartă.

Ion Popescu-Argeşel, ***Procese antropice de modelare actuală a versanţilor cu exemple din Subcapaţi, Piemontul Getic, Podişul Mehedinţi şi Defileul Dunării***, în: „Comunicări de geografie", Bucureşti, vol. VII, 1969, p. 19-30, 12 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Depresiunea Zlatna – Observaţii geomorfologice***, în: „Lucrări ştiinţifice ale cadrelor didactice, Institutul Pedagogic Suceava", vol. I, Suceava, 1970, p. 325-332, 4 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Complexul carstic din bazinul Râmeţului (Munţii Trascăului)***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. I, 1970, p. 235-250, 13 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Contribuţii la cunoaşterea carstului din Munţii Tarscăului. Morfologia exocarstică***, în: „Lucrări ştiinţifice ale cadrelor didactice, Institutul Pedagogic Suceava", vol. II, Suceava, 1971, p. 309-320, 6 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Microrelief în Subcarpaţii getici dintre Topolog şi Argeş***, în: „Studii şi comunicări", seria „Ştiinţele naturii", Muzeul judeţean Suceava, 1971, p. 10-20, 10 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Microrelief dezvoltat pe gresii şi conglomerate în valea Dâmboviţei***, în: „Comunicări de geografie", Bucureşti, vol. V, 1971, p. 57-63, 5 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Depresiunea Iara – Observaţii geomorfologice***, în: „Studii şi comunicări" , seria „Ştiinţele naturii", Muzeul judeţean Suceava, 1971, p. 35-48, 9 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, ***Depresiunea Trăscăului. Observaţii geomorfologice***, în: „Studii şi cercetări de geologie, geofizică şi geografie", seria „Geografie", tomul XVIII, nr. 2, 1971, p. 217-223, 7 fotografii, 2 planşe, 1 hartă.

Ion Popescu-Argeşel, ***Studiu geomorfologic al Munţilor Trascăului***, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, 1971, 410 p. 199 fotografii. [teza de doctorat].

Ion Popescu-Argeşel, ***Cheile din bazinul Galdei***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. II, 1972, p. 429-437, 7 fotografii.

Ion Popescu-Argeşel, Nicolae Popp, ***Harta turistică a judeţului Suceava***, în: „Comunicări şi referate de geografie", Suceava, 1972, p. 89-99, 7 fotografii, 1 hartă.

Unele aspecte geomorfologice în partea centrală a Podişului Sucevei, în: „Comunicări şi referate de geografie", Suceava, 1972, p. 101-110, 2 fotografii, 1 planşă.

Ion Popescu-Argeşel, ***Depresiunea Câmpulung (bazinul Moldovei). Observaţii geomorfologice***, în: „Comunicări şi referate de geografie", Suceava, 1972, p. 111-117, 3 fotografii, 1 hartă.

Ion Popescu-Argeşel, Gheorghe Iordache, L. Samoilă, ***Morfodinamica proceselor de versant pe relieful structurat din zona oraşului Suceava***, în: „Buletinul ştiinţific, studii geografie-geologie", Bucureşti, 1972, p. 49-58, 4 fotografii.

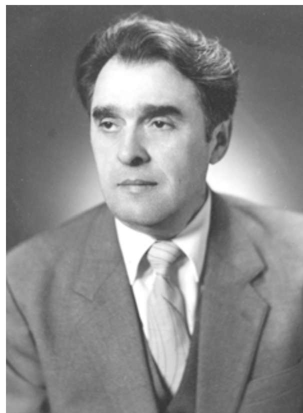
Ion Popescu-Argeşel, ***Uber die Mühlen und andere vom Wasser betriebene Analagen im Trăscău-Gebirge*** [***Asupra morilor şi altor instalaţii de apă în zona Munţilor Trăscăului***], în: „Cibinium", Sibiu, nr. II, 1973, p. 135-156, 17 fotografii, 2 planşe.

Ion Popescu-Argeşel, ***Relieful periglaciar de la Pietrele Doamnei***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. III, 1973, p. 403-416, 10 fotografii.
Ion Popescu-Argeşel, ***Observaţii geomorfologice în bazinul Frumoasa (Podişul Sucevei)***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. II, 1972, p. 489-498, 4 fotografii,1 planşă.
Ion Popescu-Argeşel cu colaboratorii, ***Observaţii geomorfologice în Depresiunea Găineşti, judeţul Suceava***, în: „Studii şi comunicări", seria „Ştiinţele naturii", Muzeul judeţean Suceava, vol. III, 1971, p. 39-43, 1 fotografie.
Ion Popescu-Argeşel, ***Alunecările de teren de la Leucuşeşti***, în: „Studii şi cercetări de geografie", Suceava, 1973, 289, 431.
Ion Popescu-Argeşel, R. Mândrescu, ***Harta geomorfologică a Depresiunii Pojorâta***, în: „Studii şi cercetări de geografie", Suceava, 1973, 71-76, 3 fotografii.
Ion Popescu-Argeşel a contribuit la elaborarea volumului I al monumentalei lucrări ***Geografia fizică a României***, editat în 1977.
Ion Popescu-Argeşel, ***Munţii Trascăului, studiu geomorfologic***, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1977, 174 p., 66 fotografii, 11 planşe.
Nicolae Ursulescu, Ion Popescu-Argeşel, ***Vatra Dornei, mic îndreptar turistic***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977, 71 p., 12 planşe, 1 hartă. Ediţie şi cu versiunile în limbile: franceză, germană, engleză şi spaniolă.
Ion Popescu-Argeşel, ***Depresiunea Râşca (observaţii geomorfologice)***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. .., 1977, p. 331-341, 8 fotografii.
Ion Popescu-Argeşel, ***Geografia României - Cadru natural***, curs universitar litografiat, Institutul de învăţământ superior Suceava, 1977, 174 p. şi 66 fotografii. [241 p.]
Ion Popescu-Argeşel, ***Geografia României – Regionarea fizico-geografică***, curs universitar litografiat, Institutul de învăţământ superior Suceava, 1977, 241 p. [292 p.]
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Argeş, ghid turistic al judeţului***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1978.
Nicolae Ursulescu, Ion Popescu-Argeşel, ***Rădăuţi, mic îndreptar turistic***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1978, 63 p., 10 planşe, 1 hartă.
Ion Popescu-Argeşel a contribuit la elaborarea volumului II al monumentalei lucrări ***Geografia fizică a României***, editat în 1978.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Suceava, ghid turistic al judeţului***, Editura Sport-Turism, 1979, 184 p.
Ion Popescu-Argeşel, ***Microrelieful periglaciar din masivul Suhard***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, vol. V, 1981, p. 189-205, 16 fotografii. [N.B.! citată la p. 120 din volumul ***Suhard*** ca fiind publicat în 198**0**].
Ion Popescu-Argeşel, ***Bistriţa Aurie, monografie***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1982, 15 p., 63 fotografii color, 30 fotografii alb-negru, 1 hartă.
Ion Popescu-Argeşel, ***Munţii Ţibău, observaţii geomorfologice***, în: „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Geografice", Bucureşti, vol. VI, tomul LXXXVI, 1982, p. 71-79, 7 fotografii.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Toponimie geografică în bazinul Bistriţei Aurii***, în: „Studii şi Cercetări de Geografie, Suceava, 1983, p. 115-117.
Ion Popescu-Argeşel, Maria Lucaci, ***Aspecte geografice oglindite în toponimia din bazinul Bistriţei Aurii***, în: „Studii şi cercetări de geografie", Suceava, 1983, 115-117.
I. popescu-Argeşel, ***Masivul Suhard, ghid turistic***, nr. 26 din colecţia ***Munţii noştri***, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1983, 129 p. 16 schiţe, 1 hartă. În structura lucrării autorul a inclus introductiv un ***Îndemn la drumeţie*** (p. 5-7), ***Caracterizarea fizico-geografică*** (p. 8-33), ***Turism*** (p. 34-55), ***Trasee turistice*** (p. 56-119), la care a inclus după prezentarea celor 14 trasee şi sintetic menţionarea obiectivelor naturale de atracţie turistică (izvoare minerale, defilee, puncte pitoreşti de perspectivă,obiective culturale de artă populară, muzee, centre de artă populară, busturi, monumente (p. 112-114), lista traseelor turistice incluzând şi baze de cazare şi alimentaţie publică, pârtii de schi (p. 115-119), ***Bibliografie selectivă*** (p. 120-121), ***Glosar*** (p. 122-126), ***Cuprins*** (p. 127-129). [Biblioteca Centrului de Cultură M.I.R.A. 91/P 81].
Ion Popescu-Argeşel, ***Morfostructura aşezărilor şi cadrul geomorfologic din sectorul montan şu subcarpatic dintre Bratia şi Dâmboviţa***, în: „Studii şi cercetări, Muzeul Câmpulung Muscel", 1984, p. 181-194.
Ion Popescu-Argeşel, ***Valea Arieşului***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1984, 240 p., 12 hărţi, 1 hartă color, 69 fotografii alb-negru şi color. [VZT].
Ion Popescu-Argeşel, ***Valea Dâmboviţei***, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1986, 231 p.. fotografii alb-negru

şi color, schiţe, 1 hartă color.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Fenomenologie geografică reflectată în toponimia din bazinul superior al Dâmboviţei***, în: „Studii şi cercetări, Muzeul Câmpulung Muscel”, 1986, p. 212-221.
Ion Popescu-Argeşel a contribuit la elaborarea volumului III al monumentalei lucrări ***Geografia fizică a României***, editat în 1987.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Şcoala Normală „Carol I” 1867-1992***, Câmpulung-Muscel, 1992, 163 p. Cuprinde şi o succintă biobibliografie referitoare la I.P.-A.
Gheorghe Mahara, Ion Popescu-Argeşel, ***Munţii Trascău, ghid turistic***, Editura Imprimeriei de Vest, 1993.
Ion Popescu-Argeşel, ***Bisericile de lemn din Muscel***, în: „Anuarul de Istorie a Muzeului Judeţean Argeş, vol. VIII, 1999, p. 91-98.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Bisericile rupestre din Muscel***, în: „Anuarul de Istorie a Muzeului Judeţean Argeş, vol. IX, 2000, p. 267-284.
Ion Popescu-Argeşel, ***Mănăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii***, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2000, 266 p.
[12] ***Mic dicţionar enciclopedic***, ediţia III-a revăzută şi adăugită, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 1773.
[13] Ion Popescu-Argeşel, ***Munţii Ţibău, observaţii geomorfologice***, în: „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Geografice”, Bucureşti, vol. VI, tomul LXXXVI, 1982, p. 71-79, 7 fotografii.
Munţii Ţibău din compunerea Carpaţilor Orientali se află în zona nordică fiind încadraţi la est de Obcina Mestecăniş fiind separaţi de cursul apei Râului Cârlibaba, la vest de muntele Zimbroslavele cu al lui vârf de 1603 m., limita constituind-o apa Râului Ţibăului. Spre sud sunt delimitaţi prin cursul Râului Bistriţa Aurie de masivul Suhard. Respectiva vale a râului este orientată de la nord-vest către est ca apoi să se înscrie spre sud ocolind respectivul masiv dominat de vârful Omu cu ai lui 1832 m.
Culmea muntelui Ţăbău este orientată pe direcţia nord-sud şi este dominată de vârful Ţapu Mare cu a lui înălţime de 1651 m.
[14] Ion Popescu-Argeşel, ***Microrelieful periglaciar din masivul Suhard***, în: „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii”, Suceava, vol. V, 1981, p. 189-205, 16 fotografii. [N.B.! citată la p. 120 din volumul ***Suhard*** ca fiind publicat în 1980].
I. Popescu-Argeşel, ***Masivul Suhard, ghid turistic***, nr. 26 din colecţia ***Munţii noştri***, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1983, 129 p. 16 schiţe, 1 hartă.
[15] Ion Popescu-Argeşel, Procese antropice de modelare actuală a versanţilor cu exemple din Subcapaţi, Piemontul Getic, Podişul Mehedinţi şi Defileul Dunării, în: „Comunicări de geografie”, Bucureşti, vol. VII, 1969, p. 19-30, 12 fotografii.
[16] **Munţii Măcinului** se află în zona nord-vestică a Dobrogei prin vârstă, eroziune constituie astăzi o relicvă a unor timpuri îndepărtate. Are în compunere granitul, şisturi cristaline, conglomerate care sunt delimitate de braţul Măcin al Dunării, Valea Taiţei, înşeuarea Cerna-Horia. Dominant este vârful Ţuţuiatu cu a lui înălţime de 467 m.
Mic dicţionar enciclopedic, ediţia III-a revăzută şi adăugită, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 1063.
[17] Cu o consecventă pledoarie a exprimat opiniile sale în orice împrejurare. Mai jos vom cita ultimele sale lucrări dominate de această preocupare.
Ion Popescu-Argeşel, ***Bisericile de lemn din Muscel***, în: „Anuarul de Istorie a Muzeului Judeţean Argeş, vol. VIII, 1999, p. 91-98.
Ion Popescu-Argeşel şi colaboratorii, ***Bisericile rupestre din Muscel***, în: „Anuarul de Istorie a Muzeului Judeţean Argeş, vol. IX, 2000, p. 267-284.
Ion Popescu-Argeşel, ***Mănăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii***, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2000, 266 p.
[18] Consemnăm câteva din aceste reacţii:
Vasile Cucu, Alexandru Roşu, ***Bibliografia geografică (1944-1964),*** Bucureşti, 1964, p. 98, 150.
V. Ianovici şi colaboratorii, ***Evoluţia geologică a Munţilor Metaliferi***, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1969, p. 734.
Alexandru Roşu, ***Geografia fizică a României***, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti,1973, p. 289, 431.
Victor Tufescu, ***România. Natură, om, economie***, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 107.
Marcian D. Bleahu, ***Morfologia carstică***, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1974, p. 9.
Grigore Posea şi colaboratorii, ***Relieful României***, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 471.
Mihai Iancu, ***Leagăne şi vaduri carpatice***, Editura Albatros, Bucureşti, 1975, p. 262.

N. Barbu, ***Obcinele Bucovinei***, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 296, 312.
Alexandru Savu, ***Munţii Trăscăului – studiu geomorfologic***, „Studia Universitatis”, seria „Geographie”, Cluj-Napoca, 1978 [recenzia referitoare la I.P.-A.].
Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, ***Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare (secolele XI-XVII)*** , Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1982, p. 50, 51.
Emil Satco, ***Ştiinţa în Bucovina***, vol. III, Suceava, 1984. Notele de la p. 330-333 cu caracter biobibliografic sunt semnate de P.F. şi E.D.
Gheorghe Părnuţă, Ovidiu Isbăşoiu, ***Oameni din cetatea de scaun***, Bucureşti, 1995, poziţia biobibliografică nr. 30.
Spiridon Cristocea, ***Argeş, Dicţionar de istorici***, Piteşti, 2003.

Virgiliu Z. Teodorescu

CORNELIU TAMAŞ

14 februarie 1933 - 19 februarie 2008

S-a născut la 14 februarie 1933 în Câmpulungul Muşcelului şi s-a stins din viaţă la 19 februarie 2008, fiind înmormântat în cimitirul Cetăţuia, din partea de nord a oraşului Râmnicu Vâlcea.

Scriu aceste rânduri cu bucurie şi tristeţe. Cu tristeţe, fiindcă a trecut în lumea veşniciei prea devreme. Cu bucurie, deoarece i-am fost un apropiat şi l-am cunoscut bine. Un fiu al Muşcelului: mândru, ambiţios, muncitor, vesel şi fără astâmpăr. Instrucţia şi-a făcut-o în oraşul natal: clasele primare la şcoala „Oprea Iorgulescu", între anii 1940 şi 1944, cele liceale la „Dinicu Golescu", între 1944 şi 1952, iar cele superioare la Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie, în perioada 1953-1958.

După absolvirea facultăţii a lucrat ca arhivist la Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale, între anii 1958 şi 1969, iar în perioada 1969-1987, după reapariţia judeţelor la organizarea administrativă a ţării din 1968, a fost director al Direcţiei Judeţene Vâlcea a Arhivelor Naţionale. În ultima perioadă de activitate, înainte de pensionare, a lucrat în învăţământ în oraşul Râmnicu Vâlcea.

Titlul de doctor în istorie l-a obţinut în anul 1982, cu teza intitulată *Evoluţia marelui domeniu feudal mănăstiresc în judeţul Vâlcea*, fiindu-i conducător ştiinţific academicianul Ştefan Ştefănescu.

Fire activă, nu i-a plăcut să treacă pe lângă viaţă, ci prin viaţă, astfel că munca de cercetător al documentelor de arhivă i-a permis să lase în urma sa mai multe studii şi cărţi de istorie locală. A alcătuit şi tipărit, în colaborare, instrumente arhivistice, necesare în activitatea arhivistică şi utile cercetătorilor de arhive: *Îndrumător în Arhivele Statului din judeţul Vâlcea*; *Prefectura Judeţului Vâlcea*, două volume,

Inventare arhivistice, *Tezaur medieval vâlcean*; *Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea*, vol. I (*1388-1718*) şi vol. II (*1467-1800*); *Cataloage de documente vâlcene*, trei volume ş.a.

Apoi a publicat în colaborare sau singur, documente vâlcene, însoțite de studii, referitoare la revoluțiile de la 1821 şi 1848, Unirea Principatelor Române din 1859, Războiul de Independență din 1877-1878, Răscoala țăranilor din 1907 şi Primul Război Mondial. Tot în colaborare a publicat istoria oraşelor Râmnicu Vâlcea, Horezu, Ocnele Mari, sau monografii ale unor comune, şcoli şi biserici. Numărul acestor şcoli se apropie de cifra 40.

Aproape de aceeaşi cifră se numără şi studiile care au apărut în diferite publicații de specialitate, care vizează aspecte locale şi zonale ale istoriei țării.

De asemenea a publicat mai multe articole, pe aceleaşi teme, în ziarul local „Orizont".

În timpul său a fost construit sediul Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale, la a cărui inaugurare, în anul 1982, am participat toți directorii direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale, când l-am văzut radiind de bucurie şi mulțumire.

Plăcându-i copiii, dar având şi talent, în perioada 1985-2007, a publicat şase cărți de literatură pentru copii, printre personaje aflându-se şi el, devenind astfel, membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Omul Corneliu Tamaş nu mai este, însă opera trăieşte. S-a stins din viață în plină activitate, în dimineața zilei de 19 februarie 2008, în prezența soției Veronica şi a fiicei Cornelia.

Teodor Mavrodin

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

PAUL DICU
1 august 1926 - 19 aprilie 2008

Până în urmă cu circa doi ani de zile pe străzile Piteştiului putea fi văzut un domn care, cu un mers calculat, străbătea gânditor arterele municipiului. Deşi nu-şi întemeiase o familie, profesorul Paul Dicu, căci despre ele este vorba, era mereu îmbrăcat nu numai îngrijit, ci şi elegant. O discuție cu el scotea în evidență un domn calm, cult, care putea aborda subiecte diverse, a cărui politețe în conversație te punea în dificultate.

Originar din comuna Topana, jud. Olt, unde a făcut şi studiile primare, cel care avea să devină prof. Paul Dicu a urmat cursurile Liceului Teoretic „Radu Greceanu“ din Slatina, între 1937 şi 1945, după care, între 1945 şi 1949, a urmat la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Filozofie şi Litere şi Facultatea de Pedagogie.

Deşi putea să fie cercetător într-un institut de profil, a ales învățământul, la fel ca şi tatăl său care era învățător, aproape întreaga activitate desfăşurând-o la Piteşti (Liceul I. C. Brătianu, Şcolile nr. 2 şi 5 Piteşti), timp de patru ani, între 1955 şi 1959, fiind şi inspector şcolar de specialitate la Secția de Învățământ Regională Argeş.

În afara activității didactice, pasionat de istorie a desfăşurat o intensă şi permanentă activitate de cercetător în acest domeniu. Cercetând prundurile unor râuri care străbăteau Argeşul, a colectat peste 1.000 de obiecte aparținând culturii de prund, servieta sa fiind „burduşită“ mereu cu obiecte strânse cu grijă în peregrinările sale. O parte din aceste obiecte (circa 200) au ajuns în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, iar după moartea sa, aşa cum a dorit, familia a donat întreaga colecție (cultura de prund), cărțile şi arhiva, Muzeului Județean Argeş, o parte din ea fiind expusă în cadrul expoziție permanente a Secției de Istorie.

Paralel cu investigațiile de teren, a desfăşurat o constantă cercetare a arhivelor,

abordând subiecte ce se referă la viaţa şi activitatea unor personalităţi argeşene sau naţionale (Gh. Brătianu, Emanoil N. Antonescu, Mihail A. Antonescu, Istrate N. Micescu, Vlad Alexandru Muşatescu, Alexandru Odobescu, Tudor Muşatescu, Ioan Băjenaru, Ioan Manliu, Maria Demetrescu, Aaron Florian, Tudor Arghezi, Nicolae N. Brânzeu ş.a.), articolele publicate în reviste de specialitate, printre care şi „Argesis" a Muzeului Judeţean Argeş, fiind contribuţii esenţiale la cunoaşterea vieţii şi activităţii lor.

În afară de publicaţiile locale, multe articole au fost publicate în reviste naţionale de prestigiu cum sunt „Studii şi Cercetări de Istorie Veche", „Studii şi Cercetări de Numismatică" sau în „Buletinul Societăţii Române de Numismatică".

Autor al *Monografiei Şcolii nr. 3 „Ion Pillat" din Piteşti*, Paul Dicu este cel care împreună cu alţi doi pasionaţi cercetători piteşteni (Petre Popa, Silvestru Voinescu) au redactat şi publicat, la Editura Academiei, în 1988, *Istoria Municipiului Piteşti*, prima monografie apărută cu ocazia împlinirii a 600 de ani de la atestarea oraşului într-un document intern.

Membru şi secretar, între 1961-1978, al Societăţii de Ştiinţe Istorice din România, Filiala Argeş, al Societăţii Numismatice Române, Paul Dicu a desfăşurat o meritorie activitate didactică şi cultural ştiinţifică care a fost recunoscută prin acordarea în 1972 a Medaliei „Tudor Vladimirescu", clasa a II-a, pentru descoperirile arheologice, Marele premiu al Revistei Argeş, în 1988, pentru *Istoria Municipiului Piteşti*, Diploma de onoare a Municipiului Piteşti în 1998, pentru întreaga activitate desfăşurată pe tărâm cultural şi ştiinţific.

Moartea sa, la 19 aprilie 2008, a constituit o grea pierdere nu numai pentru familie, ci şi pentru ştiinţa istorică, numele său rămânând în memoria celor care l-au cunoscut şi apreciat.

Spiridon Cristocea

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

GHEORGHE PÂRNUȚĂ

31 mai 1915 - 19 iulie 2009

La 19 iulie 2009 s-a stins din viață un mare specialist în istoria învățământului românesc şi în cercetarea trecutului istoric şi cultural a zonei Muscel şi oraşului Câmpulung Muscel.

Născut la 31 mai 1915, în comuna Rucăr, fostul județ istoric Muscel, profesorul universitar Gheorghe Pârnuță şi-a petrecut copilăria în satul natal, acolo unde a urmat şi şcoala primară. A avut o copilărie grea, fiind orfan de război, tatăl său căzând în luptele din toamna anului 1916, la Valea Mare Pravăț, împotriva armatelor germane, conduse pe frontul Bran-Rucăr-Câmpulung, de generalul Kurt von Morgen. S-a înscris, apoi, la Şcoala Normală „Carol I" din oraşul Câmpulung, reşedința județului istoric Muscel, pe care o termină în anul 1934, devenind învățător. În această calitate profesează în satul Ciocanu, comuna Dâmbovicioara, jud. Argeş (1935-1936), Micloşani, com. Malu cu Flori, jud. Dâmbovița şi Podu Dâmboviței, jud. Argeş (1936-1937), Lunca de Sus, jud. Harghita (1938-1939).

Şi pentru că absolvenții de atunci ai Şcolii Normale nu puteau profesa decât ca învățător, se înscrie şi la cursurile, în particular, ale Liceului „Dinicu Golescu" din Câmpulung, între anii 1942-1944, obținând diplomă de bacalaureat, după care urmează, între anii 1944-1948, Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti.

În anul 1939 este concentrat la Regimentul „30 Dorobanți" din Câmpulung, iar în anul 1940 în urma susținerii unui examen obține brevetul de ofițer de aviație, devenind şef de echipaj în cadrul Flotilei I Aviație Iaşi, calitate în care va fi decorat pentru fapte deosebite pe frontul de est unde a luptat din iunie 1941, până în august

1942, când a fost rănit. A primit cele mai mari decorații românești, printre care și Ordinul Coroana României și Steaua României în grad de Cavaler cu spade și panglică de virtute militară. Revenit de pe front, în august 1942, este mobilizat ca ofițer educator la Școala Normală „Carol I" care între timp a fost militarizată. Este perioada în care urmează și cursurile Liceului „Dinicu Golescu" și Facultatea de Litere și Filosofie din București. Între anii 1946-1947 ocupă funcția de subrevizor la Revizoratul Școlar Muscel, apoi de institutor la Școala Nr. 2 de Băieți din Câmpulung Muscel (1947-1948) și de profesor la Școala Normală „Carol I" (1948-1950). Din august 1950 ocupă funcția de bibliotecar la Direcția Bibliotecii din Comitetul pentru Așezămintele Culturale dar și de profesor de biblioteconomie la Școala Medie de Bibliotecari din București. Pentru că în anul 1936 a publicat articolul „Pericolul bolșevismului" în Revista „Lumina" din Rucăr, profesorul Gheorghe Pârnuță este înlăturat din învățământ între anii 1952-1954. Este reîncadrat din 1954 și până în anul 1964 ca profesor la Grupul Școlar Galvanii-Tei și apoi la Școala Tehnică de Bibliotecari din București.

În perioada în care a fost exclus din învățământ, și-a câștigat existența ca muncitor necalificat în gara Filaret din București dar și descifrând documente vechi de la Arhivele Naționale din București. Acum studiază ceea ce-l pasionează cel mai mult, învățământul românesc, istoria cărții, a bibliotecilor, cultura dar și istoria și cultura zonei Muscel.

A ocupat funcție de cercetător științific principal la Institutul de Științe Pedagogice din București, între anii 1964-1968, iar din anul 1968 și până la pensionare, în anul 1972, a funcționat la Institutul Pedagogic de 3 ani din București ca asistent, lector și conferențiar.

Și-a luat doctoratul în științe în anul 1969 cu teza „Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească sec XVII-XIX", avându-l conducător științific pe academicianul Stanciu Stoian, iar președinte de comisie pe profesorul Ștefan Bârsănescu, membru corespondent al Academiei Române.

Cercetarea învățământului românesc l-a pasionat toată viața, iar publicațiile și cercetările în acest domeniu l-au impus pe profesorul Gheorghe Pârnuță drept unul dintre cei mai mari specialiști în domeniu.

Profesorul Gheorghe Pârnuță a fost un om al școlii vreme de 43 de ani, începând cu învățământul primar, continuând cu cel secundar și terminând cu cel universitar, cu întreruperi cauzate de nedreptățile autorităților vremii care l-au scos din învățământ pe considerente politice.

Dar cea mai mare și prolifică activitate a desfășurat-o în cercetarea științifică, unde a realizat și cele mai importante lucrări.

Printre cele mai importante lucrări cu caracter științific, pedagogic, dar și istoric și cultural s-au numărat: *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească, secolele XVII-XIX,* București, 1971, 352 p.; *Învățământul în Muscel (sec XVIII-XIX*), București, 1968, 272 p.; *Gheorghe Lazăr. Contribuția sa la dezvoltarea învățământului*, București, 1973, 216 p.; *Rucăr. Monografie sociologică*, București, 1972, 364 p.; *Rucăr. Istoric. Case memoriale*, București, 1996, 322 p.; *Începuturile culturii și învățământului din județul Dâmbovița*, Târgoviște, 1971, 282 p.; *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, București, 1976, 168 p.; *Din istoria culturii și școlii vâlcene (sec. XVIII-XIX),* Rm. Vâlcea, 1976, 280 p.; *Câmpulung Muscel, străveche vatră de cultură a Țării Românești*, Câmpulung, 1974, 50 p.; *Istoria învățământului din*

județul Ialomița, Slobozia, 1977, 296 p.; *Câmpulungeni în revoluția de la 1848*, Câmpulung, 1977, 68 p.; *Metodica predării limbii şi literaturii române*, Bucureşti, 1971, 196 p.; *De la noi din Rucăr*, Bucureşti, 1939, 62 p.; *Flori de peste munte*, Bucureşti, 1939, 62 p.; *De la frații noştri din Secuime*, Bucureşti, 1939, 62 p.; *Istoria învățământului şi culturii din Bucureşti*, Bucureşti, 1997, 268 p.; *Femeia româncă de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1998, 202 p.; *Ion Apostol-profesor, preot, scriitor-dârz luptător pentru dreptate*, Bucureşti, 1997, 313 p.; *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, Bucureşti, 1968, 368 p. (în colaborare cu Anghel Manolache şi Gh. Dumitrescu); *Contribuții la istoria culturii şi învățământului din Teleorman*, vol. I, Bucureşti, 1973, 352 p. (în colaborare cu A. Manolache); *Câmpulung-Muscel, ieri şi azi, Câmpulung*, 1974, 384 p. (în colaborare cu FL. Mârțu, Ilie Stănculescu, N. Nicolescu, I. Hurdubețiu); *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. I, Craiova, 1977, 516 p., (în colab. cu N. Andrei); *Liceul „Dinicu Golescu" din Câmpulung la 80 de ani de activitate*, Câmpulung, 1974, 176 p. (în colab. cu Ion Şucu); *Monografia Liceului Pedagogic Câmpulung-Muscel 1867-1967*, Bucureşti, 1967, 256 p. (în colab cu N. Nicolaescu şi A. Bunescu); *Argeşeni şi musceleni în războiul din 1877-1878*, Bucureşti, 1978, 92 p. (în colab. cu V. Diaconu); *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. 2, Craiova, 1981, 603 p. (colab cu N. Andrei); *Ctitori de şcoală românească* de Titu Georgescu şi E. Băldescu sec XIX, Bucureşti, 1972, 316 p. (coautor); *Descrierea publicațiilor*, Bucureşti, 1958, 176 p. (colab.); *Dicționar de sinonime,* Bucureşti, 1972, 488 p. (coautor); *O prestigioasă instituție şcolară-Liceul „Elena Cuza" din Craiova.* Monografie, Craiova, 1985, 364 p. (colab cu N. Andrei); *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. 2, Bucureşti, 1966, 244 p. (coautor); *Contribuții la istoria învățământului românesc,* Bucureşti, 1970, 206 p. (coautor); *Învățământul şi cultura în județul Olt (sec. XIII/ 86),* Piteşti, 1970, 234 p. (în colab); *Istoria învățământului din România*, vol. I, Bucureşti, 1983, 462 p. (coautor şi membru în colegiul de redacție); *Studii de muzicologie,* vol. I, Bucureşti, 1985, 234 p. (coautor); *Istoria învățământului din România*, vol. 2, Bucureşti, 1993, 495 p. (coordonator alături de A. Manolache); *Şcoala normală „Carol I" din Câmpulung-Muscel 1867-1992,* Câmpulung, 1992, 163 p. (în colab. cu I. Popescu - Argeşel şi Mărgărit Niculescu); *Istoria cărții, presei şi tiparului românesc*, Craiova, 1994, 460 p. (colab.); *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. 3, Bucureşti, 1967, 323 p. (coautor); *Oameni de seamă dăruiți țării de oraşul Câmpulung*, 1974, 48 p. (colab.); *Învățământul şi cultura în județele istorice Argeş şi Muscel,* Piteşti, 1996, 240 p. (colab); *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale oraşului Câmpulung Muscel 1215-1747,* Piteşti, 1997, 159 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. 3, Craiova, 1994, 334 p. (în colab.); *Mărturii şi documente şcolare muscelene (1215-1918)*, Bucureşti, 1997 (în colab. cu Şt Trâmbaciu); *Oameni din Cetatea de Scaun*, Bucureşti, 1995, 228 p. (în colab.); *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. 4, Craiova, 1998, 394 p. (în colab.); *Documente şi inscripții privind istoria oraşului Câmpulung Muscel,* vol. I, Bucureşti, 1999, 429 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Documente şi inscripții privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. II, Bucureşti, 1999, 359 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Documente privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. III, Bucureşti, 2000, 314 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Documente privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. IV, Bucureşti, 2001, 342 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Documente privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. V, Bucureşti,

2001, 339 p. (în colab. cu Şt. Trâmbaciu); *Istoria obştei de moşneni din comuna Rucăr-Muscel*, judeţul Argeş, Bucureşti, 2001, 296 p.; *Judeţul Muscel-monografie istorică şi socială (în colab. cu Panaitescu Dorina)*; *Monografia satelor Conţeşti, Davideşti şi Voroveni* (în colab. cu M. Gorgoi şi Ştefan Trâmbaciu), 2003; *V. A. Urechia-Documente şcolare. Ediţie critică* (în colab.), 2005; *Monografia municipiului Câmpulung Muscel,* Bucureşti, România, 2005 (în colaborare cu Ion Popescu Argeşel şi Constantin Ciotei).

Toate lucrările semnate de prof. Gh. Pârnuţă se bazează pe un important, şi inedit, material documentar, cules din arhive sau din teren. El a fost şi coautorul a opt monografii de şcoli, mai ales ale celor mai importante licee din Câmpulung, dar şi de şcoli generale.

Pentru activitatea desfăşurată a fost ales membru al Societăţii de Ştiinţe Filologice din România, al Societăţii de Ştiinţe Istorice din România, membru de onoare al Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România (1998).

A primit premiul „Gheorghe Bariţiu" al Academiei Române pentru activitatea desfăşurată în domeniul educaţiei şi al şcolii româneşti şi a fost declarat cetăţean de onoare al oraşului Câmpulung şi al comunei Rucăr.

Profesorul Gheorghe Pârnuţă a fost şi un pasionat colecţionar, adunând de-a lungul vieţii, foarte multe documente despre localitatea natală, Rucăr, pe care le-a grupat în zece volume, care, însă, au rămas nepublicate.

A strâns documente despre oraşul Câmpulung dar şi despre localităţile din judeţul istoric Muscel, pe care le-a ordonat şi grupat, realizând o originală şi valoroasă colecţie de documente în cadrul unei expoziţii muzeistice în casa sa din Rucăr.

Puţine dintre localităţile din judeţul Argeş se pot mândri cu personalităţi precum a fost prof. univ. dr. Gheorghe Pârnuţă. Iată de ce distinsul şi mult respectatul profesor Gheorghe Pârnuţă va rămâne în memoria contemporanilor dar şi a generaţiilor viitoare ca un cercetător serios, deschizător şi continuator de drumuri în istoria învăţământului românesc, a cercetării trecutului istoric şi cultural a zonei Muscel, şi nu numai, dar şi ca un pasionat colecţionar şi muzeograf.

Distincţiile şi titlurile primite reprezintă o recunoaştere oficială a contribuţiei sale la cercetarea ştiinţifică şi culturală de către autorităţile româneşti, centrale şi locale.

Aceste rânduri aduc, în numele tuturor cercetătorilor din judeţul Argeş,a colaboratorilor şi a prietenilor distinsului profesor Gheorghe Pârnuţă, un sincer şi călduros omagiu pentru tot ceea ce a înfăptuit, a cercetat şi a publicat de-a lungul întregii sale activităţi.

Ştefan Trâmbaciu

ION NANIA
25 martie 1934 - 14 decembrie 2009

În una din ultimele nopți ale anului 2009, cea dintre 13 şi 14 decembrie, ne părăsea brusc şi de nimeni ştiut, singur în apartamentul său din cartierul Trivale, Ion Nania. „Domnul profesor“- pentru unii, „domnul Nania“- pentru cei mai tineri, „nenea Jean“- pentru cei mai apropiați. La cei 75 de ani, vârsta la care l-a surprins momentul marii treceri, Ion Nania era încă extrem de activ: frecventa regulat sala de lectură a arhivelor, scria permanent articole, condusese până de curând destinele unei reviste istorice locale, participa intens la sesiunile de comunicări ştiințifice (de exemplu, în programul sesiunii Muzeului Județean Argeş din octombrie 2009 îl regăsim cu nu mai puțin de trei comunicări). Tocmai de aceea trista veste ce s-a suprapus peste imaginea omului încă energic şi „în putere“ a fost de natură să-i surprindă şi să-i contrarieze pe mulți.

Născut la 25 martie 1934 în sudul județului Argeş, în satul Leşile (comuna Teiu), acolo unde şi-a petrecut copilăria şi şi-a desăvârşit primele studii şcolare, Ion Nania a păstrat toată viața demnitatea, seriozitatea şi perseverența specifice țăranului român neaoş, autentic, încă nepervertit de experimentele socio-economice dictate de ideologiile politice mai noi. După ciclul gimnazial finalizat în 1950 la şcoala din Teiu-Deal, îşi continuă studiile la Liceul Brătianu din Piteşti, urmând apoi cursurile Facultății de Limba Română-Istorie din cadrul Institutului Pedagogic Bucureşti. După absolvire (1956), revine în zona natală, ca profesor la Bârlogu şi Teiu. Între 1961 şi 1967 este muzeograf principal la Muzeul Regional Argeş, pentru o scurtă perioadă ocupând şi funcția de director al acestei instituții. După 1967 se îndreaptă din nou către învățământ, până la pensionare (1990) funcționând ca profesor de istorie la şcoala din Mozacu şi apoi la şcolile 10 şi 12 din Piteşti.

În domeniul cercetărilor arheologice şi istorice, numele lui Ion Nania rămâne indisolubil legat de abordarea unor aspecte esenţiale legate de preistorie, protoistorie şi evul mediu. Dintre cele mai importante, se impun a fi amintite aici minuţioasele sale cercetări de teren în domeniul paleoliticului, efectuate în anii '60 ai sec. XX pe valea Argeşului, dar şi pe cele ale râurilor Dâmbovnic, Mozacu şi Neajlov, cercetări ce au condus la lărgirea ariei cunoscute atunci a culturii de prund; pentru perioada eneolitică, se detaşează cu uşurinţă campaniile de săpături arheologice desfăşurate la tellul nr. 1 de la Teiu (1959 şi 1963), executate împreună cu arheologul Sebastian Morintz de la Institutul de Arheologie din Bucureşti şi care au condus la cercetarea integrală, pentru prima oară în cadrul culturii Gumelniţa, a tellului respectiv; pentru finalul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului, importantă rămâne implicarea sa în recuperarea şi valorificarea ştiinţifică a depozitului de bronzuri de la Slătioara-Sacoţi (jud. Vâlcea), descoperit întâmplător în 1959; tot pentru prima epocă a fierului, se remarcă cercetarea arheologică a necropolei tumulare de tip Ferigile de la Curtea de Argeş - „Rodovanu“ (1963); în domeniul evului mediu timpuriu menţionăm importantele descoperiri arheologice pe care le-a făcut la Bârlogu (1964-1965). Nu putem încheia această serie de contribuţii majore aduse de Ion Nania la arheologia şi istoria spaţiului argeşean fără a menţiona permanenta preocupare de a localiza in acest areal celebra bătălie de la Rovine, încercare tenace oglindită în multe dintre căutările sale pe teren, precum şi în numeroase materiale scrise.

A fost un arheolog cu adevărat pasionat, constituind în urma cercetărilor sale îndelungate de teren o impresionantă colecţie arheologică alcătuită din peste 3000 de piese aparţinând tuturor epocilor istorice, din paleolitic până în evul mediu târziu. În 1995 Muzeul Judeţean Argeş a achiziţionat această colecţie remarcabilă care constituie acum un fond distinct în patrimoniul arheologic al muzeului – „Colecţia Nania“.

Rod al unor intense cercetări de teren dublate de o solidă documentare arhivistică, volumele publicate de Ion Nania sunt în măsură să oglindească succesiunea şi jalonarea principalelor preocupări ştiinţifice ale sale. Primele două volume sunt dedicate istoriei vânătorii şi vânatului din ţara noastră (*Istoria vânătorii în România* - 1977; *Vânatul pe teritoriul României* - 1991), cel de-al treilea, masiva monografie a comunei Mozăceni (*Mozăceni - O veche aşezare din fosta ţară Vlaşca* - 2004), considerată „o monografie model“ (Ştefan Negrea), este închinat studiului istoric, arheologic, etnografic, cultural etc. al spaţiului natal, iar ultimele două, ambele cu specific etnografic (*Legende şi tradiţii* - 2007; *Rusaliile – Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc* - 2009), sunt contribuţii aduse la păstrarea şi valorificarea unor legende, tradiţii şi obiceiuri populare caracteristice sudului judeţului Argeş. Rămânem cu regretul absenţei din lista bibliografică a operelor ştiinţifice semnate de Ion Nania a unei întrutotul justificate şi necesare monografii a tellului gumelniţean nr. 1 de la Teiu, sit arheologic cercetat integral prin săpătură arheologică, în colaborare cu Sebastian Morintz.

Cele peste 100 studii şi comunicări ştiinţifice publicate de Ion Nania în reviste şi periodice de profil locale sau naţionale, lucrări inventariate până la nivelul anului 2002 de către Spiridon Cristocea în al său dicţionar de istorici argeşeni, precum şi de Alexandru Mărchidan, într-o anexă la volumul *Rusaliile...* (până la nivelul anului 2009), relevă din plin contribuţii substanţiale aduse în domenii diverse, precum arheologia, istoriografia, etnografia, zoologia, ornitologia etc. Autorul a rămas

întotdeauna fidel preocupărilor sale de istorie şi arheologie argeşeană, cum demonstrează şi ultimele sale contribuţii apărute, de exemplu, în paginile anuarului de faţă: *Necropola hallstattiană de la Ţiţeşti* şi *Localizarea şi datarea luptelor de la Rovine şi „de la locul numit Argeş“*, în nr. XI / 2002, *Descoperiri arheologice pe vatra Piteştilor*, în nr. XII / 2003.

Imaginea activităţii ştiinţifice şi de popularizare desfăşurate de Ion Nania ar rămâne incompletă dacă nu am aminti faptul că în ultimii ani de viaţă, discursul său public a devenit tot mai radical, chiar cu tentă virulentă. Exemplificările pot fi numeroase, însă ne oprim doar asupra uneia dintre ultimele sale comunicări publice, cuprinsă în programul Sesiunii anuale de comunicări a Comitetului Român pentru Istoria şi Filosofia Ştiinţei şi Tehnicii (CRIFST), desfăşurată la Academia Română în octombrie 2009, comunicare intitulată *Degradarea naturii şi lichidarea cercetării Ştiinţelor naturale în paralel cu ştergerea engramelor memoriei naţionale în timpul dictaturii comuniste în judeţul Argeş*.

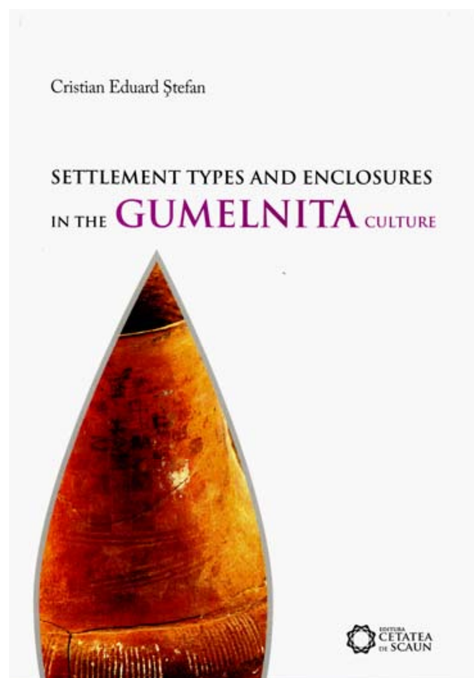
Dincolo de unele controverse generate de prea puternica lui personalitate, de patima, împinsă uneori până la extrem, cu care îşi argumenta teoriile şi propriile viziuni asupra unor puncte sensibile ale arheologiei şi istoriei spaţiului românesc, Ion Nania rămâne o personalitate importantă a istoriografiei şi arheologiei argeşene şi chiar naţionale, un model demn de urmat în privinţa pasiunii, perseverenţei şi ataşamentului de aceste discipline cărora le-a dedicat întreaga sa viaţă. Şi, mai ales, Ion Nania rămâne un mare patriot, o *rara avis* din ce în ce mai greu de găsit astăzi, în contextul globalizării şi al diluării valorilor naţionale.

Dragoş Măndescu

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

CRISTIAN EDUARD ŞTEFAN, ***Settlement types and enclosures in the Gumelnița culture*****, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2010, 134 p. (inclusiv catalog şi bibliografie), 77 planşe.**

Tânăra dar extrem de activa editura Cetatea de Scaun ne propune lucrarea unui la fel de tânăr şi energic autor, Cristian Eduard Ştefan, pe o temă provocatoare, generoasă şi mereu de actualitate: aşezările culturii Gumelnița şi sistemele lor de îngrădire. Acest volum reprezintă, de fapt, concretizarea într-o formă publicabilă a tezei de doctorat a autorului, intitulată *Tipuri de aşezări şi sisteme de îngrădire în cultura Gumelnița* şi susținută în anul 2009, cu calificativul *cum laude*, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“ din Bucureşti, sub îndrumarea ştiințifică a Silviei Marinescu-Bîlcu.

După o succintă introducere semnată de coordonatoarea tezei de doctorat (p. 7-8), în primul capitol al volumului (p. 9-21) autorul face o prezentare generală a complexului cultural Kodžadermen-Gumelnița-Karanovo IV, în care punctează atât istoricul cercetărilor, cât şi o discuție asupra cadrului geografic-natural, urmată de o prezentare a elementelor de paleo-economie. Deşi judicios prezentat, cu etapele importante înregistrate de arheologia românească, de cea bulgară, dar şi cu rezultatele meritorii înregistrate de echipele internaționale, istoricul cercetărilor rămâne totuşi incomplet fără evocarea unei etape incipiente, aceea aparținând perioadei romantice a cercetării româneşti. Chiar şi pentru un plus de culoare meritau măcar menționate cercetările lui Cezar Bolliac şi ale lui Dimitrie Butculescu, în al treilea sfert al sec. al XIX-lea, în tellurile de la Țigăneşti, Zâmbreasca şi Balaci.

Capitolul II (p. 23-40) este dedicat abordărilor teoretice, autorul structurându-şi discursul astfel încât să încerce să finalizeze prin răspunsuri pertinente, coerente şi de substanță întrebările generate de trei noțiuni fundamentale ale problematicii abordate:

conceptul de cultură arheologică, tellul şi elementele lui definitorii, precum şi conceptul de spaţialitate în arheologie. Prin bogata şi relativ recenta literatură utilizată, autorul translează discuţia în domeniul „noii arheologii".

Se trece apoi, în Capitolul III (p. 41-52), la o prezentare a sistemelor de îngrădire proprii aşezărilor neo-eneolitice din Europa sud-estică, cu o specială privire asupra României. Incursiunea prin culturile Starčevo-Criş, Vinča, Vădastra, Boian, Precucuteni, Iclod, Petreşti, Tiszapolgár, Stoicani-Aldeni, Sălcuţa şi Cernavoda I îi prilejuieşte autorului punctarea a numeroase situaţii ce prefigurează tellurile gumelniţene, precum şi, uneori, o re-interpretare critică a literaturii arheologice ce se referă la aceste complexe de habitat.

Subiectul capitolului IV (p. 53-68) repetă titlul volumului: tipurile de aşezare şi îngrădiri în cultura Gumelniţa. Sunt discutate mai vechile (Morintz, Haşotti) sau mai noile (Pătraşcu, Andreescu, Ilie, Chapman şi Gaydarska) tipologii sau categorisiri are tellurilor şi relaţionările dintre formele de relief şi cele de habitat. Teorii ale lui Chapman sau Bailey sunt exemplificate cu situaţii concrete întâlnite în tellurile gumelniţene. Acest capitol rămâne un set de referiri la situaţii bine alese din ansamblul cercetărilor de teren şi teoretice, practic un stadiu al problematicii, autorul abţinându-se de a face pasul următor, şi anume avansarea unei tipologii proprii însoţită eventual de interpretarea, explicarea şi exemplificarea acesteia.

Cea mai importantă contribuţie personală adusă de autor în economia lucrării o reprezintă capitolul V (p. 69-76). Acest capitol reprezintă un studiu de caz asupra dinamicii habitatului eneolitic în nord-vestul Munteniei, în zona Argeş-Dâmboviţa. Documentarea a fost făcută pe teren, împreună cu Mihai Florea, în noiembrie 2008 şi aprilie, iulie 2009, după modelul „patentat" de Douglas Bailey pentru Bulgaria nord-estică. Pornindu-se de la obiectivul identificării în teren a celor 32 de aşezări existente în acest areal menţionate în literatură (numai 17 au putut fi regăsite), s-a ajuns la o analiză a evoluţiei locuirii de-a lungul neoliticului şi eneoliticului, până la începuturile epocii bronzului. Autorul se achită acum, parţial, de o sarcină ridicată de capitolul anterior, propunând o împărţire după dimensiuni a tellurilor din arealul menţionat (p. 73-74), rezultând cinci categorii, cu diametrul variind între maximum 20 m (de exemplu Teiu II - 10 x 13 m) şi peste 80 m (de exemplu Glavacioc - 106 x 65 m). De asemenea, demn de reţinut este faptul că tellurile acestui areal nu sunt întemeiate pe niveluri mai vechi Boian, ci apar mai degrabă drept rezultat al unei „colonizări" gumelniţene, la nivelul etapei B1.

Concluziile (p. 77-79) accentuează ideea existenţei unui plan iniţial în întemeierea aşezărilor gumelniţene, cu locuinţe aliniate, „străzi" interioare etc. şi sisteme de îngrădire alcătuite din elemente precum palisade, valuri de pământ şi şanţuri. De asemenea, autorul este de părere că o structurare de tip centru - periferie poate fi regăsită şi în cazul habitatului gumelniţean: un miez opulent cu telluri bogate (Ruse, Sultana, Hârşova, Pietrele) şi o periferie sărăcăcioasă, modestă (Teiu, Luncaviţa)

Catalogul aşezărilor complexului cultural Kodžadermen-Gumelniţa-Karanovo IV (p. 81-112) grupează 269 aşezări, toate prezentate după o schemă unitară, menţionându-se inclusiv formele de relief în cadrul cărora sunt amplasate, autorul cercetării arheologice, tipul şi perioada cercetării, precum şi, în măsura în care bibliografia le menţionează, elemente de stratigrafie şi complexe de locuire.

O bogată şi bine reprezentată listă bibliografică însumând aproape 350 titluri (p. 113-134) dă măsura efortului depus de autor pentru o documentare cât mai completă şi mai actualizată.

În sfârşit, ultima secţiune a lucrării este alocată ilustraţiei. Cele 77 planşe sunt alcătuite din desene, schiţe, fotografii, planuri de amplasament, reconstituiri grafice, hărţi etc., toate de bună calitate, inclusiv color. Multe dintre ele (graficele, hărţile, planurile de amplasament, fotografii din teren ale unor situri, fotografii ale unor inventare arheologice) aparţin autorului - o contribuţie salutară, deloc de neglijat.

Vizibilitatea pe plan extern a volumului prezentat aici este asigurat, fără îndoială, de editarea lui în limba engleză, traducerea integrală a textului fiind rodul muncii Monicăi Nicolaescu, o reuşită meritorie având în vedere mulţimea termenilor tehnici şi de strică specialitate. Poate că ar fi fost indicat să existe în cuprinsul volumului un rezumat în limba română, având în vedere că literatura în limba engleză, deşi comună şi familiară pentru arheologii din generaţiile mai noi, ridică încă probleme de accesibilitate pentru mulţi dintre colegii trecuţi de prima tinereţe.

Acum aproape 40 de ani, clasicul studiu *Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificaţie şi de împrejmuire în cultura Gumelniţa* semnat de Sebastian Morintz (Studii şi cercetări de istorie veche, XIII, 1962, 2, p. 273-284) deschidea calea unor astfel de preocupări duse mai departe, până astăzi, cu aceeaşi pasiune şi stăruinţă (a se vedea, de exemplu, contribuţiile recente aduse de Douglas Bailey). Cartea lui Cristian Eduard Ştefan reprezintă o sinteză personală bine închegată, un punct de vedere propriu care nu-şi propune să dea răspunsuri ferme acestei problematici, ci mai curând să demonstreze că ea este încă extrem de actuală şi că în ciuda numeroaselor şi variatelor opinii ştiinţifice exprimate până acum, subiectul este departe de a fi închis.

Dragoş Măndescu

DRAGOŞ MĂNDESCU, *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpaţi, Nistru şi Balcani*, Colecția Teze de doctorat - Istorie 21, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2010, 510 pp. (inclusiv rezumat, abrevieri, bibliografie) + 377 planşe şi catalog.

Lucrarea de care ne ocupăm este structurată în opt capitole, alături de clasicele *Introducere (I)*, *Istoricul cercetării (II)* şi *Concluzii (VIII)* autorul divulgând încă din enunțarea cuprinsului arealul foarte mare pe care îl supune atenției (de fapt, zona de geneză şi evoluție a culturii getice vechi): *Spațiul carpato-nistrean (III)*, *Spațiul carpato-balcanic (IV)* şi *Spațiul ponto-danubian (V)*. La acestea se adaugă altele două, le-am numi „studii de caz”: *Relevanța cronologică a unor piese locale (VI)* şi *Orizontul de tezaure şi Prunkgräber (VII)*. Cartea reprezintă teza de doctorat a autorului, susținută la Universitatea din Bucureşti sub coordonarea prof. univ. dr. Mircea Babeş şi este, cum spuneam, impresionantă prin dimensiunile arealului studiat şi prin cele ale informațiilor acumulate, fapt reflectat evident şi în numărul de pagini, păstrate prin stăruința autorului. Această stăruință de a include întreaga informație acumulată, analizată, prelucrată şi sintetizată într-un număr „decent” de pagini, impus foarte probabil de rigorile tehnice, este trădată şi de dimensiunea mică a caracterului literelor – fapt nu tocmai benefic pentru cititor – dar şi de opțiunea pentru prezentarea multimedia a catalogului şi a majorității ilustrației, pe un compact disc anexat la finele lucrării.

Deşi nu m-au preocupat, în mod special, problemele legate de segmentul cronologic din cea de-a doua epocă a fierului ilustrat în carte (cele trei secole cuprinse între ±500 – ±200 a. Chr.), am să prezint acest volum din două motive. În primul rând,

cunosc autorul şi lucrarea încă de la începutul redactării, pe de o parte, datorită întâlnirilor oficiale şi reuniunilor ştiinţifice în care ne-am prezentat public punctele de vedere şi, pe de altă parte, datorită discuţiilor pe care le-am purtat cu – colegul şi prietenul – Dragoş Măndescu, în special pe subiectul cronologiei descoperirilor funerare din cea de-a doua epocă a fierului din zona Galaţiului, dar şi pe tema fibulelor timpurii[1]. În al doilea rând, pentru că doresc să semnalez apariţia acestei lucrări în cadrul colecţiei *Teze de doctorat* iniţiată sub egida Editurii Istros a Muzeului Brăilei, ajunsă cu prezentul volum la numărul 29 (21 în seria istorie).

Din aceste consideraţii, am să evidenţiez, în cele ce urmează, câteva calităţi ale volumului, nu şi judecăţi propriu-zise asupra cronologiei celei de-a doua epocă a ferului care, oricum au fost prezentate cu competenţă de Dragoş Măndescu.

Abordările cronologice (relative sau absolute), încercările de stabilire a unei „datări restrânse” în cadrul discursului arheologic sunt „sensibile”, indiferent la ce perioadă ne-am raporta şi asta pentru că „*legitimitatea unei construcţii de tabel cronologic, fie el al unei zone sau al unei culturi trebuie să se sprijine, în primul rând, pe o cantitate suficient de mare şi reprezentativă de situaţii definitorii, cuantificabile*” (p. 10). Cred că, în final, acesta a fost şi scopul lucrării, acumularea unei baze de date cu *situaţii definitorii, cuantificabile*. Practic, Dragoş Măndescu s-a lăsat provocat de încercarea – temerară dacă avem în vedere cantitatea de informaţii apreciabilă – de a găsi *fosilele directoare* atât prin căutarea unor *complexe închise* (mai ales morminte) cât şi a *altor situaţii relevante cronologic* (în principal, distribuirea materialelor arheologice pe nivelurile distincte ale stratigrafiei unei aşezări). În acelaşi sens, autorul cunoaşte – atâtea câte sunt – şi datele absolute obţinute prin aplicarea metodelor de datare interdisciplinare, sprijinite pe evoluţia tehnologiilor moderne; dar mai ales, ceea ce cred că este cel mai important, limitele relevanţei acestora (a se vedea discuţiile privind dendrocronologia, p. 11).

Cu riscul de a mă repeta, remarc din nou provocarea la care este supus autorul, aceea de a tinde către o unificare – general valabilă, adică o *uniformizare a orizonturilor cronologice* specifice celor trei areale cercetate, în pofida faptului că, dincolo de barierele artificiale, geografice, aceste areale „culturale” sunt definite tocmai prin… particularităţile lor! Faptul că din suprapunerea celor trei *scheme cronologice*, punctată pe *valorile lor fixe* (= constantele întâlnite în fiecare dintre ele), rezultă o diagramă generală, cvadripartită (orizonturile I-IV), cred că este principalul câştig al acestei teze.

Aş vrea să mai remarc o calitate a volumului (implicit a autorului). Deşi poate părea un *locus communis* – îndeobşte ne ferim de utilizarea supărătoarelor şabloane – nu pot să nu notez calitatea şi coerenţa discursului istoric al autorului, rezultat deopotrivă al stăpânirii terminologiei de specialitate (uneori strictă specialitate), dar şi,

[1] Unele dintre acestea materializate în comunicări, apoi studii şi articole publicate în cadrul programului editorial al Muzeului de Istorie din Galaţi. Dintre articole, amintim: Dragoş Măndescu, *Fibulele de schemă tracică din sudul Moldovei. Studiu de caz: aşezarea getică de la Poiana*, în vol. *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători. Pagini de istorie gălăţeană (I). Lucrările colocviului ştiinţific, Galaţi, 19 mai 2005* (coord. Şt. Stanciu şi C. Croitoru), Galaţi, 2005, p. 7-15; Idem, *Cronologia descoperirilor funerare din cea de-a doua epocă a fierului din zona Galaţiului*, în volumul *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători* (red. I. Stanciu şi C. Croitoru), II, Galaţi, 2007, p. 35-42.

mai ales, a limbii române, calităţi care devin lăudabile în contextul „producţiei ştiinţifice" româneşti din ultimii ani, pe criteriul rarităţii.

Nu în ultimul rând, este de semnalat şi apreciat minuţioasa alegere a ilustraţiilor – alături de calitatea lor, care întregesc în chipul cel mai fericit expunerea. Întrucât prezentarea lor s-a făcut şi pe un compact disc, cum am arătat mai sus, poate nu era o idee rea şi personalizarea acestuia cu coordonatele din caseta tehnică a lucrării. Cele două rezumate în limbi de circulaţie internaţională vor facilita semnalarea principalelor concluzii ale lucrării pe plan extern, dar până la urmă, dată fiind calitatea lucrării, importanţa subiectului abordat şi, de ce nu, absenţa unor abordări de o asemenea anvergură, cred că autorul se poate gândi serios la traducerea integrală a contribuţiei sale.

Încheind, nu pot decât să consider această nouă apariţie ca un câştig istoriografic semnificativ în peisajul publicistic de la Dunărea de Jos – şi nu numai –, şi să remarc faptul că Muzeului Brăilei, şi prin această reuşită editorială va întâmpina cum se cuvine cei 130 de ani de la întemeiere (Decretul regal nr. 2134/23 august 1881).

Costin Croitoru

CLAUDIU NEAGOE, *Muzică şi societate în Țara Românească şi Moldova (1550-1830)*. Colecția Teze de doctorat - Istorie 12, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2008, 234 p. (inclusiv glosar, bibliografie şi anexe)

Nu este un secret că, cercetarea în domeniul istoriei, precum şi în cel al muzicologiei, a căpătat un nescontat impuls. Una după alta se prezintă lucrări ştiințifice, teze de doctorat, de altitudini variabile, ce-şi propun să surmonteze un teritoriu mai puțin cunoscut, pentru ca să ne dăm seama că, datorită acestora este posibilă o înțelegere cursivă şi deplină a fenomenului istoric şi muzical pe teritoriul României. Apare relevant să se constate că, datorită conducătorilor de doctorat, se afirmă o şcoală de cercetare, o şcoală de specialişti în domeniul istoriei, ce începe să etaleze rezultate confortabile menite să scoată din umbra trecutului, valori perene cu o rază de cuprindere respectabilă.

În categoria specialiştilor trecutului istoriei noastre, se cere reținut şi numele domnului Claudiu Neagoe, care prezintă sub titlu *Muzică şi societate în Țara Românească şi Moldova (1550-1830),* o contribuție de aleasă factură. Extrem de documentată, survolând o literatură prea puțin de plan întâi, autorul demonstrează nu numai o erudiție, dar şi o metodă de lucru, aşezând cărămidă lângă cărămidă în înălțarea lucrării sale, unde caută să ilustreze, să scoată din colbul neştiinței o mişcare muzicală de anvergură, lipsită de relief până acum. Autorul îşi propune în lucrarea sa o radiografiere cât mai completă, prin prisma studiului rolului muzicii, a societății româneşti de la jumătatea veacului al XVI-lea şi până la anul 1830. Demersul ştiințific al autorului, vizează cu precădere muzica de ceremonial şi muzica de societate, cultă şi populară. Aşadar, cultura muzicală românească a cunoscut, începând cu jumătatea secolului al XVI-lea şi până la sfârşitul deceniului doi al secolului al XIX-lea, un proces de orientalizare caracterizat într-o primă fază (1550-1650), prin

răspândirea genurilor muzicale orientale, care mai târziu, între anii 1650-1821 şi 1830, s-au impus durabil în muzica românească. Acest fenomen al orientalizării societăţii româneşti, în general, dar şi a ceremonialului de la curţile domneşti din Moldova şi Ţara Românească în special, au avut drept consecinţă orientalizarea muzicii româneşti culte.

Lucrarea este concepută în cinci capitole. Primul capitol (pag. 15-30), având ca titlu: *Muzică şi societate în Europa (secolele XVI-XVIII)* constituie, în linii generale, o „sinteză a transformărilor importante produse în muzica şi societatea europeană, precum şi în societatea românească de la Sud şi Est de Carpaţi"(pag. 7). Pe parcursul întregului capitol, autorul ne relevă date şi informaţii despre „revoluţia" muzicală din Franţa şi Italia, extinzându-se ulterior în Germania şi Austria, despre rolul social al muzicii care a influenţat viaţa privată şi viaţa publică a oamenilor, iar în final descrie cu lux de amănunte influenţa pe care a avut-o muzica de factură orientală în societatea din Principatele Române, începând cu secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea. Este citată şi lucrarea celebrului muzicolog Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii româneşti,* care afirmă că, „începând cu deceniul opt al secolului al XVIII-lea, în muzica românească s-au afirmat puternice *tendinţe de înnoire*, mai întâi prin abandonarea anacronismului de tip *oriental*, iar apoi prin contactele cu arta sonoră profesionistă a Apusului"(pag. 29), ceea ce demonstrează că, occidentalizarea culturii muzicale româneşti a devenit evidentă începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită străinilor care au găsit angajamente ca preceptori, secretari sau administratori pe la curţile domneşti, a artiştilor trupelor de teatru, a profesorilor, precum şi a tinerilor români şcoliţi în marile centre culturale ale Europei.

În capitolul II (pag. 31-68), autorul evidenţiază influenţa foarte puternică, vreme de aproape trei secole, a culturii şi civilizaţiei orientale (otomane), asupra culturii şi civilizaţiei româneşti. Pe parcursul a 37 de pagini ni se dau informaţii deosebit de interesante despre cum a fost influenţată viaţa românilor din Ţara Românească şi Moldova de otomani, care din secolul al XVI-lea până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi-au impus nu numai dominaţia politică, ci şi obiceiurile şi tabieturile turceşti, lucruri obişnuite la boierii din cele două Principate. Rând pe rând, sunt prezentate influenţele orientale în instituţiile româneşti, în ceremonialul de la curte, în cultura şi civilizaţia românească, în modă şi îmbrăcăminte, în comportament, în muzică, în arta şi arhitectura civilă, dar şi asupra stării morale a românilor.

Capitolul III (pag. 69-87), are ca titlu, *Muzica de ceremonial în Ţara Românească şi Moldova*. Este prezentată muzica de ceremonial care apare în secolele XIV-XV la curţile domneşti, fiind deopotrivă muzică de curte şi muzică militară. Autorul pune la dispoziţia cititorului informaţii bogate despre muzica de ceremonial de la curtea sultanului, numită *mehterhanea,* care cuprindea două categorii de instrumentişti, *purtători de steaguri* şi *cei ce întind corturi*, numiţi şi *muzicieni de stindar* şi respectiv *muzicieni de cort.* Domnitorul Dimitrie Cantemir, muzician şi om de cultură, ne dă multe informaţii despre muzica de ceremonial de la curţile sultanilor otomani, precum şi călătorii străini care au trecut prin Principatele Române, ne vorbesc atât de *mehterhaneaua* marelui vizir, cât şi de *tabulchanaua* care era muzica de ceremonii. Cu lux de amănunte, autorul ne prezintă muzicile militare domneşti care au înrâurit viaţa muzicală din cele două Principate şi de la curţile domnitorilor români. De

pildă, muzica domnitorului Ioan Gheorghe Caragea era alcătuită din „cinzeci de tobe mari, cinzeci de țimbale, trei cimpoaie şi şase oboaie”(pag. 85).

Capitolul IV (pag. 89-122), intitulat *Muzica de societate în Țara Românească şi Moldova*, prezintă în linii mari muzica de societate din Principate, dansurile de societate, nunțile şi petrecerile domneşti şi boiereşti, muzica şi veselia de sărbători la curtea domnească, precum şi interpreții şi instrumentiştii numiți generic, *lăutari.* Autorul insistă asupra lăutarilor recrutați fie din rândul robilor țigani, fie din rândul oamenilor liberi, pământeni sau alogeni. Din informațiile unor călători străini, aflăm că „țiganii posedau o uşurință nativă şi o rapiditate remarcabilă în a deprinde arta muzicii” (pag. 100). Bogăția de informație abundă, punându-ni-se la îndemână documente valoroase privind viața muzicală de la curțile boiereşti. Ulterior, în secolul al XVII-lea, pe lângă lăutarii țigani, încep să fie menționați şi alți muzicanți pământeni sau străini, aduşi în Țările Române din teritoriile otomane sau din Ardeal.

Capitolul V (pag. 123-175), are un număr de 52 de pagini şi este intitulat „*Tradiționalism şi modernitate în societatea şi muzica românească (1750-1830)*“.

În acest capitol autorul îşi propune să analizeze influența crescândă a culturii şi civilizației occidentale şi implicit a muzicii în spațiul românesc extracarpatic. Pe parcursul a 52 de pagini, autorul se ocupă de civilizația românească în pragul modernității începând cu veacul al XVIII-lea, apoi ne prezintă imaginea oraşelor române şi între rural şi urban, imaginea capitalei României la jumătatea secolului al XVIII-lea, evoluția oraşului Iaşi, în comparație cu oraşul Bucureşti. În această perioadă apare un nou gen de cântare, aşa numitele *cântece de lume*, care au fost transmise atât pe cale orală cât şi prin intermediul manuscriselor. În continuare, autorul ne dă informații despre felul cum a fost influențată muzica românească începând cu secolul al XVIII-lea de către cultura occidentală. Mari iubitori de petreceri şi de muzică, românii au început în primele decenii ale secolului al XIX-lea a se deprinde cu dansurile europene, o contribuție deosebită la cultivarea gustului pentru dansurile europene avându-o ocupația rusească din Principatele Române (1807-1811). Nevoia de schimbare, de înnoire în privința muzicii s-a resimțit în primul rând la nivelul elitelor politice şi culturale. Un rol important în acest sens l-au avut acele trupe ambulante de teatru care au ajuns în capitalele celor două Principate Bucureşti şi Iaşi, precum şi numărul sporit de muzicanți străini din ce în ce mai instruiți şi care s-au stabilit în spațiul românesc. Autorul încheie lucrarea cu concluziile, urmate de glosar, bibliografie şi anexe.

În concluzie, scurta prezentare a acestei valoroase lucrări, se cuvine să o încheiem cu cuvintele gânditorului şi muzicologului George Breazul: „Nici o altă artă n-a ispitit în aşa grad înțelepciunea lumii şi n-a zbătut şi chinuit mintea învățaților ca muzica. Şi totuşi, fără a i se fi putut descoperi natura proprie, arta muzicii şi-a continuat revărsarea puternicului său torent de îmbelşugată viață, ce curge, mai calm sau mai tumultuos, dar fără contenire, de când se cunoaşte lumea şi de când lumea se recunoaşte ca lume, e fluviu de viață ascuns, scufundat în hăul misterelor şi în străfundurile celei mai nepătrunse ale firii omului”.

Ion Isăroiu

MARIUS PĂDURARU, AURELIAN CHISTOL, ***Comuna Bârla, județul Argeş. Studiu monografic*, Bucureşti, Editura Impuls, 2010, 996 p. + XXX planşe**

Marius Păduraru şi Aurelian Chistol, doi tineri şi prestigioşi cercetători au reuşit să publice, la Bucureşti, în anul 2010, o n ouă lucrare valoroasă, intitulată *Comuna Bârla, județul Argeş. Studiu monografic*.

Cartea are dimensiuni impresionante - peste 1.000 de pagini, este frumos şi armonios structurată. După *Prefață*, *Introducere* şi *Tentative şi antecedente istoriografice*, urmează opt capitole şi se încheie cu *Anexe*, *Bibliografie* şi *Planşe*.

Prefața prof. univ. dr. ing. dr. h. c. Polidor Bratu subliniază o parte din meritele studiului monografic dintre care cităm: „Autorii studiului monografic, Marius Păduraru şi Aurelian Chistol, au realizat în peste 1.000 de pagini, o lucrare de cercetare cu un profund caracter ştiințific, prin analize, corelații, structurare adecvată a datelor şi evenimentelor, reuşind să creeze imaginea unitară de sinteză, cât şi reflectarea analitică a variatelor evenimente specifice locului, oamenilor şi „vremurilor“ ce dau caracterul de trăinicie tuturor aşezărilor umane din „vatra“ comunei Bârla.

Autorii acordă importanță cadrului natural, cadrului istoric, evoluției administrativ-demografice, organizării instituționale, evoluției în plan socio-economic, etnografiei şi folclorului şi reperelor biografice ale unor oameni de seamă din Bârla, dar se opresc, mai mult la învățământ şi la instituțiile de educație extraşcolară şi de cultură. Autori au făcut mari eforturi de documentare în Arhivele Naționale, dar şi în arhivele județene aflate la: Piteşti, Târgovişte şi Alexandria, trecând peste toate greutățile aflate deseori în fața cercetătorilor.

Cartea este presărată cu multe imagini fotografice inserate în text şi de

numeroase imagini color prezente la sfârşit. Trebuie subliniat aportul ambilor de a-i identifica pe toţi cei prezenţi în fotografii, chiar şi în cele din timpul inundaţilor din anul 1974. Din studierea atentă a diferitelor arhive cercetătorii au reuşit să găsească şi să reproducă imaginile satelor: Bârla, Cioceşti, Malu, Mândra, Mozăceni, Podişoru, Şelăreasa şi Urlueni.

Studiul monografic propriu-zis, bine documentat şi analizat şi concentrat se încheie la pagina 859. La anexele I-VII se reproduce în întregime documentele legate de localităţile comunei dintre anii 1666-1819. Anexele VIII-XXI redau în întregime datele din catagrafia de la 1838, poate cea mai completă care s-a realizat vreodată, căci cuprinde numele tuturor locuitorilor (părinţilor şi copiilor), date civile, starea socială, starea economică, numărul pogoanelor, al vitelor, al pomilor şi al viilor.

Din bogata bibliografie folosită de la Biblioteca Academiei Române, Muzeul Mitropoliei Ortodoxe Ruse din Bulgaria, Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale şi direcţiile arhivelor din Piteşti, Târgovişte şi Alexandria se enumără şi numeroasele fonduri utilizate.

Un cuvânt de laudă se cuvine Editurii Impuls şi lui Sorin Dumitrescu, autorul copertei.

La final, considerăm cartea lui Marius Păduraru şi Aurelian Chistol ca un model al geniului pe care-l recomandăm şi altor tineri cercetători ce vor purcede la o astfel de trudă anevoioasă şi o recomandăm călduros cititorilor de toate vârstele căci vor ieşi îmbogăţiţi la sfârşitul lecturii.

Vasile Novac

Cu o populaţie cifrată, după cele mai recente statistici, la aproape 6.000 de locuitori, actuala comună Bârla, situată la extremitatea sud-vestică a Argeşului, reprezintă una dintre cele mai importante aşezări rurale din judeţ. Cu greu poţi găsi un argeşean care să nu fi auzit de comuna Bârla sau care să nu aibă vreo rudă, cunoştinţă, coleg de serviciu ori vecin de bloc, legat într-un fel sau altul de spaţiul respectiv.

În aceste condiţii, apariţia unei lucrări speciale, de tip monografic, consacrată comunei amintite, nu constituie, aparent, un eveniment istoriografic surprinzător, mai ales în contextul cultural actual, marcat de editarea a numeroase lucrări intitulate monoton (şi pretenţios) „monografii“, dar foarte diferite între ele ca valoare ştiinţifică (documentară). Totuşi, demersul datorat tinerilor autori Marius Păduraru (n. 1979) şi Aurelian Chistol (n. 1976), frapează prin amplitudine (aproape 1.000 de pagini), profunzime (sursele utilizate sun enumerate în 17 pagini, 979-995), dar şi prin modestie, dacă luăm în calcul preferinţa pentru sintagma „studiu monografic“, în raport cu omniprezentul şi pretenţiosul terme „monografie“.

Pe bună dreptate, unul dintre cele mai de seamă vlăstare ale comunei, prof. univ. dr. inginer dr. h. c. Polidor Bratu (n. 1948) scrie în „prefaţă“ (p. 7-8): „Autorii studiului monografic au realizat în peste 1.000 de pagini, o lucrare de cercetare, cu un profund caracter ştiinţific, prin analize, corelaţii, structurare adecvată a datelor şi evenimentelor, reuşind să creeze atât imaginea unitară de sinteză, cât şi reflectarea

analitică a variatelor evenimente specifice locului, oamenilor şi «vremurilor», ce dau caracterul de trăinicie tuturor aşezărilor umane din «vatra» comunei Bârla".

O cunoscută butadă spune că istoria veche nu poate fi reconstituită din cauza absenţei izvoarelor (surselor), sau, mai nuanţat spus, a puţinătăţii lor, pe când istoria recentă prezintă neajunsul opus, anume abundenţa, diversitatea şi caracterul contradictoriu al surselor. Limbajul bogat şi nuanţat folosit de autori pe parcursul celor 1.000 de pagini trădează, pe lângă vasta cultură generală şi de specialitate, şi tensiunea eforturilor de suplinire pertinentă a golurilor de informaţie, pentru timpurile mai îndepărtate, dar şi de evaluare, clasificare şi interpretare a informaţiilor despre perioadele mai apropiate de zilele noastre.

Varietatea şi diversitatea sunt două trăsături pe care le regăsim şi la nivelul surselor folosite de către cei doi autori. De la un imens portofoliu arhivistic, însumând aproape 80 de fonduri, colecţii şi registre istorice, până la un număr de 12 site-uri, nicio categorie de surse nu a fost omisă sau ignorată. Efortul de documentare a fost notabil, fondurile şi colecţiile arhivistice consultate conştiincios de către autori fiind plasate în custodia mai multor instituţii de profil, situate nu doar în municipiul Piteşti (Arhivele Militare Române şi Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale) ci şi în Bucureşti (Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale), Alexandria (Direcţia Judeţeană Teleorman a Arhivelor Naţionale) şi chiar Târgovişte. A contribuit la această situaţie complexă şi trecutul istoric obiectiv al spaţiului corespunzător sau proxim al actualei comune Bârla, înglobat până în perioada postbelică în judeţul Teleorman, apoi în regiunea Piteşti, iar după reforma administrativă implementată în 1968, în actualul judeţ Argeş.

Folosirea unor surse precum Internetul ori istoria orală (convorbiri cu locuitori ai comunei, fie ei „oameni simpli" ori foşti sau actuali edili, cadre didactice etc.), marchează tendinţa autorilor de racordare la orientările istoriografice actuale. În definitiv, istoria orală reprezintă un complement intrinsec şi bine-venit al indispensabilelor, dar şi mult mitizatelor documente de arhivă. Pentru a spune lucrurilor pe nume, nu există, într-adevăr, nicio dovadă că, de-a lungul timpului, s-ar fi minţit mai puţin în scris decât prin viu grai, ceea ce infirmă acele interpretări potrivit cărora istoria orală ar fi *ipso-facto*, mai puţin credibilă decât documentul de arhivă.

La categoria izvoarelor publicate, autorii au inclus un număr substanţial de almanahuri, anuare, atlase, colecţii de legi, cronologii, culegeri de documente, dicţionare, enciclopedii şi indicatoare de localităţi. Lista lucrărilor generale este şi ea destul de generoasă, iar din multitudinea de surse nu lipsesc nici periodicele, studiile şi articolele, precum şi un volum omagial. A rezultat un impresionant material, concretizat în cele nu mai puţin de 2.460 de note de subsol, câte include voluminoasa lucrare structurată pe şapte capitole, extrem de variate ca întindere.

Astfel, primele trei capitole (p. 17-118), restrânse ca lungime şi grupabile, în opinia noastră, într-unul singur, este prezentat cadrul general şi specific al evoluţiei comunităţii locale bârlene, mai precis „Cadrul natural" (coordonate geografice, relief, climă, reţea hidrografică, solurile, flora şi fauna), „Cadrul istoric" (evoluţiile pre-medievale, analiza toponimiei locale şi prezentarea atestărilor documentare şi cartografice), precum şi evoluţia administrativ-demografică, din secolul al XVIII-lea, până la data redactării amplului studiu monografic.

Incontestabil, centrul de greutate al lucrării este reprezentat de capitolul al IV-

lea, cel consacrat *organizării instituţionale*, cu tot ce implică aceasta (primele forme specifice, primăriile, ordinea publică şi viaţa politică, instituţiile religioase, de învăţământ şi de cultură, şi, nu în ultimul rând, sistemul sanitar, uman şi veterinar, p. 119-578). Subcapitolul dedicat învăţământului (IV.4.) însumează aproape 200 de pagini (296-489), unde sunt surprinse, uneori cu lux de amănunte, principalele etape de evoluţie ale diverselor şcoli de pe actualul teritoriu al comunei, în contextul unei istorii naţionale nu lipsită de răsturnări şi evenimente dramatice.

Un capitol „de substanţă“ este şi următorul, intitulat „Evoluţii în plan socio-economic“ (p. 579-810), divizat în patru sub-capitole, ale căror titluri arată, cu excepţia sub-capitolului IV.3. „Comunitatea locală în anii interbelici“, o anumită lipsă de imaginaţie, însă complexitatea problematicii abordate oferă celor doi autori circumstanţe atenuante. Totuşi, sub-titlul „Din Preistorie până în zorii Epocii Moderne“ (p. 579-583) rămâne unul mai puţin inspirat, bombastic, în contrast cu pertinenţa generală a lucrării, mai ales dacă ţinem cont că referirile la timpurile preistorice se reduc la trei rânduri (p. 579).

Un caracter aparte are penultimul capitol, „Etnografie şi folclor“ (p. 811-850), al cărui conţinut are un specific mai deconectant şi decontractant, datorită „rarefierii“ datelor şi surselor bibliografice în cuprinsul celor 140 de pagini. Regăsim aici elemente în egală măsură interesante şi pitoreşti, despre gospodărie şi anexele sale, arhitectură, amenajări interioare, ţesături, port popular, obiceiuri calendaristice şi din ciclul vieţii, jocuri populare, dar şi credinţe, superstiţii, proverbe şi zicători, leacuri bătrâneşti şi descântece reproduse cu maximă fidelitate.

Capitolul de final concentrează, în 10 pagini (850-860), biografiile câtorva fii de renume ai localităţii: scriitorul Aurel Maria Baros (n. 1955), laureat al trei premii (inclusiv Premiul Uniunii Scriitorilor) în 1986 pentru romanul *Pământul ne rabdă pe toţi*, inginerul Polidor Paul Bratu, a cărui activitate include patru componente (didactică, tehnică, ştiinţifică şi publicistică), cadrul universitar Gh. Crivac (n. 1947), actualmente prorector al Universităţii de Stat din Piteşti, generalul de divizie Alexandru N. Tonescu (1951-2002), precum şi Alexandru Gregorian (1909-1987), unul dintre fruntaşii dreptei româneşti în anii '30, diplomat la Roma sub regimul antonescian şi membru de vază al exilului românesc, după 23 august 1944. Studiul monografic propriu-zis este completat cu un număr de 37 de anexe documentare, desfăşurate pe circa 120 de pagini (861-978), ilustrat cu 30 de planşe, în afara imaginilor cu care este presărat textul de bază.

În cuprinsul vastei lucrări semnate de Marius Păduraru şi Aurelian Chistol pot fi depistate şi unele erori de exprimare sau de datare a unor evenimente (de ex.: la p. 625, instaurarea guvernării lui Ionel Brătianu este datată iunie 1914 şi nu ianuarie 1914), datorate, parţial, unor neglijenţe de procesare şi colaţionare.

Imaginea de ansamblu a demersului nu poate fi însă decât una pozitivă. Practic, nu există domeniu sau aspect important din trecutul şi viaţa comunităţii bârlene care să nu îşi afle aici o tratare, dacă nu exhaustivă, cel puţin pertinentă, amplă şi documentată. În concluzie, adresăm felicitările noastre autorilor, iar pe cititori îi îndemnăm să privească masiva lucrare ca pe un ghid, nu ca pe o povară, în descifrarea imaginii complexe a comunei Bârla.

George Ungureanu

GEORGE UNGUREANU, *Problema Cadrilaterului în contextul relaţiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Colecţia Teze de doctorat - Istorie 18, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2009, 456 p.

Cadrilaterul dobrogean - mărul discordiei româno-bulgare. George Ungureanu, în cartea *Problema Cadrilaterului în contextul relaţiilor româno-bulgare(1919-1940)*, Brăila, 2009, 456 p., întreprinde o cercetare aproape exhaustivă, demonstrând cum o dispută teritorială de la frontiera de o întindere minoră dintre România şi Bulgaria este transformată de Sofia într-un diferend care a afectat profund relaţiile dintre cele două state vecine, cu un destin istoric similar şi cu infinite interese comune care ar fi trebuit aduse în prim plan.

Autorul sesizează o idee cardinală din multitudinea lui de informaţii, anume că, Cadrilaterul - poziţia fortificată pe liniile patrulaterului Rusciuc, Silistra, Şumla şi Varna, din sudul Dobrogei româneşti de astăzi - a constituit bariera porţii otomane împotriva inamicilor ei seculari de pătrundere dinspre stepele Pontice spre Balcani, spre Adrianopole, iar de aici, spre Constantinopol (Istanbul). Cadrilaterul a devenit mai cunoscut pentru strategi militari în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, când Rusia ţarilor, în numele creştinătăţii, desfăşura un fel de cruciade împotriva, „păgânilor" turci pentru eliberarea credincioşilor din Balcani şi a locurilor Sfinte.

Pentru români şi bulgari numele de Cadrilater a apărut în conştiinţa politică în conjunctura războiului ruso-turc din 1877-1878. Prin acest conflict antiotoman, puterea ţaristă urmărea anularea interdicţiilor de acces la Marea Neagră, impuse la Paris, în 1856, inclusiv dreptul de a vorbi şi acţiona în numele popoarelor creştine din Balcani, dar şi pierderea sudului Basarabiei (judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail) atribuit României. După înfrângerea turcilor cu concursul României în 1877 ruşii propuneau acesteia un troc politic. Adică, să se renunţe la Basarabia, oferindu-i-se în schimb un

teritoriu cât mai întins în Dobrogea, ca o compensaţie. Românii însă au respins categoric un atare acord conştienţi că prin el soarta Basarabiei ar fi fost compromisă pentru totdeauna. Au lăsat astfel ca acel diferend să fie apărat la Berlin. Aici, în iulie 1878, Bismarck, ca un samsar „cinstit", a recurs la compromis. A oferit României Dobrogea, un teritoriu detaşat din Turcia înfrântă, numai până la limita Cadrilaterului, cum voise Sankt-Petersburgul, care a rămas în componenţa Imperiului Otoman.

Al doilea moment când Cadrilaterul ajungea în atenţia Bucureştiului a survenit în timpul războaielor balcanice din anii 1912-1913. Aceste conflicte militare şi diplomatice purtate împreună de Bulgaria, Serbia şi Grecia au reuşit să alunge pe turci din cea mai mare parte a Peninsulei balcanice. Faza următoare însă, în loc de pace între învingătorii aducea războiul între ei. Căci Bulgaria, cu veleităţi imperiale, pretindea mari anexiuni, acolo unde Grecia şi Serbia se simţeau mai îndreptăţite etno-strategic. În plus, în acele teritorii disputate, erau nu numai bulgari, sârbi şi greci, ci şi multe alte minorităţi ca musulmani, cuţo-vlahi sau aromâni, aceştia din urmă cei mai expuşi la asimilare. Diferendele şi ciocnirile minoritare transformau Peninsula Balcanică, după alungarea stăpânirii turceşti, într-un „butoi cu pulbere".

Cu o privire strategică de larg orizont, Bucureştiul se arată îngrijorat de veleităţile imperiale ale Bulgariei prin care se contesta însăşi posesiunea lui asupra Dobrogei. De aici intervenţia militară constând într-o demonstraţie de forţă până la Sofia, silind Bulgaria la capitulare şi, apoi, la pacea de la Bucureşti, iulie 1913. Ca urmare, Cadrilaterul, în limite mai mici, constituind judeţele Durostor şi Caliacra, era integrat României. De subliniat că marile puteri vegheau asupra acelor desfăşurări şi decizii ce nu contraziceau interesele Germaniei şi Austro-Ungariei, cu ascendenţă asupra centrului şi sud-estului continentului.

Cadrilaterul românesc, în anii 1916-1918, când România lupta împotriva Puterilor Centrale, era redat Bulgariei, aliatul acestora, dar el revenea la matca românească pentru întreaga perioadă 1919-1940, pentru că Primul Război Mondial fusese câştigat de puterile Antantei (Franţa, Marea Britanie şi SUA). Smulgerea Cadrilaterului de la România a fost efectul unui alt dictat extern, în 1940, al puterilor totalitare întruchipate de Hitler şi Stalin. Învingând pe Hiler în al Doilea Război Mondial, alături de Marea Britanie şi SUA, Stalin recompensa Bulgaria cu acelaşi Cadrilater, pedepsind România pentru că luptase pentru eliberarea Basarabiei.

Cât priveşte legitimitatea apartenenţei acestei zone de hotar unei părţi sau celeilalte, evaluările istoricului trebuie puse pe temeiul principiului naţionalităţilor, potrivit căruia s-au constituit naţiunile mici în secolul al XIX-lea România şi Bulgaria deopotrivă în acest sens, se cuvine menţionat că diferite părţi rupte din trupul lor etno-lingvistic s-au aflat sub dominaţii străine multiple. În acel lung răstimp, plămada lor naţională a fost afectată şi întârziată mult de dominaţii şi rivalităţi între marile puteri ce-şi disputau spaţiul lor etno-lingvistic, cu deosebire prin colonizări de populaţii, prin afectarea culturii, religiei şi tradiţiilor, într-un cuvânt de pervertire a identităţii etno-lingvistice.

Ca atare, nu se poate susţine - cum procedează istoriografia bulgară, invocată pe larg de autor - că atât Dobrogea cu întregul litoral ar fi o moştenire legitimă a Bulgariei moderne, întrucât ar fi fost în componenţa fie a primului ţarat bulgar, secolul VII şi următoarele, fie Imperiului vlaho-bulgar al Asăneştilor, câteva decenii din secolele XII-XIII. Alte secole în şir, Dobrogea a fost stăpânită de diverşi despoţi şi

populaţii nord-pontice de origine asiatică, printre care cumani, tătari, turci, slavo-români, greci etc. Abia la finele secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor, în urma războaielor victorioase împotriva Porţii, Rusia coloniza efective importante de bulgari nu numai în Dobrogea, ci şi în sudul Basarabiei, spre a altera dominaţia excesivă în această zonă întinsă a populaţiei musulmane, turci şi tătari.

Românii, dacă ar invoca istoria, pot porni înaintea bulgarilor de la daco-romani, Bizanţ, moştenitorul Romei în orient, îndreptăţiţi să amintească chiar Imperiul valaho-bulgar, cu conducători din spiţa lor etnică, Asăneştii. Dar mai importante ar putea fi pentru istorici faptul că, începând cu secolul al XIV-lea, întemeietorul Ţării Româneşti independente, Basarab, şi-a întins limitele statului până la gurile Dunării, stăpânind şi o parte din sudul Moldovei, aşa-numitele „părţi tătăreşti“, care au fost denumite Basarabia. Întinderea suveranităţii Ţării Româneşti sub Mircea cel Bătrân, ajungea până la „Marea cea Mare“ (Marea Neagră), inclusiv cu zona fortificată „Dârstor“ (Silistra). Un atare drept de stăpânire al Ţării Româneşti, când Dobrogea a căzut multe secole sub otomani, a fost afirmat de mai multe ori prin acţiuni şi bătălii purtate de voievozi, într-un timp când statul bulgar fusese desfiinţat de multe secole şi transformat în paşalâc. Un stat care n-a mai renăscut decât în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, rămas, totuşi, sub suzeranitate otomană.

Procurându-şi o informaţie vastă şi variată, George Ungureanu are priceperea de a oferi o panoramă complexă asupra unei teme ce reprezintă doar apanajul unor istorici pasionaţi. În epoca interbelică, Cadrilaterul - cum se demonstrează - a fost o puternică sursă de încordare a relaţiilor româno-bulgare. România, ca stat naţional, având atunci în cuprinsul ei un număr relativ însemnat de minorităţi, are în Bulgaria un adversar tenace şi neclintit în acţiunea de a o destabiliza în zona Cadrilaterului mai întâi, dar şi în Dobrogea în general. Sofia, făţiş sau subteran, foloseşte etnicii bulgari din regiunea de frontieră ca agenţi iredentişti. O bună parte din ei sunt impulsionaţi şi puşi în mişcare pe calea unor proteste prin infiltrarea la frontieră a unor cete de comitagii, aceştia din urmă recurgând la violenţe, încăierări şi chiar crime împotriva unor reprezentanţi ai autorităţilor, cetăţeni obişnuiţi, dar şi împotriva aromânilor stabiliri în zonă, odată cu transferul de populaţii survenit în întreaga peninsulă balcanică după războaiele din anii 1912-1913. „Teroarea“ comitagiilor era şi un fel de presiune asupra conaţionalilor „colaboraţionişti“, adică acei etnici bulgari resemnaţi cu stăpânirea statului român.

Este greu de înţeles pentru ce Bulgaria a făcut din acel litigiu mărunt de la frontiera cu România un punct nodal al facţiunii ei externe. Explicaţia o găsim în gândirea oamenilor politici bulgari ai timpului, apăsaţi de o moştenire imperială pe care şi-au imaginat că ar putea s-o recupereze, ceea ce nu era realist. Fuseseră probabil influenţaţi şi de modelul românesc transpus în România Mare. Cazul Bulgariei este însă diferit de cel românesc. Unitatea naţiunii române în spaţiul ei etnic nu s-a realizat prin cucerire, cum afirmă unii istorici bulgari, amintiţi în această carte, ci cu totul diferit. În Evul Mediu, românii nu şi-au pierdut statalitatea, cum a fost cazul bulgarilor. Principatele Ţara Românească şi Moldova, chiar dacă erau sub suzeranitatea sultanului, erau un focar naţional-identitar care, în etape, a deschis o epocă de unitate statală, începută în 1859 şi desăvârşită în 1918, în conjuncturi externe create şi de oamenii politici, dar mai cu seamă de rezistenţa filonului naţional, pretutindeni unde era alterat de stăpânirile opresive străine, în Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Banat.

Aceste rânduri stârnite de cartea lui George Ungureanu pot fi considerate o concluzie de cititor (istoric) asupra unei cercetări dense în informații, interpretări social-economice şi politice, evaluări statistice privitoare la dinamica populației etc. Printr-un atare demers istoriografic, autorul demonstrează că apartenența acestei zone unui alt stat sau celuilalt a fost dictată nu în numele principiului naționalităților, cum pretind istoricii bulgari, întrucât iredentiştii bulgari erau copleşiți numericeşte de musulmani, fideli statului român, cărora li se adăugau români, aromâni etc. Drept urmare, se poate spune că dictatul marilor puteri în diverse faze ale istoriei moderne şi contemporane, a făcut ca în final Bulgaria să obțină beneficiul Cadrilaterului.

Apostol Stan

AURELIAN CHISTOL, *România în anii guvernării liberale Gheorghe Tătărescu (1934-1937)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2007, 680 p.

Apariția cărții domnului Aurelian Chistol privind analiza guvernării liberale a lui Gheorghe Tătărescu din anii 1934-1937 mi-a fost semnalată, cu multe superlative, de reputatul istoric ieşean, profesorul Gh. Buzatu, prefațatorul cărții şi fost îndrumător ştiințific în elaborarea tezei mele de doctorat.

Trebuie precizat că în istoriografia românească o asemenea lucrare, într-o vădită notă monografică, ce face o investigarea asupra unei foste guvernări româneşti sunt destule de rare. Perioada propusă atenției noastre este o etapă extrem de interesantă şi plină de semnificații în istoria României. În tratarea acestui subiect autorul lucrării ce o prezentăm şi-a dovedit „imunitatea" la capcanele oferite de contextul de după decembrie 1989.

Largul acces la documentele de arhivă, la memorialistica publicată, ca şi eliminarea constrângerilor de natură politico-ideologică (mai mult aparență decât realitate) au impus noi orizonturi în cercetarea istoriei contemporane. Astfel că în întreprinderea sa istoricul n-a fost „împins" spre exagerări ori fetişizări privind guvernarea şi personalitatea lui Gheorghe Tătătescu. Lucrarea în sine este o construcție grandioasă, chiar fundamentală, fiind totodată una din contribuțiile istoriografice serioase şi consistente peste care viitoarele cercetări în domeniu, cred, că nu vor face abstracție ci vor fi obligate să se raporteze.

Într-o structură de şase capitole, care la rândul lor se împart în subcapitole, lucrarea prezintă într-un mod destul de spectaculos efectele politice şi diplomatice, economice şi sociale, etnice şi demografice, începând cu restaurația din iunie 1930 până în anul 1937. Abordarea respectivei tematici se conturează ca un tot unitar, rotund şi aproape fără cusur al perioadei în discuție. De asemenea trebuie de apreciat

consistenţa aparatului critic, importanţa anexelor de la sfârşit, încât cartea domnului Aurelian Chistol se prezintă într-o netăgăduită ţinută şi originalitate ştiinţifică, ce se susţine printr-o impresionantă bibliografie.

Totodată, în abordarea tematicii, autorul se impune prin o tratare şi analiză riguroasă a evoluţiei şi mutaţiilor produse în România după urcarea pe tron a regelui Carol al II-lea, evidenţiind incapacitatea clasei politice româneşti de a gestiona momentul crizei. După cum transpare din conţinutul lucrării, actul restauraţiei a provocat reaşezări, cu prefaceri destul de profunde pe eşichierul politic şi la nivelul principalelor forţe politice ce aveau întâietate decizională, prefigurând şi propulsând un mecanism politic „în care regele constituia piesa principală” dacă nu „sursa accederii la guvernare”, altfel decât a fost promovată prin sistemul parlamentaro-constituţional, adoptat în 1923.

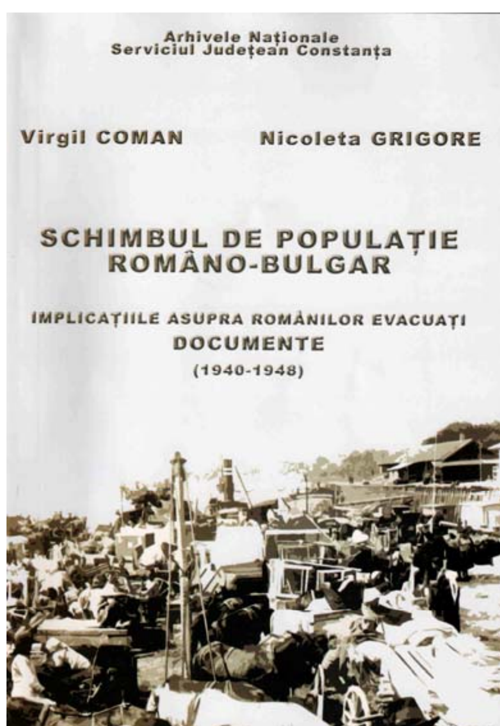
În pofida faptului că, aproape unanim, epoca analizată este considerată ca cea mai prosperă din istoria României de până la cel de-al doilea război mondial, autorul evidenţiază totuşi uriaşul decalaj al ţării noastre sub aspect economic faţă de apusul continentului, apelând la indicatorii statistici precum productivitatea muncii în industrie şi agricultură, venitul naţional sau consumul de energie electrică pe cap de locuitor etc. Chiar dacă indicatorii de mai sus au fost îmbunătăţiţi pe timpul guvernării lui Tătărescu, România se evidenţia în cele din urmă ca un „stat social-agrar înapoiat, abia pornit pe calea industrializării şi urbanizării”, având o creştere economică „periferică şi conjuncturală”, iar prefacerile cantitative şi calitative erau destul de insuficiente pentru a reduce distanţa ce ne separa de cei din zona statelor europene centrale şi occidentale. Aceste schimbări socio-economice ca şi analizele lor cel puţin pe termen lung dacă nu apropiat sau mediu, sunt lucruri care se repercutează şi astăzi în ţara noastră.

Din analiza domnului Aurelian Chistol rezultă destul clar că guvernarea liberală Tătărescu, deşi s-a bucurat în deceniul patru al secolului trecut de o durată mai lungă în comparaţie cu celelalte, a dovedit totuşi vulnerabilitate prin faptul că a lăsat „câmp liber de acţiune marilor a faceri ale camarilei” condusă de Elena Lupescu, alias „Duduia”, recte metresa regelui Carol al II-lea. De asemenea sfârşitul acestei guvernări, mai mult decât ca o evidenţă, a coincis cu eşecul unui „experiment democratic” românesc, ce a fost bulversat şi de halucinanta evoluţie a situaţiei externe, îndeosebi a relaţiilor interstatale de pe vechiul continent.

Aşa cum sublinia şi prefaţatorul cărţii, domnul Aurelian Chistol ne-a oferit nu numai o lucrare monografică asupra perioadei dar şi cea dintâi contribuţie serioasă privind guvernarea tătărresciană. Păcat că o asemenea întreprindere nu a fost şi în atenţia celor care să o propună pentru a fi premiată de Academia Română. Consider că o asemenea carte îl merita din plin.

Cezar Mâţă

VIRGIL COMAN, NICOLETA GRIGORE, ***Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*****, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, 422 p.**

În cazul de față mă simt dator să semnalez o carte-instrument de lucru. Ea este valoroasă sub dublu aspect. Pe de o parte deoarece textul a fost publicat în trei limbi - română, germană, engleză - pe de alta, datorită publicării unui număr de 88 de documente păstrate în fondul arhivistic din Județul Constanța. Colaborarea dintre vrednicul cercetător Dl. Virgil Coman şi cercetătoarea arhivistă Dna. Nicoleta Grigore s-a dovedit benefică. Lucrarea prefațată de un lămuritor *Argument* semnat de prefectul Județului Constanța, Dl. Claudiu-Iorga Palazu, în care se arată necesitatea apariției acestei cărți, începe cu un amplu *Studiu introductiv*, iscălit de Virgil Coman. Scris într-un limbaj tehnic, precis, el lămureşte clar condițiile schimbului de populație din părțile meridionale şi septentrionale ale „Ținutului Mării" - denumirea convențională primită în epocă de întreaga Dobroge. S-a precizat clar că la baza strămutării populației a stat criteriul etnic, ceea ce a determinat o schimbare fundamentală față de legea optanților şi convenția de la Lausanne. Acest schimb de populație din "Ținutul Mării" a fost urmare a pactului româno-bulgar încheiat la 7 septembrie 1940 la Craiova. Din documente rezultă şi cum s-a reglementat problema strămutaților români şi bulgari în funcție de noua graniță de stat stabilită după 7 septembrie 1940 între Bulgaria şi România. A fost fericită soluția folosită de autorii prezentei cărți să întrebuințeze în loc de termenul de colonist, noțiunea de "împroprietărit". De asemenea, este excelentă ideea de a fi însoțit textul de un indice antroponimic şi de unul toponimic. Prin prisma documentelor s-a pus în lumină şi

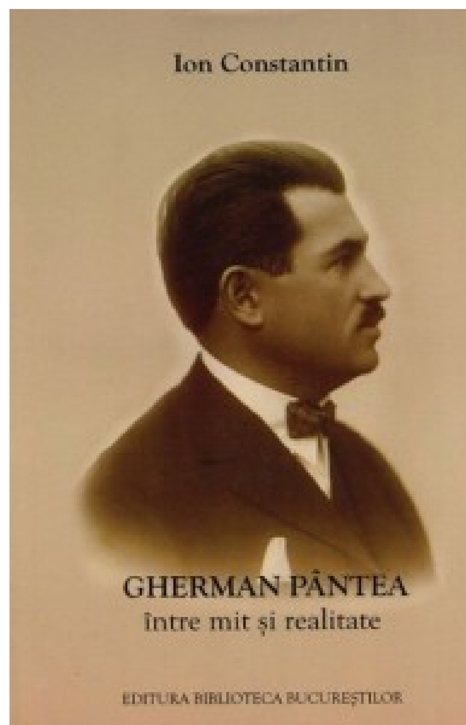
modalitatea de soluționare a problemei despăgubirilor care trebuiau date românilor şi bulgarilor afectați de pierderile imobilelor, de cheltuielile de transport etc. Importantă şi lămuritoare a fost discutarea situației proprietăților rurale şi urbane, a deosebirii dintre ele, precum şi a sorții bunurilor mobile şi imobile ale celor strămutați. Trebuie să subliniem că prin documentele inedite din volum, acesta reprezintă un element lămuritor asupra relațiilor româno-bulgare din perioada 1940-1948. Este bine ştiut că atunci au fost ani fierbinți şi la Bucureşti şi la Sofia, atât datorită războiului, cât şi a schimbărilor de regim politic.

Lucrarea, aşa cum se prezintă, este un serioasă sursă pentru specialiştii care se ocupă de dinamica relațiilor internaționale din sud-estul Europei, în special pentru cei care se ocupă de istoria contemporană. Am dori s-o vedem cât mai repede popularizată şi răspândită, ceea ce ar fi o mulțumire a celor doi autori pe care-i felicit odată în plus.

Radu Ştefan Vergatti

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVIII**, 2009

ION CONSTANTIN, ***Gherman Pântea între mit şi realitate,*** **Ed. Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, 384 p.**

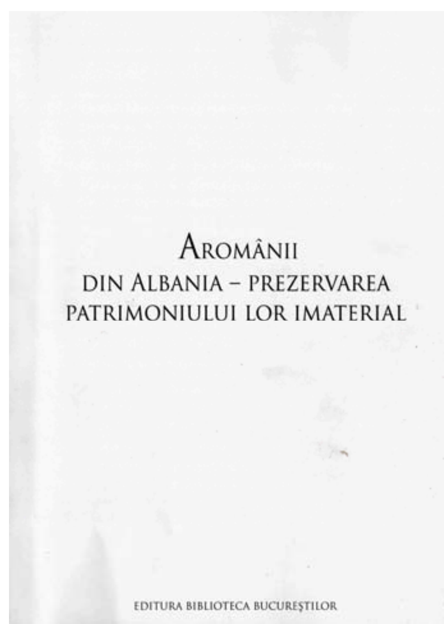

Autorul cărții de față, Dl. Ion Constantin, cunoscut specialist în cercetarea problemelor istoriei contemporane a Poloniei, Ucrainei, Bucovinei şi Basarabiei, prin filele tipărite acum pune în fața noastră viața unei personalități remarcabile şi controversate: Gherman Pântea (1894-1968). Din păcate, el nu este cunoscut nici pentru oamenii de cultură, nici pentru specialiştii din România, cu toate că a fost unul dintre cele mai active elemente care au contribuit la înfăptuirea procesului de unire a Basarabiei cu România, la revenirea administrației româneşti pe pământul dintre Prut şi Nistru, precum şi la crearea unui regim umanitar românesc în Odessa, unde Gh. Pântea a fost primar între anii 1941-1944. Bazându-se pe o serioasă bibliografie, parțial inedită, Dl. Ion Constantin reuşeşte să pună în discuție personalitatea extraordinară şi faptele mai puțin cunoscute ale lui Gherman Pântea. Astfel sunt relatările despre întâlnirile cu Al. Kerenski şi cu V. I. Ulianov-Lenin. Poate că ar fi fost necesar să se accentueze că legea asupra drepturilor popoarelor din Rusia a fost promulgată şi sancționată în primul rând de avocatul Kerenski şi apoi reluată de Lenin. Relațiile lui Gherman Pântea cu autoritățile române şi în anii interbelici şi în timpul războiului (1941-1944) cred că trebuie privite şi discutate şi mai nuanțat. În orice caz trebuie remarcat că documentele ni-l relevă pe Gh. Pântea - apare neîntrerupt ca o personalitate românească luminoasă. În pofida urmăririi lui de către Securitate, a detenției în diverse închisori, a silirii să ducă o viață izolată, fără prieteni, omul conturat în cartea lui Ion Constantin a constituit şi a rămas un simbol pentru români. Este şi meritul autorului volumului de față care reuşeşte să prezinte faptele prin prisma documentelor, folosind în paralel toate sursele de care a dispus.

Însoțirea textului de numeroase micro-biografii ale unor personalități oarecum legate de viața şi truda lui Gherman Pântea, dau un plus de valoare cărții de față. Pot să fac această afirmație deoarece toate micro-biografiile sunt bine documentate, aducând lămuriri într-o serie de direcții. Mă opresc aici asupra unui singur exemplu: în mai multe cazuri, C. Rakovski a fost considerat de a fi avut origină semită. Se demonstrează în cartea de față că acea afirmație nu este susținută suficient de solid prin dovezi care ar putea să-i dea o oarecare valoare pentru cercetători. În final, cartea cuprinde o serie de documente bine selectate de către autor. Reproducerea lor are meritul de a susține cuvintele autorului, convingându-l pe cititor asupra importanței rolului jucat de Gherman Pântea pe scena istoriei româneşti. Pot încheia exprimând dorința de a vedea cât mai rapid cartea în librării, alături de alte lucrări din proiectul Făuritorii unității naționale – seria Basarabia, publicate de autor la prestigioasa editură Biblioteca Bucureştilor, condusă de dr. Fl. Rotaru.

Radu Ştefan Vergatti

ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU (coord.), *Aromânii din Albania - prezervarea patrimoniului lor imaterial*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, 323 p.

Grupul coordonat de prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu are meritul de a fi publicat rapid şi recent o nouă carte înscrisă pe linia preocupărilor sale majore: studierea trecutului şi a vieţii aromânilor din sud-estul Europei. În acest caz, se continuă o tradiţie de familie a Doamnei prof. univ. dr. Berciu-Drăghicescu - munca părintelui său, prof. univ. dr. Dumitru Berciu, fost director al Institutului de la Saranda din Albania, care a funcţionat între anii 1939-1948. Ca atare, Doamna profesoară s-a aplecat către cercetarea istoriei şi vieţii aromânilor care trăiesc încă în Albania. După exemplul prof. univ. Dimitrie Gusti, a format o echipă complexă, compusă din istorici, sociologi, filologi, etnografi, pictori, graficieni, demografi etc. şi a trecut la cercetări de teren în România şi apoi în Albania. Ele s-au efectuat în vara anului 2010. Imediat, roadele muncii au fost transpuse în scris în cartea pe care o prezint. Practic, ea reprezintă o culegere de studii cu următorul cuprins:

- Adina Berciu-Drăghicescu, Virgil Coman, *Prezentarea proiectului*, p. 7-20;
- Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Peninsula Balcanică. Studiu de caz: aromânii din Albania*, p. 21-40;
- Adina Berciu-Drăghicescu, *Institutul Român de la Saranda*, p. 41-48;
- Virgil Coman, *Fonduri arhivistice din patrimoniul Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale referitoare la aromânii originari din Albania*, p. 49-72;
- Maria Magiru, *Consideraţii etnografice privitoare la românii din Peninsula Balcanică*, p. 73-108;
- Dorin Lozovanu, *Aromânii din Albania: Aspecte etnodemografice şi identitare*, p. 109-122;

- Viorel Stănilă, *Neoaromânismul în context politico-diplomatic sud-est european*, p. 123-134.

Volumul conţine, de asemeni, anexe: documente de arhivă (p. 137-305), ghid de interviu (p. 305-307), lista subiecţilor intervievaţi (p. 307-309), lista obiectelor etnografice aromâneşti aflate în Muzeul de Artă Populară din Constanţa (p. 309-311), fotografii din oraşele Albaniei (p. 311-323), precum şi un DVD cu interviuri ale aromânilor din Albania şi România, imagini cu piese etnografice, precum şi imagini ale comunităţilor aromâneşti.

De la începutul proiectului, autorii au procedat excelent dând o definiţie clară patrimoniului cultural imaterial. Era absolut necesară. S-a putut dovedi astfel că prin el s-a reuşit să se păstreze tradiţia spirituală, sufletul şi limba aromânilor din Albania. Acolo este una dintre cele mai puternice şi mai nealterate grupări aromâneşti, poate cea mai puternică din sud-estul Europei. A rezistat împotriva tuturor vicisitudinilor şi distrugerilor materiale. Pot să amintesc aici faimoasele legi din anul 1966 date de statul comunist albanez condus de Enver Hodja. Problema care se pune este cea a păstrării tradiţiilor aromânilor din Albania. Dezvoltarea lor, cu ajutorul românilor, trebuie făcută cu multă atenţie, în spiritul dinamicii societăţii contemporane. Aici poate că ar fi bine să se privească în trecut, la perioada anterioară primului război mondial. Aşa cum ne arată şi volumul de faţă, pe atunci profesorii aromâni şi preoţii aromâni din Albania primeau din partea Bucureştilor salarii echivalente cu cele ale profesorilor şi preoţilor din România (p. 141-144, doc. nr. 4). Meritul cărţii de faţă constă în consemnarea stadiului la care se află aromânii din Albania şi comparaţia cu cei din România. Mai mult, se relevă clar permanenta mobilitate şi adaptabilitate la elementele noi din societate. Documentele din fondul arhivistic din Constanţa, precum şi obiectele din Muzeul de Artă Populară din acelaşi oraş întăresc credinţa asupra puterii sufletului şi minţii acestor oameni care se simt latini şi români. În fapt şi interviurile luate unei serii de localnici se înscriu pe aceeaşi linie.

Munca echipei condusă şi coordonată de Dna. Prof. Adina Berciu-Drăghicescu a deschis un drum, a creat o speranţă pentru aromânii din Albania, pentru români în general. Sper, alături de alţi români, care, poate, ca şi mine, au străbuni depărtaţi între aromâni, ca efortul echipei de cercetare să continue, să se îmbogăţească şi să dea noi roade.

Radu Ştefan Vergatti